પુસ્તક ૬ ઠું. અંક ૧ લો.

ભાગ્યોદય.

માર્ચ. સને ૧૯૧૮.

3

પ્રણતિ.

(જીવ ભજીલે સદ્‌ગુરુ દાતાને, એ લય)

જય સકલ સિદ્ધિ પ્રદ વિશ્વપતિ !
વિશ્વપતિ ! કરીએ પ્રણતિ, જય૦

આપ સ્મરણ શુભ શસ્ત્રુ સાધે અમ, મંગલ કર ઇચ્છિત પ્રગતિ.
હોય પ્રમાદાદિ ટાળીને, પ્રખર પ્રકટ કરે જાગર્તિ જય૦

આપ સમર્થ તણા રક્ષણમા, અમ હિતની હોય શાની ભીતિ;
પ્રાસજ એતો સહજ સ્વભાવે, યોગીને જેમ ઉપરતિ. જય૦

આપ ચરણ છાયા અમ અંતર-બાહિર અખંડિત રહીત રતી;
નિર્ભયતા આનંદ દીયે જેમ, કુમુદને અર્પે ચન્દ્રદ્યુતિ. જય૦

આપ શરણ અમ દૈવી સંપદ, એજ અમારી પરમગતિ,
જ્યાં આવી ઠરતા પછી રહેતી ન, પામવા સરખી કોઈ સ્થિતિ જય૦

હર્ષાંશુથી સ્મરીએ સદોદિત, આપ અપરિમિત ઉપકૃતિ,
વંદન કરીએ સર્વાભાવે, નાથ નરહરિ ! આપ પ્રતિ જય૦

શ્રી ૩.

આ માસમાં ભેટનું પુસ્તક વી. પી. થશે.

ભાગ્યોદયનું ૬ઠું વર્ષ આ અંકથી શરૂ થયું છે જેથી આ અંક આપના હાથમાં આ પછી એક અઠવાડીયામાં ભેટનું પુસ્તક ડૉ. રવિન્દ્રનાથ ટાગોરકૃત—

રાજર્ષિ

નામન

જે મનુષ્ય આ વાતને જાણે છે તે જલ્દીજ બળવાન, શ્રેષ્ઠ અને યશસ્વી થઈ જાય છે તે પછી ચપળ વિચારવાળા, અસ્થિર આચરણ અને મિથ્યા મતરૂપ નિર્બળતાના પુતળારૂપ બનીને રહેતા નથી. જે મનુષ્યો આ પ્રકારે ઉદ્દેશને નક્કી કરી શકે છે તે મનુષ્યો પોતાની આત્મિક શક્તિઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તેના સ્વામી બની શકે છે, અને તે શક્તિઓ વડે તે પોતાનો ઉદય કરી શકે છે.

કોઈ પણ વિષયમાં મનુષ્યે સફળતા પ્રાપ્ત કરી કે ન કરી એ તેના જ વિચારનું ફળ છે. આ નિયમબદ્ધ બ્રહ્માંડમાં જ્યાં જરા પણ નિયમોલ્લંઘનથી સર્વનાશ થઈ જાય છે, ત્યાં વ્યક્તિઓના કર્મોની અનિવાર્ય જવાબદારી છે. મનુષ્યની નિર્બળતા યા સબળતા, શુદ્ધતા યા અશુદ્ધતા પણ તેના જ ઉપર આધાર રાખે છે. તેને તેજ બોલાવી શકે છે અને તેજ બદલી શકે છે. તેની વર્તમાન દશા પણ તેના વિચારાનુસાર જ હોય છે. તેના સુખ દુઃખ પણ તેના જ કર્મના ફળરૂપ છે. જેવા તે વિચાર કરે છે તેવો તે થાય છે અને જેવા વિચાર તે હાલ તે કરશે તેવી જ દશાને ભવિષ્યમાં પણ તે પ્રાપ્ત કરશે.

જ્યાં સુધી નિર્બળ મનુષ્ય બળવાન મનુષ્યની મદદ મેળવવાને તત્પર હોતો નથી ત્યાં સુધી તે તેને મદદ આપી શકતો નથી. મદદ મેળવવાને માટે પણ નિર્બળ મનુષ્યે સબળ થવું જોઈએ. પોતાના જ યત્નોથી તેણે તે શક્તિને ઉત્પન્ન કરવી પડશે. જેની પ્રશંસા તે બીજાના આગળ કરી શકે છે તેની દશા તેના વગર બીજું કોઈ બદલી શકે તેમ નથી.

"અમુક મનુષ્ય દાસત્વમાં છે કેમકે તેના ઉપર અમુક જુલમ અને અન્યાય તરફ તિરસ્કાર બતાવવા જોઈએ" આ પ્રકારના વિચાર કરવાની સાધારણ ચાલ થઈ પડી છે, પણ બંને મૂર્ખતાના બંધનથી બંધાયેલા છે. અલ્પદૃષ્ટિથી તો એક જણ બીજાને દુઃખ આપે છે પરંતુ યથાર્થમાં બંને પોતે જ પોતાની મેળે દુઃખને ભોગવી રહ્યા છે. પૂર્ણજ્ઞાની અત્યાચારના ભોક્તા બનેલાને નિર્બળતાના સિદ્ધાન્તથી કામ કરતો જુવે છે અને અન્યાયીમાં સબળતાનો દુરુપયોગ જુવે છે. પૂર્ણ પ્રેમી બંનેના કારણોથી દુઃખની ઉત્પત્તિને જોઈને કોઈનો પણ નાશ કરવાનું ઇચ્છતા નથી. [illegible] અન્યાયી અને અન્યાયને સહન કરનાર બંનેને ઉદય માર્ગે [illegible] છે. જે મનુષ્યે નિર્બળતાને દૂર કીધી છે અને પોતાના સમસ્ત સ્વાર્થોને [illegible] આપી દીધા છે, તે અન્યાયી અને અન્યાયના ભોક્તા બંનેમાંથી કોઈનો પણ પક્ષ પકડતો નથી. તે બિલકુલ સ્વતંત્ર છે.

મનુષ્ય પોતાના જ વિચારોને ઉન્નત કરવાથી પોતાની ઉન્નતિ કરી વિજયી થઈ જાય છે અને સફળતાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેમ ન કરનાર હમેશા નિર્બળ, દાસ અને દુઃખી રહે છે.

કોઈ પણ વિષય પછી તે સામાજિક વિષય હોય કે બીજો હોય તોપણ તેની સિદ્ધિને માટે મનુષ્યે પોતાની પાશવિક ઇચ્છાઓના દાસત્વમાંથી છૂટીને પોતાના વિચારોને ઉન્નત કરવા જોઈએ. સફળતા પ્રાપ્ત કરવાને માટે મનુષ્યને [illegible] રીતે પણ શક્તિ અને સ્વાધીનતા [illegible] ત્યાગ ન કરવા પડે, તથાપિ તેના થોડા ઘણા અંશનો તો ત્યાગ કરવો જ પડશે. જે મનુષ્યની મનોવૃત્તિ પશુઓના જેવી છે તે કદી વિચારને નિયમ પૂર્વક અને સ્પષ્ટ રીતે સ્થિર રાખી શકતા નથી. તે પોતાની ગુપ્ત શક્તિઓનો વિકાશ કરી શકતા નથી. તે પ્રત્યેક કાર્યમાં નિષ્ફળ થાય છે, પોતાના વિચારની વ્યવસ્થા ન કરવાથી કોઈ પણ મહત્ત્વનું કામ તે કરી શકતા નથી. તે એકલા પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહી શકતો નથી. પરંતુ તે જે વિચારનું મનન કરવાનું હોતું નથી તેના બંધનમાં સપડાઈ જાય છે.

પ્રથમ સ્વાર્થનો ત્યાગ ક્યાં [illegible] પ્રકારની ઉન્નતિ અને કોઈ પણ પ્રકારની સફળતા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. મનુષ્યના સામાજિક વિષયમાં પણ આજ નિયમ લાગુ પડે છે કે જે પ્રમાણમાં પોતાના વિકારવાળા, ઝગડાવાળા તથા ગડબડવાળા પાશવિક વિચારોનો ત્યાગ કરશે અને પોતાના મનને પોતાના પ્રયત્નો અને ઉપાયો પર સ્થિર કરશે અને પોતાના ઉદ્દેશને દૃઢતા પૂર્વક વળગી રહેશે તેજ પ્રમાણમાં તેના કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકશે. જે મનુષ્ય પોતાના વિચારને જે પ્રમાણમાં ઉન્નત કરી શકે છે તેજ પ્રમાણમાં તે મનુષ્યત્વ, દશા અને સફળતા પ્રાપ્ત કરી

શકે છે, અને તેને સફળતા પણ તેટલીજ સરળ રીતે મળી શકે છે. એવા શ્રેષ્ટ મનુષ્યની ઉન્નતિ ચિરકાળ સુધી સ્થિર રહે છે અને તેને ધન્યવાદ પણ મળે છે.

તમે નક્કી માનજો કે જગત લાલચુ, અસત્યવાદી, કપટી, છલવાળા, અને દુષ્ટને મદદ કરી શકતું નથી. પણ જગત સત્યવાદી, ધાર્મિક અને પરોપકારીનેજ મદદ આપે છે યુગ યુગાન્તરના મહાત્માઓ અને યોગિયોએ આ સિદ્ધાન્તની પુષ્ટિ જુદા જુદા શબ્દોમા કરેલી છે અને તેથી દરેક માણસે જાતે નિરંતર પોતાના વિચારોની ઉન્નતિ કરવાને માટે અને પોતાને ધર્માત્મા અને લોકોપકારી બનાવવાને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

બુદ્ધિમત્તા શી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? વિદ્યા તથા મનુષ્ય જીવન અને પ્રકૃતિના સૌંદર્યના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાના સપૂર્ણ વિચારોને કેન્દ્રિત કરવા તે બુદ્ધિમત્તાનું કારણ છે કોઇ કોઇ વખતે બુદ્ધિમત્તાની સાથે અહંકાર, મિથ્યાભિમાન, અને લાલસાના દર્શન થાય છે, પરંતુ જે બુદ્ધિનું કારણ છે તે તેનું કારણ નથી. ધીર પરિશ્રમ અને શુદ્ધ તથા નિ:સ્વાર્થ વિચારોથી બુદ્ધિમત્તા પ્રાપ્ત થાય છે.

આત્મિક ઉન્નતિ કેવળ પવિત્ર તથા મહત્વાકાંક્ષાઓથીજ થાય છે. જે મનુષ્ય નિરંતર ઉચ્ચ અને ઉન્નત વિચારોમા ભ્રમણ કરે છે. જેના હૃદય, આત્મા અને મનમા સર્વદા શુદ્ધ અને નિ:સ્વાર્થ વિચાર ભરેલા રહે છે તે મનુષ્ય નિ:સ દેહ અપોરના સર્યની માફક જાજવલ્યમાન અને પૂર્ણિમાના ચન્દ્રની માફક માધુર્ય પૂર્ણ હોય છે. તે જ્ઞાનવાન અને સદાચારી થઈને એવા સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે કે તે ત્યાંથી આ સસારમા મોટા પ્રભાવશાળી પ્રદાન નાખી શકે છે અને અમૃતનો વર્ષાદ વરસાવી શકે છે

પ્રત્યેક પ્રકારની સફળતા એ પ્રયત્નો અને ઉપાયોનો બનાવેલો રાજમુકુટ છે જેમા વિચાર રૂપી રત્નોની અનુપમ છટા દેદીપ્યમાન થઈ રહે છે

આત્મસયમ, દઢતા, શુદ્ધતા, પવિત્રતા અને વિચારોને સત્ય માર્ગે ચલાવવાથી મનુષ્ય ઉન્નત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જ્યારે પશુતા, પ્રમાદ, અશૌચ, દુષ્ટતા અને વિચારોના નિરંકુશતાથી મનુષ્ય અધોગતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મનુષ્ય સસારમા મહાન સફળતા પ્રાપ્ત કરીને અને આત્મિક જગતમા સર્વોચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને પણ અભિમાની, સ્વાર્થી, દુષ્ટ, પ્રમાદી અને લોભી વિચારોને વશ થવાથી નિર્બળતા અને દુ:ખોનો બોજ થઈ નીચે ગબડી પડે છે અને અતે તેનું અધ:પતન થઇ જાય છે

સદ્વિચારોથી પ્રાપ્ત કરેલા વિજય માત્ર બુદ્ધિ દ્વારા રક્ષણ કરવાથીજ ટકી શકે છે ઘણા એવા હોય છે કે જે વિજય પ્રાપ્ત કર્યા પછી એ પરવાહી રાખે છે અને પછીથી પાછા નિષ્ફળતાના દુ:ખને સહન કરે છે

વ્યાપાર, બુદ્ધિ, વિદ્યા અને આત્મિક જગતમાં પ્રાપ્ત કરેલી પ્રત્યેક પ્રકારની સફળતા સન્માર્ગે વાળેલા વિચારોનાજ ફળરૂપ છે.

જેને સાધારણ ઉદ્દેશ્યમા સફળતા પ્રાપ્ત કરવી હોય તેણે સાધારણ સ્વાર્થોનો ત્યાગ કરવો પડશે અને જેને મહાન ઉદ્દેશ્યની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તેણે તો મહાન સ્વાર્થોનો ત્યાગ કરવો પડશે. જેટલુ ઉચે ચડવુ હોય તેટલી ઉચી સીડીની જરૂર પડે છે તેમ જેટલી ઉન્નતિ કરવી હોય તેટલાજ નિ:સ્વાર્થી બનવુ જોઇએ.

મનુષ્ય માત્રે પોતાનો ઉદય કરવો જોઇએ ઉદય કરવાથીજ તેને સુખ મળે છે અને તે સુખ મેળવવાને માટે તેણે પ્રથમ પોતાના વિચારોને સ્થિર કરી પછી એક ઉદ્દેશને સ્થિર કરી તેની સિદ્ધિ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

વ્યવહાર અને પરમાર્થ એ બેની સિદ્ધિ કરવાને માટે પ્રથમ વિચારોમાં ફેરફાર કરવા જોઇએ અને જેવા પ્રકારની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તે અનુસારજ પોતાના વિચારો કરવા જોઇએ

સંપૂર્ણ.

प्रासंगिक विवेचन.

ઈશ્વર ઇચ્છાએ આજે ભાગ્યોદયના પાંચ વર્ષ પુરા થઇ તેનો છઠ્ઠા વર્ષમા પ્રવેશ થાય છે જેમ દરેક માસીક અને પેપરને લડાઇની અસર થોડે ઘણે અંશે પણ થઇ છે તેમ આ માસીકને પણ તેની અસર થાય તે સંભવિત છે

આવા કાગળાની અસહ્ય મોંઘવારીમા પણ પોતાનો ટકાવ કરવો એ ઘણીજ મુશ્કેલીનુ કામ છે અને તેથી જેમ કાગળોના છ સાત ગણા ભાવ વધી ગયા છે તેમ થોડે ઘણે અંશે પણ પોતાના પેપરનુ લવાજમ દરેક વર્તમાન પત્રકારે વધાર્યુ છે તે વ્યાજબીજ છે આવા વખતમા લવાજમ વધાર્યા વગર છુટકોજ નથી કારણ કે અમે ભાગ્યોદયનુ જે વખતે ગ્લેઝ કાગળો માત્ર રૂપીએ રીમ હતા અને ૨૬ કાગળો ત્રણ રૂપીએ રીમ હતા તે વખતે પણ બે રૂપીઆજ લવાજમ રાખેલું હતું જ્યારે અત્યાર ગ્લેઝ કાગળો પચી સથી ત્રીસ રૂપીએ રીમ છે અને ૨૬ કાગળો સોળ અને સત્તર રૂપીએ રીમ વેચાય છે તે વખતે પણ અમે તો માત્ર અમારા ગ્રાહકોની સેવા તેના તેજ લવાજમે એટલે બે રૂપિઆમાજ અત્યાર સુધી કરેલી છે અને જો આ વર્ષ પણ અમારા કદરદાન ગ્રાહકો અમારા સાહસને ઉત્તેજન આપશે તો આ વર્ષ પણ તેજ લવાજમે એટલે રૂ ૨—૦ માંજ માસીક આપવા અમારી ખુશી ગતવર્ષના અંકોમા જણાવી છે જેમ દરેક માસીક ૨૫ કાગળો વાપરવા માંડ્યા છે તેમ અમે પણ ૨૬ કાગળો ઉપર આજસુધી માસીકને નિભાવ્યુ છે પણ ચાલુ સાલમા તો અમે ૨૬ કાગળ ન વાપરતાં ગ્લેઝ કાગળો વાપરવા નક્કી કર્યુ છે અને તે પ્રમાણે આ અંક પણ તેવાજ કાગળોમા કાઢેલો છે

વળી આ વર્ષે ભેટનુ પુસ્તક હિંદુસ્થાનના એક પ્રખ્યાત કવિ સર-રવિન્દ્રનાથ ટાગોરનુ લખેલુ છે, કે જેમની વિદ્વતા માટે આખા દુનીયાની હરીફાઇમા માત્ર તેમનેજ સવા લાખ રુપિયાનુ ઇનામ મળ્યુ હતું તેવા સમર્થ કવિ શિરોમણિ, દેશરત્નના હાથે લખાયેલા પુસ્તકનુ ભાષાંતર ૨૬ કાગળમા છાપવુ અમને યોગ્ય ન લાગ્યાથી તે પુસ્તક પણ આ વર્ષે ગ્લેઝમા કાઢ્યુ છે આ પુસ્તકનુ નામ "રાજર્ષિ" છે કે જે મનુષ્ય માત્રને બોધ આપી તેની જીંદગીને સુધારી દેવી સુખ તરફ ઘસડી જનાર છે તે પુસ્તક તૈયાર થઇ ગયુ છે જે આ અંક બીડાયા પછી અઠવાડીએ વી પી રૂ ૨—૨ નું કરી મોકલવામા આવશે આશા છે કે અમારા સુજ્ઞ ગ્રાહક બંધુ અમને આ કાગળની મોંઘવારીમા અમારા આ સાહસને ઉત્તેજન આપવા માટે તેનો સ્વિકાર કરશેજ

ભેટની નકલો ખપ પૂરતીજ છપાવી છે માટે નવીન ગ્રાહકોએ તાકીદે નામ નોંધાવવા, નહિ તો તે પૂરી પડેથી પાછળથી ભેટનુ પુસ્તક તેમને મળી શકશે નહિ.

દરેક ગ્રાહક બંધુ વધુ નહિ તો આ નવીન વર્ષે એકેક બબ્બે ગ્રાહક અમને વધારી આપી અમારા આ સાહસને ઉત્તેજન આપશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ અને જો ગ્રાહકોની સારી સંખ્યા વધશે તો પછી અમે લવાજમ વધારવાનો વિચાર મુલતવી રાખીશુ નહિ તો ખર્ચને પહોંચી વળવા સારૂ અને આ માસિકને નિભાવી રાખવાની ખાતર પણ લવાજમમા થોડો ઘણો વધારો તો કરવોજ પડશે કારણ કે ૨૬ કાગળમા પણ બે રૂપીયામા આ માસીકના બાર માસ સુધી ૦ ફર્મા આપવા અને તે ઉપરાંત ગ્લેઝ કાગળોમા લગભગ ૫ દશેક ફોર્મની ભેટ આપવી તેનુ ખર્ચ પાલવી શકે નહિ એકંદરે ૭૫ ફાર્મનુ વાચન રૂ ૨ મા આપવુ પોસાય નહિ છતા પણ જો અમારા ગ્રાહકો અમને મદદ કરી, થોડા ઘણા ગ્રાહકો વધારી આપવાની તસ્દી લે તો તેમ બની શકે તેમ છે માટે હવે લવાજમ વધારવુ કે કેમ તે ગ્રાહકોના ઉપર અમે મુકીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે તે પાત્રે પોતાનાથી બનતી મદદ જરૂર કરશેજ

मनुष्य परिचय.

મનુષ્ય શું છે અને તેનું કર્તવ્ય શું છે એ જાણનારાની સંખ્યા ઘણીજ થોડી છે જેમણે તેનું જ્ઞાન મેળવી તે જ્ઞાનને કાર્યમાં પરિણત કરી લીધાં છે, તેનું જ જીવન સફળ છે, અને તેને જ ધન્ય છે પોતાના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન મેળવ્યા વગર જીવવું તે ન જીવ્યા બરોબર છે આપ વિચાર તો કરો કે જે પોતાને જ ઓળખતો નથી તે બીજાને શી રીતે ઓળખી શકે ? પોતાના અસ્તિત્વના સંબંધમાં અંધકાર જણાય છે તે બીજી કઇ વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ હતું ? એક જણ કહે છે કે "ભાઇ, મેં ઘણોજ વિદ્યાભ્યાસ કરેલો છે, અને ફરી ફરીને સર્વ પ્રકારનાં પશુ, પક્ષી અને જીવજંતુ જોયાં અને તેનું પૂર્ણ રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે હવે મારાથી કોઇ વાત અજાણી નથી. મેં મારૂં સમસ્ત જીવન આજ બાબતોમાં વિતાવી દીધું છે, પછી મારામાં શાની ખામી હોય ?" બીજો કહે છે "મેં એમ. એ. ની પરીક્ષા પાસ કરી છે. મુસાફરી પણ સારી કરી છે હવે મારે શું શીખવાનું બાકી રહ્યું છે ? હું તો તમામ શીખી ચુકેલો છુ." ત્રીજો કહે છે, "ભાઇ મને તો ઘણો આનંદ છે ઉદ્યોગ કરૂં છું કોઇ વાતની ન્યૂનતા નથી. દરરોજ બે કલાક કસરત કરૂં છું જુવો તો ખરા હું કેવો બળવાન છું કોણ મારી બરોબરી કરી શકે તેવો છે ?" ચોથો કહે છે કે "ભાઇ હું આજે બે માસથી તાવથી પીડાઉં છું. જુવો તો ખરા હું કેવો દુર્બળ છું"

એવી રીતે સંસારમાં સર્વ માણસો વિચાર કર્યા કરે છે એથી જ સમજાય છે કે મનુષ્યે પોતાના અસ્તિત્વની હદ ક્યાં સુધી નક્કી કરી રાખી છે એજ કારણથી તે નાના પ્રકારના રોગ અને શોકને સહન કર્યા કરે છે.

કહેવત છે કે એક વખતે સિંહનું બચ્ચું જન્મથી જ બકરીઓના ટોળામાં ઉછરીને મોટું થયું, ને ઘણો વખત તેમના ભેગું રહ્યું, જેથી તે જેમ બકરાં કરતાં તેમ કરતું ને મોટું થયું ને સિંહ બન્યું, તો પણ તેનો સ્વભાવ બકરીઓના જેવો જ રહ્યો તેમાં કાંઇ ફેરફાર થયો નહિ જે કાંઇ તે બકરીઓ ખાતી, તે તે પણ ખાતો, અને તે પોતાને બકરા તરીકે જ માનતો, પણ તેનો આકાર અને સ્વરૂપ તો સિંહના જેવાં જ હતાં એક વખતે તે ટોળા તરફ વનમાંથી એક સિંહ ગર્જના કરતો બહાર નીકળ્યો, અને બકરીઓની નજીક આવ્યો બકરાંને નાસવાની જગ્યા ન મળી તેથી તે સર્વેએ પોતાનાં માથાં નીચાં નમાવી દીધાં અને તે પ્રમાણે તે ટોળામાંના સિંહે પણ બધાંને લીધે માથું નીચું નમાવ્યું આ જોઈ આવેલા સિંહે હસીને કહ્યું કે, "ભાઇ આ બકરીઓ તો મારો ખોરાક છે, પણ તું સિંહ થઈને કેમ ડરે છે ? તેં માથું કેમ નમાવ્યું ? તેં આ પ્રસંગે આ બકરીઓના ટોળામાં તારી જીંદગી ગાળી તે ઘણું જ દીલગીરી ભરેલું છે, જરા આંખ ઉઘાડીને તો જો કે જેવો હું છું તેવો તું પણ છે, તું આવી સ્થિતીમાં કેમ પડી રહ્યો છું. જાગ્રત થા અને જો કે આ બકરીઓ તો તારો ખોરાક છે" આથી બકરીઓના ટોળામાં રહેનાર સિંહને ખાત્રી થઈ કે હું બકરી નથી પણ સિંહ છું. મેં આટલો વખત મને બકરા તરીકે માનીને ઘણી જ ભૂલ કરી છે. એવો વિચાર કરતાં તેણે પણ ગર્જના કરી અને તે વનમાંથી આવેલા સિંહની સાથે ચાલ્યો ગયો. અને ત્યારથી તે પોતાને સિંહ છું એમ માનવા લાગ્યો

આવીજ દશા મનુષ્યની પણ છે તે અવિદ્યામાં કમાને કલેશને સહન કરે છે પણ જ્યારે તેને પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યાર પછી તેને કોઇ દુઃખ રહેતું નથી જે વખતે તેને પોતાના સ્વરૂપનું પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તે વખતે તેને કાંઇ ભય કે દુઃખ જણાતું જ નથી કેમકે મનુષ્ય એ એક એવી વિલક્ષણ વસ્તુ છે કે જેના હાથ સુધી કાંઇ પણ દુઃખ પહોંચી શકતું જ નથી

ઘણીવાર મનુષ્ય અનંત સબંધ જોઇને કહે

છે કે,–" હાય ! ઈશ્વર અમારું કાંઇ સાંભળતા નથી. હવે શું કરવું ?" પણ-તેમાં ઇશ્વર શું કરે પરમ દયામય પરમાત્માએ તેના આનન્દને માટે તો સર્વ સાધનનો આ જગતમાં સંગ્રહ કરેલો છે તેનો ઉપયોગ કરવો કે ન કરવો એ તેનું કામ છે કરેલા કર્મોનું ફળ તો દરેક માણસને ભોગવવું જ પડે છે કારણ કે પૂર્વ કર્મોનું ફળ તો અનિવાર્ય છે.

સંસારમાં જેટલા જીવ છે તે સર્વનો આવિર્ભાવ બે વસ્તુઓના સંયોગથી થયેલો છે. તે બે વસ્તુઓમાં ૧ પુરૂષ અને બીજી પ્રકૃતિ છે પુરૂષ એ આત્મા, પ્રકાશ અથવા ચેતન છે. અને પ્રકૃતિ એ જડ છે

પ્રકૃતિ ધન છે અને પુરૂષ ધણી છે, અર્થાત્ પુરૂષ પ્રકૃતિનો સ્વામી છે પુરૂષમાં સત–ચિત–આનંદ આ ત્રણ ગુણો છે તમ–રજ–અને સત્વ ગુણ પ્રકૃતિના છે જેનેના આ ગુણોને તેના સ્વરૂપ રૂપે માનવામાં આવે છે, અર્થાત્ તેના એ ગુણો તે તેનાં સ્વરૂપ છે.

બુદ્ધિ, એકાદશ ઇન્દ્રિય અને પાંચ તન્માત્રાઓથી જીવનું સૂક્ષ્મ શરીર બનેલું છે. જેને લિંગ શરીર પણ કહે છે સાભાસ અન્તઃકરણે ચેતન જીવ છે. અન્તઃકરણ એટલે મન, બુદ્ધિ, અહંકાર અને ચિત્ત. તેના ઉપર જે ચેતનનું પ્રતિબિમ્બ પડે છે તેને આભાસ કહે છે

અંતઃકરણ, એકાદશ ઇન્દ્રિય અને પાંચ તન્માત્રાઓનું કારણ પ્રકૃતિજ છે તન્માત્રા કે પંચભૂતોનું કારણ શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ છે

દુઃખ અને સુખ ભોગવનાર તેને પ્રકૃતિની સાથે જોડાયેલો આભાસ છે સાંસારિક કાર્ય પણ તેની જ શક્તિઓથી થાય છે જ્યારે મનુષ્યને જ્ઞાન થાય છે કે હું પોતે જ પુરૂષ છું હું જ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છું, ત્યારે જ તે પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પુરૂષ અને પ્રકૃતિનો સંબંધ સ્વામી અને પત્નિનો છે પ્રકૃતિ એ પતિવ્રતા સ્ત્રી છે અને ચેતન એ તેનો પુરૂષ છે અને તેથી પ્રકૃતિ એ પુરૂષને આધિન છે પુરૂષ પોતાને કાંઇ તે રીતે પ્રકૃતિને વશ રાખી શકે છે જેવી ઇચ્છા હોય તેવી તેને બનાવી શકે છે જળને સ્થળમાં અને સ્થળને જળમાં ફેરવી શકે છે. અર્થાત્ સર્વ કાંઇ કરી શકે છે કારણ કે પ્રકૃતિ દેવી હમેશાં પુરૂષની સામે ઉભી રહીને તેની આજ્ઞાની વાટ જોઇ રહે છે

એવું મનુષ્યનું અસ્તિત્વ છે એજ જ્ઞાનનું નામ મોક્ષ છે તેનું જ્ઞાન મેળવવાથી સર્વ કાંઇ જાણી શકાય છે તે પછી શું મનુષ્યને કાંઇ વાતની ખામી રહી શકે છે ? કદાપિ નહિ. સમસ્ત શક્તિઓ, કળાઓ અને સિદ્ધિઓ તેને સ્વાધીન થઇ રહે છે એવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી તો તેને કંઇ બાધાની જરૂર જ રહેતી નથી કેમકે તે પછી તો તે પોતે જ પરમાત્મામાં લીન થઇ એક થઇ રહે છે.

લક્ષ્મીચંદ શર્મા એમ. એ.

---

૧ આકડાના પાન ૫૦ ધતુરાના ડીંડવા નંગ ૨૫ જવખાર તો ૧૦ સાંભરમીઠું તો. ૧૦ અજમો તો ૧૦ મીઠું તો ૪૦ સર્વે એકત્ર કરી એક ગટકુડામાં ભરી ગજપુટ ભઠ્ઠી આપવી તે ભષ્મ ખરલ કરી પેક બાટલીમાં ભરી રાખવી વાલ ૧ નાગરવેલ પાનમાં રાતે સુતી વખતે ચાવી જવી ઉપર ગરમ કરેલું દુધ શેર ૦ાા પીવુ તેથી ગમે તેવી ઉધરસ હોય તોપણ મટી જાય છે.

૨ આકડાના પાન ૨૫ મીઠું તો ૧૦ ફટકડી તો ૫ મોરથુથુ તો ૨ લવીંગ તો ૧ આ સર્વ એનુ ભરી એક ગટકુડામાં ભરી ગજપુટ ભઠ્ઠી આપવી તે રોજ મંજન કરતી વખતે ઘસવાથી દાંતનું હાલવુ દુખવું વિગેરે મટી જાય છે.

૩ આકડાના પાન છાશમાં બાફી વાળા ઉપર બાંધવાથી વાળો ખરી પડે છે

૪ આકડાનું પાન ૧ સોડા તો ૧ બન્નેને વાટી રાખવુ તેમાંથી તો ૦ા દીવસમાં ત્રણ વખત ખાવાથી અજીર્ણ મટી જાય છે.

स्वामीश्री विशुद्धानंदजीनुं चारित्र.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સંન્યાસાશ્રમને ગ્રહણ કરી, સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી ગુરુની પાસે એજ જગ્યાએ રહેવા લાગ્યા પરંતુ ઘણું દિવસ સુધી તેમનો ત્યાં નિર્વાહ ન થઇ શક્યો. નારાયણાશ્રમ સ્વામીજી જે ગૌડસ્વામીજીના જુના કૃપાપાત્ર અને વિશ્વાસુ શિષ્ય હતા, તેમનાથી આ નવીન સન્યાસી પોતાના ઉત્તમ ગુણોના પ્રતાપે વધુ પ્રતિદિન થાય તે સહન થઇ શક્યું નહિ જેથી તેમણે ગુરુજીનું સરળ ચિત્ત તેમના ઉપરથી ફિક્કુ કરી જાય તેવા યત્નો કરવા માંડ્યા. અને તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે—ગૌડ સ્વામીજીએ કલહ વધતો જોઇને સર્વને આશ્રમમાંથી બહાર કાઢ્યા

સન્યાસાવસ્થામાં યતિને એવી આજ્ઞા છે કે, તેમણે હમેશાં એકલાજ રહેવું અને કદી પણ કોઇના સંગતી જાળમાં ફસાવું નહિ. કારણ કે જેટલો વધુ સંગ થાય તેટલોજ તેમાં દુઃખ અને કષ્ટ રહેલું છે મહાત્મા દત્તાત્રયજી એક દિવસ ફરતા ફરતા એક ગૃહસ્થને ત્યાં ગયા, અને જોયું તો પરોણાઓને માટે એક છોકરી અનાજ ખાંડતી હતી તે છોકરીને પોતાની ચુડીઓનો ખડખડાટ થતાં શરમ આવતી હતી જેથી તેણે તેની ચુડીઓનો ખડખડાટ પરોણા ન સાંભળી શકે તે માટે દરેક હાથે એક ચુડી રાખી બીજી ચુડીઓ કાઢી નાખી. આ બનાવ દત્તાત્રયજીએ જોયો તે ઉપરથી તેમણે એ ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો કે જ્યાં બે પુરુષો એક જગ્યાએ ભેગા રહે છે ત્યાં કોઇ પણ એક દિવસે તેમનામાં ખટપટ થયા વગર રહેરોજ નહિ. જેથી "एक एव चरेद्धीमान् कुमार्यां इव कंकण " અર્થાત્ બુદ્ધિમાને કુમારીના કંકણની માફક એકલાજ ફરવું જોઇએ ત્યાં વધુ મનુષ્યોનો સહવાસ હોય છે ત્યાં પરસ્પર વૈમનસ્ય અને કલહ થવો સ્વાભાવિક છે આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે સમાગ ત્યાગી સંન્યાસીયોએ પણ આત્મ કલ્યાણને માટે એકાન્તમાં રહેવું ઘણુંજ જરૂરનું છે.

સ્વામી વિશુદ્ધાનંદે દશાશ્વમેઘ ઘાટ ઉપર એક ધર્મશાળામાં નિવાસ કર્યો અને સ્વામી વિશ્વરૂપાનંદજી બીજી જગ્યાએ રહેવા લાગ્યા, નારાયણ સ્વામી "ચૌસઠીઘાટ" ઉપર અને સ્વામી વિવેકાનંદાશ્રમ, ત્રિપુરાભૈરવીની નિકટે જઇને બિરાજ્યા આ પ્રકારે સર્વ જુદી જુદી જગ્યાએ રહ્યા ખરા પણ દરરોજ મળ્યા વગર રહેતા નહિ ગૌડ સ્વામીજીની પાસે દર્શન કરવાને અને વિદ્યાભ્યાસ કરવાને માટે રોજ એકઠા થતા હતા.

સ્વામી વિશ્વરૂપજી અને વિશુદ્ધાનંદજી, ગૌડ ગુરુના અંતકાળ સુધી તેમની પાસે ભણતાજ હતા, તથાપિ તેમને આ વખતે એક ઉત્તમ અધ્યાપક માનવામાં આવતા હતા અધ્યાપકની અવસ્થામાં અધ્યયન કરવું, એ જો કે દેશ અને નગરની રીતિથી પ્રતિકૂળ છે, પરંતુ વિદ્યાપીઠ કાશીની સર્વમાન્ય પ્રચલિત પ્રથાથી પ્રતિકૂળ નથી.

વિદ્યાર્થી મંડળમાં જો કે સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી બુદ્ધિમત્તા, વિદ્વત્તા વિગેરે કારણથી સન્માનને પાત્ર થયા હતા, પરંતુ સ્વામી વિશ્વરૂપજીની માફક શાંત, પ્રિય ભાષી અને સર્વ પ્રિય થઇ શક્યા નહોતા પોતાની સ્વાભાવિક પ્રખરતાને દબાવવામાં તે હાલ સુધી અસમર્થ રહ્યા હતા તેમનો ક્રોધ જો કે ક્ષણ વારને માટે હતો, પણ ઘણીવાર ગુસ્સે થઇ જતા હતા મહાત્મા વિશ્વરૂપજી ખરેખર વિશ્વરૂપજ હતા તેમને માનાપમાન લાગતું નહિ એક વખત મહાત્મા વિશ્વરૂપજીને પણ તેમણે ફટકાર્યા હતા. આ વાત ગૌડસ્વામીજીના

ગ્રામિનગરમા આવી તેથી તેમનું ચાતુર્ય પ્રકાશ પામ્યુ. તેમણે સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીને પાસે બોલાવીને પુછ્યુ કે 'શી હકીકત છે?' જેથી વિશુદ્ધાનંદજીએ પોતાનો અપરાધ કબુલ કર્યો, તેથી તેમણે કહ્યું કે "આજ કારણથી હું તમને સંન્યાસ આપવાને માટે સંકોચ રાખતો હતો. સંન્યાસની પહેલા વાનપ્રસ્થ આશ્રમ એને માટેજ જરૂરનો છે કે તેમા રહીને મુમુક્ષુ પુરુષ નિવૃત્તિ માર્ગનો અભ્યાસ કરી શકે પરંતુ હાલમા તે આશ્રમને યથા પાળવુ ન હોવાથી સંન્યાસમા આવીજ વિટંબના થાય છે. જુવો હું તમારી ભવિષ્યની વાત હમણાજ જોઈ શકુ છુ તમે દરેક રીતે લાયક છો, તો પણ તપસ્વી વિશ્વરૂપજીને મારા જેવાજ માનજો તે તમારા કરતા જરા પણ ઉતરે તેમ નથી.' સ્વામીજી જો કે પોતાની મેળેજ પશ્ચાતાપ કરતા હતા તોપણ હવે ગુરુના મર્મસ્પર્શી ઠપકાથી વધારે શરમાઈ ગયા તે પછી જ્યા સુધી સ્વામી વિશ્વરૂપજી જીવ્યા ત્યાં સુધી તે તેમનુ માન સાચવતા હતા

એ પછી સ્વામી વિશ્વરૂપજીને તો ગૌડસ્વામીજીએ પોતાની પાસે અહલ્યાબાઈની ધર્મશાળામાં બોલાવી લીધા અને સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીને તો બહારજ રહેવા દીધા તે સ્થાનમા રહીને તે મધુકરી વૃત્તિથી શરીરનો નિર્વાહ કરવા લાગ્યા

કાર્તિક માસમા ગૌડસ્વામીજીને તાવ આવવો શરૂ થયો અને સાથે ખાસી પણ પ્રગટ થઈ થોડા દિવસ પછી રોગ તો દબાઈ ગયો પણ શરીર અશક્ત થઈ ગયુ તે પછી તે દર સોમવારે વૈજનાથના દર્શન કરવાને માટે જતા પણ વિશ્વનાથજી સુધી જઈ શકતા નહિ તેમને પોતાનાં લક્ષણોથી સમજાયુ કે હવે છેલ્લી અવસ્થા છે, તેથી તેમણે પોતાના સર્વ શિષ્યોને પાસે બોલાવી લીધા અને ભગવાનનુ છેલ્લી વારનો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો

સ્વામી વિશ્વરૂપ અને સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી સિવાય ગૌડસ્વામીજીને બીજા બે શિષ્યો હતા એક વિશ્વેશ્વરાનંદ અને બીજા નારાયણાનંદજી

સ્વામી વિશ્વેશ્વરાનંદનુ નામ પૂર્વ આશ્રમમા કનૈયાલાલ હતું જે મારવાડ અથવા રજપુતાનાના બ્રાહ્મણ હતા દીક્ષાગાય સિંધિયાને ત્યા તેમનું રહેવાનું હતુ જેમાથી ગોસ્વામી વિદ્યાર્થી અને વિદ્વાનોની સેવામા તે ખર્ચ કરતા હતા. એક વખત રસાયન બનાવવાની ચિંતામા તે ધાતુઓ ભસ્મ કરતા હતા નાના પ્રકારની જડીબુટ્ટીઓ લાવીને કામ, અને રસાયનની આશાથી કહેતા હતા કે જો કોઈ રસાયનની સિદ્ધિ થઈ જાય તો પછી બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીઓના ભરણપોષણની કાંઈ ચિંતા રહે નહિ પરંતુ તેમનો આ વિચાર ગૌડસ્વામીજીને પસંદ નહોતો તેમના વિચારમા એક પ્રકારની એવી વિલક્ષણતા હતી કે જેના ચિંતનથી સંન્યાસી વા બ્રહ્મચારીનુ અધઃપતન થઈ શકે તેમ હતુ જે વખતે ગૌડસ્વામીજીની પાસે અન્ય બ્રહ્મચારિઓની સાથે તે ઉપનિષદ ભણવાને માટે જતા હતા ત્યારે અનેક દૃષ્ટાન્તોથી આ વિચાર સારા નથી એવુ સિદ્ધ કરતા હતા

કનૈયાલાલ (વિશ્વેશ્વરાનંદ) આ વખતે બ્રહ્મચર્યાશ્રમમા હતા તે સ્વભાવે સરળ, વેદાન્તમા વ્યુત્પન્ન અને પરોપકારી હતા કદી કદી પોતાની રસાયન શીખવાની ટેવથી શરમાતા પણ ખરા, પરંતુ સ્વામીજી એમ કહેતા કે જે દિવસે રસાયનની સિદ્ધિ થઈ જશે તે દિવસે એ સર્વ ખટપટ મૂકી દઈને સંન્યાસ લઈ લઈશ "कार्यं वा साधयामि शरीरं वा पातयामि" એ મારી પ્રતિજ્ઞા છે

એક દિવસ વેદ વ્યાસજીના દર્શન કરવાને માટે ગૌડસ્વામીજી પોતાના શિષ્યો સાથે રામનગર ગયા હતા. તે વખતે કનૈયાલાલ પણ સાથે હતા માર્ગમા એક જડીબુટ્ટી તરફ આંગળી કરીને સ્વામીજીએ તેમને કહ્યુ કે આને ઉખાડીને સાથે રાખી મશીમા ચાલો આજ્ઞા મળતાંજ તેમણે તેને ઉખેડીને પોતાની સાથે લઈ લીધી, અને ત્યા જઈને પુછ્યુ કે "આ શુ ઉપયોગમા આવે છે?" સ્વામીજી બોલ્યા, "એ તમારા રોગની ઔષધી છે રસાયન શીખવાની બાબતમા તમને ઘણા દિવસથી જે સાટે હતી તેને પુરી કરવ" આ સાભળી કનૈયાલાલજીએ સ્નાન ઉમાજી, તેમણે બીજી આખું તાંબાને તાવી તે નાખ્યા તે વાત સ્વતિના સ્વર્ગે નિવાસના પોતાની સામેજ ઊંડી સોની થત આવ્ય સર્વ થઈ ગયુ

એક વખતે પ્રસન્નતાની સાથે તેમના મનમા એ વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે જેને માટે તમે

માર્યા માર્યા ફરતા હતા અને અનેક પ્રકારનું કષ્ટ અને અર્થ વ્યય સહન કરવા છતા પણ જેને મેળવી શકતા નહોતા, તેનો ગૌડ સ્વામીજીની નિકટ કાંઇ હિસાબ નથી એજ વખતે સંસાર પરથી વિરાગ અને પરમાત્મા પ્રતિ અનુરાગ થયો અને પાસે જે દ્રવ્યાદિક હતુ તે સર્વ બ્રાહ્મણોને આપી દઇને પોતે સન્યાસી થઇ ગયા આ વાત જેવી સાંભળી છે તેવી લખી છે પરંતુ એ વાતમાં સંદેહ નથી કે ગૌડ સ્વામીજી આ પ્રકારની સિદ્ધિઓને અતિ તુચ્છ સમજતા હતા ગમે તેમ હો પણ તેમના પ્રભાવને જોતાજ કનૈયાલાલ વિરક્ત થયા અને સંચિત દ્રવ્ય વડે વિદ્યાર્થિઓને માટે એક મઠ બંધાવ્યો કે જે મઠ આ વખતે "ગૌડસ્વામીનો મઠ" કહેવાય છે અને જેમા રહી ગૌડ બ્રાહ્મણના વિદ્યાર્થી વિદ્યોપાર્જન કરે છે બીજા સ્વામી શંકરાનંદજી મુજફર નગરની પાસે નાગોરના ગામના રહેનાર એક ધનાઢ્ય ગૌડ બ્રાહ્મણના પુત્ર હતા તે સારી રીતે ભણેલા હતા અને સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા છતાં પણ વિરક્તિને લીધે તે સન્યાસી થયા હતા અપૂર્ણ

सति सुलोचनादेवी

(અનુસંધાન ગયા અંકથી)

પ્રકરણ ૮ મું.

નવલકિશોર અને સુલોચનાનો સંયોગ, હર્ષ અને શોક.

નવલ કિશોરે ચારે તરફ તપાસ કરી પણ યશવંતસિંહ કે જાલમનો પત્તો ન લાગ્યો લાગ્યું કે જાલમના સાગ્રિતોએ આવી યશવંતસિંહનું ખુન કર્યું હશે અને જાલમને છોડાવી સૂર્યકુમારી તથા કુમુદને લઇ નાશી ગયા હશે. તો પણ તેમની તપાસ તો કરવીજ એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી તે પ્રથમ સૈન્ય સહિત કિશોરગઢમાં ગયો અને ત્યા જઇ રાજાને ધીરજ આપી યશવંતસિંહના ગુમ થયાની વાત પણ સાથે સાથે તેણે જણાવી દીધી અને જાલમ સૂર્યકુમારી તથા કુમુદને લઇ નાશી ગયો છે, માટે હવે તે ભૂલેચુકે અહીં આવે તો તેને કેદ કરવાની રાજાને સલાહ આપી પોતે ફરી તેમની શોધે નીકળ્યો

નવલ એકલો ફરતો ફરતો રાત્રે પેલા પર્વત ઉપરથી ગુફામા આવ્યો, ત્યા જવા આવવાની હવે તેને છુટ અપાઇ હતી, તેથી તે ત્યાં ખુશીથી રાત્રે જઇ શક્યો ત્યા જઇ પ્રથમ પેલા યોગીરાજને પ્રણામ કરી પછી સુલોચનાને મળ્યો અને બનેલી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી આ સાંભળી સુલોચના દિલગીર થઇ, પણ મસ્ત યોગીરાજના મુખ ઉપર તો કાંઇ ફેરફાર જણાયો નહિ તેમણે થોડી વાર નેત્ર મીંચી રાખી પછી શાંતિથી કહ્યું, "ઠીક, યશવંતનું ખુન થયુ નથી પણ તે બંધનમા છે તે ચાર દિવસ પછી આ પહાડ ઉપર આવી એક ગુપ્ત સ્થાનમાં રહેશે માટે તું ત્યાં સુધી અહીં રહેજે" તે પછી તેણે સુલોચનાના સામુ જોઇ કહ્યું, "બાળા! હવે તું પણ તારા પતિની સાથે અહીં રહી પછી તે જ્યાં જાય ત્યા તેને મદદ કરવા જજે, હું આજેજ અહીંથી આ સ્થાન બદલી બીજે સ્થળે જઇશ તમારૂં કલ્યાણજ થશે હમેશા તમે બંને દંપતિ, સત્ય માર્ગેજ ચાલજો. બીજા મનુષ્યોના દુઃખ દુર કરવા માટે પ્રયત્ન કરજો, અને જેમ બને તેમ સ્વાર્થનો ત્યાગ કરીને આત્મભોગ આપજો પ્રથમ તમે યશવંતને છોડાવી તમારે વતન જજો અને ત્યા સ્ત્રી અને પુરુષો સાથે હળીમળી શાંતિસ્થાન સ્થાપન કરી સદ્વિચારોને ફેલાવજો હું તમને સંકટ વખતે મદદ કરીશ ભાઇ, નવલ કિશોર; હીંમતથી ધારેલુ કામ પુરૂં કરજો.

અને પરમાત્માને જાણે કાલે મદદ કરશે. તારા વિજય થશે, હવે તમને થોડા વર્ષ પછી પાછા મળીશ."

આટલુ કહી યાગીરાજ ઉભા થયા, તેમને દંપતિએ દંડવત્ કર્યા. તે પછી તે પોતાના ખંડમા ગયા ત્યાર પછી બે ત્રણ કલાક સુધી તે બહાર ન નીકળવાથી સુલોચના તથા નવલકિશોર અંદર જઈ તપાસ કરી તો કોઈ જણાયુ નહિ. એથી તેમણે માન્યુ કે પોતે ચાલ્યા ગયા છે સુલોચનાએ કહ્યું કે, આવી રીતે તે ઘણીવાર ચાલ્યા જતા હતા અને તેજ પ્રમાણે આજે પણ તેમણે આ સ્થળ છોડયુ છે. -

રાત તે સ્થાનમા હવે નવલ અને સુલોચના બેજ રહ્યા બીજી એક બે દાસીઓ સેવામા હતી હવેનો અનુ ભોગવિલાસનો પાર નહોતો સુલોચના અને નવલના આજે ઘણા વર્ષ સંયોગ થયો છે. હમેશા કોઈ પણ વસ્તુનો વિયોગ થાય છે ત્યારે દુઃખનો પાર રહેતો નથી અને જ્યારે સંયોગ થાય છે ત્યારે સુખ અને આનંદનો પણ પાર રહેતો નથી તેમ આજે સુખ અને આનંદ ભોગવવાનો સુલોચના અને નવલનો પ્રથમ દિવસ હતો. તેમણે થોડીવાર સુખ દુઃખની વાતો કરી. પછી દાસી જમવાનુ થવાથી બોલાવા આવી બન્ને જણે સાથે બેસી ભાતભાતની સુસ્વાદુ રસોઈનું ભોજન કર્યુ પછી સુલોચના નવલનો હાથ પકડી આ સ્થાનની સર શોભા અને વૈભવ બતાવવા માટે એક એક ખંડમા લઈ ફરવા લાગી એક એક ખંડ રમ્ય અને ભોગ વિલાસની સામગ્રીથી ભરપૂર હતો હતો અનેક પ્રકારના હીરા રત્ન જડીત આભૂષણો, અને અન્ય સામગ્રીની ત્યા પાર નહોતો આ બધુ જોઈ નવલકિશોર તો તાજુબ બની ગયો અને વચ્ચે વચ્ચે સુલોચનાને પુછવા લાગ્યો કે આટલુ બધુ દ્રવ્ય અને આવા કિંમતી પદાર્થો મહારાજે શી રીતે મેળવ્યા હશે? એક ચક્રવર્તિ રાજાના રાજમહેલમા પણ ન મળે તેવા અમૂલ્ય પદાર્થો અહિ ભર્યા છે શું આ તે યાગીરાજ દેતા કે યાગીરાજ! આ બધા પદાર્થો ને ક્યાંથી લાવ્યા હશે! આવા ઉદ્ગારો કાઢતો તે સુલોચનાની સાથે સાથે ફરતો હતો આમ ફરતા તે બન્ને એક ઓરડામા પ્રવેશ કર્યો ત્યા નવલ હરખાતી સાથેજ તે ઓરડાના થોડીવારે બારણા ઉઘાડી તો ત્યાની જવાહિરની દરેક વસ્તુનુ તેજ એટલુ બધુ હતુ કે તે તેજમા તેઓ અંજાઈ ગયા હતા. સુલોચનાએ કહ્યું—આ ઓરડાનો ઉપયોગ મસ્ત યાગીરાજ કરતા હતા આ ખુરશી ઉપર બેસતા હતા, આ પલંગમા સુતા હતા, અહીં બેસી સમાધી ચઢાવતા હતા, આમ એક પછી એક સ્થાન બતાવવા લાગી. ત્યા પલંગ પાસે જતાં તે ઉપર પાથરેલા જરીયાનના ગાદલા ઉપર એક સ્વચ્છ મોતીના દાણા જેવા અક્ષરથી લખેલા પત્ર મળ્યો. તે પત્ર સુલોચનાએ લઈ નવલકિશોરને આપ્યો તેમા લખેલુ હતુ કે,—

ભાઈ નવલકિશોર, અને બેન સુલોચના! તમો દંપતિને આ સ્થાનની સઘળી સંપત્તિ મે આજે અર્પણ કરી છે. માટે હવે આ જગ્યાના સર્વ પદાર્થોના માલીક તમે થયા છો માટે તેનો તમારે ફાવે તેવો ઉપભાગ કરજો તમને આ મિલ્કત ક્યાંથી મળી હશે, તેની શંકા થાય છે પણ તે શંકાનુ નિવારણ તમને હું આ પછી મળીશ તે પહેલાજ થઈ જશે. તેમજ મારા સંબંધી તમારે શંકા કે તપાસ કરવાની જરૂર નથી. હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ આ મિલ્કત તમને સોપુ છુ. મે તમને રમકમાં આપેલી શીખામણ પ્રમાણે ચાલજો. હમેશા સરળ અને પવિત્ર હૃદય રાખજો સત્યનો ત્યાગ કરશો નહિ અને અનીતિના રસ્તે જશો નહિ તમે આ સંસારમા સાધારણ મનુષ્ય તરીકે જન્મ લીધો નથી પણ ભગવાન કાર્યની સિદ્ધિને માટે લીધો છે તે કાર્ય શું છે તે તમને તમારા આત્મા જણાવશે માટે તેની સિદ્ધિ થતા સુધી સતત પ્રયત્ન કરજો યાગી"

ઉપર પ્રમાણે પત્ર વાચી, આ બધી મિલ્કત આપણને મળેલી જાણી સુલોચના અને નવલકિશોરના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ આજે તેમના સંયોગનો પ્રથમ દિવસ હતો તેથી આનંદનો પાર નહોતો. તેમા વળી આટલી બધી અમૂલ્ય સંપત્તિ મળતા તેમને કેટલો હર્ષ થયા હશે, તેનો ખ્યાલ વાચકોએ કરી લેવો.

આ પ્રમાણે આ આશ્રમના ઘણા ભાગની મુલાકાત લઈ, બન્ને દંપતિ આનંદમા મસ્ત બન્યાં. લગભગ એક વાગ્યા સુધી તો તેમણે [illegible] બેસાજ રાત [illegible] ના હતા પણ નહિ. પરંતુ

આનંદ અને વિશ્રામની ખાતર તે રાત્રે તે બન્ને દંપતિ તેજ ખડમા સુઇ ગયા.

સવારે જ્યારે તેમની આખ ઉઘડી ત્યારે તેમણે રાત્રે જોયેલી એક પણ વસ્તુ દીઠી નહિ, અને જાણે બધુ સ્વપ્નમાત્ર જોયુ હોય તેમ તેમની દૃષ્ટિ આગળ એક પણ પદાર્થ ન જણાતા માત્ર અરણ્યજ જણાયુ આ જોઇ તેમના આશ્ચર્ય અને શોકનો પાર રહ્યો નહિ. “ નહોતુ ને મળ્યુ, અને આવેલુ ગયુ ” એ પ્રમાણે હર્ષ અને શોક તેમને થવા લાગ્યો પણ નવલકિશોર તેથી ગભરાઇ જાય તેમ નહોતું તરુણ છાયડાનો તેને અનુભવ થયો હતો અજબ જાદુઇ ચમત્કારની માફક તેમને થવા માડયુ સુલોચના પણ આ પ્રમાણે મિષ્ટાન્ન મળવાથી જે હર્ષથી મલકાઇ જતી હતી તેને પણ પોતાને આમ એક અરણ્ય જેવુ સવાર થતા જોઇ દુઃખી થઇ અને મળેલુ ક્યા ગયુ તેનો શોક કરવા લાગી આમ બન્ને જણના મનમા થવા લાગ્યું પણ કરે શુ ઉપાય નહોતો પોતે ક્યા છે તેનું પણ જ્ઞાન નહોતુ. તેથી બન્ને દંપતિ ઉઠયા. અને સામેજ એક નદી વહેતી હતી ત્યા જઇ દાતણપાણી કરી ધીરજ રાખી તૈયાર થયાં. અને પ્રથમ તો જસવંતસિંહની ખોળ કરવા માટે જવુ જોઇએ એ વિચારથી ધીરજ લાવી હીંમતથી આગળ પ્રયાણ કર્યું જંગલ ઉજ્જડ હતું આખરે ચાલ્યા ત્યારે એક નાના સરખા ગામમાં ગયા ત્યા જઇ એક બ્રાહ્મણને ત્યા મુકામ કર્યો, અને પોતે ક્યા દેશમા આવ્યા છે તેની તપાસ કરી સારા ભાગ્યે સુલોચનાએ રાત્રે કેટલા ઘરેણા પહેરી લીધા હતા તે તેની પાસે રહી ગયાં હતા તેમાથી એકાદ વસ્તુ વેચી તેમાથી બે સારા પાણીવાળા ઘોડા અને પુરુષના કેટલાક કપડાં ખરીદી લીધાં. પછી બન્ને જણ ત્યાથી બીજે દીવસે નીકળી ગયા. રસ્તામા એક ધર્મશાળા આવી ત્યા સુલોચનાએ પણ પુરુષનો વેશ ધારણ કરી લીધો. અને બન્ને જણે સ્વાર થઇ આગળ ચાલવા માંડયુ

આમ કેટલાક દિવસ મુસાફરી કરી, ઘણા શહેરો, અરણ્યો, અને ગામડાંમા ફર્યા પણ કંઇ જસવંતસિંહ, માધવ, સૂર્યકુમારી કે કુમુદનો પત્તો ન મળ્યો અંતે થાકી બન્ને જણે એક રાત્રે એક મોટા વડ નીચે પડાવ નાખ્યો. ત્યા એક મળીઆ સાથે બાધ્યા ત્યાં જ્યારે આગળ ચાલ્યા, ત્યારે ઘોડાની પડઘી સભળાવા લાગી, તેથી બન્ને ઘોડાએ હણહણાટ કરી મૂક્યો એ સાભળી સુલોચના અને નવલ બન્ને જાગી ઉઠયા અને ઘોડા તૈયાર કરી શસ્ત્રો સજી ત્યાંથી થોડેક દૂર ગયા અને પછી શું થાય છે તે પાસેના ઝાડ ઉપર ચઢી જોવા લાગ્યા ઘોડા દૂર ન દેખાય એવી રીતે એક ઝાડે બાધી દીધા

જોતં જોતામા તમામ માણસો તે વડ નીચે આવી પહોચ્યા અને બધા આ વિશાળ વડ નીચે એકઠા થયા સાથેના બીજા માણસોએ પોત પોતાના ઘોડા બાધી લીધા અને વડ નીચે એક એક બધા બેશી ગયા તેમાં મધ્યસ્થ બેઠેલા માણસને નવલે ઓળખ્યો. તે જાલમ જેવો લાગતો હતો, અને તેમની રીતભાત ઉપરથી તે બધા લુટારાનો ધધો કરતા હોય તેમ જણાયુ તે આજે કાંઇક ગુપ્ત સંકેત કરવાના હેતુથી એકઠા થયા હોય તેમ જણાયુ. થોડીજવારે પાછા તે બધા ઘોડેસ્વાર થઈ એકદમ ત્યાથી છુટા છવાયા વેરાઈ ગયા.

આ જોઈ નવલને લાગ્યું કે નકી આ જાલમ છે અને કાંઈ જબરી લુટ કરવાનો આ લોકોએ સંકેત કરેલો હોય તેમ લાગે છે. માટે જો આ સ્થળે બે ત્રણ દિવસ રહી શકાય તો જરૂર આ લોકોનો પત્તો લાગે, એથી તે સવાર થતાં સુલોચનાને લઇ પાસેના ગામડામા ગયો અને ત્યા એક ધર્મશાળામા મુકામ કર્યો બીજે દિવસે રાત્રે નવલકિશોર એકલોજ તે વડ આગળ આવી ઉપર ચઢી ડાળા અને પાદડાના ઓથામા ભરાઇ બેઠો નિયમસર તે દિવસે પણ તે લુંટારા ત્યા ભેગા થયા. તેમણે વિચાર કર્યો કે “ આજથી ચોથે દિવસે આ રાજાની કુંવરીને વળાવાની છે માટે આપણે તેને લુટી લેવી. માટે બધાએ તે દિવસે અમુક જગ્યાએ એકઠા થવુ ”

આ વાત નવલકિશોરે સાંભળી તે લોકો તો થોડીવારે વેરાઇ ગયા, અને નવલકિશોર ઉતરી જઇ ઘોડેસ્વાર થઈ તરતજ તે દેશના રાજા પાસે ગયો અને ત્યા જઇ તપાસ કરી તો લુંટારાઓના ત્રાસની વાત સાભળવામા આવી. અને લુટારાઓને પકડી આપનારને ભારે ઇનામ આપવાનું રાજ્ય તરફથી જાહેર થવા તે સમાચાર નવલકિશોરે ઉપાડ્યું.

તેણે પોતાની મદદમા લશ્કર માગ્યુ. અને જે દિવસે રાજકુંવરીને વળાવાની હતી તે દિવસે તેને વળાવાનુ બંધ રાખી, તેજ દિવસે લશ્કરે અમુક અમુક જગ્યામા રહી લુટારાઓ ઉપર શી રીતે છાપો મારવો તેની ગોઠવણ-કરી લીધી.

ધારેલા દિવસે નવલકિશોરે એ વાગે લશ્કરને ઝનાળા જગલની ચારે દિશામા ગોઠવી રાખ્યુ. અને રાજકુંવરી જાય છે તેવું જણાવા ખાતર એક ખાલી મેના, રથ, પાલખી વિગેરે સાથે થોડાક સૈનિકો વિગેરે સાથી વાજતે ગાજતે જાય તેવો બંદોબસ્ત કર્યો તે પ્રમાણે ખાલી ઠાઠમાઠવાળી સ્વારી ત્યા આવી એટલે લુટારાઓએ જાણ્યુ કે શિકાર આવી ગયો છે તેથી એક જગ્યાએથી તતુડુ ફુંકાયુ. જે સાંભળી ચારે તરફથી વાર જેટલા લુંટારાઓ તેમના ઉપર તુટી પડયા, અને જ્યાં બધા લુંટારાઓ એક જગ્યાએ એકઠા થઈ લુંટ કરવાની શરૂઆત કરે છે કે તેમને ચારે તરફથી લશ્કરે ઘેરી લીધા લુટારાઓએ જાણ્યું કે દગો થયો, કે તરતજ તેમણે નાશભાગ કરવા માંડી, પણ લશ્કરનુ જોર વધુ હતુ તેથી તે સર્વને શરણે આવવાની ફરજ પડી, પણ આ ઝપાઝપીમાં જાલમે નવલને ઓળખ્યો અને તેણે જાણ્યુ કે આ બધાં નવલનાજ કારસ્તાન છે માટે તેને તો ઠાર કરવો એમ ધારી તે નવલના ઉપર તુટી પડયો. તેણે ઝીનાય ત્યા સુધી તો ટક્કર ઝીલી, પણ અંતે તેને એવો સખત ઘા વાગ્યો કે તે તુરતજ મૂર્છા ખાઈને નીચે પડયો

અપૂર્ણ.

भगन्दर वीषम.

(લેખક વૈદ્ય શાન્તિકાન્ત વિ. ઉદાણી)

હરીગીત.

મળદ્વારની બાજુએ તસુપર, એક ફોલ્લી થાય છે,
ફોલ્લી ફુટે ઘણી તણુખ ઉઠે, ભગન્દર કહેવાય છે.
કપાળાસ્થિ બહુ દુખે, ચતુર બળત્રા થાય છે;
પુર્વરૂપ છે એહ તેના, પાચ જાત ગણાય છે.
લાલ રંગે પીળુયુક્ત, ઉષ્ણ ઘટ્ટ પરૂ પડે,
બારીક છીદ્રો થાય છે, તેમાંહી તણુખાઓ બળે
કાટાદી તીક્ષ્ણ વસ્તુથી, ગુદસ્થાને જખમો થાય છે,
દરકાર નહીં કરવા થકી, મળદ્વાર પર ફેલાય છે.
ભગન્દર સર્વ જાતના, દુસાધ્ય તો લેખાય છ
(મૂત્ર) વીર્ય કૃમીત્રા ? શ્રાવ થાયે, અસાધ્ય તેહ ગણાય છે.

ભગન્દર ઉપચાર. દોહરા.

સપ્ત વીસંતી ગુગળ અને, નારાયણ રસઅપાય,
કાચનાર ગુગળ થકી, ભગન્દર દુર થાય.
તીખનદન સૈંધવાદ, તેલ ઘાવ ભરાય,
લેપ ખીડાયા સ્થિને, ક્ષતાન્તક દેવાય.
રક્ત સુદ્ધિ ઉપાયને, વ્રણ ઉપાય કરાય
ઘાવ રૂઝાવનારી દવા, ભગન્દરે યોજાય

राधा स्वामी सम्प्रदाय.

રાધા સ્વામી સમ્પ્રદાય સન્ત-મતનું એક પરિપક્વ ફલ છે સન્ત-મત ભારતવર્ષમા કેટલાય શતાબ્દિયોથી પ્રચલિત છે. તેના પ્રધાન પથ-પ્રદર્શક મહાત્મા કબીરદાસજી હતા તેઓ પૂર્ણ જ્ઞાનરત મહાત્મા હતા તેમની પછી જે સંત-મહાત્મા થયા તેમા ગુરૂ નાનક, જગજીવન સાહેબ, પલ્ટૂ સાહેબ, દાદુ રમના તુલસીદાસ, ગરીબદાસ, સુખલદાસ, ચરણદાસ, નાભાજી, દરિયાસાહબ, રામદાસ, સૂરદાસ, આદિ ઘણાજ પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ સર્વના ધાર્મિક તત્વોનો મૂળ મંત્ર સતનામ-સદ્ગુરૂ અથવા સતસંગ છે. સતનામ પરમાત્માનું છે સતગુરૂથી અભિપ્રાય એવા ગુરૂથી હોય કે જે મોક્ષનો સાચો અને સરળ માર્ગ બતાવી આપે એવા ગુરૂને પરમાત્માનો અવતાર માનવામા આવે છે સતસંગનો અર્થ એવા ગુરૂની સાથે બાહ્ય અને અભ્યંતર સંગ કરવો તે છે તેમની સાથે રહેવુ એ બાહ્ય સંગ છે, અને એમની સહાયતાથી આત્મધારાનો શબ્દ સાભળવો અને પવિત્ર નામનો માનસિક જપ કરવો તે અભ્યંતર સંગ છે. આત્મધારા પરમાત્મા રૂપી કેન્દ્રથી નીકળીને સમસ્ત સૃષ્ટિની રચના કરે છે તેના શબ્દ ચરાચર જીવોના મર્મ સ્થાનોમા હમેશા રહ્યા કરે છે. જેની શ્રવણ શક્તિ તેજ હોય છે તેજ એ શબ્દને સાભળી શકે છે આ આત્મધારાનું નામ રાધા છે અને તેના ઉદ્ગમ સ્થાનનું નામ સ્વામી છે જેથી રાધા સ્વામી નામ પરમાત્માનું છે, નહિ કે શ્રી કૃષ્ણનુ. કબીરદાસજીએ પણ એમજ કહ્યુ છે કે—

કબીર ધારા અગમકી, સતગુરૂ દઇ લખાય,
ઉલટ તાહિ સુમિરન કરો, સ્વામી સંગ મિલાય.

એનો એ અર્થ છે કે, ધારા શબ્દને ઉલટાવી રાધા બનાવો અને તેની સાથે સ્વામી શબ્દ મેળવી તેનું સ્મરણ કરો

જો કે પૂર્વોક્ત વિચાર સંત-મતમા પ્રથમથી ચાલ્યો આવ્યો છે, તોપણ તેનો ગૂઢ આશય અગાઉ જાણવામાં નહોતો આવ્યો અને યોગ સાધનોમાં બહુજ મુશ્કેલી હતી રાધા સ્વામી સમ્પ્રદાયે આ સર્વ ધાર્મિક તત્વોના ગૂઢાશયોને પ્રકાશિત કર્યા છે તેમણે યોગ-સાધનોને એવી સરળ રીતથી બતાવેલ છે કે, કોઈ પણ સ્ત્રી અથવા પુરૂષ થોડા આહાર-વ્યવહાર સંબંધી નિયમો પાળવાથી તે કરી શકે છે અને પરમપદ પ્રાપ્તિનો અધિકારી થઇ શકે છે આ સમ્પ્રદાયના પુસ્તકોમા સંસાર-રચનાનુ પણ વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે, અને પરમધામની આત્મધારાના શબ્દના રૂપ અને ઉચ્ચારણ બતાવવામાં આવેલ છે રાધાસ્વામી સમ્પ્રદાયની પહેલા આ વિષય આટલી સ્પષ્ટતાથી બતાવવામા આવ્યો નહોતો.

આ મતના પ્રથમ આચાર્ય બહિક પ્રચારકને આ સમ્પ્રદાયના લોકો પરમાત્માનો અવતાર માનતા હતા. સન ૧૮૧૮ મા આગ્રામા એક પ્રખ્યાત-ક્ષત્રીકુળમા જન્મ પામી સ્વામીજી મહારાજના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા તેઓ બાળપણથી જ ધાર્મિક તત્વોના સૂક્ષ્મ ભાવોને સમજતાં હતા. જેઓ તેમને મળતા તેમની પર તેઓની સાત્વિક વૃત્તિનો તુરત પ્રભાવ પડતો હતો તેમણે કોઇ ગુરુ નથી કરેલ તેઓ પોતે સંત હતા તેમણે બે પુસ્તક બનાવ્યાં છે. સન ૧૮૭૮ મા તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા તેમની સમાધિ સ્વામી બાગ-આગ્રામાં બની હતી, જે આ સમ્પ્રદાયવાળાનું પવિત્ર તીર્થનું ઠેકાણુ માનવામા આવે છે

તેમની પછી બીજા આચાર્ય હુજૂર-મહારાજ, રાય શાલગ્રામ બહાદુર થયા તેમનો જન્મ સન ૧૮૨૮ મા આગ્રાના એક પ્રખ્યાત કાયસ્થના ઘરમાં થયો સન ૧૮૫૮ મા તેમણે સ્વામીજી મહારાજના સત્સંગ કર્યો તે એમના મુખ્ય શિષ્ય હતા. સન ૧૮૭૮ થી ૧૮૯૮ સુધી એટલે ૨૦ વર્ષ સુધી તેઓ સત્સંગ કરાવતા રહ્યા તેમણે પણ પોતાના ગુરૂની બે ચોપડીઓ છપાવી અને પોતે નીચે પ્રમાણે પુસ્તકો રચ્યાં—

૧ પ્રેમવાણી, ૪ ભાગમા (હિંદી), ૨ પ્રેમપત્ર, ૬ ભાગમાં (હિંદી), ૩ રાધા સ્વામી-મત-પ્રકાશ (અંગ્રેજી)

એ સિવાય એમણે કેટલાંય પુસ્તકો હિન્દી-ઉર્દૂ ભાષામાં લખેલાં છે. એમના વખતમાં આ મતની ઘણી ઉન્નતિ થઈ, અને એમના વિચાર થોડા ઘણા સર્વ પ્રાન્તોમાં ફેલાઈ ગયા.

સન ૧૮૯૮ માં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા. આગ્રા (પીપલમંડી) માં તેમની સમાધિ થઈ. તેમની પછી મહારાજ સાહેબ પંડિત બ્રહ્મશંકર મિશ્ર, એમ એ આચાર્ય પદ્દિપર બિરાજ્યા. તેઓ બનારસમાં એક પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મણ કુળમાં સન ૧૮૬૧ માં જન્મ્યા હતા. તેમણે સન ૧૮૮૫ માં હજુર-મહારાજનો સત્સંગ કર્યો, અને તેમના શિષ્ય થયા. તેઓ પ્રથમ અલ્હાબાદમાં રહ્યા પછી થોડો વખત કરાચીમાં, અને છેવટે બનારસમાં સન ૧૯૦૭ માં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા. તેમનું લખેલ માન્ય પુસ્તક 'Discourses on Radha swami Faith' અંગ્રેજીમાં છે. તેમની સમાધિ સ્વામિ બાગ, બનારસમાં છે. મહારાજ સાહેબના સ્વર્ગવાસ પછી આચાર્ય પદ્દિપર મહારાજ કામતા પ્રસાદજી બેઠા. તેઓ પણ સ્વર્ગવાસી થયા છે. હાલ તે પદ્દિપર કોઈ નથી સાંભળ્યું છે કે, પણ ઘણા કોઈ સાહેબ પોતાને તે પદ્દિના અધિકારી જણાવે છે, પરંતુ એ વાત સર્વ સમ્પ્રદાયના અનુયાયીઓને કબુલ મંજુર નથી.

હવે આ મતના મોટા મોટા સિદ્ધાન્તોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

પરમાત્મા અને સૃષ્ટિ વિકાસ.

પરમાત્મા સર્વ શક્તિમાન્, સર્વજ્ઞ, આનન્દમય અને ચૈતન્ય-શક્તિ-ભંડાર છે. આ ચૈતન્ય શક્તિનો પરમાત્મામાં નિરંતર વિકાસ થયે જાય છે. ભૌતિક-શક્તિ-વિકાસ મુજબ આધ્યાત્મિક-શક્તિ-વિકાસનો પણ નિયમ છે. શક્તિનો વિકાસ હોવામાં બે વાત છે-એક તો કેન્દ્રસ્થાન કે જ્યાંથી શક્તિ નિકળે તેના ઉદ્ભવ, બીજું શક્તિ-ધારાનો પ્રકાશ. પ્રથમ કેન્દ્રસ્થાનમાં ક્ષોભ થાય છે અને પછી તેનાથી શક્તિ-સ્રોત અથવા ધારા નીકળે છે. આ પ્રમાણે અવ્યક્ત શક્તિ વ્યક્ત થઈ જાય છે.

જો ઉત્પત્તિ કેન્દ્ર અને ધારા ન હોય તો શક્તિ અવ્યક્તજ રહે. એ બન્નેને લઈને કાર્યની શરૂઆત થાય છે. પરમાત્મા હદ ઉપરાંત અધ્યાત્મ-શક્તિના ભંડાર છે તેજ આ શક્તિના ઉદ્ગમસ્થાન છે. ઉદ્ગમ-સ્થાન હોવાથી તેમાં પહેલાં ક્ષોભ થયો અને પછી તેમાંથી અધ્યાત્મશક્તિ નીકળી. જ્યાંસુધી તેમાં ક્ષોભોદ્ભવ અને ધારા-નિષ્કાસન એ બે ન હોય ત્યાં સુધી જાણવું જોઈએ કે પરમાત્મા અવ્યક્તજ છે. અધ્યાત્મ શક્તિ, ચુમ્બક શક્તિના નિયમો મુજબ, નિયમ મુજબ કામ કરે છે. અર્થાત્ જેટલામાં તેનો પ્રભાવ ફેલાય છે, તે ક્ષેત્ર એક વૃત્તના રૂપમાં થઈ જાય છે. આ વૃત્તનું કેન્દ્ર, શક્તિનું ઉદ્ગમસ્થાન છે, જે ધારાઓ આ કેન્દ્રથી નીકળી તેની ચારે બાજુ ફેલાય છે તે આ વૃત્તની પરિધિ છે.

આથી સિદ્ધ થાય છે કે, કેન્દ્રથી ધારાઓ ઘણેજ દૂર જાય છે પરંતુ આ સર્વ ધારાઓની આકર્ષણ-શક્તિ કેન્દ્રમાંજ રહે છે, અને તેની તરફ તેનો ઝુકાવ થાય છે. આ કેન્દ્રને પરમાત્મા અને ધારાઓને તેની શક્તિઓના ફેલાવનાર માનવું.

જ્યારે ઉદ્ગમ સ્થાનમાં ક્ષોભ થાય છે અને તેથી ધારાઓ નીકળે છે ત્યારે શબ્દ પણ થાય છે. ક્ષોભ અને ધારા સંબંધી શબ્દ એક બીજાથી ભિન્ન છે. આદિમ દ્વારા શબ્દનો ઉચ્ચારણ રાધા છે અને તેના ઉદ્ગમ-શબ્દનો ઉચ્ચારણ સ્વામી છે જેથી રાધા સ્વામી પરમાત્માનું નામ છે. એજ સંસારના અધ્યાત્મ તત્ત્વોનું મૂળ છે. એ શબ્દ સમસ્ત સૃષ્ટિમાં વિદ્યમાન છે, અને ગુપ્તમાં ગુપ્ત મર્મસ્થાન કે જ્યાં અધ્યાત્મ દ્વારા કામ કરે છે ત્યાં થયા કરે છે. જેમ સૂર્યના પ્રત્યેક કિરણમાં સૂર્યને બનાવનારી સર્વ ચીજોનો અંશ વિદ્યમાન હોય છે, તેમ નાનામાં નાના જીવમાં ક્ષોભ અને ધારાનો પ્રભાવ, જેનાથી સંસાર બનેલ છે, વિદ્યમાન છે, તેમ રાધાસ્વામી શબ્દ તેમાં હોય છે. અભ્યાસથી જેની શ્રવણ-શક્તિ વિકસિત થઈ ગઈ છે તેઓ એ નામને સ્પષ્ટ સાંભળી શકે છે. એ નામ રાધાસ્વામીના અવતારેજ પ્રકટ કરેલ છે.

શક્તિ-વિકાસમાં બે સ્થાન-સીમાઓ હોય છે. એક સત્તા પ્રધાન-સ્થાન અને બીજી સત્તા-રિક્ત સ્થાન. જ્યાં શક્તિ નિરંતર રહે છે અને જ્યાંથી નીકળી બીજી જગ્યા પર ફેલાઈ પાછી આવે છે તે સત્તા-પ્રધાન સ્થાન છે, અને જે

નીચેના બન્ને ખંડોની સહાયતાની જરૂર નથી. નીચેના બન્ને ખંડ પોતાની મેળે કાંઇ કરી શકતા નથી બ્રહ્માડ મર્ત્યલોકની ચારે બાજુ ફરી પોતાની આત્મશક્તિની પૂર્તિ કર્યા કરે છે. પિંડ બ્રહ્માંડની ચારે તરફ ફરતી આત્મ–શક્તિને લેતો રહે છે એ બન્ને ખંડ નીચેની તરફ છે એ કારણથી આત્મ–ધારા એમા ઉતરતી રહે છે અને તેની નીચે સુધીના પ્રદેશોને જીવિત રાખે છે એ પ્રદેશોમા એટલું સામર્થ્ય નથી કે આત્મ–ધારાને રાખી શકે એથી તે ફરી ઉપર ચાલી જાય છે, અને ત્યારે તે ઉપર ચાલી જાય છે ત્યારે પિંડના નીચેના ભાગોનો કાંઇક જીવ તેની સાથે ઉપર ચઢી જાય છે, પરંતુ ચદ્રલોકથી ઉંચે જઇ નથી શકતો કેમકે ત્યાંથી એ ધારા પાછી ફરે છે અને તેને નીચે લઇ આવે છે તેને ચોરાસીનો ચક્ર કહે છે, કે જેણે યોગાભ્યાસ કરેલો હોય ત્યારે એ બન્ને ખડ ફરતા ફરતા શિથિલ થઈ જાય છે ત્યારે પ્રલય અને મહાપ્રલય થાય છે. ત્રીજા ખડમા થોડા આયુષ્યવાળા જીવ છે બીજા ખડમા તેથી વધારે આયુષ્યવાળા જીવ છે અહિ સુધીની તેનુ આયુષ્ય પ્રલય સુધીનું છે પહેલા ખંડના જીવ અમર છે. તેનુ મૃત્યુ નથી, પરતુ આ ખડના જીવ નીચે ઉતરી શકતા નથી, તેમજ ઉપરના દેશમા પણ જઇ નથી શકતા. બીજા ખડવાળાના પણ એજ હાલ છે, ફક્ત ત્રીજા ખંડના જીવ ઉપર ચઢી શકે છે એથી મનુષ્ય દેહ મોક્ષ પ્રાપ્તિને માટે શ્રેષ્ટ છે બીજા અને ત્રીજા ખડોના જીવોના ઉદ્ધાર માટે બ્રહ્મને અવતાર લેવો પડે છે જેથી સર્વથી ઉચ્ચા ધામમા રાધા સ્વામી પણ અવતાર લે છે તેના અવતારની સાથે તે પ્રદેશોના જીવ પણ આ લોકમાં આવે છે, અને મનુષ્ય–દેહ ધારણ કરી મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરે છે

હવે એ બતાવે છે કે, એ ત્રણે ખંડોમા જે દેશ છે તે સર્વ એક વ્યક્તિ જીવમાં પણ સૂક્ષ્મરૂપથી છે સર્વ જીવોમા મનુષ્ય શ્રેષ્ટ છે એથી મનુષ્યના ઉદાહરણથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે જેમ ત્રીજા ખંડમા ૭ લોક છે તેમજ મનુષ્યમા પણ ૭ ચક્ર છે, જે તે તે લોકોની સાથે સબંધ રાખે છે. (અપૂર્ણ)

विचित्र स्वयंवर.

લગભગ તેરસો વર્ષ પહેલાં અગદેશમા સત્યસેન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે રાજા અન્ધ્ર વશનો હતો તેના પૂર્વ પુરુષોએ દક્ષિણમાથી આવીને અગ દેશમાં રાજ્ય સ્થાપિત કર્યું હતુ સત્યસેને ચપા નગરીમા રાજધાની સ્થાપિને પોતાના રાજ્યને ઉત્તરમાં મિથિલા તથા મત્સ્ય દેશ સુધી અને દક્ષિણમાં ગગા નદીના નૈઋત્ય તટથી કલિગના સઘન વન સુધી વધાર્યું હતુ

તે વખત પ્રભાવશાળી બૌદ્ધ ધર્મ અને નિર્વાણોન્મુખ વૈદિક ધર્મના સઘર્ષણનો હતો તે સઘષણના પ્રભાવથી તે વખતના રાજાઓને મતારમા તદ્રા આવતી હતી. પ્રબળ પ્રતાપી રાજા સત્યસેન પણ રાત્રે જાગતો હતો અને દિવસે સુતો હતો જે વખતે સાધારણ જીવો નિદ્રા લે છે તે વખતે સયમી પુરુષો જાગતા રહે છે. રૌદ્રમર્તિ રાજા રાત્રે તાન્ત્રિક વનમા જતા હતા. અને સવારે વરેલા વૈદિક પ્રજાપાર સમામ કરીને નવ વાગતા પહેલા તો સુઇ જતા હતા કોઇકોઇ કહેતા હતા કે તે વખતે આ દેશમાં બૌદ્ધ ધર્મના અભ્યુદયની અસર અફીણના ઘેન જેવી થતી હતી

રાજાના ડરથી આખી પ્રજા થરથર કંપતી હતી સત્યસેનને માત્ર એક પુત્રી સિવાય બીજું કંઇ સતાન નહોતું તેનું નામ સત્યવતી હતું તે ધનુષ્યબાણ લઈ ઘોડા ઉપર સ્વારી કરતી હતી અને જ્યાં ફાવે ત્યાં ફરતી હતી વન, પર્વત, જગલ, મરુ સ્થળ અને સ્મશાન વિગેરે સર્વ સ્થળોમા તે ફરતી હતી. નિશાન તાકવામા તે એક્કા હતી પશુ, પક્ષી, સિહ, વાઘ, ચોર, લુટારા વિગેરે સર્વ તેના મારથી કંપતા હતા.

સત્યવતીનું શરીર કૃશ હતું. તેના ભ્રમર જેવા કાળા કાળા વાળ નિતમ્બથી પણ નીચે લટકતા હતા મોટી અને કાળી આખોની વચમાં તેની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ સ્થિર રહેતી હતી. ષોડશીગૌરીની સમાન તે ભુવનમોહિની હતી પરતુ તેના

મૃણાલના સમાન કોમળ હાથ પત્થરથી પણ વધુ કઠોર હતા, ને હરણીની માફક ચંચળ અને વાયુની માફક શીઘ્રગામિની હતી.

સત્યવતીના સ્વયંવરની વાત ઘણીવાર કહાડવામાં આવી હતી, પરંતુ બસેં બસેં યોજન સુધી દૂરના કોઇ પણ વીર પુરુષની તેની સાથે પાણિગ્રહણ કરવાની હિંમત ન ચાલી.

કેવળ તે કોઇને પસંદ કરતી નહોતી એટલુંજ નહિ, પણ સાથે સાથે તે સમજતી હતી કે સર્વ લોક ભયાનક, ચોર લંપટ અને લુટારા છે. કોઇને તે રાજ્યમાં આવવા કે જવાની મનાઈ નહોતી એમ તે માણસ ત્યાં ખુશીથી જઈ, આવી શકતુ અને રહી પણ શકતુ પરંતુ વિવાહની વાત થતી નહોતી. માત્ર અગ રાજ્યમા સર્વથી અધિક ભયકર એ વાત હતી.

રાજા સત્યસેન પણ સત્યવતીથી ડરતો હતો બીજા દેશના રાજાઓ અને પ્રજા પણ તેનાથી ભયભીત રહેતા તો પછી તેના લગ્નની વાત તો કરીજ કોણ શકે ? જેથી સત્યવતી કુમારી હતી, અને તેનુ હજુ સુધી લગ્ન થયુ નહોતું.

સત્યવતીને મા નહોતી. માતાના મૃત્યુ પછી પિતાના સઘળા કામનો બોજો તેણે ઉઠાવી લીધો હતો. એવી રીતે આ અપૂર્વ કુમારી એ વખતે રાજકાર્યનો ભાર, યૌવનનો ભાર, સુખ દુ:ખની સ્મૃતિનો ભાર, જ્ઞાનનો ભાર અને ધર્મનો ભાર સઘળો પોતાના જીવન માર્ગમાં એકલીજ ઉભી હતી.

રાજસભાના વિશાળ ભુવનમા આજે ઘણા મંત્રી, મોટા મોટા રાજ્યના અધિકારીઓ અને મિત્ર રાજ્યોના કેટલાક રાજકુમારો હાજર હતા.

સત્યવતી મહારાજાના સિંહાસનની પાછળ બેઠી હતી તેના અદ્ભુત અને અપૂર્વ રૂપને એક તરફથી કર્ણ સુવર્ણનો રાજપુત્ર કુમાર નાયકસિંહ ઉંચી ગર્દન કરીને જોઇ રહ્યો હતો. નાયકસિંહ સુંદર, સુસજ્જિત અને સુવીર છે. તે મહાના પ્રાણિ મહાજનની ઇચ્છાથી ચમ્પાનગરીમાં આવ્યો છે. તે વખતે એક અઠવાડીઆ પછી અમાવાસ્યા છે, જેથી કાલી પૂજાની વ્યવસ્થા અને નિમન્ત્રણ વિગેરે સંબંધી વિચાર થઇ રહ્યો છે.

મંત્રીની એવી સંમતિ થઈ કે પૂર્વ પદ્ધતિ અનુસાર અંગ દેશમાં કાલી પૂજા જરૂર થવીજ જોઇએ.

રાજા સત્યસેન બોલ્યા કે, " કુમારી સત્યવતીને પણ પૂછવુ જોઇએ."

સત્યવતી નિષ્કંપ અને સ્થિરદૃષ્ટિથી જમીન તરફ જોઇ રહી હતી અને કોઇ ઉડી ચિંતામાં ડુબતી હોય તેમ જણાતુ હતુ ધીરે ધીરે સર્વની આંખો ઝોકાં ખાવા લાગી. રાજા, મંત્રિ અને પ્રજા સર્વને તંદ્રા આવવા માંડી.

સત્યવતીના નિદ્રા રહિત નેત્રોને પણ તંદ્રાએ ઘેરી લીધા, અને ઘણો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ તેની આંખો મીંચાવા લાગી.

તેજ વખતે આ વિશાળ સભા ભવનનાં દ્વાર ઉપર એક ભિક્ષુક આવીને ઉભો રહ્યો.

૨.

ભિક્ષુકનુ માથુ મુડાવેલુ નહોતુ તેમ તેના હાથમા કમંડલ પણ નહોતુ. એક સફેદ ચાદર તેના આખા શરીર ઉપર ઓઢેલી હતી જેથી તે બાળક છે કે યુવાન છે, તે પણ ઓળખી શકાય તેમ નહોતુ.

તેની દૃષ્ટિ વૈરાગ્ય પૂર્ણ હતી અને આકાર રહસ્યમય હતો. તેના માથાના વાળે જટાનું રૂપ ધારણ કર્યું હતું. તેના મોતિના જેવા દાંતોની વચમાં મંદમંદ હાસ્યની રેખા ઝળકતી હતી. અને પ્રશસ્ત લલાટમાં ચિંતાની કંઇક કરચલીઓ પડેલી હતી. તેનો રંગ ઉજ્જવલ અને પ્રકાશમાન હતો.

ભિક્ષુકે ધીરે ધીરે અંદર પ્રવેશ કરીને કહ્યુ, " સર્વનું કલ્યાણ થાવ."

તે શબ્દ સાંભળતાંજ આ વિશાળ ભુવનના હજારો તન્દ્રા પૂર્ણ નેત્રો તેની તરફ જોવા લાગ્યાં

નિદ્રામા એકાએક વિઘ્ન આવી પડતાં રાજા સત્યસેને ગુસ્સે થઇને કહ્યુ કે; " આ આદમી ચોર છે."

ભિક્ષુકે બંને હાથ ઉંચા કરીને કહ્યુ કે, "આપનું કલ્યાણ થાવ."

ત્યારે સત્યવતીએ પિતાના કાનમાં કાંઇક કહીને પછી સર્પિણીની માફક ગુસ્સે થઇને તે ભિક્ષુકને પૂછ્યુ કે; " તમે ક્યા રાજ્યની પ્રજા છો ?"

ભિક્ષુક—વિશ્વરાજ્યની.

સત્યવતી—જણાય છે કે તમે કોઈ વ્યભિચારી ...

ભિક્ષુક—કલ્યાણ થાવ.

સત્યવતી—કલ્યાણ કોણ કરશે?

ભિક્ષુક—જીવ પોતેજ પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે છે.

સત્યવતી—હું તમારી પરામર્શ (સલાહ) રૂપ ઋણ લેવા ઇચ્છતી નથી.

ભિક્ષુક—હું ઋણ આપતો નથી પણ દાન કરૂં છુ.

હુ જોઉં છુ કે આ વિશાળ રાજ્યમા શક્તિ પૂજાની તૈયારી થઈ રહી છે કે જે ઘણીજ હિંસક અને ઘૃણિત છે આ સૃષ્ટિની બાલ્યાવસ્થાની અજ્ઞાનજન્ય ક્રિયા સિવાય એમા કાઇ બીજું નથી. આપ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને તેનો ત્યાગ કરો.

પ્રધાન મંત્રી બોલ્યો,—"આ કોઇ બૌદ્ધ ભિક્ષુક છે"

સેનાપતિ રૂદ્રનારાયણે કહ્યું કે—"તેને બાંધીને શૂળી ઉપર ચઢાવી દેવો જોઇએ"

સત્યવતી ક્રોધથી ગુસ્સે થઈ ઉભા થઇને બોલી—"કાલી પૂજા જરૂર થશેજ, અને તેમાં મે કડો તો શું પણ હજારો જીવોનું બલિદાન આપવામા આવશે. શું તેથી તમને કાઇ હાનિ છે? અને શું તમારા જેવા ક્ષુદ્ર પુરુષોમાં તેને રોકવાની શક્તિ છે?"

રાજા આ સાભળી ઘણો જ પ્રસન્ન થઇને હસવા લાગ્યો. લોકો માનતા હતા કે સત્યવતી કાલી પૂજાના વિષયમા વિરોધ જાહેર કરશે, પરંતુ જોયું કે એકાએક આ માણસના આવવાથી તેનો વિચાર બદલાઈ ગયો. કારણ કે એવી રીતે ઉલટોજ હુકમ કરવાનો સત્યવતીનો સ્વભાવ હતો

ભિક્ષુક ઘણોજ અભિમાનની સાથે હસ્યુ મન્દ કરીને સત્યવતીના પ્રજ્વલિત નેત્રોની તરફ સ્થિરતાથી જોવા લાગ્યો અને બોલ્યો, "રાજકુમારી આ વખતે હુ તમને જ દાની સમજુ છુ કહો, કેટલા હજાર બલિદાનોથી તમો તૃપ્ત થશો?"

સત્યવતી—"તું દેવ દ્રોહી અને દુરાચારી છે એથી પ્રથમ તો હું પહેલા તારૂંજ બલિદાન લઇને તૃપ્ત થ'શ"

ભિક્ષુક—જો આ ક્ષુદ્ર જીવના બલિદાનથી તમારા અને તમારી પ્રજાના હૃદયમાં કરૂણાનો સચાર થયો હોય તો હુ તૈયાર છુ કેમ કે દૈમનીય પ્રકૃતિની સંહાર શક્તિને રોકવાનું બળ મારામા નથી, તો પણ જો પ્રકૃતિ ચાહે તો તે જાતે તેને રોકીને સસારને આનદમય બનાવી શકે છે એથી જ હું તેને ઉત્તેજિત યા ઉદ્દીપન કરવાને માટે તૈયાર છુ

સત્યવતી—"કયા ઉપાયથી?"

ભિક્ષુક—કેવળ નિમિત્ત બનીને અર્થાત સેવા કરી, જ્ઞાનનો પ્રચાર કરીને અને સયમની શિક્ષા આપીને. કુમારી, આ વિશાળ રાજ્ય પતનોન્મુખ થઇ રહ્યું છે. જ્યારે રાજાના હૃદયમા દયા નથી અને તે કોઇને પણ આત્મ ત્યાગ કરવાનું શીખવાડતા નથી ત્યારે તમે નક્કીજ સમજજો કે એક રાજા મટીને હજારો રાજા થઇ જશે અને દેશમા રાષ્ટ્ર વિપ્લવ થઈ જશે. જ્યારે ધર્મની બળતી આગ રાજસિંહાસનથી ભ્રષ્ટ થઇને અન્ય આધારને ગ્રહણ કરે છે અને આ મહાન વિપ્લવની વખતે, કરુણા, સ્નેહ, પવિત્રતા, સામ્ય, શાંતિ અને પ્રીતિ આદિ સદ્ગુણો હોતા નથી, ત્યારે તેમા સર્વ-નાશ થઇ જાય છે આ મહાન રાજ્યમાં પાપનો પ્રવેશ થઇ ચૂક્યો છે અહીં મદ્ય માસનું શ્રાદ્ધ અને સંતીત્વ ધર્મનું સત્યાનાશ કરવામા આવે છે, તથા નિ:સહાય અને મૂંગા પ્રાણિઓનું બલિદાન આપીને પાપને ઉત્તેજન આપવામા આવે છે. કુમારી, કાલી પૂજાની કેવી રીતે પ્રતિષ્ઠા કરવી તે આ મર્ત્યલોક વગર સમજે ઘોર તામસિક વૃત્તિને પોતાની તરફ ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તમારે આ જીવ બલિની જગ્યાએ આત્મબલિની શિક્ષા આપીને પૂજા પ્રતિષ્ઠા કરી જોઇએ આત્મબલિ એજ સાચી કાલી પૂજા છે. આ બૌદ્ધ ભિક્ષુક પણ તમારી એ પૂજાનો પ્રસાદ લઇને ખાઈ શકશે.

આ વાત સાભળતા સાભળતા ઘણા લોકો કરી ઉઠવા લાગ્યા, રાજા સાહેબના પણ તેવા પહેલા નખર હતો. સત્યવતીએ કહ્યું,—"આ માણસ ગાંડો છે, તેને દેવદત્ત પુજારીના ઘરમા કેદ કરીને રાખો"

૩

વૃદ્ધ દેવદત્ત પુજારી ઘોર શાક્ત મતનો હતો. તેને એક વામનદાસ કરીને પુત્ર હતો તેની ઉમ્મર લગભગ ૧૫ વર્ષની હતી. તે એક બીલીના ઝાડ નીચે બેસીને વેદ પાઠ કરતો હતો. તેની વૃદ્ધ માતા

હરિ નામેની માળા જપ્યાં કરતી હતી પુજારીના ઘરમાં આ ત્રણ જણ વગર એક સુલક્ષણા નામની છોકરી હતી

સુલક્ષણા દેવદત્તની કન્યા છે, પરંતુ કેવી કન્યા છે; તેની કોઇને ખબર નથી કેટલાક લોક એવુ કહે છે કે તે કોઈ ક્ષત્રિયની કન્યા છે. તે જ્યારે નાની હતી ત્યારે દેવદત્ત તેને મિથિલાથી લઈ આવ્યા હતા કોઈ વળી એવું કહેતા કે એક વખતે દેવદત્ત માઘ પૂર્ણિમાના મેળામા ગયા હતા ત્યારે તેને ત્યાં ગંગા નદીના કિનારે એકલી પડેલી જોઈ ઉપાડી લાવ્યા હતા સુલક્ષણાની ઉમર તે વખતે સત્તર વર્ષની હતી

સુલક્ષણા ઘણીજ સુંદર છે તેનું મુખ કમળ સદા પ્રફુલ્લિત રહે છે ઘરના કામકાજમા પણ તે ઘણી ચતુર છે. સેવા સુશ્રુષા કરવી એજ તેનું વ્રત છે. તે વ્રતમાંજ તેનુ જીવન અને યૌવન વર્દ્ધિત અને પાવિત થયું છે

સેનાપતિ રૂદ્ર નારાયણસિંહ હાથમાં ઉઘાડી તલવાર લઈને દેવદત્તને ઘેર પહોંચ્યા. સાથે કેદી તરીકે ભિક્ષુક પણ હતો,

દેવદત્ત તેને જોઈને બહાર આંગણામાં આવી ઉભો રહ્યો.

સેનાપતિએ કહ્યું કે, "રાજકુમારી મત્યવતીએ હુકમ કર્યો છે કે આ બૌદ્ધ ભિક્ષુકને આપને ત્યાં સાત દિવસ સુધી કેદમાં રાખવો"

દેવદત્ત—"તેને વાસ્તે કોઈ પહેરેદાર રાખશો ને?"

સેનાપતિ—"ના"

દેવદત્ત—તો તો ઘણીજ મુશ્કેલી પડશે કદી કોઈ નાસી જશે તો ?"

સેનાપતિ—"જો નાસી જશે તો તેની સાથે આપનું આ જટાધારી મસ્તક પણ ચાલ્યું જશે. તેથી તેને કોઈ પણ રીતે આપના તંત્ર મંત્ર બળથી બાંધી રાખજો."

એમ કહીને સેનાપતિ ચાલ્યો ગયો. દેવદત્તે ભિક્ષુકની તરફ જોયુ તે દેવતુલ્ય સુંદર યુવકની મૂર્તિ જોઈને તેને વિશ્વાસ બેઠો કે આ ભિક્ષુક નાસી જાય તેવો માલુમ નથી. તે પછી તેણે કાંઈક વિચાર કરીને બુમ પાડી કે,—"સુલક્ષણા"

સુલક્ષણા ઝરોખામા જોઈ રહી હતી. તે તુરતજ બહાર આવીને માથુ નમાવી બોલી, "કહો શી આજ્ઞા છે ?"

દેવદત્ત—"આ બૌદ્ધ ભિક્ષુકને રાજકુમારીના હુકમથી સાત દિવસને માટે આપણે ત્યા કેદ રાખવામા આવશે જેથી તેની દેખરેખ રાખવાનો ભાર હું તને સોપુ છુ."

સુલક્ષણાએ હસીને કહ્યું,—"સારૂં, પણ કદી નાસી જાય તો ?"

દેવદત્ત—"એ વામનદાસના જેટલું દોડી શકશે નહિ, તેને જરા મારી પાસે બોલાવ."

પિતાની આજ્ઞાથી વામનદાસે રાત્રે પહેરો રાખવાનુ કબુલ કર્યું, અને દિવસની દેખરેખનો ભાર સુલક્ષણા ઉપર રહ્યો

ભાઈ અને બેનને ભિક્ષુકની દેખરેખનો ભાર સોપીને દેવદત્ત મંત્ર જપવાને માટે ઘરમા ગયો અને વામનદાસ વેદ ભણવા બેઠો સુલક્ષણા હિંમત રાખીને ભિક્ષુકની સામે ઉભી રહી અને બોલી, "હું તમને શું કહીને બોલાવુ ?"

ભિક્ષુક—"કુમારી હું તારો હાથ જોવા ઇચ્છું છુ."

સુલક્ષણાએ આદર પૂર્વક પોતાની હથેળી તેની આગળ ધરી ભિક્ષુક તેને સારી રીતે જોઈને વિસ્મય પામ્યો. જાણે તેને કોઇ જુની વાત, કે જુની સગાઈ કે કોઈ છુપી સ્મૃતિ યાદ આવી ગઇ હોય તેમ જણાયુ તેણે ઘણુજ દુઃખ પૂર્ણ સ્વરથી કહ્યું,—"અભિનાપ ?"

સુલક્ષણા—"તમે એ શું કહ્યું ?"

ભિક્ષુક—"તમે મને શરણ ભૈયા, કહીને બોલાવજો."

સુલક્ષણાએ આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું, "શું તમે મારા શરણ ભૈયાને ઓળખો છો ?"

ભિક્ષુક—"કદી જાણતો હોઉં તો શુ આશ્ચર્ય છે ?"

સુલક્ષણા—"હુ તેને સ્વપ્નમાં જોયા કરૂં છુ ગંગા નદીની ઉત્તરે હિમાલયથી ઢંકાયલું એક અરણ્ય છે. સીતાનો જન્મ ત્યાં થયો હતો. તે વન ઘણું જ સુહામણુ છે ત્યા સોનેરી પક્ષી જ્યાં ત્યાં વૃક્ષો ઉપર ઉડી રહ્યા છે અને ઋષિઓના જેવા સરલ સ્વભાવનાં મનુષ્યો ત્યાં નિવાસ કરે છે તેજ વનમાં મારો શરણ ભૈયા રહે છે"

ભિક્ષુક—"નહિ હું તે વનમાં રહેતો નથી તે વન તો વખતે વાઘ અને રીંછોથી ભરેલું છે હું એક બૌદ્ધ ભિક્ષુક છું અને દેશે દેશમાં ધર્મનો પ્રચાર કરતો ફર્યા કરું છું."

સુવલક્ષણા—"પણ એ નવાઈ જેવી વાત છે કે તમારૂં અને મારા ભાઇનું નામ એક મળી ગયું છે મારો શરણું લીધા તો ભિક્ષુક નથી પણ રાજ પુત્ર છે"

ભિક્ષુક—"સ્વપ્નાના રાજપુત્ર કરતાં જાગૃતાવસ્થાનો ભિક્ષુક સારો કેમકે તમારો આ ભાઈ સત્ય છે અને તે સ્વપ્નનો ભાઇ મિથ્યા છે. સુવલક્ષણા બ્હેન, તમે સ્વપ્નને છોડીને સત્યનું અવલંબન કરો."

સુલક્ષણા મંત્ર મુગ્ધ સરખી થઈ રહી. તેણે સ્નેહ પૂર્ણ સ્વરે કહ્યું, "ઠીક"

૪

રાજ્યના ખજાનચી લાલા કિશન પ્રસાદે મનમાંને મનમાં ધાર્યું કે રાજકુમારી સત્યવતીની આ અદ્‌ભુત આત્મામાં કાંઈ ને કાંઇ ગુઢ આશય હોવોજ જોઇએ. એક સુપુરુષ યુવાને સુલક્ષણા જેવી સુંદરી યુવતીને ઘેર કેદ કરવાની કૂટનીતિને લાલાસાહેબ જરૂર સમજી ગયા. લાલાસાહેબ ક્ષત્રિય છે. જુના વખતમાં કેટલાક ક્ષત્રિયો યુદ્ધવ્યવસાય છોડીને લખવાનું કામ કરવા લાગ્યા હતા તે પછી તે લોકોનું નવું નામ કાયસ્થ પડી ગયું એ પ્રમાણે લાલાસાહેબ પણ કાયસ્થ હતા. તેની ઉમ્મર આ વખતે ત્રીસ વર્ષની હતી પરંતુ હાલ સુધી તેનો વિવાહ થયો નહોતો શક્તિની રોજ પૂજા કરે છે તેનો રંગ કાળો છે તે સમજતો હતો કે રંગ કાળો હોવા છતા પણ હું સુંદર છું શરીરના ઠાઠમાઠ અને કપડાં લત્તા ઉપર તે બહુજ ધ્યાન રાખતો હતો છાનામાના હસવું, ચોરી કરીને શિર જોરી કરવી, વાતોમાં જમીન અને આશમાન મેળવી દેવાં એ પોતાના સ્વભાવ સિદ્ધ ગુણ હતા. રાજ્યમાં તે એકજ પરાક્રમી વીર છે એમ તે માનતા હતા. અને ધનદોલત પણ સર્વ પોતાના હાથમાં રહેતી હતી એથી લોકો તેને સેનાપતિ અને મંત્રીના કરતા પણ વધુ માનતા હતા પોતે રાજકુમારી સત્યવતી સિવાય બીજા કોઈની બીક રાખતા નહિ. કેમકે પોતાની શક્તિ, બુદ્ધિ, ચાલાકી આદિ સર્વ તેની આગળ નકામા હતાં

લાલા કિશન પ્રસાદ દેવ દત્તની પડોશમાંજ રહેતો હતા. સુલક્ષણાનું અપૂર્વરૂપ અને વિમલ ચરિત્ર જોઇને પોતાનું મન પોતાના હાથમાં રહ્યું નહિ. પરંતુ જેના કુલ અને શીલની કાંઈ ખબર નથી એવી યુવતીની સાથે વિવાહ કરવો એ મારી પ્રતિષ્ઠાની વિરૂદ્ધ છે એવો વિચાર ન કર્યો. પોતે અંતે એ નિશ્ચય કર્યો કે કોઇ પણ રીતે સુલક્ષણાનું હરણ કરીને તેની સાથે ગાંધર્વ વિવાહ કરી લેવો

લાલાસાહેબે ઘણી મુશ્કેલીથી સુલક્ષણાના હૃદયમાં એક શરતકાલના વાદળના ટુકડાની સૃષ્ટિ રચી છે. સુલક્ષણા ધારતી હતી કે કિશનપ્રસાદ અને ચાહ્ય છે. જ્યારે પોતે તેનો એ અભિપ્રાય જાણવાની ઇચ્છા કરી, ત્યારે પોતાના ચિત્ત ઉપર એક આશાની રેખા એ ચાઈ ગઇ થોડા દિવસથી એ રેખા એક પ્રકારના આંદોલનથી આખા હૃદયમાં વ્યાપી ગઇ અને પછી એટલી પ્રબળ થઈ પડી કે એક દિવસે તેણે સુલક્ષણાને એકલી જોઈ, ત્યારે તેણે પોતાના નિઃસ્વાર્થ અને હતાશ પ્રેમનો પરિચય દેખાડીને રડવા લાગ્યો । અને તેને કહ્યું કે "જો મારૂં તમારી સાથે લગ્ન નહિ થાય તો આ સંસારનો ત્યાગ કરીને કોઈ અજ્ઞાત તીર્થ પર જઈને મરી જઈશ. અને પછી ભૂત થઇશ" આ પ્રમાણે ભૂતની બીકથી અને કરુણાથી અભિભૂત થઈને તે દિવસે સત્યવતીએ કહ્યું કે, "ઠીક, આપ એ વાત પિતાજીને કહેજો"

લાલાસાહેબ પોતાનો મનોરથ સિદ્ધ થવાની આશાથી આજકાલ ખૂબ બણી ઠણીને રહે છે. પરંતુ એટલામાં વચમાંજ આ બખેડો જાગી ઉઠયો તેમણે જોયું કે બખેડાની સન્મુખ બૌદ્ધ ભિક્ષુક અને પાછળ રાજકુમારી સત્યવતી ઉભી છે

ચતુર કિશનપ્રસાદે જ્યાં ત્યાં એવી ગપ ઉડાડી કે, "બૌદ્ધભિક્ષુક મહાન યોગી છે તેના યોગ બળની પ્રશંસા થઈ શકે તેમ નથી" અને આ વાત ફેલાતાં ઘણાં સ્ત્રી અને પુરુષોનાં ટોળે ટોળાં દેવદત્તને ઘેર આવવા લાગ્યા. તે ઉપરાંત લાલાસાહેબ કદી કદી તક આવતા સુંદરી કુમારિકાઓને સન્યાસિઓના વેષમાં અને રૂપવતી વેશ્યાઓને ગૃહસ્થોની કન્યાઓના વેષમાં પણ ત્યાં મોકલવા લાગ્યો. તેનો વિચાર એવો હતો કે કોઈ પણ રીતે ભિક્ષુકને વિચલિત કરી દઉં, પરંતુ તે

સર્વ મનોરથ વિફલ થયા. બૌદ્ધ ભિક્ષુકના અજેય હૃદય-દુર્ગનો એક આણુ પણ વિચલિત ન થયો. લાલાજીની જુઠી ગપ સાચી થઇ ગઇ. તેનું અમીમ કરૂણામય મુખ જોઇને અને તેની સ્નેહમયી વાણી સાંભળીને સેંકડો સ્ત્રી પુરુષો બૌદ્ધ ધર્મને ગ્રહણ કરવા લાગ્યા આ વાત ધીરે ધીરે રાજકુમારીના કાન સુધી પહોંચી ગઇ કૃષ્ણ ત્રયોદશીની સંધ્યા કાળે તેણે સેનાપતિને આજ્ઞા આપી કે, "કિશન પ્રસાદને આ વખતે મારી આગળ લઇ આવો".

અપૂર્ણ.

શાંડિલી અને સુમના.

સ્વર્ણની અગ્નિશિખાની માફક જ્યોતિર્મયી શાંડિલી જ્યારે સ્વર્ગમા સતી કુંજના સ્વર્ગદ્વાર પર આવી પહોંચી, ત્યારે સ્વર્ગની સર્વ સતીઓ તેની પ્રાર્થના કરવાને માટે તે જગ્યા પર આવી ગૌર, શ્વેત, શ્યામ, કૃષ્ણ વર્ણવાળી સ્ત્રીઓએ તેને ઘેરી લીધી જાણે કે હાલતી ચાલતી લાલ, નીલી, શ્વેત સ્ત્રીઓએ લક્ષ્મીને ઘેરી લીધી તે કેવો સુંદર દેખાવ હતો ધારો કે ચારે બાજુ અસંખ્ય તારા અને વચમા મૂર્તિમતી ચન્દ્રપ્રભા હતી કોઈ સતીએ કલ્પ વૃક્ષના ફૂલોની માળા લાવી ગળામાં પહેરાવી દીધી. કોઈ સતી માથાના ચોટલામા ફુલ લગાડવા લાગી, કોઈ સતી ચંદન કેસર આદિ જળ શરીર પર છાંટવા લાગી, કોઇ સતી અમૃતનુ પાન લાવી મોઢા સામું રાખી ગઇ શાંડિલીનીએ સોનેરી પાંખો સહિત પોતાની ચમકથી સતી કુંજને પ્રકાશીત કરતા અંદર પ્રવેશ કર્યો. સતી કુંજની અંદર હીરા મોતીથી જડેલા સોનાનું સિંહાસન શાંડિલીને બેસવાને માટે તૈયાર હતું દેવરાજ ઈંદ્રની પટરાણી શચી, કમળદળ વિહારિણી લક્ષ્મી અને કામ પ્રિયા રતિએ આવી સતીની સ્તુતિ કરી હાથ પકડી તે તૈયાર કરેલ સિંહાસન પર આદરમાન સાથે બેસાડી શાંડિલી અસાધારણ પતિવ્રતા, સાચા સદાચાર વ્રતની દીક્ષિતા અને સાચી શિક્ષા પામેલી આદર્શનારી હતી રૂપ, ગુણ, સ્વભાવ, વિદ્યા, વિનય, આચાર, અનુષ્ઠાન, ધર્મ કર્મ અને દયા આદિમા મનુષ્ય માત્રને અનુકરણ કરવા યોગ્ય હતી

સુમના નામની એક દેવલોકવાસી સતીએ આવી શાંડિલીના ચરણોમા માથુ નમાવી પ્રણામ કર્યો

શાંડિલીએ સંકોચીને પગ ખેંચી લીધા અને સુમનાને પોતાની છાતી સાથે ચાંપી સુમનાએ પુછ્યુ, હે દેવિ! તમે સતી કુળમા શિરોમણી છો જેથી જ આજ સતી કુળમા રાણી થયા છો. હું સખીઓની માફક તમારી સાથે પ્રેમ રાખીશ, દાસિઓની માફક તમારી સેવા કરીશ, તમારા ઉપદેશથી મારા જીવનને કૃતાર્થ કરીશ સર્વ સતીઓ તમારી આજ્ઞામા ચાલશે, અને તમારી સાથે રહી સર્વ કૃતાર્થ થશે કહો દેવિ! શું પુણ્યથી તમે કર્મફળને કાપી નાંખ્યા? અને કયા ધર્મ અને સદાચારનુ પાલન કરી સર્વ પાપનો નાશ કરેલી મૂર્તિની માફક વિમાનમાં ચઢી આકાશ માર્ગને પ્રકાશિત કરતા કયા ગુણથી તમે સતી કુંજનાં રાણી થયા છો? તમે શુ તપશ્ચર્યા, શુ દાન, અથવા શું એવાં આકરાં તપ કરેલા છે તે બતાવો, તે સાંભળી હું મારા જીવનને કૃતાર્થ કરવા ચાહું છું

શાંડિલીએ જવાબ દીધો કે પ્રિય સખી! મને એવું કાંઈ યાદ આવતુ નથી કે મે એવું કોઇ વિશેષ પુણ્યકર્મ, બહુ ભારે ધર્મ કર્મ અથવા કોઈ આકરા તપ-જપ કરેલાં હોય. હું દુર્બળ અબળા તપશ્ચર્યા શું કરી શકું? દરિદ્ર ગૃહસ્થની સ્ત્રી હતી, જેથી દાન દેવાને ધન ક્યાંથી લાવુ? હું નથી જાણતી કે હું કોઈ પુણ્યથી અથવા કોઈ ગુણથી સ્વર્ગમા આવી હઉં, હું નથી જાણતી કે, કોના બળથી હું સતીકુંજની રાણી થઇ

સુમનાએ કહ્યું—હે દેવિ! પોતાને મોઢે પોતાના પુણ્યનાં વખાણ ન કરવા એ સત્ય છે ધર્માનુષ્ઠાનનો ઢોંગ ન કરવો એ યથાર્થ છે. પરંતુ શુ આ કારણથી તમે તમારૂં સ્વરૂપ નહિ બતાવો? તમે પુણ્ય કરેલા છે કે પાપ કરેલ છે, તેનો વિચાર

કરવાનું તમારે પ્રયોજન નથી તમે ફક્ત એટલુંજ જણાવો કે તમે ક્યા કર્મ કરેલા છે, તમારૂં જીવન કેવી રીતે પસાર કર્યું છે? સમાગમાં કેવી રીતે રહ્યાં છો? આ બિના નહિ જણાવો તો તમારી મારફત સંસારની સ્ત્રીઓનો ઉપકાર કેમ થશે? આ પુણ્યમયી જીવન કથાથી—આ આદર્શ ચરિતગાથાના પ્રચારથી આપને તો હાનિ—લાભ નથી, પરંતુ સંસારના સ્ત્રી-પુરૂષનો થોડો ઘણો લાભાલાભ છે, અને તમારે પણ હાની—લાભ કેમ નથી? યશને અમૃત છે, અને યશજ અવિનાશી છે. યશને લીધે સ્ત્રી-પુરૂષ મરી ગયેલા હોય તોપણ જીવતા જણાય છે કીર્તિ યુક્ત શરીરજ પવિત્ર, અવિનાશી અને સ્વર્ગીય છે જે શુભ, નિર્મળ અને અવિનાશી યશને નથી ચાહતા, તે ગૌરવશૂન્ય—બુદ્ધિહીન, આ લોકની ક્ષણ વાસનાઓમાં મુગ્ધ સ્ત્રી પુરૂષનું જીવન તુચ્છ અને નિન્દા લાયક છે સાંભળો દેવિ! તમારા ચરિત્રની કથા સાંભળવાને આજ સર્વ સતીઓ ઉત્કંઠીત થઈ રહી છે. ઈંદ્રાણી, લક્ષ્મી અને રતિ સુદ્ધાં ઉત્કંઠીત છે.

શાંડિલીએ જવાબ દીધો કે, હે પ્રિય વદની! નિશંક પ્રિય વચનને લઈનેજ તમે આ સ્વર્ગલોકને જીતી લીધેલા છે—આ સતી કુંજમાં રહ્યાં છો મારા તુચ્છ જીવનની હકીકત સાંભળવા ઇચ્છા છે, તો સાંભળો. મે ભારતવર્ષમા સુજલ, સુફલ, મલયજ શીતલ, આર્યાવર્તની ભૂમિમા જન્મ લીધેલો છે. સમગ્ર કુળનો ઉદ્ધાર કરનાર ભાગીરથી સાથે બાળકપણું વિતાવેલુ છે ભરજુવાનીમા પતિ દેવના ચરણકમળમાં મસ્તક રાખી નાશવંત શરીરને એજ ભાગીરથીએ સ્મશાનમાં ગયેલુ છે હું દરિદ્ર બ્રાહ્મણની સ્ત્રી હતી, જેથી સકળ ધર્મનું અનુષ્ઠાન તો ક્યાંથીજ કરી શકુ? ગરીબ દરિદ્રોની સેવા કરવાનું સામર્થ્ય મારામાં ક્યાંથી હોય? ગૃહસ્થના કામમાંથી અવકાશ પણ મળતો નહિ જેથી ધર્મ—કર્મમા મન ક્યાંથી લગાવુ? એ પ્રમાણે મે મારી શક્તિ પ્રમાણે પતિસેવા પણ કરેલી છે, શરીર—મન અને વાણીથી એમના ચરણમાં મન રાખેલું છે એમના ગૃહસ્થને માથા પર રાખી, એમની સુખ સ્વચ્છન્દતાને મારા જીવનની સાધના કરીને તથા એમના ચરણને ઇષ્ટ દેવનું સિંહાસન માનીને મે મારી જીવનયાત્રાનો નિર્વાહ કરેલો છે.

સુમનાએ કહ્યું કે, હે દેવિ! નારી જીવનનો એ તો શ્રેષ્ટ ધર્મ છે. સતી સ્ત્રીને માટે પતિ એ તો દેવતા છે પતિ સેવા એ તો તપશ્ચર્યા છે પતિને સંતુષ્ટ રાખવા એ જીવનની સાધના છે. શરીર—મન અને વાણીથી પતિના ચરણમા ધ્યાન, રાખીને પતિના ગૃહસ્થાશ્રમનો ભાર પોતાને માથે લેવો, પતિના સુખ દુઃખમા ભાગ લેવો, એ તો સતીનો ધર્મ છે બતાવો દેવિ! તમે ક્યા પ્રકારે પતિની સેવા કરતાં હતા? કેવી રીતે સંસારયાત્રાનો નિર્વાહ કરતા હતા?

શાંડિલીએ જવાબ દીધો, કે હે ચારુહાસિની! હું માથે જટા રાખી, ભગવાં વસ્ત્ર પહેરી, ભસ્મ લગાવી તપસ્વિની નહોતી બની. પતિનુ ઘર એજ દેવમંદિર હતું પતિનું ચરણ એજ મારા માટે મોટુ તીર્થ હતું, હું અન્ય દેવમંદિરને મોટુ સમજતી નહિ, બીજા તીર્થ સ્થાનપર જવાની મને વધારે રૂચી નહોતી પતિજ મારા દેવતા હતા, પતિજ મારૂં સર્વસ્વ હતું, હું એ પતિરૂપી પરમેશ્વરનોજ સંગ કરતી હતી. પતિની શય્યા મારા માટે સિંહાસન હતું પતિનું રસોડું મારા માટે યજ્ઞવેદી હતું, પતિનો ગૃહસ્થાશ્રમ એજ મારા માટે સ્વર્ગ હતું, પતિનું ઘરમારૂ ક્રિડામંદિર, ફરવાનો બગીચો અને શાન્તિ મળવાનું ઠેકાણું હતુ સ્વપ્નમાં, આહાર—વિહારમા પતિનુ ધ્યાન એજ મારી જપમાળા હતી પતિને સુખ, સંતોષ પહોચાડવાને માટે મારો દેહ, ઇન્દ્રિઓ અને પ્રાણ હમેશાં સાવધાન રહેતા પતિના પરિવારને હું પતિથી જુદા સમજતી નહિ મારૂ મન હમેશાં પતિના ચરણકમળમાંજ લાગ્યું રહેતું હતું, પરંતુ બહારથી મારૂં ધ્યાન પતિદેવના સંસારની ઉપર રહેતું હતું હું પતિદેવના ધ્યાન અને આરાધનામા આંતરિક દષ્ટિથી હમેશાં સહાય કરતી હતી, જેથી ગૃહસ્થના કોઇ કામમાં બેપરવાઇ અને અસાવધાની દેખતી નહોતી. પતિ સંતોષ એજ મારા જીવનની સાધના હતી. સાસુ સસરા, દેરાણી જેઠાણી, નણંદ, દિયર, છોકરા આદિને પ્રસન્ન રાખવા એ પતિને સંતુષ્ટ રાખવા બરાબર હતુ પતિનાં માતા પિતા એજ મારાં માતા પિતા હતાં પતિના ભાઇ—બહેન એજ મારાં ભાઇ—બહેન હતાં પતિના ગુરૂ અને સ્નેહીજન મારા

ગુરુ અને સ્નેહીજન હતા હું શાન્તિ અને પ્રેમ ભાવવાળા બનાવી રાખવાનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખી ગૃહસ્થાશ્રમને ચલાવતી હતી એ ઠીક છે કે હું પતિના માનથી માનવતી, સ્વામીના સૌભાગ્યથી સૌભાગ્યવતી અને પતિ ભક્તિના બળથી ભક્તિવાળી હતી, પરન્તુ તેથી હું માનની તરફ ઢળી જતી નહિ, મારા સૌભાગ્યની બડાઇ કરતી નહિ, ભક્તિના ગર્વથી હું મદમાં ફરતી નહિ. સ્વામી મારા પ્રત્યે પ્રેમ રાખતા, સાસુ સસરા મને પોતાની દીકરી સમાન ચાહતા હું પણ તેમને તેમ જ દેખતી હતી તેઓ સર્વ પણ મારી સાથે એવોજ વ્યવહાર કરતા હતા નણંદ મને પોતાની સખી સમાન પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી જોતી હતી દિયરને હું મારા ભાઇઓથી પણ અધિક ચાહતી હતી તેઓ મને ભાભી ભાભી કહી બોલાવતા અને માતાથી પણ અધિક મારી ભક્તિ કરતા ભલાઇ બુરાઇ સર્વ મ્હારા ઉપર હતું. પતિનો પ્રેમ, સાસુ સસરાનો આદર, નણંદોનો ચોખ્ખો વ્યવહાર, દિયરોની ભક્તિ અને દાસ દાસિયોની શ્રદ્ધા એ સર્વ આપણા વ્યવહારને આધિન છે, દર્પણમાં મોઢું જોવાની સમાન છે હું જેવી દેખાઉં, તેવાજ બીજા દેખે હું જેવો વ્યવહાર કરૂં તેવોજ વ્યવહાર બીજાથી મળે એ સંસારનો નિયમ છે

પતિ મારી પૂજાની સામગ્રી હતા, રોવવામાં ખીલવનારા, પ્રેમના સખા, અને મારી જીવનના સાથી હતા એમના સુખે હું સુખી, અને દુઃખે દુખી હતી. એમના જીવને સંતોષ એજ મારા જીવનની શાન્તિ હતી હું મારી સુખ શાન્તિને કદી પતિની સુખ શાન્તિથી જુદી સમજતી નહિ. પછી મારૂં તારૂં ક્યાં? આપણા વ્યક્તિત્વનો ત્યાગ કર્યા વગર પતિના ચરણમાં વાસ્તવિક આત્મ સમર્પણ પણ થઇ શક્તો નથી. જ્યાં સુધી સ્વાર્થનો પુરેપુરો ત્યાગ ન થાય ત્યાં સુધી સ્ત્રી પતિ પ્રેમની અધિકારી થતી નથી

કુટિલ ભાવનો આશ્રય લઇ મે ગૃહસ્થ ધર્મનું પાલન કરેલું નથી હું ગૃહધર્મને અમલ ધર્મની બીજી મૂર્તિ સમજતી માતાપિતાની સેવા અને ભક્તિ કરવી એ સંતાનનો મોટો ધર્મ છે પતિની થઇ મે તે મહાધર્મનું પાલન કર્યું હતું મારા પતિદેવ આજીવિકા ઉપાર્જન કરવામાં જ મશગુલ રહેતા હતા ઘરડાં માતાપીતા, સ્ત્રી, નાના નાના બાળક, અસહાય નણંદ, અસમર્થ દિયેર વગેરેની સંભાળ રાખવાનો તેમને વખત નહોતો તેઓ સર્વની સંભાળ રાખવાનો સર્વ ભાર મે મારા ઉપર લીધો હતો સાસુસસરાને કોઇ પ્રકારનું કષ્ટ ન થાય, તેને માટે હમેશા હું સાવધાન રહેતી કોઇ પ્રકારે તેમનું મન ન દુખાય, તેની હું હમેશા કાળજી રાખતી

નણંદોને બહેનો સમાન સમજતી. સખીની માફક તેમને મનની વાત કહેતી ખુશમિજાજથી દાસીની માફક તેમની સગવડતા સાચવતી અતિથિ બ્રાહ્મણ વગેરેનો આદર સત્કાર કરવામાં મે કદી આળસ કરેલી નથી. દેવપૂજામાં મે કદી ઉદાસીનતા અથવા અભક્તિ બતાવી નથી. પતિ મારા પ્રત્યક્ષ જીવતા દેવતા હતા. તેમનાથી જૂદા માનીને હું દેવમૂર્તિયોની પુજા કર્યા કરતી હતી

પ્રાત કાળમાં સ્વામી જાગ્યા પહેલા જાગતી, પતિના ચરણની રજ માથે લગાવી શયનગૃહથી બહાર નીકળતી ઘરના માણસોને હું સ્વામિની આધારની જડમૂર્તિ સમજતી હતી તેમની સેવાથી હું સ્વામિનીજ સેવા થયાનું સમજતી. ઘરના માણસનું કામ તેજ પતિદેવનું કામ સમજી હું ઉત્સાહપૂર્વક કરતી. ઘરમા કોઈ જાતની ગરબડ ન થાય, તેની હું બહુ વિચારપૂર્વક સંભાળ રાખતી જે સ્ત્રીઓ વિચારપૂર્વક ઘર ખર્ચ ન કરે, અને સંભાળ ન રાખે તો ઘરના માણસો લક્ષ્મી વગરના થઇ જાય છે (અપૂર્ણ.)

ઉપદેશ આરાધ્યત્વ. દોહરો.

દર્દ થાય ઉપદષ્ટનો, કરે ન મુર્ખ ઉપાય,
અત્યંત રતી સગથી, સોથ શિક્ષ પર થાય.
શરીર સામ શિક્ષ ગળે, અસ્થિ બહાર દેખાય
કમી ઉપદેશ થાય છે, અસાધ્ય તેહ ગણાય. [જુવો પાન ૨૮]

विविध-विषय.

વડી ધારાસભા. તા. ૨૦મીએ દિલ્હીમાં સર જ્યોર્જ લાઉન્ડસના પ્રમુખપદે વડીધારા સભાની બેઠક તા. ૨૦ મીએ મળી હતી તેમાં સર દીનશા વાચ્છા, મી મઝરૂલ હક, મી ઝુલ્ફીકાર અલીખાન, અને મહમુદાબાદના રાજા પણ હતા. પછીથી નાણાંની ધીરધારને લગતો ખરડો, હિંદમાંથી નિકાસ થતી ગળી ઉપરના વેરાનો ખરડો, બે આનાનો નિકલનો સિક્કો દાખલ કરવાનો ખરડો રજુ કરવાના ઠરાવ પસાર થયા હતા તે પછી દારૂની સંપૂર્ણ અટકાયતનો ઠરાવ ઓ. મી. શર્માએ મૂક્યો હતો તેની સંમત્તિમાં પંડિત મદનમોહન માલવિયા સર દીનશાહ વાચ્છા વિગેરેએ ટેકો આપ્યો હતો પણ મત લેવાતા ઠરાવ ઉડી ગયો હતો. તે પછી તા ૨-૨-૧૮ ના રોજ ફરી ધારા સભાની બેઠક મળી હતી તેમાં જંગલના કાયદામાં સુધારો કરનારો ખરડો પાસ થયો હતો, તે પછી એડન ફોજદારી ન્યાયનો ખરડો પસાર થયો હતો તે પછી કલકત્તાની હાઇકોર્ટની હકુમત વધારવાનો ઠરાવ ઉડી ગયો હતો અને જાહેર સરકારી નોકરીમાં હિંદુઓને વધુ જગ્યા આપવાની માગણી કરનારો, અને હિંદુમાંથી સામાન્ય રીતે મોટે ભાગે ભરતી કરવાની અગત્ય દર્શાવનારો ઠરાવ રજુ થયો હતો, તે પણ ઉડી ગયો હતો તે પછી તા ૨૮ મીએ ફરી ઓ. મી. શ્રીનીવાસ શાસ્ત્રીએ જાહેર સરકારી નોકરીના કમીશને ભલામણ કર્યા પ્રમાણે હુન્નરી અને વિજ્ઞાનના ખાતાની નોકરીઓની ભરતી તદ્દન હિંદમાંથી કરવી જોઇએ એવો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો પણ-તે ઠરાવ પાછો ખેંચી લેવો પડ્યો હતો.

લડાઈ. જનરલ એલનબાયના લશ્કરે જેરૂસલેમ લીધા પછી, ઉત્તરે, પૂર્વે અને પશ્ચિમે વધવા માંડ્યુ છે અને ભૂમધ્ય સમુદ્રથી તે મૃત્યુ સરોવર સુધી સળંગ વહેવાર સ્થાપ્યો છે રૂશો-જર્મન તહનામુ બ્રેસ્ટ લીટોવસ્ક ખાતે જર્મનો, આસ્ટ્રીયનો અને રશીયન વિષ્ટીકારોએ તહ કરવા ભેગા થયા તેના પરિણામમાં રૂશીયન બોલ્શેવિક દક્ષિણ રૂશીયાના યુક્રાઇનિયનોથી જુદા પડ્યા અને આસ્ટ્રો જર્મનોએ યુક્રાઇનિયનો સાથે જુદી સલાહ કરી નાખી અને રૂશીયાએ જર્મનોનુ તહનામુ સ્વિકાર્યું છે રૂમાનિયા અને શત્રુ વચ્ચે સુલેહના સંદેશા ચાલે છે જાપાનના પરદેશ ખાતાના પ્રધાને જણાવ્યુ છે કે જો રૂશિયા જર્મની વચ્ચે સુલેહ નક્કી થાય તો ઉપસ્થિત થતા બનાવોને પુગી વળવાને પગલાં ભરવામાં આવશે મિત્રરાજ્યોના એલચીઓએ પેટ્રોગ્રાડ છોડી દીધુ છે સાઇબીરીયામાં, આસ્ટ્રીયન અને જર્મન કેદીઓ છુટા થયેલા હોવાથી તેઓ કાંઇ નુકશાન કરી બેસે નહિ તે માટે જાપાનીઓ તૈયાર થઈ રહ્યા છે વેનીસ શહેર ઉપર જર્મન વિમાનોએ ધાડ પાડી ઘણા મકાનોનો નાશ કરવા માંડ્યો છે ઇરકુતસક સર કરવાનો જાપાનનો ઈરાદો છે સાઇબીરીયામાં જાપાન ચઢાઇ લઇ જાય તો ચાર ચાઇનીઝ ડીવીઝન જેટલું લશ્કર તેની સાથે સામેલ થશે.

ખેડા જીલ્લામાં અતિવૃષ્ટિને લીધે પાકની થયેલી નિષ્ફળતા માટે ગુજરાત સભાએ તથા ઓનરેબલ મી. પારેખ અને ઓનરેબલ મી પટેલે તપાસ ચલાવી હતી તે પછી, સર્વન્ટ ઓફ ઇંડિયા સોસાઇટીના ત્રણ પ્રતિનિધિ મી દેવધર, મી અમૃતલાલ ઠક્કર અને મી જોશીએ રીપોર્ટ બહાર પાડ્યો છે હાલમાં લો. મા. મિ. ગાંધી ખેડા જીલ્લાના પાકના સંબંધી તપાસ ચલાવે છે

તલાટીઓની પરીષદ—ઉત્તર વિભાગના તલાટીઓની પરિષદ તા ૨૯-૩૦ ડીસેંબરના રોજ જંબુસર ગામે ભરવામાં આવી હતી, તેમાં તલાટીઓના પગારમાં વધારો કરવાના ઠરાવ થયા હતા આવા મોંઘવારીના વખતમાં તલાટીઓના પગાર વધારવાની ખાસ જરૂર છે અમદાવાદમાં મીલના મજૂરો પણ પગાર વધારવા માટે હાલમાં કેટલાક વખતથી નોકરી ઉપર જતા નથી. અને

કહે છે કે આ મોંઘવારીમા હુન્ન પગારમા અમારૂં પૂરૂં થતુ નથી તો એજ મોંઘવારીમા તનાગીઓનુ શી રીતે પૂરૂ થઇ શકે ? તે લક્ષમા લેઇ તેમને યોગ્ય ન્યાય આપવાની જરૂર છે

અમદાવાદ મીલ મજુરાએ ઠરાવ કર્યો છે કે, જુલાઇના પગાર ઉપર ૩૫ ટકાનો વધારો ન મળે ત્યા સુધી કામે ન ચઢવુ

ખેડા જીલ્લાના રઝળતા ગુન્હેગાર વર્ગના ધારાળા અને વાઘરી લોકોને હાલોલ મહાલમા આવેલી ધાતુઓની ખાણોના ખોદ કામપર લઇ જવામા આવશે એવુ જાહેર થયુ છે.

ના ગવર્નર લૅાર્ડ વિલિંગ્ડનને મુબાઈ પાસેના માગથ ગામે શિકાર કરવા જતા ઘોડાને ઠોકર લાગવાથી ઘોડા ઉપરથી ઉંધે મસ્તકે ઉછળી પડવાથી ગંભિર અકસ્માત થયો છે તેથી મુંબાઇ ઇલાકાની પ્રજા ઘણીજ દીલગીર થઈ છે હાલ તેમની તબીયત સુધારા ઉપર આવી છે

હિંદી સાહિત્ય સમેલન—તા ૨૯-૩૦ અને ૩૧ મીએ ઇંદોરમા શ્રીયુત ગાધીના પ્રમુખપદે મળશે.

સર ઇબ્રાહીમ રહીમતુલ્લાની સર મહાદેવ ભાસ્કર ચાબલને સ્થાને મુબાઇના ગવર્નરની એક્ઝીક્યુટીવ કાઉન્સિલમા નિમાયુક શ્રીમાન સમ્રાટે મજુર કરી છે અને તા ૧ લી માર્ચથી તે ઠેકાણે નિમાયાનુ જાહેર થયુ છે

તાયફાવાળાઓને શિક્ષા—ફ્રાન્સમા લડાઇના કામ માટે પહાડી લોકોની ટુકડી ઉભી કરવાની ગોઠવણ થતા મણિપુરના જગલમા કુકી અને નાગા જાતના લોકોએ તોફાન કર્યું હતુ અને કુકી તાયફાવાળાઓએ નેપાળી સસ્થાનો લુંટવા માડયાથી મી હીગીન્સે ઉખા ગામ તરફ કુચ કરી તેમના ગામડા તથા જગલનો કેટલોક ભાગ સળગાવી મકયા અને આસામ અને બ્રહ્મદેશની સરકાર એકત્ર મળીને તામફાવાળાઓની સામે જગ મચાવતી હોવાથી તાયફાવાળાઓ હવે વધુ ટકર ઝીલી શકે તેમ નથી,

પંચમ વૈશ્નવ પરિષદ—તા ૧૯-૨૦ અને ૨૧ મી માર્ચ નગરઠ્ઠામા મળશે.

સમસ્ત ભારત કોંગ્રેસ કમીટી—તા ૨૩ મીએ દિલ્હીમા શ્રીમતી બિસેન્ટના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમા મી તિલક તથા મી બિપીનચદ્ર પાલ સામે દિલ્હી અને પંજાબના મુલકોમા પેસવાના મનાઈ હુકમ સામે વિરોધ દર્શાવનારા ઠરાવ કર્યો હતો તે પછી સરકાર રાજકિય સુધારા હિંદમા જાહેર કરે કે તુરતજ એક ખાસ કોગ્રેસની પરિષદ અલ્હાબાદ કે લખનૌમાં ભરવાની સત્તા સેક્રેટરીને અપાઇ હતી તે કોગ્રેસ તરફથી એક ડેપ્યુટેશન ઇંગ્લાડ મોકલવાનો ઠરાવ થયો હતો

रेवन्युखाताना नोकरोनी मुशीबतो.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

હવ આપણે ક્રમવાર રેવન્યુખાતાના નાના નોકરથી મોટા નોકરની ભવિષ્યની બીજા ખાતાના તેવા નોકરોની સ્થીતિની સાથે સરખામણી કરીશુ તો સહજ જણાશે કે કોઇ પણ ખાતાની અવગણના થતી હોય તો ફક્ત આજ ખાતાની ખાસ કરીને થાય છે

દીવાનીખાતાના એક પગવાળાને બેલીફ થવાનો દરવાજો ખુલો છે અને બેલીફનો વધારેમા વધારે માસીક પગાર ××× નો છે જગલ ખાતાનો એક નાનો બીટ ગાર્ડ આસ્તે આસ્તે રાઉન્ડ ગાર્ડ થઇ સમરેન્જરની પદવી પ્રાપ્ત કરી શકે છે પોલીસ ખાતાના છેલી ગ્રેડનો કોનસ્ટેબલ હેડ કોનસ્ટેબલ સુધી વધી શકે છે ઇજનેર ખાતાનો ટેમ્પરરી પીઓન સહેજ ભણેલો હોય તો કારકુની મેળવી શકે છે અને પોસ્ટ ખાતાનો ડીલીવરી પીઓન હેડ પોસ્ટમેન સુધી પહોચી શકે છે ત્યારે રેવન્યુ ખાતાનો પટાવાળો સપુર્ણ હાડમારી ભોગવવાથી આઠ વર્ષની ઉમર થતા સુધી

ભોગવ્યા છતા માસીક દશ રૂપીઆ મેળવવાને પણ ભાગ્યશાળી નીવડતો નથી કારણ કે ઘણી જગ્યાઓ ગણી ને ગાંઠી હોય છે અને તે ઘણું ભાગે તો હજુર ઓફીસના નજદીક રહેનાર પટા-વાળાઓ મારી જાય છે જ્યાં બીજા બધા ખાતાવાળાઓને પોતપોતાના ખાતાનુંજ કામ કર-વાનું હોય છે અને પોતાના એકજ અધીકારીને રીઝવવાનો હોય છે ત્યાં રેવન્યુ ખાતાના પટા-વાળાને તાલુકામા આવતા ભિન્ન-ભિન્ન ખાતાના ભિન્ન અમલદારોના અધીકારીઓ અને તેમના માણસોના દરેક રીતે મનરંજન કરવાં પડે છે. તદુપરાંત આ વ્યવસાયખાતાની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિમાં પ્રસંગ પ્રમાણે યોજાવુ પડે છે

આવી સ્થીતિ છતાય આ ખાતાના આ નાના નોકરનુ ભાવી કમ્ સુધરતુ નથી તે એક પ્રશ્ન છે. સામાન્ય-મજુર કરતાં પણ તેમની મજુરી કમતી છે અને પરતંત્રતા વધારે છે

તલાટીની સ્થીતિ જોઈએ તો તેમના કામ અને જોખમના પ્રમાણમા તેમને જે દરમાયો મળે છે તે કેવળ-દુકાળના દર જેવા છે, તેમને મધ્યમ વર્ગની સ્થીતિમા રહેવુ પડે છે છોકરાંઓને કેળવણી આપવી પડે છે, આવા મોંઘવારીના વખતમા વ્યવહારીક ખર્ચો ઉપાડવા પડે છે અને ઘણે ઠેકાણે તો તાલુકે અને ગામ ઉપર બે ઘરખટલા નભાવવા પડે છે જ્યા વધારેમાં-વધારે પગાર રૂ ૨૦) એટલે કે એક કડીયા કે સુતારના માસીક ઉત્પન્ન કરતાં ઓછુ મળે છે આવી સ્થીતિમા-તેઓ પ્રમાણીક રહે એ સુભવીત નથી, અને છતા આપણે તેમને બાહ્ય દેખાવમા પ્રમાણીક માનવા પડે છે જો ખાતુ તેમને અપ્રમાણીક માને છે એવુ ખુલ્લુ કબુલ કરે તો તેમનો પગાર વધારવા જોઈએ. ઉંચામા ઉંચો પગારનો દર પોલીસના અને ગાર્ડના દરથી પણ ઓછો છે. એમનો પગારનો દર ઠર્યાને કેટલા એક દાયકા વીતી ગયા અને તે દરમ્યાન લોકોના વર્તનમાં અને જ્ઞાનમાં કેટલુ એક પરીવર્તન થઇ ગયુ, જરૂરીયાતની ચીજો અસલથી ચાર ઘણી મોંઘી થઇ ગઇ અને તેમના કામમા પણ ઘણો વધારો થઇ ગયો છતાં આ મહેસુલી ખાતાના રસભરા જોખમદાર નોકરોના પગારમા સહેજ પણ વધારો થવા પામ્યો નથી એ તેમના ભાવિ માટે કેટલું આશાજનક છે તે જોવા જેવુ છે

પ્રશ્ન એ ઉઠે કે આવી સ્થીતિ છે તો તેઓ શા માટે આ નોકરી પસંદ કરે છે. કારણ, માત્ર એટલુંજ છે કે વચલા વર્ગના ઉંચી કોમના માણસોને માટે હાલના સંજોગોમા નોકરી શીવાય બીજો માર્ગ રહ્યો નથી. જો હોત તો આવા માણસો નવ રૂપીઆના નિશાળના માસ્તર તરીકે નોકરી લેવાને તૈયાર થાય નહિ.

કારકુનની સ્થીતિ તપાસીએ તો તેમનું ભાવી ઉંચામા ઉંચા રૂ ૪૫) મા બંધાએલું છે જ્યારે ફોરેસ્ટ પોલીસ અને શીક્ષણની કેળવણીવાળા ખાતાઓમા ઉંચામા ઉંચા પગાર તેથી બમણા ઘણા છે. જો કોઇ નશીબદાર હોય અને ઉપરી ગ્રેડમા લેવાય તો તેને કાંઈ લાભ ગણી ન શકાય. પરંતુ હાલની સ્થીતિમા તો આવા પ્રસંગો બહુજ ઓછા બનવાનો સંભવ છે. કારણ ખાતામા જગ્યાઓ ઓછી થાય છે અને પ્રોબેશનરી મામલતદારો નેમાતા હોવાથી ઉંચી ગ્રેડની ખાલી પડતી જગાઓ તેમને ભાગે પડે છે

અપૂર્ણ

ઉપદંશના ઉપચાર. દોહરા

ઉપદંશના ઉપચારનો, અકકરવડી ઉપાય
ચીના બાબર પગ રસથી, ઉપદંશ દુર થાય.
ગોપીચંદન માતનાળીને, ઉપદંશ દુર કરાય.
દંતાન્તક તજ તેલથી, ચાંદી નષ્ટ તો થાય.
પાક ભીલામાની અને, શોધિત પુન લીમડ,
શુભ ગુવાર ગરીદંગ, ઝુકીનું દુર થાય.

ભારતીય વનસ્પતિની નવી ઢબ મુજબ શોધ ખોળ કરવાની જરુરીયાત વિષે.

અનુસંધાન ગતાંકથી

(લેખક શ્રીયુત અમૃતલાલ સુંદરજી પઢિયાર)

વનસ્પતિનાં તત્વો શોધવાની બાબતોમાં આપણું રસાયણ શાસ્ત્ર હજી અપૂર્ણ છે.

બધુઓ, હાલનુ સાયન્સ બહુજ આગળ વધેલુ છે. અને રસાયણ શાસ્ત્ર તથા શોધખોળ કરવાના બીજા ઘણા શાસ્ત્રો અને સાધનો આગળ વધેલા છે. જ્યાં પણ વનસ્પતિના ગુણ દોષ જાણવાનુ તથા તેનાં તત્વો સમજવાની બાબતમા હાલનું યુરોપનુ સાયન્સ હજી અપૂર્ણ છે. કારણ કે કઈ ઔષધીમા રોગ સમાવનારા કયા તત્વો છે તે હાલના વિદ્વાનો હજી ચોકસપણે કહી શકતા નથી જેમકે અબરખનો દાખલો લો—અબરખમાં શુ શું તત્વો રહેલા છે તે વાત હાલનું સાયન્સ કરી શકે છે પણ એ તત્વો ખાસીને મટાડવામાં કેમ ઉપયોગી થાય છે તે તેઓ પૂર્ણ ખુલાસાથી સમજાવી શકે નહિ. તેમજ ઘણા દરદોમા સોનીના વરખનો ઉપયોગ કરવાથી અગર સુવર્ણભસ્મ ખાવાથી ફાયદો થાય છે પણ સુવર્ણ લોહી ઉપર અને રોગ ઉપર કેવી રીતે અસર કરે છે, તે વાત હજી હાલના ડૉકટરો સમજાવી શકતા નથી આવીજ રીતે ધોળી ધ્રોથી ક્ષયરોગ મટી શકે છે. અમરવેલથી બાલ મોટા થઇ શકે છે. દૂધેલીથી હરસ મટી શકે છે. શીવલીંગીથી સંતાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. પીપમાની પેપરી ખાવાથી તોતડાં બાળકો બોલતાં સારાં થાય છે, અને તેમની જીભ અટકતી હોય તે મટે છે. તુલશીના સેવનથી ઘણી જાતના રોગ મટી જાય છે. કુષ્ટ જેવા ભયકર રોગોને મટાડવામા બાવચી ઘણું સારૂ કામ કરી શકે છે. અને ઝાડો મટાડવા બીલી ઘણો ફાયદો કરી શકે છે આ બધી વસ્તુઓમા એ જાતના રોગને અટકાવનારાં કયા તત્વો છે, અને કયાં તત્વોથી એ રોગો મટે છે એ બધી બારીક વિગતો હજી હાલનું રસાયણ શાસ્ત્ર કહી શકતુ નથી. તેઓ તો માત્ર અમુક જાતના ક્ષાર, અમુક જાતના એસીડ, અમુક પ્રકારની હવા, અમુક પ્રકારની સાકર, અમુક પ્રકારનો સ્ટાર્સ, અમુક પ્રકારનાં તેલ અને બીજાં અમુક અમુક તત્વો છે એટલુંજ કહે છે. અને તેવા તત્વો દુનિયાની ઘણી ખરી વસ્તુઓમાં હોય છે. એટલુજ નહિ પણ તુલશીમાં જે તત્વો રહેલાં છે તે તત્વો જુદા પાડીને કોઇ ચોકસ રોગ ઉપર આપવામા આવે અગર તુલશીમા જે તત્વો રહેલાં છે તેજ તત્વો બીજી કોઇ દવામાંથી કાઢીને આપવામાં આવે તો એથી તુલશી જેટલો ફાયદો થતો નથી. માટે તુલશી શરીરમાં જઇને કેવી રીતે કામ કરે છે, તે સંબંધી સંપુર્ણ ખુલાસો હજી હાલનું રસાયણ શાસ્ત્ર જેવો જોઇએ તેવો કરી શકતું નથી તેને લીધે પણ કેટલીક જાતની દવાઓ માટે સારામા સારા ડૉકટરો પણ શંકાસ્પદ રહ્યા કરે છે.

માત્ર ગ્રંથોનો પુરાવો કંઈ બસ નથી. હાલના લોકોને એક કરતાં કંઈક વધારે પુરાવા જોઈએ છે.

આગળના લોકો બહુ શ્રદ્ધાળુ હતા અને ભોળા તથા ભલા હતા તેથી જ્યારે તેને કોઇ પણ દવાના ગુણ વિષે એમ કહેવામાં આવે કે આ વાત ચરકમાં લખેલી છે, સુશ્રુતમા લખેલી છે, અગર આ પ્રયોગ વાગ્ભટનો, ભાવપ્રકાશનો, શારંગધરનો કે નાગાર્જુનનો કહેલો છે એટલે તે માટે તેઓ કંઈ શંકા રાખતા નહિ પણ આજના જમાનામા એમ કહી દેવાથી કંઇ લોકોને સંતોષ થાય

નહિ. "જે ખાન લાલ કીતાબમે લીખા હય" એવુ કંઇ આજના વખતમા ચાલે નહિ આજે તો દરેક માણસની ખાતરી થઇ શકે એવા પુરાવા તેઓને આપવા જોઇએ, અને બુદ્ધિબળથી તથા કુદરતના નિયમોથી સમજી શકે તેવા રસ્તાઓ તેમને બતાવવા જોઇએ. જ્યારે એમ કરીએ ત્યારેજ લોકોની ખાતરી થાય છે અને એવી ખાતરી થયા પછીજ વનસ્પતિનો પૂરતો લાભ લેવાય છે. માટે જો આપણી ભારતીય વનસ્પતિને જગતમા ફેલાવવી હોય અને તેના મહાન ગુણોનો લાભ અનેક દરદીઓને આપવો હોય તો છેવટમાં છેલ્લી ઢબ પ્રમાણે આપણા દેશની વનસ્પતિની શોધખોળ કરવી જોઇએ. અને પ્રથમ યુરોપ અમેરિકાના વિદ્વાન ડૉક્ટરોની ખાતરી કરી આપવી જોઇએ કે દેશી વનસ્પતિની અંદર અમૂલ્ય ગુણો રહેલા છે.

બધુઓ, સોનાને કંઈ એમ કહેવુ પડતુ નથી કે હું ચોખ્ખુ છુ, અને મને મહેરબાની કરીને લાવ, એમ કહેવાની સોનાને કંઇ પણ જરૂર નથી જો સોનું ચોખ્ખું હોય અને તેનો પરિક્ષક બરોબર હોય તો સોનાને તે શોધ્યાજ કરશે. અને પોતાની ખુશીથી તે સોનાની પાછળ પાછળ ફરશે. તેમજ યાદ રાખજો કે જો આપણા દેશની વનસ્પતિ માલવાળી હશે, અને તેનું યોગ્ય રીતે શોધન થશે તો સારામા સારા ડૉક્ટરો એ વનસ્પતિની પાછળ ભમશે, અને તેનો જેમ બને તેમ વપરાશમાં વધારે ઉપયોગ થાય તેમ કરશે. માટે આપણે જે કરવાનું છે તે એજ કે આપણા દેશની ઉત્તમ ઉત્તમ ઔષધીઓના નમુનાઓ યુરોપમા વિદ્વાન ડૉક્ટરોને તથા બાહોશ રશાયણ શાસ્ત્રીઓને પૂરા પાડવા જોઇએ તથા એ માટે આપણા જે જે અનુભવો હોય તે બધી વિગતો તેઓને બરોબર રીતે જણાવવી જોઇએ જો એટલુ કામ કરીએ તો એમાથી પણ આગળ જતા બીજુ ઘણું કામ થઇ શકે તેમ છે. માટે બીજુ કાંઈ વધારે હાલમા આપણાથી ન બની શકે તો આટલી વાત તો જરૂર કરવી જોઇએ.

ભારતીય વનસ્પતિની નવી ઢબ મુજબ શોધખોળ કરતી વખત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબતો.

આપણી ઘણી જાતની વનસ્પતિની દવાઓને વાટવા માટે પથ્થરની ખરલ વાપરવાની રીતિ છે. કેટલીક જાતની દવાઓને હાથથી ચોળીને તથા મસળીને તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. કેટલીક જાતની દવાઓને પાણીમાં ભીંજવી લાકડાની રવાઇથી તેને વલોવી તેનું સત્વ કાઢવામા આવે છે આવા આવા દવા બનાવવાના ઘણા ઉપાયો છે. તે બધી રીતે બદલીને હાલના વખતના સંચાઓ દ્વારા કામ કરતા તેના ગુણોમાં ફેરફાર થાય છે કે નહિ એ વાત પણ જોવાની છે કારણ કે હાલના સંચાઓ મારફત ઘણું કામ થઇ જાય છે. બહુ જલદીથી કામ થઇ જાય છે, અને મઝાદાર કામ થાય છે એમાં કંઇ શક નથી. પણ દવાની બાબતમાં કંઈ એકલી બહારની સફાઈ સાથે જોવાય નહિ. દવાની બાબતમા કંઈ બહુ જલદી કામ થઇ જાય છે તે સામે જોવાય નહિ અને બહુજ ઓછા ખર્ચમા તથા બહુજ મહેનતથી ઘણી દવાઓ બની જાય છે એટલાથીજ કંઇ રાજી થવાય નહિ. જો કે એ બધી બાબતો પણ બહુજ જરૂરની છે અને આજના હરિફાઇના કાળમા તો એ બાબતો તરફ ખાસ લક્ષ આપવું જોઇએ પણ તેમ છતાં તે બધી બાબતો કરતા તે વધારે મહત્વની બાબત છે તે કંઇ જુદીજ છે અને તે એ કે દવાના ગુણની અંદર કંઈ ફેરફાર કે ઘટાડો ન થવા જોઇએ. આ મુખ્ય સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં રાખીને પછી જ નવી ઢબ પ્રમાણે દવાઓની શોધખોળ થવી જોઇએ. ભલે સંચાઓથી દવા કદી બહુ સુંદર દેખાવની બનતી હોય, ચૂર્ણો બહુ બારીક થતા હોય, ગોળીઓ બધી એક સરખી થતી હોય, અને કામ બહુજ ઝડપથી થતુ હોય છતાં પણ એમ કરવાથી જો દવાના ગુણમા ફરક પડી જતો હોય તો એ શોધ કંઇ બહુ ઉપયોગી થઇ શકતી નથી. માટે નવી ઢબ મુજબ દવાની શોધખોળ કરતી વખતે તેના ગુણમાં કંઇ ફેરફાર ન થઇ જાય તેની ખાસ તજવીજ રાખવી જોઇએ

ધાતુઓની ભષ્મ બનાવવા વિષે.

સોનુ, રૂપુ, જસત, કલઈ, રૂપુ, સીસુ, લોઢુ વિગેરે ધાતુઓ તથા પારો, સોમલ, હડતાલ, હીંગળોક વિગેરે ચીજોની ભસ્મ બનાવવાની દેશી વૈદકશાસ્ત્રમા અનેક રીતો છે તેમા કેટલીક રીતોમાં ખાસ ચાહીને એમ કહેલુ હોય છે, કે અમુક પ્રકારની ભસ્મ બનાવવા માટે બાહારની અગ્નિ આપવી અમુક દવા બનાવવા માટે આઠ પહોરની અગ્નિ આપવી. અમુક દવા બનાવવા માટે ચોસઠ પહોરની અગ્નિ આપવી અમુક દવા બનાવવા માટે પ્રથમ મદ અગ્નિ આપવો, પછી તીવ્ર અગ્નિ આપવો અને પછી અગ્નિને પાછો ધીમો પાડવો અમુક દવા બનાવવા માટે લખેલુ છે કે કોઇને પીપળાના લાકડાનો અગ્નિ આપવો કોઇને બોરડીના લાકડાનો અગ્નિ આપવો કોઇને બાવળના લાકડાનો અગ્નિ આપવો. કોઇને ખાખરાના લાકડાનો અગ્નિ આપવો કોઇને અડાયા છાણાંનો અગ્નિ આપવો, કોઈ દવાને ચુલા ઉપર ચડાવીને અગ્નિ આપવો અને કોઈ દવાને જમીનની અદર ખાડો ખોદી તેમા મુકી અગ્નિ આપવો. એ સિવાય ખાડામાં અગ્નિ આપવામા આવે છે તેના પણ ઘણા પ્રકાર છે. જેમકે ગજપુટ, મહાગજપુટ વિગેરે ઘણા ભેદ છે અને એ બધી વિધિ પ્રમાણે જે દવા બનાવવામા આવે તે દવા બહુ સારૂં કામ આપે છે પણ એ બધી વિધિઓને બાજુએ રાખી એ દવાઓ આમલેટના મચાથી, આગથી અગર વીજળીથી બનાવી લીધી હોય તો તેથી એટલોજ ફાયદો થાય કે નહિ એ એક સવાલ છે તેમજ અબરખને સોપુટ હજારપુટ આપવામાં આવે છે તેને બદલે અતિશય અગ્નિના જોરવાળા મોટા બૉઇલરમાં અબરખને થોડા દહાડા મુકી રાખી હોય તો નાની નાની ભઠ્ઠીઓ કરતાં તેને કેટલો બધો અગ્નિ લાગી જાય, અને એથી કઈ અબરખના ગુણમા ફેર પડે કે નહિ, તે પણ વિચારવા જેવી વાત છે.

ઘણી જાતની દવાઓ બનાવવા માટે અમુક પહોર સુધી ખરલમા ઘુંટવાનું કહેલુ છે, પણ હાલમાં સંચાથી દળનારી ઘંટીઓમા તથા સચાથી ચાલતી મીલોમા બહુ જલદીથી દવા પીસાઇ જાય છે. પણ એમ કરતા તેમા અતિશય ગરમી લાગી જાય છે, તેથી દવાના ગુણમાં કઇક ફેર પડી જાય છે. જેમકે હાથે ઘંટીથી દળીને જે લોટ બનાવ્યો હોય તે લોટના સ્વાદમાં અને ગુણમાં તથા સચાથી દળાવેલા લોટમાં ને ગુણમા કઇક તફાવત પડી જાય છે તેમજ હાથે કુટાવેલી દવાઓમા અને સચાઓથી તૈયાર કરાવેલી દવાઓના ગુણમા કઇક તફાવત પડી જાય છે માટે નવી ઢબ મુજબ મચાઓમા દવા તૈયાર કરવાથી તેના ગુણમા કેટલો ફેર પડે છે તે પ્રથમ નક્કી કરવુ જોઈએ. અને પછી જે જાતનો ફેર પડતો હોય તે ફેર કાઢી નાખવા માટે શુ શુ ઉપાયો લેવા જોઇએ તેની શોધખોળ કરવી જોઇએ. તેની અજમાયશો કરવી જોઇએ, અને તેના પ્રયોગો કરવા જોઈએ. જો એ પ્રમાણે કરીએ અને નવી ઢબ મુજબ દવા બનાવતાં છતાં તેના ગુણદોષ કાયમ રાખી શકીએ તોજ દેશી વૈદકને ઘણો ફાયદો થઈ શકે, અને તોજ દેશી દવાઓ દુનિયાના બધા ભાગોમા ફેલાઇ શકે. માટે નવી ઢબ મુજબ દવાઓ બનાવવાની જરૂર છે. અને તેમ છતા તેના ગુણમાં ફેરફાર થાય નહિ તે ધ્યાનમા રાખવાનુ છે જો કે આ કામ બહુ મુશ્કેલ છે છતા પણ મને આશા છે કે આજના જમાનામા એવા સારાં સાધનો છે અને ઘણાએ વૈદરાજોમાં એવી જાગૃતિ આવતી જાય છે કે તેઓ આ બાબતમા કઇક પણ કામ કર્યા વિના રહેશે નહિ. અને તેમાંથી ધીમે ધીમે ઘણુ કામ થઈ શકશે. માટે આવી જાતના પ્રયોગો કરવાની તથા તેના અજમાયશો કરવાની શરૂઆત કરવી જોઇએ. અને એ કામ જાણીતા વૈદક મડળોએ ઉપાડી લેવાની મહેરબાની કરવી જોઈએ એકજ કારણ કે આવા મોટાં કામ કોઈ એકજ માણસથી બની શકે નહીં, પણ જુદા જુદા શોધકો જુદી જુદી સાધનોમાં જુદી જુદી અજમાએશ કર્યા કરે ત્યારેજ તેમાથી આગળ જતાં કાંઇક સારૂં પરીણામ આવી શકે છે માટે એવી જાતના શોધકોને વૈદ મંડળો તથા બીજા ગૃહસ્થોએ ખાસ ઉત્તેજન આપવાની મહેરબાની કરવી જોઇએ કારણ કે નવી ઢબ

અંક આવ્યો ને તેના પૃષ્ઠ ૨૦૬ પર હિંદી ભાષામા "चूहेका विष" એ વિષય જોવામા આવ્યો ને તે પૂર્ણ વાચ્યો તો ઉપરના દરદને લગતા કારણો જણાયા ને તેમા તેનું નીદાન નીચે પ્રમાણે ટાંકેલું હોવાથી તેપર ધ્યાન ખેંચ્યુ.

आहंशाच्छोणितं पांडु मण्डलानीज्वरोऽरुचिः ।
लोमहर्षश्चदाहश्चाप्या खुदूषीविषार्दिते ॥
मूर्छाऽङ्गशोथ वैवर्ण्य क्लेदशब्दाश्रुति ज्वराः ।
शिरो गुरुत्वं लालासृक्छर्दिश्चासाध्यमूषिकैः ॥

ભાવાર્થ—ઉંદરના વિષથી લોહી ફીકા રંગનું નીકળે, શરીરપર મંડલ (ચકરડા) ઉપડે, તાવ આવે, ખોરાકપર અરૂચી, રૂવાડાં ઉભાં થઇ જાય, શરીરમા દાહ કે દંગમાં દાહ, મૂર્છા, શરીરપર સોજો, શરીરના વર્ણની વિવર્ણતા એટલે રંગ બદલાઇ જવો, બહેરાપણું, મોઢામાંથી લાળ વગેરે લક્ષણ થાય છે તેમા મૂર્છા અને ક્લેદપણુ એ અસાધ્યના લક્ષણ છે

એ પ્રમાણે તેની ચિકિત્સા લખલી હતી તેમાં તેના ઉપાય માટે ઉંદરકનીનો રસ લખેલો જણાયો ને તે વાપરવાની ઇચ્છા થવાથી રા. રા. જયકૃષ્ણભાઇ ઇંદ્રજીકૃત વનસ્પતિ શાસ્ત્ર પુસ્તક પાના ૪૯૭ મે એ સબંધી એટલે ઉંદરકની સબંધી સારૂ વિવેચન કર્યું છે અને વિદ્વાન વૈદ્યરાજોકૃત નિઘંટોના અભિપ્રાય ટાંક્યા છે કવિતામા કહ્યું છે કે, "મારી ચોપડીઓ શોભાય, ને દેખી હૈયું હરખાય, વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર, તે સમજે નહિ સઘળો સાર" એ દલપતરામના અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે એમ જાણ્યાથી ઉંદરકનીનો ઉપયોગ કરવા ઇચ્છા થઇ ને જે દરદ હાતમાં આવ્યુ હતું તે દરદીને ઉલટ તપાસ કરતાં તેણે જણાવ્યું કે એક વર્ષ પહેલાં રાત્રીના વખતે મને પગે બચકું કોઇ પ્રાણી ભરી ગયું હતું પણ તેની દરકાર રાખી હતી નહિ. વાત પણ મળી ને ઉંદરનો દંશ સાબીત થયો તો હવે તે દરદીને આજ લગભગ પંદર દહાડા થયા ઉંદરના વિષના ઉપાયો ચાલુ કરવા લાગ્યો આખા શરીરે દશાંગલેપ ઉંદરકનીના રસમા વટાવીને ચોપડવા લાગ્યો ને તેના ઉકાળો કરી આરોગ્યવર્ધનીની ગોળી સવારે બે ને સાંજરે મંજીષ્ઠાદી કવાથમા યોગરાજ ગુગળ ગરમ કર્યો બપોરની વખતે એ રૂપીઆભાર રસ મધયુક્ત આપવા લાગ્યો. તેને પંદર દહાડામાં તો સારો લાભ જણાયો ને અનાજ પર રૂચી થવા લાગી, સોજા ઉતરી ગયા, શરીરમા શક્તિ જણાવા લાગી ને ચકરડા કરમાઇ ગયા ને નવીન ચામડી જણાવા લાગી છે ને દરદીને સારી ઉંઘ પણ આવી જાય છે, ખોરાકમા ફક્ત ભાત ને દુધ તે સિવાય કાંઇ નહિ. હવે એને પુરતો આરામ જણાય છે. ક્યાંઇ પણ ચકરડાનું નામ નીશાન નથી આ ઉપરથી મને પૂર્ણ ખાત્રી થઇ કે આ પ્રયોગને કોઇક સારા માસીકમા કે પેપરમા જણાવા ઇચ્છા થવાથી મેં ભાગ્યોદયના તંત્રી સાહેબ તરફ મોકલી આપ્યો છે તે અસ્થાને નહિ ગણાય

અમુલ્ય પુસ્તક વાંચીને મનન કરવાથી કેટલી જીંદગી બચાવવાનો દરેકને લાભ થાય છે એ આ ઉપરથી દરેકને જણાશે કેમકે ઘણાખરા નાટક ચેટકમા ને બીડી તમાકુમાં હીસાબ વિનાના નાણા ઉડાવી ફક્ત તનનો ને ધનનો વ્યય કરે છે પણ જેમાં ખરૂ સુખ મેળવવાના સાધનોને તેમાં અભ્યાસી થતા નથી. જો તેના અભ્યાસી થાય તો પોતાનું ને પોતાના દેશનું અવશ્ય ભલું થાય ને વિદ્વાન પુરૂષો પોતાની શોધખોળમા આગળ વધવા ઇંતેજાર રહે તો સાર્થક કર્યું ગણાય.

આપણા શાસ્ત્રમા દરેક વિષ ઉપવિષના સહેલા ને ઝટ મળી શકે એવા ઉપાયો પોતાના જાતના લોકો પરોપકાર અર્થે પ્રસિદ્ધ કરેલા છે પણ તે લક્ષમાં કોણ લે છે અને જો લક્ષમા લેવાય તો કેટલું ઉત્તમ કાર્ય કર્યું ગણાય

ઉંદરકનીના પ્રયોગો મારા વધારે અજમાવેલા છે. જો તે દીવ્ય ઔષધી છે ને આપણા દેશમા સર્વત્ર કુદરતની કૃપાએ જનમેલા ખબાતવા જ્યાં જોઇએ ત્યા હાજર છે ને તેને મેં કોમ

જાણે છે એટલે વધારે માહિતી આપવાની જરૂર નથી તેવી દીવ્ય ઔષધીઓ આપણી માતૃભૂમિમા અસંખ્ય ઉગી નીકળે છે ને તેના અનુભવો આ માસિકના તંત્રી સાહેબ અનુભવના નુસ્ખારૂપે લખી જનસેવા બજાવે છે તો ,તે કાંઇ થોડો ઉપકાર ગણાય નહિ. તેનો બદલો વાળવા તો દરેક અસમર્થ છે પણ તેવા માસિકોનાં ગ્રાહકો થઈ તેમાં ઉચ્ચ કોટીના લેખો યા સફૂતાર્થ થવુ એ પોતાનું, પોતોના ભાઇઓનુ શ્રેય કરવાનુ સર્વોત્તમ સાધન છે - ઉપરકનીનો વધારે અનુભવ હવે પછી અજમાવી મોકલીશ ને બીજા સાગ મુરબ્બી ભાઇઓ દરેક વનસ્પતિના પ્રયોગો અજમાવી બહાર લાવશે તો જનસમુહને મોટો લાભ થશે.

मरकी सामे रक्षण मेळववा माटे शुं करवुं ?

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

(લખનાર—શ્રી લક્ષ્મણ પુરૂષોત્તમ ઠકુર.)

મનમાં ભયના વિચારો આવવા દેવા નહિ. એ બહુ જરૂરની બાબત છે ભયના વિચારોથી હાર્ટ ઉપર બહુ ખરાબ અસર થાય છે ક્મજોરાત થાય છે, અન્ન બરાબર પચી શકતું નથી, કમજોરાત થવાથી લોહી દૂષિત થાય છે મગજ સમતોલ સ્થિતિમા રહી શકતું નથી, અને હાથે કરીને બાટલા મરવા જેવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે મરકી એવાને જલદી થાય છે મરકીના કેસો વધવાનું એક કારણ ભયના વિચારો છે જે લોકો શાન્તિના વિચાર સેવે, અને મન ઉપર કશી અસર થવા દે નહિ, તો મરકીના કેસ કેટલેક અંશે ઘટી જાય, કારણ કે ભયના વિચારોથી ઘેરાયેલો માણુસ ખરા ઉપાય લઈ શકતો નથી, અને ભયને લીધે તેના શરીર ઉપર બહુ ખરાબ અસર થતી હોવાથી તે પટકાઇ પડે એમા નવાઈ નથી.

ભયથી શરીર ઉપર કેવી ખરાબ અસર થાય છે, તે વિષે એક જોડી કાઢેલી દંતકથા છે કે, મરકી હોંગકોંગમા જતી હતી, ત્યારે એક વહાણવાળાએ પૂછયુ કે, "તું કયા જાય છે?" જવાબમા તેણે જણાવ્યુ કે "હોંગકોંગમા કેટલા મનુષ્યોનો ભક્ષ કરીશ?" એ સવાલના જવાબમા મરકીએ જણાવ્યું કે પાંચ હજાર માણસોનો ભક્ષ કરવાનો છે (હોંગકોંગમા ઇ સ ૧૮૯૪ મા મરકી થઈ હતી, તેથી દશ હજાર મનુષ્યોનો ભોગ લેવાયો હતો)

હોંગકોંગથી મરકી પાછી વળી ત્યારે વહાણવાળાએ પૂછ્યુ કે, "હોંગકોંગમા પાંચ હજાર મનુષ્યોનો ભક્ષ કરવાનો જાહેર કરેલો, છતા તે દશ હજાર મનુષ્યોનો ઘાણુ કેમ કાઢયો?" મરકીએ જણાવ્યુ કે મે તો પાચ હજાર મનુષ્યોનો ભક્ષ કીધો છે, બાકીના પાચ હજાર ભયને લીધે માર્યા ગયા છે આ ઉપરથી એટલુંજ સમજવાનુ છે કે ભયથી મનુષ્યની સ્થિતિ લગભગ અર્ધ મૈના જેવી થઇ જાઇ જલદી રોગને શરણ થાય, એવુ કુદરતી રીતે જ બને, માટે તેવા ભયભીત માણસોએ મરકીવાળુ સ્થાન એકદમ છોડી દેવુ, અને ગામ બહાર ખુલ્લી હવામા અગર બીજા સારા કે ગામમા રહેવા જવુ, નહિ તો તેઓ વગર મોતે માર્યા જાય, એવો સભવ છે. ભયભીત મનુષ્યોએ જાણવુ જોઇએ કે, પ્લેગના ઉંદરોવાળા કે ચાંચડવાળા વાતાવરણમાં આવ્યા સિવાય મરકી થતી નથી, તેથી તેમણે મરકીવાળો વસ્તી તજી દઇ શુદ્ધ હવામા વસવા જવુ, એટલે પછી તેઓ નિર્ભય છે. મોત તો એક વખત સર્વને મારે છે, માટે ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને તે રક્ષણ કરનાર પાસેજ છે, એમ માનીને રક્ષણ પૂરતા ઉપાય લઇ હિંમત અને આનંદ રાખવા એમાજ મર્યાદ છે બીકણપણાથી જીંદગી અકુદરતી અને અશાન્ત બનાવ્યાથી તો ઉલટો બેવડો ભય સામે ઉભુ થાય છે, અને હાથે કરીને મૃત્યુ માગી લેવા જેવું થાય છે, એ કદી બનવુ નહિ

પ્લેગ કમિશનની તપાસમાંજ જણાયુ હતુ કે મુબઇમા બાવનબીએ રહેનારામાંજ મરકીના કેસો વિશેષ થવા પામે છે, તેથી ઉપલા માળમા ઓછા, એથી ઉપલા માળમા વળી એથી પણ બહુ ઓછા—એમ ચોથે પાચમે માળે રહેનારને મરકીની અસર થઇ નથી, કારણ કે બાવનબીએજ ઉદરોનુ પ્રમાણ વધારે હોય છે,—અને જેમ જેમ ઉપલા માળમાં જઇએ તેમ તેમ ઉંદરોનું પ્રમાણ બહુ ઓછુ આવતું જાય છે આથી ચોથે પાચમે માળે રહેનારા માણસોમા મરકીના કેસ થયા નહિ, તેમા કશી નવાઇ નથી ઉદરના અસ્તિત્વ વગર મરકી હોઇ શકે નહિ. ભયના વિચારો કરવા કરતાં પ્લેગના ઉદર વગરના શુદ્ધ વાતાવરણમા વસવાનો માર્ગ તાકીદે લેવો, અને પછી પ્રભુ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી આનદી રહેવુ, એ અત્યત સલાહ ભરેલુ છે જો વેગાસર પ્લેગના ઉદરોવાળા વાતાવરણમાથી નીકળી જવાનો માર્ગ લેવાય, તો સલામતી નક્કિત છે, એમ ધારવામા અતિશયોક્તિ નથી પરતી હવા ઉજાસ વગરના અધીઆર જેવાં ઘરોજ અતિશય ભયકર છે, તેનુ ધ્યાન તજ્યા પછી અને પ્લેગના ઉદરોવાળુ વાતાવરણ મૂકી દીધા પછી ભયનું કશુ કારણ નથી પૂરતી હવા ઉજાસ વગરના અધીઆર જેવા ઘરોથી મરણની સખ્યામા થોડો કે ઘણો વધારો થાય છેજ, અને મરકીના વખતમા તો પારજ રહેતો નથી.

ખોરાક

ફોનોગ્રાફના શોધક મિ એડિસન કહે છે કે, જેટલું ખાવુ જોઇએ, તેટલુંજ ખાનાર તો કોઈ કજ છે બાકી સ્વાદના બળથી કેટલાક માણસો દોઢુ, કેટલાક બમણું, એમ 'જોઇએ તે કરતા વધારે ખાનારા માણસો ઘણાજ છે, તેથીજ અકાળ મૃત્યુ થાય છે' જો માણસો 'પોતાને જેટલા જરૂરનો હોય—પચી શકે તેટલોજ ખોરાક ખાય, તો તે બસો વરસ જીવી શકે. મિ. એડિસન પોતે મિતાહારી છે, અને તેથી તેઓ બસો વરસ જીવવાની આશા રાખે છે હાલ તેઓ સીતેર વર્ષ ઉપરાતના હોવા છતા એક જુવાન માણસ જેટલું બળ ધરાવે છે, અને આખી જીદગીમા—ત્રણેક વખત મહજ તાવ તેમને આવ્યો હતો વધુમાં તેઓ જણાવે છે કે, જરૂર જેટલોજ—પચે તેટલોજ ખોરાક ખાય માણસો લે, તો દુનિયામા મરણની સખ્યા અડધો અડધ ઘટી જાય! દેહ યત્ર બગડવાનું કારણજ વધુ પડતો ખોરાક છે, એમ તેઓ કહે છે. તેઓ પોતે સારી રીતે ચાવીને પાણી જેવા કરીને અન્નનો દરેક ગ્રાસ પેટમા જવા દે છે, અને પોણોશેરથી વધુ ખાતા નથી ભૂખ લાગી હોય, તોજ ખાય છે, નહિ તો કદી ખાતા નથી

મિ મિકલેર જણાવે છે કે, કોઈ ઉપાયથી મારો રોગ ગયો નહિ, પછી મે બધી દવા છોડી દીધી, અને બહુ થોડો ખોરાક લેવા માડયો સારી રીતે ચાવીને પાણી જેવા કરી બહુ થોડો ખોરાક ખાવાનુ પરિણામ એ આવ્યુ કે, ઘણા વરસોથી જે રોગ જતો નહોતો, તે એકદમ દૂર થઇ ગયો, અને મે સપૂર્ણ આરોગ્ય મેળવ્યો. આ પ્રમાણે કરનારનો કોઈ પણ રોગ ઊભો રહે નહિ.

હાલ મિ એડિસનના કહેવા પ્રમાણે સ્વાદના કારણથી જરૂર હોય તે કરતા સવાયુ દોઢુ ખાનારા પુષ્કળ છે, તેથી તેઓને સાજમાંજ અને હજામ વારે કાંઇ કાંઇ નબળી ક્રિયાઓ શરીરમા થયાજ કરે છે, અને ડાક્ટરના નફામા—બીલ ગાળીને ગાળુ તેઓ આપેજ જાય છે, જેથી જીદગી ગાળીજ જાય છે મળ કારણ—વધુ ખોરાક નજ્યા વગર અને મિતાહારી થયા વિના દવા શુ કરે? તાત્કાલિક કાંઇ લાભ જેવો ભાસ આપીને પરિણામે ગેરફાયદોજ કરે. વધુ ખાય છે, તેથી કેટલાક ખોરાક જે પચી શકે નહિ, તે સડી જઇ લોહીમાં ચયાપચ નબળી ક્રિયાઓ થોડા અશે ઘણા અશમા ચાલુ થઇ ગઇ હોય છે અને અમુરામાં પૂરુ દવા કામ લાભનો આભાસ આપીને શરીરયત્રને પરિણામે નુકસાન કરતી હોય—એમ બેવડા નુકસાનથી માણસ લગભગ પચાસ વરસની ઉમરે મરી જાય છે

તે સિવાય ઉપર નવુ વિવેચન કરવાનુ હાલ મુલતવી રાખી એટલુંજ કહીશું કે, મરકી જેવા ઝેરી રોગ ભાગ્યેજ ભાગ્યેજ થતો હોય, ત્યારે તો પચે તેટલોજ ખોરાક ખાય ખૂબ ચાવીને ખાવો

કાળીએ જમવા, અને આદીઆપણું મૂકી દેવું, કારણકે તેનાથી કૃત્રિમ ભૂખ લાગશે, અને તેથી મે માફક રીતે બધુજ ખાવાનું સારી રીતે ચાવીને પાણી જેવા કરીને નાના કાળીઓ ખાવાનું ધોરણ અંગીકાર કરે, બહુ સ્વાદીઆપણું ન રાખે, તોજ તે માણસ મિતાહારી થવાની આશા છે

હાલ તો ઘણું જીંદગીમાં કઠોળ, ઘી વગેરે ભારે અને કબજીઅત કરે, એવા ખાનપાન છૂટથી લેવાય છે, વારવાર રેચક દવાઓ તથા બીજી દવાઓના રગડા પીને આતરડા તથા જઠરને નુકસાન પહોચાડાય છે ચાહ વગેરે કબજીઆત કરનાર અને જઠર બગાડનાર વ્યસનો ચાલુ હોય છે હોટેલોમાં જઈ ગમે તે વખતે અનિયમિતપણે દેખીતા ચમત્કૃત પણ હાનિકારક ખોરાક ખવાય છે, નાટક ચેટક પાછળ ઉજાગરા કરાય છે, અને એ બધાને લીધે થઈ ગયેલી ચીડીઆ જેવી હાલતથી વારવાર ક્રોધ કરી ઘૌને ત્રાસ અપાય છે આવી જીંદગી મૃત્યુના મુખમાં હાથ જઈ પડે, માટે મરકીના વખતમાં તો ખાસ સાવચેતી રાખી કુદરતી જીંદગી ગાળવાનું ધોરણ ચાલુ કરવું જોઈએ

મરકી જેવા ભયંકર વખતમાં ચીભડા વગેરે પેટમાં વાયુ કરીને કબજો કરનાર પદાર્થને બીલકુલ તજી દેવા ચીભડા બહુ કબજીઆત કરીને માણસને એકદમ તાવથી પકડે છે એવા કબજો કરનાર પદાર્થના શાક પણ ન ખાવા. કઠોળ જુજ પ્રમાણમાં ખાવા વાયુ થઈ કબજીઆત થતી હોય, તો કઠોળ બીલકુલ ન ખાવા ભેળસેળ વગરનું શુદ્ધ ઘી મળે, તો તે બહુ મિત પ્રમાણમાં વાપરવું

ખાસ કરીને મરચું વગેરે સ્વાદ છોડી દેવાય, તો જઠર અને આતરડાની શક્તિ ઘણી વધે, જેથી ખોરાક પણ પચી શકે અને મિતાહારી થઈ શકાય ચાહ, વગેરે બના જઠર બગાડીને ભૂખ ઓછી કરી નાખે છે, અને ઉંઘ પણ ઓછી કરી નાખે છે, માટે તેને તજી દેવાય તો ઘણું સારૂં. તમાકુ વગેરે જે જે જાતના બગાડ હાથે કરીને ચોંટાડયા હોય, તેને એકદમ તજી દેવાની જરૂર છે

સ્વાદીઆપણું ચાલુ રહેશે, ત્યાં સુધી જોઈએ તેટલું ખાઈ શકાશેજ નહિ. મસાલુ દારૂ ખાવાનું ચાલુજ રહેશે, અને વગર મોતે મરી જવાશે. અધુરામાં પૂરૂં મરચું જઠર અને આંતરડાની શક્તિ પરિણામે બહુ ઓછી કરી નાખે છે, અને અનિયમિતપણે—પેટ જાણે કોઠી હોય—તેમ જેને ખાવાનું ધોરણ ચાલુજ હોય છે ચાવ્યા વગર લપનપાટ જેટલો બની શકે તેટલો ખોરાક પેટમાં ભરી દેવાય છે, અને પછી રેચક દવાઓ શોધાય છે આવા માણસો બીકણ, વહેમી અશાન્ત અને કુદરતી આનંદ વગરના થઈ જાય છે મરકી જેવા વખતમાં તેઓને મરવાનો ભય વધારે લાગે, એ સ્વાભાવિક છે, તેના ઇલાજ ટુંકામાં ટચ—સારી રીતે ચાવીને પાણી જેવા કાળીઆ કરીને પચે તેટલોજ ખોરાક લેવો એ છે, અને મરકી જેવા વખતમાં મરકારે ચિન્તાર્જીત પાસે રાખી મરકીવાળા હોતો તજી દેવા ખાસ કરીને બબીઆર હવા એક ક્ષણ પણ ન લેવી એટલે તેમનો બચાવ થશે

શુક્રદાન નિષેધ

શિશ્ન વૃદ્ધિ પુષ્ટ થવાને જે છે નીયમ ઉપચારો
હાનિ થાયે અતિ તેથી, નથી લેપ ગુણ કરનારો
અષ્ટાદશ ગુપ્તવ્યાધિથી, મનુષ્ય બહુ પીડાયે છે
શોચે હાનિ સ્પર્શ હાનિ નષ્ટ અર્થી દેખાયે છે

ત્વચામાં માંસ પાકે છે, સડી તે માંદી થાય છે
કૃષ્ણ સ્નાન શ્વેત હાનિથી, શિશ્ન ત્વચા ઘેરાયે છે
છીદ્ર યા હાનિઓ થાતા, પીડાવા વખત આવે છે
દારુણ વેદના અતી તો, તીવ્ર ઉપચાર જણાવે છે

"वैद्यविजय ग्रंथावळी" नामना पुस्तक उपरथी.

(લેખક—ત્રગલાલ નંદરામ પ્રાગજી નાગેષા)

અનેક ગદહુરી ગુટીકા.

કટકી ફુલી નાગકેશર[2] લાઇ, ચનકબાબ ગજો મીસી જોઇ,
ત્રગ આમળાં [1]ચીકટક [2]કચીલા, ત્રીફળાં [3]વાત્રી પડાસ પીપા
લોદ કબાબચીની શીતાફળ લાઇ, નીડગર્ભ[4] પથ્થી[5] સમ સમનાઇ
એનના ગળી ભાવન દીજે, પીર ગુટીકા [6]મુંગી સમ કીજે
દીક ભાવન ચમ સમ લગાઇ, ગોટીકા યોગ્ય અનુપાને ખાઇ,
[7]અર્જુનાયનરસ વેલુડી લાઇ, સીરવની ડાભોદી કુકડીઘા[8] ચાર
પલાસ પુષ્પ કામ કે સુવા, ગોદીકા પાટ ઉદણ[9] કુસા,
આવળ પુષ્પ અરની રસ ચાઇ, વામા દાડમની મેંદી મરવાઇ
ત્રિજવાગમ અઢ દાક ઘવની, યતના રસમે ચુગન મરદી,

ઉપયોગ.

ગુટીકા જનન દીઠીએ મરે, મદર ઊનવા પતમાં ધરે,
ભંખુરા નાગા મીટ જાઇ, આની આનંવકા દુખ કરાઇ
ત્રણ સમે પેંઠ દીન ચારી, પીગે ખાઇ ડીગવની—ચારી
એ બીધ જો કોઇ વામા કરે, કુતુનાશ ગર્ભ કદી ના ધરે
બીશ પ્રકારકા પ્રમેહ પલાઇ, ગજો [9]સહત આમળે ખાઇ
[10]ગામાગ્ર [11]નીશા અનુપાના, રક્તપીતકા દર્દ કરાનાં.
કે વામા અમરવેલી રસે પાઇ, રક્તપીત્ત અર્ક હરમા જાઇ;
ઉષ્ણ સનાત્રી બજુનરસ પાના, જાણ મરડા રક્તાતીસાર જાના.
બોડી કુશાગ રસ મીર્ચ ખાઇ, પટ પ્રકારની [12]જ્વરાતીસાર જાઇ,
ડાભોદી કડ્વી રસે પાઇ, ત્વકરોપ નીપ—ગર્પ - પાઇ
ઉદર કુદ ચીરેટક ટારે, ચંબેલી રસ રાજ આની નુંસાંપ,
આકોપ ખાવ કે મા પખાના, ગ્યાનગ જગમ નીપ કરાના
કેગટીપાન દેવા સગે ખાઇ, એર કફ [13]નાશે સોગટે ટરાઇ.

પુસ્તક ૬ ઠું. અંક ૫ મો.

ભાગ્યોદય

જુલાઈ સને ૧૯૧૮.

परमात्म विभूति प्रति आरंभक जयध्वनि.

જય જય પરમાત્મ વિભૂતિ ! સાધક સૌ આરાધતા;
અગમ્ય પદમાંહિ વિરાજી, જગજીવનુ હિત સાધતા
ત્યજી બધો, આજ રમતા તત્વમા
સૂર્ય સમા ગગને વિલસી, તિમિર હૃદયનું બાધતા,
આપ રશ્મીરૂપ સૂત્રનો, ગ્રહી સબલ આધાર,
કરીએ આજ નૃહરિ વિષે, મનમતિ એકાકાર,
આપ પ્રભુરૂપ સ્પર્શી પામીએ પ્રભુત્વને,—
મર્યાદિત છે શક્તિઓ, આ અતરની માંહ્ય,
અમર્યાદ તેને થવા, ગ્રહીએ આપની સહાય,
ટાળીને જીવત્વ આજ, પામીએ વિભુત્વને.

શ્રી. વ.

स्वरुपानुभव करनार साधकना उद्गार.

(પ્રભુએ હાથ ગ્રહ્યો, હું સનાથ થયો,—એ લય.)

પ્રભુએ કરુણા કરી, મતિ સ્વરૂપે ઠરી, શુદ્ધ પદમા શમી રહ્યો આજ
સુખ શુ શકું ઉચ્ચરી, કહી શુ શકે વૈખરી, અનુભવમા રમી રહ્યો આજ.
ઉરમા હવે ન ઉઠતા, વિધ વિધ વિપરીત ભાવ;
સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કરણો હવે, રમે ન ખોટા દાવ.
અંતર્મુખતા સજી, બહિર્મુખતા ત્યજી, લક્ષ્યે મન સંયમી રહ્યો આજ.
જે અનુભવ લહેતાં શમે, વાણીના વ્યાપાર,
અવર ઇન્દ્રિયો પણ નહિ, દાખવી શકે વિકાર,
એવી સ્થિતિમાં રહી, સઉથી પાર વહિ, ચિતિતત્વે વિરમી રહ્યો આજ.
ભાવાભાવ ન જ્યા રહ્યા, જ્યા ન ગ્રહણ નવ ત્યાગ,
હું તું તે પણ જ્યાં નહિ, જ્યા નવ દ્વેષ ન રાગ,
તત્વ મધુ જ્યા રહ્યુ, જાય પિયુષ વહ્યુ, આ મન ભ્રમર ત્યા ભ્રમી રહ્યો આજ.
સ્વરૂપ ચમત્કૃતિ રૂપ લહુ, જગના સર્વ પ્રસગ,
ઉપજે અતર અણુછતા, સ્વરુપાનદ તરગ,
(એ) કરૂણા પ્રભુની લહી, પ્રભુને શરણે રહી, નરહરિને નમી રહ્યો આજ.

શ્રી. વ.

वर्तमान स्थितिमां फेरफार करवानो उपाय.

કોઈ પણ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા થવી તે તેને પ્રાપ્ત કરવા તુલ્ય છે. આકાંક્ષા રાખવી તે તેને મેળવવા તુલ્ય છે મનુષ્યની પાશવિક ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થાય અને પવિત્ર આકાંક્ષાઓ પૂર્ણ ન થાય એવા વિચાર કરનાર માણસ સત્ય સિદ્ધાંતને સમજી શકતો નથી મનુષ્ય જેવી ઇચ્છા કરે છે, જે મેળવવાની તેની ઇચ્છા થાય છે, તે ઇચ્છા જો તિવ્રઇચ્છા હોય છે તો તેને તે વસ્તુ મળે જ છે.

આજે જગતમા જેને જેને જે જે વસ્તુઓ મળેલી હોય છે તેને તેમની ઇચ્છાનુસારજ મળેલી હોય છે. કેદાચ કોઇને કોઈ વસ્તુ ન મળેલી હોય તો તેને મેળવવાની તેણે ઇચ્છાજ કરેલી ન હો વાથી તે તેને મળી નથી. જગતમા ઘણા મનુષ્યોને સુખી અને આનદી જણાય છે જ્યારે ઘણાને જન્મારા સુધી દુઃખના રોદડાં રડતા જોઇએ છીએ. આમાં તેઓ પોતાને પ્રાપ્ત સ્થિતિને માટે પોતે જ જવાબદાર છે તેમને તે તે સ્થિતિ તેમની ઇચ્છાનુસાર જ મળેલી હોય છે,

કોઈ પણ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા તથા તે વસ્તુ સબધી મનમા કલ્પના થાય છે, અને તે કલ્પનાનુસાર તે વસ્તુ બાહ્યરૂપમાં પ્રકટ થાય ત્યા સુધી જો માણસ તે કલ્પનાને વળગી રહે તો જરૂર તેને તે વસ્તુ મળે જ છે. તમારી બાહ્ય અવસ્થા તમારા અનુકુળ ન હોય તો તેથી ગભરાવાની જરૂર નથી. તેનો ત્યાગ કરી અનુકુળ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે તમારે એક મહાન ઉદ્દેશને નક્કી કરી તેને પ્રાપ્ત કરવાને માટે તમારે સતત પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

કોઇ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રથમ તેના ઉદ્દેશ અને કલ્પનાને મનમા સ્થિર કરવા જોઇએ જે મનુષ્યો ઉચ્ચ આદર્શને અને સુંદર કલ્પનાને મનમાં સ્થિર રાખે છે, તેઓ એક દિવસે જરૂર તે આદર્શને પ્રાપ્ત કરે છેજ. બુદ્ધ ભગવાને નિષ્કલંક સૌંદર્ય, પૂર્ણ શાંતિ, અપાર દયા અને અકથનીય પ્રેમનું જે સ્વપ્ન જોયુ હતું તે જ પ્રમાણે તેમને પ્રાપ્ત પણ થયુ શંકરે પૂર્ણજ્ઞાન, પૂર્ણયોગ, અને પૂર્ણાનંદનુ સ્વપ્ન જોયું હતુ તેમને પણ તે પ્રાપ્ત થયુ.

જો તમારે ઉન્નતિ કરવી હોય તો તમારા સ્વપ્ન યા કલ્પનાને પુષ્ટ કરો, તમારી મહાન આકાંક્ષાઓનું પોષણ કરો, તમારા હૃદયની મધુર ઇચ્છાઓની તરફ ધ્યાન આપો, તમારા મનના સૌન્દર્યને જોતા રહો, તમારા શુદ્ધ વિચારોમા પ્રેમના અંકુરોને સીંચતા રહો, જેથી તમને આનંદદાયક બાહ્યાવસ્થાઓ પ્રાપ્ત પ્રાપ્ત થશે અને તમે સ્વર્ગીય સંસ્કારોથી પવિત્ર થઇને નિર્મળ થશો તમે તમારા હૃદયના જગતની સાથે સત્ય વ્યવહાર કરો તો પછી તેમને બાહ્ય જગત પણ સત્ય પ્રતીત થશે.

કલ્પના કરો, શ્રેષ્ઠ કલ્પના કરો જેવી કલ્પના કરશો તેવા બનશો. મનુષ્યોને માટે મોટામા મોટા અને કઠીન કાર્યો પણ એક દિવસ સ્વપ્નતુલ્ય અર્થાત કલ્પનામય હતા, તેને સિદ્ધ કરતા પહેલાં ઘણા લોકોને શંકા થતી કે તે સિદ્ધ થશે કે કેમ તે જ કાર્યો આજે સિદ્ધ થયેલાં જણાય છે આપણાં શાસ્ત્રોમાં ઘણી જગ્યાએ દેવોના આશ્ચર્યકારક ચમત્કારો, વિમાનોમા બેસી ફરવુ, પાતાળમાં જવુ, સમુદ્રમાં ફરવુ વિગેરે વાતો આપણે જ્યારે વાંચતા ત્યારે તેને ઘણા અતિશયોક્તિ માનતા અને કહેતા કે એ તો મહત્વ વધારવાની વાતો એમ તે કદી હશે. પણ તેની તે જ વાતો, તે જ વિમાનો, સમુદ્ર ઉલ્લંઘન, સમુદ્રના તળીયે ફરવું, તાર અને ટેલીફોનથી એક ખબર બીજી જગ્યાએ તુરત પહોચાડવી, વગર બળદે કે વગર ઘોડે રેલ્વે કે મોટરો ચલાવવી વિગેરે આજે જ્યારે આપણે નજરે જોઇએ અને સાભળીયે છીએ ત્યારે પૂર્વની વાત સત્ય જ હતી એમ માનીએ છીએ. જે વાત એક વખત માનવામા આવતી નહોતી તે જ કાર્યને આપણે હાલ નજરે જોઇએ છીએ તેવી જ રીતે મનુષ્ય પોતે જે વસ્તુ મેળવવાની કલ્પના કરે તેને તે મેળવી શકે છે એ પણ સત્યજ છે.

વડનું મોટું ઝાડ તેના એક નાના રાઇના દાણા સરખા બીજની અંદરથી ઉગી નીકળે છે. પક્ષી ઇંડાની અંદર રહે છે, તેવી જ રીતે આત્મા રૂપી બીજકમાં વાવેલાં કલ્પનામય બીજકોથી મહાન કાર્યો સિદ્ધ થઇ શકે છે. કોઈ વસ્તુ મેળવવાની કલ્પના થવી, ઇચ્છા થવી કે સ્વપ્ન જોવું એ એક ઈશ્વરીય પ્રેરણા છે. કલ્પના યાને વિચાર જ આ જગતનાં બીજ રૂપ છે —

તમારી બાલ્યાવસ્થા કદાચ તમને દુ:ખકર લાગતી હોય તો તેને તમો બદલી શકો તેમ છે તમારા વિચાર અને કલ્પનાને બદલો અને તે અવસ્થા પણ બદલાશે અને તમને અનુકુળ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે. તમારે માત્ર કોઈ પણ એક મહાન ઉદ્દેશને સન્મુખ ધારણ કરી રાખવાની જરૂર છે. અને તેને સિદ્ધ કરવાને તમારા તમામ બળનો તેમાં ઉપયોગ કરવાનો છે. તમારા મનમાં વિચારો ઉદ્‌ભવ્યાં કરે અને તમે બહારથી બિલકુલ નિશ્ચેષ્ટ અને અકર્મણ્ય બની રહો એમ કદાપિ બની શકતું નથી. એક મનુષ્ય દીનતાં અને દુ:ખમાં ફસાતો કોઇ કારખાનામાં કઠિન મહેનત કરી રહ્યો હોય, ધુમાડીને લીધે અને કલાકોના કલાકો સતત મહેનત કરવાથી તેનું શરીર બગડી ગયું હોય, તો તે કોઇ પણ રીતે કોઈ પણ પ્રકારની વિદ્યા કે સભ્યતાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી તે સર્વ મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં પણ તે મનમાં સુંદર અને સુંદર સ્વપ્ન જોયા કરે છે. તેના વિચારોમાં જ્ઞાન, સભ્યતા, મધુરતા, અને સૌંદર્યના તરંગો ઉઠયાં કરે છે. તે પોતાની બુદ્ધિને સત્ય માર્ગે વાળવાને પ્રયત્ન કરે છે, તે પોતાના જીવનને આદર્શ બનાવવા ઇચ્છે છે, વધુ સ્વતંત્રતા અને વિસ્તીર્ણ જગતને માટે બેચેન રહે છે, તે બેચેની તેને કાર્યના વિશાળ માર્ગમાં દોરી લઇ જાય છે, ત્યાં તે પોતાની અવકાશનો સદુપયોગ કરે છે, ત્યાં તે પોતાની થોડી સરખી શક્તિનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરે છે. અને થોડા જ દિવસમાં તેના વિચાર અને વ્યવહાર એવા બદલાઇ જાય છે કે તે કારખાનામાં તે ટકી શકતો નથી તે પોતાની બાલ્ય અવસ્થાને, જેમ સાપ કાંચળી ઉતારી દે છે તેમ છોડી દે છે. અને પછી તે પોતાની વધતી શક્તિઓને યોગ્ય વિસ્તીર્ણ જગત્ અને અધિક અવસરોને પ્રાપ્ત કરીને તે નવી બાલ્યાવસ્થાઓને ધારણ કરી શકે છે.

તેજ મનુષ્યને આપણે કેટલાક વર્ષો પછી જોઇએ છીએ તો તેની માનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ખીલેલી જણાય છે અને જેના વડે તે સંસારમાં અદ્‌ભુત પ્રભાવ પાડી શકે છે. અને અદ્‌ભૂત શક્તિનો પરિચય કરાવી શકે છે, તે પોતાના હાથમાં મોટાં મોટા કાર્યોની લગામ રાખે છે, તે બોલવાને માટે ઉભો થાય છે અને, જોતજોતામાં હજારો મનુષ્યોનાં જીવન બદલાઇ જાય છે. અનેક નરનારીઓ તેના શબ્દો ઉપર મરી ફીટે છે અને સેંકડો મનુષ્યોનાં જીવન તેના હાથમાંની કાષ્ટની પુતળીયોની માફક બની રહે છે. આવા મનુષ્યોએ પોતાના નાનપણના સ્વપ્નને સત્ય કરી બતાવે છે અને તે તથા તેનો આદર્શ એકરૂપ બની જાય છે.

આ વાત સ્વપ્ન તુલ્ય ન સમજશો. વિશ્વાસ રાખો કે આ અક્ષરશ: સત્ય છે ઇતિહાસ તરફ નજર નાખો કે મોટા મોટા મહાત્માઓ અને મહાપુરુષોએ એવા સ્વપ્નો જોયાં હતાં. તમે પણ તમારા વિચારાનુસાર સ્વપ્નને સત્ય બનાવી શકો છો. પછી તે સ્વપ્ન અધમ હશે કે ગમે તો ઉત્તમ હશે. તમારા જીવનનો માર્ગ જે તરફ તમારે હૃદય નમશે તે તરફ ઢળશે. તમારા વિચારોનું ફળ મેળવવું એ તમારા જ હાથમાં છે. જેને માટે તમે યોગ્ય હો તે તમને મળશે. તમારી આ વખતની બાલ્યાવસ્થા ગમે તેવી હોય તોપણ તમે તમારા વિચાર, ઉદ્દેશ અને માનસિક સ્વપ્ન અનુસાર વધી શકશો, નિચે પડશો, ચઢશો કે ઉતરશો. તમે તમારા વિચારાનુસાર સંકીર્ણ થઇ શકશો અને તમારા સ્વપ્ન માફક વિસ્તીર્ણ થઇ શકશો.

તમારે તમારી બાહ્ય અવસ્થાને બદલવી હોય, સુખી થવું હોય, પ્રાપ્ત સ્થિતિને મેળવવી હોય તો તમારે તમારા હૃદયમાં હમેશાં તેવા જ વિચારો કરવા, તેવી જ કલ્પના ધારવી, અને તેથી થોડા જ દિવસમાં તમારા હૃદયના દરવાજા ખુલશે અને તેમાં તમારા ઉદ્દેશને સિદ્ધ કરવાનો માર્ગ જણાશે, અને તેને સિદ્ધ કરવાને માટે તમારા હૃદય મંદિરમાંથી પરમેશ્વરીય પ્રેરણાના ઉદ્‌ગારો નીકળશે. પછી તમે ગમે તેવી સ્થિતિમાં હશો તેની ચિંતા નહિ ગમે તો વેપાર કરતા હશો કે નોકરી કરતા

છે." अयमात्मा परानंद परप्रेमा स्पदयन्तः ॥ पञ्चदशी ॥ ઘટ છે, એમાં ઘટ એ નામ છે આકૃતિ ઘટનું સ્વરૂપ છે, પરન્તુ જેમ ઘટ એ નામથી પૃથ્વી, વસ્ત્ર એ નામથી તન્તુ ભાસે છે ત્હેમ જગત્ એ નામથી બ્રહ્મ ભાસે છે.

" वाचा रम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्यैव सत्यम् ॥ श्रुति ॥

ભગવાન, ઈશ્વરાદિ નામ એ કલ્પિત જગત્-રૂપ નામ અંશથી વિલક્ષણ છે. જગતમાં જે જે પદાર્થ કે દશ્ય અને અદશ્ય છે, તે દરેકના વાચક વિશેષ્ય શબ્દ ભિન્ન ભિન્ન છે મુખ્યત્વે ત્હેના બે પ્રકાર છે. ગુણવાચક અને વસ્તુવાચક, ગુણવાચક તે વિશેષણ છે. અને વસ્તુવાચક તે વિશેષ્ય છે. એ ગુણવાચક, અને વસ્તુવાચક શબ્દથી એક એક વસ્તુના અનેક નામ અથવા વાચક શબ્દો અનુભવમાં આવે છે ત્હેમા પણ ગુણવાચક શબ્દ એટલા પ્રવિષ્ટ થયેલા છે કે ત્હેથી વિશેષ્ય શબ્દનો અનુભવ કવચિત્ જ થાય. સાંપ્રત કાળ ઈશ્વરના વાચક શબ્દો ઘણાં છે. ત્હેમાં ઈશ્વર ભગવાન્ આદિ નામ ગુણવાચક લક્ષ્ય છે. અને ત્હેના ઉચ્ચારથી ત્હેનું જ્ઞાન થાય છે જેમ "હસ્તી" ના શબ્દ-વાચ્યથી "હસ્તી" નામના પશુનું જ્ઞાન થાય છે. ગુણવાચક પદાર્થના લક્ષણ લક્ષ્ય ભાવથી અવ્યાપ્તિ, અતિવ્યાપ્તિ, અને અસંભવ એ ત્રણ દોષ રહિત છે અવ્યાપ્તિ—જે લક્ષણ વ્યક્તિના સર્વ ભાગમાં નહીં જણાતા વિરલા જણાય તે-જેમ કોઇ ગાયનો ઉદ્દેશ કરીને કહે કે—"ગાય લાલ રંગની હોય છે" તો ત્હેથી ગાયનો રંગ લાલજ હોય છે ત્હેમ નિશ્ચય નથી. પરન્તુ ગાયનો રંગ કાળો, ધોળો, પણ હોય છે. અતિવ્યાપ્તિ—અમુક વ્યક્તિના લક્ષણ અન્યમાં પણ આરોપાયેલ હોય તે—જેમ કોઇ ગાયનો ઉદ્દેશ કરીને કહે કે "ગાયને બે શીંગડાં હોય છે" તો ત્હેથી અન્ય પશુમા શીંગડાંનો અભાવ નથી, પરન્તુ બીજા પશુમાં પણ હોય છે, આ લક્ષણથી ગાયનું જ્ઞાન થાય નહીં, અસંભવ—પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ આદિ સૃષ્ટિ ક્રમથી વિરૂદ્ધ લક્ષ્યમાં નહી પ્રવર્તક તે—જેમ કોઈ ગાયનો ઉદ્દેશ કરીને કહે કે—"ગાયને શુંઢ હોય છે," તો તે અમાન્ય છે, પ્રત્યક્ષપણાથી વિરૂદ્ધ છે, એ પ્રમાણે એ ત્રણે દોષ રહિત ઉદ્દેશ—નામ—લક્ષ્યરૂપે અબાધિત અખંડ નિરતિશય વ્યાપક રસ—આત્મ તત્ત્વ છે. તથાસ્તુ

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

शिष्य परीक्षा.

૧

એક નાનું સરખું સુંદર ઉપવન છે, વસંત ઋતુએ નવીન પુષ્પ પલ્લવરૂપ દિવ્યરૂપ દિવ્ય-વસ્ત્રાભૂષણોની ભેટ આપીને તેને તેથી પણ વધુ મનોહર બનાવી દીધુ છે પ્રાતઃકાલની મધુર અને મંદ સુગંધિત વાયુ વહી રહ્યો છે આમ્ર વૃક્ષોની ડાળીયો પર બેઠેલી કોયલો પોતાના મધુર અવાજથી શાંતિપાઠ ભણી રહી છે. અન્યાન્ય પક્ષીગણ આનંદ કલરવ કરતા એક ડાળીયેથી બીજી ડાળીએ અને બીજીથી ત્રીજી ડાળી પર સ્વતંત્ર ક્રીડા કરી રહ્યા છે

એક જાબુડાના વૃક્ષની નીચે ભગવાન્ બુદ્ધ દેવ ધ્યાનારૂઢ થઈ રહ્યા છે. તેમની શાંત અને નિર્વિકાર મુદ્રા જોઇને પરમ નાસ્તિક પુરૂષોના મસ્તક પણ ભક્તિ ભાવથી નમ્ર થઇ જાય છે વનના હિંસક પશુઓ પણ પોતાની ક્રુરતાને ભૂલી જઈ, તેમના પવિત્ર શરીરનો સ્પર્શ કરતા ચાલ્યા જાય છે, જેમના ક્રોધાદિ વિકારો ક્ષીણ થઇ જાય છે, તેમના પ્રભાવથી દુષ્ટમા દુષ્ટ પ્રાણિયો પણ સુધરી જાય તેમા નવાઇ નથી.

એક હરિણનું બચ્ચું પદ્માસનસ્થ બુદ્ધ દેવની જાંગ ઉપર માથુ મૂકી આનંદાનુભવ કરી રહ્યું છે. એકાએક તેણે પોતાનું માથુ ઉંચુ કર્યું અને નસકોરા ફુલાવ્યા સુકાયલાં પાંદડા પર થઇને આવનાર મનુષ્યોના પગનો ધણસારો જણાવા લાગ્યો. થોડી જ વારમાં વૃક્ષોના ઓથામાંથી મા-

યુમોની એક ટોળી બહાર આવી. તે ટોળીનો ઉપરી એક તરુણ મનુષ્ય હતો. જેનું મુખ ઉજ્વળ તથા તેજસ્વી હતુ અને જેના શરીર ઉપર મૂલ્યવાન વસ્ત્રાભૂષણો ચમકી રહ્યાં હતા.

તે યુવક પોતાના સાથિયોને દૂર ઉભા રહેવાનો ઇશારો કર્યો, અને પોતે એકલો બુદ્ધદેવની પાસે આવ્યો. આ ભવ્ય અને શાંત મૂર્તિના સમીપ જતાંજ તેણે સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા, અને હાથ જોડીને તે એક તરફ ઉભો રહ્યો.

આ વખતે બુદ્ધદેવ જો કે પોતાની પૂર્વ સ્થિતિમાંજ સ્થિત હતા, પરંતુ તેમની દૃષ્ટિ આ યુવકની તરફ હતી.

બહુજ સમય સુધી રાહ જોયા પછી યુવક બોલ્યો, "ભગવન્! મારા પ્રણામ છે! હું દૂર દેશાન્તરથી આવ્યો છુ મારૂં નામ જૈત્રસિંહ છે. તે. હું કચ્છ રાજ્યનો યુવરાજ છુ અને આપનો અનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરવાને માટે અહીં આવ્યો છુ. જે દિવસથી મે આપના યશોગાન સાંભળ્યા છે, તેજ દિવસથી મારૂં હૃદય અસ્થિર થઈ રહ્યુ છે. મને વૈભવમાં અપ્રિતી ઉત્પન્ન થઈ છે, વિષય વાસનાઓથી મારૂં ચિત્ત ઉદાસ રહે છે, મારી વ્હાલી સ્ત્રિયો તથા મિત્રોથી હવે મને આનંદનો લાભ મળતો નથી મને અધ્યાત્મ વિદ્યા પ્રતિ અનુરાગ થઈ ગયો છે, જેથી આપ અનુગ્રહ કરીને મને આધ્યાત્મિક ઉપદેશ આપો."

ભગવાન્ બુદ્ધ દેવે રાજકુમારની તરફ કૃપાદૃષ્ટિથી-અવલોકન કર્યું, પરંતુ મોઢામાંથી એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર ન કર્યો રાજકુમાર ફરી બોલ્યો, "ભગવન્! શુ આપ મારા સંતપ્ત અશાન્ત હૃદયને આપનાં શીતલ વચનોના બેચાર બિન્દુઓથી પણ શાન્ત નહીં કરો? શુ હું આપની કૃપાદૃષ્ટિને પાત્ર નથી? સ્વામિન્! મેં મારૂં જીવન બાલ્યાવસ્થાથી લઇને હાલ સુધી પવિત્રતાની સાથે વ્યતીત કર્યું છે, ધર્મશાસ્ત્રોની મર્યાદાનું મે આજ સુધીમાં કદી સ્વપ્નમા પણ ઉલ્લંઘન કર્યું નથી, મેં મારા દેશની રીતિ નીતિનું સારી રીતે પાલન કર્યું છે, તે સિવાય મે ધર્મ ગ્રંથોનું પણ અધ્યયન કર્યું છે. એમ છતા પણ શુ હું આપનો શિષ્ય થવાને યોગ્ય નથી?"

"નહીં."

બસ એટલા જ અક્ષરો બુદ્ધદેવના મુખનાથી નીકળ્યા.

"હે પ્રભો, જો તેમજ છે તો આપના શિષ્ય થવાની યોગ્યતા મારામાં ક્યારે આવશે? અને હું શુ કરૂં કે જેથી મારામા પાત્રતા આવી શકે?

"શોધ કરો, શોધ કરવાથી તમને પોતાને જ જણાશે કે મારે શુ કરવું જોઇએ." બુદ્ધદેવે કહ્યું.

રાજકુમારે ખિન્ન હૃદયે પૂછ્યું, "શાની શોધ કરૂં?"

બુદ્ધદેવ પાસેથી જ્યારે આ પ્રશ્નનો જવાબ ન મળ્યો ત્યારે યુવરાજે કહ્યુ—"પ્રભુની આજ્ઞા મારે માન્ય છે. હું શોધ કરીશ. મને એમ લાગે છે કે ભગવાન મારી પરીક્ષા કરે છે."

બુદ્ધદેવે કહ્યુ—"સંભવ છે—તેમ પણ હોય."

"ઠીક, તો હવે હું આપના દર્શનને માટે ફરી ક્યારે આવુ? શી આજ્ઞા છે?"

"૭ મહીના પછી."

રાજકુમાર બુદ્ધદેવના ચરણોમા સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને છાનોમાનો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. તેના સાથીઓની ટોળી સાથે લીધી, સર્વત્ર શાંતિનું સામ્રાજ્ય થઇ રહ્યુ. હરિણ શિશુ તે દિવ્ય પુરુષની જંઘાના આશ્રયે ફરી વિશ્રામ લેવા લાગ્યું. બુદ્ધદેવ ફરી ધ્યાનસ્થ થઈ ગયા.

૨

ઉપરનો બનાવ બન્યે આજે પુરા ૭ મહિના થઈ ગયા છે તે જ સ્થાન, તે જ ઉપવન, તે જ જાંબુનું વૃક્ષ અને તે જ વૃક્ષની નીચે પૂર્વની સ્થિતિમાંજ ભગવાન બુદ્ધદેવ ધ્યાનસ્થ થઇ રહ્યા છે. સૂર્ય સ્હેજસાજ હમણા જ આથમી રહ્યો છે. પવન સ્વેચ્છાનુરૂપે વાયાં કરે છે, અને મહાન તોફાન થવાના ચિન્હ જણાવા લાગ્યાં છે જંગલી પશુ ભયભીત થઇને આ દિવ્યમૂર્તિના આશ્રયમાં આવી રહ્યાં છે. પક્ષી વૃક્ષોમાં છુપાઇને બેસી રહ્યાં છે અને આર્તસ્વરે કોલાહલ કરી રહ્યાં છે.

થોડીજ વારે મૂશળધાર વરસાદ વરસવા લાગ્યો, પવન અને વરસાદના જોરથી ઝાડ ઉખડી પડવા લાગ્યાં. પરંતુ આ જમ્બુ વૃક્ષના ઉપર આ પવન કે વરસાદનું કાંઈ પણ ચાલ્યું નહિ. ભગવાન બુદ્ધદેવના શરીર ઉપર પાણી એક બિન્દુ પણ પડી શક્યુ નહિ. એવું કો...

કે જે મહાપુરુષોના દૃઢ નિશ્ચયની જડને જરા પણ હલાવી શકે ?

"આ ભયંકર વાવંટોળીયા અને વરસાદની કાંઇ પણ પરવા ન કરતા પેલો પૂર્વ પરિચિત રાજકુમાર નક્કી કરેલી તીથિના રોજ તે પવિત્ર સ્થાનમા આવ્યો અને બુદ્ધ મહાત્માને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને બોલ્યો,—

"ભગવન્! હું ઘણી જ ઉત્કંઠાથી આજના દિવસની વાટ જોઇ રહ્યો હતો. મે પ્રત્યેક રાત્રિ અને દિવસની ગણના કરી છે ત્યારે કઇક ઇચ્છિત સમય મળ્યો છે મને વિશ્વાસ છે કે હું આપની પરીક્ષામા પાસ થઇ ચૂક્યો હઇશ આપની કસોટીમા મારૂ ચરિત્ર "સો ટચનુ સોનુ" સિદ્ધ થઇ ગયુ હશે. મે મારો જીવનક્રમ ઘણો જ પવિત્ર રાખ્યો છે. ઇંદ્રિય સુખોની પરવા ન કરતાં મેં ચિરકાલ સુધી ધ્યાન, ધારણા, પ્રાણાયામ વિગેરે કર્યું છે વૈભવનો તિરસ્કાર કર્યો છે અને સર્વ પ્રકારનુ શારીરિક અને માનસિક કષ્ટ સહન કર્યું છે. હવે તો આપ મને આપનો શિષ્ય બનાવવાની કૃપા કરશો ?"

ઉત્તર મળ્યો—"નહી."

આ ઉત્તરથી ખિન્ન થઇને રાજકુમારે પોતાનું મોં દુપટ્ટાવડે ઢાંકી દીધુ શોકથી તેનુ હ્રદય ભરાઇ આવ્યુ નેત્રોમા આંસું આવી ગયાં અને ઘણા વખત સુધી તેના મુખમાથી એક શબ્દ પણ નિકળ્યો નહિ નિદાન ખોખરા કંઠે તેણે કહ્યું,— "ભગવન્! શું આપ આ દાસની સાથે કાંઈ વાર્તાલાપ કરવાની કૃપા નહિ કરો ? અને શું આપ એ પણ નહિ બતાવી શકો કે આપ મને આપનો શિષ્ય કેમ નથી બનાવતા ?

બુદ્ધદેવે ધ્યાનનું વિસર્જન કરીને કહ્યુ,—તેજસ્વી રાજકુમાર, બાહ્યદૃષ્ટિની પરીક્ષામાં પાસ થવાથી કાંઇ દીક્ષાના અધિકારી થવાતુ નથી. મે તમને સ્ત્રિયોનો તથા બીજા આનંદદાયક સુખોપભોગનો ત્યાગ કરવાને માટે કહ્યું નહોતુ. પૂર્વજન્માનુસાર જે પરીક્ષામાં કે જે કસોટીમા તમારે પાસ થવાનુ છે, તે તમારા સ્વભાવની પરીક્ષા છે અને તેમા તમે નિષ્ફળ—અનુત્તીર્ણ થયા છો તમે હવે તમારા રાજમહેલમાં પાછા જાવ અને સદ્ગુણી, સદાચારી જીવન વ્યતીત કરતા શાંતિ સુખનો અનુભવ કરો. શિષ્યનું જીવન ધારણ કરવાની હાલ તમારામા યોગ્યતા આવી નથી."

રાજકુમારના મુખ ઉપર કાંઇક દિલગીરી ચિન્હ જણાવા લાગ્યા તેમણે કરુણ સ્વરે કહ્યું;— "જે પ્રસંગોમા મને નિષ્ફળતા મળી છે અને હું પાસ થયો નહિ, તેને કૃપા કરીને આપ બતાવશો! જો કે તે પ્રસંગોને જાણવાથી મારે શરમાવું પડશે, તોપણ તેને સાંભળવાની મને તિવ્ર ઉત્કંઠા છે."

ભગવાન બુદ્ધદેવનો દિવ્યધ્વનિ થયો—"સાંભળો, હું તે પ્રસંગોનું વર્ણન કરૂં છું. તમારી પ્રથમ પરીક્ષા લોકનિન્દાની સહન શક્તિ છે. રાજકુમાર, એક વખત તમારા પિતાના દરબારમા તમારા ઉપર એક એવો અપરાધ મુકવામા આવ્યો હતો કે જે ખરી રીતે જુઠો હતો. તે તમને યાદ હશે. ખરી હકીકત શી છે તેનુ જ્ઞાન છેવટે લોકોને થાય જ છે, પરંતુ તમારામા એટલી ધીરજ રહી નહિ. કર્મવશાત્ માનભંગ થવાનો જે ઉક્ત પ્રસંગ તમારા ઉપર આવી પડ્યો હતો. તે તમારે સહન કરવો હતો, પરંતુ દોષ મુક્ત થવાને માટે અને તમારી નિર્દોષતા સિદ્ધ કરવાને માટે તમે વ્યાકુળ થઇ ગયા અને તેને માટે તમે શસ્ત્ર સુદ્ધાં પણ હાથમાં લીધાં એ રીતે એ પ્રથમ પરીક્ષામા તમે નાપાસ થયા"

રાજકુમારે કહ્યું:—"જો મે અપરાધ કર્યો હોત તો તેનુ પરિણામ સહન કરવાને હું તૈયાર હતો. પરંતુ હું તો નિર્દોષ હતો"

બુદ્ધ ભગવાને કહ્યું—જે સજ્જન અને સદાચારી છે, તે પોતાની નિર્દોષતા સિદ્ધ કરવાને માટે પ્રયત્ન કરેજ છે અને તેણે તેમ કરવુંજ જોઇએ, પરંતુ જે મારો શિષ્ય થવાને ઇચ્છે છે, જે આત્માનુસંધાનના માર્ગમાં પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, અને જે આત્મસ્વરૂપના સંશોધક થવાનું ઇચ્છે છે, તેણે તો લોકનિંદાથી ડરવું નહિ જોઇએ. કદાચ કોઇએ દોષ મુક્યો હોય તો તેને તેણે ધીરજથી સહન કરવો જોઇએ પોતાના સદાચારની સાબીતિ કરવાને માટે તેણે એક શબ્દ પણ બોલવો ન જોઇએ અને તેણે તો નિંદા તથા સ્તુતિમા સમબુદ્ધિ રાખવી જોઇએ"

રાજકુમારે માથુ નિચું નમાવ્યુ

બુદ્ધદેવે ફરી કહેવા માંડયું—"અને અસુયા અર્થાત ઇર્ષ્યાને લીધે તું બીજી પરીક્ષામાં પણ નાપાસ થયો છુ. તમારો એક પ્રાણપ્રિય મિત્ર હતો, તમારે બન્નેને ગાઢ મૈત્રિ હતી. તમારા પિતાના દરબારમાં કોઇ એક નવીન પુરુષ આવ્યો અને તે પોતાનો કાઇક સ્વાર્થ સાધવાને માટે તમારા તે મિત્રનો પ્રેમ સંપાદન કરવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો; પરંતુ તેનો તે પ્રયત્ન તમારાથી સહન થઇ શક્યો નહિ અને તમારા હૃદયમાં ઇર્ષ્યાના અંકુરો ઉત્પન્ન થયા. તમે તે નવીન પુરુષને પોતાના મિત્રના પ્રેમના ભાગીદાર ન થવા દેવા માટે જીવ સાટે પ્રયત્ન કર્યો અને તમારા હૃદયમા ક્રોધની ધાગ બળવા લાગી."

રાજકુમાર બોલ્યો:—"જ્યારે મારા જાણવામાં આવ્યુ કે એ નવીન પુરુષને કેવળ પોતાનો સ્વાર્થજ સાધવો છે, ત્યારે મારા મિત્રને તેના કપટ પ્રપંચમાં ન ફસાવા દેવાનો પ્રયત્ન કરવા એ શું મારૂં કર્તવ્ય ન્હોતું?

બુદ્ધદેવે કહ્યું —"તે સ્વાર્થપરાયણ મિત્રતા શું પાછળથી પવિત્ર અને સ્વાર્થહીન બની શકતી નથી? તમને શું તે વાતનો પાકો વિશ્વાસ હતો કે તે મિત્રના કોઈ પણ વખતે વિશુદ્ધતામા ન બદલાત? તે સિવાય સંસારી સજ્જન પુરુષો ભલે પોતાના મિત્રના રક્ષણ અને શત્રુના પ્રયત્ન નિષ્ફળ કરવાને માટે ગમે તે પ્રયત્ન કરે, પરંતુ મારા શિષ્યે તો તે માર્ગનું અવલંબન કરવું ન જોઇએ તેણે પોતાના હૃદયમાંથી ઇર્ષ્યા અને અહંતાને દુર કરી દેવી જોઇએ. અર્થાત્ પોતાના મિત્રની અને કપટ પ્રપચ રચનારાની સાથે પણ ઇર્ષ્યા, શત્રુતા વિગેરે ન કરવા જોઇએ. રાજકુમાર, તારા પિતાની સંપત્તિમાં કે વૈભવમાં તને પ્રેમ નથી, ઇન્દ્રિય સુખ પણ તને પોતાની તરફ આકર્ષિત કરી શકતા નથી, એ સર્વ ઠીક છે; પરંતુ જ્યારે સાચી ત્યાગવૃત્તિનો અવસર આવ્યો, ત્યારે તારાથી ધૈર્ય ન રખાયો અને તારા હૃદયમાંથી પ્રત્યુપકાર કરવાની આશા નિ:શેષ ન થઇ."

રાજકુમાર માથુ નીચું કરીને હતપ્રાય થઇને બોલ્યો—"ભગવાન્! મને સર્વ તરફ અંધકાર અને અંધકાર જ જણાય છે. મારા હૃદયના અંધકારની આગળ રાત્રિના અંધકારની પણ કાંઇ ગણત્રી નથી.

બુદ્ધદેવે કહ્યું,—ત્રીજી વાત—તમે પ્રેમહીન અને કરુણાહીન બન્યા છો. તમારી નંદા નામની સ્ત્રીએ અનીતિનું વર્તન કર્યું, જેથી તમે તેને રાજમ્હેલમાંથી બહિષ્કૃત કરી દીધી. તેના અજ્ઞાન અને યૌવનનો તમે વિચાર ન કર્યો, તેના ઉપર તમને દયા ન આવી"

રાજકુમારે પૂછયું.—"ભગવન! આપજ બતાવો કે તેવા વખતે મારે શું કરવુ જોઇતું હતું? મારી અને મારા કુટુમ્બની માનમર્યાદાનું રક્ષણ કરવાનો શું મારો ધર્મ નથી? અપરાધિની અને ચંચળચિત્તવાળી સ્ત્રિયોના સમાગમમા રહેવું શું ઉચિત છે? તેના અપરાધની શિક્ષા કરવામાં જો મે થોડી ઘણી પણ આનાકાની કરી હોત તો શું મારા ઉપર એ દોષ ન આવત કે આ દેશમાં આચાર ઉપર જરા પણ ધ્યાન આપવામા આવતુ નથી?

બુદ્ધદેવે કહ્યું,—ઉદાર રાજપુત્ર, તમને મારે વારંવાર એ વાત કહેવી પડે છે કે સંસાર ચક્રમાં ફરનારા અર્દ્ધત પુરુષો ભલે પોતાની ઇજ્જત આબરૂ અને માન મર્યાદાના રક્ષણને માટે ગમે તે પ્રયત્ન કરે, ન્યાય કરે, શિક્ષા કરે, કે દેશનિકાલ કરે; પરંતુ સાધુ પુરુષોને તેમ કરવાની જરૂર નથી. તે વસ્તુતત્ત્વનું જ નિરીક્ષણ કરે છે અને તેને લીધે તે પ્રાણીમાત્રને ક્ષમા અર્પે છે. અપરાધની શોધ કરવા કરતા અપરાધ કેમ થયો છે, તેને શોધી કાઢવાનેજ વધુ પરિશ્રમ કરે છે. સમુદ્રની લ્હેરોની ગણત્રી થઇ શકે છે; પરંતુ તેની હૃદયવર્તી દયા—મૃદુતા સાગરના તરંગોની ગણત્રી થવી દુષ્કર છે. દુષ્કર્મોથી દૂર રહેવું એ કાંઈ મહા ભારે સદ્દગુણ નથી. સાધુ પુરુષો તેને કાંઇ મહત્ત્વનું કાર્ય માનતા નથી. તેના વિચારથી કદી કદી એ બાહ્ય વિશુદ્ધિજ ઉન્નતિના માર્ગમાં વિઘ્નકર્તા થઇ પડે છે, કેમકે જો વિશુદ્ધિની સાથે વસ્તુતત્ત્વનું જ્ઞાન ન હોય, અંત:શુદ્ધિ ન હોય. તો નિષ્ઠુરતા અને અભિમાન ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતાં નથી અને અંતે જોશો તો વિશુદ્ધિની જગ્યાએ કેવળ તેની છાયાજ રહી જાય છે. યુવરાજ, તમે કદી તમારી મુસાફરીમા સૂર્યાસ્ત વખતે હિમાલય પર્વતના શિખરની તરફ નજર નાખી છે? બરફથી આચ્છાદિત શિખરો ઉપર જ્યા કેવળ શૂન્યતા દૃષ્ટિગો-

જાપાન સાથે વ્યાપાર કરવાને માટે અમેરિકા બહુજ આતુર હતું જ્યારે જાપાન-સરકારે અમેરિકાનું માન્યુ નહિ, ત્યારે અમેરિકાના પ્રધાને વિક્રમ સંવત્ ૧૯૦૯ મા કામોડર પૈરી (Perry)ને જગી જહાજોના એક બેડાની સાથે જાપાન મોકલ્યા તે વખતે જાપાન દુર્બલ-શક્તિ વગરનુ હતુ જંગી બેડાનો મુકાબલો તે કરી શક્તુ નહિ જેથી અમેરિકાના વ્યાપારિયોને માટે જાપાનની બેડિયો તુરત ખુલી ગઇ, અને થોડાજ વખત બાદ યુરોપની જાતિયોએ પણ તેવુ જ સ્વત્વ પ્રાપ્ત કરી લીધું. જાપાની લોકો વિદેશિયોને હમેશથી સંદેહની દૃષ્ટિથી જોતા હતા તેની જરા પણ પરવા ન કરતાં, જાપાનિયોની ઇચ્છા વિરુદ્ધ વિદેશી લોકો, માત્ર પોતાના બાહુબળથી જાપાનમાં આવ્યા. જાપાનિઓ પર તેમના જગી જહાજોનો બહુજ પ્રભાવ પડયો અને ભવિષ્યમા સ્વદેશની રક્ષાને માટે તેવુ જ જહાજ બનાવવાનો પૂર્ણ નિશ્ચય તેમણે કરી લીધો.

વિદેશી વ્યાપારિઓને મળવાથી તેઓ યુરોપ અને અમેરિકાના નિવાસિઓથી વિદ્યા તથા કલા-કૌશલમાં કેટલા પછાત છે તે તેમના જાણવામા આવ્યુ હતું. વિદેશિયોની સંઘ-શક્તિ અને સંગઠનને જોઇ તેઓ વિસ્મિત થયા જાપાનિઓમા આ ગુણ સ્વાભાવિક છે કે જ્યારે તેઓ કોઇ શ્રેષ્ટ કલા, વિદ્યા અથવા વ્યાપાર ક્યાંઇ જુવે છે ત્યારે તુર્ત તે શીખી લે છે, અને તેનો પ્રયોગ પોતાને શિખવાડનારથી પણ સારી રીતે કરે છે જાપાનિઓ આજ સુધી સંસારની કોઈ નવી વિદ્યા શિખેલ નથી. તેઓ હમેશા બીજાની પાસેથી શીખતા આવ્યા છે ફિલોસફીઅર્થાત્ દર્શન-શાસ્ત્રમા કાંઇ નવો વિચાર તેમણે જણાવેલ નથી ધર્મના વિષયમાં તેમણે કોઇ નવી મતતાનો અનુભવ કરેલ નથી સાહિત્ય, કવિતા, નાટક આદિમા પણ વિશેષ રચનાઓનો પ્રાદુર્ભાવ તેમણે કરેલ નથી, અને પ્રકૃતિના નિયમોના વિષયમા તેમણે કોઇ નવી શોધખોળ કરેલ નથી. તેમનો સ્વભાવ ઉત્પાદક (Creative) નહિ, પરંતુ ગ્રાહક (Receptive) છે બૌદ્ધ સભ્યતાની ચર્ચા જ્યારે સમારમા થઇ ત્યારે જાપાની બૌદ્ધ થઈ ગયા. હવે પશ્ચિમીય મમતાનો સૂર્ય પોતાના પ્રચંડ પ્રતાપથી ઝગી રહ્યો છે, ત્યારે જાપાની 'Ring out the old ring in the new' એ કહેવત પ્રમાણે અમલ કરી રહ્યા છે પરંતુ તેમા એક વાત પ્રશંસનીય એ છે કે જે કોઇ-પણ તેઓ બીજાની પાસેથી શીખે છે તેનો એવો સારો ઉપયોગ કરે છે કે શિખવાડનારા પણ વિસ્મય થાય છે આથી જાપાની લોક અગ્રેજો સાથે થોડાઘણા મળતા છે. ઇંગ્લેંડનું રાજ્ય સંસારના એક ઘણાજ મોટા વિભાગ પર છે. સંસારની સર્વ જાતિઓના બળથી. ઇંગ્લેંડનું દરિયાઇ બળ શ્રેષ્ટ છે. આથી ઇંગ્લેંડનો સમુદ્રપર પૂર્ણ અધિકાર છે પરંતુ આજ સુધી જહાજ બનાવવા તથા નવી નવી જાતના હથિયાર તૈયાર કરવા, ટારપીડો તથા સબમેરીન નિર્માણ કરવા આદિમા જેટલુ અનુસન્ધાન તથા આવિષ્કાર થયેલ છે તેમાંનું એક પણ ઇંગ્લેંડે કરેલ નથી. જ્યારે બીજાઓ શોધખોળ કરી નવી નવી યુક્તિઓ શોધી કાઢતા ત્યારે ઇંગ્લેંડ ચૂપચાપ જોઇ રહેતું, અને જ્યારે કોઇ હુન્નર ઠીક થતો ત્યારે ઇંગ્લેંડ તુરત તેનો પ્રયોગ કરી લેતું અને તેનો પ્રથમ અનુસંધાન કરવાવાળાથી શ્રેષ્ટ પ્રયોગ કરી બતાવતું.

પૈરી (Perry) ના જગી જહાજોના આગમનથી જાપાનને બહુજ અસર થઈ. તુરતજ તે બનાવવાની વિધિ શિખવાને માટે જાપાની લોક વિદેશ જવા લાગ્યા. વિદેશ-યાત્રાને માટે દરેક યુવક વ્યાકુલ થવા લાગ્યા પોતાની હીન દશાને સુધારવા તથા જાતીય સમ્માનની રક્ષાને માટે પુરૂષાર્થી, પરાક્રમી અને સાહસી જાપાની યુવકો યુરોપ અને અમેરિકા તરફ ગયા જેમ હિમાલયની કંદરાઓમા યોગી લોક આત્મ-સાક્ષાત્કારની પ્રતિક્ષા કરે છે, જેમ વૃદ્ધ માતા લાંબા વખતથી વિદેશ ગયેલ પુત્રની પાછા આવવાની રાત્રિદિવસ પ્રાર્થના કરે છે, તેમ અમેરીકા તથા યૂરોપની યાત્રા કરવાને માટે જાપાની યુવકો એવા ઉત્સુક હતા કે ક્યારે વખત મળે અને ક્યારે આપણી અભિલાષા પૂર્ણ થાય.

તેમાંના એક યુવકનું નામ પોશિઓ મારકીનૈ હતુ તે જાપાનની ક્ષત્રિય-જાતી સેમુરાઇમા ઉત્પન્ન થયો હતો તેનો વંશ ગેંગીનાસના નામથી પ્રસિદ્ધ હતો. સેમુરાઇઓમા એ વંશનું

બહુજ માન હતું. તે ઘણોજ પ્રાચીન વંશ હતો. તેના પૂર્વજો જાપાનના પ્રાચીન સમ્રાટ સૈવ્સ (Seiwas) ના સંતાન માનવામાં આવતા હતા.

યોશિયો મારકીનો એક પહાડી ગામમાં જન્મ્યો હતો. તે ગામની ચારે બાજુ લીલા ઘાસથી અનેક ઘાટ બહુજ સુંદર દેખાવ આપતો હતો. પત્થરપર કોલાહલ કરતા નાનાં નાનાં નાળાં અને પહાડના શિખર પરથી પડતા પાણીનાં ઝરણાં, આ ઘટના સૌંદર્યમાં ચારગણો વધારો કરી રહ્યાં હતા. બાલ્યાવસ્થામાં આવા રમણીક સ્થાનોનું દૃશ્ય સ્મૃતિપટ પર જે અસર કરે છે, તે સંસારની ઘોર તથા દારુણ ઘટનાઓથી પણ કદી ભૂસાતું નથી.

જ્યારે મારકીનો ઉમર લાયક થયો ત્યારે વિદેશ-યાત્રા કરવાને આતુર થયો. એક દિવસ સાંકાળે ઘરમાંથી નજીવો સામાન લઇ, માતા-પિતાની આજ્ઞા વગર ચૂપચાપ ચાલ્યો ગયો. તેની પાસે પૈસા પણ થોડાજ હતા. જ્યારે તે જહાજપર ચડવા લાગ્યો ત્યારે વિદેશમાં ભોગવવું પડતું કષ્ટ તથા આપત્તિઓનું દૃશ્ય તેની આંખ આગળ તરવરવા લાગ્યું નહિ કોઇ મિત્ર, નહિ કોઇ સંબંધી, નહિ પાસે પુરતા પૈસા, નહિ કોઈની સિફારસ, આ બધું તે નવા યુવકને નિરાશ કરવાને માટે પુરતું હતું. પરંતુ વંશાભિમાન પણ કાંઇક વસ્તુ છે તે વખતે તેને એક નાની કવિતા યાદ આવી તેનો આશય એ હતો કે, જ્યારે એક રજપૂત (સેમુરાઇ) યુવક ઘરથી બાહાર જવાનો નિશ્ચય કર્યો ત્યારે પોતાની મનોકામના સિદ્ધ કર્યા વગર પાછુ ફરવું, તે કરતા મરવું બહેતર છે તેને શોક શાનો? તેનો દેહ કઈ જગ્યાએ પડશે તેની ચિંતા શા માટે? કેમકે જ્યાં તે જશે ત્યાં કોઇ ને કોઇ હરીપહાડી તેને મળી જશે.

આ પ્રમાણે તે મનને સમજાવી અમેરિકા પહોંચ્યો ત્યાં મહેનત કરી થોડા ઘણા રૂપીયા કમાયો. ત્યાં તેનું કામ ફક્ત બાડકીપો સાફ કરવી, એઠાં વાસણ માંજવાં વગેરે હતું. તે કામ કરી તે બહુજ મુશ્કેલીથી રહેતો એક ઉચ્ચ જાતિના યુવકને માટે આવું કામ નિન્દનીય સમજવામાં આવે છે. જેણે પ્રથમ આરામથી દિવસો નિર્ગમન કરેલ હોય છે તેને એકાએક આવું કષ્ટમય જીવન પસાર કરવું બહુ જ મુશ્કેલ લાગે છે, પરંતુ તેણે તો આવા કષ્ટ તરફ બિલકુલ લક્ષ્ય ન આપ્યું.

તેની ઇચ્છા અંગ્રેજીમાં કવિતા કરવાની અથવા લેખક બનવાની હતી પરંતુ કેટલાક માણસોએ તેને સમજાવ્યો કે, વિદેશી ભાષામાં કવિતા કરવાનો અથવા લેખક બનવાનો ઉદ્યોગ કરવો એ માત્ર સમય ગુમાવવા જેવું છે. આથી તેણે ચિત્રકાર બનવાનું ધાર્યું અને તેનું જ્ઞાન મેળવવા માટે એક સ્કૂલમાં દાખલ થયો. દિવસે તો તે મજુરી કરતો અને સાયંકાળે સ્કૂલમાં જઇ ચિત્રકારનો અનુભવ લેતો પરંતુ તેની થોડી સરખી કમાણી સ્કૂલની ફી ભરવામાં ચાલી ગઇ ભોજનને માટે પણ તેની પાસે કાંઇ ન રહ્યું. ભૂખથી વ્યાકુળ થવાથી, સ્કૂલમાં ફાટી ગયેલ નકશા તથા ચિત્રો સાધવાને માટે જે 'ફ્રેંચ રોટી'* આપવામાં આવતી હતી, તે છૂપી રીતે ખાવા લાગ્યો, અને ત્યારથી તે હમેશાં તે રોટી પર જ ગુજારો કરવા લાગ્યો આ વાત કોઈના જાણવામાં ન આવી નહિતો તુરત તેને સ્કૂલમાંથી કાઢી મુકવામાં આવત.

જે વખતે મારકીનો અમેરિકા પહોંચ્યો તે વખતે અમેરિકાના લોકો જાપાનીઓ સાથે બરાબર સલાહસંપ ધરાવતા નહોતા તેઓ તેમના પ્રત્યે દ્વેષની દૃષ્ટિથી જોતા હતા. આ બાબત મારકીનોએ જાતે ઘણીવાર અનુભવ કર્યો હતો. ટ્રામગાડીમાં અમેરિકન ઓરતો તેની તરફ ટીકી ટીકીને જોતી, અને જો તે કદાચ કોઇ ઓરત પાસે બેસે તો તે ઓરત ક્રોધથી લાલ પીળી થઇ ત્યાંથી ઉઠી જતી. એક દિવસ તે રસ્તામાં ચાલ્યો જતો હતો. તે વખતે, તેની સાથે સ્કૂલમાં ભણતી છોકરી કે જેની સાથે તેને સારો સંબંધ હતો તે મળી. મારકીનોએ ટોપી ઉતારી તેને સલામ કરી. ત્યારે તે છોકરીએ આડું જોઇ સલામ સ્વીકારી નહિં. બીજે દિવસે સ્કૂલમાં તે છોકરીએ કહ્યું કે, "ક્ષમા કરજો. તમને સામી સલામ ન કરવી એવી મારી ઇચ્છા નહોતી, પરંતુ જો હું તેમ કરત તો સર્વ લોક મારા પ્રત્યે ધીક્કારની નજરથી જોવા લાગત અને એક જાપાનીને સલામ કરી એમ કહી બહુ

*રોટીના લોદાનો રબ્બરના ઠેકાણે પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. અને તેની રબ્બરથી પણ વધારે સફાઈ બનાવે છે

જ ક્રોધાયમાન થાત." જ્યારે મારકીનો રસ્તામા ગલીયોમાં થઇ નીકળતો ત્યારે લોકો તેના ઉપર ઇંટ, પત્થર, અને કાકરા ફેંક્તાં ઘણીવાર કેટલાય લોકો તેના પર થુંકતા. બગીચાઓમા તથા બીજા રમણીય સ્થાનોમાં તે બીકને લીધે જતો નહોતો. કેમકે ત્યાંના લોકો જાપાનીઓ પ્રત્યે બહુજ દ્વેષ-બુદ્ધિ રાખતા હતા એક દિવસે મારકીનોએ બ-ચાવેલા રૂપીયામાંથી ચિત્રકારનો થોડો ઘણો સા-માન—રંગની ડબીઓ, શલાકા, ચિત્રપટ ઇત્યાદિ-ખરીદી, અને સમુદ્રના કિનારાપર એકાંત સ્થાનમાં બેસી ચિત્ર આલેખવા લાગ્યો તે વખતે ચાર-પાંચ અમેરિકન છોકરાઓ તે તરફ નીકળ્યા. તેઓએ તેને એકલો અને જાપાની જાણી પકડી લીધો. એક જણે ડબીના રંગથી તેનું મોઢું રંગી દીધુ. બીજાએ ચિત્ર પટને ઉઠાવી લઇ દરીઆમા ફેંકી દીધું. ત્રીજાએ શલાકા ભાગી નાખી અને ડબી-ઓને પણ પાણીમાં ફેંકી દીધી આ પ્રમાણે કરી તેઓ નાસી ગયા. બિચારો બોશિયો એકલો શુ કરે ? તેની કેટલાય માસની કમાણી અને પરિશ્ર-મનું ફળ એક ક્ષણમાં નષ્ટ થઈ ગયું ઘણીવાર સુધી તે રડ્યો, પરંતુ રડવાથી શુ વળે ? રડતો રડતો ઘર તરફ આવ્યો તેણે અમેરિકા છોડી નો નિશ્ચય કર્યો, પરંતુ જાપાન તરફ પાછા નો વિચાર હજી પણ તેના મનમાં ઉદ્ભ-વ્યો નહિં

એક મિત્ર તરફથી ફ્રાંસના એક સોદાગરના નામનો પત્ર લઇ તે અમેરિકાથી રવાના થયો. જ્યારે તે રવાના થયો ત્યારે તેની પાસે-એક બેંગ, ત્રણ કૉલર, એક ખમીસ; એક નેક-ટાઈ, બે જોડ મોજા, બાઇબલ, બૌદ્ધધર્મનું એક પુસ્તક અને ૨૪ રૂપીયા હતા તે રસ્તે ભાડું તથા સ્ટીમરની ટીકીટથી જૂદાં હતા પરંતુ, જુઓ, જ્યારે તે ફ્રાંસ પહોચ્યો, અને તે સોદા-ગરની તપાસ કરી ત્યારે માલૂમ પડયુ કે તે સોદાગર ફ્રાંસથી ક્યાંઇ બીજે ગામ ગયેલ છે. મારકીનો ફ્રેંચની ભાષા જાણતો નહોતો, જેથી તુરત જ તે ફ્રાંસથી ઇંગ્લેંડ જવા રવાના થયો

તે વખતે ઇંગ્લેંડમાં જાપાન-સરકારના એક અમલદાર જાપાન માટે એક જંગી જહાજ બનાવરાવતા હતા તેમની ઑફીસમાં જાપાની લેખકોની આવશ્યકતા હતી. જ્યારે મારકીનો તેમને મળવા ગયો ત્યારે મારકીનોને તેમણે નોકરીમાં રાખી લીધો, પરંતુ મારકીનો પોતાના જીવનના આદર્શને ભૂલ્યો નહિ. તે નોકરીપર સાયંકાળ સુધી કામ કરતો અને રાત્રે સ્કૂલમાં જઇ ચિત્રકારનું કામ શીખતો. આખા દિવસના પરિશ્રમને લઇ ઘણીવાર પેનસીલથી કાગળ પર ચિત્ર આલેખતાં આલેખતા યોશિઓ નિદ્રા-દેવિને સ્વાધિન થઇ જતો હતો તોપણ તેણે પરિશ્રમ ઉઠાવવાનું છોડી દીધુ નહિ. તેની આવી મહેનત જોઇ તેના માસ્તર તેનાપર બહુજ પ્રસન્ન થતા."

થોડા વખત બાદ જહાજ બનાવવાનું કામ સમાપ્ત થવા આવ્યુ. જાપાની ઑફીસર જાપાન તરફ પાછા જવા લાગ્યા તેમણે મારકીનોને પોતાની સાથે આવવા સૂચવ્યું, અને ત્યાં આવતા સુધીનું તમામ ખર્ચ આપવા કહ્યું. લંડન જેવા શહેરમાં ફક્ત ચિત્રકારીના ભરોસા પર રહેવુ એ મૂર્ખતા છે. તેમણે મારકીનોને તે બાબત વિચાર કરી જોવા માટે એક અઠવાડીયાની મુદત આપી. મારકીનોને માટે આ વખત બહુજ કઠણ હતો. જો તે આ અમલદાર સાથે ઘર તરફ પાછો ફરત તો નિસંદેહ તેનું જીવન આરામથી વ્યતીત થાત, પરંતુ મનકામના પૂર્ણ કર્યા વગર પાછું ફરવું, એ તેને અપમાન-સૂચક જણાયુ તેણે પોતાના માસ્તર તથા અન્ય વિદ્યાર્થીઓને પોતાની રામ-કહાણી જણાવી સલાહ પુંછી સર્વે કહેવા લાગ્યા કે, ચિત્રકારીના ભરોસા પર રહેવુ યોગ્ય નથી. આથી તેનું મન બહુજ ચગળ બની ગયું. વિચારોની ધારા ચાલવા લાગી, આખી રાત્રિ એજ વિચારમાં મગ્ન રહેતો. જ્યારે સુઇ જતો ત્યારે સ્વપ્ન પણ તેવુ જ જોતો-કદી તે જાપાન પહોંચી જતો અને કદી લંડનની ગલીઓમાં ઠોકર ખાતો ફરતો. જ્યારે છેલ્લો દિવસ આવ્યો ત્યારે તે અમલદારે ફરી તેને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે, જો, લંડનમાં ૧૦,૦૦૦ થી પણ વધારે ચિત્ર-કાર જીવન-વૃત્તિને માટે દોડધામ કરે છે. વિચાર કર કે, અહિ રહેવાથી તારી શુ ગતિ થશે. મારકીનોએ જવાબ આપ્યો કે, જો માણસ ગભરાઇ જાય તો કોઇપણ કાર્યમાં સફળતા મેળવી શકે નહિ આપની મારાપર કૃપા છે, જેથી

હું ઘણોજ આભારી છુ, પરંતુ હું મારો નિશ્ચય ફેરવી શકતો નથી. તે દિવસથી મારકીનો પર દુ:ખ, ક્લેશ, અને મુશ્કેલીઓનો પહાડ ટૂટી પડયો. ત્યારથી પૂરા આઠ વર્ષ સુધી તેનો ચહેરો કદી ખુશમીજાજ જોવામાં આવ્યો નહિ.

તેનું સ્વતન્ત્ર જીવન પ્રથમ અપ્રેલથી શરૂ થયુ. રૂપીયા બચાવવાને માટે તેણે સસ્તાભાડાના મકાનમાં રહેવા ઇચ્છયું, પરંતુ નવા મકાનમાં સામાન લઇ જવાને માટે ગાડી આદિના ભાડાનુ ખર્ચ કરવાને ચાહતો નહિ. તેની નાનીસી બૅગ પણ ટૂટી ગઇ હતી તોપણ તેણે બિસ્તરાની ચાદરમાં બૅગ સહિત થોડા સામાનની એક ગાંસડી બાંધી, ને તે ગાંસડી પોતાની પીઠપર લઇ નવા મકાનપર ગયો. લન્ડનની ગલિઓના લોકોએ ભાગ્યેજ આવો દેખાવ કદી જોયો હશે. પરંતુ મારકીનોએ તે લોકોના અચંબા તથા ઉપહાસ તરફ જરા પણ લક્ષ આપ્યુ નહિ.

તેના માસ્તરે તેને સારા સારા ગૃહસ્થોપર ચિઠ્ઠીઓ લખી આપેલ, પરંતુ કયાયથી તેને કામ મળ્યુ નહિ. તેણે જૂદા જૂદા માસિક તથા સાપ્તાહિક પત્રો માટે નાના પ્રકારની તસવીરો બનાવી. ગરમીના દિવસોમા તે પ્રાત:કાળે ચાર પાંચ વાગે ઉઠી કાર્યનો આરંભ કરતો, પછી દશ વાગ્યા બાદ તેને વેચવાને માટે લંડનમા જગ્યાએ જગ્યાએ ઘૂમતો, પરંતુ આખો દિવસ ફરવાથી પણ કાંઇ મળતું નહિ. છેવટે થાકીને ઘર તરફ પાછા ફરવું પડતુ. આ, પ્રમાણે તે હમેશાં ફરતો. ધીમે ધીમે જે રૂપીયા આજ સુધી તેણે બચાવ્યા હતા તે સર્વ વપરાઇ ગયા.

જે ઘરમા તે રહેતો હતો તે ઘરની માલિક બહુ પવિત્ર હતી મારકીનો પાસે મકાનભાડુ આપવા જેટલા પૈસા નહોતા તોપણ તેને ઘરથી બહાર કાઢયો નહિં. સંપાદકો, દુકાનદારો તથા છાપખાનાવાળાઓ પાસે તે જતો ત્યારે તેની તસવીરો જોઇ તેઓ મશ્કરી કરતા અને કહેતા કે,—" ધન્યવાદ, પરંતુ અમને તેની જરૂર નથી" આ દિવસોમાં, આખા દિવસની રખડપટ્ટી બાદ, તે ભૂખ્યો સુઇ જતો. પરંતુ ભૂખ્યા માણસથી નિદ્રા-દેવી પણ રિસાઇ જાય છે. મારકીનોને રાત્રિ-દિવસ દુ:ખદાયી થઈ ગયા. એવી અવસ્થામા મનની ગતિ વિચિત્ર થઇ જાય છે. રસ્તાપર ઝાડુ કાઢવાવાળા પણ તેનાથી સારા હતા, કેમકે તેમની પાસે કાંઇક કામ તો હતું.

મારકીનોને સિગારેટ પીવાનો બહુ જ શોખ હતો. પણ હાલ કેટલાય મહિનાથી સિગારેટ પણ તેના નશીબમાં નહોતી એક દિવસ તે હાઇડ-પાર્ક (Hyde-Park) પાસે થઈ ચાલ્યો જતો હતો તે વખતે એક ભલા માણસે અડધી સિગારેટ પી ને ફેંકી દીધી તે અડધી સિગારેટ જોઇ મારકીનોનું મન લલચાઇ ગયુ તે સિગારેટ લેવાને જેવો વાંકો વળ્યો કે તુરતજ એક કડક અવાજ આવ્યો—" એક રજપૂત યુવક થઇ આવુ નીચ કાર્ય !" આ અવાજથી તે સિગારેટને ઉઠાવ્યા વગર ત્યાંથી એકદમ પસાર થઇ ગયો.

આની રીતે કષ્ટ ઉઠાવતા ઉઠાવતા મહીના પર મહીના પસાર થઈ ગયા, પણ કદી સફળતા પ્રાપ્ત થઇ નહિ, આથી એટલી બધી નિરાશા ઉત્પન્ન થઈ કે, છેવટે તેણે આત્મઘાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આવા ઇરાદાથી તે ટેમ્સ નદી તરફ જવા નીકળ્યો રસ્તામા જતાં જતા વિચાર થયો કે, આત્મઘાત કરવો એ મહાપાપ છે. વળી તે ધર્મ વિરુદ્ધ નહિ પરંતુ કાયદા વિરુદ્ધ છે ત્યારે આવુ દુ:ખમય જીવન કેમ પસાર કરવુ ! તેના મનમાં ભારે વેગથી આવા વિચારોની લહરીઓ ઉઠવા લાગી. તેણે વિચાર્યું—" આત્મઘાત પાપ નથી, પણ આત્મઘાત આવા દારૂણ દુ:ખમય જીવનથી બચવાનો ઇલાજ છે; નિરાશા અને નિષ્ફળતાની સર્વથી ઉત્તમ ઔષધિ છે. કદી કોઇ ઠેકાણે ધર્મમા પણ પ્રાણ-ત્યાગને માટે આજ્ઞા છે જાતિ માન પાણી પ્રાણોથી પણ ઉચ્ચતર છે "

આ પ્રમાણે અનેકાનેક વિચાર કરતો કરતો તે ચાલ્યો જાય છે. જતા જતા રસ્તામા એક સાપ્તાહિક પત્રની ઑફીસ નજરે પડી. તરત જ તેના મનમા આશાની ઝલક ઉત્પન્ન થઇ, અને છેવટના વખતે ત્યાં પણ જઇ આવવા ધાર્યું. કદાચ સફળતા નહિ મળે તો 'ટેમ્સ નદી તો ક્યાંઇ ગઇ નથી !' એમ વિચાર્યું. તે પોતાની તસવીરોનું બંડલ હાથમા લઇ તે ઑફીસમાં ગયો, અને સંપાદકને મળવાની ઇચ્છા જણાવી. પ્રથમ ક્લાર્ક આવ્યો અને તે તેની તસવીરો સંપાદક

પાસે લઈ ગયો. થોડીવાર પછી સંપાદક જાતે તેની પાસે આવ્યા સંપાદકની 'હા' અથવા 'ના' પર મારફાનોનું જીવન અવલંબી રહ્યું હતું. તે ક્ષણ તેને એક યુગ સમાન જણાઇ. તેનું હૃદય 'ઍન્જિન્' માફક ધડકી રહ્યું હતું. આવી સ્થિતિમાં તે પોતાના કિસ્મતનો ફેંસલો સાંભળવાને માટે રાહ જોવા લાગ્યો. સંપાદકે પ્રથમ તેના ફાટા તુટયા કપડા પર દૃષ્ટિ ફેંકી. તેના બુટ બિલકુલ ઘસાઈ ગયા હતા. તેનો ચહેરો ફીકો અને તેજહિન થઈ ગયો હતો. ઊજાગરાથી આંખો ઉદાસીનતા અને નિરાશાની મૂર્તિ બની રહી હતી. થોડા વખત આ અદ્ભુત દૃશ્ય તરફ નજર કર્યા બાદ સંપાદકે તેની તસ્વીરો ખરીદ કરવાનો વિચાર કર્યો. આથી મારફાનોનું હૃદય હર્ષથી ઉભરાઇ ગયુ, આશારૂપી લતામા નવા નવા અંકુરો ઉત્પન્ન થયા. ઉન્નતિ અને સફળતા રૂપી કળિયો ખિલવી જણાવા લાગી. નવા ઉત્સાહના મિલનથી જીવનમાં એક જાતનો નવો રસ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

મારફાનોનું ભાગ્ય ફર્યું. તે દિવસથી તેને કોઈ ને કોઈ કામ મળવા લાગ્યુ, અને ધીમે ધીમે ઉન્નતિ કરવા લાગ્યું. પરંતુ હજુ દુઃખનો અંત ... નહોતો. ઈંગ્લેંડમાં ઠંડી બહુજ પડતી હતી ...તેનો પાસે ઘરમાં તાપ કરવાને માટે કોલસા નહોતા. દિવસમાં ઘણી વખત હાથ ગરમ કરવાને માટે તેને પધારીમાં જવું પડતું, કેમકે કામ કરતાં કરતાં તેના હાથ ઠંડાગાર થઇ જતા તે વખતે એક યુવતી સાથે તેને પ્રેમ બંધાયો. તે તેને ગિરજામાં લઈ જવા ચાહતી હતી. પરંતુ મારફાનોને વખત નહોતો, અને તે પોતાની પ્રિયતમાને ના પાડી નારાજ કરવા ચાહતો નહોતો. જેથી તેણે એક નવી યુક્તિ શોધી કાઢી બાઇબલની મોટી જિલ્દ લઇ તેણે ઉખાડી. ફરી ચિત્ર ખેંચવાની પોતાની કોપી તેમાં રાખી અને તે યુવતી સાથે તે ગિરજે ચાલ્યો ગયો. જ્યારે સર્વ લોક પ્રાર્થના આદિમાં મગ્ન રહેતા ત્યારે તે ધીરે ધીરે પોતાનું કામ કરતો. બાઇબલની જિલ્દ હોવાથી કોઈએ તેના પર સંદેહ રાખ્યો નહિ. પરંતુ એક દિવસ તેની પ્રિયતમાએ કોપી જોઇ. તે દિવસથી તેની મિત્રતા તૂટી ગઇ.

મારફાનો એક પત્થરવાળાને ત્યા નોકર રહ્યો; ત્યાં કબરોના પત્થરો પર ફિરસ્તાનાં ચિત્ર બનાવવાનું કામ કરતો. પરંતુ પ્રેમના રંગમાં તે રંગાઇ ગયો હતો, જેથી જ્યારે તે ફિરસ્તોનાં ચિત્ર બનાવવા બેસતો ત્યારે પોતાની પ્રિયતમા જેવી શિકલ બની જતી. તેને એક બે વખત બતાવવામાં આવ્યું કે, ફિરિશ્તા પુરૂષાકાર હોય છે, પરંતુ જ્યારે જ્યારે તે પુરૂષાકાર ફિરસ્તા બનાવવા બેસતો ત્યારે ત્યારે તેના મનમાં વસી રહેલ પ્રિયતમા જેવોજ ચહેરો બનાવતો. પરિણામ એ આવ્યું કે, મારફાનોને તુરતજ તે કામ છોડી દેવુ પડયું. આ પ્રમાણે તેની જીંદગીમાં ઘણા ફેરફાર થયા વખતે વખતે તે બુદ્ધ-ધર્મ પર ભાષણ આપતો. તેના પિતા ચીની ભાષા તથા બૌદ્ધ—વાયના સારા પંડિત હતા. બચપણમાં મારફાનોએ તેના પીતા પાસેથી થોડું ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યુ હતું. તેની બૌદ્ધધર્મનુ તેને સારૂં જ્ઞાન હતું. વખતે તે જાપાની નાટકો ખેલવામાં કંપનીઓની મદદ કરતા વખતે, તે જાપાનના વિષયમાં પત્ર-પત્રિકાઓમાં નિબંધ લખતો, પરંતુ પોતાના ચિત્રકારીના કામમા બરાબર લક્ષપૂર્વક પરિશ્રમ લેતો. તેનો પરિશ્રમ કેવો હતો, તેનો એક દાખલો સાંભળો—

જાપાની મિત્રોએ તેને જાપાની શરાબની ૯ બૉટલો ભેટ કરી રાત્રે ભોજન ઉપરાંત તે થોડી શરાબ પી લેતો. પરંતુ એમ કરવાથી તેને જલ્દી નિદ્રા આવી જતી જેથી રાત્રે તે પર્યંત કામ કરી શકતો નહિ. કેટલાય વર્ષે તેને શરાબ મળી હતી. એવી અણમોલ વસ્તુને તે ફેંકી દઇ શકતે નહિ, તેમ પી પણું શકતો નહોતો. એક રાત્રે ... સાત બૉટલો વધી હતી તે બધી એકી સાથે પી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. પી લીધા બાદ શરીર ક... પવા લાગ્યું જ્ન વખતે નીચે આવે, વખતે ઉપર જાય. પ્રથમ એક લેમ્પ હતો પણ હવે સેંકડો લેમ્પ જણાવા લાગ્યા. સમુદ્રની લહેરોમા તે ગોથા ખાવા લાગ્યો બીજે દિવસે જ્યારે ઝાડુ કાઢનારી તેનું મકાન સાફ કરવા આવી ત્યારે બિછાના ઉપર બુટ-સ્લીપર અને પાંચ ૭ ખાલી બૉટલો સાથે મારફાનોને બેશુદ્ધ પડેલો જોયો. પરંતુ તેણીએ મારફાનોને પ્રતિ દિવસના નાશ થવાના સમયમાંથી બચાવી લીધો.

કરેલાં કર્મ કદી નિષ્ફળ જતાં નથી. કોઇ ન કોઇ વખત તેનું ફળ અવશ્ય મળે છે જ. આ પ્રમાણે કષ્ટ સહન કરવાથી અને પુરૂષાર્થ કરવાથી પરિણામ એ આવ્યું કે, મારકીનો તે વખતે ચિત્રકારોમાં સર્વથી શ્રેષ્ટ ગણાવા લાગ્યો. તેનાં ઉત્તમ કાર્યની લોકો બહુજ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા તેને ધનની પુષ્કળ પ્રાપ્તિ થવા લાગી ઇંગ્લેંડથી તે ફરી ફ્રાન્સ ગયો ત્યાં પણ તેણે સારી નામના મેળવી. ફ્રાન્સ થોડો વખત રહી તે ઈટાલી ગયો અને થોડા માસ રોમમાં રહ્યો. કેમકે રોમ ગયા વગર કોઈ પોતાના ધંધામાં પ્રવીણ કહેવાતો નથી આ પ્રમાણે આ દેશમાં કીર્તિ મેળવી મારકીનો સુખે દિવસ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો તેનું નામ પ્રખ્યાત થઇ ગયું, અને જે પ્રમાણે તેણે ધાર્યું હતું તે પ્રમાણે કરી બતાવ્યું

મારકીનોનો આદર્શ ભલે નાનો હોય કે મોટો હોય, પરંતુ જે પ્રમાણે તેણે પોતાના આદર્શની પૂર્તિને માટે પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો, તે વિના મદદે પાર ઉતાર્યો પરદેશમાં—સામાન, ધન, મિત્ર તથા વિશેષ વિદ્યા વિના, અને હજારો ચિત્રકારો હોવા છતાં ન ગભરાવુ, કેટલાય મહિના સુધી પેટભરી ભોજન ન મળવું, કેટલાય વર્ષો સુધી નિરાશા મળવા છતા હિમ્મત ન હારવી; આપત્તિ અને મુશ્કેલીઓથી ઘેરાઇ રહેવા છતાં, નિર્મલ અને નિશ્ચેષ્ટ ન થવુ, અને ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ લીધા છતાં અથાગ પરિશ્રમ વેઠવો—આ બધા ગુણોએ તેને ઉન્નત બનાવ્યો. જે જાતિના વ્યક્તિઓને પોતાની જાતપર ભરોસો છે, જેનામા ઉત્સાહ છે, ભુજામા બળ છે અને મનમાં જાતીય અભિમાન છે, તે જાતિના ભવિષ્યની બિલકુલ ચિન્તા નહિ, અને તે જાતિનો ગૌરવ તથા સન્માનની રક્ષાને માટે કોઇ જાતના આડંબરની પણ જરૂર નથી.

[લક્ષ્મણ સ્વરૂપ એમ. એ. ના હીંદી લે. ઉપરથી].

વસંત યમુના.

(અનુસધાન ગતાંકથી.)

વસતે આનંદિત થઇને તાકામાંથી જરા સરખા આવતા પ્રકાશના આધારે ઘણી જ મુશીબતે કાગળ લખ્યો, અને પછી કહ્યું,—ભદ્રે, પ્રતિજ્ઞા કર કે આ ચિઠ્ઠી તમારે વાચવી નહિ અને યમુનાને પણ બતાવવી નહિ જો દયા લાવીને તમે તેને અવન્તિ રાજ્યના મંત્રીની પાસે મોકલી આપશો તો હુ આ કારાગૃહમાથી સહેલથી મુક્ત થઇ શકીશ."

સુભદ્રાએ કહ્યુ, હુ સોગનપૂર્વક કહુ છુ કે તમારી આજ્ઞાનું હુ અક્ષરશઃ પાલન કરીશ.

તેજ રાત્રે એક દૂત ચિઠ્ઠી લઇને અવન્તિ રવાના થઇ ગયો.

દૂતને અવંતિ જઇને પાછા આવવામાં જે વિલંબ લાગે, તેનું વસતે મનમા ને મનમા જ અનુમાન કરી લીધુ અને તેના સુભદ્રાને પૂછી, પૂછીને દિવસો ગણવા લાગ્યો.

એક દિવસ સુભદ્રાએ આવીને કહ્યું કે, વસંત આજે અવન્તી રાજ્યના મંત્રી સેના સાથે આવી પહોચ્યા છે પણ તે તો તમારો ઉદ્ધાર કરવાનો કાંઇ પણ પ્રયત્ન કરતા નથી.

વસંતે હસીને પૂછ્યુ, તો તે શા માટે આવેલા છે?

"તે તો વિવાહનો સબંધ બાંધવાને માટે આવેલા છે!"

"કોનો?"

"રાજકુમારી યમુનાની સાથે અવન્તીના મહારાજના ભાઇનો અને મહારાજાની સાથે ...."

સુભદ્રાએ તે પછી કાંઇ કહ્યુ નહિ પણ શરમથી તેના મોઢામાની વાતો હોઠમા અટકી પડી.

સુભદ્રાને શરમાઇ ગયેલી જાણી વસંતે હસીને પૂછ્યું કે, અને અવન્તીના મહારાજની સાથે કોનો વિવાહ કરવાનો છે?

सति सुलोचना देवी.

(અનુસધાન ગતાંકથી.)

પ્રકરણ ૧૧ મું.

લુંટારાઓનો પરાજય અને સુખ.

શહેરમા સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. ઘણી જગ્યાએથી પુરૂષો લુંટારાની વાતો કરતાં હતાં. માનસિંહજી આજે મોડું થતા સુધી રાજકાર્યમા ગુથાયા હતા તેઓ ક્રમકાજ કરતા પણ ઠીક ઠેકાણે નહોતો. માનસિંહજી પોતાના રાજકાર્યમાંથી મોડી રાતે પરવારી પોતાના અંતઃપુરમાં જતા હતા ત્યા એકાએક એક ઘોડેસ્વાર દોડતો આવતો તેમને જણાયો તેને આવતો જોઇ પોતે ઉભા રહ્યા થોડીવારમાં ઘોડેસ્વાર આવી પહોચ્યો. તેને તુરત જ રાજાએ ઓળખી લીધો રાજાએ કહ્યું યશવંતસિંહજી શું સમાચાર લાવ્યા છો ?

યશવંતસિંહજી—આજે જ લુંટારાઓને પકડવાના સમાચાર લાવ્યો છુ આપણા સેનાપતિને એકદમ બોલાવો.

રાજાએ કહ્યું—કેમ ? શુ કરવુ છે ?

યશવંત—તે પછી, પણ તમે હમણાંજ તમારૂં સૈન્ય એકઠું કરો. નહિ તો બાજી બગડી જશે.

આ સાભળી રાજાએ તુરત જ પોતાના સેનાધિપતિને બોલાવી સૈન્ય એકઠું કર્યું

યશવંતસિંહે કહ્યું—લુંટારાઓએ આજે આપણા શહેરમાં લુંટ અને લાગ્ન કરવાનો વિચાર કર્યો છે. તે સર્વે જાધમની આગેવાની નીચે અહીં આવવા નીકળી પડ્યા છે. અમે તેમનુ રક્ષણ શોધી કહાડયું છે નવલ ત્યાં છે અને હું બીજે રસ્તે થઇ આપને ખબર આપવા અને લુંટારાઓના નાશથી શહેરને બચાવવા અહીં આવ્યો છું

રાજા—એમ ! તો હવે આપણે શુ કરવુ ?

યશવંત—બધા દરવાજામાથી માત્ર એકજ દરવાજો પશ્ચિમ બાજુનો ઉઘાડો રાખી બધા બંધ કરવા અને દરેક દરવાજે ગુપ્ત ચોકી પહેરા જોડેના ઘરોની અંદર—છુપાવી રાખવા.

આપણુ કેટલુંક સૈન્ય પશ્ચિમ બાજુના દરવાજા સામેની ઝાડીમાં સતાડી રાખવુ અને જેવા લુંટારાઓ શહેરમાં પ્રવેશ કરે કે તરત જ દરવાજો બંધ કરી તેમની પુઠ પકડવી દરવાજામા જેવા લુંટારા પેસે તેવો જ બીજો અવળો જઇ શકે નહિ તે માટે બધા રસ્તા બંધ કરવા અને દરવાજા સામેનો માત્ર એક જ માર્ગ ઉઘાડો રાખવો અને તે માર્ગ એક ચોગાનમાં પડે તેમ રાખવુ તે ચોગાનમા લુંટારાઓ આવે કે તરતજ ચારે બાજુ રાખવા સૈન્યે તેમને ઘેરી લઇ પકડી લેવા પણ તે લોકો અંદર પ્રવેશ કરે ત્યારથી એક કલાક સુધી બરાબર શાંતિ જાળવી રાખવી.

બીજા બાકી બધા રસ્તાઓના નાકે પણ ગુપ્ત રીતે સૈનિકોને તૈયાર રાખવા કે તે લોકો, આવે કે તરતજ પકડી લેવા

રાજા—ઠીક, ઘણોજ સુગમ ઉપાય હું ધારૂં છુ કે આમ કરવાથી લુંટારાઓનો નાશ સમુળગો જશે

રાજાએ યશવંતસિંહના કહેવા પ્રમાણે તમામ યોજના કરી અને પશ્ચિમનો દરવાજો ઉઘાડો રખાવ્યો સૈનિકોની પણ તેજ પ્રકારે વ્યવસ્થા, રખાવી યશવંત કેટલાક સૈનિકો લઇને પશ્ચિમ બાજુના દરવાજા તરફની ઝાડીમા સંતાઇ ગયો.

તે પછી સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી જાણે આખું શહેર ભર નિદ્રામાં પડયું હોય એવો ભાસ થવા લાગ્યો. અંધારી રાત હતી ને સર્વત્ર શૂન્યકાર જણાતું હતુ

રાતના બાર વાગ્યા પણ કોઇ જણાયું નહિ. આ તરફ સૈનિકો ગુપચુપપણે લુંટારાઓને આવવાની રાહ જોતા હતા. રાજા માનસિંહજી પણ શી ખબર આવે છે તે સાભળવાની ઇન્તેજારી રાખતા હતા. જોતજોતામાં એક વાગ્યો. લુંટારાઓ પણ તૈયાર થઇ ચારે દરવાજા તપાસી વળ્યા. એક દરવાજો ઉઘાડો જોયો ત્યાં ચોકીવાળો ભર-નિંદ્રામા પડેલો હોય તેમ જણાયો. તે દરવાજે થઇ પ્રથમ એક માણસ દાખલ થયો તે થોડેક દુર ગયો હશે તેવામા તો બીજા ચાર જણ દાખલ થયા એમ એક પછી એક તમામ લુંટારાઓ અદર દાખલ થયા જાલમ પણ અદર જ હતો

આજે લુંટારાઓએ રાજદરબારમા લાહ્ય લગાડવાની અને રાજાના જમાનખાનામાં લુટ કરવાની ઇચ્છા રાખી હતી જેથી જેવા દરવાજામા પેઠા કે તરતજ ગુપચુપ, ગુપચુપ સર્વે રાજમહેલ તરફ વાળ્યા

આ તરફથી યશવંતસિંહની ટોળીએ પણ તેમની પાછળ તેજ દરવાજામા પ્રવેશ કરી દરવાજો બંધ કર્યો અને પુરતા ચોકી પેરા ગોઠવી દીધા અને લુંટારાઓને ઘેરી લેવા તેમની પાછળ કેટલેક દુરે રહી જવા લાગ્યો.

લુંટારાઓએ રસ્તે જતાં ચાર રસ્તા આગળ ઉભા રહી કાંઇક સંકેત કરી ચારે દીશામા થોડા થોડા વહેંચાઇ ગયા આજે તેમને સઘળે શુન્ય જણાયુ કોઇ માણસ કે સૈનિક તેમને જાગતો જ જણાયો નહિ તેથી તેમને લાગ્યુ કે આજે સારો લાગ આવ્યો છે. તેમને ક્યાંથી ખબર કે આજનો દિવસ તેજ લુંટનો છેલ્લો દિવસ છે

તેમાના એક જણે એક દિશામાં જઇ અગ્નિ સળગાવવાની શરૂઆત કરી અને જ્યા એક ઘરમા લાહ્ય સળગાવી પોતે નાસવા લાગ્યા કે તુરતજ પાછળથી આવી તેમને સૈનિકોએ પકડી લીધા અને તુરતજ લાહ્ય હોલવી નાખી.

બીજી બાજુ પણ તેવો જ રગ જામ્યો. એક જણે જઇ રાજમહેલમા અગ્નિ સળગાવ્યો અને તેની ખબર પડતા તેને હોલવી તેમને તરત જ પકડી લીધા.

હવે સીધે મોરે જે લુંટારા જતા હતા તે આગના ચોગાનમા જઇ પહોંચ્યા અને ત્યાંથી હવે શુ કરવુ તેના વિચારમા હતા તેવામા ચારે બાજુના સૈનિકોએ તેમને ઘેરા અને પકડી લીધા. આ જોઇ જાલમ અને બીજા એક બેએ પાછા નાસવા માંડ્યું પણ તે યશવંતસિંહની ટોળીના પંજામાં સપડાઇ ગયા

આ પછી તમામ દરવાજા ઉઘાડી નાંખ્યા અને તેમાથી નાસતા માણસને પકડવાની ગોઠવણ કરી એટલે થોડા ઘણા રહ્યા હતા તે પણ પકડાઇ ગયા. માત્ર એક જણ બચી ગયો અને તે ત્યાંથી બધાની નજર ચુકવી જીવ લઇને નાઠો.

જાલમ વિગેરે તમામ લુંટારાઓને પકડી એક અંધારા ઓરડામા કેદ કરી રાજાને પુરતી સંભાળ રાખવાનું જણાવી પોતે નવલનું શુ થયુ તે જોવા માટે પેલા વડ પાસે ગયો. સાથે થોડાક સૈનિકો પણ રાખ્યા હતા.

લુંટારામાનો નાઠેલો માણસ દોડતો દોડતો વડ પાસે પહોંચ્યો તેવામાં પાછળથી યશવંતે તેને જોઇ ગોળી છોડી એટલે નીચે પડયો, અને બીજાએ તેને પકડી લીધો. યશવંતે તેને વડનો ભેદ ખુલ્લો કરવાને કહ્યું પણ તેણે કાંઇ માન્યુ નહિ. જેથી તેને બહાર રાખી બેએક સૈનિકોને તેની સંભાળ રાખવાનું કહી તે વડના પોલાણમાં ઉતરી પડયો. હવે તે નિર્ભય બન્યો હતો. તેને કોઇનો ભય રહ્યો નહોતો. તે અંદર જઇ નીચેની નળીમા આગળ વધ્યો તો ત્યાં એક ચોગાન અને ખંડેર જણાયુ. તે તે ખંડેરમા ગયો તો ત્યા સર્વત્ર સુનુ હતું અને બારણું જેવુ કંઇ જણાયુ નહિ જેથી તેણે એક બાજુ ખુટી જેવુ જણાયુ તેમાં લાત મારી કે તરત ભીંતમાં બારાડો પડયો. અંદરથી પાચ દશ માણસો હથીયારબધ આવી તેના ઉપર તુટી પડયા. પણ યશવંતે તેમને એક પછી એક ગોળીથી સુવાડી દીધા. આવો બનાવ બન્યાની અંદરમા ખડમા ખબર પડતાં બે યુવતિઓ એકદમ અંદરના ખંડમાથી બ્હાર આવી. યશવંતસિંહે તેમને ઓળખી કુશળ સમાચાર પુછ્યા. અને નવલ ક્યાં છે એવો પ્રશ્ન કર્યો.

આ યુવતિઓ સુલોચના અને સૂર્યકુમારી હતા. સુલોચનાએ કહ્યું—તમારા ભાઇને તો આ દુષ્ટ લોકોએ આ ખડમાં કેદ કર્યો છે. તરતજ યશવંતે તે ખડમે ઉઘાડી નવલને બ્હાર કાઢયો, અને પછી કુશળ સમાચાર કહી લુંટારાને પુ-

સુધરે, અને તેમના ગૃહસ્થાશ્રમોમાં તેમને સ્વર્ગીય સુખનો અનુભવ થાય તે માટે ઘણી જગ્યાએ શાળાઓ સ્થાપી અને ઉચ્ચ શિક્ષણનો પ્રચાર કર્યો.

યશવંતસિંહ અને નવલે પણ પોતાના દેશમાં હુન્નર ઉદ્યોગના જ્ઞાનનો વધુ ફેલાવો થાય તે માટે પોતાના ખર્ચે ઘણા વિદ્યાર્થીઓને વિદેશ મોકલી ત્યાંની વિદ્યાનો અહિં પ્રચાર કરવા સારૂ ઘણી કોલેજો સ્થાપી અને પોતાના દેશમાં ઘણા હુન્નર ઉદ્યોગના કારખાના ખોલ્યાં.

નવલકિશોરે ધર્માદા કાર્યમાં ઘણી સખાવતો કરી તેથી સરકારે પણ તેને ઘણાં ઇલ્કાબો અને માન આપ્યાં અને સુરતમાં તો શું પણ આખા દેશમાં તેનું નામ ઘેરે ઘેર ગવાવા લાગ્યું.

આ પ્રમાણે તેમણે પોતાની પાછળની જીંદગી લોક સેવામાં ગાળી અને પોતાના જીવનને સાર્થક કર્યું જાલમ અને તેના સાગ્રીતો જન્મારા સુધી કેદમાં જ મડયા કર્યાં અને તેમના કાર્યનો બદલો તેમને પણ પુરેપુરો મળી ચુક્યો.

मंत्रबळनी एक अद्भुत शक्तिनुं दृष्टान्त.

(દેસાઇ મોતીલાલ મથુરભાઈ મહુધાવાળા)

મારવાડમાં લુણી નદિના કિનારા ઉપર ખેરગઢ નામનું એક ગામ આવેલું છે જે ગોહીલ લોકોનું જુનું સ્થાન કહેવાય છે, અને ત્યાંથી સેજકજી ગોહીલ સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા હતા તે ખેરગઢ (કેટલાએક તેને ખેડગઢ કહે છે) માં એક, શ્રી શંકરનું અને બીજું શ્રી આદિનાથનું એમ બે દેવાલય હતા. શ્રી શંકરના દેવાલયના ગુંસાઇઓ અને શ્રી આદિનાથના દેવાલયના યતિ પુજારી હતાં. સદરહુ બંને દેવળોનું ખેરગઢથી અકબંધ ઉપાડીને તમામ ઘણે જ આઘે ઉખડી નારલાઇ પાસેના પર્વત ઉપર સ્થાપવામાં આવ્યા હતા તે વિષે નીચે પ્રમાણે દંતકથા ચાલે છે.

"એકવાર યતિઓ અને ગોસાંઇઓ વચ્ચે "પોતપોતાના મંત્રબળની શક્તિ માટે વાદવિવાદ "ચાલ્યો, અને એવું ઠર્યું કે ખેરગઢમાંનું જૈન "મંદીર તથા શીવાલય એક રાત્રીની અંદર, "મંત્ર શક્તિવડે ઉપાડીને અરૂણોદય પહેલાં નાર"લાઇ લાવે અને તેમાં જે પહેલો લઇને પહોંચે "તે પોતાના દેવળનું શીખર ઉપર સ્થાપન કરે; "અને જે મોડો પહોંચે તે, મંદીરનું સ્થાપન "નિચે કરે. એવી સરત ઠરાવી યતીઓ આદિ"નાથનું દેવળ અને ગુસાઇઓ મહાદેવનું દેવળ "મંત્ર શક્તિવડે ઉખેડીને નારલાઇ લાવ્યા. પણ "ગુસાઇઓ પ્રથમ આવી પહોંચ્યા. તેથી તેમણે "શંકરના દેવળની, પહાડના શીખર ઉપર તત્ "કાળ સ્થાપના કીધી અને ગોરજીઓ આદીના"થનું દેવળ લઇ પર્વત ઉપર ચઢતા આવતા "હતા એટલામાં ગુસાઇઓએ કુકડાના સરખો "અવાજ કર્યો, તેથી ગોરજીઓ સમજ્યા કે પ"હાણું વાયુ માટે હવે આપણને ત્યાં શીખર "ઉપર સ્થાપન કરતાં ગુસાઇઓ અટકાવશે એમ "ધારી (આદિનાથ) દેવની સ્થાપના નીચે કરી"

આ દંતકથાના સમર્થનમાં એક દોહરો ચાલે છે કે—

સવત દશ દાહોતરો, વદીયા ચોરાશી વાદ,
ખેડ નગરથી લાવીઆ, નારલાઇ પ્રાસાદ

આ બાબતનો લેખ—(નારલાઇનો લેખ) નારલાઇ ગામના પશ્ચિમ પાદરમાં શ્રી આદિનાથનું જૈન મંદિર છે તેમાં છે. તે લેખમાં લખે છે કે.—

संवत ९६४ (૯૬૪) यशोभद्र सूरी मंत्र शक्ति समानीतायां "

ઉપરના દોહામાં બતાવેલ સંવત ૧૦૧૦ અને લેખનો સંવત ૯૬૪ છે તેથી ૪૬ વર્ષનો ફેર છે. તેનું કારણ ગમે તે હોય પણ ઉપરની હકીકત તાજુબી પમાડનાર છે. તેથી અત્રે જણાવી છે. આ હકીકત ભાવનગર પ્રાચિન શોધ ભાગ ૧ માં બતાવી છે.

वर्षादनी आगाही.

(संपादक–देसाइ मोतीलाल मथुरभाइ–मढुधावाळा.)

ગુજરાતના સુલતાન મહમદ બેગડા (ઇ. સ ૧૪૫૮–૧૫૧૧) એ પોતાના અમલ દરમ્યાન જગત (દ્વારકાં) ઉપર–હીજરી સન ૮૭૭ (ઇ. સ ૧૪૭૨) ના ઝીલકર્જી મહીનાની સતરમી તારીખે ચડાઇ કરી તેની હકીકત મિરાતે સીકંદરીમાં આપી છે. દ્વારકાંના વર્ણન માટે થોડી હકીક્ત લખ્યા પછી દ્વારકાની નવાઇ લખતાં લખે છે કે —

" જે જગ્યાએ સુલતાનના તંબુઓ નાંખવામાં આવ્યા હતા તે સ્થળે સાપો એટલા ઉભરાતા હતા કે કોઇની હીમત, સુઇ જવા, ચાલી નહીં. એવો એક પણ તંબુ નહી હશે કે જેમાં સાપો દાખલ થયા નહીં હોય. રાતના ખુદ સુલતાનનાજ તંબુમાં સાતસે સાપ મારી નાખવામા આવ્યા હતા."

વર્ષાદ આવવાની આગાહી માટે ત્યાંના લોકો એક પક્ષી ઉપરથી નક્કી કરતા કે વર્ષાદ કેટલો થશે તે વિષે તે લખે છે કે:—

" વર્ષાદ રૂતુનો આરંભ થતા અષાડ માસની અગીઆરસથી પુનેમ સુધીના દિવસોમાં એક વિચિત્ર પક્ષી દરીયા તરફથી આવે છે તે એવુ તો વિચીત્ર હોય છે કે તેના જેવુ બીજુ કોઇ પક્ષી કદી કોઇના જેવામા આવેલુ નથી. આ પક્ષી માંગલોર પ્રગણાના ગામ મોજે માધુપુરના એક મુર્તિના દહેરા ઉપર આવીને બેસે છે ત્યાથી લોકો તેને સાવચેતીથી પકડી આણે છે, અને તેના શરીરના રંગ ઉપરથી વર્ષાદના શુકન (વરસાદ કેટલો આવશે તે) જેવામાં આવતા.

જો સદરહુ પક્ષીની પૂંછડી અને માથુ વધારે કાળુ હોય છે અને મધ્ય ભાગ સફેદ હોય છે તો તો તેઓ એમ અટકળ કરે છે કે વર્ષા રૂતુની શરૂઆતમાં અને આખરના ભાગમા વરસાદ વધારે પડશે, અને મધ્યમાં ઓછો પડશે. જો તેના મધ્ય ભાગનો રંગ કાળો હોય અને બંને બાજુ સફેદ હોય તો તે એમ સુચવે છે કે મધ્ય ભાગમાં વર્ષાદ સારો થશે, અને શરૂઆતમાં તથા આખરમા ઓછો થશે. વળી બંને બાજુએ કાળાશ વધારે હોય તો વર્ષાદ વધારે થશે એમ અનુમાન કરતા. અને બંને બાજુએ ધોળાશનો ભાગ વધારે હશે તો વર્ષાદ ઓછો થશે. જો તમામ રંગ કાળો હશે તો આખી વર્ષારૂતુમાં વરસાદ થશે અને તમામ રંગ સફેદ હશે તો વર્ષાદ પડશે નહી

સદર પક્ષી દરેક વર્ષમાં વર્ષાઋતુમાં આવતાં આ પક્ષીઓ બે ત્રણ ઘડીથી વધારે જીવતાં નહીં. જે સાલમાં મીરાતે સીકંદરી લખાઇ તે સાલમાં પણ સદર પક્ષીઓ પાટણ, દીવ અને દ્વારકાના મંદીરો ઉપર આવી બેસતાં હતા.

संतान प्राप्ती करवा उपचार.

(લેખક–કીરચંદ કે મોદી)

સ્ત્રી રજસ્વલા થાય ત્યારે ત્રણ દીવસ નીચેની દવા પીવે તો ગર્ભસ્થાન ખુલ્લુ થયા વિના કદી રહેશે નહિ.

૧. ગુંદ બાવળનો ચોખ્ખો શેર ૦। તેને રાત્રે ગાયના ચોખા દુધ શેર ૧ મા પલાળવો તેને સવારે હલાવી એકરસ કરી નાખવો તેમા સાકર શેર ૦। ખાંડીને તથા ઘી ચોખ્ખુ ગાયનુ શેર ૦। પાશેર મેળવી મીક્સ્ચર કરી લેવુ, પછી સ્ત્રીએ અટકાવના દિવસમાં પી જવુ અને જે દીવસે સ્ત્રી ન્હાય તે દિવસે રાત્રે પોતાના પુરૂષનો સંગ કરે તો દહાડા રહી જાય. કદાચ આશા ન રહી તો બીજી વખત તેજ દવા પીવાથી (અટકાવના દિવસોમા) કદી સંતાન પ્રાપ્તી થયા વિના રહે જ નહિ દવા જેટલા દીવસ લેવામા આવે તેટલો દિવસ પરહેજ બરાબર પાળવો

તેલ, મરચુ, ખટાશ, આમલી તથા નીમક ખાવુ નહિ. નીમકને બદલે સીંધાલુણ અગર ખારો ઉપયોગમાં લેવો.

રહે નહિ, અને એ આત્માનો વિકાસ અમુક અંશે થાય, એવું પ્રગતિના ઉપાસકો તથા કુદરત તીવ્રપણે ઇચ્છે છે. ક્રોધ, ચીડીઆપણું મનુષ્યને પ્રગતિના પથમાંથી ઘણો પાછળ હઠાવે છે કારણ કે નબળા શરીરથી ઘણી ભૂલો અને દોષો થાય છે. . જઠર, આંતરડા, મગજ વગેરેની શક્તિઓમાં એથી ભારે ન્યૂનતા આવે છે ક્રોધ, શોક વગેરેથી સખ્ત કબજીઆત થાય છે, અને પાચનક્રિયા બગડે છે, વળી મગજ પણ બહુ નબળો પડે છે એથી પ્રગતિને ઠેકાણે ભારે અવનતિ થાય છે, અને નબળામા નબળા તત્વનું ભાથું બધાય છે આથી પ્રગતિના ઉપાસકો ક્રોધ, શોક વગેરે અકુદરતી દુર્ગુણોથી દૂર હોય છે. તેઓ આનંદી અને શાંત રહેવા પ્રયત્ન કરે છે, છતાં જો તેઓ ઉશ્કેરાઇ જતા માલમ પડે, તો ચાહ અને ખાવામાં આવતા ભારે, નહિ માફક આવતા પદાર્થો, અગર કંઇક વધુ પ્રમાણમા પૂરૂં ચાવ્યા વગર લીધેલા આહાર અગર કબજીઆત અગર વીર્ય પાતળું કરનાર ગરમ પદાર્થોનું અતિ સેવન—એ વગેરે કારણોમાં તેઓ ભોગ થઈ પડ્યા હોય છે ઇન્સાફની ખાતર કહેવું જોઇએ કે સંસ્કારી માણસો ઉશ્કેરાયા પછી જ્યારે ઠેકાણે આવે છે, ત્યારે પસ્તાય છે, અને એ પ્રગતિમાથી પાછળ હઠાવનારા બહુ નામોસીલાયક એ દુર્ગુણથી દૂર રહેવા પ્રયત્ન કરે છે મગજનું સમતોલપણું અને આનંદ એ કુદરતી ગુણોને ધારણ કરવા તે બહુ પ્રયત્ન કરે છે, પણ હમેશના ખોરાકમાં ખામી હોય તો તે તેની આશા પાર પડતી નથી સવારમાં દસ્ત સાફ ન ઉતરે તો ખોરાકમાં ખામી સમજવી ધાતુક્ષય હોય, અગર કબજીઆત હોય, આંતરડામાં ગરમ પદાર્થોના પરિણામે તજાગરમી ચવાથી છાલાં પડયા હોય, તોપણ બરાબર ટાઇમે સાફ દસ્ત ઉતરતો નથી. શાંતિ અને આનંદના મૂળ માફક આવે તેટલો આહાર ફક્ત બેજ વાર લે, અને વિષયમાં પરિમિત રહે એ મુખ્ય છે. ફક્ત બેજ વાર જેઓ સારી રીતે ચાવીને પચે તેટલો માફકસર ખોરાક લે છે, બે કોળીઆ ઓછા જમે છે, તેને કબજીઆત રહી શકતી નથી. હાલ તો કેટલાક માણસ પાચનક્રિયા અને બંધકોશ પેદા કરનારા ચાહ જેવાં વ્યસનો ધારણ કરી સ્વાદને યોગે વધુ ખાય છે, વધુ પ્રમાણમાં ઘી, કઠોળ, વગેરે ખાય છે, એથી નકામી ગરમ દવા તેમને પીવી પડે છે. તેમનો સ્વભાવ સારો કેવી રીતે રહે ?

સ્વભાવ બગડવાથી નકામા તેઓ કેટલા દુઃખી થાય છે ? પ્રગતિથી કેટલા પાછળ હઠે છે ?

અનારોગ્ય શરીરથી ભારે દોષો જાણે અજાણ્યે મનુષ્યથી થઇ જાય છે, તેથી પ્રગતિને ઠેકાણે અવનતિ જ તેને મળે છે. કબજીઆત હોય, પાચનક્રિયા નબળી હોય, પેટમાં ખરાબ વાયુ પેદા થતો હોય, તો અમુક મુદત વાયડા પદાર્થો બીલકુલ તજી દેવા એ ઘણું સારૂં છે. નહિ તો ગમે તેવો સજ્જન પણ ઉશ્કેરાશે. વાયુપ્રકૃતિ હોય, અને વાયડા પદાર્થ ખાય, તેથી મગજ ઉપર ઘણી નબળી અસર કરે. એવો ઝેરી વાયુ પેદા થાય છે, તેથી મગજ પોતાનું સમતોલપણું જાળવી શકે નહિ.

હાલના ભયંકર યુદ્ધનું એક કારણ તામસી ખોરાક છે દારૂ, માંસ વગેરેથી જઠર અને આંતરડા ઉપર બહુ સખ્ત દબાણ થાય છે, એથી મગજ ઉશ્કેરાયેલો રહે છે. લડાઇ જાણે એક સામાન્ય ધંધા જેવી હોય, એમ માની હાલ જર્મની તરફથી લડાઈ ઉત્પન્ન કરી ચલાવવામાં આવે છે. મિત્રરાજ્યો માનભરેલી સુલેહ મેળવવા હવે ક્ષણનો પણ વિલંબ લગાડે એમ નથી. પ્રેસિડેન્ટ વીલ્સન અને મિ લોઇડ જ્યોર્જના ભાષણોથી એ ખુલ્લું જણાય છે, છતાં જર્મનીએ મનુષ્યોને મરવાનું કતલખાનું ચાલુ રાખી કુદરત વિરૂદ્ધ લાભ મેળવવા ધાર્યો છે. દારૂ-માંસ જેવા તામસી ખોરાક સ્વાર્થીપણું, ઝનુનીપણું, નિર્દયપણું વગેરે ઉત્પન્ન કરે છે તે હાલની જર્મનોની જંગલી લડાઇનું એક કારણ છે

तंदुरस्ती माटे सुखशांतीना कायदाओ.

(લખનાર—ડૉ૦ એફ. એમ શેઠના, F V. U. V. B.)

હવે જીંદગી લાંબી કરવા માટે શું શું ઉપાયો યોજવા તે ધ્યાનથી મગજમા ઉતારવાની તસ્દી લેશો.

૧ માણસની જીંદગી લાંબી થવાનો પાયો તેની હોજરી ને પાચનશક્તીનો આખો સંચો જોરાવર ને તંદુરસ્ત હોવા ઉપર આધાર રાખે છે. સારૂં પાચન થવા માટે મજબુત દાંતોની ખાસ જરૂર છે.

૨ લાંબી જીંદગી માટેનો બીજો પાયો સારા બાંધાની છાતી અને મજબુત ફેફસા ઉપર આધાર રાખે છે જેનાં ફેફસાં અચ્છી રીતે તંદુરસ્ત હોય તેને લાંબી જીંદગી ગુજારવાને વધુ હક રહે છે. કારણ કે જે રસ્તે મોત પગપેસારો કરે છે તેજ માર્ગ અચ્છી રીતે સચવાયલો રહે છે.

૩ જીંદગી લાંબી કરવાનો ત્રીજો વધારે મજબુત પાયો પોતાનું હાર્ટ અથવા જીગર છે. લોહી શરીરમાં ફરહર કરવાથી આપણા શરીરમાં ચાલુ ફેરફાર તથા પુરણીને ખપ થાય છે. એક ધીમી અને શાંત ચાલતી નાડી લાંબી જીંદગીની મજબુત નીશાની છે.

૪ લાંબી જીંદગીનો ચોથો મુળ પાયો સારા કામો તથા સારો ને ઠંડો મીજાજ હોવો જોઇએ.

૫ કરણીની શક્તી પરવરદેગારે કુદરતી રીતે દરેકને જોરાવરજ બક્ષી છે કે જેથી દરરોજ તેનો ખપ જલ્દી પુરાઇ શકાય એટલુ જ નહી પણ તે પુરતી રીતે કુદરતજ બનાવી શકે છે એનો આધાર પાચનશક્તી ને લોહીના ફરવા ઉપર રહે છે. એ સાથે વળી જે રસ્તેથી આખા બદનમા ખોરાક સહેલાઇથી પ્રવેશ થાય છે. (The Lymyshatic system) અને જે ભાગોમાથી તરેહવાર રસો ઉત્પન્ન કરે છે તેઓ મજબુત અને સારી હાલતમા હોવા જોઇએ એટલે કે શરીરને સંભાળીને તેનો સદઉપયોગ નેકીની રાહે જો કરવામાં આવે ને ખપ વધુ થવા પામે તો પણ તેની પુરણી તેટલીજ વધુ સારી હાલતમાં તુરતજ કરવામા આવ્યાથી શરીર સારી તંદરોસ્તીમાં રહી શકે છે

૬ આખા શરીરનો બાંધો એકસરખો ને ખામી વગરનો હોવો જોઇએ. જો શરીરનો બાંધો એકસરખો રહેતો નહી હોય તો બળને શક્તી એકસરખી રહેતી નથી અને તે વગર લાંબી જીંદગી ભોગવવી અશક્ય છે

૭ શરીરના કોઇપણ અવયવ (ભાગો) નબળા રહેવા નહી જોઇએ, નહીતો દરદ તેપર જલ્દી ગલબો કરે છે અને નબળા અવયવને લીધેજ દરદોના બીજ રોપાય છે.

૮ હમેશાં આપણા શરીરની ઇંદ્રીઓને આપણા કાબુમાં રાખવી.

જીંદગી કોને વ્હાલી નથી ? જીવવુ કોને નથી ગમતુ, આ દુનીયામા પોતાની જીંદગી લાંબી કરવામા કેટલાકો શું શું યુક્તીથી મંડયા હશે. કેટલાકો પોતાની બુરી મતલબ પાર પાડવા ફાંફાં મારી શકયા હશે, તો કેટલાકો પારકાના પઇમા પચાવી પડવાના બુરા ખ્યાલમાં પોતાની આશા સફલ થવા જીવવા ઇચ્છતા હશે, તો કોઇ બુઢાજીની દોલત પર તેઓને તાકો લઇ કાઢી પોતે તે દોલત મેળવવાના હવાઇ ખ્યાલોમા પોતાની જીંદગી લાંબી ગુજારવા ઇચ્છા રાખતા હશે, તો કોઇ પાક પરવરદેગારપર શુક્રાના કરી તેનીજ આપેલી બક્ષેસોનો આભાર માની સંતોષ પકડી પોતાની જીંદગી નીયેમીત ગુજારી જીંદગી લાંબી કરવાને કોશેષ કરી રહ્યા હશે ?

જીંદગી લાંબી ગુજારવા માટે તરેહવાર યુક્તીઓ કામે લગાડવામા આવે છે. કેટલાક વહેમી લોકો તાવીજ કે દોરા વગેરેથી પોતાની જીંદગી લાંબી રાખવાની નજવીજ કરતા મંડયા છે ને મંડે છે. એ ચેટક અજ્ઞાન ને ગરીબ વર્ગમાં બહુ જોવામા આવે છે જો લોભી બ્રાહ્મણો એમ બીજાની જીંદગી બચાવતાજ હોય તો તેઓ કાંય મરી જાય છે ? એ ચેટકો હજુ પારસી-

ઓમાં પણ બહુ જોવામા આવે છે. તે જો મુકી દે તો ઠીક કારણ તેનેથી કાંઇ દુ ખ દરદો સારાં થતાં નથી તેમજ તમારા ધણી કે ધણીઆણી તમારા ગુલામ થઇને રહેવાના નથી. એ ઢોંગ હવે છોડી દઇ પોતાની કેળવણીને ન ખરાબ લગાડતાં એવા વહેમી ચેટકો જે લગાડે તેને હસી કાઢી ખાલી પાઇસાની ખરઆદી તેમજ જીદગીની ખુવારી કરતાં અટકો તો તમારો સંસાર સુખી રાખવાનું તમારા પોતાનાજ હાથમા છે. જીંદગી ચાર જુદી જુદી રીતે લાંબી થઈ શકે છે. તે ટુંકમાં હવે આપણે જોઇએ.

૧–જીવનશક્તી વધારવાથી, ૨–બદનના ભાગોને મજબુત કીધાથી, ૩ જીવનશક્તીના ખપનો અટકાવ કરવાથી, ૪ સ્વચ્છ ને તાજો તથા હજમ થાય એવા ખોરાકની પુરણી કીધાથી.

૧–જીવનશક્તિ શા શા ઉપાયોથી વધારવી—એજ એક મોટામાં મોટો સવાલ છે. કેટલાંકો મોતી, માણેક, હીરા, પ્રવાલ વગેરેના ખાંકો ખાઇને જીવનશક્તિ વધારવાની કોશીશ કરે છે ત્યારે કેટલાકો આબે હયાત (Elixir of Life) અથવા કીમીઆ અકબર (Philosopher's Stone) વાપરી જીવનશક્તિ વધારવાની કોશીશ કરે છે કેટલાકોનું એવું મત છે કે એ ખાખોને ચોક્કસ મેલવણીથી ધાતુનું જ્યારે સોનું બને છે ત્યારે શું આપણા શરીરને એનો વપરાશ કરવાથી નવી જીદગીનું અમરત શું કહી મેલવી શકાય? પણ જેવો એવુ ધારતા હોય તો તેઓનું એ ધારવુ ઘણુંજ ભુલભર્યું છે કારણ શું આપણે આપણા શરીરના બંધારણ કરતા પણ હદબહાર તાકાત કે જીવનશક્તિ લઇ શકીશું કે? નહી. જેઓ એવા ઉપાયો ઉપર આધાર રાખતા હોય તેઓ ખરેખર ઠગાયા છે. એવી દવાઓ હમેશા ગરમ હોય છે ને આપણા શરીર કરતા વધારે પાવરની હોવાથી તે જીવનશક્તિ મેળવતા કરતા ઉલટાં ઉશ્કેરે છે જ્યારે જીવનશક્તિ ઉશ્કેરાય છે ત્યારે તેઓ એમજ જાણે છે કે હા હવે તો અમારા આગમા તાકાત જેવુ ઘણુ સારૂં લાગે છે. પરંતુ તેઓ એમ નથી સમજતા કે જીવનશક્તિને ચાલુ ઉશ્કેર્યા કરવાથી જીદગીની પુરણી જલ્દીથી ઘટી જાય છે અને તેજ કારણથી જીંદગી ટુંકી થાય છે. કેટલીક તાકાતની દવાઓમાં મરનો ભાગ વિશેષ જોવામાં આવે છે અને કેટલીક શક્તિની દવાઓમા તો અફીણ, કોકન કે ઝેરકચોલા વગેરે વગેરે ઝેરી દવાઓ આવે છે તેથી કરી શરીરની ગતી વધે છે, જ્યારે ગતી વધે છે ત્યારે ખપ પણ વધારે થાય છે તેથી કરીને બદનના ભાગોને જલદી કમતાકાત બનાવી દે છે. કેટલાકોનું એવુ માનવું છે કે વીજળી, લોહચુંબક ને ઓક્સીજન ગેસ જીદગીને વધારનારા છે પણ તે પણ તેઓનો વિચાર ભુલભર્યો છે, કારણ પેહેલું ઓક્સીજન ગેસ જુસ્સાથી આદમીના દમમાં જાય તો જીવનશક્તિને ઉશ્કેરે છે તેથી તેઓની ગતી જલ્દી ખપી જીદગી ટુંકી થાય છે, ધારો કે એવી એવી શક્તિની દવાથી જીવનશક્તિ ઘણી વધતીબી હોય તો તેઓને વધુ મોજમજામા કે બીજી બદીઓમાં તેનો ખપ વધારે કરવોજ પડે છે તેથી પણ જીંદગી ટુંકી થાય છે કારણ કે ગરમ દવાઓથી બદનના નાજુક ભાગો સુકાઈ તવાઇને નાકાના બની જાય છે અને પાછળથી કામ કરવાને અશક્ત થાય છે. ઉપલા બધાંને છોડી દઇ જો જીવનશક્તિ તમો તમારા બદનમાં વધારવા માગતાજ હો તો તે વગર પૈસે આપણને મળી શકે એમ છે. તે શામાંથી મેળવી શકાય? સમજો, ભાઇ બહેનો, જે ખોરાક આપણે ખાઇએ છીએ, જે હવા આપણે દમમા લઇએ છીએ, તથા જે પાણી આપણે પીએ છીએ એ ત્રણેમાથીજ આપણે શક્તિ લઈ શકીએ અને એ સર્વે કુદરત પોતે આપણો પાસમાન છે તો તેને છોડી શું કામ આપણે બીજા ભાડુતી રસ્તા લેવા જોઇએ?

જીદગીનો મુખ્ય આધાર યા પાયો બદનના સઘળા ભાગોને છુટથી હાલન ચાલન કરી શકે તેવા જોઇએ તથા સઘળા રસ ફરી શકે તેમ હોવું જોઇએ મચ્છી જેનું માસ નરમ હોય છે તેને માટે જોવામાં આવે છે કે તેની જીદગી બીજા જાનવરોના માંસ ઘટ હોય છે તેનાં કરતા લાંબી હોય છે.

આ દુનીયામાં આપણને કાંઇ ખાલી ખાવાપીવાને ઉંઘવા માટે સરજ્યા નથી. આપણને આ દુનિયામાં મારા કામોમાં એકબીજાને બનતી મદદ કરવાને માટે સરજાવેલાં છે, કે જેથી આ દુનિયામાં આપણી ફરજની ફરજ અદા કરી સારી કીર્તિ ને અમર નામ મુકી જવા માટે સરજાયેલાં છે, કે જેથી કોઇપણ આપણને મરણ પામેલા ન ધારશે? સુસ્તી કે આળસાઇમા વખત ગુજારવાથી જીંદગી વધના કેરતા જીંદગી ટુંકી થાય છે ને તેથી ઉલટુ મહેનત અને કસરતથી આપણે સારી તદુરસ્તી તથા લાંબી જીંદગી ગુજારવાને શક્તિવાન થઇએ સુસ્તી એ એક જાતનું ધીમું ઝેર છે. જો આપણને જીંદગી લાંબી કરવી જે હોય તો ખપમાં ઘરાડો ને પુરણીમાં વધારો થવો જોઇએ. તે માટે બદનમાં પેસેલી થયેલી નકામી ચીજ નીકલી જવી જોઇએ ને તે માટે મહેનત ને કસરતની ખાસ જરૂર છે અને કુદરતી રીતેજ આપણું શરીર એક મોટી મીમ માફક રાત ને દીવસ ચાલુ જ રહે છે તેથી તેને ખપજોગો,ને પોષણ માટે કોલસા રૂપી ખોરાકની પુરણી કરવી પડે છે. પણ જો આળસુ રહેવામાં આવે તો પુરણી મનમાનતી કરી શકાતી નથી તેથી જ આપણને હમેશાં આપણા શરીરને કોઇપણ કામકાજમાં રોકાયલા રાખવાથી ખપને કચરો કાઢી નાખી નવો ખોગક પોષણ માટે પુરવો જરૂરતો છે

આપણા શરીર માટેનો જીવનશક્તીનો ભંડાર હમેશાં પુરતો હોવો જોઇએ તે વધારે હોવો ન જોઇએ પણ ખપજોગો હોવો જોઇએ કે જેથી બદનના અંદરના તેમજ બાહેરના ભાગોને સહેલાઇથી કઉવત આપી ટકાવી રાખી શકવાને શક્તીવાન હોવા જોઇએ. તે નીચલી બાબતોપર આધાર રાખે છે

૧ તાકાતવાલી પેદાશનો શરીરમા ઉમેરો કરવો.

૨ ચોખી હવા, ચોખું પાણી ને સારો ને હજમ થાય તેવો ખોરાક.

૩ ફેફસાં, હોજરી ને ચામડીને હમેશાં તંદરોરત ને સારી હાલતમાં રાખવાં કે જેથી જેવી ચીજ બાહેરની કે અંદરની બદનમા જાય તો તેઓ બરાબર રીતે તેને ઇનસાફ આપી શકે યાને બરાબર સંચાઓ કામ કરી હજમ કરી શકે.

૪ શરીરના દરેક ભાગમા અને દરેક કણોમા એવી જીવનશક્તી હોવી જોઇએ કે જેથી તેઓ પોતાનું કામ બરાબર કર્યાં જાય. જો વધુ યા ઓછં હોય તો શરીરને મોટી નુકશાની યા માદગીમાં લાવી મુકે, તે માટે હમેશાં એ શક્તી શરીરમા પુરતી ને સમધાર લાવવા માટે બદનના દરેક ભાગ અને દરેક કણોને કસરત આપવી જોઇએ અને એ કસરત આપવાથી (ફરવાથી) બદનને માલીસ કીધાથી કે તરવાથી મલી શકે છે.

૫ બદનના ભાગો હમેશા મજબુત ને ચીવટ રાખવા જોઇએ. એ મજબુતાઈ તથા ચીવટાઇ બદનને કસરત આપવાથી થાય છે. તે ઉપરાંત પોષણ કરતા ખોરાકથી હોજરી ને આંતરડામાં તાકાત આવે છે. પરંતુ એ કસરત ને ખોરાકમા હમેશા નીયમીત રહેવુ.

૬. જેમ બને તેમ પુષ્કળ પાણીવાલા ખોરાકથી તથા દારૂ તેમજ બીજી બદી તથા ગુસ્સાથી નીરાળા રહેવુ

૭ દીલગુરદાને તથા લોહીને કદી પણ નરમ ખોરાક તથા દારૂ તેમજ બીજી બદી તથા ગુસ્સાથી ઉશ્કેરવા નહીં.

૮ યાદ રાખવુ કે જેમ તાવ આવવાથી નાડી ઝડપથી (ઉતાવળથી) ચાલે છે તેમ ગુસ્સાબાજ તથા દારૂડીયાની પણ નાડી ઉતાવળથી ચાલે છે. જેથી કરી બદનના ભાગોને જલદીથી નબળા પાડી નાખે છે.

૯ ઘણો વિચાર કરવાથી કે મગજપર ભાર લાગવાથી તબીયતમા ઘણોજ બગાડો થાય છે તે ઉપરાંત મનના બોજાથી આપણી હોજરી કામ કરી શકતી નથી જેથી કરીને શરીરમાં ખોરાક રૂપી કોળો હોજરીમાં જવા છતા પોષણ ન મલવાથી અજીર્ણ થઇ શરીર બગડે છે.

૧૦ ઘણુંજ સખ્ત યાને બળ ઉપરાંત વધારે કલાકો કામકાજ કરવાથી તબીયતને નુકશાની પહોંચે છે.

૧૧ હમેશાં ચાલુ ખમીનો રહ્યાથી તબીયત બગડે છે

૧૨ કબજીઆત જો ચાલુ રહે તો તબીયત બગડે છે

૧૩ ચાલુ જુલાબ લેવાથી પણુ તબીયત બગડે છે

૧૪ ચાલુ સળેખમ રહેવાથી પણુ તબીયત બગડે છે

૧૫ ચાલુ તાવ રહ્યાથી વધુ તબીયત બગડે છે

૧૬ ચાલુ ખાંસી રહ્યાથી તબીયત બગડી ક્ષય (ખઈ) થવાનો સંભવ રહે છે

૧૭ ઘણુંજ દસ્તાન તથા લોહી જવાથી પણુ યા વારંવાર બહુ જવાથી પણ તબીયતમાં બગાડો થાય છે. (જીંદગી ટુકી થાય છે.)

૧૮ હદ્દબહાર મરચાંની કે મશાલેદાર ચીજો ખાવી નહી.

૧૯ જે ખોરાક શરીરને ચાલુ ઉશ્કેર્યાં કરે તેનાથી દુર રહેવું

૨૦ જે બાબદ મગજને હમેશા ઉશ્કેર્યા કરે તેથી પણુ દુર રહેવુ

૨૧ મનને હમેશાં ખુશાલ તથા શાંત રાખી હમેશા મગજની લગામ તમારાં કબજામાં રાખજો.

૨૨ ચાલુ ને સખત ગરમીની રૂતુમાં રહેવાથી તબીયત બગડે છે.

૨૩ બચપણમાં જો ચાલુ બદનને ઘણુંજ ગરમ રાખવામા આવેતો આગળ ચાલતાં ખઈનો રોગ થવાનો સભવ છે

૨૪ આપણા બદનનાં ભાગોને હમેશાં તંદરોસ્ત, કઉવતમંદ, ને ચાલાક રાખવા જોઇએ કે જેથી પુરણી એવી થાય કે શરીર લાંબો વખત ટકી રહે યાને લાંબી જીંદગી થાય.

૨૫ આપણે ખોરાક ને પાણી લઇએ છીએ કે જેમાથી શરીરનું પોષણ થાય છે તે ચોખ્ખા હોવા જોઇએ

૨૬ ખોરાક પૌષ્ટીક ને થોડો ગરમ હોવો જોઇએ કે જેથી પાચનશક્તિમાં ઉમેરો થાય.

૨૭ જે દવા તમો દમમા લ્યો તે હમેશાં ચોખ્ખીજ હોવી જોઇએ અપૂર્ણ

वैद्यक टुचका संग्रह.

ગર્ભધારણ ઉપાય—રૂતુ વખતે સ્ત્રીએ કાળા નાગકેસરનો ભૂકો તોલો ના ઘીમાં મેળવી ચાટવો અને ગાયના દુધનો ખોરાક ખાવો એ પ્રમાણે પાંચ દીવસ કરવાથી ગર્ભાધાન થાય છે.

નાસુર—કંગના મૂળનો ભૂકો કરી સવાર સાંજ અર્ધો અર્ધો તોલો ભૂકો અકેક તોલો સાકર સાથે ખાવાથી ૧ મહીનામા નાસુર રૂઝાય છે

વાગ્યાનો ઘા રૂઝવવો—ઘીમા કપુર મેળવી ઘામા પુરવુ અને મજબુત પાટો બાંધી દેવો એટલે પરૂ કે પાક થયા સિવાય ઘા રૂઝાઇ જશે

પુસ્તક ૬ ઠું. અંક ૬ ઠો.

ભાગ્યોદય

ઓગષ્ટ સને ૧૯૧૮.

संकल्प विकल्पथी रहित रहेवा मनने उपदेश.

કરે મન ! શાને કરે રે,
વિવિધ સંકલ્પ વિકલ્પો અરે ! (૨)
કરી કર હાથે કરી તું મરે; કરે.
આ જગતનાં બંધન તે સઘળાં, છે સંકલ્પાધીન,
બીજ રૂપ સંકલ્પ ન ત્યાં છે, ખાલી જગત જમીન;
વાકે બાજીના હજાર મહોરા, પણ ન ચલાવણ હાર,
તો પછી કોના ક્યા મહોરા, પામે જય કે હાર,
ભલે ઈંટ માટીનું સાધન, પણ નથી જો ચણનાર,
વિવિધ પ્રકારે ક્રિયા થઈને, ઘર શી રીતે થનાર; કરે.
થતાં એક સંકલ્પ પ્રકૃતિમાંહિ પ્રકંપ થાય,
જે પ્રકંપ પરિણામે કરીને, સ્થૂલરૂપે દેખાય; કરે.
જેમ જેમ વધતા સંકલ્પો, તેમ વધે ઉપાધિ અનેક,
ઉપાધી વધતા ઉપજાવે છે, વિધ વિધ દુઃખો દ્રેક; કરે.
આ વિચારે દુઃખનું કારણ, તું ને તુજ સંકલ્પ,
તે ન છુટ્યા, ત્યાં લગી તું ન છુટીશ, ભલે જાય શત કલ્પ; કરે.
હે મન ! જો તું ગુરુકળ પામી, સ્વરૂપ વિષે જ શમાય,
તથા નિત્ય નિર્લેપ રહે તો, આ બંધનથી છુટાય; કરે.
તારાપણું તું શમાવી સ્વરૂપે, થઈ રહે નિ સંકલ્પ,
અનુભવિશ જીવનમાં સહેજે, સમાધિ નિર્વિકલ્પ; કરે. ધી.

विचारने अनुरूप जीवन उपर थती असर.

"મુજ જીવન છે દુઃખરૂપ"
જ્યાં આવું તમથી કહેવાતું, ત્યાં જીવન દુઃખ દ્વિગુણ થાતું,
દુઃખ વધે જેમ જેમ બોલાતું; "મુજ.—"
તમ જીવન જેની સાથ ભળે, તે પણ દુઃખેથી સદા પ્રજળે,
તમે આવી કહો જવ દુઃખતળે; "મુજ.—"
તમે એવાં આંદોલન કરતા, જેથી સુખ ભસ્મીભૂત થતાં,
થતું જીવન શુષ્ક યદા વદતા; "મુજ.—"
દુઃખનો વિચાર જ્યાં ત્યાં કરીને, દુઃખ ગાડાં લાવે ભરી ભરીને,
જ્યાં બોલ્યા તમે ફરી ફરીને; "મુજ.—"

દુઃખ ગમે તેટલું છો હોયે, નવ શબ્દ વદો દુઃખનો તોયે,
કહો શબ્દ સદા તમે એનો એ, "મુજ જીવન છે સુખરૂપ."
મોજાં સુખનાં વહેતાં વહેતાં, આવી તમને તન્મય કરતા,
તમે એવું વચનજ જ્યા કહેતા; "મુજ.—"
જેના સંબંધ વિષે આવો, તેનામા પણ સુખ પ્રકટાવો;
એ સુખથી તમે કહેતા જાઓ, આ જીવન છે સુખ રૂપ,
દુર્બળતા દુઃખરૂપતાના, છોડી વીચાર છાના માના,
કહો કરી વીચાર ઉત્તમતાના, "મુજ —"
આ વિચાર જેમ જેમ પ્રસારસો, જગજનના કંઇ કંઇ દુઃખ હરશો;
જો ઉપેન્દ્ર વચન શ્રવણ ધરશો. "મુજ.—" श्री-

अनेक सिद्धिनो एक मार्ग.

(જીવ સમુદાય, સુખને સ્હાય, એ લય.)

સદ્ગુરુ રાય ! તમને મળાય, ધાર્યું પમાય, ટાળ્યું ટળાય,
એનો ઉપાય, પામી શકાય ? "હા, શમતાં નિજ અભ્યંતર માંહ્ય
અભ્યંતર માંહ્ય, અભ્યંતર માહ્ય, હા શમતાં નિજ.
ગિરિની ગુહામા ઓ બેઠેલા સિદ્ધ ! પૂછુ છું તમને તે કરજો પ્રસિદ્ધ,
શાંતિ આત્મા કેરી અપરિમિત, દેવિ પ્રસાદ જે ઉપજાવે ચિત્ત,
એવી શાંતિ ક્યાંહિ તમને જણાય ? હા શમતાં નિજ અભ્યંતર માંહ્ય"
અભ્યંતર માંહ્ય, અભ્યંતર માંહ્ય, હા શમતાં નિજ,
સ્વર્ગ સદનમાં વિહરતા ઓ દેવ ! પૂછું તમે મને કહો તત્ખેવ,
જીવત્વ ભ્રાંતિની કૂડી કુટેવ, અંતરથી છુટે અવશ્ય મેવ,
માર્ગ એવો કહો ક્યાંહિ દેખાય ? "હા, શમતાં નિજ.
અભ્યંતર માંહ્ય, અભ્યંતર માંહ્ય, હા શમતાં નિજ.
સઘળે પ્રસરેલા ઓ સૂર્ય પ્રકાશ, ! વિશ્વ સકલમા છે તારો નિવાસ,
મારે કાજે જરી કરતું તપાસ, સ્થાન એવું જ્યાં ન કંઇ ભય ત્રાસ,
જાણે તું ત્યાં કેવી રીતે જવાય ? "હા શમતાં નિજ અભ્યંતર માંહ્ય"
અભ્યંતર માંહ્ય, અભ્યંતર માંહ્ય, હા શમતાં નિજ.
ગંગાના તટવાસિ ઓ યોગિરાજ ! નિત્ય તૃપ્તિનું પરમ સામ્રાજ્ય,
સહજમાં પામી શકાય તે આજ, તેને માટે કોઇ સરળ ઇલાજ,
છે શું જે મુજ સરખાથી સધાય ? "હા શમતા નિજ અભ્યંતર માંહ્ય"
અભ્યંતર માંહ્ય, અભ્યંતર માંહ્ય હા શમતા નિજ.
સર્વત્ર વ્યાપેલા હે મુજ ઇષ્ટ ! આપનું સર્વ ઐશ્વર્ય વિશિષ્ટ,
દર્શન થાય સદા અભિષ્ટ, અળપાટે સર્વ પ્રકારે અરિષ્ટ.
મુજથી એવું શુ અનુભવાય ? "હા શમતાં નિજ અભ્યંતર માંહ્ય"
અભ્યંતર માંહ્ય, અભ્યંતર માંહ્ય, હા શમતાં નિજ.
श्री-३.

दिव्य शक्ति याने संकल्प शक्ति.

१

મનુષ્ય માત્રમા દિવ્ય શક્તિ રહેલી છે અને તે દિવ્ય શક્તિ વડે તે ધારે તે કરી શકે તેમ છે. આ દિવ્ય શક્તિ જ્યારે મનુષ્ય માત્રમાં રહેલી છે ત્યારે તે દરેક મનુષ્યનાં જોવામાં કેમ આવતી નથી એવો પ્રશ્ન થશે. તેનું કારણ એટલું જ છે કે તે શક્તિ તેનામાં છે તેવુ તેને જ્ઞાન હોતું નથી, અને તેથી તેનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. જેમ એક ગરીબ માણસ ઝુંપડામા રહેતો હોય અને તેજ ઝુંપડા તળેના ભોંયરામા અખુટ દ્રવ્ય દાટેલું હોવા છતા પણ તે માણસ તે દ્રવ્યના જ્ઞાન વગર ભિખારી જ રહ્યાં કરે છે, અને દ્રવ્ય વગર વલખાં મારયા કરે છે, પણ જ્યારે તે દ્રવ્યનો જાણકાર કોઇ તેને કહે છે કે, "ભાઇ તારા જ ઝુંપડામા અમુક જગ્યાએ ધન દાટેલું છે તે કહાડ અને તેનો ઉપયોગ કરી સુખી થા." ત્યારે તેને તેનુ જ્ઞાન થાય છે અને પછી પ્રયત્ન કરી તે દ્રવ્યને તે મેળવે છે. એવી રીતે મનુષ્ય માત્રમા આ શક્તિ તો રહેલી જ છે, પણ તે શક્તિ ક્યા રહેલી છે, અને તેને કેવી રીતે પ્રકટ કરવી તેનુ ઘણા માણસોને જ્ઞાન હોતું નથી અને તેથી જ તે દુ:ખનાં વલખાં માર્યા કરે છે. માટે પ્રથમ મનુષ્યે પોતાનામા તેવી શક્તિ રહેલી છે એમ માની તેના સામર્થ્યને મેળવવા શુ કરવું, તે જાણવુ જોઇએ.

મનુષ્ય માત્રને મગજ હોય છે અને તે મગજ વિજળી પેદા કરનાર એક સાધારણ ડાયનમો-(ગતિજન્ય વિદ્યુત્યત્ર) ની માફક વિચાર પેદા કરે છે. વિચાર કેવી રીતે પેદા થાય છે, તેના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે તમારે સર્વ વિચારોનો ત્યાગ કરી માત્ર જરૂરના એકજ વિષય ઉપર મનને એકાગ્ર કરતાં શીખવાની જરૂર છે જ્યાં સુધી તમે બે મિનીટ સુધી મનને એકાગ્ર કરી શકો નહિ ત્યાં સુધી તમારે અર્ધો કલાક સુધી મનને એકાગ્ર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો ન જોઈએ. જેમકે તમને દોડવાનો અભ્યાસ ન હોય અને પછી વીસ માઇલ દોડવા ઇચ્છો તે કદી બની શકે નહિ. પણ થોડે થોડે દોડતા અભ્યાસ થતાં તમે તમારા વેગને વધારી શકો છો. એક નાના બાળકને વાચતાં શીખવાડતી વખતે પ્રથમ જ એક કઠિન વૈજ્ઞાનિક પુસ્તકનો અભ્યાસ કરાવવામા આવતો નથી, પણ પ્રથમ બાળપોથીથી શરૂઆત કરવી પડે છે તેવી રીતે ઘણા માણસો અભ્યાસ વગર કઠિન કાર્યો કરવા મચી પડે છે અને તેમાં પછી તેને નિષ્ફળતા જ મળે છે.

કોઈ પણ કામનો આરંભ કરવાને માટે પ્રથમ તમે કલ્પનામય ચિત્રને તમારા માનસિક નેત્રોની આગળ ખડુ કરો અને તેને કલ્પનામાં જોવાનો યત્ન કરો. જો તમને તેમાં સફળતા ન મળે તો પાછા થોડીવાર રહીને ફરી પાછો યત્ન કરો. આમ તે ચિત્ર કલ્પનામાં જણાતાં સુધી યત્ન કરવાથી તમારા મગજનું બળ વધતું જશે. નિરંતરના અભ્યાસથી મગજ પણ વિસ્તૃત કરી શકાય છે. અને તે વડે અસંભવિત અને કઠિન કાર્યો પણ સિદ્ધ કરી શકાય છે

વિચારની ઉત્પત્તિમાં મગજ શું કામ કરે છે તેનું પણ જ્ઞાન મેળવવુ જોઇએ મગજના જુદા જુદા ભાગ જુદા જુદા કામ કરે છે. જો મગજને નકામું ગણી છોડી દેવામાં આવે તો પછી તેમા નકામી ક્રિયાઓ થાય છે અને તેના વધુ ભાગ તરફ ધ્યાન ન આપવામા આવે તો તે નિર્બળ અને નકામા થઇ જાય છે.

મોટું મગજ બે ગોળાર્ધોનું બનેલુ છે એ બેની વચમા પોલાણ હોય છે મોટા મગજના ધોળા તંતુમય પદાર્થ-મજ્જાની ચારે તરફ એક દ્રવ્યનું અસ્તર હોય છે. તે દ્રવ્ય ગાઢા જેવુ હોય છે. તે નાડીઓ અને રક્તવાહિની નાડીઓની બનેલી એક સૂક્ષ્મ કોથળીમા ઢોકેલુ છે. તે કોથળી કોશસમૂહ ઉપર રહેલી હોય છે.

મગજનો આ ભાગ અનુભવ, ઇચ્છા, બુદ્ધિ, અને આવેગોનું સ્થાન છે. મગજના આ ભાગને

વિચારનું યથાર્થ તત્ત્વ આજ સુધી પૂર્ણ રીતે હજી પણ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું નથી. જો કે વિચારની ઉત્પત્તિ પરમાણુમયી છે જો તેમ ન હોત તો પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર તે અંતરિક્ષમાં એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ કેવી રીતે જઇ શકે?

આકાશ (ઇથર) માં વિચારની ક્રિયાનો ધ્યાન કરતી વખતે આપણે આકાશને આપણાથી બહારની વસ્તુ સમજવી જોઇએ. આકાશ આપણા આખા શરીરમાં વ્યાપ્ત છે. એ અદ્ભુત અને અદૃશ્ય માધ્યમ દ્વારા વિચાર, ચુમ્બક શક્તિ, અને એજ પ્રકારની અન્ય જ્ઞાત વસ્તુઓ વિશ્વ બ્રહ્માંડમાંથી દ્રવ્યોને આપણી પાસે આકર્ષણ કરી શકે છે.

જેટલી શક્તિ વિચારમાં છે તેટલી બીજા કશામાં નથી. સંસારનો કોઇ પણ પદાર્થ તેના આકર્ષણને રોકી શકતો નથી. તેનું કારણ એક શબ્દમાં બતાવી શકાય છે. તે શબ્દ યા ઇથર છે. તે પ્રકાશ તરંગોને વ્હેવાને માટે કેન્દ્રસ્થાનનું કામ કરે છે. જે અત્યંત દૂરના લોકો સ્થિર તારા ગણોમાંથી નીકળે છે તે લોક એટલા દૂર છે કે ત્યાંથી આપણી પૃથ્વી સુધી પહોંચવાને માટે પ્રકાશને દસ વરસ લાગે છે તેજ આકાશ આપણા વિચારને ચલાવનાર કેન્દ્ર છે. તેના વડે આપણે વિચારને ગમે તો પૃથ્વીની બીજી તરફ, ચાહે અજાણ્યા પ્રદેશના કોઇ અતિ દૂર સ્થાનમાં, ગમે તો ચિરકાળના ભૂલેલા ભૂતમાં પાછળની તરફ અને ગમે તો એના વિસ્તૃત ભવિષ્યમાં આગળની તરફ જ્યાં ફાવે ત્યાં મોકલી શકીયે છીએ.

આકાશ યા ઇથર એક અદૃશ્ય માધ્યમ છે તેના વડે આખુ અંતરિક્ષ ભરેલું છે. અંતરિક્ષમાંથી પ્રકાશના આવાગમનને માટે વિજ્ઞાનિયોએ તેને એક જરૂરની વસ્તુ માની છે કેમકે ત્યાં પવન વિગેરે કોઇ બીજું સાધારણ માધ્યમ હોતું નથી.

વૈજ્ઞાનિકો તેને એક સાફ અને ગાઢરસ જેવો પદાર્થ બતાવે છે. રોઝીક્રસ્યન લોકો તેને એક સત્ત્વ અગ્નિ શિખા સમજે છે. રોઝીક્રસ્યન એ તત્ત્વવેત્તાઓનો એક ગુપ્ત સંપ્રદાય છે. તે લોક પોતાને પ્રકૃતિના રહસ્યોના જ્ઞાતા અને અસાધારણ શક્તિયોવાળા બતાવે છે.

જે તેજોમય ઇથર કહેવામાં આવે છે તેના વૈજ્ઞાનિક મૂળ યા નિર્દિષ્ટ સ્થાનની સાથે આપણો સબંધ છે. અન્ય દેશને ભરવાને માટે કોઈ વસ્તુનું હોવું પરમાવશ્યક છે. નહીં તો સૂર્ય, ચંદ્ર, અને દૂરના તારાઓનો પ્રકાશ આપણા સુધી પહોંચી શકે નહિ.

પ્રકાશ ઇથર (આકાશ) માંથી લ્હેરો દ્વારા આવે છે. નાના નાના પરમાણુ, યા કણ, શૂન્ય દેશમાં એકજ કેન્દ્ર વાળી તરંગમાળામાં ચાલે છે. દરેક કણ પોતાની પાસેના કણને ગતિ આપે છે. અને પછી તે પોતાની સાથેના કણને ગતિ આપે છે. એ પણ યાદ રાખવું જોઇએ કે પ્રત્યેક કણ, યા પરમાણુ, પોતાની હદમાં ક્ષોભનું એક કેન્દ્ર બનીને લ્હેરો પેદા કરવા લાગે છે. એ લહરીયોની લંબાઇ અત્યંત નાની હોય છે અને તે અગ્નિ વેગથી ચાલે છે. જેમ જળમાં પત્થર નાખવાથી તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે તેવીજ રીતે આ લહરીયો વડે પ્રકાશ આવી શકે છે.

પ્રકાશ ઇથરમાંથી લહરીયો યા તરંગો દ્વારા આવે છે. એ લહરીયો બહારની તરફ નિરંતર ફેલાતી રહે છે. પ્રકાશનાં કિરણો એ વાસ્તવમાં કોઇ વસ્તુ નથી. પ્રકાશ અતી સૂક્ષ્મકણોમાં એક સ્થાનમાંથી બીજા સ્થાનમાં જાય છે. વિચાર પણ પ્રકાશની માફક જ ઇથર અને શૂન્ય દેશમાંથી મોકલવામાં આવે છે.

મગજને એક ડાયનમો જેવું છે. તેમાં ભેદ એટલો છે કે મગજ બીજા સર્વ ડાયનમોથી વધુ શક્તિ સમ્પન્ન અને વધુ સૂક્ષ્મ રચનાવાળું છે. મનુષ્ય જાતિ રૂપથીજ હમેશા આ કળાની શક્તિનો થોડો ઘણો અંદાજ કહાડી શકે છે. કારણ કે તે એવી પ્રચંડ શક્તિને કલ્પનામાં પણ લાવી શકતો નથી.

મગજના કેન્દ્રસ્થાનમાં ગતિ બહુજ પ્રચન્ડ છે. પરંતુ ત્યાં તે સ્થિર સરખું જણાય છે. તે કેન્દ્રથી વિચાર એવી રીતે બહારની તરફ નીકળે છે કે જેમ આપણી શક્તિના કેન્દ્રસ્થાન સૂર્યમાંથી પ્રકાશ વિસ્તાર પામે છે.

પ્રથમ વિચારને પેદા કરનાર યંત્રનું વર્ણન કર્યું છે. પછી તે માધ્યમને દર્શાવ્યું છે, જેમાંથી વિચાર ભૂમંડળના એક સ્થાનમાંથી બીજા સ્થાન સુધી જઇ શકે છે.

પર પહોંચ્યાં છે કે જ્યાં ભારતના દાર્શનિક વિદ્વાન અને અન્ય વિષયોના જાણ પંડિત પહોંચ્યા હતા, એ પણ કારણ છે સત્ય હજુ અન્ય ભિખારી ન હોત—જ્ઞાનનું હજુ એકજ રૂપ ન હોત—તો એ વાત કદાપિ ન બનત. ભારતીય વિદ્વાનોનો સિદ્ધાન્ત છે કે આકાશ અનન્ત છે. તે નિર્બાધ સત્ય છે. એથી ભિન્ન ભિન્ન દેશોના સત્ય શોધક વિદ્વાનો પણ એ પરિણામ પર પહોંચ્યા છે

પદાર્થોનો દૃશ્ય આકાર ભિન્ન ભિન્ન છે તો પણ તેની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને સંહતિનો નિયમ એકજ પ્રકારનો સત્ય—સૂત્રથી અનુસ્યૂત છે આથી વિજ્ઞાનાચાર્ય સર જગદીશચન્દ્ર વસુ જેઓ વનસ્પતિશાસ્ત્ર સબંધી શોધખોળ કરવા લાગ્યા તો તેઓ પ્રાણીશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્ર સંબધમાં પણ જાણીતા થયા જ્યારે તેઓએ જાણ્યું ત્યારે પરીક્ષાદ્વારા સર્વને બતાવ્યું કે, સર્વ જડમા એકજ સત્ય વિદ્યમાન છે, સર્વના નિયમન અને સંહરણ એકજ પ્રકારના નિયમો ડી થાય છે, તમે ત્યા તપાસ કરો, સત્ય જ્ઞાન એક સરખુંજ મળી આવશે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં જે જ્ઞાનનુ નિરૂપણ છે તે ભલે શ્રીકૃષ્ણનુ, ભલે વ્યાસનુ, અથવા બીજા કોઇનું કરેલ હોય, તેનું નિરૂપણ કરનાર જો કે પૂર્ણ જ્ઞાની નહીં, તો ભારે સમર્થ જ્ઞાની અવશ્ય હતા. તેમણે ગીતામા પોતાના વખતના જાણીતા, તે સર્વ માર્ગોનો નિર્દેશ કરેલ છે અને બતાવેલ છે કે, માર્ગ ભિન્ન હોય પણ સાધ્ય સર્વનું એકજ છે માર્ગ—ભેદ ફક્ત અધિકારભેદનો સૂચક છે. અર્જુનને ગીતાકાર નિષ્કામ કર્મના અધિકારી સમજ્યા, તેથી તેમણે અર્જુનને તે માર્ગથી પોતાની ઇષ્ટ—સિદ્ધિ કરવાને બળ આપ્યુ. પણ સાથેજ તેમણે અન્ય માર્ગોનુ પણ નિરૂપણ કરી દીધું એટલા માટે કે, સત્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ—જેને બીજા શબ્દમાં મુક્તિ અથવા મોક્ષ પણ કહી શકે છે—બીજા માર્ગોથી પણ થઇ શકે છે પણ ઉપસ્થિત અવસર અને પાત્ર—વિશેષત્વના વિચારથી અર્જુનને માટે તેમણે અન્ય માર્ગોના અવલમ્બનની જરૂર ધારી નહિ. તેને માટે કર્મયોગ નામના માર્ગથીજ પોતાનું સાધ્ય સિદ્ધ કરવાનું તેમણે યોગ્ય માર્યું.

ઉપનિષદ્, ન્યાય, મીમાંસા, વેદાન્ત અને યો શાસ્ત્રોની આલોચના, અને ગીતા નિરૂપિત સિદ્ધાન્તોથા તે શાસ્ત્રોના સિદ્ધાન્તોની તુલના કરવાથી સિદ્ધ થાય છે કે સર્વનું સાધ્ય એકજ છે, ન્યુનાધિક માત્રામા સત્ય જ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ સર્વમાં એક સરખીજ છે. જો એમ ન હોય તો તે તે શાસ્ત્રોમા પ્રતિપાદિત સિદ્ધાન્ત ગીતાના સિદ્ધાન્તો સાથે એટલા ન મળત. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો દ્વારા નિર્મિત શાસ્ત્રોના સિદ્ધાન્તોના મળવાથી પણ આ વાત ઘણે ભાગે પ્રમાણિત થાય છે. ભિન્ન ભિન્ન દેશોમા, ભિન્ન ભિન્ન સમયમા, ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિએ પણ શ્રી શાસ્ત્રકાર, અનેકાંશમાં તે પરિણામ પર પહોંચેલ છે કે જે પરિણામ ગીતા તથા અન્ય ભારતીય શાસ્ત્રોની સંપદા છે જો સત્ય હમેશા અબાધ ન હોત તો આ વાત કદાપિ સમ્ભવિત નહોતી

ષડ્દર્શન, ઉપનિષદ, અને પાશ્ચાત્ય શાસ્ત્રોના સિદ્ધાન્તોમાં ગીતાના સિદ્ધાન્તોથી કોઈ કોઇ ઠેકાણે જે ભેદ મળી આવે છે તેનું કારણ છે. જ્ઞાનની માત્રા સર્વમાં એક સરખી નથી હોતી. જ્ઞાનાંશની ન્યૂનતાને અનુસાર જ સત્યની શોધખોળમા મનુષ્ય કૃતકાર્ય થઇ શકે છે આ દશામા જ્યાં ત્યાં ભેદભાવ થવો સમ્ભવિત છે. કોના સિદ્ધાન્તોમાં કેટલો અને કેટલો ભ્રમ અથવા પ્રમાદ છે, એ બતાવવાનુ વિદ્વાનાચાર્યોનું જ કામ છે સમ્ભવિત છે કે આ શાસ્ત્ર મનુષ્યોની ભિન્ન ભિન્ન રૂચિ, અવસ્થા, શિક્ષા અને સસ્કારના વિચારથી રચાયેલ હોત, એટલે જે ભેદ અને વિરોધાભાસ જોવામાં આવે છે તે વાસ્તવમાં અધિકારી—ભેદનો સૂચક થાત.

ગીતામા પ્રાયઃ સર્વ શાસ્ત્રોના જ્ઞાનનું સમન્વય જોઇ કહેવુ પડે છે કે, જ્ઞાનાન્વેષિયોના પરિશીલનને માટે તેથી અધિક ઉપયોગી ગ્રન્થ બીજો નથી. શ્રીકૃષ્ણે કહેલ છે કે—

सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।

જનસમુદાયને અમારી પ્રાર્થના છે કે —

अन्य ज्ञानं परित्यज्य गीताज्ञानं त्वमाप्नुहि

पुष्करजी अने त्यांनो मेळो

રજપુતાનામાં અજમેરથી ૭ માઈલ દૂર વાયવ્ય ખૂણામાં પોખર યા પુષ્કર નામનો એક નાનો સરખો કસ્બો છે. ત્યાં દર વર્ષે એક મોટો મેળો ભરાય છે. તે એક રમણીય સ્થાન છે અને ઉત્તમ તીર્થ ગણાય છે. ત્યાં બ્રહ્માજીની મૂર્તિ છે. સાંભળવા પ્રમાણે બ્રહ્મદેવની મૂર્તિ આખા હીંદુસ્તાનમાં આ એકજ છે, બીજે કોઈ જગ્યાએ નથી. અને હિંદુઓની દૃષ્ટિમાં આ બહુજ પવિત્ર સ્થાન છે, તેની પુરાણિક કથા આ પ્રમાણે છે:—

બ્રહ્માજીએ વેદવિહિત યજ્ઞ કરવાનો વિચાર કર્યો. પણ ક્યાં યજ્ઞ કરવો તેનો તે નિશ્ચય કરી શક્યા નહિ. કેમકે કોઇ જગ્યાએ તેમની મૂર્તિ નહોતી તેમજ કોઈ તીર્થ કે મંદિર પણ તેમના નામનું નહોતું ત્યારે તેમણે વિચાર કર્યો કે જ્યાં મારા હાથમાંનું કમળપુષ્પ પડે ત્યાં યજ્ઞ કરવો. પછી તેમણે કમળ પૃથ્વિ ઉપર નાખ્યું. તે જમીન ઉપર પડીને ત્રણ વાર ઉછળ્યું. જ્યાં જ્યાં તે પડયું ત્યાં ત્યાં એકેક તળાવ યા સરોવર બની ગયું અને બ્રહ્માજીએ તે ત્રણેનાં નામ અનુક્રમે જ્યેષ્ટ પુષ્કર, મધ્ય પુષ્કર અને કનિષ્ટ પુષ્કર એવા રાખ્યાં. તેમાંથી પ્રથમ સરોવર હાલમાં 'મોટું પુષ્કર' કહેવાય છે અને ત્રીજું 'વૃદ્ધ પુષ્કર' કહેવાય છે. પાછળથી મોટા પુષ્કરમાં બ્રહ્માજીએ મંદિર બાંધ્યું કેમકે તેમણે ત્યાંજ યજ્ઞ કર્યો. કાર્તિક શુદ એકાદશીને રોજ યજ્ઞનો આરંભ થયો.

સર્વ દેવતા અને ઋષિ ત્યાં હાજર થયા દરેકને જુદું જુદું કામ સોંપ્યું. બ્રહ્માજી જાતે અમૃતનો ઘડો પોતાને માથે લઇને ઉભા થયા. પરંતુ યજ્ઞકર્તાની પત્ની પણ યજ્ઞ કરતી વખતે જરૂર હાજર રહેવી જોઇએ, એ શાસ્ત્રનું વચન છે, પણ કરવું શું? સાવિત્રીજી તો ગેરહાજર હતાં. તેમને બોલાવા મોકલ્યું પણ તેમણે તો આવવાને માટે સાફ ના પાડી. તેથી બ્રહ્માજીના ક્રોધની સીમા રહી નહિ. અહીં તો સર્વ માથા ઉપર અમૃતના ઘડાના ભારથી દબાઇ જતા હતા. અને આ તરફ યજ્ઞમાં વિઘ્ન પડતું જોઇ સર્વ ગભરાઇ ગયા. અંતે બ્રહ્માજીએ આજ્ઞા આપી કે મારે માટે એક કન્યા ગોતી લાવો, હું તેની સાથે વિવાહ કરીશ. તે આજ્ઞા તેમણે દેવોના અધિપતિ ઇન્દ્રને આપી. આજ્ઞાનુસાર સુરપતિ કન્યાની શોધમાં નિકળ્યા. બહુ જ શોધતાં તેમને એક ગુજરની કન્યા મળી. તેને તેમણે ગાયના સંસર્ગથી પવિત્ર કરી અને બ્રહ્માજીની પાસે લાવીને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. તે સાંભળી વિષ્ણુ ભગવાન બોલ્યા કે, "બ્રાહ્મણ અને ગાય એક જ છે. જેથી તેને ગાયના પેટમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સમજવી જોઇએ" શિવજી બોલ્યા—"તે ગાયથી પેદા થએલી છે, જેથી તેને ગાયત્રી કહેવી જોઇએ એમ, પછી બાકી શું? બ્રહ્માજીની પાસે ગાયત્રીજીને બેસાડી દીધાં.

યજ્ઞનો પ્રારંભ થયો. પરંતુ એક દિગંબર મનુષ્ય યજ્ઞમાં ખોપરીઓ નાંખવા લાગ્યો. યજ્ઞમાં પાછું ફરી વિઘ્ન આવ્યું આખી યજ્ઞ શાળાઓ ખોપરીઓથી ભરાઈ ગઇ, જેથી શિવજી મહારાજ બોલ્યા કે હું આ વિઘ્નને ક્ષણ માત્રમાં દૂર કરી શકું છું. સરત એ કે એક મંદિર મારૂં પણ પુષ્કરજીમાં બનાવવું. ખરી હકીકત એ હતી કે હવન કરાવનાર પંડિતોએ સર્વ દેવના નામની આહુતિઓ તો આપી, પણ મહાદેવજીને તે ભૂલી ગયા હતા જેથી ભૈરવનાથનો કોપ અગ્નિની માફક સળગી ઉઠ્યો અને જ્યાં જુવે ત્યાં ખોપરીઓ જણાવા લાગી. તે પછી બ્રહ્માજીએ એક શીવજીનું મંદિર પુષ્કરમાં બનાવી દીધું એટલું જ નહીં, પણ તેમણે આજ્ઞા આપી કે આ ખોપરીઓના વર્ષાદની યાદ દાસ્તીમાં હવે પછી જેટલા યજ્ઞ થાય તે સર્વમાં માટીની એકેક ખોપરી યજ્ઞમાં હોમવી. યજ્ઞ વખતે અનેક કોઢના રોગવાળા અને બીજા રોગીઓ પણ ત્યાં આવ્યા હતા. તેમણે જ્યાં પુષ્કર સરોવરમાં સ્નાન કર્યું કે ત્યાંજ તેઓ નિરોગી બની ગયા. તેમના રૂપ રંગ પરમ સુંદર અને દર્શનીય થઇ ગયાં. તે પછી બ્રહ્માજીએ વરદાન આપ્યું કે જે કોઇ અહીં સ્નાન કરશે તે સઘળા શારીરિક રોગથી તેમજ સઘળાં પાપોથી પણ મુક્ત થઇ જશે. આ વરદાનની યાદ-

ગીરીમાં ત્યાં એક ખાસ ઘાટ છે જેને "રૂપતીર્થ-ઘાટ" કહે છે અને જે હાલ "સ્વરૂપઘાટ' ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

બારશના રોજ મસારમાં યજ્ઞ કરનારા બ્રાહ્મણો બ્રહ્માજીની પાસે આવીને ઉભા રહ્યા અને તેમને પૂછ્યું કે અમારે ક્યા સ્નાન કરવું ? બ્રહ્માજીએ કહ્યું કે:-"પ્રાચીન સરસ્વતી" નામની નદીમાં એ નદી પુષ્કરજીથી ૬ માઇલ દૂર છે. બ્રાહ્મણો ત્યાં પહોંચ્યા તો ત્યા તેમને મંકણ નામના રૂષિ મળ્યા. રૂષિરાજ ઘણા તપસ્વી હતા. દર્ભ તોડતાં તેમની એક આંગળી જરા કપાઇ ગઇ, પણ તેમાથી લોહી નીકળ્યુ નહિ. પણ પાણી નીકળ્યુ આ અદ્‌ભૂત બનાવને જોઇને રૂપીશ્વર આનંદમત્ત થઇને નાચવા લાગ્યા. સ્નાનાર્થે ગયેલા બ્રાહ્મણો પણ તેમને નાચતા જોઇ નાચવા લાગ્યા, અને પાછા પુષ્કરજી જવાનું ભૂલી ગયા. જ્યારે ઘણીવાર થઈ અને તે પાછા ન આવ્યા ત્યારે બ્રહ્માજીએ એક દૂત ત્યા મોકલ્યો. તે પણ ત્યાં નાચમા સામેલ થઇ ગયો આ નાચનો પ્રભાવ જ કાઇ એવો હતો કે જે કોઈ ત્યાં જતું તે નાચવા લાગતું. આ ખબર બ્રહ્માજીને મળી ત્યારે તેમણે આ નાચને રોકવાની ઇચ્છા કરી. તેથી તેમણે શિવજીને ત્યાં મોકલ્યા શિવજીએ ત્યા જઇને મંકણ રૂષિને બતાવી આપ્યુ કે તેમની તપશ્ચર્યા રૂષિના કરતાં વધુ છે. ત્યારે રૂષિના હોશ ઠેકાણે આવ્યા અને તે નાચ સદાને માટે બંધ થઇ ગયો રૂષિએ શંકરની ઘણી સ્તુતિ કરી, જેથી તે ખુશ થયા અને આ બનાવની યાદગીરીમા રૂષિનું એક મંદિર ત્યા બંધાવ્યું. તે હાલ મંકણેશ્વરના નામથી પ્રખ્યાત છે.

પ્રાચીન સરસ્વતીમાથી બ્રાહ્મણો પાછા આવ્યા પછી યજ્ઞનું કામ થવા લાગ્યું પરંતુ વચમાં એક બીજુ વિઘ્ન ઉપસ્થિત થયું અદ્રુ નામના એક બ્રાહ્મણે ભૃગુરૂષિના પુત્રને શાપ આપ્યો હતો કે તુ સાપ થશે. તે અદ્રુએ આ વખતે બ્રાહ્મણોની વચમાં એક સાપને નાખ્યો. તે ભૃગુના શરીરમા લપેટાઇ ગયો. ત્યારે અદ્રુજીને બ્રહ્માજીએ કહ્યું કે આપ માફ કરો. આ સર્પ ભુજંગોની નવી શ્રેણી ઉત્પન્ન કરનાર થશે ત્યારે તેમણે તેને 'નાગ પહાડ' ઉપર જવાની આજ્ઞા કરી તે ત્યા "નાગકુન્ડ" નામના સ્થાનમાં રહેવા લાગ્યો. ત્યાં શ્રાવણ સુદ પંચમીના રોજ પૂજા થાય છે. આ ઉત્સવને લોકો હાલ 'નાગપંચમી' કહે છે

ત્રયોદશીના રોજ બ્રાહ્મણોને 'નંદાસરસ્વતી' મા સ્નાન કરવુ પડયુ તે દિવસે સ્નાન અને યજ્ઞ નિર્વિઘ્નતાથી સમાપ્ત થયુ

ચતુર્દશીના રોજ બ્રહ્માની આજ્ઞાનુસાર બ્રાહ્મણોએ અજગંધમા સ્નાન કરી પૂજા કરી. તે પુષ્કરજીથી નવ માઇલ દુર છે

પૂનમના રોજ પૂર્વોક્ત ત્રણે સરોવરની પરિક્રમા અને ગયાકૂપમાં સ્નાન કરવાની આજ્ઞા બ્રાહ્મણોને મળી. ગયામાં સ્નાન કરવાથી જે ફળ મળે છે તે ગયાકૂપમાં સ્નાન કરવાથી મળે છે, તેથી તેનું નામ ગયાકૂપ પડયુ છે

પુનમના રોજ સાવિત્રીજી ક્રોધથી ધ્રુવા પુવા થઇ ત્યા બ્રહ્માજીની પાસે આવ્યાં. તેમને પોતાનું અપમાન અસહ્ય થઇ પડયુ બ્રહ્માજીએ તેમનો ક્રોધ શાંત કરવા માટે ઘણી રીતે તેમને સમજાવ્યાં પણ તે સર્વ વ્યર્થ ગયુ અંતે લ્હડી ઝગડીને સાવિત્રીજી સાગરની ઉત્તરની પહાડી ઉપર પધારી ગયા, જ્યા તેમનું મંદિર હજુ પણ છે.

છઠે દિવસે બ્રહ્માજીએ અવભૃથ સ્નાન કરીને યજ્ઞની પૂર્ણાહુતી કરી તે દિવસે ભીડ ઘણીજ હતી જેથી તેમણે ઇન્દ્રને હાથી ઉપર બેસીને આ ભીડમા મૃગચર્મ વડે યજ્ઞનો પવિત્ર જળને છાંટવાની આજ્ઞા આપી. આ રીત હાલ પણ ત્યાં ચાલે છે આ સ્નાનને મૃગચર્મ સ્નાન કહે છે.

બ્રહ્માજીના પ્રભાવને લીધે પુષ્કર એટલું બધુ પવિત્ર થઇ ગયુ કે મહાન પાપીયો પણ ત્યાં સ્નાન કરીને સ્વર્ગમાં જવા લાગ્યા, અને વૈકુંઠ ભરાઇ ગયુ ત્યારે દેવોએ બ્રહ્માજીને ફરિયાદ કરી કે મહારાજ, મૃત્યુ લોકના સર્વ મનુષ્યોને સ્વર્ગમાં મોકલવા એ ઠીક નહિ. જેથી બ્રહ્માજી બોલ્યા "ઠીક, તો આ તીર્થ કાર્તિક શુદ એકાદશીથી પુનમ સુધીમાં પૃથ્વી ઉપર રહે, અને બીજા વખતમા તે અંતરિક્ષમાં રહ્યાં કરે" ત્યારથી પુષ્કરજીનું મહાત્મ્ય માત્ર પાંચ દિવસને માટેજ રહ્યું, અને સ્વર્ગમાંની ભીડ ઓછી થઈ

પુષ્કરમાં બ્રહ્માજી, સાવિત્રીજી, બદરીનારાયણજી, વરાહજી અને આટમટેશ્વરજીનાં મન્દિર છે.

એ સર્વ હાલ તો નવાં છે. જુના મંદિરો તો મુગલ બાદશાહેની કૃપાથી જમીનદોસ્ત થઈ ગયા છે. ત્યાં કેશવરાવનું પણ એક મંદિર છે. તેને તોડીને તેની જગ્યાએ ઔરંગઝેબની એક મસ્જીદ બનાવવામા આવી છે જે હજુ સુધી ત્યા વિદ્યમાન છે.

બ્રહ્માજીનું મંદિર ગ્વાલિયરના એક ઓસવાળ વાણીયાએ બંધાવ્યુ છે. તેના પુજારી પુરી નામના ગોસાંઇ છે સાવિત્રીજીનું મંદિર પુષ્કરજીથી ઉત્તરમાં છે. મારવાડ નરેશ મહારાજ અજીતસિંહના પુરોહિતે તે બંધાવ્યું છે. ઠાકોર સાહેબે બારવા અને બદ્રીનારાયણજીનુ મંદિર બંધાવ્યું છે. તેને લગભગ ૧૦૦ વર્ષ થયાં હશે. વરાહજીનું મંદિર જહાંગીરે હતું ન હતું કરી દીધુ હતું તેમનું હાલનુ મંદિર જોધપુર નરેશ શ્રીમાન બખ્તરસિંહજીએ તૈયાર કરાવ્યું હતું. મરાઠાના સુબેદાર ગોમારાવે અટમટેશ્વરના મંદિરને ફરી બંધાવ્યું હતું.

આ મંદિરો ઉપરાંત ત્યાં શિવજી અને વિષ્ણુ ભગવાનનાં મંદિરો પણ છે જેને રજપુતાનાના રહીશો અને શેઠ શાહુકારોએ બંધાવ્યા છે. તેમાં શ્રી રંગજીનું મંદિર ઘણુંજ પ્રસિદ્ધ છે. એ મંદિર નગરની વચ્ચોવચ છે અને ઘણીજ જગ્યા રોકેલી છે.

નગર ત્રણે તરફ પહાડીયોથી ઘેરાયલુ છે. સરોવરના તટ ઉપર પાકા ઘાટ બંધાવેલા છે અને રજપૂતાનાના કેટલાંક રાજાઓ અને શેઠ શાહુકારોના મોટાં મોટા મકાનો પણ છે. ત્યાં જયપુરના મહારાજા માનસિંહજી, મહારાણી અહલ્યાબાઈ, ભરતપુરના રાજા જ્વાહિરમલજી અને મારવાડ નરેશ મહારાજા વિજયસિંહજીના મહેલો ઘણા મોટા અને જોવા લાયક છે

પ્રાચીન મર્યાદા અનુસાર પુષ્કરજીની હદમા કોઇપણ પ્રકારની જીવહિંસા થતી નથી. પુષ્કરજીનો મેળો અક્ટોમ્બર યા નવેમ્બરમા ભરાય છે. ધર્મ સંબંધી અને મેળા વખતે વણજ વ્યાપાર ત્યાં ઘણો ચાલે છે. મેળા વખતે બજારમા ઉભા રહેવાની પણ જગ્યા મળતી નથી રાતદિવસ ખેલ તમાસા થાય છે. સેંકડો દુકાનો ઘણે દુરથી ત્યાં આવે છે અજમેરની પોલીસ ત્યાં સારો બંદોબસ્ત રાખે છે.

નગરની બહાર થોડેક વેગળે હાથી, ઘોડા, ઉંટ, બળદ, ખચ્ચર વિગેરે વેચવાને માટે ત્યાં આવે છે. સરકાર સારા સારા ઉંટો અને ઘોડાઓને ત્યાં દોડાવે છે અને ઇનામ પણ આપે છે. ખેતીવાડીનું પ્રદર્શન પણ ત્યાં ભરાય છે. ત્યાં મેળા વખતે લગભગ એક લાખ માણસો ભરાય છે.

સને ૧૯૧૧ ના મેળામા ૧૪૫૪૩ બળદ, ૪૬૦૭ ઉંટ, અને ૬૭૯ ઘોડા આવ્યા હતા. તે માંથી ૬૨૪૩ બળદ, ૨૬૪૬ ઉંટ અને ૪૬૨ ઘોડા વેચાયા હતા.

મેળાના દિવસે રાતદિવસ રસ્તામા માણસો ચાલ્યાં કરે છે. અજમેરની પોલીસ ત્યા બંદોબસ્ત ઘણો સારો રાખે છે ચોરી બીલકુલ થતી નથી. પછી ભલેને યાત્રાળુઓ સોનું ઉછાળતા જાય તોપણ તેમને બીક રહેતી નથી.

સાધુઓની મંડળીઓ પણ મેળામાં આવે છે અને દરેક ઘાટે ઘાટે પોતાનો ઝંડો રોપીને રામ નામ જપ્યાં કરે છે

પુષ્કરજીની વચમાં એક સુંદર છત્રી બનાવેલી છે ત્યાં મોટા મોટા મગરમચ્છ વિગેરે જળચર પ્રાણી પડી રહે છે. યાત્રાળુઓએ ન્હાતી વખતે ઘણી સાવધાની રાખવી પડે છે. કારણકે તે જંતુઓ જળની અંદર છાનામાના આવીને અજાણ્યા સ્નાન કરનારાને પકડી લઇ જાય છે. તે જળચર પ્રાણિયો રાત્રે બહાર ઘાટની ઉપર પણ આવીને પડી રહે છે. આ પ્રમાણે પુષ્કરજીના મેળાનું મહાત્મ્ય છે, અને તેથી લાખો લોકો ત્યાં જાત્રા કરવા માટે દર વર્ષે જાય છે.

[ગંગાધર શર્માના હીંદી લેખ ઉપરથી].

શરૂ કર્યું. તેણે કુમારીની માને કહ્યું, "તમે કુમારીના મોમાં મોં અડકાડીને જોરથી ફુંક મારો, અને હું હાથ ઉંચા નીચા કરૂં છું."

માએ રડતાં રડતાં કહ્યું, "હું ગભરાઇ ગઇ છું અને આંખોમાં આંસુ વણા કરે છે તેથી મને નહિ ફાવે."

તે પછી ઘણાને એ કામ કરવાને માટે તેણે કહ્યું, પણ જેને કહ્યું તેણે મોંને મો અડકાડીને ફુંક મારવા માટે ના પાડી. તે સર્વેએ નક્કી ધાર્યું હતું કે કુમારી મરી ગઇ છે, જેથી મરેલા માણુસના મોંમાં મોં અડકાડીને કેવી રીતે ફુંક મરાય? એથી એ કામ કરવા કોઇએ હા ન પાડી.

એકે કહ્યું, "મોંમાં ફુંક મારતાં તો મને નહિ ફાવે પણ બીજું જે કાંઇ કરવાનું કહો તે હું કરીશ."

મનોહરલાલે વારંવાર તેમ કરવાને ઘણાને સમજાવ્યું પણ સર્વેએ નાજ પાડી. ત્યારે મનોહરલાલે એક યુવતિને કહ્યું, "તમે ધીરે ધીરે કુમારીના બે હાથ ઉપર ઉંચા કરો અને હું ફુંક મારૂં છું, પછી એનીજ રીતે બંને હાથ નીચા મૂકો."

જે સ્ત્રી તેના હાથ ઉંચા નીચા કરવાને માટે તૈયાર થઇ હતી તે એક યુવતિ હતી, અને તેનું નામ તરલા હતું. તરલા કુમારીના કાકાની છોકરી બ્હેન થતી હતી.

તરલાએ સાવધાનીથી કુમારીના બંને હાથ પકડ્યા એને મનોહરલાલે તે સુતેલી સંજ્ઞાહીન દેવકન્યાના મોં આગળ પોતાનું મો રાખીને જોરથી ફુંક મારી, તરલાએ ધીમે ધીમે બંને હાથને નીચે કર્યા અને પાછા તેનીજ રીતે ઉપર લીધા. મનોહરલાલે ફરી ફુંક મારી, તરલાએ ફરી હાથ ઉંચા કર્યા, મનોહરલાલે ફરી ફુંક મારી, ફરી નીચા કર્યા, પાછા ઉંચા કર્યા અને મનોહરે ફરી ફુંક મારી. આમ બે કલાક સુધી કર્યા કરવાથી શ્વાસ ચાલવો શરૂ થયો. કુમારીએ ધીરે ધીરે આંખો ઉઘાડી, ધીરે ધીરે કાંઇક ભાન આવવા લાગ્યું. જોયું તો મનોહરલાલ! મનોહરે ફરી પણ એકવાર મોં સાથે મો અડકાડીને જોરથી ફુંક મારી. તે તે દેખી શકી નહિ. બંને આંખો બંધ કરી.

આ વખતે ડાક્ટર, કુમારીનો બાપ રામચરણ, અને એક પાલખી લઇને ચાર ભોઈ આવી પહોચ્યા. ડાક્ટરે આવીને થરમામેટરથી કુમારીના શરીરની ગરમી માપી, અને પોતાની બેગમાંથી કાંઇક દવા કહાડીને તેને આપી દવા એક વાર, ફરી બીજી વાર, એમ ત્રણ ચાર વાર આપી. ધીરે ધીરે કુમારીના શરીરની ગરમી વધવા લાગી. પ્રથમ કરતાં કાંઇક વધુ ભાન આવ્યું ત્યારે મનોહરલાલે કહ્યું, "આવી ખુલ્લી જગ્યા અને પાણીના કિનારે તેને બહુ વાર સુધી રાખવાની જરૂર નથી હવે ઘેર લઇ જાવ."

ડાક્ટરે પણ તેવીજ સલાહ આપી ત્યારે સર્વેએ કાંતાને પાલખીમાં સુવાડી અને ધીમે ધીમે તેને ઘેર લઈ ગયા અને બીજા લોકો પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા.

તૃતીય પરિચ્છેદ.

પ્રેમોન્માદ.

રાત પડે એકાદ કલાક થયો હશે, આજે કૃષ્ણપક્ષની તૃતિયા છે ચંદ્રમા પોતાના સફેદ કિરણોથી સંસારને સફેદ ચાદર પહેરાવતો પૂર્વ દિશામાં ઉગ્યો છે. ચંદ્રમા ઉગતાજ અંધકાર શરમાળ વહુની માફક શરમાઇને ઝાડો અને મકાનોના ઓથે પેસી ગયો છે

કાંતાના બાપ રામચરણ મિશ્રની હાલત કાંઇ બહુ સારી નથી ચારેક કાચા મકાનો છે તેને બેએક ખેતર છે, ત્રણ ચાર માણુસો ખેતીને માટે નોકર રાખેલા છે કેટલીક ગાયો, ભેંસો, બળદ વિગેરે છે તેના મકાનની સામેજ ગામના ઇષ્ટ દેવના દરરોજ રાતનો ચોતરો છે. તે ચોતરા ઉપર દીવો સળગાવીને રામચરણ કાંઇક લખ્યા કરે છે. તેની પાસે ખેડુતોમાંથી એક બે સુખી રહેલા છે અને કોઇ વાતો કર્યા કરે છે.

આ વખતે ત્યાં મનોહરલાલ આવી પહોચ્યો. સાથે એક નોકર હતો, તેના હાથમાં એક લાકડી હતી. તેનું મકાન ત્રણ માળનું હતું ગામમાં મનોહરની અનાજ વિગેરેની આડત પણ હતી, વળી તેની પાસે રોકડ નાણું પણ વધુ હતું. તેને બાપ નહોતો પણ માતા હયાત છે. બે ભાઈ અને બે

હેનો છે તેમાંથી એક બ્હેન વિધવા છે, અને બીજી કુલીનને ત્યાં પરણાવી છે પણ તે સધવા છતાં વિધવા જેવી છે. મનોહરના ઉત્તમ ગુણોથી ગામમા તેની આબરૂ પણ સારી છે.

મનોહરને જોઇને રામચરણ ઉભો થયો અને ઘણાજ માનથી તેને બિછાના ઉપર બેસાડી બોલ્યો કે, "જો તમે આટલી મ્હેનત અને ઉપાય ન કર્યાં હોત તો આજે જરૂર કુમારી જીવત નહિ."

મનોહરલાલે વિનયપણે કાંઇક હસીને કહ્યું કે, "તેમાં આભારની કાંઇ વાત નથી. એવા મોતના વખતમાં શુ કોઇ જોઇ રહે એમ હતું ? એક મનુષ્ય તરીકે ફરજ છે તે ફરજ બજાવ્યા સિવાય મેં કાંઇ બીજું કર્યું નથી. હું કુમારીને હવે કેમ છે તે જોવાને માટે આવ્યો છું.

રામચરણ—"અંદર જઇને જુવો, હાલ તો ઘણું સારૂં છે."

મનોહર—"હા જઉ; મેં વૈદ્યક પુસ્તકોમા જોયું છે કે પાણીમાં ડુબેલા માણસની ગરમી ઓછી ન થવી જોઇએ, અને ગરમી વધે તેવા ઉપાય કરવા જોઇએ.

રામચરણ—હા ખરી વાત છે આપ અંદર જઇને જોઇ આવો. હું જરા કામ કરૂં છું, નીહ તો સાથે આવત. તમારા પેલા મુકદ્દમાનું શુ થયું ? તેની કાંઇ ખબર ન મળી, તેની અમે તો સર્વ રાહ જોઇએ છીએ ?

મનોહર—હાલમા તો કાંઇ જણાયું નથી, પણ ફોજદાર સાહેબે કહ્યું છે કે એક હજાર રૂપિયા પહોંચાડવાથી સર્વ કાંઇ ઠંડુ પડી જશે તે રૂપિયા પણ કેટલાક નોકરોને, કેટલાક બીજાને અને કેટલાક પોતે લેશે.

રામચરણ—"તમે તેને માટે શો વિચાર કર્યો ?"

મનોહર—"વિચાર શો કરવો છે, પૈસા આપવાં પડશે."

રામચરણ—"જુવો કોની આફત કોને માથે આવે છે."

મનોહર—"એ કાંઇ કોઇથી અજાણ્યુ છે ?"

મનોહરલાલ પ્રથમથીજ અનાજ વિગેરેનો વેપાર કરે છે. થોડા દિવસ પહેલાં એક માણસે સો મણ અનાજ તેને વેચ્યું હતું; બિચારા મનોહરને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન્હોતો કે એ ચોરીનો માલ હશે ? તેણે તે શહેરમા વેચવાને માટે મોકલી દીધો, શહેરમાં તે માલ તેના ધણીને ત્યા ગયો કે દાણુ જાણે શું થયું, પણ પોલીસ દ્વારા સર્વને ખબર પડી કે તે અનાજ બીજા ગામના જમીનદારની ચોરીનું છે તેની સર્વ જવાબદારી મનોહરલાલને માથે આવી પડી. તેને માટે હવે શું કરવુ તેની સલાહ લેવા મનોહર બીજે ગામ ગયો હતો અને આવતી વખતે થાક ખાવા માટે શ્યામસુંદરના બગીચામાં બેઠો હતો. અને તેવામાંજ કુમારીના ડુબવાનો બનાવ બન્યો હતો.

રામચરણે કહ્યુ—"તો આપ એકવાર અંદર જઇને કુમારીને જોઇ આવો."

મનોહર ઉઠીને અંદર ગયો, તેનો નોકર હાથમાં લકડ઼ું લઇને મહાદેવ રાજાના ચોતરા ઉપરજ બેસી રહ્યો.

મનોહરને જોઇને કુમારીની માં ઘણીજ પ્રસન્ન થઇ.

જે ઘરમાં કુમારી સુઇ રહી હતી તે ઘરને બતાવીને કુમારીની માએ મનોહરને અંદર જવાનું કહ્યું.

એક સાફ અને નરમ બિછાના ઉપર શાંત અને ડાળ ઉપરથી તુટેલા ફુલની માફક કુમારી પડી છે, કુમારી સુઇ ગઇ છે. તરલા તેના માથા આગળ બેઠી છે એક દીવો બળી રહ્યો છે. એ મકાનમાં મનોહરલાલ પેઠો. તરલા કાંઇક શરમાઇને એક બાજુ ખસી ગઈ, મનોહર પણ કોણ જાણે કે કેમ ત્યાંજ અચકી ગયો. બોલવાને માટે સાદ ન નીકળ્યો, અને ગળુ ભરાઇ ગયું. થોડી વારે તેણે કહ્યુ "કુમારીને કેમ છે ?" કુમારી સુઇ રહી હતી, તરલાએ કાંઇ જવાબ ન આપ્યો. વા તેનાથી પણ ઉત્તર આપી શકાયો નહિ.

મનોહરે ધીમેથી કુમારીના શરીરે હાથ અડકાડીને જોયું તો શરીર ગરમ છે, તાવ આવ્યો છે. તેણે કહ્યું—"કુમારી !"

કુમારીએ ધીમેથી આંખ ઉઘાડયા વગરજ કહ્યું—"હા."

મનોહરે કહ્યું—"જો, એકવાર આંખ ઉઘાડ."

જોઇએ. પૈના ટકા જગ્ગ બાઇબંધો બાઇબંધી રાખે નહિ. રેલ્વેમાં સેકન્ડ કે ફર્સ્ટ ક્લાસમા બેસવા ચારઘણા દામ જોઇએ. જેથી તેણે હવે ધીમે ધીમે દેવું કરવા માંડયું. બાપની આબરૂ હતી જેથી સેઠીઆએ થોડાક દિવસ તો વ્યાજે નાણાં આપ્યાં, પણ મુદતસર પાછાં ન મળવાથી સર્વેને તેમના ગુણની ખબર પડી ગઇ. હવે પૈસો મેળવવાની એક પણ બારી પોતાને માટે રહી નહિ. છેવટે તેમણે ધીમે ધીમે ચોરીઓ કરવા માંડી. પ્રથમ તો તે સગા વ્હાલાને ત્યાં જાય અને સફાઇ મારી આવે. સગા બિચારા ચોરની મા કોઠીમા મ્હો ઘાલીને રડે તેમ થતું. તેને તો કાંઇ કહેવાય નહિ એટલે ધીમે ધીમે તેમને આવતા અટકાવ્યા

ઝવેરીલાલની પાસે પૈસા ખૂટયા એટલે બાઇબંધ દોસ્તદારો કમી થઇ ગયા. તેમના પુજારીઓએ તેમનો ત્યાગ કર્યો એટલે બાઇ પડયા એકલા એટલે ચોરોની સોબતથી ઠરી અને ચોરી કરવાનો ધંધો લઇ બેઠા. એક વખત ગામમા ચોરી થઇ અને તેનો મુદ્દા માલ તેમને ત્યાં પકડાયો જે કેસમાં તેમને ત્રણ વર્ષની સજા થઇ.

ઝવેરીલાલ જેલમાંથી છુટીને ઘેર ન આવ્યો. આબરૂદાર માણસનો પુત્ર, પૈસે ટકે માલ્યમી બોમ-વેલી તે હવે ગામમા આવીને શું મ્હો બતાવે? કોણ જાણે કે તે જેલમાંથી છુટીને ક્યાંય જતો રહ્યો કે તેનો પત્તોજ ન મળ્યો.

ગામના સર્વ માણસો તેથી ખુશી થયા અને જાણ્યું કે મુવો ગયો તો એક દુઃખ ગયું. પરંતુ તેની માને તેથી ઘણુંજ દુઃખ થયું. પુત્ર ગમે તેવો હોય ત્યાં પણ માને તો તે વ્હાલોજ લાગે છે. અને એવીજ રીતે ઝવેરીલાલનો પત્તો ન ખાવાથી માત્ર તેની માનેજ દુઃખ થવા માડયું અને તેને માટે તે રાતદિવસ રડવા લાગી

આ વખતે આખા ઘરનો ભાર કાંતિલાલને માથે પડ્યો તેની ઉમ્મર હાલ ઘણીજ નાની હતી. તે સંસાર વ્યવહારનાં કામકાજને શું સમજી શકે! બે વખત ખાવાની વાત તો બાજુ ઉપર રહી પણ તેને પગ મુકીને ઉભા રહેવાની પણ ત્યાં જગ્યા નહોતી તેથી તેને હવે નોકરી શોધવાની જરૂર પડી. જો તેણે મેટ્રીક કે ફાઇનલની પરીક્ષા તો પસ કરી નહોતી તેથી તેને સરકારી નોકરી તો મળી શકે તેમ ન્હોતું. તો પણ તેને પોતાના ગામથી ઘણે દૂર આવેલા એક ગામમાં નોકરી મળી. તે પોતાની મા અને બ્હેનને ત્યાં મૂકીને નોકરીને માટે ચાલ્યો ગયો. જતી વખતે તેની માએ તેને કહ્યું કે, "બેટા, મોટા ભાઇનો પત્તો ગમે તેમ કરીને પણ મેળવવાનું ભૂલતો નહિ. હાય! મારો વ્હાલો પુત્ર ક્યાં ગયો હશે?" એટલું કહેતા કહેતા તો તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા વ્હેવા લાગી કાંતિલાલે તેને શાંત પાડી કહ્યું—"મા, ચિન્તા ન કરીશ. હું ભાઇને જરૂર ખોળી કહાડીશ, અને અહીં તેડી લાવીશ."

કાંતિલાલે તે વખતે તો પોતાની માને તેવું કહી શાંત પાડી, પરંતુ ભાઇનો પત્તો મળવો મુશ્કેલ હતો. કારણ કે તેની નોકરી એવી હતી કે તેને આખો દિવસ કામકાજમા રોકાઇ રહેવું પડતું. પછી ક્યાથી પોતાના ભાઇની શોધ કરે? ઘણીવાર તેને કોઇ કોઇ વખત પોતાની માના મોકલી મનમાં ચિંતા થતી હતી, પરંતુ કરે શું? નિરૂપાય હતો ઘણીવાર તેને વિચાર થતો કે, જો ઇશ્વર એવો દિવસ લાવે અને કદી બીજાની નોકરી ન કરવી પડે તો જરૂર ભાઇનો પત્તો મેળવીને મારી માને સુખી કરૂં, નહીં તો આ જન્મમાં તો કાંઇ બની શકવે નહિ.

કાંતિલાલનો શેઠ તેના ઉપર ખરા અંતઃકરણથી પ્રીતિ રાખતો હતો. એક સારા કુટુંબનો છોકરો દુઃખમાં આવી પડતા પોતાને ત્યા નોકરી કરવા આવ્યો છે, એવો વિચાર શેઠના મનમા થતા તેના ઉપર તેને દયા આવતી, અને સર્વ રીતે તેના ઉપર મ્હેરબાની રાખતો. ઘણીવાર તો તે તેની કામગિરી ઉપરાંત જે બીજું કામ કરતો તેનું તેને જુદૂ મ્હેનતાણું આપતો. તે ઉપરાંત પણ વિવાહાદિ સારા પ્રસંગે તેને બીજા નોકરો કરતાં કાંઇક વધુ ઇનામ મળતું. એવી રીતે તેની આવકમાં વધારો થતાં તે પોતાની મા અને બ્હેનને ખાવા પીવાના ખર્ચ જેટલી રકમ મોકલી બાકીની રકમ બચાવ્યાં કરતો.

કાંતિલાલે હિસાબ ગણીને જોયું તો—એક હજાર રૂપિયામાં તેની રહેવાની જમીન અને મકાન ગીરોમાંથી છુટી શકે તેમ હતું અને તેટલી રકમ એકઠી થવા પછી નોકરી કરવી નહિ પડે. પો-

તેની જમીનની આવકથી જ તે પોતાનું ગુજરાન સારી રીતે ચલાવી શકે અને પોતાના ભાઇનો પત્તો પણ મેળવી શકે તેમ હતું. તેણે ધાર્યું કે જો હું મારી જમીન, ઘર અને ભાઇને પાછા મેળવી શકું તો બીજું શું જોઇએ ? મારી સર્વ અભિલાષાઓ પુર્ણ થાય.

એ હજાર રૂપિયા ક્યારે અને કેટલા દિવસે એકઠા થઇ શકશે તેનો તે રાત દિવસ વિચાર કરતો આવકની વધુ ન્હોતી, જેથી થોડી થોડી રકમ બચાવીને ઘણા દિવસ સુધી એકઠી કરવી પડશે એની જ્યાએ જો કોઇ બીજો માણસ હોત તો જરૂર તેને અસંભવિત માનીને છોડી દેત, પણ તે તો કહેતો કે ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય છે કાન્તિલાલ ધૈર્યથી આ અસાધ્ય વાતને પણ સાધ્ય કરવા માટે મંડ્યો રહ્યો. તેને તેમ કર્યા વગર છુટકોજ ન્હોતો.

ઘણા દિવસ સુધી એવી રીતે મંઝલ કરવા માડ્યો અંતે તે શુભ દિનસ આવી પહોંચ્યો. તેણે હિસાબ ગણ્યો, તો બસ આ મહિનાનો પગાર મળતાંજ તેના હજાર રૂપિયા પુરા થઇ જશે. કાન્તિલાલના આનંદની આજે સીમા ન રહી કારણકે તેના જીવનની સઘળી ઇચ્છાઓ પુરી થવા આવી છે.

કાન્તિલાલ જે કાંઇ બચાવતો તે તેના શેઠને ત્યાંજ જમાં મૂકતો. જે દિવસે એક હજાર રૂપિયા પુરા થયા તેજ દિવસે તે પોતાના શેઠની પાસે રજા લેવાને માટે ગયો. તે તેની સર્વ હકીકત સાંભળીને ખુશી થયો. કાન્તિલાલના દાસત્વના દિવસો પુરા થયા જાણી શેઠ પણ ખુશી થયો.

કાન્તિલાલ હવે ત્યાં વધુવાર રહી શકે તેમ ન્હોતું આટલા દિવસ ધીરજ રાખી પણ, હવે તેને જરાપણ ધીરજ રહી નહિ. તેજ વખતે તેણે રૂપિયા લઇને પોતાને ઘેર જવાની ઇચ્છા બતાવી. તેના શેઠે કહ્યું,—"ઠીક, તમારે જવું હોય તો ભલે જાવ; પરંતુ આટલા બધા રૂપિયા તમે એકઠા સાથે ન લઇ જશો કારણ કે રસ્તો સારો નથી. ચોર અને લુંટારાઓની રસ્તામાં બીક છે. આજ થોડા ઘણા રૂપિયા સાથે લેતા જાવ અને ફરી આવીને પાછા થોડા લઇ જજો. એમ થોડે થોડે કરીને બધા રૂપિયા લઇ જજો."

કાન્તિલાલ હવે જરાવાર પણ રોકાઇ શકે તેમ ન્હોતું. આટલા બધા દિવસ રોકાયો હવે શી રીતે રોકાય ? તેણે કહ્યું; "ક્ષમા કરો, કાંઇ બીક નથી હું ઘણી જ સાવધાનીથી રૂપીયા લઇ જઇશ." શેઠે ફરી પણ એકવાર સમજાવવાનો યત્ન કર્યો. કાન્તિલાલ પહેલાં કદિપણ તેના શેઠનો બોલ ઉથાપતો ન્હોતો. તે જાણતો હતો કે તે જે કાંઇ કહે છે તે મારા ભલાને માટેજ કહે છે, પરંતુ આજે તો તે પોતાની અધીરતાને દાબી શક્યો નહિ. જેથી તેના શેઠે તેને સર્વ રૂપિયા આપી દીધા. રૂપિયાને હાથમાં લેતાંજ જાણે તેનો પૂર્વપરિચિત ભાઇ હોય તેવું તેને લાગ્યું. તે રૂપિયા મળતાંજ જેમ ઘણા દિવસના વિયોગના અંતે પોતાના વ્હાલા ભાઇને મળવાથી જેવો આનંદ થાય તેવો તેને રૂપિયાને જોઇને આનંદ થયો તે રૂપિયાને બરોબર સાવધાનીથી પોટલીમાં બાંધી તે રાત્રેજ તે પોતાના ઘર તરફ જવા તૈયાર થયો. સવાર સુધી રાહ જોવાનું તેને અસહ્ય થઇ પડ્યું. જતી વખતે તેના શેઠે તેને કહ્યું:—"ભાઇ ! તું તારી સાથે એક હથિયાર રાખજે, કારણ કે કોણ જાણે છે કે આફત આવશે કે નહિ. એમ કહી શેઠે એક મારી તલ્વાર કહાડીને તેને આપી.

કાન્તિલાલ તેજ રાત્રે ઘેરથી નીકળ્યો. જતાં રસ્તામાં પોતાના ઓળખાણવાળા જે મળતાં તેની રજા લેતો લેતો તેણે રસ્તો કાપવા માડ્યો.

૨

કાન્તિલાલ ઘેર જતા જતા વિચાર કરવા લાગ્યો કે, હું ઘેર જઇને મારી માને શું કહીશ ? તે કાંઇ રૂપિયાની આશા રાખીને તો બેઠી નથી. મને જોઇને પૂછશે કે ભાઇને ખોળી લાવ્યો ? તે તો તેનીજ વાટ જોઇને બેઠી છે ! કાંઇક આગળ જતાં વળી વિચાર આવ્યો કે—ખેર ! આટલા દિવસ વળી વધારે, ઘેર જઇને તરતજ ભાઇની શોધ કરી લાવીશ.

આમ મનમાંને મનમાં વિચાર કરતો કરતો તે ચાલ્યો જાય છે, ગામ પાછળ રહી ગયું આગળ એક મોટું ભયાનક જંગલ આવે છે, ત્યાં આવ્યો. જંગલની વચ્ચોવચ્ચ એક રસ્તો છે, તે રસ્તે થઇને તે જાય છે. જો કે જોતામાં અર્ધી રાત વહી

ગઈ. અંધકાર વધવા લાગ્યો, કંઇ પણ પ્રકાશનું ચિન્હ જણાવા ન લાગ્યું. તે પોતાના શરીરને પણ જોઇ શકતો ન્હોતો. પરંતુ કાંતિલાલને ઘેર જવાની એટલી બધી ઉતાવળ હતી કે તેને જરાપણ બીક લાગતી ન્હોતી. તે અંધારામાં ને અંધારામાં ઝપાટાબંધ ચાલવા માડ્યો.

ઘોર અંધારામાં ચાલતા ચાલતાં ક્યારે રસ્તો ભૂલી ગયો તેની તેને ખબર ન રહી. અંતે જ્યારે ઝાડની ડાળીયો તેના શરીર અથડાઈ ત્યારે તે એકદમ ઉભો રહ્યો અને રસ્તો ગોધવા માટે ચારે તરફ ભમવા લાગ્યો પણ રસ્તો જડ્યો નહિ. ખોળતા ખોળતા તે ઘણો થાકી ગયો. અને આમ તેમ ફરતા તે ક્યાંથી આવ્યો હતો અને કઇ તરફ જવાનું છે તે પણ ભૂલી ગયો. કદી કોઇ રસ્તો જણાય અને તે રસ્તે જાય, તો આગળ જતા પાછું જંગલજ આવતુ. આવી રીતે ભટકતાં ભટકતાં તેને અચાનક કોઇ માણસના આવવાનો ધણુસારો જણાયો. જોયુ તો કોઈ અંધકારને ચીરતો તેની પાછળ પાછળ આવે છે. પાસે આવતા જ કાંતિલાલે જોયું તો તે કોઇ જંગલી શિકારી જણાયો.

તેને જોતાંજ કાંતિલાલના જીવમાં જીવ આવ્યો તેણે પૂછ્યું કે-ભાઇ, તું મને રસ્તો બતાવે છે?

શિકારીએ તેના પગથી તે શિખ સુધી નજર કરીને પૂછ્યુ કે-તમારે ક્યાં જવું છે?

કાંતિલાલે પોતાના ગામનું નામ કહ્યું

શિકારીએ તેની સાથે થોડેક દુર જઇ અને પછી તેને એક રસ્તે ચડાવી કહ્યું કે "આ સામે ને સામે બરાબર ઉત્તરની તરફ ચાલ્યા જાવ."

કાંતિલાલે તે રસ્તે ચાલવા માંડ્યુ. ધીમે ધીમે થાકથી તેનું શરીર શિથિલ થઇ ગયું. પગ લથડવા લાગ્યા. એટલામાં ત્યાંથી થોડેજ છેટે એક ઝુંપડીમાંના દીવામાંથી મંદ પ્રકાશ જણાવા લાગ્યો. કાંતિલાલ ધીમે ધીમે તે ઝુંપડીની તરફ ગયો જોયુ તો ત્યાં એક સ્ત્રી બેઠી બેઠી કપડાં સાંધે છે. આટલી રાતે પણ તેને સુવાની કાંઇ ઇચ્છા થતી હોય એમ જણાતુ નથી તે તન્મય થઇને કામ કરે છે.

કાંતિલાલે તેને કહ્યું—"હું થાકેલો મુસાફર છું. આજની રાત મ્હને અહીં સુવા દેશો?"

તે સ્ત્રી થોડીવાર તેના સામુ જોઇ રહી, પછી ઘણી જ વિસ્મયતાથી બોલી—"આટલી મોડી રાતે તમે આ રસ્તે કેવી રીતે આવ્યા?"

કાંતિલાલ—"હું જંગલમાં ભૂલો પડ્યો હતો. ભાગ્યવશાત એક શિકારીએ મને આ રસ્તો બતાવ્યો-તેથી અહીં આવ્યો છુ" એટલું કહેતાં જ તે બેસી ગયો. તેનાથી ઉભું રહી શકાયુ નહિ.

કેટલીકવાર સુધી તો તે રમણી છાનીમાની કોણ જાણે કે કંઇક વિચાર કરવા લાગી, અને કાંઇક આમ તેમ ડાફોરા મારવા લાગી. તે પછી તેણે ચારે તરફ જોઇને ધીમેથી કહ્યું કે—"જાણો છો, કે તમે અહીં ક્યાં આવ્યા છો?"

કાંતિલાલ સ્ત્રીના મોં સામું જોઇને બોલ્યો—"ના, આ કોનું ઘર છે?"

રમણી—"આ લુંટારાનું ઘર છે. જે શિકારીએ તમને રસ્તો બતાવ્યો તે લુંટારો છે અને આ તેનુંજ ઘર છે."

કાંતિલાલ ગભરાતો ગભરાતો બોલ્યો—"તો હવે શું કરૂં?"

રમણી—"ઉપાય તો હવે કાંઇ રહ્યો નથી. તે તમારી પાછળ પાછળ આવતો જ હશે."

એટલુ કહેતાં જ બહારથી કોઇના આવવાનો ધણુસારો જણાયો. સ્ત્રીએ ગભરાઇને કાંતિલાલને કહ્યું કે;—"ઉઠો ઉઠો, વાર ન કરો" એમ કહીને જલ્દીથી તેને એક અંધારી જગ્યામાં સંતાડી દીધો.

શિકારીએ ઘરમાં પેસતાંજ તે સ્ત્રીને પૂછ્યું કે—"શિકાર ક્યાં છે?"

સ્ત્રીએ કાંઇ ઉત્તર ન આપ્યો. તે માત્ર વિસ્મયજનક દૃષ્ટિથી તેના મો સામુંજ જોઇ રહી.

શિકારીએ ફરી ગરજીને કહ્યું કે—"શિકાર ક્યાં ગયો"?

રમણી જાણે કશું જ જાણતી ન હોય તેવો ભાવ બનાવીને કહેવા લાગી કે—"શિકાર!"

શિકારી—"હા, હા, શિકાર!"

રમણી (વિસ્મયથી) "કેવો શિકાર?"

શિકારી અધીરાઇથી બોલ્યો—"મે બરાબર તેને અહીં આવતાં જોયો છે, રસ્તામાં પણ નથી, ઘેર પણ નથી તો શુ તે ઉડી ગયો?"

રમણી—"શું ખબર!"

શિકારી ગુસ્સાથી બોલ્યો, "જાણું છું કે આ બધાં તારા જ કારસ્તાન છે. હજુ સુધી તારી એ ટેવ ગઈ નહિ ! બોલ ક્યાં મતાડ્યો છે ?" એવું કહી ને તેણે તે સ્ત્રીને જોરથી એક લાત મારી. સ્ત્રી ધડમ લઈને જમીન ઉપર ગબડી પડી, પણ તેણે કાંઈ વાત જણાવી નહિ."

સ્ત્રીને ચુપ જોઈને તેનો ક્રોધ વધી ગયો, મારતાં મારતાં તેણે તેને અધમુવી કરી નાખી, તો પણ તેણે મોંમાંથી એક અક્ષર પણ ન કહ્યો. પડી પડી માત્ર માર જ ખાવા મંડી.

આ જોઇ કાંતિલાલથી રહેવાયું નહિ. તેણે ધાર્યું કે હવે સંતાઇ રહેવાનું કામ નથી. મારે માટે આ બિચારી સ્ત્રી મરી જવા બેઠી ! આમ વિચાર કરતો તે તુરતજ બહાર આવીને બોલ્યો— "આ બિચારીને તું નાહક શા માટે મારે છે ? લે હું આ ઉભો"

તેને જોતાંજ શિકારી સ્ત્રીને છોડીને એકદમ વાઘની માફક તેના ઉપર કુદી પડ્યો.

અપૂર્ણ.

श्री महाकवि कालिदास विरचित

मेघदूतम्

मूळसहित गुजराती भाषान्तर.

(લેખક—શ્રીયુત હરિલાલ નૃસિંહરામ—)

પૂર્વમેઘ.

कश्चित्कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः
शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः ।
यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु
स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु ॥ १ ॥

અન્વયપૂર્વક પદો—१ स्वाधिकारात् २ प्रमत्तः ३ कान्ताविरहगुरुणा ४ वर्षभोग्येण ५ भर्तुः ६ शापेन ७ अस्तंगमितमहिमा ८ कश्चित् ९ यक्षः १० जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु ११ स्निग्धच्छायातरुषु १२ रामगिर्याश्रमेषु १३ वसतिं १४ चक्रे ॥

અર્થ—૧ પોતાના અધિકારથી (માંના અર્થમાં છે) ૨ પ્રમત્ત બનેલા, ૩ કાન્તાના વિયોગને લીધે અત્યંત ભારે થઈ પડેલા, ૪ એક વર્ષ સુધી ભોગવાતા, ૫ સ્વામિના (રાજાના) ૬ શાપ વડે, ૭ અસ્ત પામેલા (નાશ પામેલા) મહિમા (સામર્થ્ય) વાળા, ૮ કોઇ એક, ૯ યક્ષ, ૧૦ જનક તનયાના (સીતાના) સ્નાન કરવાથી પવિત્ર થએલાં પાણીવાળા, ૧૧ સજડ સજડ છાયાનરૂ (નમેરૂ વૃક્ષો) વાળા, ૧૨ રામગિરિનાં (ચિત્રકૂટના) આશ્રમોમાં, ૧૩ વાસ, ૧૪ કરતો હવો.

અર્થાત્—કાવ્યના આરંભમાં આશીર્વાદ, નમસ્કાર, કે વસ્તુનો નિર્દેશ હોવો જોઇએ. એ શાસ્ત્રાધાર પ્રમાણે કવિ આ કાવ્યના આરંભમાં વસ્તુનો નિર્દેશ કરતા નીચે પ્રમાણે ક્યાનો આરંભ

કરે છે. હિમાલયની અલકાપુરીના યક્ષરાજ કુબેરના હાથ નીચે મોટા અધિકાર[1] ઉપર એક યક્ષ હતો, તેણે પોતાની સ્ત્રીના મોહમાં પડીને પોતાના અધિકાર ઉપર (પોતાના કામમાં) ધ્યાન આપ્યું નહિ. જેથી અત્યંત ક્રોધી બનેલા કુબેરે તે યક્ષને સ્ત્રી વગર એક વર્ષ સુધી દેશપાર કર્યો. જેથી તે પોતાની કાન્તાનો વિયોગી બની, જે પર્વત ઉપર ઘણો સમય રામ અને સીતા રહ્યાં હતાં, અને સીતાએ પ્રતિદિવસ સ્નાન કરી જે પર્વતના જળાશયોને પવિત્ર કર્યાં હતાં, તથા જે પર્વત ઉપર ઘાડી છાયાવાળાં નમેરૂ વૃક્ષો સજડ સજડ ઉગેલાં હતાં તે રામગિરિ-ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર આવીને આશ્રમોમાં[2] એક વર્ષ સુધી રહેલો હતો. આમા ચિત્રકૂટ ઉપરના પાણીને રામના સ્નાન કરવાથી પવિત્ર થએલા ન જણાવતાં સીતાના સ્નાન કરવાથી પવિત્ર થએલાં જણાવ્યા છે, તેમાં આ યક્ષની પેઠે રામ જો કે દેશપાર થઇને આ ચિત્રકૂટ[3] ઉપર રહ્યા હતા તોપણ તે સીતા સાથે (પોતાની કાન્તા સાથે) હતા, જેથી યક્ષ રામથી પણ અત્યંત દુઃખી હતો એમ જણાવવાનો કવિનો હેતુ હોય એમ જણાય છે, અને તેથી રામે હનુમાન સાથે સીતાને મોકલેલો સંદેશો ધ્યાનમાં લઇ કવિએ આ મેઘદૂત કર્યો છે, એમ કેટલાક કહે છે.

આમા "વિપ્રલંભ" નામનો શૃંગાર રસ છે. અને તેમાં પણ નાયકની ઉન્માદાવસ્થા છે. આ કાવ્યમાં આદિથી અંત સુધી મંદાક્રાન્તા વૃત્ત છે તેના પ્રત્યેક ચરણમાં म, भ, न, त, त, ग, ग, એ રીતે ૧૭ અક્ષર આવે છે. ૧.

तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी
नीत्वा मासान्कनकवलयभ्रंशरिक्तप्रकोष्ठः ।
आषाढस्य प्रथमदिवसे मेघमाश्लिष्टसानुं
वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श ॥ २ ॥

અન્વયપૂર્વક પદો—१ तस्मिन् २ अद्रौ ३ अबलाविप्रयुक्तः ४ कनकवलयभ्रंशरिक्तप्रकोष्ठः ५ कामी ६ स, ७ कतिचित् ८ मासान् ९ नीत्वा, १० आषाढस्य ११ प्रथमदिवसे, १२ आश्लिष्टसानुं १३ वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं १४ मेघम् १५ ददर्श.

અર્થ—૧ તે (ચિત્રકૂટ), ૨ પર્વત ઉપર, ૩ કાન્તાના વિયોગવાળો (અને તેથી અત્યંત દુબળો થવાને લીધે), ૪ કનકવલય (સોનાનું કંકણ-કડું) નીકળી પડવાથી ખાલી-શૂન્ય દેખાતા હાથના કાંડાવાળો, ૫ કામી, ૬ તે-યક્ષ, ૭ કેટલાક[4] ૮ માસ, ૯ વીતાવી (વીત્યા પછી), ૧૦ આષાઢ માસના, ૧૧ પહેલા દિવસે, ૧૨ પર્વતના શિખરને ઢાંકી દેતા (અને તેથી), ૧૩ દંતઃ શૂળો મારીને પથરો ઉખેડી નાખવાની ક્રીડા કરવામાં આડાઅવળા દંતૂશળોના પ્રહાર કરતા હાથીના જેવા શોભતા[5], ૧૪ મેઘને, ૧૫ દેખતો હવો.

---

૧ બાગનું રક્ષણ કરવામાં (નવલરામની કલ્પના પ્રમાણે) ૨ બારે માસ એક જ આશ્રમમાં ન રહેતાં થોડો સમય એક આશ્રમમાં, થોડો સમય બીજા આશ્રમમાં એમ જુદા જુદા આશ્રમોમાં રહ્યો હતો. કારણ કે કાન્તાના વિયોગ દુઃખને લીધે તેનું ચિત્ત અસ્વસ્થ હતું ૩ કવિ શિવલાલ ધનેશ્વર "આ ચિત્રકૂટ પર્વત નાશિક તથા આગળ-ગોદાવરીના મૂળ આગળ છે" એમ કહે છે ૪ આઠ માસ કારણ આગળ ઉત્તર મેઘમાં શ્લોક ૪૭ માંના "शेषान्मासान्गमय चतुर" એ કહેવાથીના ચાર માસ બીતાડ, એમ કહેલું છે ૫ આ ઠેકાણે ઉપમાદર્શક इव શબ્દ લુપ્ત હોવાથી લુપ્તોપમા છે.

અર્થાત્—તે ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર રહેતો તે યક્ષ કામી એટલે કાન્તામાં જ ચિત્તવૃત્તિવાળો હતો તેથી કાન્તા વિયોગના અત્યંત દુસ્સહ કલેશથી તે ઘણો કૃશ-દુબળો પડી ગયો હતો, અને તેથી તેના કાંડે પહેરેલું સોનાનું કડું નીકળી પડ્યું હતું. એવી સ્થિતિમાં તેણે લગભગ આઠ માસ કાઢ્યા પછી આષાઢ સુદી પડવાને[1] દિવસે તે પર્વતના શિખરને ઢાંકી દેતો મેઘ ચઢી આવેલો દીઠો. તે મેઘ પર્વતને દંતશળો મારવાની ક્રીડા કરતા હાથી જેવો શોભતો હતો. ૨

तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः कौतुकाधानहेतो–
रन्तर्बाष्पश्चिरमनुचरो राजराजस्य दध्यौ ।
मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः
कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे ॥ ३ ॥

અન્વયપૂર્વક પદો—१ राजराजस्य २ अनुचरः ३ अन्तर्बाष्पः ४ कौतुकाधानहेतोः ५ तस्य ६ पुरः ७ कथमपि ८ स्थित्वा ९ चिरम् १० दध्यौ. ११ मेघालोके १२ सुखिनः १३ अपि १४ चेतः १५ अन्यथावृत्ति १६ भवति १७ कण्ठाश्लेषप्रणयिनि १८ जने १९ दूरसंस्थे २० किं २१ पुनः

અર્થ—૧ રાજાના રાજાનો (રાજા-યક્ષના રાજા ધનાધિપતિ-કુબેરનો), ૨ અનુચર-સેવક (તે યક્ષ), ૩ અંતરમાં અટકાવી રાખેલા અશ્રુવાળો[2], ૪ કૌતુકને-અભિલાષને ઉત્પન્ન કરવાના કારણ રૂપ, ૫ તે (મેઘ)ની, ૬ આગળ-સામે, ૭ ઘણા મોટા પ્રયત્નથી (પરાણે પરાણે), ૮ ઊભો રહીને, ૯ ઘણા વખત સુધી (મનોવિકાર શાન્ત થતા સુધી), ૧૦ વિચાર કરવા લાગ્યો (મનોવિકારનો હેતુ જણાવતાં કહે છે કે) ૧૧ મેઘના દર્શન થતા, ૧૨ સુખી (પ્રિયજનાદિના સંયોગવાળા) માણસના, ૧૩ પણ, ૧૪ ચિત્ત, ૧૫ બીજી વૃત્તિવાળા (વિકારવાળાં), ૧૬ થાય છે (ત્યારે પછી) ૧૭ પ્રિયાના કંઠનું આલિંગન કરવાની ઇચ્છાવાળો, ૧૮ માણસ, ૧૯ (પ્રિયાથી) દૂર રહેલો હોય (તેવે તેમ થાય) તેમાં, ૨૦ કહેવું શું?

અર્થાત્—મેઘને જોઈને સુખી માણસનો કામ વૃદ્ધિ પામે છે, તો આ યક્ષ તો ઘણા વખતથી પોતાની સ્ત્રીથી વિયોગી બની દૂર પડેલો હોવાથી ઘણો જ કામી બને જ બને. અને તેથી તેના અંતરમાં પોતાની સ્ત્રી સંબંધી અનેક વિચારો ઉપરાઉપરી આવે, અને તેથી ગળગળો થઈ જાય, અને તેથી તે મેઘના સામે ઊભો પણ પરાણે રહે. એ બધુ બનવા જોગ છે. ભાવાર્થ કે વિયોગીઓનો કામ મેઘદર્શનથી ઘણો વૃદ્ધિ પામે છે.

આમાં અર્થાન્તરન્યાસ છે, પ્રથમ સહેજ પ્રસ્તુત વસ્તુ જણાવીને પછી સામાન્ય વસ્તુથી વિશેષનું સમર્થન કરવામાં આવે, ત્યાં અર્થાન્તરન્યાસ કહેવાય. ૩

હવે મનોવિકાર શાન્ત થયા પછી તેણે શું કર્યું તથા તેને શો મનોવિકાર થયો તે જણાવતાં કહે છે કે—

प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थी ।
जीमूतेन स्वकुशलमयीं हारयिष्यन्प्रवृत्तिम् ॥

[1] પુનમીઆ મહિના લેખે ગણતાં આષાઢનો પહેલો દિવસ તે જેઠ વદી પડવો જણાય. [2] ધીરોદાત્ત નાયક હોવાથી આવતા અશ્રુને અટકાવતો.

કરી શકે ? લુગડાં ક્યાંથી પહેરાવે અને છોકરાંને ભણાવી પણ શી રીતે શકે ? આ લોકોને ૬૨, ૧૪, ૧૭ અને ઘરડો થાય ત્યારે ૨૦ રૂપિયા પગાર મળે છે તે ઘણોજ ઓછો છે. જવાબદારી ઘણી, ૨૪ કલાકની નોકરી, રવીવારે પણ રજા નહિ છતાં નાણાં ઉઘરાવી સરકારને આપે તેવી નોકરી છતા પગાર જુજ. આશા છે કે નામદાર સરકાર આ લોકોનો પગાર વધારી આપશેજ. તેમનો પગાર ઓછામા ઓછો ૨૦, ૨૫, ૩૦, ૩૫ અને ૪૦ નો તો હોવો જોઇએ તોજ કાંઇક તેમનું પુરૂં થાય. આ બાબત જલ્દીથી સમાધાનીથી કામ લેવાની જરૂર છે. અને સરકારની ત્રીજોરી હસાના વખતમા તર કરનાર આવા નીમકહલાલ કમાઉ દીકરાઓ તરફ મગરૂર ઉદાર દ્રષ્ટિથી જોશે

× × × ×

રા. સા. હરિલાલભાઈ ઑનરેબલ થયા.

નામદાર-ધી-જે-પટેલ-વાઇસરોયની ધારાસભામાં જવાથી તેમની જગ્યાએ અમદાવાદના વકીલ રા. સા હરિલાલ દેસાઇભાઇ બી. એ એલ. એલ. બીની ચુંટણી થઇ છે. તેઓ અમદાવાદની મ્યુનિસિપાલીટીમા પ્રજા તરફથી ઘણુ ઉત્તમ કામ કરે છે તેઓની ચુંટણી થવાથી પ્રજામાં હર્ષ ફેલાયો છે. અમે તે નામદારને અભિનંદન આપીએ છીએ. અને ઑન. પટેલની ખાલી પડેલી જગ્યા તેમના જેવી બાહોશીથી ઑન મી. દેસાઇ પુરી શકશે એવી આશા છે.

× × × ×

રાજકિય સુધારાની યોજના.

હોમરૂલ લીગ ફોર ઇંડિયાના પ્રમુખ ડૉ. સુબ્રહ્મન્ય આયર, માજી હાઇકોર્ટ જડજે મદ્રાસથી અમેરીકાના પ્રધાન ઉપર હિંદુસ્તાનને સ્વરાજ્ય અપાવવા સંબંધી એક પત્ર લખ્યો હતો તે લાંબી મુદતે પ્રકટ થયો છે. તે પછી હીંદી પ્રધાન નાઃ મોન્ટેગુ હીંદમાં આવી દરેક સ્થળની અને પ્રજાના આગેવાનોની મુલાકાત લઇ પાછા વિલાયત ગયા અને ત્યાંથી હાલમાં હીંદી રાજકિય સુધારાની યોજના બ્હાર પડી છે. જેમા કોન્ગ્રેસ લીગે ઘડેલી યોજનાનો અસ્વિકાર કરેલો છે. આ યોજનાનો સાર એ છે કે—હીંદી વઝીરનો પગાર ઇંગ્લંડની તીજોરીમાંથી આપવો, હીંદ માટે પ્રીવી કાઉન્સીલ સ્થાપવી, ગવર્નર જનરલની હાલની ધારાસભાને બદલે 'કાઉન્સીલ ઑફ સ્ટેટ' સ્થાપવી તેમાં સભ્યો ૫૦ રાખવા તેમાથી ૨૧ ની ચુંટણી થાય અને ૨૯ ની નીમણુક ગવર્નર જનરલ કરે તેમા ૪ બીન અમલદારો રહેશે તેના પ્રમુખ ગવર્નર જનરલ રહેશે. આ કાઉન્સીલની મુદત ૫ વર્ષની રહેશે. બીજી ધારાસભા ૧૦૦ સભ્યોની બનાવવી તેમા બે તૃતીયાંશ ચુંટાયલા અને એક તૃતીયાંશ નીમાયલા જોઇએ નીમાયલામાં ત્રીજા ભાગના બીન અમલદાર હોવા જોઇએ. પ્રમુખની નિમણુંક ગવર્નરજનરલે કરવી સરકારી ખરડાઓ ધારાસભામા દાખલ કરવા અને તેમાં પસાર કરવા, અને પસાર કરેલા ખરડાં કાઉન્સીલ ઑફ સ્ટેટ એટલે રાજ્યદ્વારી મંડળને મોકલવા, ખાનગી ખરડાઓ મેમ્બરો રજુ કરી શકશે. અને તે ધારાસભામાંથી પસાર થયા પછી બીજા મંડળને મોકલી આપવા. તેમાં મતભેદ પડે તો સંયુક્ત સભાએ નીકાલ કરવો. ઠરાવો માત્ર ભલામણો તરીકે લેખાશે ગવર્નરજનરલ અને તાજના હાથમાં મંજુરી, મોકુફી કે બરતરફીની સત્તા રહેશે.

પ્રાંતિકકારોબારીઓ—એક ઇલાકાની સરકાર, કારોબારી મંડળ, ધારાસભાના ચુંટાયલા સભ્યોમાંથી ગવર્નર નીમે તેવો વઝીર અને એક વધારાનો સભ્ય એટલાની બનશે કારોબારી મંડળ બે સભ્યોનુ બનશે તેમા એક હીંદી રહેશે. ધારાસભા દરેક પ્રાંતમાં સંગીન ચુંટાયલી બહુમતી સાથે વધારેલા વિસ્તારવાળી ધારાસભા સ્થાપવી.

દેશી રાજ્યોની એક મંત્ર મંડળી સ્થાપવી, હીંદી સનંદી નોકરીઓમાં ઉંચા અધિકારવાળી જગ્યાઓમાં ૩૩ ટકા જેટલો ભાગ હીંદીઓને આપવો કમીશન તપાસ ચલાવે તે સુધીમાં દર વર્ષે દોઢ ટકાનો તેમા વધારો કરવો. કમીશન બાર વર્ષે નીમવું. ધારાસભાનો પ્રમુખ ગવર્નર રહેશે. કારોબારી સભા સાથે સબંધ ધરાવનારા પ્રધાનોને, ગવર્નર ધારાસભામાંથી ચુંટાયલા સભાસદોમાંથી નીમશે.

આ યોજનાને સરભૂપેન્દ્રનાથબાસુ, સર સત્યેન્દ્રપ્રસંનસિંહ વિગેરેએ સારી ગણેલી છે જ્યારે મીસીસ બીસેન્ટ વિગેરેને તે અધુરી લાગે છે

× × × ×

રાજકીય સુધારાની યોજના—તા. ૨૦ અગસ્ટ ૧૯૧૭ ના રોજ આપવામાં આવેલા વચન અનુસાર હિંદુસ્તાનની રાજ્યશાસન પદ્ધતિમાં સુધારા કરવાની યોજના બહાર પડી છે. તે યોજનાને કોઇ પણ પક્ષ તરફથી સંપુર્ણ અનુમોદન મળ્યુ નથી. સ્વરાજ્યવાદી પક્ષને તેમા લોકશાસન પદ્ધતી જણાતી નથી માધ્યમીક પક્ષે તેમાં કેટલાક સુધારા વધારા સાથે તે પદ્ધતી સ્વીકારવા ઇચ્છા બતાવી છે. અમારા માનવા પ્રમાણે તા. ૨૩ મીના વચનથી સામાન્ય જન સમુદ્રમાં જે આશા બંધાઈ હતી તેને આ યોજના સંતોષ આપી શક્તી નથી. વળી લોકશાસન પદ્ધતિની જે રીતી દાખલ કરવામાં આવી છે તેથી બ્યુરોક્રસીની સત્તાઓમા ઘટાડો થવાને બદલે વધારો થાય છે અને જે નાયકો 'મીનીસ્ટર' થશે તેમને નવા કર નાખવા પડે એવાં ખાતાં તેમને સોંપાય તેથી તેઓ પ્રજામા ઘણા અળખામણા થશે, અને કદાચ પ્રજા આવું સ્વરાજ્ય નથી જોઇતું એવો પોતાને મોઢે નકો પાડશે અને બાર વરસે પારલામેન્ટની રીવીઝન કમીટી ભરાશે ત્યારે સદરહુ ખાતા પાછાં બ્યુરોક્રસીના સ્વાધીન થશે. હિંદુસ્તાન સ્વરાજ્યને માટે લાયક છેજ નહી એવું આપણી પાસે કબુલ કરાવવાની આ બાજી હોય એવુ અમને તો ભાસે છે.

× × × × × ×

સ્પેશીઅલ કોન્ગ્રેસ—આ બાબતપર હિંદુસ્તાનના સમગ્ર રાજ્યદ્વારીઓના મત કેવા છે અને લોકનાયકો તથા જનસમાજનો મત કેવો છે તે સમજવા તથા તે અનુસાર કાર્ય કરવાની ખાસ જરૂર હોવાથી ચાલુ માસમાં કોન્ગ્રેસની ખાસ બેઠક મુબાઇ ખાતે મળશે. તેના પ્રમુખ કોણ થશે એ હજુ નક્કી નથી પણ કોઇ મુસલમાન અગ્રેસરના પ્રમુખપણા નીચે કોન્ગ્રેસ ભરાય તો ઘણું સારૂ એમ અમારૂ માનવુ છે

× × × × × ×

લશ્કરી સનંદી નોકરીઓ—આખરે નામદાર સરકાર કઇક જાગી અને કાળા લોકને માટે લશ્કરી સનંદી નોકરીઓના દરવાજા જરાક ઉઘાડ્યા. પણ દ્વાર ઘણું મોડુ ઉઘડ્યુ છે. હિંદુસ્તાનના સૈનિકોએ પોતાની વીરતા હાલના પ્રચંડ યુદ્ધમાં દાખવી અને તે સરકાર તથા જર્મન વીગેરે દુશ્મનોને પણ કબુલ કરવી પડી, જ્યા તેની તુલના બ્રીટીશ સરકારની ન્યાયી-હાથે ઘણી જુજ થઇ છે તે દીલગીર થવા જેવુ છે. સવાલ એ છે કે આમાં આભાર કોનો માનવો ? જહાલ કે મવાળ પક્ષનો ? કે બ્રીટીશ ન્યાય વૃત્તીનો કે દુશ્મનની દુશ્મનાવટનો ? હિંદુસ્તાનની બ્યુરોક્રસીનો કે ગ્રેટબ્રીટનની વૉર કેબીનેટનો ?

× × × × × ×

મહાત્મા ગાંધી તથા સત્યાગ્રહ—ગઇ સાલ ખેડા જીલ્લામાં અતિ વૃષ્ટીથી પણો થોડો પાક થયો તેથી મહેસુલ મુલ્તવી રાખવા પ્રજાએ નામદાર સરકારને ઘણી અરજીઓ કરી. પણ તે સર્વે ઉપરથી નામંજુર થઇ ત્યારે પ્રજાને આત્મભાન કરાવવા તથા સરકારની પણ કાંઇક દૃષ્ટિ ઉઘાડવા માટે મહાત્મા ગાંધીએ ખેડા જીલ્લાની પ્રજા પાસે સત્યાગ્રહની શરુઆત કરાવી. સરકારે પણ દરેક પ્રકારે હપ્તો વસુલ લેવા તજવીજ કરી જોઇ. છેવટે પ્રજાના સત્યાગ્રહનો વીજય થયો

છે અને સરકારને પ્રજાની માગણી વ્યાજબી માનવી પડી છે. સતી સાવિત્રી સત્યાગ્રહથી પોતાના પતીને સાક્ષાત્ યમદેવના પાસેથી છોડાવી લાવી હતી તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાના સત્યાગ્રહ આગળ ન્યાય સાક્ષાત્ હાજર થાયજ. પણ આ હથીઆર ઘણું ભયંકર છે તથા તેનો સચોટ ઉપયોગ કરતાં અને વાળી લેતા આવડવુ જોઈએ. મહાત્મા ગાંધીને આ વિજય માટે અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ, અને પ્રજાને સત્યાગ્રહ તથા સ્વમાન શીખવા સાથે સાથે ભલામણ કરીએ છીએ.

+ + × + + +

મહાત્મા ગાંધી અને રેક્રુટીંગ—સત્યાગ્રહી કર્મવીર મહાત્મા ગાંધી ગુજરાત પ્રત્યે રેક્રુટીંગ માટે અપીલ બહાર પાડે એ ક્ષુદ્ર દ્દષ્ટીએ સરકારને મળી ગયા જેવું જણાય. પણ સુક્ષ્મ દ્દષ્ટીથી વીચાર કરતા સ્વરાજ્યનો રસ્તો વીરપુરૂષોના અસ્તીત્વથી ઘણો સુલભ થાય છે.' પાંચ' કે દશ લાખનું લસ્કર તૈયાર હોય તો આપણી વ્યાજબી માગણીઓ બાબત કોઈથી ના પાડી શકાયજ નહી. તેમજ સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી તે ટકાવી રાખવાની મોટી પવીત્ર ફરજ પ્રજા પર આવી પડે છે, તે અદા કરવા માટે પણ લસ્કરની જરૂર છે. અને આધુનીક યુદ્ધકળા કે જેથી આપણે ઘણા વરસોથી અજાણ છીએ, તે શીખવાનો આ પ્રસંગ અનાયાસે આવ્યો છે તે સર્વેએ અતીન હર્ષથી સ્વીકારી લેવો જોઇએ અને માતૃભુમીના સાચા સેવક હોય તેમણે હવે યુદ્ધકળા શીખવીજ જોઇએ. અંગ્રેજ સરકાર આ પ્રસંગે યુદ્ધકળા શીખવશે. ફરી આવો પ્રસંગ આવશે નહી.

કેટલાક કહે છે કે બીન મરતે શા માટે લસ્કરમા જવું ? અમારો જવાબ એવો છે કે જે વિદ્યાથી આપણે અજાણ હોઇએ તે શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતા પ્રમાણે સેવાવૃતીથી પણ શીખીએ તે સારૂં છે અને આવા મહત્વના પ્રશ્ન બાબત સરતો કરવા બેસીએ તો આપણને શીખવનારાઓને અશ્રદ્ધા કે સંશય થાય, અને કદાચ આપણને તે વિદ્યા ન પણ શીખવે. માટે

તદ્વિદ્ધિ પ્રણિપાતેન પરિપ્રશ્નેન સેવયા.

આ બાબત મહાત્મા ગાંધીના મત પ્રમાણે પ્રજા તથા યુવાનવર્ગ ચાલશે તો ઘણો જ ફાયદો થશે.

× × × ×

ગામેગામ સ્વયંસેવક મંડળની જરૂર—હાલની પરીસ્થીતી તથા મોંઘવારીને લીધે જાન-માલ તથા સ્ત્રીઓની લાજ બચાવવાનું કામ ઘણુ મુસ્કેલ છે. અને સરકારથી પણ યુદ્ધમાં તે રોકાયલી હોવાથી આંતરીક વ્યવસ્થા પર બરાબર લક્ષ ન આપી શકાય એ સ્વાભાવીક છે. ધાડ ચોરીઓ પડવાની તથા હદ ઉપરાંત ખુનો થયાની હકીકતો કર્ણગોચર થાય છે તેથી ગામે ગવર્નર જનરલ મંડળની ખાસ જરૂર છે. દરેક ગામે ઓછામાં ઓછા સો યુવકો કવાયત વીગેરે બનાવવી તૈયાર થાય અને દીવસના તથા પોલીસની મરજીથી રાત્રે પોતપોતાનાં ગામોની રક્ષા કરે ભાવના બીનાકે. આવું એ માણસનુ મંડળ દરેક ગામે ગામ તૈયાર છે એમ જણાશે તો ધાડ ઓ પાડનાર હાલનાજ અમરી જશે, અને પ્રત્યક્ષ લડવાના પ્રસંગ ઘણા થોડા આવશે.

આર્ ૨૨૮

તે ધારાસભાન સાધી—પ્રી. ૩. ૧) સ્ત્રીઓના પ્રદરો અને લોહીના મટાડી શક્તિ આપે છે તે
સભાએ નીકાલ —પી ગોપન માનસંગજી ભારાજી લખે છે કે—તુદરી માથી ઘણી સારી છે તે
રી. મોકુફી બીજી નવુ બાટલી મોકલજો.

મારાથી નંદધારામ ભગવાનદાસ—સુદરીસાથીની દવાની બાટલીઓ બે નખત મંગાવી
ગુણને આરામ થયો છે માટે બીજી નવુ બાટલી મોકલજો.

ની કી. રૂ ૧). નમુની કી. ૨-૧૦-૦. દવે કેમીકલ વર્કસ—અમદાવાદ.

ग्रंथ-सत्कार.

फ्रान्सनो व्यापार अने वृत्तांत—अथवा युरोपियनोनो पूर्व प्रदेश आदि साथे व्यापार—भाग ૫ મો. રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર દિવાન બ્હાદુર રણછોડભાઈ ઉદયરામ ન્યુ ગામ દેવી, માન્જી ગાંધી શેઠ મુંબાઈ. મુલ્ય રૂ ૫–૦–૦ પૃષ્ટ ૯૨૨. ગ્લેઝ કાગળો, ભાષા ગુજરાતી, લીપી બાળબોધ આ પુસ્તકનો આભાર સાથે સ્વિકાર કરવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકમા ફ્રાન્સના પૂર્વ પ્રદેશ સાથે વ્યાપારેનું સારી રીતે વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે. ફ્રાન્સમાં ઘણી રાજકીય ઉથલપાથલ થએલી છે, અને તેના ઇતિહાસનો સંબંધ આખા યુરોપીય દેશો સાથે જોડાયલો છે તેનો ઇતિહાસ વિશેષે કરીને આ ભાગમાં દાખલ કરેલો છે ફ્રાન્સ જેવા દેશમાં રાજ્ય અને પ્રજાવિષયક નાના પ્રકારના ફેરફારો કેવી રીતે થયા અને હાલમાં ચાલતું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય કેવી રીતે અમલમાં આવ્યુ તેમજ બ્રિટિશ હિંદ સાથે ફ્રાન્સનો વ્યાપાર વિગેરે ઘણુંજ મનન કરવા યોગ્ય હેવાલોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો છે. હાલના રાજકીય ચળવળના વખતમાં દરેક મનુષ્યે આ પુસ્તક વાંચી જવાની ખાસ જરૂર છે દિવાન બ્હાદુર રણછોડભાઇ પોતાની ઉતરાવસ્થામાં પોતાના સમયને આવી રીતે લોકોને જ્ઞાન આપનારાં પુસ્તકો લખવામા વિતાવે છે તે જાણી ખરેખર આનંદ થાય છે આશા છે કે આ પુસ્તકનો સારો ફેલાવો થશે.

દેવી ભાગવત—શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર—પ્રસિદ્ધકર્તા સસ્તુ વાંચન પ્રચારક સભા. અમદાવાદ. આ પુસ્તક અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ શુકમેતર મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટેના પુત્ર રા. ગોવિંદરાવે ભાષાંતર કરાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે પૃષ્ટ ૮૮૮ કદ રોયલ આઠ પેજી પાકુ પુંઠું, ગ્લેઝ કાગળો છતાં કીંમત માત્ર રૂ ૨–૮–૦ સસ્તા સાહિત્યે સસ્તી કીંમતે પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યા પછી તેનું અનુકરણ ઘણા માણસોએ કરવા માંડયુ છે. તેમજ મોટાં પુસ્તકો સસ્તી કીંમતે પુરા પાડવાની પ્હેલ રા. ગોવીંદરાવે કરવા માંડી છે તે જાણી આનંદ થાય છે. પુસ્તક વાંચવા જેવું અને ઉત્તમ છે દરેક ભાવી દેવી ભક્તે અવસ્ય આ પુસ્તક ઘરમા રાખવુંજ જોઇએ. આવીજ રીતે ઉપયોગી પુસ્તકો સસ્તી કીંમતે પુરાં પાડવા એ જનસમાજની સેવાજ છે અને તે માર્ગ રા. ગોવિંદરાવે ગ્રહણ કરેલો જોઇ આનંદ થાય છે. આશા છે કે લોકો તરફથી આ પુસ્તકનો સારો સત્કાર થશે.

श्री रामकृष्ण परमहंस—તેમનું વિસ્તૃત સચિત્ર જીવન ચરિત્ર ૭૫૦ ઉપદેશામૃત સાથે. લેખક રા. રા. ડાહ્યાભાઇ રામચંદ્ર મ્હેતા. સંપાદક સસ્તો વાર્તામાળા. દાણાપીઠ નવો વાસ અમદાવાદ. પૃષ્ટ ૭૮૪ ગ્લેઝ કાગળો કદ સુપરરોયલ ૧૬ પેજી, પાકુ પુંઠું મૂલ્ય રૂ. ૨–૮–૦ આ પુસ્તક મંગાવનારને શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતાનું પુસ્તક ભેટ આપે છે આ પુસ્તક પ્રકટ કરવા માટે આણંદ નિવાસી રા. જગન્નાથભાઇએ ડૌ. ઉલાસરામ નગીનદાસ ભટ્ટના શ્રેયાર્થે એક હજાર રૂપિયાની સહાય આપી છે અને તે ઉપરાંત તેમના ઉપદેશામૃત છપાવવા વિગેરેનુ ખર્ચ પણ તેમણેજ આપેલું છે.

આ પુસ્તકમાં શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ કે જે પ્રસિદ્ધ સ્વામી વિવેકાનંદના ગુરૂ થતા હતા તેમનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર આપેલું છે. મહાપુરૂષોનાં જીવનચરિત્ર વાચવાથી મનુષ્યની જીંદગી સુધરી જાય છે. આ પુસ્તકથી સાહિત્યમાં એક અમુલ્ય વધારો થયો છે. આ પુસ્તક કેટલાંક બંગાળી પુસ્તકોના આધારે લખવામાં રા ડાહ્યાભાઇએ ઘણો શ્રમ લીધેલો જણાય છે, આ પુસ્તક વાંચવામાં મન તલ્લીન થઇ જાય છે અને વારંવાર વાચવાનું મન થઇ જાય છે. આશા છે કે જનસમાજ તેનો સારી રીતે લાભ લઇ લેખકના કાર્યને ઉત્તેજન આપશે.

સસ્તા સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી મળેલા પુસ્તકો;–ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને ભવિષ્ય–અથવા સસ્તા સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયની સ. ૧૯૭૨ સુધીના દશ વર્ષનો અહેવાલ અને હિસાબ–એક ભગવાં વસ્ત્ર ધારી સન્યાસી સંસારનો ત્યાગ કર્યા છતા પણ જનસમાજ ઉપર કેટલો બધો ઉપકાર કરી શકે છે તે આ પુસ્તકથી સહજ સમજી શકાય તેમ છે. આ સંસ્થાના સ્થાપક ભિક્ષુ અખંડાનંદજીએ ગુજરાતીમા સસ્તી કિંમતે ઉત્તમોત્તમ પુસ્તકો પુરા પાડવાની પ્રથમ શરૂઆત કરી છે. અને તેમાં તેમણે દશ વર્ષ સુધીમા શું શું કાર્ય કર્યું છે, ક્યાં ક્યા પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યા, તે પુસ્તકોના ખર્ચ અને મૂલ્ય, તેમજ અત્યાર સુધીમાં શું શીલીક છે તેનુ સવિસ્તર વર્ણન આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યુ છે દરેક ગ્રંથ પ્રકાશકને આ પુસ્તક વારવાર મનન કરવા જેવુ છે. આજે ઘેરઘેર સસ્તા સાહિત્ય અને ભિક્ષુ અખંડાનંદજીનું નામ જાણીતુ થઇ ગયું છે. તેમણે ભાગવત, યોગવસિષ્ઠ જેવા ગ્રંથોનો નજીવી કીમતે પ્રજામાં ફેલાવો કર્યો છે સ્વાર્થથી તો સર્વ કોઇ કાર્ય કરી શકે, પણ નિસ્વાર્થપણે જનસમાજની સેવા શી રીતે કરી શકાય છે તેનું ખરેખર વર્ણન આ પુસ્તકમા છે. મૂલ્ય ૦=‍ પાન ૩૭૨.

रामकृष्ण कथामृत—ભાગ પહેલો પાન ૫૮૭ મૂલ્ય ૦॥. પ્રકાશક ભિક્ષુ અખંડાનંદ સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ. વિવિધ ગ્રંથમાળાના ૮ મા વર્ષનું આ પુસ્તક છે રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્ય શ્રી મહેન્દ્રનાથ ગુપ્તે બંગાળી લખેલા પુસ્તકનુ આ ભાષાંતર છે. તેમાં શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસજીનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર આપવામાં આવ્યુ છે અને તે પછી તેમણે આપેલા ઉપદેશોનો ૫૮૦ પાનમા સમાવેશ કર્યુ છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ભરપુર આ પુસ્તકનો દરેક માણસે લાભ લેવો જોઇએ.

રણઘેલા રજપૂતો યાને સતીઓનુ શુરાતન—લેખક મગનલાલ જાદવજી ઠાકર, પ્રકાશક પ્રેસ કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ અમદાવાદ પૃષ્ટ ૭૦૩ મૂલ્ય ૧–૮–૦ આ નવલકથા સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ ટોડરાજસ્થાનમાંની એક સામાન્ય રસિક ઘટનાને અનુસરી લખાયલી છે. તેમાં બહાદુર રજપુતોનું શૌર્ય અને રજપુતાણીઓના શુરાતનનુ વર્ણન કરેલું છે. વાર્તા રસીક અને વાંચવા યોગ્ય છે.

हरसना उपायो.

(લેખક—વૈદ્ય જેઠારામ વિ. પ્રાગજી ત્રિવેદી.)

અર્શનો જડમુળથી નાશ કરનાર તંત્ર.

૧. અરીઠાનો લેપ અર્શની આસપાસ કરી, કાનકડીઆની હગારની ધુણી દેવી તેથી અર્શ જાય.

૨. કસગરસ ટાં. ૯, ગંઠો ટા. ૬, દિવસમા બે વખત પાવું, દિન સાત. તેથી અર્શ મટે છે

૩. ગેંડાની છાલની ધુણી દિન સાત દેવી, અને એલચીનાં ફોતરા ને બદામ વાટી ચોપડવુ.

૪. કાળી મુસળી ગૌમુત્રમા દિન સાત પીવાથી અર્શ નાબુદ થાય છે.

૫. તાડની વિષ્ટાનો અર્શની આસપાસ લેપ કરી ગીગચીના બી, પાનનો કંદ, તેની ધુણી માસ એક દેવાથી અર્શ નાબુદ થાય છે.

૬. આમળાના પંચાંગ પીસી ખાંડી સોડામાં દિન સાત પાવાં, અને કાંકચાના બી, ઝેરકોચલા, મોરથુથુ, ગેરૂ આમલીઆ વાટી અર્શ ઉપર ચોપડવા.

૭. દેવગંગી વનસ્પતિના પાંદડાં તોલો ૧, ગાયના શીંગડાના કોચ તોલો ૧. દાંતનો ભૂકો તોલો ૧, સફેદો તોલો ૧, લીમડાના પાન તોલો ૧, ડીંગળ તોલો ૧, તેને ખાંડી ધુંમાડી દેવાથી તમામ પ્રકારના અર્શ મટે છે.

वैद्यक टुचका संग्रह.

ઉદરસ——પા પા તોલો બેઢાનું ચુર્ણ મધ સાથે ચાટવાથી શ્વાસ અને ઉદરસ મટે છે.

ઝાડ', મરડાઓ—કુણી વડવાઈને ગાયની છાસમાં વાટીને પાવાથી તરતજ ઝાડા બંધ થાયછે.

શુળ—સંચળ, હિંગ, સુંઠ સર્વે સરખે ભાગે લઇ ખાંડી તેમાંથી છ આની ભાર ભૂકો દશ તોલા પાણીમાં ઉકાળી પીવાથી કમરનું, વાંસાનું અને હૃદયનું શુળ મટે છે.

શરદીનો તાવ—સુંઠ, જવાસો, અરડુસી અને મોથ સર્વેનો સરખે ભાગે ઉકાળો કરીને પાવાથી શરીરનો તાવ મટે છે.

આંખનાં પડળ અને ફુમળો—દુધાના પાન ચોખાના ધોવણમા વાટી કપડે ગાળી નાકમા ટીપા નાખવાથી પડળ ઉતરી જાય છે તેમજ તે રસ આંખમાં આંજવાથી ફુમળો મટે છે.

કાનના રોગો—આકના આકડાનાં પાન ૪ લેવા તેના ઉપર ઘી ચોપડી દેવતા ઉપર તપાવાં પછી તેનો રસ કાઢી કાનમા નાખવાથી બધી જાતનાં કાનનાં દરદ મટે છે.

પેશાબે જતી ધાતુ અટકાવવી—કવચાનાં બી ૪ તોલા અને તાલીમખાના ૪ તોલા તેને વાટી કપડે ગાળી તેમાંથી ૧ તોલો ચુરણ ૦॥ તોલા સાકર સાથે મેળવી રોજ સવારમા ખાઇ જવું અને ઉપર ફીણવાળું અર્ધો શેર દુધ પીવુ તેથી પેશાબે જતી ધાતુનો અટકાવ થશે. ૧૫ દીવસ દવા કરવી. તેલ, મરચું ને ખટાશ ખાવી નહિ

બંધકોશ અને પેટના નળ સુજી જવાથી ખવાય નહિ તેનો ઇલાજ—૪ તોલા કડુ, ૪ તોલા પીપરીમૂળ, ૪ તોલા ગરમાળાનો ગોળ, ૪ તોલા મોથ અને ૪ તોલા હરડેદળ (બીયા કાઢી નાખવા, પછી તેના ગર્ભનું ચૂર્ણ કરવુ) એ સર્વેને ખોખરાં કરી તેની ભૂકીના ત્રણ ભાગ કરવા તેમાંથી ૧ ભાગને ૧ શેર પાણીમાં ઉકાળી ૦॥ શેર પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઇ દિહાડામા ૩ વખત પીવું. એથી એક બે ઝાડા થશે એ પ્રમાણે ત્રણ દીવસ દવા ચાલશે. થોડા વખતમાં નળ ખુલ્લા થશે, ભૂખ ઉઘડશે ને ખાધુ પચશે

વાને લીધે સાંધા દુખવો—૨ તોલા ગુગળ, ૧ તોલો સીંધાલુણ, ૧ તોલો બંગડી ખાર, ૧ તોલો વડાગરૂ મીઠું, ૧ તોલો સંચળ અને ૪ તોલા આમલીની ઉપરનાં છોતરાંની રાખ-એ સર્વેને વાટી લીંબુના રસમા ૧ દીવસ ઘુટી, રાખી મુકી બીજે દીવસે કપડે ગાળી રસ કાઢી નાંખી તે ભૂકામાં ૧ તોલો શેકેલી હીંગ ભેળવીને ખલમાં ઘુંટવુ પછી તેમાં ૧ તોલો મરી, ૧ તોલો પીપરીમૂળ અને ૦॥ તોલો શુદ્ધ કરેલો ગંધક સર્વેને વાટી કપડે ગાળી પેલા ભૂકામા નાંખી ઘુંટવું ને તેમા આદાનો રસ નાખતા જવુ ને ઘુટતા જવુ એ પ્રમાણે આખો દહાડો ઘુટી વાલ વાલની ગોળીઓ વાળવી અને તે ગોળી રોજ ૧ સવારે અને ૧ સાંજે પાન સાથે ખાવાથી વાને લીધે સાંધામાં કે શરીરે થતું કળતર મટે છે

વાળો—નીકળવો-દરદીને જણાવ્યા વગર ખાટલામાંથી ૩ માંકણ લઇ ૦॥ તોલા ગોળમા મેળવી ગોળી વાળી દરદીને તે ગોળી ચાવ્યા વગર ગળાવી દેવી, પછી બીજે દીવસે ગોળમાં ચાર માંકણ મેળવવા ત્રીજે દહાડે ચાર એમ પાંચ દીવસ ખવરાવ્યાથી વાળો બેસી જાય છે.

(૨) સાફ કરેલો નવસાર યાને વિલાયતી એમોનીયા ક્લોરાઇડની ભૂકી એક છીંકણીની ચપટી જેટલી લઇ વાળાના મોં ઉપર રોજ ભૂરૂયા કરવાથી વાળો બ્હાર નીકળી જાય છે.

વીંછીના ડંખ—પપીતો (જે રેગ વખતે હાથે બાંધવા કામ આવે છે તે) ઘસીને ડંખ ઉપર ચોપડવાથી તરત વીંછી ઉતરી જાય છે.

હીસ્ટીરીયા—પીપળાના ઝાડની કુમળી તાજી વડવાઈઓ ૨ તોલા લઇ તેના ઝીણા કટકા કરી જુદી નાખી તેમા ૧ તોલો જાવંત્રી નાંખી ખલમાં ઘુંટી-પછી તેમાં ૨ આનીભાર કસ્તુરી મેળવી ત્રણેને બરોબર ખલમાં ઘુટી પછી મગના દાણા જેવડી ગોળીયો કરવી. તેમાંથી રોજ ત્રણ વખત એકેક ગોળી ટાઢા પાણી સાથે ગળાવવી ને ગોળી ખાધા પછી અર્ધો કલાક થોડુ દુધ પાવું એ પ્રમાણે ત્રણ ચાર દહાડા દવા કરવાથી હીસ્ટીરીયા મટે છે.

अपरिचीत वनस्पति.

खरखूंद.

(લે.—વૈદ્ય ઉમીયાશંકર બાપુભાઈ મહેતા.)

ખરખૂંદ એ અપરિચિત વનસ્પતિ છે. સુંઠ, મરી, પીપર વીગેરે બીજી ઘણી વનસ્પતિઓ દરેક માણસને ઉપયોગી છે, અને તેને આપણા તમામ લોકો તેમજ બાળકો સરખાં પણ જાણી ઉપયોગ કરે છે, તેવી જાણીતી વનસ્પતિ ખરખૂંદ નથી એટલુંજ નહિ પણ વૈદ્યોનો અમુક ભાગજ માત્ર તેને જાણતો હશે. આજકાલ આપણા માસિકોમાં જાણીતી વનસ્પતિના વર્ણન લખવામાં આવે છે, તેને બદલે હું આ એક અજાણી વનસ્પતિ માટે લખું છું. જે ઉપર વિદ્વાન વૈદ્યો અને અનુભવી સદ્‌ગૃહસ્થો પ્રકાશ પાડશે તો આપણા આયુર્વેદ ઉપર અજવાળું પાડયું ગણાશે.

વર્ણન—આ ખરખૂંદના છોડવા આશરે એક ફુટ ઉંચાઇના થાય છે, તેને ડાંડી (થડ) હોતી નથી પણ પાંદડાંનો ગુચ્છો હોય છે. પાન દશથી પંદર સુધી થાય છે. પાનનો આકાર થોરનાં પાન જેવો હોય છે, અને થોરના પાન તોડતાં દૂધ નીકળે છે, તેમ આમાંથી પણ દૂધ નીકળે છે. થોરનાં પાન કરતાં આ પાન મોટાં હોય છે. મૂળ (કંદ) એક ફુટ કે તેથી સહેજ મોટાં હોય છે. પાનથી સવા અગર દોઢગણું મૂળ લંબાઇમાં હોય છે. મૂળને કાપતાં સફેદ દૂધ નીકળે છે અને અંદરનો કંદ પોચો હોય છે. મૂળની ઉપરનો ભાગ ભૂખરો પણ અંદરથી તદ્દન સફેદ છે. હાથના કાંડા જેટલું મૂળ જાડું હોય છે. આ છોડના મૂળ અગર પાનને અડકવાથી ચળ ઉત્પન્ન થાય છે તે બાબત સાવચેતી રાખવી જોઇએ.

ઉપયોગ—મૂળ (કંદ) ને પાણીમાં થોડા મીઠા સાથે વાટી ખદબદતી કોઈ પણ જાતની ગાંઠ ઉપર લેપ કરવાથી આરામ થાય છે. પ્લેગ, ગડ વીગેરેની ગાંઠો ઉપર આ મૂળ ઘણું ઉપયોગી છે. આ કંદનો ઘણા ગામડીઆ લોકોએ ઘણા કેસોમાં ઉપયોગ કર્યો છે, અને પ્લેગ તેમજ એકદમ થઈ આવનારી કોઇ પણ જાતની ગાંઠોનો રામબાણ ઉપાય છે.

સ્થળ વર્ણન—આ છોડ મેં રેવાકાંઠા એજન્સીના દેવગડબારીઆ સ્ટેટના સાગટાળા મહાલના ગામડાંમાં પુષ્કળ જોયા છે, અને ત્યાંના ગામડીઆ લોકો જેઓ વનસ્પતિ સંબંધી ખપ પુરતું થોડું પણ ખરૂં જ્ઞાન ધરાવે છે, તે લોકો પાસેથી ગુણદોષ મેં જાણી લીધા છે. હું કહીશ કે આપણા જેવા તે "રજનું ગજ" અને "કાગનો વાઘ" બનાવે તેવા નથી, તેમ તેવી રીત પણ તે જાણતા નથી. ટુંકમાં હું હવે પછી થોડું થોડું કાંઈક અપરિચીત વનસ્પતિ વિષે લખીશ અને તે મેં મદદરૂ દેવગઢબારીઆ સ્ટેટમાં પ્રત્યક્ષ જોયેલી તેમજ કેટલીક મેં અનુભવેલી તેવી વનસ્પતિનું વર્ણન લખીશ કે જેના ગુણદોષ સંઘરી રાખવાનું ખરૂં માન અને વનસ્પતિનાં નામ માત્ર પણ સાચવી રાખ્યાનું માન સદરહુ ગામડીઆ બધુઓનેજ ઘટશે.

આ અને આવીજ બીજી કેટલીક ઔષધીઓ જેનાં માત્ર ગ્રામીણ નામ હું જાણી શકું છું, તેનાં શાસ્ત્રીય નામ શું હશે તે જાણતો નથી, પરંતુ જે ગુણદોષ લખવામાં આવશે તે ખરેખર હશે તેટલુંજ લખાશે. આ વનસ્પતિ ચોમાસાની મોસમમાં થાય છે અને ભાદરવા આસોમાં મળી શકે છે. આ બાબત વૈદ્યો અગર અનુભવી ગૃહસ્થો પોતાનો અનુભવ આ માસીકદ્વારા જાહેરમાં મૂકશે તો આપણને દરેકને ઘણો લાભ થશે એવી મારી વિનતી છે.

પુસ્તક ૬ ઠું. અંક ૭ મો.

ભાગ્યોદય

સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૮.

हृदयमां जइ विविध अनुभव लेवा मनने उपदेश.

(ગાન મધુરાં કંઈ ગા, એ લય.)

હ્રદયસરે જઈ ન્હા, પ્રિયમનવા ! હૃદયે સરે જઈ ન્હા,
એ સરવરનાં જલ અતિ મીઠા, તેમાં રમબસ થા.—
કમલ સુકોમલ ત્યાં કંઇ ખીલ્યાં, જ્જે ગંધ મહેવા,—
ચિત્તાકર્ષક ગાન થતું ત્યા, ધર તું તન્મયતા,—
દ્રઢ આલિંગન દે જે પ્રીતે, સુન્દર સ્વરૂપ છે ત્યાં;—
વિષય ભોગિ ! તુજને ત્યાં મળશે, ભોગો ભોગવવા,—
ભોગ રહિત પરિણામે થઇશ જો, હૃદયે ધરીશ સ્થિરતા,—
સચ્ચિદ્ઘન પ્રભુ ત્યાં છે તે શું, એક રૂપ થઇ જા;—

શ્રી. ઉ.

आंतर ज्योतिना रश्मि झीलवा निमंत्रण.

(મારી ક્યારીમાં મ્હેંકે મ્હેંકે મ્હે કે, એ લય.)

મારા અંતરમાં જ્યોતિ એક જાગી, સુભાગી કોઇ,
રશ્મિ ઝીલો—રશ્મિ ઝીલો.
જેની દીપ્તિથી માયા દુર ભાગી, સુહાગી કોઈ,
રશ્મિ ઝીલો—રશ્મિ ઝીલો.
રશ્મિ એ અલૌકિક, જીવનને ઉજાળતી,
અંતરના તિમિરને તે સહજમાં ટાળતી,
પૂર્ણ પણે તેમાં અનુરાગી, મહાભાગી કોઇ,
રશ્મિ ઝીલો—રશ્મિ ઝીલો.
જે કાંઈ જેવું છે તેવું બતાવતી,
ભ્રાંતને ટાળીને સ્વરૂપને જણાવતી,
અન્ય સર્વ આસક્તિ ત્યાગી, વિરાગી કોઇ,
રશ્મિ ઝીલો—રશ્મિ ઝીલો.
પૂર્ણ અભિમુખતા એ રશ્મિને ઝીલાવે,
તન્મયતા થાતા હૃદય જ્યોતી તે જગાવે
સિદ્ધિ સધાવે મોં માગી, બડભાગી કોઇ,
રશ્મિ ઝીલો—રશ્મિ ઝીલો

શ્રી ઉ.

श्री महाकवि कालिदास विरचित

मेघदूतनुं

मूळसहित गुजराती भाषान्तर.

(અનુસધાન ગતાંકથી.)

(લેખક—શ્રીયુત હરિલાલ નૃમિંહરામ.)

એ તો ખરૂં, પણુ ચૈતન્યથી બની શકે તેવું સંદેશાનું કાર્ય અચૈતન્ય દ્વારે કરાવના એ યક્ષ કેમ પ્રવૃત્ત થયો ? એ પ્રશ્નના નિરાકરણમા કવિ કહે છે કે —

१ २ ४ ३
धूमज्योतिः सलिल मरुतां संनिपातः क्क मेघः

८ ९ ५ ६ ७
संदेशार्थाः क्क पटुकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः ।

१० ११ १२ १३.१४ १५
इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन्गुह्यकस्तं ययाचे

१७ १६ १९ १८
कामार्ता हि प्रकृति कृपणाश्चेतनाचेतने षु ॥ ५ ॥

અન્વક પૂર્વક ૫ પદો—धूमज्योतिः सलिलमरुतां २ संनिपातः ३ मेघः ४ क्क ५ पटुकरणैः ६ प्राणिभि ७ प्रापणीयाः ८ संदेशार्थाः ९ क्क; १० इति ११ औत्सुक्यात् १२ अपरिगणयन् १३ गुह्यकः १४ तं १५ ययाचे १६ हि १७ कामार्ता १८ चेतना चेतने षु १९ प्रकृति कृपणाः—

અર્થ—૧ ધૂમ, જ્યોતિ–તેજ સલિલ–પાણી, અને વાયુનો ૨ સમૂહ ૩ મેઘ ૪ ક્યાં (એ સર્વે અચેતન હોવાથી સંદેશા લઇ જવાને યોગ્ય જ નથી, અને ૫ સમર્થ ઇન્દ્રિયો વાળાં ૬ પ્રાણીઓ વડે, પહોચાડી શકાતા, ૮ સંદેશા રૂપી અર્થો ૯ ક્યા, ૧૦ એ, ૧૧ ઉત્સુકતાને લીધે (સંદેશા મોકલવાની મોટી આતુરતાને લીધે, ૧૨ ન વિચારતો, ૧૩ ગુહ્યક–યક્ષ, ૧૪ તેને (તે મેઘને), ૧૫ યાચતો હવો, ૧૬ તેજ રીતે, ૧૭ કામાર્તા–મદનાતુરો, ૧૮ ચેતન અચેતનના સબંધમા, ૧૯ પ્રકૃતિથી કૃપણુ–મૂઢ હોય છે.

અર્થાત્—પોતાની પ્રિયાનું જીવન ટકાવી રાખનારો સંદેશા પ્રિયાને મોકલવાની આતુરતામા અચેતન મેઘની યોગ્યાયોગ્યતાનો વિચાર ન કરતાં તે મેઘને વિનતિ કરવા લાગ્યો. તેના નિરાકરણમાં એટલુંજ કહેવાનું કે તે મદનાતુર હતો. મદનાતુરોને તો ચેતન અચેતનનુ ભાન હોતુંજ નથી.

આમાં મેઘ સાથે સંદેશો મોકલના રૂપ વિરૂપ ઘટના હોવાથી વિષમાલંકાર છે, તેને માટે કહ્યું છે કે " विरुद्ध कार्यस्योत्पत्तिर्यत्रानर्थस्य वा भवेत् । विरूपघटना चासौ विषमालंकृतिस्त्रिधा ॥ એટલે જ્યા વિરૂદ્ધ કાર્યોત્પત્તિ હોય ત્યાં, જ્યા અનર્થ થતો હોય ત્યાં, અને જ્યા વિરૂદ્ધ ઘટના હોય ત્યાં, એ ત્રણ પ્રકારનો વિષમાલંકાર છે " વળી આમા અર્થાન્તરન્યાસ પણુ છે. ૫

હવે મેઘ પ્રત્યે કેવા પ્રકારની તેણે યાચના કરી તે જણાવે છે

---

૧ અનર્થ થયા પછી તેનો પ્રતિકાર–અટકાવ કરવો તેના કરતા અનર્થને થતો જ અટકાવવો એ સારૂં એમ સમજી, પ્રથમથીજ પ્રિયાનો જીવ ટકાવી રાખવાનો ઉપાય યોજતો ૨ ગિરિમલ્લિકાના, ૩ તમારૂ આગમન

५ ४ २ ३
जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां
६ १ ८ ९ ७
जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः ।
१० १५ १४ ११ १२ १६ १३
तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशा दूरबन्धुर्गतोऽहं
१८ १९ २० १७ २४ २१ २२
याञ्चा मोघा वरमधिगुणे ना धमे लब्धकामा ॥ ६ ॥

અન્વય પૂર્વક પદો—૧ त्वां २ भुवनविदित ३ पुष्करावर्तकानां ४ वंशे ५ जातं ६ कामरूपं ७ मघोनः ८ प्रकृतिपुरुषं ९ जानामि १० तेन ११ विधिवशात् १२ दूरबंधु १३ अहं १४ त्वयि १५ अर्थित्वं १६ गतः १७ अधिगुणे १८ याञ्चा १९ मोघा २० वरम् २१ अधमे २२ लब्धकामा २३ न.

અર્થ—હે મેઘ, ૧ તને, ૨ ભુવનોમા પ્રસિદ્ધિ પામેલા, ૩ પુષ્કરાવર્તકોની, ૪ વંશમા, ૫ જન્મેલો, ૬ ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ-શરીર ધારણ કરનારો, ૭ ઇંદ્રનો, ૮ પ્રધાન પુરૂષ. ૯ હું જાણુ છુ ૧૦ તે કારણથી, ૧૧ વિધિવશાત્-દૈવેચ્છાએ, ૧૨ જેનો બધુ ભાર્યા દૂર છે એવો, ૧૩ હું ૧૪ તારે વિષે, ૧૫ અર્થીપણું, ૧૬ પામ્યો છુ (આપનો અર્થી બન્યો છુ.) ૧૭ અધિક ગુણવાળા (પુરૂષ) ના સબધમાં (કરેલી), ૧૮ યાચના, ૧૯ નિષ્ફળ (બને તોપણ તે) ૨૦ ઠીક છે, (પણ) ૨૧ નિર્ગુણ (પુરૂષ) ના સબધમા (કરેલી) યાચના, ૨૨ સફળ થાય તોપણ તે ૨૩ (ઠીક) નથી

અર્થાત—યક્ષ મેઘને કહે છે કે—હે મેઘ, તું ત્રણે ભુવનોમા પ્રસિદ્ધિ પામેલા, સર્વ મેઘોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા પુષ્કરાવર્ત નામના મેઘના વંશમા ઉત્પન્ન થએલો (મહા કુળવાન) છે, અને વળી ઇન્દ્રનો પ્રધાન પુરૂષ-માનીતો છે, એ હું જાણુ છુ તેથીજ મારા દુર્ભાગ્યે મારી પ્રિયાનો વિયોગી બની દૂર દેશમાં પડેલો હું તમારી પાસે યાચના કરૂં છુ. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તમો શ્રેષ્ઠ ગુણોવાળા હોવાથી વખતે મારી યાચના નિષ્ફળ જશે તોપણ તેથી મને સોનાની જાળ પાણીમાં નાખ્યા જેવી હલકાશ આવવાની નથી, કારણ કે અધિક ગુણોવાળા પુરૂષની પાસે કરેલી યાચના ઘણું કરીને સફળજ થાય છે, અને વખતે અફળ થાય તોપણ સારી છે એટલે યાચકને બહુ કલેશકારક નથી અને અધમ-નીચ પુરૂષની પાસે કરેલી યાચના વખતે સફળ થાય તોપણ ખોટી કારણ કે, જ્યારથી યાચકને અધમની પાસે યાચના કરવાનો (સોનાની જાળ પાણીમા નાખવાનો) વખત આવ્યો ત્યારથીજ યાચકને પોતાના અધમપણાનો ખેદ થયા કરે છે, અને તેની કરેલી યાચના નિષ્ફળ થવાનો સંભવ વધારે હોવા છતા વખતે સફળ થાય તોપણ તે ખેદ તો મટતો નથીજ. સારાંશ-કે યોગ્ય પુરૂષને કરેલી યાચના સફળ થાય કે અફળ થાય પણ તે સારીજ છે, અને અયોગ્યને કરેલી યાચના બેઉ પ્રકારે ખોટીજ છે.

આમાં અર્થાન્તરન્યાસ યુક્ત પ્રેય નામનો અલંકાર છે તેને માટે દંડિ કવિએ કહ્યુ છે કે—"प्रेयः प्रियतराख्यानम्। એટલે જ્યાં ઘણુજ પ્રિય આખ્યાન હોય ત્યાં પ્રેય અલંકાર થાય છે." તે આ શ્લોકનાં પહેલા ત્રણ ચરણોમાં છે, ને ચોથા ચરણમા અર્થાન્તરન્યાસ છે ૬

३ २ ५ ४ ६ १ १०
संतप्तानां त्वमसि शरणं तत्पयोद प्रियायाः
९ ८ ११ ७
संदेशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य ।
१८ १७ १६ १३ १४ १५
गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां
१२
बाह्योद्यानस्थितहरशिरश्चन्द्रिकाधौतहर्म्या ॥ ७ ॥

અન્વય પૂર્વક પદો—૧ (हे) पयोद २ त्वम् ३ संतप्तानां ४ शरणं ५ असि ६ तत् ७ धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य ८ मे ९ संदेशं १० प्रियायाः ११ हर १२ बाह्योद्यानस्थितहराशिरश्चंद्रिकाधौतहर्म्या १३ अलका १४ नाम १५ यक्षेश्वराणां १६ वसतिः १७ ते १८ गन्तव्या।

અર્થ—૧ હે પયોદ-જળદ, ૨ તું ૩ સંતાપવાળાનો (તાપથી ઘણા તપેલાનો, અથવા પ્રવાસ વિયોગથી થતા સંતાપવાળાનો) ૪ શરણ-રક્ષક ૫ છે ૬ તેટલા માટે ૭ ધનપતિના-કુબેરના ક્રોધથી પ્રિયા વિયોગી બનેલાનો ૮ મારો ૯ સંદેશો ૧૦ પ્રિયાની પાસે ૧૧ લઈ જા. (તે પ્રિયા કયે ઠેકાણે છે, તથા તે ઠેકાણું પણ ક્યાં છે તે જણાવતા કહે છે કે) ૧૨ બહાર ઉદ્યાનમાં-વાડીમા રહેલા હરના-શિવના શિર ઉપરના ચંદ્રની ચંદ્રિકાથી ધોળી દેખાતી હવેલીઓવાળી ૧૩ અલકા ૧૪ નામે (પ્રસિદ્ધ) ૧૫ યક્ષેશ્વરોનું ૧૬ સ્થાન (અલકાપુરી) ૧૭ તારે ૧૮ જવા યોગ્ય છે.

અર્થાત્—યક્ષ કહે છે કે, હે જલદ, તમે તાપથી તપેલાને શાન્ત કરનારા-ટાઢ પાડનારા હોવાથી તથા પ્રવાસ વિયોગીઓને તમે સ્વસ્થાન પ્રતિ જવાની પ્રેરણા કરનારૂપ તેમના પણ વિયોગ સંતાપને દૂર કરનારા હોવાથી પ્રત્યેક સંતાપવાળાનું રક્ષણ કરનારા છો તે કારણથી, કુબેર ભંડારીના ક્રોધથી પ્રાપ્ત થએલા પ્રિયાના વિયોગ રૂપી તાપથી તપેલાનો-મારો સંદેશો મારી પ્રિયાને કહો. એટલે સંદેશો લઈ જઈ અમારો પણ સંતાપ દૂર કરો. સંદેશો લઈ જનારને બરાબર ઠેકાણું બતાવવું જોઈએ, તે પ્રમાણે ઠેકાણું જણાવતા કહે છે કે-મારી પ્રિયા યક્ષેશ્વરની કુબેરની અલકા નામની નગરીમાં રહે છે. તે નગરીની હવેલીઓ બહારના ઉદ્યાનમા રહેલા શિવના માથા ઉપરના ચંદ્રનાં શ્વેત કિરણોથી અત્યંત શ્વેત દેખાય છે, ત્યાં તમારે જવાનું છે. ૭.

વળી મારે માટે જતા તને પ્રવાસીઓની સ્ત્રીઓને આશ્વાસન મળવારૂપી જોડે બીજો લાભ પણ થશે એમ જણાવતા કહે છે કે— અપૂર્ણ.

श्रीसद्गुरु शरण प्रयत्नना मार्गने सुगम करनार छे.

પ્રયત્નના પથેરે, નિરાશાના ખડક ઘણાં,
દૂરથી દેખાયેરે, ડુંગર એતો રળીયામણા.
ઉપરથી દેખાય સરલ પણ, એતો વસમીવાટ,
આગળ વધતા કદી કદી તો દેખાય ન ઘર કે ઘાટ,
આસપાસ ત્યા જોતો રે, દુઃખમા રહે ના મણા, પ્રયત્નના૦
"હમણા સિદ્ધ કરીશ આ યત્ન હું," પહેલા લાગે એમ,
પણ ડગલા જેમ જેમ આગળ ભરીએ, સમજાયે તેમ તેમ,
કામ ન સહેલું એ તોરે, ચાવવાના લોહના ચણા, પ્રયત્નના૦
દેખાયે કલ્પના નેત્રથી, સઘળી વાતો રહેલ,
પરંતુ વાસ્તવ યત્ન નથી એ, મન રંજનના ખેલ,
એતો દળવાના રે, ભીના ઘઉંનાં દળણા; પ્રયત્નના૦
મેળવવા ધારેથી સિદ્ધિ, પ્રથમ જણાય નજીક,
પણ કટિ કસીને જેમ જેમ થાયે, પ્રયત્ન અધિકાધિક,
તેમ તેમ દૂર ભાસે રે. સિદ્ધિ મંદિર આંગણા, પ્રયત્નના૦
સદ્ગુરુ અનુગ્રહને સદ્ગુરુકળ, પણ જો હોયે પ્રાપ્ત,
સહજ પ્રયત્ને સિદ્ધિ મળતી, છો હોય કષ્ટ વ્યાપ્ત;
માટે અનન્ય ભાવેરે, રહેવું શરણે નૃહરિ તણા, પ્રયત્નના૦

શ્રી. ઉ.

उन्नति प्राप्त करवाना मार्गो

१

दिव्य ईच्छा

मनुष्य मात्रने महान थवानी ઇચ્છા હોય છે ગરીબને ધનની જેટલી ઇચ્છા થયા કરે છે, તેથી પણ વધુ ઇચ્છા ધનવાનને તેની થાય છે મનુષ્ય માત્રને પોતે જે સ્થિતિમાં હોય છે તે કરતા કાંઈક ઉંચી સ્થિતિ મેળવવાની અભિલાષા હોય છે, આ અભિલાષા સિદ્ધ કરવાને માટે તે રાત દિવસ પ્રયત્ન કરે છે જેને જે રસ્તો સુઝ્યો તે રસ્તે તે યત્ન કરે છે. મનુષ્યનો સ્વભાવ જ એવો છે કે જ્યાં સુધી તેનો પૂર્ણ વિકાસ થતો નથી ત્યાં સુધી તેને ઉંચે અને ઉંચે જવાની આશા રહ્યાં જ કરે છે.

આવી અભિલાષા તે પોતાની મેળે કરે છે એમ નહિં પણ તેનામાં એક એવી શક્તિ રહેલી છે કે જ્યાં સુધી તે શક્તિનો સાક્ષાત્કાર તે કરી શકતો નથી ત્યાં સુધી તેને આગળ અને આગળ જવાનો વેગ પ્રકટે જ છે. આ વેગ અનુસાર તેની અભિલાષાઓ વધતી જાય છે અને તેને પોતાની સ્થિતિમાંથી ઉંચી સ્થિતિમાં જવાનું મન થાય છે તેના હૃદયમા આ પ્રમાણે જે આશાનાં અંકુરો રોજ ઉઠતાં હોય છે તે સર્વ કાંઇ મૃગજળવત મિથ્યા હોતા નથી. તે અંકુરોના પ્રતાપથીજ તેને હાલની વર્તમાન સ્થિતિ પ્રાપ્ત થએલી હોય છે. તે અંકુરો જીવનપ્રદ છે, સત્ય છે, પ્રબળ છે, પ્રભાવને ઉત્પન્ન કરનાર છે, આપણી ધારેલી ઇચ્છાને સિદ્ધ કરાવનાર છે, મજબુત ઉંડા છે, અને આપણા ઉદ્દેશની ઉચ્ચતાને સધાવનાર છે

આપણા હૃદયમાં જેની ઇચ્છા થયા કરે છે, આપણને જે કાર્યમા સિદ્ધિ મેળવવાની ઇચ્છા થયા કરે છે, જે વસ્તુને મેળવવાની આપણે અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છા રાખીએ છીએ તે જરૂર આપણને પ્રાપ્ત થાય જ છે. જે પહેલાં આપણા મનમાં, વિચારમાં અને આશામાં હતું તે આજે આપણને મળ્યું છે, અને હાલમાં આપણે જે વસ્તુને શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છીશું, મન, વચન, અને કર્મને એકાગ્ર કરીને જેને સિદ્ધ કરવાની અભિલાષા રાખીશું તે હવે પછી જરૂર આપણી આગળ સત્યરૂપે પ્રકટ મળશેજ.'

આપણે જ્યારથી જે પદાર્થની અભિલાષા કરીએ, અને જ્યારથી આપણે મન, વચન અને કર્મથી તેની પ્રાપ્તિને માટે પ્રયત્ન કરવાનો વિચાર કરીએ છીએ તેજ વખતથી આપણે તે વસ્તુની સાથે આપણો સબંધ બાંધીએ છીએ તે વસ્તુની સિદ્ધિને માટે આપણા અંતઃકરણમા જે પ્રમાણમાં તિવ્ર ઇચ્છા પ્રકટેલી હશે અને જે પ્રમાણમાં આપણી આત્મિય ભાવનાઓ સુદ્રઢ હશે તેજ પ્રમાણમા આપણો તેની સાથે સબંધ ગાઢ થતો જશે.

આપણી ઇચ્છા જે પદાર્થોને મેળવવાની હોય છે, તે પદાર્થો વખતસર આપણને મળતા નથી તેનું કારણ એ છે કે,–આપણે જે વસ્તુને મેળવવી હોય છે તેના ખરા સ્વરૂપનું આપણને ભાન હોતું નથી. તે વસ્તુને મેળવવા માટે ખરા અંતઃકરણથી મન એકાગ્ર કરીને ધ્યાન આપવામા આવતું નથી. પણ જો આપણે મન વચન અને કર્મને તે વસ્તુની સાથે એકાગ્ર કરીને તેની સિદ્ધિ કરવા યત્ન કરીએ છીએ તો જરૂર તે વસ્તુ આપણને મળે જ છે.

કોઇપણ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાને માટે પ્રથમ તેનું ચિત્ર મનમાં કલ્પવુ જોઇએ. અને તે કલ્પિત ચિત્ર આપણને ખરા રૂપે ન મળે ત્યા સુધી તેને મેળવવાને એકાગ્રતા પૂર્વક યત્ન કરવો જોઇએ જેમ કોઇ મકાન બનાવવાનું હોય છે તો પ્રથમ તે મકાન કેવું અને કેવા ઘાટનું, કેટલા માપનું ને કેવી જાતની બારીઓવાળું બનાવવું છે તેનું એક ચિત્ર આપણી કલ્પનામા ખડું કરી તે અનુસાર

નકશો બનાવવો પડે છે. અને તે પછી તે નકશાને ધ્યાનમા રાખીને મકાનના પાયા વિગેરે ખોદી તે મકાન નકશા અનુસારજ થાય તે પ્રમાણે બધાવવામા આવે છે તેની રીતે પ્રથમ દરેક મનુષ્યે જેવા થવું હોય કે જેવી સ્થિતિને મેળવવી હોય તેનું પ્રથમ કલ્પનામાં એક ચિત્ર કલ્પવુ અને તે પછી તે સિદ્ધ થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

જો આપણને એવી ઇચ્છા થાય કે આપણે સુંદર બનવુ તો પ્રથમ મુખમડલ પર સુખ સૌદર્યનો દિવ્ય પ્રકાશ ઝળક્યા કરે તે માટે આપણા આત્માના સૌદર્યના મીઠા સરોવરમાં સુખેથી સ્નાન કરવુ જોઇએ. તેવીજ રીતે જો આપણે વૃદ્ધ હોઇએ અને યૌવન જેવા બનવું હોય તો આપણા મનને યૌવનના સુખદ વિચારોના આનદ સમુદ્રમાં લ્હેરો ખવરાવી જોઇએ આવી રીતે આપણે જેવા થવું હોય તેના ચરિત્રને મનમા અકિત કરી તે અનુસાર વર્તન કરવુ જોઇએ

આત્મામા રમણ કરવાથી શારીરિક, માનસિક અને ભૌતિક અપૂર્ણતાઓ નષ્ટ થાય છે. મનોરથ સૃષ્ટિમા દરેક વસ્તુ સુંદર અને પૂર્ણ હોય છે. પવિત્રતા અને પૂર્ણતા પ્રતિ તે આપણી શ્રદ્ધાને વધારે છે. આજે જેના જેવા આપણે થવાની ઇચ્છા રાખતા હોઇએ તેના ચિત્રને હંમેશાં આપણી સન્મુખ રાખવું જોઇએ ઇષ્ટાનુસધાન કરતી વખતે ઇષ્ટદેવની મૂર્તિ આપણી સામે રાખવાનું તેજ કારણ છે કારણ કે આપણે જેનુ ધ્યાન કરીએ છીએ તેના જેવા થવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ અને તેથી ધ્યાનમાં ઇષ્ટની મૂર્તિ જોતા તેમના સામર્થ્યો અને ગુણોનો પણ સાથે સાથે આપણામાં પ્રાદુર્ભાવ થાય છે આપણે વ્યવહારમા પણ જો સિદ્ધિ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતા હોઇએ તો તેમાં પણ આપણે જેના જેવા થવાની ઇચ્છા રાખતા હોઇએ તેના ચિત્રને મનમા સ્થિર કરવુ જોઇએ સાથે સાથે આપણામાં પૂર્ણતા અને કાર્ય કરવાની અમોઘ શક્તિ છે તેમ માની તેમા પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ. મનમાથી કોઇ વાતની અશક્યતા અને ન્યૂનતાના વિચારોને દેશનિકાલ કરવા જોઇએ. કોઇપણ વખતે આપણા મનના દ્વારમાં નિર્બળતા, ન્યુનતા અને અવિજયના વિચારોને પ્રવેશ કરવા ન દેવા જોઇએ તે પછી આપણે આપણા કલ્પેલા ચિત્રમય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને એકાગ્રતાપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, આથી જરૂર આપણા કાર્યમા વિજય મળવાનો જ.

આશાજનક વિચારોમા વિલક્ષણ શક્તિ ભરેલી છે. તમારે હમેશા તેવાજ વિચારોનુ સેવન કરવું જોઇએ. ભૂલેચુકે નિરાશાજનક વિચારમાં ગુચાઇ જવુ ન જોઇએ મનુષ્યને આશાજનક વિચારો, અને ઉત્સાહજ આગળ વધારનાર છે. તેની સર્વ અભિલાષાઓ તેથી સિદ્ધ થાય છે તેનાં સુખરૂપ આશાના સ્વપ્ન સત્ય થાય છે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. નિષ્ફળતા આપણી પાસે આવી શકતી નથી આપણે માટે જે કાંઈ બનશે તે સારૂંજ બનશે.

આ પ્રકારના દિવ્ય અને આશાજનક વિચારોનો આપણી શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક અને સાસારિક ઉન્નતિ પર દિવ્ય પ્રભાવ પડે છે આ વિચારોનુ સેવન કરવાની ટેવ પાડી દેવાથી આપણી જેવી સરળતાથી ઉન્નતિ થઇ શકે છે તેવી બીજા કશાથી થતી નથી

મનુષ્યે પ્રથમ તો પોતાના અત કરણમાં એવી શ્રદ્ધાને દઢ કરવી કે જે કાર્યને માટે ઇશ્વરે પોતાને ઉત્પન્ન કર્યો છે તે કાર્યને અવશ્ય હુ પૂર્ણ કરીશ જ. અને તેને માટે પોતાના અન્તઃકરણમાં જરા પણ સદેહ ન રાખવો કદાચ જો સશય ઉત્પન્ન થાય તો તેનો ત્યાગ કરવો. માત્ર જે હિતકર હોય તેવા જ વિચારનુ સેવન કરવુ અને જેવી સ્થિતિને તમારે પ્રાપ્ત કરવી હોય કે જે કાર્યને સિદ્ધ કરવું હોય તેનેજ તમારી કલ્પનામા સ્થિત રાખો. આ હિત કર્તા, સશયી, નિરાશાજનક અને ઉત્સાહથી વિમુખ કરનાર વિચારોને અતઃકરણમાથી ત્યાગ કરી દો નિષ્ફળતા જણાવનાર કે દુઃખની સૂચના આપનાર પદાર્થનો પણ ત્યાગ કરવો જોઇએ

તમે ગમે તે કામ કરો તે દરેક કામમાં તમારે આશાપૂર્ણ અને શુભ ભાવના રાખવી જોઈએ. એમ કરવાથી તમારી કાર્યશક્તિ વધશે અને સાથે સાથે તમારામાં ફેરફાર થયેલો પણ જણાશે. તમે જ્યાં તમારા મનોમંદિરમાં આનંદી, સૌભાગ્યશાળી, અને શુભ વિચારોત્પાદક ચિત્રો જોવાની ટેવ પાડી દેશો કે તે પછી તેથી વિરૂદ્ધ વિચારો તરફ તમારૂં મન દોડી શકશે નહિ અને બાળકોને નાનપણથી જ આ આવા શુભ વિચારોનું સેવન કરવાની ટેવ પાડવામાં આવે તો તે ભવિષ્યમાં કઠિનમાં કઠિન કાર્યો પણ સાધી શકે તેવાં થઈ શકે છે.

આપણા મનને આપણે જ્યાં આવી રીતે ઉચ્ચ વિચારોનું સેવન કરવાની ટેવ પાડી દઈશું તો પછી આપણી શાંતિ, સુખ અને શક્તિને નષ્ટ કરનાર હજારો શત્રુઓ ઉપર પણ વિજય મેળવી શકીશું. મનુષ્ય માત્રે ગૃહસ્થાશ્રમની શરૂઆત કરતા પહેલા મન, વચન અને કર્મથી એવી દૃઢ ઈચ્છા રાખવી કે,—"મારૂં ભવિષ્ય પ્રકાશમાન થશે, હું ઉન્નતિશાળી થઈશ. અને સર્વ પ્રકારની આનંદમય સામગ્રી મને મળશે." આવા ઉત્તમ વિચારોને મનમાં સ્થિર કરી પછી સંસારમાં પ્રવેશ કરવાથી તેનો વિજય જ થાય છે.

ઘણા મનુષ્યો પોતાની ઈચ્છાઓ યા તો પોતાના આશામય તરંગોને દૃઢ રાખવાને બદલે શિથિલ કરી નાંખે છે. તે એમ સમજતા નથી કે આપણી અભિલાષાઓની સિદ્ધિને માટે જે પ્રમાણમાં આપણો દૃઢ ભાવ, અને અવિચલ નિશ્ચય રાખીશું તે જ પ્રમાણમાં આપણે તેને સિદ્ધ કરી શકીશું આપણી આશાઓને કાયમ રાખવાનો સતત પ્રયત્ન કરતા રહેવાથીજ આપણે તેને પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિને મેળવી શકીએ છીએ.

ઉચ્ચ અભિલાષાઓ ભલેને આપણને કઠિન જણાતી હોય તોપણ જો આપણે એકાગ્રતાથી, તેને પ્રત્યક્ષ કરવાને પ્રયત્ન કરતા રહીએ છીએ તો જરૂર તે ધીમે ધીમે આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે જ. પણ માત્ર મનમાં ને મનમાં વિચારોના ઘોડા દોડાવવાથી, સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાથી, અને માત્ર માનસિક અભિલાષાઓનું સેવન કરવાથી તે અભિલાષાઓ સિદ્ધ થતી નથી. અભિલાષાનુસાર મન, વચન અને કર્મને એકાગ્ર કરી ઉત્સાહથી તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવા જો, આપણે સતત પ્રયત્ન કરીશું તોજ તે સિદ્ધ થશે, પણ વગર પ્રયત્ન કરવાથી જો આપણે મનમાં ને મનમાં જ સંકલ્પ વિકલ્પો કર્યા કરીશું તો તે અભિલાષાઓ મનમાં જ રહી જાય છે.

જ્યારે વિચારાનુસાર કાર્ય કરવામાં આવે છે ત્યારે જ તેનું ફળ પ્રત્યક્ષ મળી શકે છે અભિલાષાઓ પ્રમાણે કાર્ય કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય થવો જોઈએ. જ્યારે અભિલાષા પ્રમાણે દૃઢ નિશ્ચય કરીને કાર્ય કરવામાં આવે છે ત્યારે તે સિદ્ધ થાય છે.

આપણે હમેશા આપણા વિચારની મનોભાવનાની તરફ ધારેલા કાર્યના ગુણ પ્રકૃતિ અનુસાર આપણી કાર્યોત્પાદક શક્તિને વધારી ઘટાડી શકીએ છીએ જો આપણે હમેશા પૂર્ણતાનું ચિત્ર આપણા મનમાં રાખ્યા કરીએ અને આપણે સર્વ શક્તિમાન પરમાત્માના અંશ રૂપ હોવાથી આપણે પૂર્ણ છીએ એવા દૃઢ નિશ્ચયને સ્થિર રાખી શકીએ તો આપણને આરોગ્ય અર્પનાર શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે-અને જેથી આપણા મનમાંથી રોગ સંબંધી વિચારોનો નાશ થાય છે.

જે સત્ય હોય તેનો જ વિચાર કરો અને તેનું જ સેવન કરો ઘણા માણસો કામ કરતાં કરતાં કહે છે કે ભાઈ! હવે તો હું થાકી ગયો, હેરાન થઈ ગયો હવે તો પરમાત્મા આ દુઃખમાંથી બચાવે તો સારૂ, વળી તે ઘણીવાર રડતાં રડતાં કહે છે-કે હું તો અભાગીયો છું. કમનસીબ છું. મારૂં ભાગ્ય ફુટી ગયું છે. દૈવ મારી વિરૂદ્ધ છે, હું દીન છું, ગરીબ છું. મે ઘણી મ્હેનત કરી પણ મારો દહાડો ન વળ્યો, મારૂં ભાગ્ય જ એવું છે કે મને જેને તે કામમાં નિષ્ફળતા જ મળે છે. આ અને આવા પ્રકારના અંધકારમય, નિરાશાજનક વિચારો રાખવાથી અને આ પ્રમાણે રોદડા રડવાથી આપણે આપણે હાથે જ દુ:ખ નરક ...

થનાર ઉન્નતિને રોકીએ છીએ તે એમ નથી જાણુતાં કે આ પ્રકારના અશુભ વિચારો આપણી શાંતિ, સુખ અને વિજયના ઘોર શત્રુ છે આવા વિચારોને તો આપણા મનમાંથી દેશનિકાલ કરી દેવા જોઇએ આવા વિચારોથી મનુષ્ય પોતે જ પોતાના પગ ઉપર કુહાડી મારી પોતાની પડતી કરે છે કોઇ પણ વખતે તમારે તમારા મનમાં એક પળ પણ આપણે અશક્ત છીએ, મારાથી આ નહિ બને, આ કામ અશક્ય છે ને એવા વિચારોનુ સેવન ન કરવુ. આવા વિચારો કરવાથી આપણે આપણી મેળેજ નિ'ફળ થઇએ છીએ

મનુષ્યે જો પોતાની ઉન્નતિ કરવી હોય, પ્રાપ્ત સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં સ્થિત થવું હોય તો ઉચ્ચતાના, મહાનતાના, પવિત્રતાના, સત્યના, ઉત્સાહના અને એવા જ શુભ વિચારોનુ સેવન કરવુ જોઇએ એવા વિચારોથી જ આત્મશ્રદ્ધા પ્રાપ્ત થઇ શકે છે એવા વિચારોથી જ આપણને સહાયતા કરનાર અને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લઇ જનાર સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. અને ઉચા સ્થાન પ્રતિગમન કરી શકાય છે.

મનુષ્ય માત્ર પોતાના કરતા ઉચ્ચ સ્થિતિના મનુષ્યોનું અનુકરણ કરે છે. તેનો જેવું જ પોતાનુ ચરિત્ર થાય તેવી રીતે તેના વર્તનનુ, વિચારનું અને સ્વભાવનુ અનુકરણ કરે છે તમારે જેના જેવા થવુ હોય તેના ચરિત્રનુ પ્રથમ મનન કરવુ જોઇએ, તે હયાત હોય તો તેના સ્વભાવની પરિક્ષા કરવી જોઇએ અને જેમ બને તેમ તેના સહવાસમા વધુ આવવુ જોઇએ. જેના જેવા થવાની આપણને ઇચ્છા થાય છે, જેવો આપણા હૃદયનો ભાવ હોય છે, જેવી આપણી માનસિક અભિલાષાઓ હોય છે, તે અનુસાર જ આપણા મુખમંડલ ઉપર ભાવ જણાય છે. જેવા વિચાર તેવુ વર્તન એ અનુસાર મનુષ્ય જે પ્રકારના વિચારને સેવનારો હોય છે તે વિચારાનુસાર તેના મુખમંડલ ઉપર ભાવ જણાય છે. યોગ્ય પરીક્ષક કોઇ પણ મનુષ્યના મુખ સામુ જોઇને તેના મનમા તે શુ વિચાર કરે છે તે જાણી શકે છે. દાખલા તરીકે જો તમે આનંદમા હશો તો તમારા મુખ ઉપર મંદ સ્મિત અને આનદ ઝલકાઇ આવશે જો તમે ઉદ્વેગના ક્રોધના કે દુખના વિચારોનું સેવન કરનારા હશો તો તમારૂં મુખ ફીકું, ઉતરી ગયેલું અને નિરાશાજનક જણાઇ આવશે. જેથી આપણે હમેશા આપણા મનોભાવને, આપણા વિચાર પ્રવાહને શ્રેષ્ઠતા, અને દિવ્યતાની તરફ ઝુકાવી રાખવા જોઇએ આપણે મનમા દૃઢ નિશ્ચય કરી રાખવો જોઇએ કે નિકૃષ્ટતા દીનતા, નિર્બળતા, દુખ, દરિદ્રતા અને અજ્ઞાન એ આપણને દુઃખમય સ્થિતિમાં લઇ જનાર છે. માટે તેનુ કદાપી પણ સેવન કરવુ ન જોઇએ વળી સાથે સાથે એ નક્કી કરી રાખવું જોઇએ કે આપણે હાથે હમેશાં સારૂં જ કામ થવું જોઇએ કદાપિ પણ ખરાબ કામ નજ થવુ જોઇએ.

જે આપણા આત્માને વાસ્તવ રીતે ઉચ્ચ ગતિએ લઇ જાય છે, જે અધ્યાત્મજ્ઞાનના પવિત્ર માર્ગે ચલાવે છે અને જે ઉચ્ચ પ્રદેશમા પહોંચાડી શકે છે તે કઇ વસ્તુ છે! તેના જ પ્રભાવથી આપણામાં દિવ્ય આદર્શ ઉત્પન્ન થાય છે, તે તેજ જ્યોતિ છે કે જે આપણા નિર્મળ અંતઃકરણમાંથી નીકળીને આપણા જીવનને પ્રકાશિત કરી શકે છે તેજ આપણને દરેક કાર્યમાં મદદ કરી શકે છે આપણાં સઘળાં કાર્ય સિદ્ધ કરનાર તે જ શક્તિ છે આ દિવ્ય જ્યોતિ જ આપણને હમેશાં આગળ અને આગળ વધવાનું આવાહન આપે છે અને નિરંતર આપણી અભિલાષાઓને ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ માર્ગે વહન કરાવે છે.

મનુષ્યને હમેશાં ઉચ્ચ સ્થિતિનું ભાન કરાવનાર, વારવાર અનેક અલભ્ય વસ્તુઓને પ્રાપ્ત કરાવનાર આજ શક્તિ છે. તેનુ મનુષ્ય માત્રે અવલંબન કરવુ જોઇએ અને પોતાના નિર્મળ અને પવિત્ર હૃદયમાંથી ઉઠતી ઉચ્ચ અભિલાષાઓને પૂર્ણ કરવાને માટે અડગ શ્રદ્ધા, ધૈર્ય અને ઉત્સાહથી રોજને રોજ આગળ વધવા પ્રયત્નશીલ થવુ જોઇએ

यज्ञोपवितनुं रहस्य.

(લખનાર—હરજીવન કાલીદાસ મહેતા.)

પ્રાચીન કાલમા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય અને વૈશ્ય એ વર્ણો યજ્ઞોપવિત (જનોઇ) પહેરતા હતા અને સામવેદી સીવાયના સઘળા દ્વિજો શ્રાવણી પુર્ણીમાને દીવસે યજ્ઞોપવીત બદલાવતા હતા. આજે પણ સઘળી જાતીના બ્રાહ્મણો અને કેટલાક ક્ષત્રીયો અને વૈશ્યો તેમજ કરે છે. પરંતુ તેનું રહસ્ય સમજનાર અને સમજાવનાર આજે બહુજ થોડા મળે છે. તેથી લોકોની યજ્ઞોપવીત પરની શ્રદ્ધા બહુ ઓછી થતી જાય છે. કેટલાક લોકો તો તેનો ઉપયોગ માત્ર ચાવી બાંધવા પુરતો જ કરે છે અને કેટલાક તો તેને શ્રાવણી પુર્ણિમાએ બદલાવવાની કશી જરૂર જોતાજ નથી. આવે પ્રસંગે યજ્ઞોપવીત એટલે શું ? તે કેમ બને છે ? તેનો અર્થ શું છે ? તેનો ઉપયોગ કેમ કરવો અને તેને શ્રાવણી પુર્ણીમાએ બદલાવવામા શું રહસ્ય રહેલું છે તેનો યથાશક્તિ વિચાર કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

યજ્ઞોપવીત એટલે શું ?

સંસ્કૃતમાં "ઇ" શબ્દનો અર્થ "જવુ" થાય છે. "ઇત" એટલે ગયેલો, અને "વીત" એટલે વધારે ગયેલો "ઉપવીત" એટલે વધારે પાસે ગયેલો અને યજ્ઞોપવીત એટલે યજ્ઞની યજ્ઞરૂપ પ્રભુની વધારે પાસે ગયેલો એવો અર્થ થાય છે પણ બીજો તેનો રૂઢ અર્થ એવો થઇ ગયો કે યજ્ઞની પાસે લઇ જવાની ક્રિયા કરતી વખતે જે સુત્ર આપવામાં આવે છે તે "યજ્ઞોપવીત" આ ક્રીયા થયા પછી અને આ સુત્ર મળ્યા પછી બાળક "દ્વીજ" કહેવાય છે—તેનો બીજી વખત જન્મ થયો કહેવાય છે. પહેલો જન્મ તે શરીરનો અને હવે વેદમન્ત્ર અને ધર્મક્રીયાથી થયો તે જન્મ આત્માનો. એટલેકે આ સુત્ર ધારણ કર્યા પછી માણસે દેહભાવે નહી પણ આત્મભાવે રહેવાનુ છે

યજ્ઞોપવીત કેમ બને છે ?

યજ્ઞોપવીત સુત્રનું બને છે જમણા હાથની આંગળીઓના મુળની અનુસાર લંબાઇના ત્રેવડા સુતરને મેળવી તેને ડાબી બાજુનો વળ દેવામાં આવે છે. પછી તેને ત્રેવડો જમણી બાજુનો વળ દેવામા આવે છે પછી પ્રથમ ગ્રંથી પાડી બ્રહ્મગ્રંથીથી યજ્ઞોપવીતને પુર્ણ કરવામા આવે છે. યજ્ઞોપવીત આ રીતે બનાવવામાં પણ આપણા પ્રાચીન ઋષીમુનીઓએ કંઇ ગુઢ અર્થ રાખેલો હોય એમ જણાય છે

યજ્ઞોપવીતને સુત્રનું બનાવવા માટે એક ઉપનીષદ કહે છે કે—

"સુત્ર એ પરબ્રહ્મનું નામ છે. અને યજ્ઞોપવીત સુત્રદ્વારા જે માણસ વ્યાપક સુત્ર તે પરબ્રહ્મ છે પ્રથમનો ત્રેવડ અને ડાબી બાજુનો વળ વે પરબ્રહ્મની મુળ પ્રકૃતિ અને તેના સત્વ રજસ અને તમસ એ ત્રણ ગુણોનુ સુચન કરે છે. પછીનો ત્રેવડ અને જમણો વળ તે પરબ્રહ્મના પુરૂષત્વ અને તેના ત્રણ ગુણો સત, ચિત, આનંદનો બોધ કરે છે પછીની ત્રણસેરોને પુરૂષ અને પ્રકૃતીથી ઉત્પન્ન થયેલી જગતની સઘળી ત્રીપુટીઓ, ત્રણલોક વગેરે રૂપ છે. પ્રવરોથી ક્યા ઋષીદ્વારા, બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થાય તે જાણી શકાય છે અને છેવટની બ્રહ્મગ્રંથી અનત અદ્વૈતભાવ, બ્રહ્મ સાક્ષાત્કારનો બોધક છે ટુંકમાં યજ્ઞોપવીતની બનાવટમાં ઋષીઓએ વિશ્વનો આખો વીકાસક્રમ ચીતરેલો છે જગતની ઉત્પત્તિ વખતે પરબ્રહ્મમાંથી પુરૂષ અને પ્રકૃતિ એવી ત્રણ ગુણવાળી બે શક્તીઓ પ્રગટ થાય છે તેઓના સાથે મળવાથી ત્રીગુણાત્મક જગત ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્યારે કોઇ માણસ પોતાના ગુરૂ દ્વારા જ્ઞાન પામી જગતની ત્રીપુટીઓનોપર વિજય મેળવે છે, ત્યારે બ્રહ્મભૂત–બ્રહ્મરૂપ થઇ જાય છે અને પોતાનો વિકાસક્રમ પૂર્ણ કરે છે. યજ્ઞોપવીત આ વીકાસક્રમ સમજાવનાર સંકેત સૂત્ર છે

ડાબે ખભે શા માટે ?

યજ્ઞોપવીત જમણે ખભે નહી પણ ડાબે ખભે રાખવામા આવે છે એનો અર્થ એ છે કે યજ્ઞોપવીતદ્વારા જે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે તે પ્રાણી માત્રના હૃદયમા છે અને હૃદય ડાબી બાજુએ આવેલું છે જો ડાબે ખભે યજ્ઞોપવી

રખાય તોજ તે હૃદય ઉપર રહી શકે અને ત્યા હમેશાં રાત્રીદિવસ રહી પ્રભુમય જીવન ગુજારવાનું, પહેરનારને યાદ આપી શકે.

જમણે કાને ચઢાવવાનો હેતુ શું ?

કુદરતી હાજતે જતી વખતે યજ્ઞોપવીતને જમણે કાને ચ્હડાવવાનું કહેલું છે. તે એમ સુચવે છે કે જ્યારે માણસ પોતાના ગુહ્ય અંગો જુવે ત્યારે તેણે કોઇ પણ જાતનો અપવિત્ર વિચાર કરવાનો નથી પણ પોતે દેહ નહી પણ આત્મા છે અને જમણી બાજુ સૂચક પુરૂષનો દૈવી સ્વભાવ ખીલવી ખરા દ્વિજ જ બનવાનું છે.

યજ્ઞોપવીત તુટી જાય તો ?

યજ્ઞોપવીત તુટી જાય તો નવુ પહેર્યા વીના આગળ પગલું ભરવુ નહી. એમ જે આજ્ઞા કરવામાં આવે છે તેનો અર્થ એવો છે કે—યજ્ઞોપવીત લેતી વખતે બાઢમ બાઢમ બોલી જે પ્રતીજ્ઞાઓ લીધેલી છે. તેમાથી એક પણ પ્રતીજ્ઞાનો ભંગ થાય તો તેને માટે ખરા દીલથી પશ્ચાતાપ કરી તેનો ફરીથી ભંગ નહી કરવાની પ્રતીજ્ઞા લીધા પછીજ આગળ વધવું—પછીજ બીજું કામ કરવુ. માત્ર સુત્ર તુટયાથીજ યજ્ઞોપવીત તુટી જાય છે એટલુંજ નહી પણ ઉચ્ચ જીવનની કોઇ પણ પ્રતીજ્ઞાનો ભંગ થતાંની સાથે પણ તે તુટેલું ગણાય છે. આ જમાનામા તો ઘણા લોકો ડગલેને પગલે, શરીરથી, વાણીથી અને મનથી પવીત્ર જીવનની પ્રતીજ્ઞારૂપ યજ્ઞોપવીતનો ભંગ કરે છે યજ્ઞોપવીત તુટી જાય તો તે બદલાવવુ એ જરૂરનું છે પણ તે સાથે જો કોઇ લીધેલી પ્રતીજ્ઞાનુ ઉલ્લંઘન થઇ જાય તો તે પાછી તુરતજ પુરી કરી લેવાની પણ તેટલીજ બલ્કે તેથી પણ વધારે જરૂર છે.

બ્રહ્મચારીએ એક યજ્ઞોપવીત પહેરવું.

અમુક અમુક કામનાવાળાએ એકથી વધારે યજ્ઞોપવીત પહેરવાનું વચન છે. પરંતુ સામાન્ય રીતે બ્રહ્મચારીએ એક યજ્ઞોપવીત પહેરવુ એમ કહેલું છે. એટલે કે બ્રહ્મચારી અવસ્થામા માણસે પોતાનાં શરીર, વાણી અને મનને શુદ્ધ કરી એ ત્રણેનુ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવાનું છે. શરીર, વાણી અને મનનુ તપ એ તેના યજ્ઞોપવીતની ત્રણ સેરો છે—ત્રણ તતઓ છે.

ગૃહસ્થે બે પહેરવાનાં છે.

ગૃહસ્થે બીજુ યજ્ઞોપવીત તેની સ્ત્રીને બ[illegible] પહેરવાનુ છે એમ કહેવામાં આવે છે તે ત[illegible] ખોટી વાત છે આગળના સમયમાં દ્વીજ-સ્ત્રી[illegible] પણ યજ્ઞોપવીત પહેરતી હતી અને વેદાભ્યાસ કર[illegible] હતી. ગૃહસ્થે પોતાના શરીર, વાણી અને મન તો બ્રહ્મચારીની માફક શુદ્ધ રાખવાજ પણ ઉપરાંત તેણે શરીરથી લોક સેવા, પ્રભુસેવા, વ[illegible] ણીથી પ્રભુભક્તિ અને મનથી પ્રભુનું જ્ઞા[illegible] હમેશાં પ્રાપ્ત કરતા રહેવું એ તેના બે યજ્ઞોપવી[illegible] નો અર્થ છે.

વાનપ્રસ્થે ત્રણ પહેરવાં.

વાનપ્રસ્થે, બ્રહ્મચારીની ત્રણ શુદ્ધી અને ગ[illegible] સ્થની કર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તી ઉપરાંત જીવાત્મા[illegible] ત્રણ શક્તીઓ જ્ઞાન, ઇચ્છા અને ક્રીયા ખીલવવા[illegible] ની છે. અને તે એકાંતવાસમાં ખીલવી તેના[illegible] આખા જગતની સેવા કરવા માટે "સ્વયંસેવક" નો સન્યાસ લેવાનો છે એમ ત્રણ યજ્ઞોપવી[illegible] સુચવે છે

સંન્યાસીએ ચાર પહેરવાં.

આજકાલ સઘળાજ સન્યાસીઓ યજ્ઞોપવી[illegible] અને દંડનો ત્યાગ કરીને ફરતા જોવામાં આવે [illegible] પરંતુ ખરી રીતે તેમ નથી કુટીચક, બહુદક અ[illegible] હંસ એ ત્રણ દીક્ષા સુધીના સંન્યાસીઓએ ચા[illegible] યજ્ઞોપવીત પહેરવાનાં છે. સન્યાસીએ બ્રહ્મચારી[illegible] શરીર, વાણી અને મનનો નીગ્રહ અને શુદ્ધી રા[illegible] ખવાનાં છે. ગૃહસ્થનાં પ્રભુની સેવા, ભક્તી અ[illegible] જ્ઞાનને ચાલુ જાળવવાના છે વાનપ્રસ્થની જ્ઞાન ઇચ્છા અને ક્રિયા શક્તીને ધારણ કરી રાખવાન[illegible] છે, અને તે ઉપરાંત આત્માના સ્વભાવ રૂપ સત ચિત અને આનંદનુ ધ્યાન કરી તે રૂપે રહેવાનુ છે

પરમહંસે યજ્ઞોપવીતનો ત્યાગ કરવો

માણસ વિકાસક્રમમા આગળ વધી જ્યા[illegible] પરમહંસની ચોથી દીક્ષા લે ત્યારે તેણે બહારન[illegible] યજ્ઞોપવીતનો ત્યાગ કરવાનો છે કારણ કે આ[illegible] વખતે તેનુ આખુ જીવન યજ્ઞોપવીત રૂપ એટલે કે બ્રહ્મની વીણાપ પામે ગયેલું—બ્રહ્મભુત થઇ જાય છે. જ્યાં સુધી આખુ જીવન ઇશ્વર પરાયણ ન થાય ત્યાં સુધી યજ્ઞોપવીતની આવશ્યકતા છે. પ[illegible]

તે જરૂરનું નથી. નારદ પારીવ્રાજકોપનીષદમાં કહ્યું છે કે —

"યોગને જાણનાર તત્વદર્શી યોગી, માળાના મણકામાં જેમ એકજ સુત્ર વ્યાપી રહેલ છે, તેમ આખા વિશ્વમાં જે સુત્રાત્મા ઓતપ્રોત રહ્યો છે, તે વ્યાપક બ્રહ્મને-વ્યાપક સુત્રને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરે છે." આ ઉત્તમ પ્રકારના બ્રહ્મયોગમાં સ્થિર થયેલો વિદ્વાન પુરૂષ બહારના યજ્ઞોપવીતનો ત્યાગ કરે છે અને જે આ બ્રહ્મ ભાવરૂપ સુત્રને ધારણ કરે છે તેજ ખરો ચેતન છે-જાગૃત છે, સાક્ષી છે, અને જ્ઞાની છે.

શ્રાવણી પુર્ણિમા.

અત્યાર સુધી આપણે યજ્ઞોપવીત પહેરવાની અને છેવટનો ત્યાગ કરવાની વાત કરી. હવે આપણે તેના વાર્ષિક-અથર્વ ઉત્સવનો વીચાર કરીએ. રૂગ, યજુર અને અથર્વવેદના દ્વીજો પોતાનું યજ્ઞોપવીત મોટે ભાગે શ્રાવણી પુર્ણિમાને દીવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં બદલાવે છે. આખો શ્રાવણ માસ મહાદેવના પુજન માટેનો છે તેથી શ્રાવણી પુર્ણિમાને આ કામને માટે પસંદ કરી જણાવે છે. આગળના વખતમાં ઉપર જણાવેલા દ્વીજો આ દીવસે પોતાના ગુરૂ પાસે જતા, ગુરૂપુજન, રૂષીપુજન અને ઇશ્વર પુજન કરતા. આખા વર્ષમા પોતે તોડેલી પ્રતિજ્ઞાઓ પશ્ચાતાપ સાથે ગુરૂ પાસે કહી દેતા અને શ્રાવણી પુર્ણિમાથી શરૂ થતા નવીન વર્ષમાં તે પ્રતીજ્ઞાઓનો ભંગ નહી કરવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કરતા આમ દરવર્ષ કરી, થોડા વર્ષમા પોતાની આસુરી પ્રકૃતી બદલાવી દેતા. અને એટલાજ માટે યજ્ઞોપવીત બદલવાનો વાર્ષિક દીવસ રાખેલો હતો આજે પણ જો આ પ્રમાણે સાચા ગુરૂ ન મળે તો પોતાના અંતર્રાત્માની સાથે દરેક શ્રાવણી પુર્ણિમાએ પોતાનું યજ્ઞોપવીત આપણે બદલાવતા રહીએ તો ખરેખર મોટો ફાયદો થાય અને આપણે ખરા યજ્ઞોપવીતી થઇએ.

યજ્ઞોપવીત ધારણ કરી જો આપણે ખરા દ્વીજ થવા ચાલુ પ્રયત્ન ન કરીએ તો યજ્ઞોપવીત પહેરનાર અને નહી પહેરનાર વચ્ચે ઝાઝો તફાવત રહે નહી. પોતાનું દ્વીજત્વ યાદ કરી માણસ પવીત્ર જીવન ગુજારે અને પ્રભુપરાયણ થાય એ યજ્ઞોપવીતનો હેતુ છે જો તેમ ન થાય તો યજ્ઞોપવીત ધારણ કરનાર માણસ પ્રભુ પાસે ખરેખરો દ્વીજ નથી, અને યજ્ઞોપવીત વીનાનો પરંતુ પોતાના શરીર, વાણી અને વીચારનો નીમલ કરી તેને શુદ્ધ બનાવનાર અને ત્રણેને લોકસેવા અને પ્રભુસેવામાં વાપરનાર માણસ પ્રભુના દરબારમા અદ્વિજ નથી. કારણ કે પ્રભુ બહારની ક્રીયા અને બહારના વેષથી કદી છેતરાઇ જતા નથી. પણ અંતરના જીવનનેજ જુવે છે અને તેવા પવિત્ર જીવનવાળાને જ તે "દ્વીજ"નો માનવતો ઇલકાબ આપે છે. એક સ્થળે કહ્યુ છે કે—

"મનુષ્ય જન્મથી તો માત્ર શુદ્ર સમાન છે ઉપનયન સંસ્કાર થયા પછી તે દ્વિજ કહેવાય છે, વેદના પઠન પાઠનથી તે વિદ્વતાને પામે છે, અને જ્યારે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરે છે ત્યારે તે બ્રાહ્મણ થાય છે."

दिव्य शक्ति याने संकल्प शक्ति.

અનુસંધાન ગતાંકથી.

દરેક મનુષ્યના મનમા અનેક પ્રકારના વિચારોના તરંગો થયાં કરે છે જે વખત અનેક પ્રકારના વિચારોના તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે તે વખતે વિચાર ક્ષેત્રની શક્તિ એકાગ્ર થઇ શકતી નથી કારણ કે જે ક્ષેત્રમા તે ફેલાય છે તે અધિક વિસ્તૃત થાય છે વિચારક્ષેત્ર વિદ્યુત્ શક્તિઓના પરિચિત ચુંબકીય ક્ષેત્રની સાથે ઘણુંજ મળતુ હોય છે પરંતુ સુવ્યવસ્થિત માનસિક ક્રિયાના પ્રભાવથી તેની પ્રત્યેક રેખા લક્ષ્ય સ્થાન સુધી પહોચી શકે છે.

જે વખતે મનુષ્ય સાધારણ ધ્યાનમા બેસે છે અને તેના મનમાં કોઇ એવા શુભ પદાર્થને મેળવવાની કામના યા આશા હોય છે કે જે તેને મનુષ્યદ્વારા કે પ્રકૃતિ સમષ્ટિ રૂપથી તેને મળી શકે તેવો હોય છે પરંતુ તે પદાર્થના તરફ તેનું ધ્યાન બરોબર હોતું નથી. કારણ કે જેમ સૂર્યમાંથી કિરણો સીધા નીકળીને પૃથ્વી ઉપર પડે છે તેવી રીતે તે મનુષ્યે પોતાના ધારેલા પદાર્થને મેળવના માટે વિચારને તેના પ્રતિ સીધો એકાગ્ર કરવો જોઇએ વિચાર જે પદાર્થ ઉપર જઇને ચોટે છે તેને વિલક્ષણ જણાતા યોગોથી તે કેન્દ્ર શક્તિની પાસે ખેંચી લાવે છે. વિચાર ગમે તો વ્યવહારની સિદ્ધિનો હોય કે પરમાર્થની પ્રાપ્તિને માટેનો હોય તોપણ તેને એકાગ્ર કરવાથી ફળ મળી શકે છે.

ઘણા માણસોને માનસિક અને આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રના અધ્યયનથી અથવા તો દેવપૂજા કે માળા ફેરવ્યા કરવા છતાં પણ કાંઇ ફાયદો થયેલો જણાતો નથી. ઘણા માણસો બ્રાહ્મીબુટ્ટીનું સેવન કરી રોજ પાઠપુજા કરે છે ગાયત્રી વિગેરે મંત્રોનો જપ કર્યા કરે છે, ઘણા દેવસેવા કરી આરતી પુષ્પાંજલી કરે છે છતા પણ તેમાના ઘણાની સ્થિતિ હોય છે તેવીને તેવીજ હોય છે કારણ કે તેમની તે ક્રિયાઓ વિચારને વસ્તુ સાથે એકાગ્ર કર્યા વગરની હોય છે. મોઢે મંત્ર બબડયા કરી માળા મણકા ફેરવે છે અને ધ્યાન તો પુત્ર, સ્ત્રી, વેપાર કે ધનમાંજ હોય છે. અને તેથીજ તેમને યોગ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ શકતી નથી

ગતિમાં ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયા એ બે પ્રકારનાં બળ હોય છે જેમ રબ્બરનો દડો ભીંતિ અફાળવાથી સામો ઉછળી તે નાખનારના તરફ પાછો આવે છે, તેને જેટલા જ જોરથી નાંખ્યો હશે તેટલાજ જોરથી તે પાછો આવે છે. તેવી રીતે આ નિયમ દરેક પદાર્થને લાગુ પડે છે. જેવા બળથી પ્રકૃતિ કે તમે તેને મોકલો છો તેવાજ બળની સાથે તે પદાર્થ તમારી પાસે પાછો આવે છે.

વિચારોને જ્યારે આકાશમા સીધા બળપૂર્વક મોકલવામા આવે છે ત્યારે તે જેવા બળપૂર્વક બહાર મોકલ્યાં હોય છે તેવાજ બળપૂર્વક પાછા પોતાના કેન્દ્રસ્થાન (મગજ) તરફ આવે છે. એ નિયમાનુસાર વિચાર પોતાના કર્તવ્યને લઇને બહાર જાય છે, અને જો તે સંગિન યા તો એકાગ્ર ચિત્તે મોકલવામા આવે છે તો પોતાનું કામ કરીને તે મૂળસ્થાન પ્રતિ પાછો આવે છે. વિચાર કામ કરવાની ઇચ્છાથી બહાર જાય છે, અને જે વસ્તુની ઇચ્છાથી તમે તેને બહાર મોકલો છો તે વસ્તુને લઇને તે તમારી પાસે આવે છે. વિચાર એ તમારો સેવક છે જો તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તો તેને જે વસ્તુને માટે તમે મોકલો છો તેને જરૂર તે તમારી પાસે લાવી શકે છે

તંત્રવિદ્યાના ક્ષેત્રમાં જે માનસિક શક્તિયોનો મનુષ્ય પ્રયોગ કરે છે તે ઘણે ભાગે એ નિયમોનું અનુસરણ કરે છે કે જેને આધિન પ્રાકૃતિક યા અંશતઃ ભૌતિક જગત છે ઘણા માણસો આ મહત્ત્વના રહસ્યને ન સમજતાં આ નિયમોને તે બહાર શોધ્યાં કરે છે ગુપ્ત વિદ્યા એટલી સરળ છે કે ગલીનો સાધારણ મનુષ્ય પણ તેને તુચ્છ સમજી છોડી દે છે. તે આ રહસ્યને તે જ્યાં નથી તેવી જગ્યામાં ખોળે છે જીવનના સર્વ રૂપ સાદા-

છે. ને એક જીવન, એક નિયમ, અને એક શબ્દને અધીન છે વિષય જટિલ નથી પણ તેના માર્ગો જટિલ છે. એથી તેના માર્ગોને સરળ બનાવવાને માટે જે કાંઇ પણ કામ કરી શકાય તો ઘણોજ ફાયદો થવાનો સંભવ છે.

"આ ચિન્હથી તારો વિજય થશે" આ એક ઘણુંજ પ્રાચીન અને ઉત્તમ વાક્ય છે ફ્રીમેશન અને બીજાં ધાર્મિક અને તાંત્રિક સંપ્રદાયવાળા તેનો પ્રયોગ કરે છે ગુપ્ત મભાઓમાં અને ફ્રીમેશનની સમાજોમાં કંઇ આ વાક્યનો અભિપ્રાય ઇસાઇઓની અલીબ (શૂળી) સમજવામા આવે છે પણ તે શૂળી આપણને વિજયી શી રીતે બનાવી શકે? તેનો વાસ્તવિક અર્થ એ છે કે શૂળી નહિ પણ ઇષ્ટ આપણને મદદ કરી શકે છે. આપણા હૃદયમાં જ તે સામર્થ્ય છે પરંતુ જ્યાં સુધી આપણે આપણા હૃદયમાં વસેલી આ મહાન શક્તિનો અનુભવ કરીશું નહિ ત્યાં સુધી આપણે કદી પણ વિજય મેળવી શકશું નહિ જે મનુષ્ય યાંત્રિક વિદ્યાઓને સિદ્ધ કરીને કાર્યની સિદ્ધિ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે તેમને માનસિક રીતે ગ્રહણ કરવાથી તે આપણા મુખ્ય કર્તવ્યથી આપણને ભ્રષ્ટ કરે છે. તે આપણને અંદર રહેલી મહાન શક્તિનો અનુભવ કરવામાં ઘણી અડચણ કરી શકે છે માટે સત્ય માર્ગે દિવ્ય શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળાઓએ તો તે તરફ જવુ ન જોઇએ. તેમણે સમજવુ જોઇએ કે આપણામાજ રહેલી આત્મ શક્તિમાં કોઇ વાતની કમી નથી.

શારીરિક જડતા માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિના માર્ગમાં વિઘ્ન નાંખી શકે છે જો કે શરીરની ખાસ જરૂર છે. પણ અતિશય માત્ર શરીર તરફજ વધુ કાળજી રાખવા અને તેની જાળવણી રાખવાનું આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય નથી તમારે હમેશા તમારામાંજ રહેલી મહાન આત્મશક્તિનો અનુભવ કરવા માટે તમારા વિચારને તેમા એકાગ્ર કરો. અને તે માટે તમારે "હું પ્રેમ સ્વરૂપ છું. યા હું શક્તિ સ્વરુપ છું." એ સત્ય ભાવનાનું સેવન કરવું જોઇએ. આ શુદ્ધ આશયને સમજી શકવાથી તમને જ્ઞાન થશે કે "તમારા આખા શરીરમાં એવા આકાશ તરંગ વ્યાપ્ત છે કે જે અનન્તમાથી સર્વ વસ્તુઓને માટે કેન્દ્રસ્થાન તરીકે કામ કરી શકેછે.

તમેજ પ્રેમ સ્વરૂપ છો યા શક્તિ સ્વરૂપ છો. એ વિચારને જો તમે બરોબર સમજી શકશો તો પ્રેમ અને પ્રેમજ સઘળે વ્યાપ્ત જોવાથી કોઈ પણ વસ્તુ તમને હાનિ કરી શકશે નહિ. તમારૂ શરીર એ એક સચેતન ચુંબક છે અને જે સ્થાન આ વાયુમંડળ ઘેરી શકે છે તે પણ તેનીજ રીતે મહાન આકર્ષણ કેન્દ્ર બની શકે છે

"હુંજ શક્તિ સ્વરુપ છુ, હુંજ જીવનનો નિયામક છુ. મારામાજ સર્વશક્તિ છે તેનો હુ જ્યારે ધારૂં ત્યારે યથેચ્છ ઉપયોગ કરી શકું તેમ છુ." આવી ભાવના દિવસમાં પચાસ-સો વાર કર્યા કરો, અને તેના સામર્થ્યનો વિચાર કર્યા કરી તેમા એકાગ્ર થાવ. પરિણામે તમે તમારામા દિવ્ય શક્તિ ઉત્પન્ન થયેલી જોશો"

શબ્દમાં મહાન બળ છે. એનો અર્થ એવો નથી કે શબ્દમા કાઈ બળ છે. જ્યારે તમે વિશેષ રીતે શબ્દોમાં તમારૂ ધ્યાન જોડો છો, ત્યારે તે શબ્દ તમારા મગજ રૂપી યંત્રને સમજાવે છે તમે જ્યારે હુ પ્રેમ સ્વરૂપ છુ." એવી ભાવના કરો છો ત્યારે તે શબ્દ તરતજ એક વિશેષ વિચારને પેદા કરે છે. અને જ્યા તમે તેવા વિચાર કરો છો કે તરતજ કંપ પેદા થવા માંડે છે, એ કંપ-યા મોજા હમેશા બહારની તરફ ફેલાય છે અને તમારે માટે સસારમા જે સર્વોત્તમ પદાર્થ છે તેની સાથે તમારો માનસિક સંસર્ગ પેદા કરી દે છે તે સર્વોત્તમ પદાર્થ ગમે તો સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોનો સર્વોત્તમ ભાગ હોય કે ગમે તો ઉત્તમ ખનિજ પદાર્થ, પશુ કે વનસ્પતિ હોય, કે ગમે તો તે આધ્યાત્મિક જગત્ અને તમારા વ્યક્તિત્વની સર્વોત્તમ વસ્તુ હોય, તોપણ તેની સાથે તમારો માનસિક સંસર્ગ થાય છે

તમે પોતેજ તમને પોતાને પ્રેમસ્વરુપ બનાવી શકો છો; અને અંતે તમે પ્રેમરુપ બની જાવ છો. જે પ્રકારે સુર્યનો તાપ કે અગ્નિ પોતાના પ્રખર કિરણોને ચારે તરફ ફેલાવી શકે છે તેવી રીતે તમે પણ તમારા પ્રેમના કિરણો તમારી ચારે તરફ ફેલાવી શકો છો. એને માટે તમારી શુદ્ધ ધ્વનિ અને સુસ્થિતિને માટે તમારો સાંકેતિક શબ્દ "હુ

પ્રેમ છુ મારૂં આખું શરીર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ થઇ રહ્યુ છે " એવો હોવો જોઇએ આથી કદાચ તમને કોઇ ભૌતિક લાભ ન પણ થાય તોપણ આ પ્રકારની ભાવનાનો અનુભવ તમારે કરવાની જરૂર છે. આથી તમે જે મનુષ્યને મળશો તે તમારા પ્રેમના બદલામાં તમારી સાથે ઘણો પ્રેમ રાખશે જે ઉદ્‌બોધન પ્રેમ શબ્દથી થાય છે તે તમારા માનસિક શરીર તરફનો માત્ર પ્રત્યુત્તર જ છે, પછી માનસિકમાંથી ભૌતિક શરીર સુધી જવુ એ માત્ર એક પગથીયુજ છે આ પ્રકારે તમે એક નાનામા નાના શબ્દોના અર્થને માનસિક રીતે તો શુ પણ ભૌતિક રીતે પણ પ્રત્યક્ષ કરી શકોછો.

આમા વિચાર કેવી રીતે ચાલી શકે છે અને શુ કરી શકે છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે. વિચાર એ મનુષ્યનો સાચો સેવક છે. માત્ર તેને યોગ્ય કેળવણી અને તાલીમ આપતાં સસારમાં ખરો મદદગાર થઇ શકે છે મનુષ્ય માત્રને પોતાનામાં રહેલી દિવ્ય શક્તિ સાથે વિચારને એકાગ્ર કરી અને પછી દઢ નિશ્ચયપૂર્વક જે કામ કરવાની ઇચ્છા થાય તે કરવામા સાહસ અને ધૈર્ય રાખી પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

श्री रामावतार रहस्य.

[અનુવાદકઃ—વાડીલાલ કાકુભાઇ સઘવી—અમદાવાદ.]

ભગવાનના દશ અવતારમા સાતમો અવતાર તે શ્રી રામચદ્રજીનો છે. પરશુરામના અવતાર પછી બ્રહ્માંડ પ્રકૃતિમા આ ...તારને પ્રકટ થવાની ઘણી જરૂર હતી. જેથી ...માવતારદ્વારા જગતમા જે આદર્શ જીવનનુ દષ્ટાત ...પિત થયુ છે તેથી મનુષ્યોને અનતકાલ સુધી ...નેક પ્રકારનો ફાયદો થશે

રામાવતારમાં શ્રી ભગવાન વિષ્ણુ કેવી રીતે ચાર ભાગમા પ્રકટ થયા હતા તેનું આ પ્રમાણે વર્ણન છે

...... અયોધ્યા પતિ મહારાજા દશરથને ત્રણ સ્ત્રીઓ
...ોપણ તેને એકાગ્ર કરવાથી ફળ મળી શકે છે
ઘણા માણુસોને માનસિક અને આધ્યાત્મિક
...ાસ્ત્રના અધ્યયનથી અથવા તો દેવપૂજા કે માળા
...રવ્યા કરવા છતાં પણ કાઇ ફાયદો થયેલો જણાતો
...થી ઘણા માણુસો બાહ્યાડબરનુ સેવન કરી રોજ
...દેપુજા કરે છે ગાયત્રી વિગેરે મંત્રોનો જપ
...ર્યા કરે છે, ઘણા દેવસેવા કરી આરતી પુષ્પાજલી
...રે છે છતાં પણ તેમાના ઘણાની સ્થિતિ હોય છે
...ીને તેવીજ હેય છે કારણું કે તેમની તે ક્રિયા...
...ા વિચારને વસ્તુ સાથે એકાગ્ર કર્યા વગરની હોય
...મોટે મન બગાડયા કરી માળા મણકા ફેરવે

સસારમા પ્રકટ કરવાને માટે શ્રી ભગવાન રામચન્દ્રજીના અર્ધાગના બની અવતાર ધારણ કર્યો.

પરમાત્મારૂપી શ્રીરામના સાન્નિધ્યથી જગદોધારભૂત સૃષ્ટિ સ્થિતિ પ્રલયકારિણી મૂલપ્રકૃતિરૂપ શ્રી સીતાદેવી છે રામાવતારમા નરદેવરૂપથી ભગવાનનો અવતાર આદર્શ માનવ જીવન બતાવવાને માટે, અને નરદેવીરૂપથી પ્રકૃતિ માતાનો સીતારૂપ અવતાર આદર્શ નારી જીવનનું દષ્ટાન્ત સસારમા સ્થાપન કરવાને માટે થયો હતો જેથી સમસ્ત અશાવતારોમા રામાવતાર મુખ્ય છે અને તેથીજ સસારમા રામાવતાર વધારે પૂજનીય ગણાય છે.
જે વખતે શ્રી ભગવાન્ રામ રૂપે પ્રગટ થયા હતા
મોકલો છો તેમનના જરૂર દેશકાળ પર વિચાર કરવાથી રામા-
...ા સમ્યક્ પ્રતિપાદિત થાય છે
તત્ત્વવિદ્યાના ક્ષેત્રમાં ...રા એકવીસ વખત પૃથ્વી
મનુષ્ય પ્રયોગ કરે છે તે ...થી સસારમાં ક્ષત્રિય શક્તિ
અનુસરણુ કરે છે કે જેને અ... ગયો હતો. સસારમા
અશાંત ભૌતિક જગત્ છે ધ... ક્ષત્રિય શક્તિની વચમાં
મહત્ત્વના રહસ્યને ન સમજતા ... ત્યાં સુધી ધર્મની
બહાર શોધ્યાં કરે છે ગુપ્ત વિદ્યા ...નિયમનુ બધન રહી
છે કે ગલીનો સાધારણ મનુષ્ય પણ ...વખતે, ક્ષાત્રશક્તિના
સમજી છોડી દે છે. તે આ રહસ્યને ...ી ગયુ હતું, જેથી
તેની જગ્યામાં ખોળે છે જીવનના સ... ક્ષાત્રશક્તિ નિરન-

કરી, તે વખતને માટે બન્ને શક્તિઓની વચ્ચે સામજસ્ય વિધાન કરવુ પડ્યુ. પરતુ જો કે તે પ્રમાણે ક્ષાત્રશક્તિ નાશ થવાથી તે કાલને માટે બ્રાહ્મક્ષત્રિય બન્ને શક્તિઓમાં સમતા સ્થાપિત થઇ, તોપણ પુરવર્તી કાલમા ક્ષત્રિયવશ નાશના કારણે ક્ષાત્રશક્તિ ધીમે ધીમે બળહીન થવા લાગી જેથી મસારના ધર્મરક્ષા કાર્યમાં બહુજ હરકત થવાથી યુગાનુકૂલ ધર્મનો હ્રાસ થયો. અન્ય પક્ષમા ધર્મરક્ષક ક્ષાત્રશક્તિના નાશથી બ્રાહ્મશક્તિ બહુજ અયથારૂપથી વધવા લાગી, જેથી બ્રાહ્મણ વશમા પણ રાવણ જેવા અત્યાચારી પાપ પરાયણ દુર્દાન્ત રાક્ષસ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા આ કારણથી ત્રેતાયુગના તે કાળમા બ્રહ્માણ્ડ પ્રકૃતિ તરફથી એવી પ્રેરણા ઉત્પન્ન થઇ કે, એવી કોઇ અલૌકિક ભગવત્ શક્તિ અવતાર રૂપે પ્રગટ થાય કે જે બલહીન ક્ષત્રિય શક્તિને પુનરુજ્જીવિત કરી ક્ષત્રિય કુલમાં એક આદર્શ માનવચરિત્ર સ્થાપન કરી શકે અને અન્ય પક્ષમાં અસુર તથા રાક્ષસીભાવાપન્ન બ્રાહ્મણ શક્તિને નષ્ટ કરી ક્ષાત્રશક્તિની સાથે બ્રાહ્મણશક્તિના ધર્માનુકૂલ સામજસ્ય વિધાન કરી શકે -આ બન્ને ઉદ્દેશની પૂર્તિને માટે શ્રી ભગવાન રામરૂપે ક્ષત્રિય વશમાં પ્રકટ થયા મહા માયાનું પણ સીતા રૂપમા અવતીર્ણ હોવાનું કારણ અતિ મહાન્ છે દુર્દાન્ત કામક રાવણના અત્યાચારથી અનેક સતી સ્ત્રીઓ ભ્રષ્ટ થઇ રહી હતી, પાતિવ્રત્યનો પરમ આદર્શ સસારમા પ્રાય લુપ્ત થઇ ગયો હતો, સતી સ્ત્રીઓના મર્મભેદી આર્તનાદથી ગગન મડળ ગાજી રહ્યુ હતુ જેથી તે વખતે બ્રહ્માડ પ્રકૃતિમાં એ આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થઇ કે, એવી એક આદર્શ સતી ઉત્પન્ન થાય કે જેના આદર્શ-જોઈ સતીઓના ચિત્તમા બળનો સચાર થાય, સતી ધર્મનો આદર્શ સ્થાપન થાય, સતીત્વના પ્રતાપનો નિદર્શન સ્થાપન થાય, કે જેના પ્રતાપથી રાવણ જેવો પ્રતાપી રાક્ષસ પણ અગ્નિમાં પતગની માફક ભસ્મીભૂત થઇ શકે, અને રમણીય પાતિવ્રત્યનો આદર્શ ભવિષ્ય કાળમા પણ સસારની નરનારિઓને માટે કલ્યાણકારી થઇ જાય. બ્રહ્માડ પ્રકૃતિના અતકરણમાં ઉદય થયેલી આવી પ્રેરણાને ચરિતાર્થ કરવાને માટે મહા માયાનો સીતારૂપે અવતાર થયો હતો. દુર્દાન્ત રાવણદ્વારા સતી સ્ત્રીઓ પર કેવો કેવો અત્યાચાર થયો હતો તેનુ વર્ણન રામાયણના ઉત્તરકાંડમા છે.

દિગ્વિજય કરી પાછા ફરતી વખતે દુરાત્મા રાવણ રસ્તામાં દેવકન્યા, ઋષિકન્યા, દાનવકન્યા અને રાજકન્યાઓને જોઇ હરણ કરવા લાગ્યો. કન્યા અથવા સ્ત્રી જે સુંદર જણાય તેના કુટુબીઓને મારી સ્ત્રીઓને પુષ્પક વિમાનમાં અવરુદ્ધ કરવા લાગ્યો આ પ્રમાણે રાક્ષસ, અસુર, મનુષ્ય, પન્નગ તથા દાનવ કન્યાઓને પોતાના વિમાનમા રાખવા લાગ્યો. અપહૃતા સ્ત્રીઓ દુ:ખથી મર્મભેદી આર્તનાદ તથા અશ્રુધારાઓને વિસર્જન કરવા લાગી. તે શોકાનલ અને ભયસમ્ભૂત નેત્રજળ અગ્નિજાળની માફક ઉષ્ણ હતુ સ્ત્રીઓએ વિલાપ કરતા કહ્યુ કે, "અહો! તે દુર્વૃત્ત પરદારાવમર્દનરૂપ પાપકર્મ કરતો થકો પણ પોતાના આત્માને નિન્દિત સમજતો નથી. કેમકે તે રાક્ષસાધમ પારકી સ્ત્રીઓમાં યથેચ્છ રમણ કરે છે, જેથી આ દુર્મતિ, સ્ત્રીઓના કારણેજ વિનાશને પ્રાપ્ત થશે" આ પ્રમાણે અપહૃતા સ્ત્રીઓએ અભિસમ્પાત કર્યો. એટલુંજ નહિ પણ જે શરીરમા મહામાયાનો અશ લઇ સીતાદેવીનો અવતાર થયો હતો, તેના વેદવતી નામના પૂર્વ શરીરની સાથે પણ બળાત્કારોદ્યોગ હોવાથી વેદવતીએ પણ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, "આગળના જન્મમાં હું તમને વધના કારણરૂપ બનીશ." સીતાદેવી પૂર્વજન્મમા વેદવતી નામના સ્ત્રી હતા તેમણે નારાયણની પતિરૂપમા પ્રાપ્તિ થવાને માટે ઘોર તપશ્ચર્યા કરી હતી કોઇ વખત પૃથ્વિમાં ફરતા ફરતા હિમાલય પ્રદેશના અરણ્યમાં રાવણે વેદવતીને જોઇ તેને કહેલ કે, "હું લકાપતિ દશાનન છુ તમે મારી સ્ત્રી બની યથેચ્છ ભોગ ભોગવો." ત્યારે વેદવતીએ કહ્યું કે—

"નારાયણ મારા પતિ છે તેમના સિવાય કોઇ મારા પતિ થઈ શકે તેમ નથી. તેમને પતિ રૂપે મેળવવાને માટેજ હું ઘોર તપશ્ચર્યા કરી રહી છુ"

વેદવતીનું આ પ્રમાણે કહેવુ સાભળી રાવણે વેદવતીના કેશનો સ્પર્શ કર્યો. આથી વેદવતીએ ક્રોધથી પોતાને હાથે કેશનું છેદન કર્યું પાતિવ્રત્ય

અને તપોબળથી તેના હાથ પણ આગની માફક બની ગયા જેથી રાવણ પણ કેશપાશ છિન્ન થઇ ગયો વેદવતીએ અગ્નિમા શરીર ત્યાગ કરવાને માટે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો, અને ક્રોધાગ્નિથી રાવણને દગ્ધ કરતી કહેવા લાગી કે, "હે અનાર્ય ! તેં મને સ્પર્શ કર્યો જેથી હું આ શરીરને તારી સમક્ષ અગ્નિમાં જ્વલન્ત કરી ચાલી જઉં છું કેમકે તે પાપબુદ્ધિથી મારો સ્પર્શ કરેલ છે, જેથી હું તારા વધને માટે ફરી જન્મ ધારણ કરીશ ને મેં કાંઇ પણ દાન, તપ કરેલ હશે તો તેના ફળ તરીકે કોઇ ધાર્મિક મહાત્માની કન્યા બનીશ" આટલું કહી વેદવતીએ અગ્નિમા પ્રવેશ કર્યો અને સ્વર્ગમાથી પુષ્પવૃષ્ટિ થવા લાગી તે વેદવતી જનક રાજાની દીકરી તરીકે સીતારૂપે મહામાયાની સાક્ષાત્ શક્તિને લઇ પ્રકટ થઇ અને સાક્ષાત્ સનાતન વિષ્ણુરૂપી રામચન્દ્ર તેના પતિ થયા આની પૂર્વ જન્મની ઘટનાનુસાર સીતા રાવણની નાશકારિણી બની અને સતીત્વના પ્રભાવથી સસારને આલોકિત કરી દીધું. શ્રી ભગવાનને રામાદિરૂપે અને મહામાયાને સીતારૂપે અવતાર ધારણ કરવાનું આજ કારણ છે.

રામાવતાર ચરિત્ર શિક્ષાનો ભડાર છે વિષ્ણુ ભગવાનના અંશોત્પન્ન રામ, લક્ષ્મણ, ભરત અને શત્રુઘ્ન એ ચારે ભાઇઓએ પોતપોતાના ચરિત્રોથી સસારમા અપૂર્વ આદર્શ સ્થાપન કરેલ છે રામચદ્રજીના ચરિત્રમા પૂર્ણ માનવનો આદર્શ અને માતા સીતાજીના ચરિત્રમા પૂર્ણ નારીનો આદર્શ પ્રકટ થયેલ છે જેથી ક્રમશઃ તે ચરિત્રોની સમાલોચના કરવામાં આવે છે પૂર્ણ માનવ કોણ છે કે જેના આદર્શને જોઇ દરેક ગૃહસ્થ પોતાના જીવનને પૂર્ણ જીવન બનાવી શકે છે તથા દરેક ક્ષત્રિય નરપતિ પોતાના રાજધર્મના પૂર્ણાનુષ્ઠાન દ્વારા આ લોક અને પરલોકમા કૃતકૃત્ય થઇ શકે છે, આથી મહામુનિ વાલ્મીકિદ્વારા જિજ્ઞાસુ બની દેવર્ષિ નારદે શ્રીભગવાન રામચન્દ્રનુંજ ઉદ્દેશપૂર્ણ માનવના આદર્શ રૂપથી વર્ણન કર્યું હતું

ઇક્ષ્વાકુ વંશમા જગત્ પ્રસિદ્ધ શ્રીરામચદ્રજી ઉત્પન્ન થયા હતા. તેમનામા પૂર્ણ માનવ સુલભ સમસ્ત ગુણ વિદ્યમાન હતા તેઓ મહાવીર્યવાન્ કાન્તિમાન, ધૃતિમાન, બુદ્ધિમાન, રાજનીતિ આદિ સમ્યગ્ જ્ઞાતા, શત્રુઓના નાશકર્તા, મહાબાહુ, મહાધનુર્ધર, શત્રુદમનકારી, પ્રતાપવાન, લક્ષ્મીવાન શુભ લક્ષણ, ધર્મજ્ઞ, સત્ય પ્રતિજ્ઞ, પ્રજાહિતપરાયણ કીર્તિ સમ્પન્ન, શૌચ સમ્પન્ન, બાહ્યાભ્યન્તર શુદ્ધ, વિનયશીલ, ઐશ્વર્યવાન, પ્રજાપોષણ સામર્થ્ય યુક્ત, જીવોના રક્ષક, સ્વધર્મના રક્ષક, સ્વજનોના રક્ષક, ધનુર્વેદાદિના સમ્યક્જ્ઞાતા, શ્રુતિ, સ્મૃતિ આદિ સકલ શાસ્ત્રોના તત્વજ્ઞાતા, સમુદ્રની પેઠે ગાંભીર્યયુક્ત, વિષ્ણુતુલ્ય, વીર્યયુક્ત, ધનદાનમા કુબેરતુલ્ય, અને સત્ય પાળવામાં સાક્ષાત્ ધર્મરાજા તુલ્ય હતા. એટલાં ગુણ એકાધારમા હોવાના કારણેજ શ્રીરામચદ્રજી સમસ્ત મનુષ્ય, સમસ્ત ક્ષત્રિય સમસ્ત નૃપતિ તથા ગૃહસ્થ માત્રના પૂર્ણાદર્શ સ્વરૂપ હતા. ક્ષત્રિય, રાજાનું જીવન સાર્થક ત્યારે થાય છે કે જ્યારે તેમના શાસનમાં પ્રજા સર્વ પ્રકારે સુખી હોય. શ્રીરામચદ્રજીના રાજ્યમા આ આદર્શનો પૂર્ણ વિકાસ થયો હતો. રામરાજ્યમા પ્રજા જેવી સુખી હતી, તેવી કોઇ વખત નહોતી, અને કોઇ વખત હોવાની આશા પણ નથી. રામરાજત્વના વિષયમાં દેવર્ષિ નારદે મહર્ષિ વાલ્મીકિને રામાયણ રચતા પહેલાંજ ભવિષ્ય સૂચના કરી દીધી હતી.

શ્રીરામચદ્રજીના રાજ્યકાલમાં પ્રજા સંતુષ્ટ, પુષ્ટ અને સુધાર્મિક થશે. સર્વ આધિ વ્યાધિ, દુર્ભિક્ષ ભયવર્જિત અને નિરામય રહેશે. કોઇ પિતા પુત્રનું મૃત્યુ જોઇ શકશે નહિ. કોઇ સ્ત્રીને વૈધવ્ય દુઃખ જોવું નહિ પડે. દરેક સ્ત્રી પતિવ્રતા બનશે. અગ્નિ, જળ, વાયુ, જ્વર, ક્ષુધા અને ચારનો ભય કોઇને રહેશે નહિ. સમસ્ત રાજ્ય અને નગર ધન ધાન્યથી પૂર્ણ બનશે સમસ્ત મનુષ્ય સત્યયુગની માફક નિત્યાનન્દમાં મગ્ન રહેશે શતશત અશ્વમેધ યજ્ઞ કરીને તથા વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને બહુ સુવર્ણ, કોટિ કોટિ ગાય અને વિપુલ ધન દઇને શ્રીભગવાન રામચદ્રજી રાજવંશોની શતગુણ વૃદ્ધિ કરશે. બ્રાહ્મણાદિ ચાર વર્ણને પોતપોતાના ધર્મમાં નિયુક્ત કરશે અને એ પ્રમાણે એકાદશ સહસ્ત્ર વર્ષ પર્યન્ત રાજ્ય કરી બ્રહ્મધામને પ્રસ્થાન કરશે. દેવર્ષિ નારદજીની આ ભવિષ્ય વાણી રામરાજ્યમાં અક્ષરશઃ ખરી પડી અને તે પ્રમાણે રામાયણના યુદ્ધકાંડમાં છેવટના ભાગમાં બતાવવામાં આવેલ છે.

[અપૂર્ણ.]

कांतिलालनी कारकिर्दी.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

લુંટારાએ કાંતિલાલને ગડદા પાટુ મારવા માંડ્યા. કાંતિલાલ એટલો બધો થાકથી લોથપોથ થઇ ગયો હતો કે તે લુંટારાની સામે ટક્કર ઝીલી શકે તેમ ન્હોતું. લુંટારાએ તેના સર્વ રૂપિયા લઈ લીધા તેનાં કપડાંલત્તા ઉતારી લીધાં અને એક ફાટેલું કપડું પ્હેરવાનું આપીને તેને બહાર કાઢી મુક્યો. કાંતિલાલે કાંઇ પણ આનાકાની વગર તેને સર્વ સોંપી દીધું જેથી તેને છવતો જવા દીધો

કાંતિલાલ નિસહાય અને સર્વસ્વ હીન થઇને રસ્તામાં ઉભો છે, તેની તલવાર પણ લુંટારાએ લઇ લીધી. રસ્તો ભયંકર અને જંગલી પશુઓનો ભય હોવાથી કાંતિલાલે હિંમત લાવી તે લુંટારાને નરમાશથી કહ્યું કે, " મારી સર્વ વસ્તુઓ આપે છીનવી લીધી છે પણ મારી તરવાર તો ન જ લેશો. આ વિકટ જંગલમાં જંગલી પ્રાણીયો મને મારી નાંખશે. માટે મને મારી તરવાર પાછી આપવા કૃપા કરો. "

આ સાંભળી લુંટારાને કાંઇક દયા આવી જેથી તરવાર તેને પાછી આપવા માંડી, પણ અંધારામાં તરવાર કાંઇક ચમકવા લાગી તે જોઇ તેણે કહ્યું કે, " વાહ ! આ તો બિલ્કુલ નવી જણાય છે. ઠીક, ઉભો રહે, હું તને એક બીજી તરવાર આપું છું. " એમ કહીને ઘરમાંથી એક જુની તરવાર લાવીને તેણે કાંતિલાલને આપી

બીજે દિવસે સવારે કાંતિલાલ ઉદાસ ચિત્ત અને મલિન મુખે પોતાના શેઠને ત્યાં જઇ ઉભો રહ્યો શરમનો માર્યો તે અંદર જઇ શક્યો નહિ. ઘણા દિવસના કઠિન પરિશ્રમથી પ્રાપ્ત કરેલા રૂપિયા જવાથી જો કે તેને ઘણું જ દુઃખ થતું હતું; પરંતુ પોતાના શેઠનું કહ્યું ન માનવાથી પોતાની આ દુર્દશા થઇ છે એ વાત તેના હૃદયમાં તેના કરતાં પણ વધુ દુઃખ આપતી હતી. શેઠને મોં બતાવતા પણ તે હવે શરમાવા લાગ્યો. કેટલીક વારે શેઠ મકાનમાંથી બહાર આવ્યા અને જોયું તો કાંતિલાલ ઉતરી ગયેલા મોંઢે નીચું ઘાલીને ઉભો છે તેને જોઇ શેઠને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. તેને એમ થયું કે, કાંતિલાલ તો કાલે મારી રજા લઇને દેશમાં ગયો છે અને અહીં ક્યાંથી ? તેની અવસ્થા જોઇને શેઠને દયા આવી અને તેનો હાથ પકડીને અંદર લઈ ગયા.

કાંતિલાલે રાત્રે બનેલી સર્વ હકીકત શેઠને કહી સંભળાવી તે સર્વ શેઠે સાભળી તેનો જરા પણ તેમણે તિરસ્કાર ન કર્યો. કાંતિલાલ જેવી રીતે આગલે દિવસે જે કામ કરતો હતો તે જ કામ આજે પણ તેણે કરવા માંડયું. રાત્રે બનેલી વાત તેને માટે એક સ્વપ્ન જેવી થઇ પડી

લુંટારાએ જે જુની તલવાર કાંતિલાલને આપી હતી, તેને તેણે પોતાના સુવાના ખંડમાં એક ભીંતે લટકાવી દીધી હતી. તેને જોતાં જ ગઈ રાતની સઘળી હકીકત તેની આંખો આગળ પ્રત્યક્ષ જણાવા લાગી. આખો દિવસ કામ કરીને રાત્રે જ્યારે તે ઘેર આવતો હતો, ત્યારે રૂપિયાનો શોક તેને સાભળી આવતો અને નિરુત્સાહ બનાવી દેતો. તે વિચાર કરતો કે, " હા હવે બીજી ગુમેલી જમીન છોડાવી શકાશે ? હવે શું ભાઇનો પત્તો મેળવીને માના શોકને મટાડી શકાશે ?" તેની સઘળી આશાઓ માટીમાં મળી ગઈ. તે રાત્રે બનેલા બનાવને ભૂલવાને માટે તો ઘણો પ્રયત્ન કરતો હતો પરંતુ પેલી તરવાર તેને ભૂલવા દેતી ન્હોતી.

લુંટારાના ઘરની સ્ત્રીની વાત જે વખતે તેને યાદ આવતી ત્યારે તેનું મન કૃતજ્ઞતાથી ભરાઇ આવતું. તે બિચારી અબળાએ મારૂં રક્ષણ કરવાને માટે કેટલું દુઃખ સહન કર્યું હતું. શું તેના ઋણને હું આ જન્મમાં નહિ ચૂકવી શકું ? નિર્દય લુંટારાને ત્યાં પણ આવી દયામયી દેવી ક્યાંથી હશે ? મારો બચાવ કરવા તેણે કેટલો માર ખાધો પણ

એક અક્ષર ન કહ્યો! આ સ્ત્રી કેવા સંયોગોમા ત્યાં સપડાઈ ગઇ હશે! ખરેખર તેનો ભેદ તો ઉકેલવો જ જોઇએ

અંતે તેને તે તરવારને પોતાની પાસે રાખવી અમલ થઇ પડી. પ્રથમ તેણે વિચાર કર્યો કે આ તરવારનો મારે શો ઉપયોગ કરવો, પરંતુ પાછળથી તેને વિચાર સૂઝ્યો કે તેને જુની વસ્તુઓની દુકાને વેચી દેવી જોઇએ ગામમાં થોડેક દૂર એક જુની ચીજોની દુકાન હતી એક દિવસ તે ત્યાં તે તરવારને લઇને ગયો. દુકાનદાર વૃદ્ધ હતો, તેની આંખે થોડું દેખાતું હતું જેથી તે તલવારને પોતાની આંખ પાસે રાખીને બરાબર જોવા લાગ્યો. જોતા જોતાં તેની નજર જ્યારે એક જગ્યા પર પડી ત્યારે તે ચમક્યો અને બોલ્યો કે, "આ વસ્તુ તો બહુ કીમતી છે!"

કાંતિલાલ કાંઈ બોલ્યો નહિ. દુકાનદારે ફરી કહ્યું કે, "આના પર બાદશાહની છાપ છે—આ કીંમતી તરવાર છે!"

કાંતિલાલે પૂછ્યુ, "કેટલા રૂપિયાની છે?"

"દોઢ હજારની"

દોઢ હજાર! કાંતિલાલ તો ચમકી જ ગયો જો એમ હોય તો તેનું સઘળુ દુઃખ જતું રહ્યું

દોઢ હજાર રૂપિયા મેળવીને કાંતિલાલના મનમાં અનેક તરેહના તરંગો ઉઠવા લાગ્યા તેમનમાં ને મનમાં વિચાર કરતો હતો કે વખત આવે લુંટારાની સ્ત્રીનું દેવુ ચુકાવી દેઇશ. આ વખતે તે કહેવા લાગ્યો કે આજ સમય છે મારે તો એક હજાર રૂપિયાની જરૂર છે બાકીના પાંચસો રૂપિયાથી તો સહજમાં તેનું દેવુ વળી જશે અને આ પાંચસો રૂપિયાને મેળવીને તે પણ તે લુંટારાના હાથમાંથી હમેશને માટે છુટી શકશે તે જરૂર કોઇ તેની વેચાતી રાખેલી દાસી હશે. આ વાતોનો તે જેમ જેમ વિચાર કરવા લાગ્યો તેમ તેમ તેની દેવુ ચુકવી આપવાની ઇચ્છા પ્રબળ થવા લાગી એ વાત તેના મનમાં વારવાર આવવા લાગી કે જો હું તે સ્ત્રીનું દેવુ ન વાળુ તો મારા જેવો બીજો કોઇ પાપી નહિ.

તેણે પોતાના શેઠને ત્યાં એક હજાર રૂપિયા જમાં મૂક્યા અને પછી સાથે પાંચસે રૂપિયા લઇને તે ચાલી નીકળ્યો. તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે આ રૂપિયા તે સ્ત્રીને આપીને ઘેર જઇશ અને રસ્તામાં જે ગામ મળશે ત્યા મારા ભાઇની પણ ખબર કઢાવીશ. તેને વિશ્વાસ હતો કે, મારો ભાઇ અહીં આટલામાં જ કોઇ ગામમા છુપી રીતે રહેતો હશે અને શરમનો માર્યો પોતાના ગામમાં પાછો નહિ આવતો હોય

કાંતિલાલ ધારતો કે હવે મારૂં દુઃખ ગયું છે અને સુખના દહાડા આવ્યા છે માત્ર એક જ દુઃખ છે અને તે એ કે મારા ભાઇનો પત્તો મેળવ્યા વગર જો હું મારી માની પાસે જઇશ તો શું જવાબ આપીશ?

૪

આ વખતે તે ઘેરથી એવા વખતે નીકળ્યો હતો કે સૂર્ય આથમ્યા પહેલાંજ પેલા જંગલને તે વટાવી જાય પરંતુ જે વખતે તે પેલા લુંટારાને ત્યાં પહોચ્યો, તે વખતે સૂર્ય આથમવા આવ્યો હતો. કાંતિલાલ તે લુંટારાના ઘર આગળ આવી પહોચ્યો તેને લુંટારાની સ્ત્રીને છાનેમાને રૂપિયા આપવાની ઇચ્છા હતી, કેમકે જો લુંટારાને તેની ખબર પડશે તો, તે તેની પાસેથી રૂપિયા લઇ લેશે. એવો વિચાર કરીને તે કોઇ કહ્યાકથ્યા વગરજ એક તરફ ઉભો રહીને તે સ્ત્રીને બોલાવાની વાટ જોવા લાગ્યો દિવસનો પ્રકાશ ધીમે ધીમે મંદ પડવા લાગ્યો અને અંધકારનો વધારો થવા લાગ્યો, એટલામાં તે લુંટારાના ઘરમાં એક દીવો બળતો જણાયો વધુ રાહ ન જોતાં તે તરતજ તે ઘરની અંદર આવ્યો જોયુ તો એક ભાગાતુટેલા ખાટલામા લુંટારો સ્થિરપણે પડેલો છે અને તે સ્ત્રી તેના માથા આગળ દીવો સળગાવીને બેઠેલી છે. તેને જોતાજ તે સ્ત્રી વિસ્મિત થઇને ઉભી થઇ કાંતિલાલે તરતજ તેના પગ પાસે રૂપિયાની થેલી મૂકી અને કહ્યું, "આ લ્યો, તે રાત્રે તમે મારે માટે જે કાંઇ દુઃખને સહન કર્યું હતું તેનો બદલો હું કોઇ રીતે વાળી શકું તેમ નથી."

રૂપિયાને જોઇને તે સ્ત્રીના મોંઢા ઉપર જે ઉદાસી છવાઇ ગઇ હતી તે એકાએક દૂર થઇ ગઇ, તે ગદ્‌ગદ્ કંઠે બોલી—"આજ આપે અમને

પ્રાણદાન આપ્યું છે, અમે ભૂખે મરતા પડયાં છીએ"

રૂપિયાની વાત સાંભળીને લુંટારો પણ બેઠો થઈ ગયો. કાંતિલાલ જતો હતો પણ લુંટારે તેને પાછો બોલાવ્યો. તે ધીરે ધીરે તેના ખાટલા આગળ જઈને ઉભો રહ્યો.

લુંટારાનું હૃદય કૃતજ્ઞતાથી ભરાઇ આવ્યું. તે એક તો રોગથી પીડાતો હતો અને તેમા વળી ભૂખે મરતા પડયો હતો આ નિર્જન વનમા તેને કોઇપણ આશાનું ચિન્હ જણાતું ન્હોતું પણ આ શું? એક દિવસ તે જેને મારી નાખવાને તૈયાર થઇ ગયો હતો, તેજ માણસ આજે તેને જીવનદાન આપવાને માટે આવ્યો છે. તેની આંખોમાથી આંસુ જવા માંડયાં કાંતિલાલના બન્ને હાથને પોતાના હાથવડે પકડી અને તેને પોતાના હૃદયે ચાંપવાને તે તૈયાર થયો પણ તેમ ન થઇ શક્યુ તે શિથિલ થઇને પથારીમા ગબડી પડયો.

કાંતિલાલ સ્થિર ચિત્તે તેના હૃદયોચ્છ્વાસને જોઇ રહ્યો હતો. તેનું હૃદય પણ દ્રવિત થઇ ગયુ તે લુંટારાના ખાટલા ઉપર બેસી ગયો લુંટારાએ ફરી તેના હાથ પોતાના હાથમાં લીધા. તેના મનમા અનેક વાતો ઘોળાવા લાગી, પણ તેનાથી બોલી શકાયુ નહિ.

તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે,—જે લોકોને માટે મે મારા દુઃખને ગણ્યુ નહોતું, જેમનો પ્રાણ બચાવવાને માટે મેં મારા પ્રાણને મૃત્યુના મોમાં નાખતા જરા પણ આનાકાની કરી ન્હોતી, તેજ મારા અનુચરોએ આજે મારી આવી દુઃખમય અવસ્થામાં મારૂં સર્વસ્વ લઇ જઇને મને મૃત્યુના મોમાં હડસેલી દીધો છે, અને જેને હું જીવથી મારી નાખવાને માટે તૈયાર થઈ ગયો હતો, તેણે આવીને આજે મારા પ્રાણનું રક્ષણ કર્યું છે આમ વિચાર કરતા કરતાં તેનું હૃદય ભરાઇ આવ્યુ. "હાય હાય કરવા લાગ્યો તેણે કંપતા અવાજે કહ્યું—"હાય! હું મહાન પાપી છુ.!"

આ પછી કેટલીક વારે તે લુટારો છાનો રહ્યો. પછી કાંતિલાલના મોં સામુ જોઇને તે ધીમે ધીમે બોલ્યો. "મારા જેવો પાપી આ સંસારમા બીજો ભાગ્યેજ હશે. મેં મારા બાપની મિલ્કત મોજશોખમા અને ભાઇબંધ દોસ્તદારોના સાથે ચેનબાજી ઉડાવામા ઉડાવી નાખી, મા અને ભાઇને રઝળતા મૂકયા, ચોરી કરી છતા પુરૂં ન થયુ તો ગરીબ અને નિરપરાધિ મનુષ્યોને લુટવાનો ધંધો લઇ બેઠો. તેનાજ પાપ મને લાગ્યાં અને આ દશા આવી છે હું નરાધમ છુ" તે પછી તેણે તેની પોતાની જુની સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી કાંતિલાલ તે સર્વ સાંભળવા લાગ્યો જેમ જેમ રાત વિતવા લાગી તેમ તેમ ઘરમાં અંધકાર વધવા લાગ્યો. લુટારો પોતાનું વૃતાંત કહેતો હતો અને કાંતિલાલ એકાગ્ર ચિત્તે તે સાંભળતો હતો.

તેનુ હૃદય વિદીર્ણ થઇ રહ્યુ હતું જે વખતે લુટારો પોતાના નાના ભાઈ અને માની વાત કહેતાં કહેતા રડી પડયો તે વખતે કાંતિલાલ એકદમ ચમકી ઉઠયો અને લુંટારાની છાતી સરસો વળગી પડી તે રડતા રડતાં બોલી ઉઠયો—"ભાઇ! મોટા ભાઇ." લુંટારો પ્રથમ તો વિસ્મિત થઇને કાંતિલાલના મોં સામુ તિક્ષ્ણ નજરથી જોવા લાગ્યો, પરંતુ તત્કાલજ વ્યાકુળ થઇને તેણે પોતાના બન્ને હાથ તેને ગળે નાંખીને તેને પોતાના હૃદયે ચાંપ્યો. એક બીજાનુ ઓળખાણ પડયું.

કાંતિલાલે કહ્યું, ભાઈ, મોટા ભાઇ! તમારી આ સ્થિતિ! મા તો તમારે માટે મોંમાં જીભ ઘાલતી નથી, અને રાતદિવસ રડયાં કરે છે ઇશ્વર તમને સદ્‌બુદ્ધિ આપો, અને હવે અમને સુખી કરો.

આ લુંટારો તે બીજો કોઈજ નહિ પણ જુવાનીના છકમા છાકી ગયેલો, આપણો ઝવેરીલાલજ હતો. કેદમાથી છુટયા પછી બીજાં કેદીઓના ટોળા સાથે તેણે અહીં આવી લુંટારાનો ધંધો કરવો શરૂ કર્યો આ સ્ત્રી તે બીજી કોઇ નહિ પણ તેની સ્ત્રીજ હતી તેણે તેને સુધારવા ઘણા યત્નો કર્યા પણ તે સર્વ વ્યર્થ ગયા હતા. ઘણી વખત તો કાંતિલાલની માફક બિચારા ગરીબ મુસાફરો તેની જાળમાં સપડાય નહિ તે માટે તેમને તે લુટારાની ગેરહાજરીમાં આડાઅવળા કહાડી મૂકતી તે પતિવ્રતા અને દયાવાળી હતી પણ દુષ્ટ લુંટારાના પંજે પડવાથી હીરો કોલસાની ખાણમાં દટાઇ ગયો હતો.

તે પછી કાંતિલાલે થોડા દિવસ ત્યાં રહી પોતાના ભાઇની ચાકરી કરી તેને સાજો કર્યો. ત્યાર પછી પોતાના શેઠને ત્યાંથી હજાર રૂપિયા લઇ આવી તે પોતાના મોટા ભાઇ ઝવેરીલાલ તથા તેની સ્ત્રીને લઇને પોતાને ગામ ગયો. ત્યા તેની મા પોતાના ગુમ થયેલા મોટા પુત્ર ઝવેરીલાલને જોઇ સુખી થઇ.

કાંતિલાલે પોતાની જમીન તથા ઘર મૂકાવ્યું અને ઝવેરીલાલને પણ સારા ધંધે વળગાડી થોડે દહાડે બે પૈસા કમાઇ સર્વે સુખી થયા.

મ નો હ ર-કુ મા રી.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

ચતુર્થ પરિચ્છેદ.

લગ્નની વાતચિત.

તરલાના વિયોગે મનોહરના મનમાં પણ ધુમવા લાગ્યા રસ્તામા જતા જતા પણ તેના મનમાં તરલાનાજ વિચારો આવવા લાગ્યા હૃદયમાં અનેક પ્રકારના ભાવ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. ઘેર જઇ અને શય્યામા સુવા છતાં પણ તેને વિચારોએ ઉંઘવા ન દીધો ઘણા વિચારના અંતે મનોહરે નક્કી કર્યું કે તરલાના પાશમા સપડાવું નહિ. કેમકે તે પરણેલી છે તેની સાથે પ્રેમ રાખવો એ પાપમા ડુબવા જેવું છે સંસારમાં કલંકી થને જીવવું તેના કરતાં મરવું સારૂં છે. આ જગતમા મનુષ્યનો જન્મ પોતાના શ્રેયના કાર્યો સાધવા માટે છે. નહિ કે વ્યભિચારાદિ દુર્ગુણોમાં ફસી પાપમાં ડુબવા માટે. દુનિયામા વ્યભિચાર એ મોટામા મોટું પાપ છે. સ્ત્રીઓના રૂપ અને લાવણ્યને જોઇ પુરુષો તેના પ્રતિ આકર્ષાય છે અને વ્યભિચારાદિ દુષ્કર્મોમાં ફસાઇ અંતે મહા દુઃખના ભોક્તા થાય છે અનુચિત પ્રેમથી કદી પણ હૃદયમાં સંતોષ થતો નથી. તેના અંતે દુઃખજ પડે છે. પણ મન તેના પ્રતિ આકર્ષાય છે કેમ? કારણકે મનનો સ્વભાવજ એવો છે. સારી જણાતી વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાને તેને મોહ થાય છે અને તેથીજ તે દુષ્કર્મો કરવા આકર્ષાય છે તેને વશ રાખવું એ આપણુ કામ છે. જેણે મન જીત્યુ તેણે સર્વ જીત્યુ છે આમ પડયો પડયો મનોહર વિચાર કરવા લાગ્યો. તરલાની તરફ જતા મનને હવેથી હુ રોકીશ. તેના સામું પણ નહિ જોઉં તે ભલેને મને પત્થર જેવો કઠોર માને, પણ હવેથી મારે સાવચેત રહેવુંજ જોઇશે, જો હું તેની તરફ પ્રેમી નજરથી જોઇશ તો આગની ચીણગારીની માફક ફરી પાછો પ્રેમાગ્નિ સળગી ઉઠવાનો. તેનો મારા પ્રતિ પ્રેમ છે એવી જો તેના સ્વામિને ખબર પડશે તો તેને તે જન્મારા સુધી બોલાવશે નહિ, કેમકે પ્રેમના બંધનને તોડનાર માત્ર સંદેહ યાને વ્હેમજ તિક્ષ્ણ હથિયાર છે. જો તેમ બને તો પછી તેના દુઃખની સીમાજ ન રહે, તેની આખી જીંદગી દુખમા જાય, તો પછી પ્રેમનું શું પરિણામ? જેની સાથે પ્રેમ કરવામા આવે તેની ઉન્નતિ ન થાય, તેને સુખી ન કરાય તો પછી તે નકામોજ છે. પ્રેમ એ એક જુદીજ વસ્તુ છે, અને આ તો ઇંદ્રિયોને તૃપ્ત કરવાની માત્ર લાલસાજ છે.

—હા, કુમારી સ્વરૂપવાન્ છે, તેનુ મુખ કેવુ સુંદર છે. જાણે વગર ખીલેલી કમલિની હોય નહિ, તેવુ તેનું રૂપ છે. તેનો વિવાહ હજી થયો નથી જો રામચરણ મિશ્ર કુમારીનો વિવાહ મ્હારી સાથે કરી શકે તો પ્રેમનાં ખરા રહસ્યનું ફળ મળી શકે. આમ વિચાર કરતાં કરતાં ઘણી રાત વિતી ગઇ. અંતે તેને ઉંઘ આવી ગઈ.

આ પ્રસંગને વિત્યે એક અઠવાડીયુ થઇ ગયું છતાં મનોહર તરલાના ઘર તરફ ન ગયો તેનું મન ઘણું આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યુ. એકવાર ગમે તેમ કરીને પણ તરલાને મળી આવવાની ઇચ્છા થઇ. પણ ફરી પાછી તેને જોતા પ્રેમની ચેષ્ટામાં ફસાઇ ન જવાય તેની તેને ચિંતા થતી છતાં પણ તેને ત્યાં જવાની ઇચ્છા પ્રબળ વેગમાં થવા લાગી. એક દિવસે તે હાથમા સોટી લઇ

ખપોરનો રામચરણમિશ્રને ત્યાં ગયો. તે વખતે રામચરણ ઘેર ન્હોતો તેથી બહાર ન ઉભો રહેતા તે ઠેઠ ઘરમાંજ ગયો

ઉમરા ઉપર પગ મૂકતાજ મનોહરે સામે જોયું તો તરલા ઉભી છે. મનોહર તેજ સ્થળે અચક્યો, તરલા પણ જ્યાં ઉભી હતી ત્યાંજ સ્થિરભાવથી ઉભી રહી. થોડીવાર પછી કાંઇક સ્વસ્થ થઇને મનોહરે પૂછ્યું કે, "કેમ કુમારીને મટયું ?"

તરલાનું મોં લાલ થઇ ગયું. તેણે જરા મો ફેરવી કંપિત સ્વરે કહ્યું, "હા, ઠીક છે. રસોડામાં છે "

મનોહરનો સાદ સાભળી કુમારીની મા અંદરથી તરત બહાર આવી, અને મનોહરને બેસાડી કુમારીને બુમ મારી કુમારી હસતી હસતી ત્યા આવી પહોચી તેની સાથે એક દશ અગીયાર વર્ષની બાલિકા હતી તેનું નામ સુશીલા હતું

મનોહરને જોઇને સુશીલાએ હસતા હસતા કહ્યુ, "મનોહર કાકા, તે દહાડે તમે કુમારીના મોમાં શું ઘાલ્યું હતું ખરૂં કે ! કેમ છો ?"

કુમારી પણ હસવા લાગી તેના શરીરમા યૌવનની નવીન મધુર છટા જણાતી હતી. તેના ઉપર સૂર્યોદય વખતે ખીલેલાં કમળના જેવી લાલાશ જણાતી હતી. કુમારી મંદ હાસ્ય કરતી સરલ ભાવથી અને સરલ મનથી મનોહરલાલની તરફ નિહાળી રહી હતી. બાલિકાના હૃદયનો પ્રેમ મનોહરલાલ તરફ ઢળતો હતો.

તેની માએ પૂછ્યુ, "કુમારી !"

કુમારીએ જવાબ આપ્યો, "હા."

તેની માએ કહ્યુ, "મનોહર ભાઈ તારી ખબર પૂછવા આવ્યા છે કે હવે તને કેમ છે ?"

કુમારી—"ઠીક છે, હવે મટી ગયુ છે."

આ વખતે એક ડોશી ત્યા આવી તે ડોશીનું ઘર મનોહરની પડોશમા જ હતુ. મનોહરની તે નાત રીતે કાકી થતી હતી. પણ સાધારણ રીતે તેને આખું ગામ કાકી કહેતુ હતુ. ડોશીએ મનોહરને ત્યાં જોઈ હસીને કહ્યુ, "કેમ ભાઈ, આહીં શો વિચાર કરી આવ્યા છો કે ?"

કુમારીએ હસીને ડોશીના બને હાથ પકડીને કહ્યું, "કેમ કાકી, કોની સાથે ?"

ગામના લોકો આ ડોશીનું માન રાખતા હતા, તેનું કહેલું સર્વ કોઇ માનતું હતું. ડોશી સર્વને ફાયદાની વાત જણાવી રાજી કરતી હતી. સાથે મશ્કરી કરવામાં પણ તે એકકા જ હતી. તેની વાતો કરવાની ટેવ અને વાચાળતાથી સર્વ કોઇ દીંગ થઇ જતાં. વિશેષે કરીને જુવાન વહુઓ તો તેનાં વચનોને ગ્લેડસ્ટનના ભાષણના જેવા રસથી સાંભળતી હતી.

કુમારીની વાત સાભળીને તે ડોશીએ ગંભીર હાસ્ય સાથે કહ્યું કે, "કોની તે વળી તારી સાથે "

કુમારી આ સાંભળી ચુપ જ થઇ ગઇ."

તરલાએ કહ્યુ, "કોની સાથે કાકી ?"

ડોશી—"કેમ વળી આ આવે છે તેની સાથે."

તેણે કહ્યું, "કેમ, ના કેમ થઇ શકે ? કુમારીનો વિવાહ પણ થયો નથી અને મનોહરલાલ પણ કુંવારો જ છે. બને યોગ્ય છે જો તેમ થઈ જાય તો કુમારીના પણ ધનભાગ્ય !"

કુમારી આ વાત સાભળી શરમાઇને ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

મનોહરે વિચાર કર્યો, "ઠીક, વાત તો થઇ, જોઇએ કે તેનું શુ પરિણામ આવે છે ?"

છેવટે કુમારીની માએ તે ડોશીને બેસાડીને કહ્યું કે, "કાકી ! અમારૂં એવું ભાગ્ય ક્યાથી કે મનોહર સાથે કુમારીનો વિવાહ થાય ?"

ડોશીએ કહ્યું, "આ તમારી કુમારીનું રૂપજ એવુ છે કે તેને જોઇ તેની સાથે લગ્ન કરવાનું તેને મનજ થવાનુ."

મનોહરલાલ હવે ત્યા વધુ વખત ન બેસતા જવાને માટે ઉભો થયો. જતી વખતે તેણે તરલા સામુ જોયુ, તરલા પણ તેની સામે ભાડી આંખે જોઈ જ રહી હતી

પંચમ પરિચ્છેદ.

કાકી સાથે મસ્લત.

સાંજે રામચરણ મિશ્ર ઘેર આવ્યો. કુમારીની માએ તેને એકાંતમાં બોલાવીને દિવસે બનેલી સર્વ વાત કહી સંભળાવી, અને અંતે કહ્યું કે, "મનોહરલાલની સાથે કુમારીનો વિવાહ કરીએ તો કેમ?"

રામચરણે કહ્યું, "એમ થાય તો ઘણી જ મારી વાત પણ તેમને આપણે એટલી બધી પહેરામણીના રૂપિઆ ક્યાંથી આપીએ? એના વરને કન્યા આપવી હોય તો ઓછામાં ઓછા બે હજાર રૂપિઆ તો જોઇએ જ."

આ સાભળી તેની સ્ત્રી ચુપ થઈ ગઇ તેના મોં ઉપર ચિંતા છવાઇ ગઇ અને આ વાત ત્યાંથી જ પડતી મૂકી

આ તરફ મનોહરલાલના હૃદયમા કુમારીની પૂર્ણ પ્રતિમા શુદ્ધ સુદરતાની મૂર્ત્તિ માફક રમી રહી તેને રાત દિવસ કુમારીના જ વિચાર આવવા લાગ્યા, તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે જો રામચરણ મિશ્ર કુમારીનો વિવાહ મારી સાથે કરે તો મારો સસાર સ્વર્ગ તુલ્ય થઇ જાય. ખરેખર! કુમારી એ સંસારમા સ્ત્રીઓની રાણી તુલ્ય જણાય છે.

એક દિવસે ફરતો ફરતો મનોહરલાલ પોતાની કાકીના ઘર તરફ ગયો તેનું ઘર ઘણુ જ સાદુ હતુ. તેમા માત્ર એક જ ખડ હતો અને સામે તુલસીચારો હતો તે વખતે કાકી એક ગોદડીને માટે ઓછાડ઼ુ શીવતી હતી. હસતા હસતા મનોહરલાલે કહ્યું, "કેમ કાકી? શુ લુગડુ ફાટી ગયુ છે કે શુ?"

કાકીએ પ્રેમથી તેના મો સામું જોઇ હસીને કહ્યું, "હું વૃદ્ધ છુ બેટો, હવે તો ફાટલું લુગડુ પણ મારે તો ઘણા કામનુ છે?"

મનોહરે હસીને કહ્યું, 'વાહ! આપની સીલાઇ એટલી ઝીણી છે કે જે નજરે પણ પડતી નથી"

કાકી હસવા લાગી, અને હસતા હસતાં બોલી, "મારી સીલાઇ કેમ ન જણાય? ઘણું ખરાબ, તને સીવાઇ પણ જોવાને ન મળી. મારી સીવાઇ પણ ઘણી વાર ઘણા માણસો જોવાની ઇચ્છા કરતા હતા

મનોહરે હસીને કહ્યું, "કાખી! આ વખતે મે જ નહિ પણ તમારી સીલા તો ઘણાએઈ જોઇ હશે."

કાકીએ પ્રેમથી મસ્કરી કરીને કહ્યું, "મારી વહુની સીલાઈ કોઇ ન જોઈ જાય તે સરત રાખજે મારે તો શુ છે હું તો ઘરડી થઇ છુ."

આ વખતે છળથી કોઇએ કહ્યું, "ગંગા યાત્રા કરવા છતાં પણ કાકીની ઠઠ્ઠામસ્કરીની ટેવ ન ગઇ કે શું?"

કાકીના મકાનની પાસે થઇને તળાવ ઉપર જવાનો રસ્તો હતો સ્ત્રીયોનું એક ટોળુ તળાવનું પાણી ભરીને પાછુ આવતુ હતુ મનોહરે પાછા ફરીને જોયું તો તેમાં તરલા, કુમારી, કુમારીની મા અને બીજી ઘણી સ્ત્રીયો હતી કાકીની ઉપરની વાતનો ઉત્તર એક પ્રૌઢાએ આપ્યો કાકીએ તેના ઉત્તરમાં કાંઇપણ જવાબ ન આપતાં સર્વને લાજ રોકીને ઉભી રાખી. સર્વ ઉભી રહી તેમાં તરલા ને કુમારી પણ ઉભી રહી તરલા એકી નજરથી મનોહરના સામે તાકી રહી મનોહરલાલે પણ એકવાર તરલાના સામુ જોયું તરતજ મનોહરે પોતાની નજર પાછી ખેંચી લઇ મનને શાંત કર્યું પછી કુમારી ઉપર તેની નજર પડી, તેના સરલ, અકૃત્રિમ અને પવિત્ર પ્રેમથી ભરેલા મોને તેણે જોયુ. મનોહરના ચિત્તમા લાગ્યું કે તરલામાં પાપ અને આમા પુણ્ય છે વાહ! શુ મારો કુમારીની સાથે વિવાહ થશે? શુ તેના પિતા તે કબુલ કરશે?

થોડીવારે તે ટોળુ ચાલ્યુ ગયું ડોશીએ મનોહરને કહ્યુ "બેસ ભાઇ, જવાય છે."

મનોહર પણ કાઇ આનાકાની વગર તરતજ નીચે બેસી ગયો વૃદ્ધાએ કહ્યુ—"કેમ બેટા, લગ્નને માટે શુ વિચાર છે?"

મનોહર—"શુ કરવુ છે વળી, આપણે તો પરણવુંજ નથી."

ડોશી—"તો શુ કાશીએ જશો."

મનોહર—"હા"

ડોશી—"કોને લઇ કાશી જશો."

મનોહર—"કાશીએ જવામા તો મારો સંગાત તમારો છે"

ડોશી—"એક બીજાનો પણ સંગાત કરવો પડશે."

મનોહર—"કોનો"

ડોશી—કુમારીનો (અપૂર્ણ.)

तंदुरस्ती माटे सुखशांतीनी कायदाओ.

(लखनार—डॉ. एफ. एम. शेठना, F. V. U. V. B)

(गतांकथी शरू.)

२८ हमेशां जे हवा तमो दममां ल्यो ते नाक वाटेज लेजो. कदीपी मों वाटे लेशो नही

२९ घणी गरम हवा दममा लेवाथी शक्ती कम थाय छे

३० घणी ठंडी हवा दममां लेवाथी शरीरनी नसो जड थाय छे

३१ ममधारण हवा दममा लेवाथी जींदगी लांबी थाय छे

३२ जे भागमाथी गलीची दुर थाय छे ते भागोनी हालत हमेशा तंदुरस्त बने छे या थाय छे.

३३ मगजने हमेशां फलदुप बनाववानी कोशेष करजो.

३४ आशा, फरज ने प्यारने जो पवीत्र रीते वापरवामां आवे तो तदुरस्ती घणी सारी हालतमा रहे छे.

३५ जुवानीमा बदनने हद बहार महेनत नही आपवी.

३६ बचपणमां बच्चाने हमेशां सारी हालतमां ने तंदरोस्त उछारवा माटे महेनत लेजो.

३७ बच्चांओ माटे माताना दुध सिवाय दरेक चीज भाडुती छे.

३८ जो माताने दुध न होय तो पण बच्चाने मातानी छातीए आपशो तो दुध आवशे

३९ बच्चाने क्यारे क्यारे धवाडवु ते नीचे मुजब छे —

१ थी ३ महीना सुधी दरेक २ कलाके धवाडवु

३ थी ४ महीना सुधी दरेक २॥ कलाके धवाडवु.

४ थी ५ महीना सुधी दरेक ३ कलाके धवाडवुं

५ थी ६ महीना सुधी दरेक ३॥ कलाके धवाडवु.

६ थी ७ महीना सुधी दरेक ४ कलाके धवडावु

४० जेम जेम वधु कलाकोना अंतरे धवाडो तेम तेम वधु वखत धवाडशो तथा उंघमां होय तो कदीपी उठाडशो नहीं.

४१ जो माताने दुध नज होय तो गायना दुधना बे चमचा, १ चमचो गरम पाणी ने थोडी सुगर ओफ मील्क मीठास माटे नाखवी, उपलो खोराक जो नहीज पचे तो गलेक्षो ने सुगर ओफ मील्क आपवुं

४२ अवारनवार रोज बचाने लाइम वोटर तथा डीलनोटर उपरना दुधमां नाखी पाशो.

४३ बचांना आंख हमेशां साफ रहे तेम करशो.

४४ बचाने माटे जो धवाडनारी राखो तो हमेशा डाक्टर पासे बराबर तपासावीने पछी ज राखशो

४५ केटलाक बचाने गधेडीनु के बकरीनु दुध आपेछे ते खुब भर्यु छे. हमेशां गायनुं ज आपजो.

४६ बचाने कदी भी उंघवा माटे अफीण आपशो नही

४७ दात आववां जो बच्चुं हेरान थाय तो डाकटर पासे पारा चीरावशो के जेथी बच्चुं हेरान न थाय

४८ बचाने त्रण महीना पछी करमनी बीमारी लागु पडे छे माटे बहु संभाळवुं. तेने फरी उपल्यु वगेरे थाय छे. माटे सेनतोनीन आपी जुलाब आपी देशो. ए पडीकां तमारा डाकटर पासेथी ज लावशो

४९ बचाने-दांत उपर तथा नीचेना घणुं करी नवमे मासे देखाव दे छे. ते दांत आव्या पछीज बचाने बीस्कीट आपवी नही तो जरपत थशे नहीं.

५० बच्चाने १८ मे मासे या १८ मास पछी खावानो खोराक थोडो थोडो शरु करवो.

૫૧ બચ્ચાંને ખોરાક ફક્ત ૧ જ વાર આપવો.

૫૨ બચ્ચું બે વરસનું થાય નહીં ત્યાં લીલી તરકારી તથા ફ્રુટ આપવું નહી.

૫૩ બચ્ચાંને પેટની કબજીયાત માટે એરંડ તેલ કે રુબાર્બનો જુલાબ કદી આપવો નહી કારણકે જુલાબથી ઝાડા આવી ગયા પછી પાછુ વધુ કબજ થાય છે. એવી વખતે સ્વીટ એસેંસનો નહી તો એકસ્ટ્રેક્ટ કાસકારા સેગરેદાનો જુલાબ આપવો.

૫૪ બચ્ચાંઓને હુપીંગ–કફ (કુકડીયા કે હડીલી ખાસી) બહુ સતાવે છે દવા કીધાથી બી મચક નથી આપતા તેનો સહેલો ઇલાજ ફરીયા સાઇડ હવા માટે હવા ફેરફાર કરવા લેઇ જવો.

૫૫ ઘણાં ખરાં બચ્ચાંઓ આંતરડાં તથા હોજરીના બગાડથી મરણ પામે છે માટે સાવચેત રહેવું ને જેવારે બચ્ચા પગ ઉચા (વાળી) રાખ્યા કરે ત્યારે તુરત દવા યા ઇલાજ કરાવવો.

૫૬ બચ્ચાંઓને કોઇ પણ દીવસ કાન પર કે ગાલ પર તમાચા મારવા નહી તથા કોઇપણ વખત માથાં પર લાકડી કે કશાથી મારવું નહી તેથી બચ્ચું કોઇ વાર જન્મનું દુ:ખી થઇ જાય છે

૫૭ બચ્ચાંને ઝાડો છુટી જવાનો મરજ ઘણોજ સાધારણ છે માટે તુરત સભાળ લેશો

૫૮ બચ્ચાંને સર્વથી સોજો ને દરદ વગર થાય એવો જુલાબ આપવો તે નીચે મુજબ છે આ જુલાબનું ૧ પડીકુ પાંચ વરસના બાલક માટે છે.

કેલોમેલ ગ્રેન ૨, જેલપ ગ્રેન ૪ થી ૬

૫૯ બચ્ચાંનો કોઇપણ ભાગ દાઝી ગયો હોય તો તુરત અલસીનું તેલ ને લાઇમ વોટર સરખે ભાગે મેળવી હલાવી ચોપડવુ

૬૦ હમેશાં બચ્ચાંઓથી ઝેરી દવાઓ કે બીજી દવાઓની શીશીઓ દુરજ રાખવી.

૬૧ નબળાં બચ્ચાંઓને આંખમાં અવારનવાર આજણી થાય છે તે માટે શકેનીનો સાદો ને સોજો ખોરાક આપશો તથા કોડલીવર ઓઇલનું ઇમલશન આપશો તો મટી જશે

૬૨ બચ્ચાંઓને ગળામા ગાંઠ થાય છે જો થયા હોય તો કઢાવી નાંખશો નહીં તો ગલામાં બહેરાપણું લાગુ પડશે.

૬૩ પ્રખ્યાત ડૉ૦ જોન હંટર કહી ગયા છે કે જો તંદુરસ્ત બચ્ચુ પેદા કરવું હોય તો પેટ પુરતું દુધ, પેટ પુરતી ઉંઘ, ને ફ્લાનેલના ગરમ કપડા એ ત્રણ ચીજો જો નીયમિત કરશો તો બચ્ચુ તન્દુરસ્ત થશે.

૬૪ કોઇ પણ દરદ થાય તો ચલાવવુ નહી. તુરત ઇલાજ કરવો

૬૫ ખરાબ હવા કદાપી દમમાં લેવી નહી કે તેવી જગ્યાપર કદાપી રહેવું નહી

૬૬ હદબહાર યાને ભુખ ઉપરાંત ખાવુ નહી.

૬૭ દારૂ કદીપી પીવો નહી. અગર જણાય તો તેનો દવા તરીકેજ ઉપયોગ કરશો તથા ઘણો થોડોજ પીશો.

૬૮ મનના ગુસ્સા ને બદ વીચારો હમેશા મગજમાંથી કાઢી નાખશો.

૬૯ કોઇ પણ નેક કામમા આળસાઈ કદાપી કરવી નહી

૭૦ ઝેરી ચીજોથી હમેશાં દુર રહેવુ.

૭૧ ઉડતા રોગો માટે હમેશાં સાવચેત રહેવું.

૭૨ જુવાનીનો સદ ઉપયોગ કરજો

૭૩ શરીરને હમેશાં ચાલાક ને મહેનતું રાખવુ.

૭૪ મોટી ઉમ્મર સુધી કુવારા નહી રહેવુ.

૭૫ ગામડાંમા રહેવાથી તબીયત ઠીક રહે છે.

૭૬ વરસમા એક વખતબી હવા ફેરફાર કરવા જવું કે જેથી તંદુરોસ્તી સારી રહે

૭૭ રોગીષ્ટોની પાસે(યા સાથે કદીપી સુવું નહી.

૭૮ એક રકાબીમાં રોગીષ્ટ સાથે ખાવુંબી નહી.

૭૯ દાંત હમેશાં સાફ રાખજો એતો તંદરોસ્તીનો બોમીયો છે.

વિવિધ નોંધ

તીલકનું મોં બંધ — લો. મા બાલગંગાધર તીલકને ડીફેન્સ ઓફ ઈંડિઆ એક્ટ મુજબ કાયમપણું જાહેરમાં ભાષણ કરવાની સરકારે મનાઈ કરી છે માત્ર આ કોંગ્રેસમાં બોલવાની છુટ અપાઈ હતી.

ખેડા જીલ્લાની લુંટફાટ. — ખેડા જીલ્લાની સત્યાગ્રહથી લડતમાં સરકારે ન ભરે તેવા ખેડુતોની બાકી મુલતવી રાખવાનો ઠરાવ કર્યો પછી હાલના લડાઈ માટે રેકરૂટોની ભરતી કરવાનું કામ પુર જોસમાં ચાલે છે આ કામમાં સતત પ્રયત્ન કરવાથી મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધી હાલ મંદવાડ ભોગવે છે હાલ જો કે સ્થિતિ સુધારવા ઉપર છે. ઈશ્વર તેમને જલ્દી આરામ કરો એવી આશા છે ત્યાં ખેડા જીલ્લામાં આ સાલે કોઈ વખતે ન સાંભળેલી લુંટફાટ અને ધાડો પુષ્કળ ચાલે છે. કેટલાંક નાના ગામો લુંટાયાની વાત જાણી છે એક ગામથી બીજે ગામ જતાં રસ્તામાં લુંટી લે છે આ પ્રમાણે લુંટારા અને ચોર લોકોના ઉપદ્રવે કાળના ભયમાં વધારો કર્યો છે. સરકારે પણ વધુ પોલીસ મોકલવી બંદોબસ્ત કરવા માંડયો છે અમે ગયા અંકમાં સુચના કર્યા પ્રમાણે ગામે ગામ સ્વયંસેવક મંડળ ઉભું કરવું જોઈએ. સરકારે છુટથી હથીઆરોના પરવાના સ્વરક્ષણને માટે આપવા જોઈએ અને ગુન્હેગારોને પકડવા અને પુરતી શિક્ષા કરાવવા ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ તેમજ મહાત્મા ગાંધી જેવાઓએ હવે આ લુંટફાટ બંધ કરવા જોઈતો બંદોબસ્ત કરી લોકોને નિભાવવા જોઈએ.

તલાટીઓની હડતાલ મટી. — ઉત્તર વિભાગના તલાટીઓએ પગાર વધારવા માટે હડતાલ પાડી હતી તેઓ હવે નોકરી ઉપર જોડાઈ ગયા છે. તેમને ૫૦ ટકા વૉર એલાઉન્સ આપવાનું સરકારે ઠરાવ્યું છે અને પગારમાં કંઈનો વધારો કરી આપવા ભલામણ કરી છે. અને તે મંજુર થઈ છે એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે

અસફઅલી છુટયા — દિલ્હી હોમરૂલ લીગના સેક્રેટરી મી, અસફઅલી બૅરીસ્ટર અને નેકીરામ શર્મા ઉપર મનાઈ છતાં જાહેર સભામાં ભાષણ કરવા માટે ડીફેન્સ ઓફ ઇંડીઆ એક્ટ પ્રમાણે કામ ચલાવ્યું હતું તે કામમાં તેમને છોડી મુકવામાં આવ્યા છે.

ઇન્કમટેક્ષનાં ફારમો — હાલમાં ઇન્કમટેક્ષના નવા કાયદા પ્રમાણે વેપારીઓને તેનાં ફારમો ભરી મોકલવા માટે આપવામાં આવ્યાં છે. આ ફારમો ભરી ન શકાય તેવાં વેપારીઓ ધારે છે અને તેથી તે કાયદામાં સુધારો કરી આ ફારમો ભરવાનો કાયદો રદ કરવા મુંબઈ, અમદાવાદ વીગેરે શહેરોના વેપારીઓએ પ્રૉટેસ્ટ ઉઠાવ્યો છે.

લડાઈ — લડાઈની બાજી અમેરીકાની મદદ આવી પહોંચતાં ઘણીજ સુધરી ગઈ છે આપણે દુશ્મનો ઉપર વળતા હુમલા કરી તેમને પાછા હઠાવવા માંડયા છે તેમના લશ્કરીઓને કેદ કરવા માંડયા છે. અને વલણ આપણા લાભમાં ફેરવાયલું જોઈ જર્મનોને જલ્દી હાર આપી લડાઈનો જલ્દી અંત આવે તેમ જણાય છે

મામલતદારનું ખુન — અહમદનગર જીલ્લાના આકોલા ગામે તા. ૧૦ મીએ ત્યાંના મામલતદાર મી. પીરજાદાને કેટલાક લોકોએ ક્રુર રીતે મારી નાંખ્યો હતો. આ બનાવનું કારણ રેકરૂટીંગને લગતું હતું. એક ભીલ બીજાને સ્વેચ્છા સૈનિક તરીકે મામલતદાર પાસે લઈ જતો હતો તેવામાં બીજા કેટલાક ભીલોએ આવી મારા મારી કરવા માંડી જેને પરિણામે આ બનાવ બન્યો હતો પોલીસ અધિકારીઓ તપાસ કરવા ત્યાં જઈ ચડયા હતા.

મુંબઈ ઇલાકાની ધારા સભા — તા. ૨૫ મી જુલાઈના રોજ પુનામાં ધારા સભા ભરાઈ હતી તેમાં ઓ. મી ચેટ્ટીએ મૈસુરમાંથી કાનરાજીલ્લામાંના હાથીઓ માટે પુછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં [illegible] દારે જણાવ્યું કે ૫૦ થી ૬૦ હાથીઓ ત્યાં છે તેને નકશાની [illegible] તપાસ ચાલે છે. ઓ. મી બુરગુરીના સવાલના જવાબમાં [illegible] લોકલ બોર્ડો માટે બીન અમલદારી ઉપપ્રમુખો બને તેટલા નીમાય તે [illegible] રખાય છે. દાહોદની બોર્ડે બીન અમલદાર ઉપપ્રમુખની સુચના પાછી વાળી છે [illegible] પામેલી મુસલમાન સ્ત્રીઓની ખાસ મદદ ડૉક્ટરો ચાહે છે તેથી તે કોમની ધાર્મિક લાગણી દુખાય છે એવી અરજીઓ મળી નથી. જ્યાં સુધી સ્ત્રી ડાક્ટરોની સંખ્યા ઘણી મોટી થશે નહીં ત્યાં સુધી

રહિમાં ફેરફાર કરવો મુશ્કેલ છે મુબઇ ઇલાકામા નજર કેદીઓ કેટલા છે તેની માહિતી પ્રકટ કરવી લોકહિત ખાતર યોગ્ય નથી, ઓ. મી ગોકળદાસ પારેખના સવાલના જવાબમાં ખેડા જીલ્લામાં મોસમ પુરી થયા પછીની શરૂઆતમાં ૮૪૧ મહુડાં રાખનારા ઉપરકામ ચલાવ્યાં હતાં તેમાં ૮૩૯ ને શિક્ષા થઇ હતી, ગોવા લોટરીઓ માટે મરકાર તપાસ ચલાવશે. કઠલાલ ગામે મુખીએ ગામના એક હજામને કુંભાર સાથે વેઠ કરાવવા માટે ગેરવર્ત્તન ચલાવવાની સરકારને ખબર નથી. ભાડભૂતના મેળા વખતે નર્મદા નદીમા થએલી બોટોની હોનારત ફરીથી ન બને તે માટે સરકાર તપાસ ચલાવે છે તલાટીઓની હડતાલ સંબધી ચોકસ માહીતી આપી શકાય તેમ નથી. ઑ મી ઉપાસનીના સવાલના જવાબમાં રેવન્યુ ખાતામા ૧૦ થી ૧૨ વર્ષની નોકરી કરનારા ગ્રેજ્યુએટોને હજુ મામલતદારની પદ્વિએ ચઢાવ્યા નથી. પરંતુ તેથી દરેકજણ મામલતદાર માટે લાયક છે તેમ ફલિત થતુ નથી

રજીસ્ટર્ડ વાચનાલયોમાથી–મરાઠા, મેમેજ, યગ ઇંડિયા, આર્યપ્રકાશ, ગુજરાતી, હિંદવિજય, વડોદરા વર્ત્તમાન, હિંદુસ્થાન, કેસરી, મુમુક્ષુ, પ્રકાશ, સદેશ, હિંદવાસી, લારકાના ગેઝેટ, સિંધ પત્રિકા, ન્યુટાઇમ્સ, હોમરૂલર, સિંધીએડ, અને હીંદુ એ પત્રો રજીસ્ટર લાયબ્રેરીઓમાથી બંધ કરવા ફરમાનો કાઢયા છે

તે પછી ૧ લી અગષ્ટના રોજ ફરી ધારાસભા મળી હતી તેમાં ૧૦૦૦ માણસોની વસ્તીવાળા ગામામા પ્રાથમિક શિક્ષણની શાળા ખોલવાનો સિદ્ધાત સ્વિકરાયો હતો. અને ધીમે ધીમે ૫૦૦ની વસ્તીવાળાં ગામોમાં સરત કરવામાં આવશે ને તે પછી નાના મોટા દરેક ગામમાં શાળા ખોલવાનો ઇરાદો જાહેર થયો હતો હાલમા ૧ હજારની વસ્તીવાળાં ૧૧૦૪ ગામોમાં બીલકુલ શાળા નથી તેમજ ૫૦૦ થી ૧૦૦૦ ની વસ્તીવાળા ૩૪૦૦ ગામોમા પણ શાળા નથી. સરકારે આ ગામોને મદદ કરવાની પોતાની રાજનીતિ રાખી છે.

ઓ મી, કામટે વૈદ્યકીય શાળામા–કેટલાક નાના વર્ગો ખોલવાની અને વૈદ્યકનું જ્ઞાન માતૃ ભાષા દ્વારા આપવાની માગણી કરી હતી. પણ તેમાં છેવટની માંગણી વાળો ભાગ પાછો ખેંચી લીધો હતો ઓ. મી. ઉપાધ્યેએ ઇલાકાના દરેક પ્રાતમાં ખેતીવાડીની ઓછામા ઓછી એક શાળા સ્થાપવાની ભલામણ કરી હતી સરકાર તરફથી મી કર્ટીસે જણાવ્યું કે હાલમા ચાર શાળાઓ છે ને ચાર વધુ ખોલવાની ગોઠવણ કરી છે દરેક પ્રાંતમા એકેક શાળા ખોલાય તે માટે દર વર્ષે એક બે શાળા ખોલવાનુ ધોરણ સરકારે રાખ્યું છે, મી કારમીરકલે ટેકો આપ્યા પછી આ ઠરાવ પાસ થયો હતો

મી મૉન્ટેગુનું વિલાયતમાં ભાષણ

તા. ૨૮ મી જુલાઇએ હીંદી વજીર મી મૉન્ટેગુએ કેમ્બ્રીજની લીબરલ એસોસીએશન સમક્ષ ભાષણ આપ્યું હતું તેમાં જણાવ્યુ હતું કે આપણો હેતુ એ છે કે હીંદને જોખમદાર રાજતત્રની દિશામાં ક્રમશ આગળ લઇ જવુ અને એક વખતે તેને સંપૂર્ણ સ્વતત્રતા અર્પી બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના સરખા હકો આપવા. એજ માટે હું હિંદુસ્તાન ગયો હતો

આયુર્વેદીય દવાઓનો ઝગડો

ઢાકાના એક વૈદ્ય ઉપર આસવો વેચવા માટે કોર્ટમાં સરકાર તરફથી ફરીઆદ થઇ હતી. પણ તેમા પાછળથી સરકારે તે ફરીઆદ પાછી ખેંચી લીધી હતી અને ત્યાંની સરકારે આયુર્વેદીય દવાઓને આબકારી ઍક્ટમા આવતી હોય તો તેમાથી બાતલ કરી તે કાયદો લગાડવો નહિ એવો સુધારો કર્યો છે.

પાર્લામેન્ટમાં હીંદના પ્રશ્નો

પાર્લામેન્ટમાં મી રામ્સેમેકડોનલ્ડે હીંદી પ્રધાનને ખેડા જીલ્લાને લગતા પુછેલા સવાલના જવાબમા જણાવ્યુ કે બનેલા બનાવ વિષે મારી પાસે આવેલી પ્રેસ નોટની નકલ હુ તમને પુરી પાડીશ. મારી જાણ મુજબ તેનો છેડો આવ્યો છે હીંદી સરકારને પ્રાંતીક લેજીસ્લેટીવ કાઉન્સીલોની ચુટણીમાં જે ગેરરીતી વાપરવામાં આવે છે તેને અટકાવનાર બીલ હીંદી સરકાર તરફથી ક્યારે લાવવામાં આવશે એવા કરનલયેટના સવાલના જવાબમાં હીંદી પ્રધાને જણાવ્યું કે પ્રાતીક સરકારો પાસે તે વિષેના વિચારો જાણવા માંગ્યા છે

કરનલ વેજવુડે હીંદી પ્રધાનને પૂછ્યુ કે હીંદ ઉપરનો પરદેશી ભય વધતો જતો હોવાથી હથીયાર બધીનો કાયદો કાઢી નાંખવાપર વિચાર ચલાવવા માટે તે તૈયાર છે કે નહિ તે સંબધમા મી. મોન્ટેગુએ કહ્યુ કે જાત પરજાતનો તફાવત દુર કરવા માટે હથીયાર બધી કાયદાના શીડ્યુલમા સુધારો કરવા હીંદી સરકાર વિચાર ચલાવે છે.

मुंबाइमां चालु मासमां भरायली ३३ मी स्पेश्यल हींदी नेशनल कॉंग्रेस.

મૉડરેટો જુદા પડયા—હિંદી પ્રધાન લોર્ડ મોન્ટેગુએ અને ના. વાઇસરૉય લૉર્ડ ચેમ્સફોર્ડે હીંદને માટે ઘડેલી હીંદી રાજકીય સુધારાની યોજના ઉપર મત દર્શાવવાને સ્પેશ્યલ કોંગ્રેસ મુંબાઈ ખાતે ભરવાનું નકી થયુ હતું તે કોંગ્રેસ–આ યોજનાને સ્વીકારશે નહિ, એવા વ્હેમથી ઑન. સર. દિનશાહ એદલજી વાચ્છા, સર ચંદાવરકર, મી સમર્થ, ઑ મી સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અને ઑન. મી. શ્રીનિવાસશાસ્ત્રી-વિગેરેએ પોતાની જુદી મોડરેટ કોન્ફરન્સ ભરવી અને આ કોંગ્રેસમા જવુ નહિ એવો નિશ્ચય કરી તેઓ કોંગ્રેસથી જુદા પડયા છે અને આ યોજના સબંધી પોતાનો મત જાહેર કરવા અકટોમ્બર માસમાં મોડરેટ કોન્ફરન્સ ભરનાર છે

હિંદુસ્તાનમા કુસંપ થવાથી જ પડતી આવી છે એ સર્વના જાણવામાં છે. આવા વખતે એક સપની અને એકત્ર મત્તની ખાસ જરૂર તે વખતે ઑ. સર દિનશાહ વાચ્છા, અને ઑન મી સુરેન્દ્રનાથ જેવા કોંગ્રેસના ચુસ્ત ભક્તોએ કોંગ્રેસથી જુદા પડવાનો નિશ્ચય કર્યો એ એક પ્રકારની તેમની ગેર સમજુતીજ અમને તો જણાય છે ઑ. મી મદનમોહન માલવીયાએ મોડરેટોને એકત્ર કરવા ઘણું કર્યું, એક દિવસ કોંગ્રેસનો દિવસ મુલ્તવી રાખ્યો પણ તેઓ એકત્ર ન જ થયા-અને છેવટે તા. ૨૯—૮—૧૮

ના રોજ મુંબાઇમા ચર્ચગેટ સ્ટેશન પાસેના કોંગ્રેસના ખાસ મંડપમા ૧ વાગે કોંગ્રેસ ભરાઇ હતી તેમાં મોડરેટોમાના પણ ઘણા જોવામા આવતા હતા. તેમા ઑ મી લલુભાઇ સામળદાસ, ઑ. મી ચુનીલાલ મ્હેતા, તેમજ સર દીનશાહ માણેકજી પીટીટ બેરોનેટ પણ આવ્યા હતા તે ઉપરાંત મી. દલવી, ઑ મી. કામટ, મોતીલાલ ઘોસ, ઑ. પંડીત મદનમોહન માલવીયા, ડૉ અનસારી, પડીત મોતીલાલ નહેરૂ, ઑ મી ભરગુરી, વિગેરે ગૃહસ્થો હાજર હતા મંડપમા કોંગ્રેસના પ્રમુખ મી હસન ઇમામ બેરીસ્ટર એટલૉ, મીસીસ ઍનીબીસેન્ટ, મીસીસ સરોજની નાયડુ આવી પહોચતા તાલીઓના ગડગડાટ વચ્ચે વધાવી લેવામાં આવ્યાં હતાં શરૂઆતમા ગાંધર્વ મહાવિદ્યાલયના પંડિતની આગેવાની હેઠળ ગુજરાતી, દક્ષીણી, પારસી, બંગાળી ને પંજાબી બાનુઓએ હારમોનિયમ સાથે વંદેમાતરમ' અને 'હીંદ અમારા દેશ હય' એ ગીત ગાયાં હતા. મંડપમાં ૮ થી ૧૦ હજાર માણસ જણાતું હતું જેમા લગભગ ચારેક હજાર ડેલીગેટો હતા–

શરૂઆતમા રીસેપશન કમીટીના પ્રેસીડેન્ટ ઑ **મી. વીઠલભાઇ ઝવેરભાઇ પટેલે**—પોતાનું ભાષણ શરૂ કર્યુ હતુ તેમણે જણાવ્યું કે ડેલીગેટ બન્ધુઓ, અને બ્હેનો હું તમને સ્વાગત કમીટી તરફથી દીલોજાની ભર્યો આવકાર આપુ છુ આજે આપણે હિંદુસ્તાનના વૉઇસરાય અને હીંદી પ્રધાને હીંદુસ્તાનના રાજકારોભારના સુધારા માટે જે રીપોર્ટ કર્યો છે તેના ગુણ દોષની તપાસ કરી ચુકાદો આપનાર ન્યાયાધીશ તરીકે એકઠા થયા છીએ. અને આપણી આગળ જે મોટો સવાલ રજુ થયો છે તેની ગંભીરાઇ અને અગત્યતા સમજીશુ તો આપણે આપણા લોકો તરફની ફરજ અદા કરીશુ થોડા આગેવાનો અને કોંગ્રેસમેનોએ આજની કોંગ્રેસથી અલગ રહેવાનો ઠરાવ કરવાથી આપણે દીલગીર છીએ તેઓએ માની લીધુ છે કે "આજની ખાસ કોંગ્રેસની બેઠક રાજકીય સુધારાની યોજના ભાગી પાડવા માટે બોલાવવામા આવી છે." તમે લાંબી મુસાફરી કરીને આ યોજનાનો નાશ કરવા આવ્યા નથી સુધારાની યોજના જેમ છે તેમજ સ્વિકારી લેવી, કે તે પૂર્ણ છે એવુ કોઈએ હજુ કહ્યું નથી. તે યોજના ઉપર ટીકા કરવાની અને તેમા સુધારો કરવાની યોજના ઘડનારાઓએ પણ છુટ આપી છે. આથી કોંગ્રેસ એ યોજના માટે શુ સુધારા સુચવશે તે પ્રથમથી ભાખી લેવું ન જોઇએ હવે જો થોડા માણસોએ પોતાની પીઠ ઉપરનો બોજો ઉચકવા ના પાડી છે તો હવે આપણે વધારાનો બોજો ઉપાડી લેવો જોઇએ. અને શહેનશાહતમા રહીને સંપૂર્ણ (પ્રજાને) જોખમદાર રાજ્યશાસન મળે તે રસ્તે કુચ કરવી જોઇએ. આજે આપણે જે બેઠક ભરી છે તે કાઇ ઓચીતી ભરવામાં આવી નથી. કારણ કે જ્યારે હીંદી પ્રધાન અને લોર્ડ ચેમ્સફર્ડ હીંદુસ્તાનના સઘળા વર્ગના પ્રતીનીધીઓની મુલાકાત લેતા હતા તે વેળાએ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ જે રીપોર્ટ કરે તે ઉપર વિચાર ચલાવવા માટે કોંગ્રેસની ખાસ બેઠક

બોલાવવામાં આવશે તે વખતે સવ એક મત હતા અને કોઇને ખ્યાલ પણ ન્હોતો કે તેજ રીપોર્ટ આપણા વચ્ચે મતભેદ ઉત્પન્ન કરી આપણામાં તડ પડાવશે.

મોન્ટેગુ-ચેમ્સફર્ડની યોજનાની ઉત્પત્તિ કોંગ્રેસ-લીગની યોજનામાંથી ઉત્પન્ન થઇ છે. તે યોજનામા આખાં દેશનું મત સમાવેલું છે. રીપોર્ટમાં સાતમા પ્રકરણમાં કોંગ્રેસ લીગની યોજનાની તપાસ લેવામાં આવી છે તેમાના કેટલાક નિયમો આ યોજનામા સ્વિકાર્યા છે અને બાકીના રદ કર્યા છે. તેમાં જે અગત્યના ભાગો છે. તે રદ કરવામાં આવ્યા છે ને બીન અગત્યનાને કબુલ રાખવામાં આવ્યા છે. જે વખતે હીંદી વજીર અને વાયસરોયની તપાસ ચાલતી હતી તે વખતે આ. સર. દીનશાહ વાછા અને બીજા નવ ગૃહસ્થોએ કોંગ્રેસ લીગની યોજનાની પુષ્ટીમાં યાદી રજુ કરી હતી કોંગ્રેસને લીગની યોજના સાથે મળતો થાય તેવો રીપોર્ટ હતે તો આખો દેશ તેને સ્વિકારત પણ તેવો તે નથી પણ આપણી સન્મુખ જે યોજના છે તેમા મોટા અને ધરખમ ફેરફારો કરવા જોઇશે

આ યોજનાએ દેશને સતોષ આપ્યો નથી. પ્રજાને જોખમદાર રહે એવા શાસનની શરૂઆત માટે પહેલી સરત એ છે કે પ્રજાને જગાતનું છુટાપણું મળવુ જોઇએ.

વળી પ્રજાને જોખમદાર રહે એવા કારોબાર માટે પ્રાંતોને પસદ કીધા છે તેમા હીંદુસ્તાન ની સરકારની પાર્લામેન્ટ તરફની જોખમદારીનો સુધારો પ્રાંતોમાં અને વડી સરકારમાં એક બીજાની સાથે અને એકીજ વેળાએ થવો જોઇએ.

પ્રાંતોની ધારાસભાઓ ગ્રાડ કમીટીની ગોઠવણથી સઘળી ખરી સત્તા ખોઇ બેસશે જે ગ્રાડ કમીટીમા સરકારની બહુ મતી રહેશે અને વ્હેવારૂ રીતે હીંદી સરકારની કાઉન્સીલ ઓફ સ્ટેટના જેવી તેની સત્તા રહેશે

આ યોજનામા આગળ વધેલા પ્રાંતોને સપૂર્ણ જોખમદાર કારોબાર સોપવો જોઇએ અને બીજા પ્રાંતોમાં સરકારને હસ્તકનાં રીઝર્વ ખાતાં ઓછા રાખવાં જોઇએ.

હીંદુસ્તાનની સરકારમા જોખમદાર કારોબારની એક ધરખમ શરૂઆત તુર્ત જ થવી જોઇએ અને દશ વર્ષથી ઓછી નહી એટલી મુદતે પાર્લામેટે પસદ કરેલા કમીશને આ કારોબારની તપાસ કરવી જોઇએ. હીંદુસ્તાનને સંપૂર્ણ પ્રજાકીય કારોબાર માટે વખતની હદ બાધવી જોઇએ તે મુદત ૧૫ થી ૨૦ વર્ષ કરતાં વધારે ન જોઇએ આ અને બીજા જે ફેરફારો કોંગ્રેસ તરફથી સુચવવામા આવે તે સરકાર કબુલ રાખે તો પ્રજાને જોખમદાર રહે એવો કારોબાર સ્થાપવા સંબંધમા એક ધરખમ પગલું ભરેલુ કહેવાશે આ વીગેરે કહી તેમણે પ્રમુખની ચુટણી કરવાની બહાલી આપી હતી.

ઓ મી પટેલના ભાષણ પછી મીસીસ એનીબીસેટ પ્રમુખ મી હસન ઇમામને કોંગ્રેસનું પ્રમુખપદ લેવાની દરખાસ્ત મુકી હતી તેને મોસ્લેમલીગના પ્રેસીડેંટ મહમુદાબાદના રાંજા સાહેબ આ, પંડિત મદનમોહન માલવીયા, દી, બા. હરચંદરાય વીશનદાસ, મી. ચક્રવર્તી, મી. ગોવીંદરાઘવ આ: મર, ઓ. મી. જીનાહ, અને ઓ. મી ખાપરડેએ ટેકો આપ્યા હતો પછી ખુશાલીના ભારે પોકારો વચ્ચે મી. હસન ઇમામે પ્રમુખપદ સ્વિકારી પોતાનું ભાષણ શરૂ કર્યું હતું. તેનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે

ડેલીગેટ બધુઓ, બાનુઓ અને ગૃહસ્થો.

કોંગ્રેસની આ ખાસ બેઠક અસાધારણ અગત્યની છે એક વાઇસરોય અને હીંદી વજીર તરફથી બહાર પાડવામાં આવેલા રાજ્ય બધારણના સુધારા પર આપણે ચર્ચા ચલાવવાની છે. એટલે આપણું કામ જોખમ ભરેલું છે, બીજી બ્રીટીશ શહેનશાહતના જેવા જ શહેરીપણાના હક હીંદુસ્તાનને પણ મળવા જોઇએ એમ તે કબુલ કરે છે, તેમણે આપણી માગણીઓને વજન આપ્યુ છે, આપણી માગણી ૧૯૧૭ ના જાહેરનામામાંથી ખરી ઠરાવવામા આવી છે આપણી માગણી ખરી છે એમ જાહેર કરવાથી સતોષ થાય નહિ, આપણે આશા રાખવા જેવી ખરેખરી સુધારાની યોજના તેઓએ ઘડી નથી. તોપણ આપણે ઉતાવળથી યોજના તરછોડી કાઢવી નહી જોઇએ, આપણી માગણી એ એકત્ર હીંદની માગણી છે

હીંદી ધારાસભાને બદલે (૧) આશરે ૧૦૦ મેમ્બરોની ધારાસભા (૨) આશરે ૫૦ મેમ્બરોની સ્ટેટ કૌસલ રચવામા આવશે. ધારાસભામાં ચુટાયલા સભાસદોની વધુમતી રહેશે પણ તેને કંઇ સત્તા નહી રહે અને કારોબાર ઉપર ફક્ત "અસર" કરવાથી તેને સતોષ પકડવો પડશે તેને બંધન અ-રકાવક કરવાને સ્ટેટ કાસિલ રચવામાં આવી છે તેમાં સરકારીને સરકારે નીમેલા મેમ્બરોની બહુમતી રહેશે તે સર્વોપરી ધારા બાધનારી સત્તા ગણાશે ત કાઉન્સીલ ધારાસભાને દબાવી શકશે તેથી તે ગોઠવણ વાંધા ભરી છે. પ્રજાની મરજીને પ્રાંતીક ને વડી સરકારો અનુસરે

એવી આપણી માગણી છે પણ તેને બદલે આપણને આગળ કરતાં પણ વધુ આપખુદ સત્તાવાળી વડી સરકાર આપવામાં આવી છે રીપોર્ટમાં નવમા પ્રકરણમાં હીંદી સરકાર અગાઉ લોકપર ઘણી આપખુદીને જુલ્માટનું કારણ હતી એમ તેમણે જણાવ્યું છે કોંગ્રેસલીગની યોજના અવ્હેવાર જણાવી તરછોડી કાઢી છે. પણ તેના મુળ મુદ્દાઓ સ્વીકારી રીપોર્ટમાં ઉમેરીને કાઉન્સીલ ઓફ સ્ટેટ ઉપરાંત રાજકર્ત્તાઓની બ્રીટીશ હિંદની પ્રજાના કામમા વચ્ચે પડવાની સત્તા આપવાની પણ હું વીરૂદ્ધ છું નાણાની સત્તા સબંધી બજેટ ધારાસભામાં ચર્ચા સારૂ રજુ થશે પણ ધારાસભા તેમાં મત આપશે નહિ. પણ તે સામે આપણો પ્રોટેસ્ટ છે

ગવર્નર જનરલની એકઝીક્યુટીવ કૌંસિલમા ફક્ત બે જ હીંદીઓની કરવામા આવેલી નીમણુંકથી અવીશ્વાસમા વધારો થાય છે. આપણી માગણી એ છે કે એકઝીક્યુટીવ કૌંસિલમાં અર્ધો અર્ધ સભાસદો હીંદી જોઇએ.

હીંદી સરકારના બધારણ કરતાં પ્રાંતીક સરકારોના કારોબારમાં કંઈક અંશે વધારે લાભદાયક ફેરફારો કરવામા આવ્યા છે પ્રાંતીક સરકારી કારોબારને બે ભાગમાં વહેચી નાંખ્યા છે જે ચોકસ ભાગ પ્રજા માટે ને ચોકસ ભાગ અમલદારો માટે એકઝીક્યુટીવ સરકાર પણ ઉપર પ્રમાણે બે ભાગોની બનશે મારૂં માનવુ છે કે પ્રાંતીક સરકારોના કારોબારમાં યોજના વડે ઘણો સંગીન સુધારો કરવામાં આવ્યા છે કે જે અમલમા આવતાં ધીમે ધીમે પ્રાંતો સ્વરાજ્ય ભોગવતાં થઇ શકશે. પ્રાંતીક સરકારની બે શાખાઓ સબંધમાં નાણા સબંધી જે ગોઠવણ કરવામાં આવી છે તે મ્હને પુરેપુરી અસંતોષ ઉપજાવનારી જણાય છે તેમાં ઘણા સંગીન ફેરફારોની જરૂર છે. પ્રધાનોની નિમણુંકના સબંધમા ધારાસભાના ચુંટી કહડાયલા સભાસદોમાથી પસંદગી કરવાની સત્તા ગવર્નરને છે. કારોબારી સરકારના હીંદી સભાસદોની ચુટણી કૌંસીલે કરવી એવી આપણે ભલામણ કરીએ છીએ. હું એવી સુચના કરૂં છુ કે પ્રધાનોની નીમણુંક થતી વખતે ફરીથી ચુંટી કહાડવાની તેને માથે ફરજ નાંખવી જોઇએ. અને પ્રધાને ધારાસભાનો વિશ્વાસ મેળવી રહવું જોઇએ અને જો ધારાસભા પોતાનો અવિશ્વાસ જાહેર કરે તો તેણે પોતાના ઓહદાનુ રાજીનામું આપવું એ સરતો હોવી જોઇએ પ્રધાનોને કારોબારી સભામાંથી બાતલ રાખવાના સંબધમા લોકો તરફથી નાપસંદગી જણાય આવે છે જેથી તેમને કારોબારી સભામા દાખલ કરવા જોઇએ, જો ગવર્નરની મરજી હોય તો કારોબારી સભામાં ખાસ સભાસદો નિમવાને મને વાંધો જણાતો નથી હીંદુસ્તાનની આર્થિક સ્થિતિને મજબુતી આપવા માટે તેમજ નવા હકો ભોગવવા માટે લોકોને વધારે લાયક બનાવવા માટે હીંદુસ્તાનની ઔદ્યોગીક ખીલવણી ઘણીજ વધારવાની અસંત જરૂર છે

જાહેર નોકરીમા નાત જાતનો અંકુશ કહાડી નાખવો ને હાલમાં જે નોકરીઓની ઇગ્લંડમાં ભરતી કરવામાં આવે છે તેની હીંદમા ને ઇગ્લંડમાં ભરતી કરવી અને તેમાં હીંદમાંથી ૩૩ ટકા જેટલી ભરતી કરવી. અને તેમા દર વર્ષે દોઢ ટકા જેટલો વધારો કરવો. આ રૂઢી ઉંચી ચડાવનારી છે. હું પોતે આ સુચવેલા ફેરફારોને આવકાર આપું છુ. લશ્કરી નોકરીઓમા હીંદીઓને દાખલ કરવાની સુચનાની નોંધ લેતા સંતોષ ઉપજે છે

છેવટમાં હું મારા દેશી ભાઈઓને જણાવીશ કે તમારે તમારી માગણીઓ ચાલુ રાખવી જોઇએ અને તે માગણીઓ વાજબી હોવાથી તેનો સ્વિકાર થશે જ. એ પ્રમાણે પોતાનું ભાષણ પુરૂં કર્યું હતું.

તે દિવસે સબ્જેક્ટ કમીટી નીમાઇ કોંગ્રેસ બીજા દિવસ ઉપર મુલ્તવી રહી હતી.

તા ૩૦-૮-૧૮

આજે સબ્જેક્ટ કમીટીનું કામ પુરું થતા ફરી ૩ વાગે કોંગ્રેસ મળી હતી તેમાં શરૂઆતમા પ્રમુખે જણાવ્યું કે સબજેક્ટ કમીટીએ મુસલમીન લીગની કૌંસિલ સાથે મળીને ૩ ઠરાવો પસંદ કીધા છે જે નીચે મુજબ છે, પહેલો ઠરાવ હું મ્હેલું છુ તે એ છે કે,—

"ના શહેનશાહ તરફ કોંગ્રેસ વફાદારી જાહેર કરે છે અને બ્રીટન અને મિત્ર રાજ્યોની ફતેહ ઇચ્છે છે કે જે લડાઇમાં તે સ્વતંત્ર-શાંતિ અને પ્રજાકીય હકની લડતમાં ઉતર્યું છે."

બીજા ઠરાવ એ છે કે,—કોંગ્રેસ લીગની હોમરૂલની યોજના આ કોંગ્રેસ પસંદ કરે છે અને હીંદ સ્વરાજયથી કોઇ પણ ઓછાથી સંતોષ પામશે નહિ એમ જાહેર કરે છે.

આ બેઉ ઠરાવો પસાર થયા હતા.

બોલાવવામાં આવશે તે વખતે મત એક મત હતા અને કોઇને ખ્યાલ' પણ ન્હોતો કે તેજ રીપોર્ટ આપણા વચ્ચે મતભેદ ઉત્પન્ન કરી આપણામા તડ પડાવશે.

મોન્ટેગુ-ચેમ્સફર્ડની યોજનાની ઉત્પત્તિ કોંગ્રેસ-લીગની યોજનામાંથી ઉત્પન્ન થઇ છે. તે યોજનામા આખા દેશનું મત સમાવેલુ છે રીપોર્ટમાં સાતમા પ્રકરણમાં કોંગ્રેસ લીગની યોજનાની તપાસ લેવામાં આવી છે તેમાના કેટલાક નિયમો આ યોજનામાં સ્વિકાર્યા છે. અને બાકીના રદ કર્યા છે. તેમાં જે અગત્યના ભાગો છે તે રદ કરવામા આવ્યા છે ને બીન અગત્યનાને કબુલ રાખવામાં આવ્યા છે. જે વખતે હીંદી વજીર અને વાયસરોયની તપાસ ચાલતી હતી તે વખતે ઓ. સર. દીનશાહ વાછા અને બીજા નવ ગૃહસ્થોએ કોંગ્રેસ લીગની યોજનાની પુષ્ટીમાં યાદી રજુ કરી હતી. કોંગ્રેસને લીગની યોજના સાથે મળતો થાય તેવો રીપોર્ટ હતે તો આખો દેશ તેને સ્વિકારત પણ તેવો તે નથી પણ આપણી સન્મુખ જે યોજના છે તેમાં મોટા અને ધરખમ ફેરફારો કરવા જોઇશે

આ યોજનાએ દેશને સંતોષ આપ્યો નથી. પ્રજાને જોખમદાર રહે એવા શાસનની શરૂઆત માટે પહેલી સરત એ છે કે પ્રજાને જગાતનું છુટાપણું મળવુ જોઇએ.

વળી પ્રજાને જોખમદાર રહે એવા કારોબાર માટે પ્રાંતોને પસંદ કીધા છે તેમા હીંદુસ્તાન ની સરકારની પાર્લામેન્ટ તરફની જોખમદારીનો સુધારો પ્રાંતોમાં અને વડી સરકારમાં એક બીજાની સાથે અને એકીજ વેળાએ થવો જોઇએ

પ્રાંતોની ધારાસભાઓ આડ કમીટીની ગોઠવણુવી સઘળી ખરી સત્તા ખોઇ બેસશે જે આડ કમીટીમા સરકારની બહુ મતી રહેશે અને વ્હેવારૂ રીતે હીંદી સરકારની કાઉન્સીલ ઓફ સ્ટેટના જેવી તેની સત્તા રહેશે

આ યોજનામા આગળ વધેલા પ્રાંતોને સંપૂર્ણ જોખમદાર કારોબાર સોંપવો જોઇએ અને બીજા પ્રાંતોમા સરકારને હસ્તકનાં રીઝર્વ ખાતાં ઓછાં રાખવાં જોઇએ

હીંદુસ્તાનની સરકારમા જોખમદાર કારોબારની એક ધરખમ શરૂઆત તુરત જ થવી જોઇએ અને દશ વર્ષથી ઓછી નહી એટલી મુદતે પાર્લામેંટે પસંદ કરેલા કમીશને આ કારોબારની તપાસ કરવી જોઇએ. હીંદુસ્તાનને સંપૂર્ણ પ્રજાકીય કારોબાર માટે વખતની હદ બાંધવી જોઇએ તે મુદત ૧૫ થી ૨૦ વર્ષ કરતા વધારે ન જોઇએ. આ અને બીજા જે ફેરફારો કોંગ્રેસ તરફથી સુચવવામાં આવે તે સરકાર કબુલ રાખે તો પ્રજાને જોખમદાર રહે એવો કારોબાર સ્થાપવા સંબંધમા એક ધરખમ પગલું ભરેલું કહેવાશે આ વીગેરે કહી તેમણે પ્રમુખની ચુંટણી કરવાની બહાલી આપી હતી

ઓ. મી પટેલના ભાષણ પછી મીસીસ એનીબીસેંટે પ્રમુખ મી. હસન ઇમામને કોંગ્રેસનું પ્રમુખપદ લેવાની દરખાસ્ત મુકી હતી તેને મોસ્લેમલીગના પ્રેસીડેંટ મહમુદાબાદના રાજા સાહેબ. ઓ. પંડિત મદનમોહન માલવીયા, દી. બા હરચંદરાય વીશનદાસ, મી ચક્રવર્તી, મી. ગોવીંદરાઘવ આયર, ઓ. મી. જીનાહ, અને ઓ. મી ખાપરડેએ ટેકો આપ્યો હતો. પછી ખુશાલીના ભારે પોકારો વચ્ચે મી. હસન ઇમામે પ્રમુખપદ સ્વિકારી પોતાનું ભાષણ શરૂ કર્યું હતું. તેનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે.

ડેલીગેટ બંધુઓ, બાનુઓ અને ગૃહસ્થો.

કોંગ્રેસની આ ખાસ બેઠક અસાધારણ અગત્યની છે એક વાઇસરોય અને હીંદી વજીર તરફથી બહાર પાડવામાં આવેલા રાજ્ય બંધારણના સુધારા પર આપણે ચર્ચા ચલાવવાની છે. એટલે આપણું કામ જોખમ ભરેલું છે, બીજી બ્રીટીશ શહેનશાહતના જેવા જ શહેરીપણાનો હક હીંદુસ્તાનને પણ મળવા જોઇએ એમ તે કબુલ કરે છે, તેમણે આપણી માગણીઓને વજન આપ્યું છે, આપણી માગણી ૧૯૧૭ ના જાહેરનામામાંથી ખરી ઠરાવવામા આવી છે આપણી માગણી ખરી છે એમ જાહેર કરવાથી સંતોષ થાય નહિ, આપણે આશા રાખવા જેવી ખરેખરી સુધારાની યોજના તેઓએ ઘડી નથી તોપણ આપણે ઉતાવળથી યોજના તરછોડી કાઢવી નહી જોઇએ, આપણી માગણી એ એકત્ર હીંદની માગણી છે.

હીંદી ધારાસભાને બદલે (૧) આશરે ૧૦૦ મેમ્બરોની ધારાસભા (૨) આશરે ૫૦ મેમ્બરોની સ્ટેટ કૌંસિલ રચવામાં આવશે. ધારાસભામા કે ચુંટાયલા સભાસદોની વધુમતી રહેશે પણ તેને કંઇ સત્તા નહી રહે અને કારોબાર ઉપર ફક્ત "અસર" કરવાથી તેને સંતોષ પકડવો પડશે તેને બંધન અ-રકાબક કરવાને સ્ટેટ કાઉંસિલ રચવામા આવી છે તેમાં સરકારીને સરકારે નીમેલા મેમ્બરોની બહુમતી રહેશે તે સર્વોપરી ધારા બાંધનારી સત્તા ગણાશે ત કાઉંસીલ ધારાસભાને ઉંઘાવી શકશે તેથી તે ગોઠવણ વાંધા ભરી છે. પ્રજાની મરજીને પ્રાંતીક ને વડી સરકારો અનુસરે

એવી આપણી માગણી છે પણ તેને બદલે આપણને આગળ કરતા પણ વધુ આપખુદ સત્તાવાળી વડી સરકાર આપવામા આવી છે રીપોર્ટમા નવમા 'પ્રકરણમાં હીંદી સરકાર અગાઉ લોકપર ઘણી આપખુદીને જુલ્માટનું કારણ હતી એમ' તેમણે જણાવ્યુ છે. કોંગ્રેસલીગની યોજના અવ્હેવારૂ જણાવી તરછોડી કાઢી છે. પણ તેના મુળ મુદાઓ સ્વીકારી રીપોર્ટમાં ઉમેરીને હાઉન્સીલ ઓફ સ્ટેટ ઉપરાંત રાજકર્તાઓની બ્રીટીશ હિંદની પ્રજાના કામમા વચ્ચે પડવાની સત્તા આપવાની પણ હું વીરૂદ્ધ છું. નાણાંની સત્તા સબધી બજેટ ધારાસભામાં ચર્ચા સારૂ રજુ થશે પણ ધારાસભા તેમાં મત આપશે-નહિ. પણ તે સામે આપણો પ્રોટેસ્ટ છે

ગવર્નર જનરલની એકઝીકયુટીવ કૌંસિલમાં ફકત બે જ હીંદીઓની કરવામાં આવેલી નીમણુંકથી અવીશ્વાસમાં વધારો થાય છે. આપણી માગણી એ છે કે એકઝીકયુટીવ કૌંસિલમા અર્ધો અર્ધ સભાસદો હીંદી જોઇએ.

હીંદી સરકારના બંધારણ કરતાં પ્રાંતીક સરકારોના કારોબારમાં કંઇક અંશે વધારે લાભદાયક ફેરફારો કરવામા આવ્યા છે. પ્રાંતીક સરકારી કારોબારને બે ભાગમાં વહેંચી નાંખ્યા છે જે ચોકસ ભાગ પ્રજા માટે ને ચોકસ ભાગ અમલદારો માટે એકસીકયુટીવ સરકાર પણ ઉપર પ્રમાણે બે ભાગોની બનશે મારૂં માનવુ છે કે પ્રાંતીક સરકારોના કારોબારમા યોજના વડે ઘણો સંગીન સુધારો કરવામા આવ્યા છે કે જે અમલમાં આવતાં ધીમે ધીમે પ્રાંતો સ્વરાજ્ય ભોગવતાં થઇ શકશે. પ્રાંતીક સરકારની બે શાખાઓ સંબધમાં નાણા સબધી જે ગોઠવણ કરવામાં આવી છે તે મ્હને પુરેપુરી અસંતોષ ઉપજાવનારી જણાય છે તેમાં ઘણા સગીન ફેરફારોની જરૂર છે. પ્રધાનોની નિમણુંકના સબધમાં ધારાસભાના ચુંટી કહડાયલા સભાસદોમાંથી પસંદગી કરવાની સત્તા ગવર્નરને છે. કારોબારી સરકારના હીંદી સભાસદોની ચુટણી' કૌંસીલે કરવી એવી આપણે માગણી કરીએ છીએ હું એવી સુચના કરૂં છું કે પ્રધાનોની નીમણુંક થતી વખતે ફરીથી ચુંટી કહાડવાની તેને માથે ફરજ નાંખવી જોઇએ. અને પ્રધાને ધારાસભાનો વિશ્વાસ મેળવી રહવું જોઇએ અને જો ધારાસભા પોતાનો અવિશ્વાસ જાહેર કરે તો તેણે પોતાના ઓદ્ધાનું રાજીનામું આપવું એ સરતો હોવી જોઇએ. પ્રધાનોને કારોબારી સભામાંથી બાતલ રાખવાના સબંધમા લોકો તરફથી નાપસદગી જણાય આવે છે જેથી તેમને કારોબારી સભામાં દાખલ કરવા જોઇએ, જો ગવર્નરની મરજી હોય તો કારોબારી સભામાં ખાસ સભાસદો નિમવાને મને વાંધો જણાતો નથી હીંદુસ્તાનની આર્થિક સ્થિતિને મજબુતી આપવા માટે તેમજ નવા હુન્નર ઉદ્યોગને માટે લોકોને વધારે લાયક બનાવવા માટે હીંદુસ્તાનની ઔદ્યોગીક ખીલવણી આગળ વધારવાની અત્યંત જરૂર છે

જાહેર નોકરીમાં નાત જાતનો અંકુશ કહાડી નાખવો ને હાલમાં જે નોકરીઓની ઇગ્લંડમાં ભરતી કરવામા આવે છે તેની હીંદમાં ને ઇગ્લંડમાં ભરતી કરવી અને તેમા હીંદમાંથી ૩૩ ટકા જેટલી ભરતી કરવી. અને તેમાં દર વર્ષે દોઢ ટકા જેટલો વધારો કરવો આ સૂચના ઉંચી ચડાવનારી છે. હું પોતે આ સુચવેલા ફેરફારોને આવકાર આપુ છુ. લશ્કરી નોકરીઓમાં હીંદીઓને દાખલ કરવાની સૂચનાની નોંધ લેતા સંતોષ ઉપજે છે

છેવટમાં હું મારા દેશી ભાઇઓને જણાવીશ કે તમારે તમારી માગણીઓ ચાલુ રાખવી જોઇએ અને તે માગણીઓ વાજબી હોવાથી તેનો સ્વિકાર થશે જ. એ પ્રમાણે પોતાનું ભાષણ પુરૂં કર્યું હતું.

તે દિવસે સબ્જેક્ટ કમીટી નીમાઇ કોંગ્રેસ બીજા દિવસ ઉપર મુલ્તવી રહી હતી.

તા. ૩૦-૮-૧૮

આજે સબ્જેક્ટ કમીટીનું કામ પુરૂ થતા ફરી ૩ વાગે કોંગ્રેસ મળી હતી તેમાં શરૂઆતમા પ્રમુખે જણાવ્યું કે સબજેક્ટ કમીટીએ મુસલમીન લીગની કોંસિલ સાથે મળીને ૩ ઠરાવો પસંદ કીધા છે જે નીચે મુજબ છે, પહેલો ઠરાવ હું મેલું છું તે એ છે કેઃ—

"ના શહેનશાહ તરફ કોંગ્રેસ વફાદારી જાહેર કરે છે અને બ્રીટન અને મિત્ર રાજ્યોની ફતેહ ઇચ્છે છે કે જે લડાઇમા તે સ્વદેશ-શાંતિ અને પ્રજાકીય હકની લડતમાં ઉતર્યું છે."

બીજો ઠરાવ એ છે કે,—કોંગ્રેસ લીગની હોમરૂલની યોજના આ કોંગ્રેસ પસદ કરે છે અને હીંદ સ્વરાજ્યથી કાંઇ પણ ઓછાથી સતોષ પામશે નહિ એમ જાહેર કરે છે.

આ બેઉ ઠરાવો પસાર થયા હતા.

તે પછી મીસીસ એનીબીસેંટે ત્રીજો ઠરાવ આ પ્રમાણે રજુ કર્યો હતો.

(ક) આ કોંગ્રેસ જાહેર કરે છે કે હિંદુસ્તાનની પ્રજા જોખમદાર સરકાર મેળવવાને લાયક છે અને હીંદી રાજદ્વારી સુધારાને લગતા રીપોર્ટમાં આવી ઉલટી રીતે બતાવવામા આવેલી બાસ્તીનો ઇન્કાર કરે છે.

(ખ) આ કોંગ્રેસ મજકુર રીપોર્ટમા સમાવવામાં આવેલી રીત સાથે બીલકુલ એક મત થતી નથી પ્રાંતો મુખ્ય સ્થળ છે કે જેમાં જોખમદાર સરકાર સ્થાપવાનાં પગલા જલ્દી ભરવા જોઇએ અને અગત્યની બાબતોમાં પ્રાંતોની અંદર દાખલ કરવામા આવનારા ફેરફારોના પરીણામનો અનુભવ મળતા હીંદી સરકારનું હાલનું રાજ્ય ધારણ કાયમ રાખવુ જોઇએ. પ્રાંતોની હકુમત અને હીંદી સરકારના રાજકારભાર બંનેમાં એકીવેળાએ અને એક સરખો સુધારો વધારો કરવો જરૂરનો છે

આ ઠરાવના ટેકામાં મીસીસ બીસેન્ટે કહ્યું કે આપણે સ્વરાજ્ય ચલાવવાને લાયક થયા છીએ. માટે હવે અમને સ્વરાજ્ય મળવુ જોઇએ. આ ઠરાવને મી જગન્નાથ મજમુન્દાર, ખાન બા સરફરાજખાને વીગેરે ટેકો આપતાં ઠરાવ પસાર થયો હતો. ત્યારબાદ કોંગ્રેસ બીજા દીવસ ઉપર મુલતવી રહી હતી.

તા ૩૧–૮–૧૮

આજે ફરી ૧૧ વાગે કોંગ્રેસ ભરાઇ હતી અને પ્રમુખ: વીગેરે આવી પહોંચતા તાળીઓના અવાજથી વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા. તે પછી ઓ. પંડીત ગોકર્ણનાથ મીશ્રે નીચેનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો

"હીંદી સરકારની એકલી વહીવટી સત્તા નીચલા અપવાદને આધીન દેશની સુલેહ શાંતિ અને રક્ષણ સંબંધમાં સીધી રહેશે હીંદીઓના પાર્લામેંટે હકો જાહેર કરનારા કાયદામા હીંદીઓને બ્રીટીશ શહેરીઓ તરીકેના નીચલા હકો આપવાનું જાહેર કરવુ—

(અ) નામદાર શહેનશાહની બધી હીંદી પ્રજા અને જેઓ હીંદી પ્રજા તરીકે વસવાટ કરી રહ્યા છે તેઓ બધા કાયદાની નજરમા સરખા છે અને હીંદીઓને જુદા ગણનારો કોઇ બી કાયદો અમલમાં હોવો ન જોઇએ.

(બ) નામદાર શહેનશાહની કોઇ બી હીંદી પ્રજાને કાયદાની અદાલતે સજા કરવા સિવાય અને કાયદેસરની ખુલ્લી તપાસ વિના, છુટાપણું, જીંદગી, મીલ્કત, ભાષણની અથવા લખાણની સ્વતંત્રતાની બાબતમા કોઇ બી સહન કરવુ પડે નહિ

(ક) હીંદી પ્રજાને ગ્રેટબ્રીટનની માફક લાઇસંસથી હથીઆરો રાખવાનો હક મળવો જોઇએ અને ન્યાયની અદાલતની સજા સિવાય [illegible] રીતે લઇ લેવાવો ન જોઇએ.

(ઇ) બીજી બ્રીટીશ [illegible] મી ખાપરડેએ ટેકો આપ્યા હતા [illegible] સંજોગો સિવાય બીજા સંજોગોમાં કોઇ બી [illegible] પ્રમાણે પ્રમુખપદ [illegible] પોતાનું ભાષણ શરૂ કર્યું હતું. [illegible] અને પ્રેસ

આ દરબાર

એક્ટ ૨૬ થવા જોએ, બાનુઓ અને ગૃહસ્થો. [illegible] જની નાયડુ, મી.

રામભજ દત્ત ચૌ[illegible] ખાસ બેઠક અસાધારણ અગત્યની છે એક [illegible] ઠરાવ પસાર થયો હતા તે પા[illegible]વામાં આવેલા રાજ્ય બંધારણના સુધારા પર [illegible] હતો.

"કોંગ્રેસનુ[illegible] જોખમ ભરેલું છે, બીજી બ્રીટીશ શહે[illegible] હીંદી ધારાસભાના બ્રીટીશ સંસ્થાનો જેવુ જા[illegible]ળવા જોઇએ એમ તે કબુલ કરે [illegible]

આ ઠરાવને[illegible] ભાગળી ૧૯૧૭ ના જાહેરના[illegible] ટેકો આપતાં તે પસાર થયો હતો. તે પછી કોંગ્રે[illegible]મ જાહેર કરવાથી સંતોષ [illegible]

[illegible]લોએ ધડી નથી. તે[illegible]

આજે કોંગ્રેસનું કામ[illegible]ણી એ એકત્ર[illegible]મ ઓનરેબલ મદન મોહન માલવીયાએ નીચે પ્રમાણે ઠરાવ મૂક્યો હતો

આ કોંગ્રેસ હીંદુસ્તાનમા [illegible]રીસ્ટમ સ્થાપવા માટે ઓ. સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ અને ના વાઇસરાય તરફથી કરવામા[illegible] આવેલી કોશેશની પીછાન કરે છે અને કેટલીક ભલામણો હાલની સ્થિતિમા સુધારો કરનારી છે તોપણ કોન્ગ્રેસ જાહેર કરે છે કે યોજનામાં કરવામાં આવેલી ભલામણો નીરાશી ઉપજાવનારી ને અસંતોષકારક છે અને જોખમદાર સરકાર ભણી એક મજબૂત પગલું આગળ વધવાને નીચલો સુધારો કરવો તદ્દન અવશ્યનો છે.

હીંદી સરકારના બંધારણમાં થવા જોઇતા સુધારા—(૧) પ્રાંતીક સરકારો માટે સૂચવ્યા પ્રમાણે રીઝર્વડ અને ટ્રાન્સફર્ડ બાબતોની સીસ્ટમવડે સરકાર માટે અખત્યાર કરવી. (૨) રીઝર્વડ તરીકે પરદેશખાતાને લગતા હીંદી રાજકર્ત્તાઓ સાથેના સંબંધી, લશ્કર, દરિયાઇ કાયદો ને આ દેશની સુલેહશાંતિ તથા બચાવ સાથે સીધી સંબંધ ધરાવતી બાબતોને ગણવી, જ્યારે બીજી બાબતોને ટ્રાન્સફર્ડ બાબતો ગણવી. (૩) રીઝર્વડ બાબતો માટે જોઇતા એલોટમેન્ટસને મહેસુલ ઉપર પ્રથમ કાબુ આપવો. (૪) પ્રાંતો માટે જે ધોરણ મુકરર કરવામાં આવ્યુ છે તેજ ધોરણ ઉપર બજેટ બહાલ રાખવા માટે રૂઢી અખત્યાર કરવી. (૫) સઘળા કાયદાના બીલો લેજીસ્લેટીવ એસેમ્બલીમાં દાખલ કરવા (૬) કાઉન્સીલ ઓફ સ્ટેટ સ્થાપવી નહિ ને જો સ્થાપવામાં આવે તો અર્ધા મેમ્બરો ચુંટી કઢાયલા તેમા રાખવા. (૭) રીઝર્વડ બાબતોને માટે એક્ઝીક્યુટીવ કાઉન્સીલોની અર્ધી સંખ્યા હીંદીની રાખવી. (૮) તે લેજીસ્લેટીવ એસેમ્બલીમાં મેમ્બરો ૧૫૦ રાખવા તેમાં ⅘ મેમ્બર ચુંટાયલા રાખવા (૯) તેમાં પ્રેસીડેન્ટને વાઇસ પ્રેસીડેન્ટને એસેમ્બલીએ ચુંટી કાઢવા. (૧૦) લેજીસ્લેટીવ એસેમ્બલીને કામકાજ ચલાવવાના પોતાના કાનુનો ઘડવાની ને સુધારવાની સત્તા આપવી. (૧૧) કાઉન્સીલને એસેમ્બલીની સભાઓ આંતરે આંતરે બોલાવવી. (૧૨) કાયદો પસાર કરી એવી ગેરંટી આપવી કે સંપૂર્ણ જોખમદાર સરકાર આખા બ્રીટીશ હીંદુસ્તાનમાં ૧૫ વરસની મુદતની અંદર સ્થાપવી.

પ્રાંતીક સુધારા—એક્ઝીક્યુટીવ ગવર્નમેન્ટના કોઇપણ વધારાના મેમ્બરને પોર્ટ ફોલીયો વગર રાખવો નહિ. (૨) કમિતિઓને શરૂઆતથી જ મીનીસ્ટરોની જોખમદારી પણ થાવુ થવી જોઇએ. (૩) મીનીસ્ટરોનો દરજ્જો અને પગાર એક્ઝીક્યુટીવ કાઉન્સીલના મેમ્બરોના જેવા જ રાખવા (૪) રીઝર્વડ બાબતોમા એક્ઝીક્યુટીવ કાઉન્સીલોની ઓછામાં ઓછી અર્ધી સંખ્યા હીંદી રીવાજની રાખવી. (૫) બજેટ ઉપર ધારા બાંધનારાઓનો કાબુ રાખવો. નવા કરો નાંખવાની જરૂર પડે તો ટ્રાન્સફર્ડ ને રીઝર્વ બને બાબતો માટે સામટી પ્રાંતીક સરકાર તરફથી તે કરો નાંખવા જોઇએ.

પ્રાંતીક સ્વરાજ્ય—આ કોંગ્રેસ એવો અભીપ્રાય ધરાવે છે કે સંપૂર્ણ પ્રાંતીક સ્વરાજ્ય ચલાવવા લોકો તૈયાર છે. તો પણ કોંગ્રેસ સુધારા અમલમાં મેલવાની ખાતર ન્યાય ને પોલીસખાતાં ૬ વરસની મુદત માટે સઘળા પ્રાંતોમાં એક્ઝીક્યુટીવ ગવર્નમેન્ટના હાથમાં મેલવાને તૈયાર છે. કારોબારી ને ન્યાયખાતાં તુરત જુદા પાડવા (૨) પ્રેસીડેન્ટને વાઇસ પ્રેસીડેન્ટને કાઉન્સીલે ચુંટી કાઢવા (૩) ગ્રાંડ કમીટી નીમવાની સુચના પડતી મુકવી જો ગ્રાંડ કમીટી નીમવામાં આવે તો તેમાં અર્ધી સંખ્યા લેજીસ્લેટીવ કૌંસિલે ચુંટી કાઢવી. (૪) લેજીસ્લેટીવ કૌંસિલમા ચુંટી કઢાયલા મેમ્બરોનું પ્રમાણ ⅘ નું રાખવુ. (૫) લેજીસ્લેટીવ એસેમ્બલી કે કાઉન્સીલ ઓફ સ્ટેટ, કે લેજીસ્લેટીવ કૌંસિલ બરખાસ્ત કરવામા આવે ત્યારે ગવર્નર જનરલે કે ગવર્નરે જરૂરજોગી ચુંટણીમાટે હુકમો બહાર પાડવાનું ને ત્રણ મહીનાની અંદર તેમને ફરી બોલાવવાનું ફરજીયાત રહેશે.

પાર્લામેન્ટ ઇંડિયા ઓફીસ—કાઉન્સીલ ઓફ ઇંડિયા કહાડી નાખવી અને હિંદી વજીરને મદદ કરવા બે નાયબ વજીરો નીમવા તેમા ૧ હીંદીવાન હોવો જોઇએ (૨) ઇંડિયા ઓફીસનો ખર્ચ બ્રીટીશ આવક જાવકના અડસટ્ટામા દાખલ કરવા (૩) રીઝર્વ બાબત સંબંધ ધરાવતી નાણાં સબંધ કે કારોબારી સત્તાઓ પ્રાંતીક સરકારને ટ્રાન્સફર કરવી. (૪) ઇંડિઆ કાઉન્સીલનું હાલનું બંધારણ તપાસવાને નીમવામા આવનારી કમીટીમાં પુરતું હીંદી તત્ત્વ રાખવુ.

આ ઠરાવના ટેકામાં ઓ. મી. પંડીતે કહ્યું કે આ ઠરાવ પસાર કરવો જોઇએ હીંદી સરકારનું ધોરણ ચોકસ રીતે ગોઠવવાની બાબત ઉપર સઘળી પક્ષ ને પાર્ટી એકમત થઇ છે. તે ઠરાવને સરદીનશાહ પીટીટ, મી. બમનજી, મી. તીલક, મી અબાસ તૈયબજી, મી. બીપીન ચંદ્રપાલ અને મીસીસ બેસંટે ટેકો આપ્યા પછી ઠરાવ પાસ થયો હતો.

ત્યાર પછી લેજીસ્લેટીવ કોંસિલને એસેમ્બલીમાં મેહેમેદનનુ પ્રમાણ જાળવી રાખવાનો પ્રમુખે ઠરાવ મુક્યો હતો તે પછી મીસીસ સરોજની નાયડુએ "આયોજનામાં મરદો માટે જે લાયકાતો દરસાવવામા આવી છે ત્યાં તે લાયકાતો સ્ત્રી જાતીને સબબે ગેરલાયક જાહેર કરવી નહિ; તેને શ્રીઅનુસુયા સારાભાઇ, મીસીસ રમીબાઇ કામદાર વીગેરેએ ટેકો આપ્યો હતો પંડીત મદન મોહન માલવીઆએ વીરૂદ્ધ મત આપ્યો હતો છતાં પાછળથી વધુ મતે ઠરાવ પાસ થયો હતો તે પછી "અજમેર, મેવાડને દીલ્હીનો એક પ્રાંત બનાવવાનો ઠરાવ" પાસ થયો હતો તે

પછી હીંદીવાનોને લશ્કરમાં ૨૫ ટકા કમીશન આપીને ૧૫ વર્ષમાં ૫૦ ટકાની સંખ્યા કરવી" તે ઠરાવ પાસ થયો હતો પછી સેનેટ કમીટીની ભલામણો વખોડી કહાડવાનો તે પછી લેજીસ્ટીવ એસેમ્બલીમાં ૧ સભાસદ કોંગ્રેસે, ૧ ને મોસ્લેમ લીગે ચુંટી કહાડવાનો ઠરાવ પાસ થયો હતો તે પછી પ્રમુખનો ઉપકાર માની કોંગ્રેસ બરખાસ્ત થઇ હતી

આવતી કોંગ્રેસ માટે બોમ્બે પ્રોવીન્શલ કોંગ્રેસ કમીટીએ લો. મા. બાલગંગાધર તીલકને ચુંટી કાઢ્યા છે.

મોસ્લેમલીગ

મુબાઇમાં તા. ૩૧ અને ૧ લી સપ્ટેંબરના રોજ મહમુદાબાદના રાજા એ સર મહમદઅલી મહમદખાન બહાદુરના પ્રમુખપણા નીચે ઓલ ઇંડિયા મોસ્લેમ લીગ મળી હતી તેના રીસેપ્શન કમીટીના પ્રમુખ એ સર ફાજલભાઇ કરીમભાઇએ આવકાર આપનારૂં કર્યા પછી પ્રમુખે ભાષણ કર્યું હતું તે પછી હીંદી પ્રધાન અને ના. વૌયસરોયે વડેલી યોજનાના સંબંધમાં ઠરાવો કર્યા હતા. તેમાં હીંદને સ્વરાજ્ય બક્ષવાનો, નાણાં સંબંધી ને હથિયાર સંબંધી છુટાપણું આપવાનો, અને કોંગ્રેસ લીગની યોજનામાં લેજીસ્લેટીવ એસેમ્બલીને કાઉન્સીલો મધેનું મોહમેદનોનું પ્રમાણ જાળવી રાખવાના વીગેરે ઠરાવો થયા હતા. આ ઠરાવોમાં કેટલાક કોંગ્રેસે ઘડેલા ઠરાવોના જેવીજ મતલબના હતા.

वैद्यक टुचका.

સાપનો ઉપાય—અમરેલીથી એક જણ લખે છે કે અત્રેની કણબણને સાપ કરડવાથી કેળના રસમાંથી દોઢ શેર પાણી પાઇ શરીર ઉપર ટાઢા પાણીનો દોઢ કલાક છટકાવ કરી બેસાડી રાખી હતી જેથી તે બેશુદ્ધ ને મરણપ્રાય સ્થિતિમાં છતાં બચી ગઇ છે

કોલેરાનો ઉપાય—ખંભાતથી ડૉ. ચંદુલાલ ગુજરાતીને જણાવે છે કે, કોલેરા ઉપર Liqu Hydrogen Peroxide (oxygenated water) લાયકર હાઇડ્રોજન પર ઓક્સાઇડ ઝારો ઉલટી થતાં જ દશ ટીપાં અધોળ પાણીમાં દરદીને દર કલાકે પાવાનો પ્રયોગ કરવાથી બે કે ત્રણ ડોઝ આપતા જ કોલેરા મટે છે ખોરાક આપવો નહિ, જરૂર હોય તો દુધની કાંજી થોડી આપવી નાનાં બચ્ચાંને રૂપીઆભાર પાણીમાં ત્રણ ટીપાં આપવા.

ચામડી ઉપરના મસા અને તલ માટે ગ્લીસરાઇન ૧ ઔંસને લેકટીક એસીડ ૧ ઔંસ, ½ ઔંસ ગુલાબજળમાં મેળવી લગાવવાથી મટે છે.

પીયુષધારા—અજમાનાં ફુલ, પીપરમીંટ ને દેશી કપુર સરખે ભાગે લઇ એક બાટલીમાં ૧ કલાક રહેવા દેવાથી અર્ક થશે તે અજીર્ણ, પિત્તવિકાર, ઉદરસ, મુખપાક, કોલેરા, વિગેરે મટાડે છે.

ક્ષય—લીંડીપીપરને બારીક ઘુટી નાગરવેલના પાનની સાત અથવા તો એકવીસ ભાવના આપી તે ચુર્ણ ૧ માસો અરડુસીના પાનના રસ અને મધમાં મેળવી સાંજે ૧ માસો ૬૧ દીવસ રોજ ચાટવાથી ક્ષય મટે છે

સંગ્રહણી—દશ તોલા શુદ્ધ ગંધકને બે તોલા શુદ્ધ પારાની કજ્જલી કરી તેમાં સાત તોલા કોડીઓની ભસ્મ, શુદ્ધ વછનાગ ૧ તોલો, સુંઠ, મરી, પીપર એ ત્રણ ત્રણ તોલા, બે તોલા કડાની છાલ, ૨ તોલા ફુલાવેલો ટંકણખાર, પાંચ તોલા શંખભસ્મ એ સર્વ ઔષધિ બારીક વાટી ચુર્ણ કરી અને કજ્જલીમાં મેળવી ઘુટવાં પછી તેમાં ચાર તોલા અફીણ મેળવી ઘુંટવું પછી તે સર્વ ઔષધીના વજન જેટલું જ ધતુરાના બીની ચીજે મેળવી બારીક ઘુંટી આદાના રસમાં આઠ પહોર પલાળી રાખી પછી આઠ પહોર તે રસમાં ઘુટી તેની મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવવી તેમાંથી સવાર, બપોર ને સાંજે ત્રણ ત્રણ ગોળીઓ છાસની સાથે ખાવી. તરસ લાગે તો પણ છાસ પાવી, ભૂખ લાગે તોપણ છાસ પાવી, કાંઇ વસ્તુ કે અનાજ ખાવુ નહિ, આ પ્રમાણે ૩૧ દિવસ દવા કરવાથી સંગ્રહણી રોગ મટે છે. ૩૧ દિવસ પછી હલકો પદાર્થ, દાળ, ભાત વિગેરે થોડું થોડું ખાવુ

વિષમજ્વર—ધંતુરાના મૂળની છાલ ૧ રતી, કાળા મરી ૧ રતી અને તુળસીનાં પાન ૧ રતી સર્વેને બારીક ઘુટી તુલસીના પાનના રસમાં ઘુટી મગ જેવડી ગોળીઓ બનાવવી તે તાવ આવતા પહેલા એક ગોળી ખાવાથી તાવ મટે છે

પુસ્તક ૬ઠું અંક ૯મો

ભાગ્યોદય

નવેમ્બર સને ૧૯૧૮

आंतर प्रदेशनो उद्यान.

(મારો વ્હાલો કરૂણાનો સિંધુ, એ લય.)

કેવો અભ્યંતર[1] ઉદ્યાન[2] ખીલ્યો,
કરી અંતર્દૃષ્ટિ તે નિરખી લો
પેલા સરોવર માહિં પદ્મ કેવા,
[3]ચાર દશ બાર પાંખડી ખીલેલા
તેમા જીવ આ જો ભ્રમર બની જાતો,
છૂટી જીવ પદેથી શિવ પદે સોહાતો.
જુઓ ખીણમાંનુ પેલુ ઝરણું[4] કેવુ,
થઈ સાવધ એ અમૃત પી લેવું.
જુઓ કેવી વીંટાઇ પેલી વેલી,[5]
જેના શિખર ઉપર એક કળી[6] ખીલેલી.
મન એહ વેલી મૂળમાંથી પેસી,
ચઢ ઉપર (તો) પ્રભુમાં રે' પ્રવેશી.
કેવુ[7] પદ્મ પેલું બાજુનુ ઉગેલુ,
મધ્ય કલિમાં-કંઇ રૂપ અલબેલું.
કહે આકાશ પુષ્પ વાત મિથ્યા,
પણ અહિંઆં તે વાત દીસે સત્યા.
મુદ્દાકાશ માંહિ દિવ્ય પદ્મ ભાળો,
વસે જેમા પ્રાણિ માત્ર તણો વહાલો.
આવા દૈવી. ઉદ્યાનમાહિ મહાલો,
આ સમાન અન્ય દેશ ના રસાળો.
ગુરુ સાધનથી સુગમ માર્ગ આખો,
ગુરુ અનુગ્રહથી સુરત તેનો ચાખો.
ત્યાં પ્રવેશી કરી સાર્થક જન્મારો,
સ્મરી સતત જયંતીશ્વર ઉપકારો,

श्री. ज. देवी.

---

૧ આંતરના ઉંડા પ્રદેશનો. ૨ બાગ ૩ ચતુર્દલ, દશદલ, દ્વાદશદલચક્રો. ૪ ભ્રકુટીમાંનું અમૃત. ૫ કુંડલિની શક્તિ, ૬ મહાઅષ્ટદલપદ્મ. ૭ હૃદયકમળ.

नूतन वर्षाभिनंदन.

તોટક.

અભિનંદન નૂતન વર્ષ તણું,
અતિ પ્રેમ થકી તમને અરૂપું,
મન વાંછિત ઇચ્છિત કાર્ય ફળો,
સુખ શાંતિથી આપ સદાય રહો.
શુભ આશીશ આશીરવાદ ગ્રહો,
"ચીર આયુ રહો!" "ચીર આયુ રહો!"
અતિ પ્રેમથી આપ્ત સુમિત્ર ખરે,
અભિનંદન સ્નેહથી આ અરપે

દોહરો—પત્ર પાઠવું પ્રેમથી, રહો સુખાત્મક આપ,
અરજ ઈશને એટલી, સહુને સુખમાં રાખ,

मनुष्यनुं ब्रह्मरुप महासागर भणी प्रयाण ने तेने तेनी प्राप्ति.

લેખ—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજ શ્રીમન્નથુરામ શર્મા

બ્રહ્મરૂપ સુખઘન મધુર ને શીતલ મહાસાગરથી બહુ દૂર રહેલો કોઈ સંસારરૂપ દુઃખપૂર્ણ જણાતો વિશાળ રેતાળ પ્રદેશ છે તે રેતાળ પ્રદેશમાં વસનારા મનુષ્યોને ત્રિવિધ દુઃખરૂપ અસહ્ય પ્રખર તાપ નિરંતર તપાવ્યા કરે છે તે રેતાળ પ્રદેશમાં ત્રિવિધ દુઃખરૂપ તીખા તાપથી નિરંતર તપતા કોઈ સુભાગી મનુષ્યના પૂર્વના અનેક જન્મોના શુભ કર્મોનો પરિપાક થવાથી તેના અંતઃકરણમાં આવી શુભેચ્છા ઉત્પન્ન થાય કે 'હું મહામૂર્ખ થઈને આ દુઃખમય પ્રદેશમાં કેમ પડી રહ્યો છું? હવે હું અવશ્ય કંઈક યોગ્ય પુરુષ પ્રયત્ન કરું, ને આ ત્રિવિધ દુઃખરૂપ પ્રખર તાપથી નિરંતર તપતા સંસારરૂપ પ્રદેશમાંથી નીકળી શાસ્ત્રદ્વારા ને સજ્જનોદ્વારા સાંભળવામાં આવતા બ્રહ્મરૂપ સુખઘન મધુર ને શીતલ મહાસાગર ભણી કોઈ તે અલૌકિક મહાસાગરના માર્ગને યથાર્થ જાણનારા અનુભવી ને દયાળુ પુરુષને મળી, તેમને વિનયપૂર્વક તે અલૌકિક મહાસાગરનો માર્ગ પૂછી, તેમણે જણાવેલો માર્ગ સારી રીતે સ્મરણમાં રાખી, તથા માર્ગમાં કોઈપણ સ્થલે નિરર્થક નહિ અટકી, પરમાદરપૂર્વક ઊતાવળે ચાલવા માંડું"* એવો આવો શુભ વિચાર કરી, તથા આવા શુભ વિચાર વડે પોતાના અંતઃકરણને કાંઈક અંશે તાપરહિત થયેલું અનુભવી, તે મનુષ્ય બ્રહ્મરૂપ સુખઘન, મધુર ને શીતલ મહાસાગરમાં રહેવાથી અતિ શીતલ અંતઃકરણવાળા થયેલા, ને તે સુખઘન, મધુર, શીતલ મહાસાગર ભણી જવાના સરલ, ટુંકા, ચાલનારને નિરર્થક બહુ શ્રમ ન પડે એવા, ને રમણીય માર્ગને સારી રીતે જાણનારા મહાપુરુષનો યથાયોગ્ય શોધ કરીને પશ્ચાત્ તેમની સમીપ યથાશક્તિ ભેટ લઈ ને વિનયપૂર્વક નમન કરી તેમની આગળ [illegible] ભેટ મૂકી, તથા

* અંતઃકરણની આવી સ્થિતિને જ્ઞાનની સાત ભૂમિકામાના શુભેચ્છા નામની પહેલી ભૂમિકા કહેવામાં આવે છે

તેઓશ્રીને, સર્વ પ્રકારના ગર્વની નિવૃત્તિ કરવા માટે સાષ્ટાંગ દંડવત નમસ્કાર કરી, તેમની તે પરમપ્રીતિની નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો —

"હે પ્રભો ! હું આ દુઃખમય પ્રદેશમાં ત્રિવિધ દુઃખરૂપ અસહ્ય પ્રચંડ તાપથી નિરંતર બહુ તપું છું. હું આ દુઃખમય પ્રદેશમાંથી નીકળી પરમ સુખમય શીતળ પ્રદેશરૂપ મહાસાગર ભણી જવા ઇચ્છું છું. હે સર્વજ્ઞ ! આપ મને તે સુખમય, મધુર ને શીતલ મહાસાગરની શીઘ્ર ને સુખપૂર્વક પ્રાપ્તિ થાય એવો સરલ માર્ગ બતાવવાની, આપના અકારણ દયા કરવાના ઉદાર સ્વભાવને અનુસરી દયા કરો."

ત્રિવિધ દુઃખરૂપ પ્રખર તાપથી તપેલા ને પરમસુખરૂપ શીતલ મહાસાગર ભણી જવાની તીવ્ર ઇચ્છાવાળા તે દુઃખી ને વિનયી પુરુષનાં વિનયવાળાં વચનો સાંભળી પોતાના અંતઃકરણની વૃત્તિવડે નિરંતર તે પરમાનંદરૂપ શીતલ મહાસાગરમાં રહેનારા ને આ મનુષ્યના મહાપુણ્યથી તેને પ્રતીત થયેલા તે પ્રાતઃસ્મરણીય પૂજ્ય મહાપુરુષે દયાથી ભીંજાયેલાં હૃદયવડે તેને નીચેનાં વચનો કહ્યાં —

"હે સુબંધો ! જેમ લૌકિક શીતલ સાગરથી દૂર રહેલા કોઇ ઉષ્ણપ્રદેશમાં રહેનારો માણસ પોતાના શરીરને લાગતો તાપ શમાવવા માટે શીતલ સાગર પરના પવનની શીતલ લહરીઓનો અનુભવ લેવા શીતલ સાગરનો માર્ગ જાણનારા પુરુષની પાસે જઇ, તેમને સાગરનો માર્ગ પૂછી, તે પુરુષના વચનોને સારી રીતે સમજી, તેને પોતાના અંતઃકરણમાં સારી રીતે ધારણ કરી, માર્ગમાં કોઇપણ સ્થલે નિરર્થક નહિ રોકાતાં જો તે શીતલ સાગરભણી આદર રાખીને નદીઓ, ટેકરાઓ ને કાંટાવાળી ઝાડીઓથી કંટાળ્યા વિના સતત ચાલ્યા કરે તો તે શીતલ સાગરના તટપર પહોંચી, ત્યાંના શીતલ વાયુની લહરીઓવડે તાપના અનુભવની નિવૃત્તિપૂર્વક પોતાના શરીરને શીતલતાજન્ય સુખનો અનુભવ કરાવવા ભાગ્યશાળી થાય છે. તેમ અહિં ત્રિવિધ તાપરૂપ પ્રખર તાપથી તપતા તમારે જો પરમાનંદરૂપ, મધુર ને શીતલ મહાસાગરની પ્રાપ્તિ કરવાની દૃઢ શુભેચ્છા હોય તો તમે પણ હવે પછી કહેવાતાં મારાં વચનોને પ્રીતિપૂર્વક, સારી રીતે સમજી, તમારા હૃદયમાં તેને આદરપૂર્વક સુસ્થિર કરી, પછી માર્ગમાંના કોઇપણ સ્થળમાં કોઇપણ સમયે રાગદ્વેષવડે કે ભયવડે નહિ રોકાઇ, આદરપૂર્વક સામે સમર નિરંતર લેશ પણ કંટાળો નહિ લાવતાં સતત ચાલ્યા કરશો તો તમે પણ તે પરમાનંદરૂપ, મધુર ને શીતલ મહાસાગરના પરમરમણીય તટપર પહોંચી પરમાનંદનો અનુભવ કરવા મહાભાગ્યશાળી થશો એટલું જ નહિ પણ તમે તે મહાસાગરમાં પ્રવેશ કરી, આગળ વધતાં તે રૂપજ થઇ જશો.

પરમાનંદરૂપ, નિર્મલ, મધુર ને શીતલ જલથી ભરેલા એ અગાધ ને અવિનાશી મહાસાગરને પ્રાપ્ત કરવાની શુભેચ્છાને તમારે તમારા અંતઃકરણમાં સર્વદા વેગવાળી રાખવી, કોઇપણ કારણથી ક્યારેય તમારા અંતઃકરણમાં તે વેગને લેશ પણ મંદ પડવા દેવો નહિ. તમારે નિત્ય આદરપૂર્વક તે મહાસાગરભણી ચાલ્યા કરવું. માર્ગમાં કોઇ પણ સ્થલે અસાવધાનતા કરવી નહિ. તમારે લેશ પણ અટકવું નહિ. તમે તમારા અંતઃકરણને સર્વદા પ્રીતિપૂર્વક તે શીતલ મહાસાગરની અભિમુખ રાખ્યા કરશો, તો કોઇપણ પ્રકારના રાગદ્વેષવડે વા સંશયવડે તેનાથી વિમુખ થવા નજ દેશો. એ પરમાનંદ પરમશીતલ મહાસાગર ભણી દશે દિશામાંથી જે અધિકારી પુરુષને જવું હોય તે તેનાથી જઇ શકાય છે, ને જેમ જેમ તેની વધારે સમીપ જવાતું જાય છે તેમ તેમ તે જનારને વધારે શીતલતાનો ને તજ્જન્ય વધારે સુખનો અનુભવ થતો જાય છે. પરમાનંદરૂપ પરમશીતલ મહાસાગરને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારને ચાલવાના દિવ્ય માર્ગમાં લોકપ્રસિદ્ધ પગો ચાલી શકતા નથી, પણ માત્ર તેનું પવિત્ર, એકાગ્ર ને સૂક્ષ્મ થયેલું અંતઃકરણજ ચાલી શકે છે. જો અલૌકિક મહાસાગરને પ્રાપ્ત કરવાની તમારી વિવેકવાળી અડગ ઇચ્છા હોય તો તમે હવે લેશ પણ વિલંબ ન કરતાં તે અલૌકિક મહાસાગરપ્રતિ પહોંચાડનારા મેં તમારા કાનમાં કહેલા દિવ્ય માર્ગે પોતાના અંતઃકરણને નિર્મલ ને પ્રસન્ન રાખીને બની શકે તેટલા ઉતાવળા ચાલો."

'પરમાનંદરૂપ પરમશીતલ મહાસાગરના સ્વરૂપનો, તથા તેને પ્રાપ્ત કરવાના દિવ્ય માર્ગનો અને તે દિવ્ય માર્ગે ચાલતાં રાખવી જોઇતી

સાવધાનતાનો માત્ર દેવા વડે તે અલૌકિક મહાસાગરના માર્ગને પૂછનાર તે ત્રિવિધતાપથી પીડિત મનુષ્યને ઉપદેશ કરી જે સુભાગી મનુષ્યોનાં શુભ આરબ્ધકર્મોથી તેમના ભણી ગતી પામેલા શરીરવાળા તે મહાપુરુષ તે સુભાગ્યવાળા મનુષ્યોનાં નિવાસસ્થાનો ભણી ચાલવા લાગ્યો, પછી તે ભાગ્યશાલી મનુષ્ય તે મહાપુરુષને પરમપ્રેમથી સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી, તથા પોતાને સુભાગી માની પોતાના અંતઃકરણને અડગ સાત્વિકી શ્રદ્ધા ને દૃઢ ઉત્સાહથી અલંકૃત કરી. તે ઉપદિષ્ટ માર્ગને સ્મરણમાં રાખી, પરમાનંદરૂપ પરમશીતલ અલૌકિક મહાસાગરભણી ચાલવા લાગ્યો, ચાલતાં ચાલતા તે અલૌકિક મહાસાગરના સ્વરૂપનો, ચાલવાના માર્ગનો, ને માર્ગમાં રાખવી જોઇતી અગત્યની સાવધાનતાનો તે વારવાર આદરપૂર્વક વિચાર કર્યા કરતો હતો *

જેમ લૌકિક સમુદ્રભણી ચાલનાર મનુષ્યને ચાલતાં ચાલતાં જેમ જેમ સમુદ્રનું દૂરપણું દૂર થઇ તેનું સમીપપણું પ્રાપ્ત થતું જાય છે તેમ તેમ તેના શરીરની ત્વચાને તે સમુદ્રપરથી પોતાના શરીરભણી આવતા શીતલ વાયુના સ્પર્શવડે કાંઇક શીતલતાનો ને તજ્જન્ય સુખનો અનુભવ થવા માંડે છે, તેમ પરમાત્માનંદરૂપ પરમશીતલ અલૌકિક મહાસાગરભણી ચાલતા આ મહા ભાગ્યશાળી પ્રવાસીના અંતઃકરણમાં કાંઇક શાંતિરૂપ શીતલતાનો ને તજ્જન્ય વિષયરહિત સુખનો અનુભવ થવા માંડ્યો આવા અનુભવથી તેના અંતઃકરણમાં સાત્વિકશ્રદ્ધાનો ને ઉત્સાહનો વેગ વધ્યો, ને તે પોતાના અંતઃકરણને બીજા નિરર્થક વેગોથી મોહર્યું કરી. તથા બીજી વાસનાઓના વેગોને દબાવી, એક તે પરમાનંદરૂપ પરમશીતલ અલૌકિક મહાસાગરના વિચારમાંજ તેને વેગવાળું કરી, તે વડે તેની સ્થુલતા ને ચંચપતાને નિવૃત્ત કરીને તે તેની સૂક્ષ્મતામાં ને એકાગ્રતામા ઉત્તરોત્તર વધારો કરવા લાગ્યો × જેમ લૌકિક સાગરની જ્યારે વધારે સમીપ આવવાથી તે વધારે સમીપ આવનાર મનુષ્યને તાપની ન્યુનતાનો ને વધારે શીતલતાનો તથા તજ્જન્ય વધારે સુખનો અનુભવ થાય છે, તેમ આ પરમાનંદરૂપ પરમશીતલ અલૌકિક મહાસાગરની વધારે સમીપ આવવાથી તે વધારે સમીપ આવેલા મનુષ્યને તેના અંતઃકરણમાનો રજોગુણ ને તમોગુણ બલહીન થઇ જઇને તેની અયોગ્ય ચંચલતા ને મલતા દૂર થઇ જવાથી ને તેના અંતઃકરણમા સત્વગુણનું બલ વધવાથી તેનુ અંતઃકરણ દુઃખની ન્યુનતાનો ને શાંતિનો તથા તજ્જન્ય નિરુપાધિક ને સ્વાભાવિક સુખનો વધારે અનુભવ કરવા ભાગ્યશાલી થયુ.

જેમ લૌકિક સાગરના મનોહર તટપર પહોંચવાથી તે પહોંચનાર મનુષ્યની તાપજન્ય પીડા ત્યાંના શીતલ વાયુ વડે દૂર થાય છે, ને તેને બહુ શીતલતાનો ને તજ્જન્ય બહુ સુખનો અનુભવ થાય છે, તથા તે મનુષ્ય જ્યારે લૌકિક વિશાલ સાગર ભણી પોતાની દૃષ્ટિ કરે છે ત્યારે તેને અપાર અગાધ જલથી ભરેલા શીતલ સમુદ્રનુંજ માત્ર દર્શન થાય છે, ભુમિપરની અન્ય વસ્તુઓનુ દર્શન થતું નથી, ને જ્યારે તે ભૂમિભણી પોતાની દૃષ્ટિ કરે છે ત્યારે તેને નગર પર્વત ને વૃક્ષાદિ દેખાય છે, તેમ પરમાનંદરૂપ ને પરમશીતલ અલૌકિક મહાસાગરની સમીપ શીતલ અલૌકિક મહાસાગરની સમીપ જ્યારે તે મનુષ્યના પવિત્ર એકાગ્ર, સૂક્ષ્મ, અંતર્મુખ, પોતાના સમર્થ સદ્‍ગુરુની કૃપાને પ્રાપ્ત થએલા, ને વેદાંતના સંસ્કારવાળા અંતઃકરણની વૃત્તિ જ્યારે બ્રહ્માભિમુખ હોય ત્યારે તે માત્ર સચ્ચિદાનંદાદિ સ્વભાવવાળા સ્વયંપ્રકાશ બ્રહ્મનોજ નિરાવરણ અનુભવ કરવા લાગી, અને પ્રારબ્ધના વેગને વશ થઇ જ્યારે તે વૃત્તિ દૃશ્યભણી વેગવાળી થાય ત્યારે તે વૃત્તિ નામ, રૂપ ને ક્રિયાવાળા દૃશ્યરૂપ સંસારનો તેના મિથ્યાપણાના નિશ્ચયસહિત અનુભવ કરવા લાગી, અર્થાત્ તેના અંતઃકરણની વૃત્તિ દૃશ્યરૂપ સંસારને પૂર્વની પેઠે સત્યરૂપે ન જોવા લાગી, પણ અનાદિ અજ્ઞાનના ને વાસનાના બલવડે પ્રતીત થતા દૃશ્યને બ્રહ્મમાં કલ્પિતરૂપે-મિથ્યારૂપે જોવા લાગી. હવે તેનુ અંતઃકરણ પોતાના અધિષ્ઠાનરૂપ

* જ્ઞાનની સાત ભુમિકામાંની બ્રહ્મતત્વના વિચારમા પ્રવૃત્ત થએલા મનની વીચારણા નામની બીજી ભુમીકાનુ આ સ્વરૂપ છે × જ્ઞાનની સાત ભુમીકામાંની મનની સૂક્ષ્મતાવાળી તનુમાનસા નામની ત્રીજી ભુમીકાનુ આ સ્વરૂપ છે

અસંગ આત્મામાં ત્રણ પ્રકારનો તાપમાંના કોઈ પણ પ્રકારના તાપનો લેશ પણ અનુભવ કરતું ન જણાયું, પણ તે મૂઢતા ને ચંચલતાથી રહિત પરમ શાંત ને પરમશાંતિથી અનુભવાતા નિરુપાધિક ને સ્વાભાવિક પરમાનંદનો અનુભવ કરવા લાગ્યું. × × જેમ લૌકિક સમુદ્રના તટપર પહોચવાથી સમુદ્રના તટપર પહોંચવાની ઈચ્છાવાળા મનુષ્યનું સમુદ્રની પ્રાપ્તિ માટે સમુદ્રભણી ચાલવાનું કર્તવ્ય સમાપ્ત થાય છે. તેમ આ અલૌકિક મહાસાગરની પ્રાપ્તિ થવાથી તે પ્રાપ્ત કરનારને પોતાના સર્વ દુઃખોની અત્યંત નિવૃત્તિ થયેલી ને પરમાનંદની નિત્ય પ્રાપ્ત થયેલી અનુભવાઈ, તેથી તેને કોઈપણ કર્તવ્ય અવશેષ રહેલું ન જણાયું, કેમકે તેને છેલ્લામાં છેલ્લું પ્રાપ્ત થયેલું ને છેલ્લામાં છેલ્લું જાણવાયોગ્ય સ્પષ્ટ રીતે જાણેલું જણાયું.

જેમ લૌકિક સાગરના તટપર રહેલો માણસ જો કુતૂહલને વશ થઈ વધારે શીતલતા અનુભવવા કેડ સામા પાણી સુધી તે સાગરમાં ભરેલા જલનું, તે જલની શીતલતાનું ને તજ્જન્ય સુખનું વધારે ભાન થાય છે, અને ભૂમિપર રહેલાં નગરો પર્વતો ને વૃક્ષાદિનું, તાપનું તથા તજ્જન્ય દુઃખનું તેને નહિ જેવું ભાન થાય છે, તેમ અલૌકિક મહાસાગરરૂપ આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મની સમીપ આવી તેનો સ્પષ્ટ અનુભવ કરનારી મહાપુરુષના અંતઃકરણની વૃત્તિ પ્રારબ્ધવડે વેગ પામી જીવન્મુક્તિનો વિલક્ષણ આનંદ અનુભવવાના વેગવાળી થઈ, જો તે અલૌકિક મહાસાગરમાં કેટલીક મર્યાદા સુધી પ્રવેશ કરી અંતઃકરણની મૂઢતા ને ચંચલતાનો તથા દૃશ્યની વાસનાઓનો વિશેષ નાશ કરે તો તે મહાપુરુષના અંતઃકરણની વૃત્તિને પરમાનંદ સ્વભાવવાળા પરમશીતલ આત્મરૂપ અલૌકિક મહાસાગરનો અનુભવ વધારે રહે છે, ને દૃશ્યનો, અશાંતિનો ને અશાંતિથી ઉપજતા સર્વ દુઃખોનો તે વૃત્તિને નહિ જેવો અનુભવ બાધ પામીને થાય છે. આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયે તેમનું અંતઃકરણ પોતાના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મથી અભિન્ન આત્મામાં ગાળવા માંડે છે જેમનું અંતઃકરણ આત્મામાં જેટલે અંશે ગળેલું હોય તેટલે અંશે તેઓ સર્વ પ્રકારના દુઃખોથી અત્યંત રહિત શાંતપ્રકાશસમ ચેતનરૂપ, અદ્વિતીય, પરમાનંદરૂપ, રજોગુણથી તથા તમોગુણથી રહિત, આકાશ ને માયાથી પણ બહુ સૂક્ષ્મ, વ્યાપક સ્વરૂપમાં અભેદ ભાવે વસે છે, જેમના અંતઃકરણની આવી સ્થિતિ થઈ હોય તેમને આ લોકના વિષયમાં તથા પરલોકના વિષયોમાં દૃઢ તૃષ્ણા રહેતી નથી * આ અલૌકિક મહાસાગરના તટપર પહોચેલા મહાપુરુષો પણ આ અલૌકિક મહાસાગરમાં પ્રવેશ કરી ઉપર જણાવેલો સર્વ અનુભવ કર્યો.

જેમ લૌકિક સાગરમાં પેઠેલો મનુષ્ય જ્યારે કેડસામા પાણીથી ગળાસામા પાણીમાં જાય છે ત્યારે તેને સર્વ બાજુએ જલની પ્રતીતિ થાય છે, ને કયારેક કોઈ અસાધારણ નિમિત્તથી ભૂમિપર તેની દૃષ્ટિ જાય છે ત્યારે તેને નગરનો ને પર્વતાદિનો ઝાંખો દેખાવ અલ્પ સમય દૃષ્ટિએ પડે છે, તેના તાપનું શમન ઘણું વધારે થાય છે, ને તેને શીતલતાનો તથા તજ્જન્ય સુખનો ઘણો વધારે અનુભવ થાય છે, તેમ પરમાનંદરૂપ પરમશીતલ અલૌકિક મહાસાગરમાં જેમના અંતઃકરણની વૃત્તિએ વિશેષ પ્રવેશ કરેલો છે તેમના અંતઃકરણની વૃત્તિને તે અલૌકિક મહાસાગરનું દર્શન ઘણું વધારે રહે છે, કયારેક તેમના કે અન્ય મનુષ્યના પ્રારબ્ધના વેગથી પ્રેરાયલા કોઈ મનુષ્ય તેમના અંતઃકરણની વૃત્તિને યત્નથી બહિર્મુખ કરી જ્યારે દૃશ્યમાં જોડે છે ત્યારે તેમના અંતઃકરણની વૃત્તિ અલ્પકાલ દૃશ્યનો ઝાંખો અનુભવ કરે છે, ને પુનઃ તે વૃત્તિ તે અલૌકિક મહાસાગરમાં વીલીન જેવી થઈ જાય છે. જે મનુષ્યના અંતઃકરણની આવી સ્થિતી થાય છે તે મનુષ્યના અંતઃકરણને ત્રિવિધતાપનો લગારે અનુભવ થતો નથી, ને અખંડ શાંતિથી તથા પરમાનંદથી તેમનું અંતઃકરણ ભરેલું રહે છે કોઈ પણ મહાપુરુષના અંતઃકરણની જ્યારે આવી સ્થિતિ

× × આ સત્વાપત્તી નામની જ્ઞાનની ચોથી ભુમીકા જાણવી. આ ભુમીકામાં અંતઃકરણને સત્વની એટલે સત્વપણાની (આત્માની તથા શુદ્ધ સત્વગુણની) પ્રાપ્તી થયેલી હોય છે તેવી આ ભુમીકાને સત્વાપત્તી કહેવામાં આવે છે.

* આ નીરૂપણ અસંસક્તીકા નામની જ્ઞાનની

થાય છે ત્યારે તે મહાપુરુષના અંતઃકરણની વૃત્તિને પોતાની મેળે દૃશ્ય પદાર્થોનું ભાન થતું નથી, પણ દૃશ્ય પદાર્થોના અભાવવાળા અદ્વૈત બ્રહ્મનું જ તેના સતત સ્ફુરણ થયા કરે છે × આ અલૌકિક મહાસાગરમાં વધારે ડુબેલા આગળ કહેલા મહાપુરૂષને પણ આવોજ અનુભવ થશે.

જેમ લૌકિક સાગરમાં પ્રવેશ કરી જે મનુષ્ય મસ્તકપર્યંત ડુબ્યો છે તેને દશે દિશામાં એક સાગરના જળનુંજ ભાન થાય છે, ભૂમિપરના નગરાદિનું તેને હવે પોતાની મેળે કે અન્ય મનુષ્યના પ્રયત્નથી ભાન થતું નથી, તેના તાપજન્ય દુઃખનું સંપૂર્ણ શમન થાય છે, ને તેને પરમશીતળતાનું ને તજ્જન્ય ઘણા વધારે સુખનું ભાન થાય છે, તેમ પરમાનંદરૂપ પરમશીતળ અલૌકિક મહાસાગરમાં જે મહાપુરૂષના અંતઃકરણની વૃત્તિ સર્વાંશે નિમગ્ન થઇ જાય છે, તેમના અંતઃકરણની વૃત્તિ સર્વત્ર પરમાનંદરૂપ અદ્વૈત બ્રહ્મનોજ અનુભવ કરે છે. તેમના અંતઃકરણની વૃત્તિને પોતાની મેળે કે અન્યના પ્રબલ પ્રયત્નથી પણ દ્વૈતરૂપ દૃશ્યનું લેશ પણ દર્શન થતું નથી. એ વૃત્તિ પોતે પણ ગલિત થને બ્રહ્મરૂપ થઇ જાય છે. અર્થાત તે વૃત્તિ શાશ્વતિ શાંતિ તજ્જન્ય શાશ્વત સુખમાં અભેદ ભાવે વિલીન થઇ જાય છે, પુનઃ વ્યુત્થાનને પ્રાપ્ત થતી નથી ન્યૂન થતી, સૂક્ષ્મતર ને ક્રમશઃ ગલિત થતી ભિન્ન વા અંતઃકરણની સાથે, દર્શન તુરીય એ ત્રણ અવસ્થાઓથી ભિન્ન આત્મા તુર્યગા તુરીય કહેવાય છે કોઇપણ મહાપુરૂષના અંતઃકરણને ઉપર જણાવેલી સ્થિતિની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તે મહાપુરૂષના અંતઃકરણની પરમપવિત્ર, પરમસૂક્ષ્મ ને પરમસૂક્ષ્મ વૃત્તિ સર્વતોભાવે તુર્યરૂપ આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મમાંજ ફરીતે ઉત્થાન ન પામે એવી રીતે વિલીન થઇ જાય છે. × × ઉપર જણાવેલા મહા ભાગ્યવાન્ પુરૂષને પણ આ અલૌકિક મહાસાગરમાં સંપૂર્ણ ડુબી જવાથી એવોજ અનુભવ થશે.

નિશ્ચયના યોગ્ય અંતઃકરણવાળા સર્વ પ્રાણીઓ પોતપોતાના સંપાદન કરેલાં પુણ્ય વડે પવિત્ર અંતઃકરણવાળા, સાત્વિકી શ્રદ્ધાવાળા, ને અસ્ખલિત ઉત્સાહયુક્ત હૃદયવાળાં થઇ આ પરમાનંદરૂપ, પરમપવિત્ર, મહાવિશાલ ને પરમશીતળ અલૌકિક મહાસાગરભણી ચાલવાના નિશ્ચયવાળાં થાઓ, અનુગ્ર ઉત્સાહપૂર્વક તે અલૌકિક મહાસાગરભણી તેઓ ચલવા લાગે, માર્ગમાં વિપત્તિઓ, સંદેહ, વિપરીત ભાવનાઓ ને મિથ્યાભિમાન તેમને ન રોકો. તે સૌ સુખપૂર્વક તે મહાસાગરના તટપર પહોચો, તેમાં પ્રવેશ કરો, ને પરમસુખરૂપ થઇ કર્તવ્યના અવધિને પામો ઇતિ ૐ ✱

नूतन वर्षाभिनंदन

બંધુ !

આપની આ નવિન વર્ષમાં વધુ ઉન્નતિ થાવ, વ્યવહાર અને પરમાર્થનાં ઇપ્સિતસુખો પ્રાપ્ત થાવ અને દિવસે દિવસે ઉન્નતિ થાવ.

સાધારણ રીતે ચોમાસામાં રોગનો ઉપદ્રવ વધુ હોય છે અને તેનાથી રક્ષણ થાય તે માટે શ્રાવણ શુદ પૂર્ણિમાના રોજ રક્ષાબંધન–હાથે રાખડી બાંધવાનો રીવાજ છે. આસો માસની વિજયાદશમીના રોજ રોગચાળામાંથી બચ્યાની ખુશાલીમાં તે રાખડી શમીપૂજન કરી ત્યાં ચઢાવવામાં આવે છે અને આસો વદ અમાસ એટલે દીવાળી પછી રોગનો ઉપદ્રવ શાંત થાય છે જેથી વિક્રમના નવા વર્ષમાં જેઓ બચ્યા હોય તે નવી જીંદગી પામ્યા એમ મનાય છે અને તેની ખુશાલીમાં આજે એમના વર્ષને દિવસે એક બીજાને અભિનંદન આપવાની અભિનંદન પત્રિકાઓ લખવાને

× આ વર્ણન જ્ઞાનની ભૂમિકા જે પદાર્થાભાવિની કહેવાય છે તેનું છે. × × જ્ઞાનના તુર્યગા નામની સાતમી ભૂમિકાનું આ વર્ણન છે ✱ નોંધ્યા સિવાય ઉપરથી.

તેમ નવા વર્ષમાં પોતપોતાના મિત્રો અને સગા સંબંધીનું દીર્ઘાયુષ્ય ઇચ્છી તેમને યશ, સુખ અને વ્યવહાર તથા પરમાર્થ સર્વોત્તમપણે સધાય તેવા શુભાશિષ અર્પવામાં આવે છે

આ નિયમાનુસાર અમે પણ આપનું દીર્ઘાયુષ ઇચ્છીએ અને આપને આ નવા વર્ષમાં સ્ત્રીપુત્રાદિ સંબંધી વર્ગની ઉન્નતિ થાય, આપના વ્યવહાર અને પરમાર્થ ઉભય સર્વોત્તમ પણે સધાય અને આપની દીવસે દીવસે ઉન્નતિના માર્ગમા પ્રગતિ થાય એવી શુભેચ્છા રાખીએ તો તેમા કાંઇ નવાઇ નથી.

આ નવીન વર્ષના આરંભમા અમારા ઉપર અનેક અભિનંદન પત્રિકાઓ આવે છે તે સર્વને જુદી જુદી પત્રિકાઓથી અભિનંદન આપવાને બદલે અમે અમારા ગ્રાહકબંધુઓની આ માસિક દ્વારા ઉન્નતિ ઇચ્છીએ છીએ અને દીવાળીમા ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર લેખોથી ભરપુર વાચન પુરૂ પાડીએ છીએ.

અભિનંદનની સાથે આ નવીન વર્ષે કાંઇક અમે અમારા ગ્રાહકબંધુઓ પાસે માગણી કરીએ તો તેમા કાંઇ નવાઇ નથી અને એ માગણી દરેક ગ્રાહકબંધુ સ્વિકારી શકે તેમ છે અને એસતા વર્ષે તેની ના પણ પાડી શકે તેમ નથી.

જ્યારે દરેક માસીકનું લવાજમ વધ્યું છે ત્યારે ભાગ્યોદયનું વધ્યુ નથી અને કાગળોની સખ્ત મોંઘવારીમા તેના, ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે દરેક ગ્રાહકને એકેક અને ગ્રાહકો આ નવીન વર્ષે વધરી આપવાની અમે ભલામણ કરીએ છીએ અને આશા છે કે આ ભલામણ નો આપ સ્વિકાર કરશોજ

ઇશ્વર આપને અને આપના સ્નેહી સંબંધીને આ નવીન વર્ષમા ધન, ધાન્ય, પુત્ર, પરિવાર અને વ્યવહાર તથા પરમાર્થના સર્વ સુખો પ્રાપ્ત કરાવો એજ શુભેચ્છાપૂર્વક વિરમાય છે.

आंतरिक इच्छ:शक्तिनो उन्नतिमा उपयोग.

મનુષ્ય માત્રના મનમા અનેક ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ઇચ્છા યા વિચારતરંગ ચાલતા ન હોય તેવો એક પણ માણસ મળી શકશે નહિ. તે ઇચ્છા યા વિચાર જેના મનમાં અનેક ઉત્પન્ન થતા હોય છે તેનાથી કોઈ કાર્ય યથાર્થ રીતે સાધી શકાતું નથી તેથી મનુષ્યે પોતાની ઉન્નતિ કરવાને માટે જેમ બને તેમ પોતાના મનમાં ઓછા અને મહત્વના વિચારો ઉત્પન્ન થાય તેમ કરવું વધુ વિચાર પ્રવાહને રોકવા માટે કોઇ એક લક્ષ્યમાં વિચારને એકાગ્ર કરવા

માણસ માત્રને પોતાની ઉન્નતિ કરવાની ઇચ્છા થયાં કરે છે કોઇને આર્થિક ઉન્નતિ થાય તેવી ઇચ્છા હોય છે તે કોઇને પારમાર્થિક ઉન્નતિ કરવાની ઇચ્છા હોય છે તેથી પ્રથમ પોતાને કેવા પ્રકારની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તેવા વિચાર કરવા પોતાના મનને જેમ બને તેમ પરોવવું રાખવુ. જેમ જેમ અનેક વિચાર ઓછા થઈ એક વિચારનેજ વળગી રહેવાની ટેવ પડશે તેમ તેમ કાર્ય સિદ્ધ કરવાનુ બળ વધતું જશે જે મનુષ્યના વિચાર શુદ્ધ અને પવિત્ર હોય છે તે મનુષ્ય વ્યવહારિક અને પારમાર્થીક કાર્યો સત્વર સાધી શકે છે જે મિથ્યાતરંગો ઉત્પન્ન થાય છે તે નકામા છે પણ જે સ્થિર વિચારો અને અભિલાષા ઘણીવાર મનુષ્યના મનમા પેદા થાય છે તે આપણા જીવનને દિવ્ય અને મહાન બનાવી શકે છે તે આપણને ખરાબ પરિસ્થિતિમાંથી બહાર કાઢીને આપણા કલ્પનામય સુંદર આદર્શોને પ્રત્યક્ષ કરાવી શકે છે.

આપણી અભિલાષાઓની પાછળ ઐશ્વર્ય સંપન્ન ઇશ્વરત્વ રહેલુ છે અને તેજ આપણામાં વરંવાર ઉચ્ચ અભિલાષાઓને ઉત્પન્ન કરે છે. આ અભિલાષાઓમાંથી જે આપણને ઉચ્ચ અને ઉન્નતિકારક જણાય તેનો સ્વિકાર કરવો કેમકે જે અભિલાષા આપણને પૂર્ણતાએ પહોંચાડી શકે અને આત્મવિકાસ કરવામાં મદદગાર થઈ શકે તેવી

અભિલાષાઓની સિદ્ધિને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

આપણી માનસિક વૃત્તિ, આપણી હૃદયની અભિલાષાઓ એ આપણી હમેશની પ્રાર્થના છે, એ પ્રાર્થનાને પ્રકૃતિદેવી સાંભળે છે અને તેનો યથાયોગ્ય ઉત્તર આપી શકે છે જેની સૂચના આપણો અંતરાત્મા કરે છે તેજ મેળવવાની ઇચ્છા આપણી પ્રકૃતિદેવી રાખે છે આપણી અભિલાષાઓજ આપણી નિત્યની પ્રાર્થના છે તેને ઘણા માણસો જાણતા નથી. એ પ્રાર્થના નકલી નથી પણ આપણા શુદ્ધ હૃદયમાંથી નીકળેલી આત્મિક છે જેથી પરમાત્મા તેનું ફળ આપણને જરૂર આપશેજ

આપણામાં એક દૈવી ઉપદેશક આત્મા રહેલો છે અને તેજ ઘણી વખતે આપણું રક્ષણ કરે છે અને આપણને સારો રસ્તો બતાવે છે અને આપણા દરેક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે જે મનુષ્ય પોતાના માનસિક ભાવને ઠીક કરીને ઉત્સાહ અને પ્રમાણિકતાથી પોતાના ઉદ્દેશ ઉપર પહોંચવા ઇચ્છે છે, તે જરૂર લક્ષ્યસ્થાને પહોંચે છે

આપણી અંતઃકરણની અભિલાષાઓ આપણી ઉત્પાદક અંતર્બલને ઉત્તેજીત કરે છે તે આપણી શક્તિયોના બળને વધારે છે અને આપણી યોગ્યતાને વધારે છે આપણા વિચારના મૂળ શક્તિરૂપી અનંત સાગરમાં ફેલાયલા છે કે જ્યાંથી ગતિ અને બળ મેળવીને આપણી આકાંક્ષા યા અભિલાષાઓનું આકર્ષણ કરી શકે છે

જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ, ફલ, ફુલ કે વનસ્પતિ પોતાના યોગ્ય સમયેજ ફળે છે ફુલે છે અને પાકે છે જ્યાં સુધી તે પુરા ખીલ્યા હોતા નથી ત્યાં સુધી તેના ઉપર આફત કે ટાઢ પડી તેનો નાશ કરતી નથી અને જ્યારે તે અગોચર ખીલે છે ત્યાર પછી જ તે ડાળથી ખરવા માંડે છે જો અપકવ ખરે તો તેમાં કોઇ ભૂલ થઇ છે એમ માની શકાય વળી બરફ પડ્યા પછી તેજ વૃક્ષો પાછાં નવપલ્લવિત થાય છે અને ફળ ફુલ ખીલી નીકળે છે એવી જ રીતે જ્યારે ઘણા માણસોમાંથી કોઇ થોડા વિરલાજ પૂર્ણ અવસ્થાએ પહોંચે છે અને ઘણા મનુષ્યો તો પૂર્ણ અવસ્થાએ પહોંચ્યા પહેલાંજ કાળના મોંમા જઇ પડે છે તો તેમાં પણ કોઇ તેમની ભૂલ થઇ ગયેલી હોય છે.

આપણામાં ઈશ્વરસદૃશ ગુણ અને અનંત શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા હોવા છતાં પણ શાથી આપણું જીવન પૂરૂં ખીલ્યા વગર કાળને આધિન થાય છે? તેનું કારણ શોધી કાઢવું જોઇએ. તે જરૂર કાંઇક ખામી હોય છે મનુષ્ય જન્મમાં પોતાના જીવનની પૂર્ણતાને માટે આત્મવિકાસ કરવાની સંપૂર્ણ યોગ્યતા છે જો આપણે દિવ્યકલ્પમય ચિત્ર પ્રમાણે થવાને માટે દરરોજ થોડાક પ્રયત્ન કરીશું તો જરૂર આપણી અભિલાષાઓ સિદ્ધ થવાની મનુષ્ય માત્રમાં એવી શક્તિ રહેલી છે જો તેને તે ખીલવે તો તે તેને પૂર્ણ અને આદર્શમય બનાવી શકે છે

જો આપણે આપણા ઉચ્ચ ઉદ્દેશની સિદ્ધિ માટે, સંસારિક વિઘ્નોથી ન કંટાળતાં, મન, વચન અને કર્મથી સતત પ્રયત્ન કરીએ તો, આપણી માનસિક શક્તિયોનો આવિર્ભાવ જરૂર થવાનો અને આપણો ઉદ્દેશ સિદ્ધ થવાનોજ ઇશ્વરની એ આજ્ઞા છે કે મનુષ્ય માત્રે મારા જેવાજ પૂર્ણ થવું જોઇએ અને પોતાના આત્મસામર્થ્યનો વિકાસ કરવો જોઇએ

કોઈ પણ મનુષ્યને ઉચ્ચ સુખો મેળવવાની યોગ્યતા નથી કે અધિકાર નથી એમ નથી, તેણે લાચારીમાં દરિદ્રતામાં, નિર્ધનતામાં કે મૂર્ખતાની હાલતમાં પડ્યા રહેવું એવું કાંઇ નથી. તેનો અંતરાત્મા તેને વારંવાર કહ્યા કરે છે કે તારી પરિસ્થિતિમાંથી હમેશાં આગળ વધવું મનુષ્ય માત્રનો ધર્મ છે કે તેણે પોતે સન્માન પૂર્ણ, સ્વતંત્રતાની મધુર સુગંધિત સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ કે જેમાં રહીને તે આકસ્મિક વિપત્તિ વખતે પોતાના મિત્રોને બોજા રૂપ થઇ ન પડે અને તેને કોઇ રીતનું કષ્ટ ન પડે.

જો આપ અમેરિકાના કોઈ ધનવાન પુરૂષને પૂછશો તો તે કહેશે કે જ્યારે હું દરિદ્રતાના પંથમાંથી નીકળી સમૃદ્ધિના આનંદ ભવનમાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો, જ્યારે હું અપૂર્ણતા અને દીનતામાંથી નીકળી પૂર્ણતાના દ્વારમાં પ્રવેશ કરતો હતો અને જ્યારે મને એમ જણાયું કે, દરિદ્રતામાંથી નીકળીને સમૃદ્ધિના વિશાળ પ્રવાહની તરફ હું જઉં છું અને વચ્ચે કોઇ વિઘ્ન આવતું નથી તે દિવસો મારે માટે વધુ સંતોષ જનક અને આનંદમય જણાતા હતા મનુષ્ય માત્ર જ્યારે સ્વપ્રયત્ને પોતાની ઉન્નતિ કરે છે ત્યારે તેના આનંદનો પાર રહેતો નથી જ્યારે કોઇ વસ્તુ વગર પ્રયત્ને મળે છે ત્યારે તેની પ્રાપ્તિ માટે કાંઈ આનંદ જણાતો નથી પણ જ્યારે પ્રયત્ન કરવાથી કોઈ પદાર્થ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે આનંદની સીમા રહેતી નથી. પ્રયત્નથી સફળતા મેળવનાર મનુષ્ય જ પોતાના આત્મ સામર્થ્યનો વિકાસ કરી શકે છે. અને દિવસે દિવસે પોતાની ઉન્નતિ કરતો રહે છે. અપૂર્ણ.

आनन्दनो मार्ग.

(લેખક—જયતિલાલ મંગળજી ઓઝા બી. એ)

ઓગણીસમી શતાબ્દિમાં થઇ ગયેલ પ્રસિદ્ધ રાજનીતિજ્ઞ બિસ્માર્કે એક વખત કહ્યું હતુ કે મને મારા આખા જીવનમાં એક દિવસ પણ આનન્દ મળ્યો નથી. ૫૩ વર્ષ સુધી ધનધાન્ય, આદર માન, બળ, લક્ષ્મી, કીર્તિ, વૈભવ વિગેરે સર્વ પ્રકારનુ સુખ હોવા છતાં એક દિવસ પણ બિસ્માર્કને ખરા આનંદનો અનુભવ થયો ન્હોતો

આનન્દ ખરેખર પ્રકૃતિની એક વિલક્ષણ ચીજ છે, તેને માટે કોઇ એક સ્થાન મુકરર કરવામા આવ્યુ નથી બધાં સ્થાનોમા અને બધી સ્થિતિમા આનન્દ મેળવી શકાય છે. કેટલીક વખત તો એવી જગ્યાંમાંથી તેની પ્રાપ્તિ થાય છે કે જ્યાથી આપણે તેને મેળવવાની જરા પણ આશા રાખી ન હોય; અને કેટલીક વખત જ્યાથી આપણે આનન્દ મેળવવાની સંપૂર્ણ આશા રાખી હોય ત્યાંથી પણ એ મળતો નથી. કેટલીક વાર શૂળી ઉપર ચડતા માણસને એ આનન્દનો અનુભવ થાય છે કે જે મ્હોટા મ્હોટા રાજામહારાજાઓ પણ અનુભવી શકતા નથી ઝીણો વિચાર કરતાં માલૂમ પડે છે કે આનન્દ બહારની વસ્તુઓ પર આધાર રાખતો નથી. હૃદયની આંતરિક ગતિ પર તેનો આધાર છે, અને તેથીજ બહારની સ્થિતિ પ્રતિકૂળ હોવા છતાં આનન્દ મેળવવો હોય તો મેળવી શકાય છે. આનન્દની ઉત્પત્તિ હૃદયમાં છે, અને હૃદય તેનુ મૂળ સ્થાન છે જેવી રીતે સૂર્યનો પ્રકાશ બધા પદાર્થો ઉપર પડે છે તેવીજ રીતે આનન્દનો પ્રભાવ પણ બહારના પદાર્થો પર પોતાની મેળેજ પડે છે. બધાં માણસો આનન્દની શોધમાં હોય છે, પણ આનન્દ એવી વસ્તુ નથી કે જે અચાનક મળી જાય. મનુષ્યોનો મ્હોટો ભાગ જે વસ્તુઓમાં આનન્દનો અભાવ છે તેમાંજ તેની શોધ કરે છે મનુષ્ય ધારે છે કે ધન સંપત્તિમાં આનન્દ છે, અમુક વસ્તુ મળવાથી આનંદ મળશે પરન્તુ આ તેમનો ભ્રમ છે વાસ્તવમા આનન્દ કોઇ પણ ચીજની પ્રાપ્તિ અથવા અપ્રાપ્તિ પર આધાર રાખતો નથી. પણ હૃદયની શાંતિ પરજ તેનો આધાર છે. આનન્દ ભોગવવા માટે કોઇ પણ પ્રકારના આડંબરની જરૂર નથી. ચિત્તની શાંતિ અને એકાગ્રતાનું નામજ આનન્દ છે આ ઉપરથી માલૂમ પડશે કે દરેક મનુષ્ય આનન્દનો અધિકારી છે માણસ જે વસ્તુઓ એકઠી કરે છે તેની સાથે આનન્દને બિલકુલ સંબંધ નથી. મનુષ્યના આત્માની ઉન્નતિ અને અવનતિ પર સુખદુ:ખનો આધાર છે.

કેટલીક અવસ્થાઓ એવી છે કે જે સ્થુલ દૃષ્ટિએ જોતાં આનન્દ જેવી લાગે છે, પણ ખરી રીતે એ આનન્દ નથી. એક એવી અવસ્થા છે કે જેમા મનુષ્યને પોતાની ઇચ્છાનુસાર પદાર્થો મળી જાય છે. અને માણસ તેને આનન્દ સમજવા લાગે છે. પણ આ આનન્દ અપૂર્ણ છે. થોડો ઘણો આનન્દ તેમાં આવી જાય છે ખરો, પણ આપણે તેને પૂર્ણ આનન્દ કહી શકીયે નહીં બીજી અવસ્થા એવી છે કે જેમા આપણી ઇચ્છાઓ અને આપણો ઇચ્છિત પદાર્થ લગભગ એક જેવાં બની જાય છે આ અવસ્થાને પણ પૂર્ણ આનન્દની અવસ્થા કહી શકાય નહી જ્યા સુધી એ બન્નેમાં પૂર્ણ એકતા રહે છે ત્યાં સુધીજ આ અવસ્થા ટકી શકે છે. મનુષ્યની ઇચ્છાઓમાં હંમેશાં પરિવર્તન થયા કરે છે. એક વસ્તુ મેળવ્યા પછી બીજી વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા થાય છે. હજી એક ઇચ્છા પુરી થઇ નથી ત્યાં તો બીજી નવી ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, પણ ઇચ્છા પૂરી પડવામા જરાયે વખત લાગ્યો કે આનન્દને બદલે અશાન્તિનો અનુભવ થાય છે, પદાર્થોનું મળવુ તો દૂર રહ્યું, પણ સંસારના બધા પદાર્થો આપણી પાસે હોવા

છતાં, આપણે આનન્દથી વચિત રહીએ છીએ. તેનુ કારણ માત્ર એટલુંજ કે આનન્દ આત્મિક સુખનું નામ છે માનસિક અને શારીરિક સુખો- થી એ આનન્દ હજારો ગાઉ દૂર છે.

સાધારણ રીતે માણસો સતોષને આનન્દ ગણે છે, પણ સંતોષનુ સ્વરૂપ આપણે જેવુ ધારીયે છીએ તેવુ નથી. સતોષમા થોડીઘણી નિરાશા અવશ્ય અસ્તિત્વ ધરાવે છે. સતોષ રાખવાથી મનુષ્યોને અસલને બદલે નકલમાજ સંતોષ મા નવો પડે છે. સંતોષી મનુષ્યને દૂધને બદલે છાશ આપશો તો તે છાશ પીને દૂધ પીધું હોય તેવો પ્રસન્ન દેખાશે ભૂતકાળની આનન્દદાયક વસ્તુનુ સ્મરણ કરીનેજ સંતોષી મનુષ્ય પોતાને પ્રસન્ન માને છે સતોષથી મનુષ્યની માનસિક અને નૈતિક શક્તિઓ નિર્બળ બને છે અને તેથી માણસ ઉંચે ચડવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી. સંતોષ એ ખરેખર ઉત્તમ ગુણ છે તેની મનુષ્ય માત્રમાં આવશ્યકતા છે, પણ એ આપણી ઉન્નતિનો બાધક બનવો જોઇએ નહીં માણસે પ્રતિદિન આગળ વધવુ જોઈએ એક વસ્તુ મળી કે તરત તે વખતે અવશ્ય સંતોષ થઇ જવો જોઈએ, પરતુ તેથી એમ નથી માનવાનુ કે હમેશને માટે સતોષ રાખવો અને સદાને માટે એકજ અવસ્થામાં પડયુ રહેવુ જે વખતે આપણી પાસે જે હોય તેમાં આપણે સતોષ માની લેવો એ ખરૂં પણ હરહમેશ તેમા વધારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવો ધન ધાન્યના સબધમાં સંતોષ ધારણ કરવો એ ઠીક છે, પણ ગુણપ્રાપ્તિ અને આત્મોન્નતિના સબંધમા કદી પણ સંતોષ ધારણ કરવો નહીં. પ્રત્યેક મનુષ્યે હમેશાં પોતાના ગુણોમા ઉમેરો કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ અને તે એટલે સુધી કે માણસ અનન્ત પ્રકારના ગુણોને ધારણ કરે.

આ ઉપરથી સમજાશે કે સંતોષને અથવા પ્રસન્નતાને આનન્દનુ નામ આપી શકાય નહીં. પ્રસન્નતા થોડો વખત ટકી શકે છે, જ્યારે આનન્દ હમેશને માટે રહેનારો છે

બધા જીવોમા મનુષ્યજ એવો જીવ છે કે જે આનન્દ મેળવી શકે છે બાકીના જીવધારીઓ ઉપર જણાવેલી અવસ્થાઓમા રહે છે ખરા આનન્દ એ છે કે જેમાં જીવન અને જીવનના ઉદ્દેશોમાં સંપૂર્ણ સમતા હોય. સ્વાર્થવૃત્તિવાળો માણસ આ આનન્દ મેળવી શકતો નથી કોઇ વ્યક્તિ મમતા રહિત થઇ પરમાર્થી કાર્યોમાં પોતાનુ જીવન વ્યતીત કરવા લાગે છે કે તરતજ તેને આનન્દની પ્રાપ્તિ આપોઆપ થઇ જાય છે આનન્દ એ આત્માનો ગુણ છે પરતુ કોઇ પણ મનુષ્ય કેવળ પોતાના આનન્દનેજ પોતાના જીવનનુ લક્ષ્ય સ્થાન બનાવે તો તેને આનન્દની પ્રાપ્ત થતી નથી. જેને વાસ્તવિક આનંદ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તેણે પોતાના ઉદ્દેશ્યોને ઉચા બનાવવા જોઇએ, બીજાના આનંદને પોતાનાં આનન્દ કરતાં અગ્રસ્થાન દેવું જોઇએ, પરહિતને માટે તેણે પોતાના સ્વાર્થની આહુતિ દેવી જોઇએ ધનની મદદથી પ્રસન્નતા મેળવી શકાય છે, સતોષ પણ મેળવી શકાય છે પણ આનન્દ એવી વસ્તુ નથી કે જે ખરીદી શકાય શુદ્ધ જીવન ગાળવા થીજ આનન્દની પ્રાપ્તિ થાય છે આનન્દ શાન્તિનો ભડાર છે અને નિરાશાયુક્ત પ્રવૃત્તિથી દૂર ન્હાસે છે. આનન્દનો આધાર એવી વસ્તુઓનાં પ્રેમની ઉપર છે કે જે વસ્તુઓ સ્વાર્થની સીમાની બહાર છે આનન્દનું ગમે તે ઉદાહરણ લો, અને તેનું પૃથક્કરણ કરો તો માલૂમ પડશે કે તેમાં સદા પ્રેમનું તત્ત્વ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પછી તે પ્રેમ માતાપિતાનો બાળક પ્રત્યેનો પ્રેમ હોય, અરસ્પરસ સ્ત્રીપુરૂષનો પ્રેમ હોય, કે પછી માનવજાતિ પ્રત્યેનો પ્રેમ હોય

જે મનુષ્યને આશા છે, વિશ્વાસ છે, જે મનુષ્યમાં નિસ્વાર્થી દૃઢ પ્રેમ છે તેજ મનુષ્ય આનન્દ મેળવી શકે છે નિરાશાવાદી અથવા નીચ વિચારવાળો મનુષ્ય કદી આનન્દનો ભોક્તા થઇ શકતો નથી તે તો હમેશાં પોતાની નીચતા તરફજ જોયાં કરે છે અને એમ સમજે છે કે આખા જગતમાં નીચતાજ ભરી છે.

જ્યાં વિશ્વાસનો અભાવ છે ત્યાં પણ આનન્દનો અભાવ છે. જે માણસ બીજા પર વિશ્વાસ નથી રાખતો તે બીજાને જૂઠા સમજે છે અને પોતાનેજ સાચો જાણે છે. ઔરંગજેબ મહાપ્રતાપી મોગલ સમ્રાટ હતો, પણ તેને કોઇનો જરા જેટલો વિશ્વાસ હતો નહિ બીજાની વાત તો એક બાજુ રહી પણ પોતાના પુત્રોનો પણ વિશ્વાસ કરતો

નહિ! આ અવિશ્વાસને લઈને તેને આખી જીંદગીમાં જરા પણ આનન્દ મળ્યો નહિ! જેમ જેમ મરણ નજીક આવતું ગયું તેમ તેમ તેને યમદૂતોનો ભય લાગતો ગયો! આ અવગુણને લઇને તેનું જીવન પણ નિરાનન્દ હતું.

આનન્દ પ્રાપ્તિ માટે કઇ ચીજોની આવશ્યકતા છે?

પ્રથમ તો આનન્દાભિલાષી મનુષ્યે પોતાના જીવનનો ઉદ્દેશ્ય ઘણો ઉંચો રાખવો અને તેને નિઃસ્વાર્થ ભાવથી લોકસેવા અને પરોપકારમાં યોજવો જીવન એવી ચીજ નથી કે તેનો ગમે તેવો દુરૂપયોગ કરી શકાય. દરેક મનુષ્ય જો ધારે તો પોતાની જીંદગીમાં પોતાના ઉદ્દેશ્યની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. મનુષ્યદેહ આપણને શિક્ષા તરીકે આપવામાં આવતો નથી કે જેમ તેમ કરીને તેનો છેડો આણીએ. એમ સમઝવું જોઇએ કે આ તો આપણને અત્યુત્તમ તક મળી છે, તેનો જેટલો અને તેટલો સારો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. મનુષ્ય જન્મ ચિંતામણિ રત્નના જેવો દુર્લભ છે. જો તેને વ્યર્થ જવા દેશો તો હાથમાં આવેલો હીરો ગુમાવ્યા જેવુ થશે પૈસો એકઠો કરવો એ જીવનનો ઉદ્દેશ્ય નથી. જે મનુષ્યમાં સ્વાર્થની ગંધ નથી જેનું અંતઃકરણ પ્રેમભીનું છે, જે પારકાનું દુઃખ દૂર કરવા તન, મન અને ધનની આહુતિ આપવા તૈયાર છે તેજ માણસ આનન્દના માર્ગ પર છે એ માર્ગપર ચાલનાર પથિક આનંદી ઉત્સાહી અને સાહસિક હોય છે, અને કશી પણ બ્હીક વિના પોતાના ઉદ્દેશ્યને અનુકૂળ કાર્ય કર્યા કરે છે.

આનન્દની ઉપલબ્ધિ માટે મનની એકાગ્રતાની પણ જરૂર છે તેની મદદથી મનમાંથી નકામી અને ખોટી વાતો નીકળી જાય છે આપણા મનમાંથી આપણે ચિંતા, ભય અને પશ્ચાત્તાપને એકદમ રજા આપવી જોઈએ કારણ તેઓ શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક બળનો નાશ કરે છે. જીવનનો એવો ઉદ્દેશ્ય શોધી કાઢવો જોઈએ કે જેની પૂર્તિને માટે આપણી બધી શક્તિઓ એકત્રિત થઇ જાય અને તેમાં મન એટલું મગ્ન થઈ જાય કે સુખ દુઃખ બધું ભૂલી જવાય. આમ કરવાથી મનને એકાગ્ર કરવામાં બહુ સહાયતા મળે છે. જેમ યુદ્ધમાં યોદ્ધાને શરીર પર થયેલા જખમનું ભાન રહેતું નથી તેમ માણસ પણ પોતાના ઉદ્દેશ્યમાં એટલા મગ્ન થઈ જઈ શકે છે કે બીજી બધી વાત ભૂલી જવાય છે

એક બીજા ગુણની પણ આવશ્યકતા છે જો કોઇ ખરાબ ટેવ પડી હોય તો તેના પર વિજય મેળવવો જોઇએ. સંસારમાં માયા એટલે કે લક્ષ્મીની ચાહના માણસને બહુ સતાવે છે જ્યારે માણસ જુવે છે કે દુનિયામાં સાચા માણસો દુઃખી છે, નિર્ધન છે અને ધુતારાઓ આનન્દ કરે છે ત્યારે તેનું મન ડગમગ થવા માંડે છે, પણ આ તેની પરીક્ષા છે જો એ વખતે પડ્યો તો પછી તેના ઉઠવાની આશા જ નથી પણ જો એ વખતે બહારના લાભની પરવા ન કરે અને સત્યની ખાતર જ ગ્રહણ કરે તો અચૂક તેને આનન્દની પ્રાપ્તિ થાય છે. માણસોનો મોટો ભાગ "દુનિયા ઠગે મકરસે ઔર રોટી ખાવે શકરસે" એ કહેવતને માનનારો છે પણ તેનું નામ આત્મનિર્બળતા છે. દુનિયા પર વિજય મેળવવો હોય તો પહેલા પોતાની જાત પર વિજય મેળવવો જોઈએ. પોતાની ઈન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવવો અને પોતાની ઈચ્છાઓનો નિરોધ કરવો તેનુંજ નામ ખરો વિજય છે. પ્રવાહની સાથે તો નિર્બળ પણ તણાઈ જાય છે, તેમાં કંઈ બહાદુરીની જરુર નથી. ખરી બહાદુરી તો પ્રવાહની પ્રતિકૂળ જવામાં છે સંસારના ઝગડાઓ મનુષ્યને બહુ સતાવે છે, જ્યાં જુવો ત્યાં ઈર્ષા, દ્વેષ આદિ તિરસ્કાર કરવાયોગ્ય મનોવૃત્તિઓ જોવામાં આવે છે, પણ આપણે આવી મલિન વૃત્તિઓને તાબે થઇ આપણા જીવનનો નાશ કરવો ન જોઈએ એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ કે ત્યાં ઈર્ષા, દ્વેષ આદિકની આપણી ઉપર મુદ્દલ અસર ન થાય આ ખરો વિજય છે. અન્યાયથી, અનીતિથી અથવા છળકપટથી ધનની, યશની અને સફળતાની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો પણ તેને લાત મારો. લાખને ખાખ સમજો, લોભને પાસે ન આવવા દો અને તમારા સિદ્ધાન્તો દૃઢતા સહિત પાળો.

વિવેક શક્તિ પણ આનન્દ પ્રાપ્તિમા સહાયક છે. જ્યારે મનુષ્ય કોઇ અનુચિત કાર્ય કરવાને તૈયાર થાય છે ત્યારે તેનું હૃદય કંપે છે, તેનો

અંતરાત્મા તેને એ કામ કરવાની ના કહે છે. અન્તરાત્મા સદા માણસને સત્ય માર્ગપરંજ લઇ જાય છે.

ઇચ્છાઓ મનુષ્યને દુઃખ તરફ ઘસડે છે. જ્યારે માણસને કોઇ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે તરતજ માણસ તે વખતે આનન્દરહિત થઇ જાય છે. ઇચ્છાઓના પણ બે પ્રકાર છે,–એક લેવાની ઇચ્છા, બીજી દેવાની ઇચ્છા. પહેલા પ્રકારની ઇચ્છામાં આનન્દનો અભાવ છે પણ બીજા પ્રકારની ઇચ્છામાં આનન્દનું અસ્તિત્વ છે. જ્યારે માણસ આનન્દાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તેનામાં દુઃખનો અંશ પણ રહેતો નથી મનુષ્યને જે વાસ્તવિક આનંદનો ભોગ કરવો હોય તો તેણે બીજાને આનન્દિત કરવાનો, બીજાનુ દુઃખ દૂર કરવાનો અને બીજાના હૃદયને પ્રફુલ્લિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

જે મનુષ્યને ખરા આનન્દની અભિલાષા હોય તેણે હમેશા નવીન શક્તિ અને ઉત્સાહ સહિત આનન્દિત કરવાનો વિચાર અને પ્રયત્ન કરવો જોઇએ બીજાનુ ભલું કરવાની શક્તિ અને વૃત્તિને હમેશાં સતેજ રાખવી જોઇએ. જો દેશની વિવિધ સંસ્થાઓ આ ઉદ્દેશથી શ્રમ કરે, સ્વાર્થપરતાનો ત્યાગ કરે તો જરૂર ઘેર ઘેર આનન્દની ભેરી વાગવા મંડે અને આખી દુનિયા આનન્દ મેળવવાના ઉદ્યોગમા લાગી જાય.*

ॐ शान्ति शान्तिः शान्ति

दीवाळी.

(લેખક–દફતરી નન્દલાલ વનેચંદ.)

દીવાળી ' એ આનંદસૂચક શબ્દ છે અને દીવાળીના પ્રસંગમા આનંદ અનુભવવાનુ મન થાય એમા કાંઇ નવાઇ છે ? ધનતેરશથી કાર્તિક સુદ પડવા સુધીના દિવસો દીવાળીમાં ગણાય છે દીવાળીના તહેવારમા મિત્રો સાથે નગરચર્યા જોવાની ઉત્કંઠા થતાં દિવસ તેમજ રાત્રીએ ગામમાં ફરવા માંડયું પ્રથમ તો ફટાકાવાળાની દુકાને જઇ ફટાકા, કોઠીઓ (ભમોટીયા) બપોરીયા, ફુલકણી ટેટા, વિગેરે મળી ચાર રૂપિઆનું દારૂખાનું લીધું આટલા બધા દારૂખાનાને શું કરશો એમ મ્હારા મિત્રે મ્હને પુછ્યું, ત્યા ફટાકા વેચનાર મીંયા બોલી ઉઠયો "અરે જાઓ રે સાહેબ ? આ બહુ છે કે ! ફટાકા વેચી વેચીને ઘરડો થયો. શેઠીયાઓને ત્યા ત્રીસ ત્રીસ ચાળીસ રૂપીઆનુ ને તમારા જેવાને ત્યા દસ દસ રૂપીયાનું દારૂખાનુ મ્હે આપ્યું છે. ચાર રૂપીયાનો તો અમારે હીસાબ નહી સાહેબ આપને પોતાને માટે વિલાયતી તેલ, સાબુ, જોડામા વ-રશો દહાડે પંદર પંદર વીસ વીસ રૂપીયા ખરચો પણ બચ્ચાંને માટે ચાર રૂપીયા ખરચતાં વિચાર કરો છો ? આ જવાબથી મ્હારો મિત્ર ચુપ થઈ ગયો અને અમે ચાલવા માડયું. એક એક લુમ ફટાકાની અને બબે ફુલકણી આપીયે ફટાકામાં નકામા પૈસા નાખી દેવા ? છોકરાં તો સમજે નહીં મ્હારા મિત્રના આ શબ્દોના ઉત્તરમા મે એટલું જ કહ્યું કે—અર્થશાસ્ત્રના આધારે આ પૈસો અનુત્પાદક માનતા હશો પરંતુ હું તેને ઉત્પાદક માનું છુ બાલકોને ન્હાનપણથી ગંભીર બનાવવાથી શરીર તથા મન વિકાસ પામતાં નથી માટે આનંદ રમત ગમતની જરૂર છે ત્હમને, જેવી સંગીત પાર્ટી, નાટક, ત્હેવુજ બાળકોને દારૂખાનું ને રમતો એ દ્વારા એમના શરીર અને મન વિકાસ પામે છે અને જીવન વ્યવ્હાર સારી રીતે ચલાવવા સશક્ત થાય છે સ્થિતિ અનુસાર આવો આનંદ આપવો એ પ્રત્યેક માબાપની ફરજ છે. આમ વાતો કરતા જતા હતા ત્યા એક ખાચામાથી દી-

*શાન્તિવૈભવ નામના પુસ્તક ઉપરથી

ઈક લડવાડ સંભળાઈ. ખાંચો ન્હાનો હતો અને રસ્તા ઉપર અવર જવર ન્હોતી. લડાઈ સાંભળવાનું મન થતા જરા ઉભા રહ્યા.

"હારે તો બારે દહાડા સરખાં, આજ દીવાળીને દહાડે પણ ઘરમા ન રહેવુ"

'તું સ્હમજે જ નહિ. દીવાળી નિમિત્તે આજ પાર્ટી છે ગમત છે' તે જવુયે પડે રાતના બાર એક થશે.

"તમે ત્યાં ગમત કરો ને અમે અહીં ગોંધાઈ રહીએ. દીવાળીના દીવસોમાં ઘેર ગમત હોય કે બહાર ? પછી કહેશો કે બાયડીઓ કેમ સુખી રહેતી નથી. તમારે જવું હોય તો જાઓ અમારૂં શુ ચાલે ?

આ લડાઈમા કાંઈ અર્થ હતો. દીવાળી જેવા શુભ અવસરે સ્નેહાળ પત્ની પતિના સહવાસની ભુખી હોય, પતિ સાથે આનંદલાપ કરવા ઉત્સુક હોય, એમા શું આશ્ચર્ય ? પતિ પત્નીનો ઉપર સૂચિત કલહ સાંભળી મ્હારો મિત્ર હસ્યો અને બોલ્યો "શી દુનિયા છે ? અહિ પતિને રાખવા આગ્રહ થાય છે. ત્યારે મ્હારા પડોશમા કરમચંદને ત્યાં ઉંધુ જ છે દીવાળી આવી છે તેથી ઘરમાં રોજ લડાઈ થાય છે. અને કંકાસથી તે મુંબઈ જતો રહેવા ધારે છે ને બાયડીના મનમાં કે જાયનો સુખે રહીએ નિરાંતે ઉધાર લાવી ખાઈશ પીઈશ. પરદેશ છે તે ઘણાયે રૂપીઆ આપશે. આપશે નહિ તો ક્યાં જશે ?

બીજે દીવસે અમે પાછા સાંજના નીકળ્યા અમારા ઘરની બહાર ચકલું છે. ત્યા બે વાણીયાઓ ચોપડા લઈ એક ગૃહસ્થને ત્યાં શુભાશુભ કરતા હતા, લોક ભેગા થયા હતા પુછતા ખબર પડી કે એક કાપડીયાનો ગુમાસ્તો હતો અને બીજો દાણાવાળો હતો. અને દીવાળીને લીધે રૂપીઆની ઉઘરાણી કરતો હતો. પેલો ગૃહસ્થ જેમ જેમ ધીરે ધીરે સમજાવતો હતો તેમ તેમ આ વાણીયામાં જોર આવતું હતું અમે પેલા ગૃહસ્થને કાંઈક ઓળખતા હતા તેથી તેમની પાસે ગયા ને પૂછતા જવાબ મળ્યો કે ભાઈ ! આ બે જણા રૂપીઆ માગે છે તે વાત ખરી મહિના ઉપર મારા એક મીત્રની સાથે એમની દુકાને ગયો હતો. ત્યારે કેટલો કેટલો આગ્રહ કરી. "સાહેબ. રૂપીયાને શુ પુછો છો. ચારે વર્ષે આપજોને ! કોણ તમારે ત્યાં ઉઘરાણીએ આવે છે." એવા મીઠા મીઠા શબ્દો કહી માલ આપ્યો ને હવે જુઓ. આપણે રહ્યા સરકારી નોકર પ્હેલી પાંચ તારીખે રાજ્ય ને હાલમાં સવડ નથી માટે આવતે મહિને આવજો એમ કહ્યું એટલે ન બોલવાનુ બોલે છે માંડ માંડ લડાઈ પતી અમે આ લડાઈમાથી સાર એટલો જ લીધો કે જાતે દુઃખ ભોગવવું એ વાત ખરી, પણ સગા ભાઈને ત્યાંથી પણ ઉધાર ન લેવું.

આજ દીવાળી હોવાથી સર્વે આનંદમા હતા માત્ર અમારા પડોશમાં એક ડોશી માંદી હતી તેથી તેના કુટુંબના માણસો દિલગીર હતા ડોશીના મરણ કરતાં દીવાળીની મોજશોખ જાય એ બીકે વધારે દીલગીર હતાં બપોરે ખાઈ અમે બહાર નીકળ્યા રસ્તામાં સ્વદેશહિત પત્રની કોપી મળતાં સ્વદેશી વસ્તુ અને બોયકોટની વાતો ચાલી એટલામાં સામેથી પાંચ સ્ત્રીઓનું ટોળું ભભકભર કપડાં પહેરીને આવતું દેખાયુ આ જોતાં જ મ્હારા મીત્રે કહ્યું કે "જોયું કે ? તે દિવસ બંગભંગની મીટીંગમા છગનલાલ શેઠે પરદેશી માલ વાપરવાના સોગન ખાધા હતા. તેમની પત્ની પેલાં વચમા છે તેમણે દરીઆઈ મોજાની સાડી પહેરી છે. ને સાયકલની બંગડીયો પહેરી છે સ્વદેશી માલનો પ્રચાર હિન્દમા કરવો હોયતો પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓએ માથે લેવુ જોઈએ. જ્યા સુધી સ્ત્રીઓ કેળવાએલી નથી અને સ્વદેશી વસ્તુનું રહસ્ય સમજી નથી ત્યાં સુધી તમે કદાપી દેશની ઉન્નતી કરી શકવાના નથી મારા મીત્રનું આ કહેવુ યથાર્થ લાગ્યું કારણ અમને રસ્તામા જેટલી, સ્ત્રીઓ—કન્યાઓ મળી તેમના દરેકના શરીર ઉપર વિલાયતી વસ્તુ શિવાય કાંઈ નહોતું માત્ર ઘરેણા દેશી સોનીએ ઘડેલા હતા સંધ્યાકાળનો સમય થતો ગયો તેમ નવવધૂઓના ટોળા સાસરે જતાં દેખાવા માંડયાં અમે પણ ઘેર આવી ચોપડા પુજન કરવાની તૈયારી કરી ચોપડો તો રાખતા નથી કારણકે હમારો લીદ દેશ એટલો, તવગર છે કે એ નોંધવાની કોણ સાયાકુટ કરે. આજને માટે એક પૈસાનો ચોપડો લાવી અમદાવાદી કાગળ ઉપર વિલાયતી શાહી, વિલાયતી હોલ્ડર અને વિલાયતી સ્ટીલ પેનથી ચોપડામાં જમે આજે રા. ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦

લખ્યા જો કે ચોપડી લાવવાને પૈસો મ્હારા મીત્ર પાસેથી લીધો હતો જેમ તેમ લક્ષ્મી પુજન કર્યું મેરમેરૈયા થયાં કીકાએ ફટાકા ફોડયા મારો મીત્ર ને હું કીકાને લઈ દીવા જોવા ગયા મીઠાઈવાળાની દુકાને દીવાઓ કર્યાં હતા. રગડા મુકયાં હતાં રસ્તામાં ફોનોગ્રામ–ગ્રામોફોન ચાલતા હતાં અને એક ઠેકાણે નાટકના મુબઈના રાગમાં હાર્મોનીયમ તબલા સાથે રામકથા પણ ચાલતી હતી મીઠાઈવાળાની દુકાન કરતાં બીડી સીગારેટ, ચાઈગરમ, વાળાની દુકાને સારી રોશની કરી હતી એટલુંજ નહી પરંતુ લોકોનો જમાવ પણ સારો હતો અનું કારણ પુછતાં મ્હારા મીત્રે જવાબ આપ્યો કે હિંદના લોકોને તેમાં જુવાનીઆઓ પરદેશી ખાંડની મીઠાઈ ખાઈ વિલાયતી માલને ઉત્તેજન આપવા કરતાં દેશી બ્રાહ્મણીયા બીડી, દેશી તમાકુ, ગમાસ્વદેશી સીગારેટ, વાપરી છાતી બાળવાનું વધારે પસંદ કરે છે એ પણ આત્મભોગ છે. કીટસન લાઈટના દીવા હતા એથી લાઈટ સારૂં પડતું પરંન્તુ હાંડીયો કોડીયા કે ગ્લાસના દિવાનો શાન્ત રમ્ય દેખાવ નજરે પડતો નહીં દેશી ત્રણ્ણુશેરનું તેલ વાપરે એના કરતાં વિદેશી ગ્યાસતેલ શુ ખોટું.

બીજે દીસે એટલે બીજના દીવસની રજા હતી દીવાળી ગઈ ને હું તો મીત્ર સાથે માતાએ ગયો ત્યાં આવજ ભાઈ ? માતાના અન્નકૂટમાં નામ લખાવો ? એમ આરી એટલામાં એક ટાઢીઆવાળી વૃદ્ધ માણસ દર્શન કરીને નીકળ્યો ને અન્નકુટ ખાતે નામ લખવાનું કહેતાં તે ચડભડી ઉઠયો હમણાતો જીવન ખતે ઉધરાણું કર્યું હતું ને પાછો અન્નકુટ શેનો ? અમે તો આવડા મોટા થયા પણ માતા–મહાદેવનો અન્નકુટ તો સાંભળ્યો નથી. વૈષ્ણવ મંદીરોમાં અન્નકુટ હોય ખાવાને ભેગા થઈ પૈસા ખાવા, આમજ માણસની શ્રદ્ધા જતી રહે છે. આ ખેલની સાથેજ ટીપ કરનાર બોલી ઉઠયો, જાવ ભાઈ જાવ ? માતાજી વસે તો આપણનું છે.

અમે વાતો સાંભળવા ઉભા હતા વાત પુરી થઈ ને બુટ પેહેરવા ગયા ત્યાં અમારા બંન્નેના બુટ ગેપ ? ગઈ કાલ સવારના પહેરમા અમારા પડોશીની યુક્તિ જરા પસંદ પડી. તેના બદલામાં અઢી રૂપીયાની હૂંડી અને ઘેર આવ્યા. મોચી નવા બુટ તૈયાર કરી આપે ત્યાં સુધી દસ રૂપીયાની પાઘડી સાથે ઉઘાડે પગે ફરવાનું નકી કર્યું. અમારી દીવાળીનો થઈ.

મ નો હ ર કુ મા રી.

અનુસંધાન ગતાંકથી.

મનોહરલાલના ઉપર જે ચોરીનો માલ રાખ્યા બાબતનો આરોપ મૂક્યો હતો તે હાલમાં નવો માજીસ્ટ્રેટ આવતા પાછો ફરી નીકળ્યો હતો. જે માણસે લાંચ લીધી હતી તેની બદલી થઈ ગઈ હતી. આ કેસની તપાસ નવા મેજીસ્ટ્રેટે કરવા માટે મનોહરના ઉપર વોરંટ કાઢ્યું હતું અને તે વોરંટની રૂએ મનોહરને પકડી લઈ ગયા હતા

આ બાજુ કુમારીએ પોતાના પતિને પકડી લઈ જવા માંડયો કે તરતજ બેભાન થઈ છતા પાટ પડી ગઈ અને રડવા માંડયુ મનોહરની મા અને તેની બેને પણ આ જોઈ રડવા માંડયું. મનોહરની બેને કહ્યું કે, જો ! મા ! આ રાંડના પગલાંજ સારાં નથી એ આવી કે ભાઈને કેદમાં જવું પડયું. તેની માએ પણ કુમારીનોજ દોષ કાઢ્યો. આમ સર્વએ કુમારીનોજ વાંક કહાડયો.

મનોહરને પકડી લઈ જવા માંડયો તે વખતે તેણે પોલીસવાળાને કહ્યું કે હું જામીન આપું છુ માટે મ્હને છુટો કરો પણ પોલીસવાળાએ કાંઈ માન્યું નહિ. અને કચેરીમાં લઈ ગયા. ત્યાં માજીસ્ટ્રેટ પાસે મનોહરના વકીલે તેને જામીન ઉપર છોડવા અરજ કરી જેથી મનોહરને જામીન ઉપર છુટો કર્યો. અને કેસની મુદત પડી.

મનોહર થોડાજ વખતમાં પાછો ઘર આવ્યો જેથી સર્વને સંતોષ થયો. પણ કુમારીના મનમાં

તો પોતાની પીડા સાથે પતિનું દુઃખ જોતાં ઘણુંજ લાગતું હતુ મનોહરે ઘેર આવી કેશની રુહત પડ્યાની અને પોતે જમીન ઉપર છૂટો થયાની વાત કહી

હવે પ્ર મ દર ા પણ કુમારી ઉપર તેની સાસુની વધુ કરડી નજર થઈ. તેણે જાણ્યુ કે નક્કી આ વહુના પગલાંથીજ મારા છોકરાના ઉપર આફત આવી. તેણે તથા કુમારીની નણંદોએ જ્યાં ત્યાં આ વાત ફેલાવી અને કુમારીના દોષની કુથલી આડોશીપાડોશીને મોઢે પણ કરવા માંડી આવી રીતે ઘણી બ્હેનોએ પોતાના ભાઇઓના ઘરસંસારને ધૂળમાં ઢાળી દીધા છે. વહુ એટલે તેને જાણે સૌની ચાકર, તેની સાસુ તાબેદારી દરાવે તે જુદી, નણદોને પણ કુડુ પડે તો ભોગ મળે આવી રીતે ઘણા કુટુંબમાં વહુઓ ઉપર જુલમ થાય છે. તેના તે નાશ ખની જાય છે. મા અને બેનના કકળાટ તથા વહુના દોષ સાંભળી ફરંઆટાનો વિચાર કર્યા વગર ઘણા પુરુષો પોતાના પત્નિને દુઃખ આપે છે અને ગૃહ સંસારને ધૂળમાં મેળવી દે છે.

એક દિવસ રાત્રે કુમારી તથા મનોહર બને પોતાના મેડીમાં વાતો કરતા હતા. તે વખતે કુમારીને રડવું આવ્યુ તે જોઈ મનોહરે કહ્યું, કેમ તું રડે છે?

કુમારીએ આંસુ લોહી નાખ્યાં અને કહ્યુ, શુ કરું. આજ મ્હને ઘણુ ઓછુ આવી ગયુ આપના કેશનુ શુ થશે તેની મને ચિંતા થાય છે. તેમાં તે કેશ જાણે મારે લીધેજ ઉત્પન્ન થયો હોય તેમ બેન અને બા બધાં મ્હને કનડે છે અને કહે છે કે તારાં પગલાંથીજ મારા છોકરા ઉપર આફત આવી છે. અને મારાં માબાપને પણ ગાળો ભાંડે છે. આજે તેજ વાતમાં મ્હને બને બેનોએ આડી પાડીને માર માર્યો. શું કરું હવે મારાથી સહન થતું નથી. હું આ વાત આપને ન જણાવુ એમ થાય પણ ન ચાલે કહેવાઈ ગયું છે. હવે શુ કરવુ તે પણ કાંઈ સુઝ પડતી નથી.

મનોહર—અરે! આટલો બધો જુલમ? મેં ત્હને તે વખતેજ કહ્યુ હતું કે, આનો ઉપાય કરીએ, પણ તેં માન્યું નહિ. તો આટલું સહન કરવું પડયુ ખેર! હું કાલે સવારેજ મારી બંને બેનોને કહી દઉં છું કે, આમ કરવુ હોય તો તમે તમારે ઘેર જાવ, તેમને અહીં રહી મફતનું ખાઇ મારું ઘર ધૂળમાં મેળવવું છે. જ્યારે ઘેર જશે ત્યારેજ ખબર પડશે કે ઘર કેમ ચલાવાય છે? આમ કહી તેણે કુમારીને છાતી સરસી ચાંપી અને છાની રાખી

કુમારીએ ઉઠી મોં ધોઈ નાંખ્યું અને કહ્યું, "ના, પ્રભો હજુ પણ હું સહન કરીશ. મ્હને તેમની દયા આવે છે. તે ત્યાં જઈ શું ખાશે? અને ક્યાં રહેશે? માટે તેમને મોકલવાનો વિચાર ન કરશો તેથી મારે માથે પડશે અને મ્હને નિસાસો નાખશે, જેમ આપના બાપનું આ ઘર છે તેમ તેમના બાપનું પણ છે. તેમને ત્યાં ઠેકાણું નહિ ત્યારેજ અહીં રહેને? હશે, મારા લાગ્યા હું ભોગવીશ, પણ તમે તેમને રજા ન આપશો વળી તેમના જવાથી માને પણ ખોટું લાગશે માટે એ વિચારતો માંડીજ વાળો.

કુમારીની હજુ પણ આવી વાત સાંભળી મનોહરને તેના ઉપર ઘણોજ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો અને આટલુ દુઃખ છતાં પણ સાસુ નણંદ ઉપર તે કેવો પ્રેમાળ ભાવ રાખે છે તે જાણી તેને હર્ષ થયો તેણે કુમારીના ગાલ ઉપર હાથ રાખી મો પોતાના સામે ફેરવી કહ્યું, "તો તને દુઃખ ચાલુ રહેશે, હું તારું દુઃખ શી રીતે ટાળી શકીશ?

કુમારી—બીજો એક ઉપાય છે.

મનોહર—શો?

કુમારી—આ કેશનું પતી જાય તે પછી તમે બહાર ગામ જઇ કાંઈ ઉદ્યોગ કરો.

મનોહર—તેથી તારું દુઃખ કેવી રીતે ઓછું થશે?

કુમારી—ત્યાં આપણે બને સાથે રહીશું. જ્યારે હું તમારા સાથે આવીશ ત્યારે તે મ્હને કેવી રીતે દુઃખ દેશે?

થોડીવાર વિચાર કરી મનોહરે કહ્યુ—આ કેશનું પતી જશે કે તરત એ પ્રમાણેજ કરીશું. તારી સલાહ મને ઠીક લાગે છે તે પછી કેટલીક આનંદવાર્તા કરી અને બને જણ ભાવિષ્યની આશા બાંધી નિંદ્રાવશ થયાં.

પરિચ્છેદ નવમો.

મનોહરનો કેશ કોર્ટ.

આજે મનોહરના કેશની મુદત છે આખા ગામમાં આજે આ કેશનીજ વાતો ચાલી રહી છે. આ મુકદમો નવા મેજીસ્ટ્રેટ પાસે ચાલવાનો હતો, તે ઘણો કડક હતો. આજે શુ થશે, તેની મનોહરને ચિંતા થયા કરતી હતી કુમારીને પણ ચિંતા સતાવતી હતી તેણે જે દિવસથી આ કેશ ફરી નીકળ્યાની વાત જાણી ત્યારથી તે ચિંતામનિ ચિંતામા સુકાઈ અર્ધી થઈ ગઇ હતી, આજે મનોહરને કોર્ટમા જવાનું હતું તેથી તે રડયાં કરતી હતી. તેને જોઇ મનોહરે કહ્યુ, "આમ ગભરાય છે કેમ ! આંસુ લુછની કુમારી બોલી—"પ્રિયતમ ! મ્હને આ કેશમાં શુ થશે તેની ચિંતા થાય છે લોકો કહે છે કે મેજીસ્ટ્રેટ કડક છે અને કોઇને છોડતો નથી જેથી મ્હારૂં હૃદય અધીરૂ બની ગયું છે" એમ કહેતા તો આંસું વ્હેવા માંડયાં.

મનોહરે તેને છાતી સરસીચાંપી રાખી કહ્યું "વ્હાલી, શામાટે ગભરાય છે ? શું ઈશ્વર આપણી લાજનહિ રાખે. સાચુ હોત તો તો ડર હતો. પણ તો કોઈ દુસ્મનોની સળીથી જુઠો કેસ ઉભો કર્યો છે એટલે બીક રાખવાની જરૂર નથી. તારે ગભરાવુ નહિ. આપણે બે હોશિયાર હાઇકોર્ટ વકીલ રોકયા છે. તેમને ફી પણ વધુ આપી છે તે કહે છે કે આ કેશમાં કાંઈ નથી સાક્ષીઓ પણ આપણા સારા ઉતરશે પછી ગભરાવાની શી જરૂર છે ? જરૂર આ કેશમાથી હું છુટી જઇશ,"

કુમારીએ કહ્યું—આપ છુટી જાવ એવુજ હું ઈચ્છુ છુ. ઇશ્વર આપણી લાજ રાખશે. પણ આતો કોર્ટના કામ, બેધારી તલવાર જેવુ, જતા એ વ્હેરે અને આવતાંએ વ્હેરે. સાચા જુઠાનુ શું રહ્યું ! સાક્ષીઓ ઉપર આખા કેશનો આધાર કેશ સાચો હોય અને સાક્ષીઓ ફરી જાય, તો તે જુઠો ઠરે અને કેશ જુઠો હોય અને સાક્ષીઓ કહે કે સાચી વાત છે તો સાચો ઠરે, એ તો સાક્ષી ઉપર આધાર ! હશે ઇશ્વરે ધાર્યું હશે તે થશે. પણ કદી કાંઈ અવળું થાય, તો મારે શું કરવુ ?" એમ કહી પાછી કુમારી રડી પડી

મનોહર—ગભરાવાની જરૂર નથી સંસારમા મનુષ્યને દુઃખતો હોયજ છે રામચંદ્ર જેવા ઇશ્વરાવતારને અને સતિ સિતા જેવી દેવીને પણ દુઃખ ઓછુ પડયુ છે ? પાડવો અને દ્રૌપદિના દુઃખનો કાંઈ પાર રહ્યો હતો ? તો આપણે તો પામરજીવ છીએ. દુ:ખ આવે તો ધીરજથી સહન કરવાથીજ તે ટળે છે પણ ગભરાઇ જવાથી તેમા વધારો થાય છે. માટે તારે ગભરાવું નહિ એમા છે શું ? હવે છુટીને પાછો આવીશ ત્યા સુધી તારે ધીરજ રાખવી

આ સાંભળી કુમારીથી ન રહેવાયું તે વળી રડવા લાગી, તેણે કહ્યું ! હાય ત્યાનું દુ:ખ આપનાથી શી રીતે સ્હેવાશે ? મે સાંભળ્યુ છે, કે જેલમાં તો ઘણુ દુ:ખ છે હે પરમાત્મા ! અમને દુઃખમાથી બચાવો ! ! એમ કહી ધ્રુસકે ને ધ્રુસકે તેનાથી રડી જવાયું

મનોહરે તેને ધીરજ આપી અને છાની રાખી કોર્ટમાં જવાનો વખત થયો. મનોહરના સાક્ષીઓ પણ તૈયાર થઈ તેની પાસે આવ્યા બીજા તેના સગાવ્હાલાપણ તેના સાથે કોર્ટમા આવવા માટે તૈયાર થઇ તેની પાસે આવ્યા. મનોહર, પણ તૈયાર થયો અને પોતાના ઘરમાં દેવસેવાની ઓરડીમાં જઇ એક ચિત્તે આ વિપત્તિમાથી છુટવા, ભગવાનનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો

તે પછી, મનોહર અને તેના બીજા સાક્ષીઓ વિગેરે કોર્ટમાં ગયા, સાથે તેના બે ભાઇ તેનો સસરો રામચન્દ્ર પણ ગયો ઘેર કુમારી તથા મનોહરની મા અને બેનો રહી આ વખતે કુમારીને રડવુ આવ્યુ. તેણે રડતાં રડતાં કહ્યું, "હે દયાળુ ! દિનવત્સલ પ્રભો ! આ જગતમાં તમારા વગર મારૂં દુઃખ જાણનાર બીજું કોઈ નથી મારૂં કલ્યાણ કરનાર પણ તમે જ છો હે પ્રભો ! અમને આ દુઃખમાથી બચાવો ! બચાવો ! ."

આમ કહેતા, કહેતાં તે બેભાન થઈ છતા પાટ પડી.

પરિચ્છેદ દશમો.

મનોહરને કેદની સજા

એક વાગ્યાનો સમય છે કચેરી ભરાઇ ગઇ છે. તમામ વકીલ મુખત્યારો આવ્યા છે. મેજીસ્ટ્રેટ

કડક મિજાજમાં ખુરશી ઉપર બેઠો છે. મનોહરનો કેસ નીકળ્યો. મનોહરનો પોકાર થતાંજ તે હાજર થયો. અને પાંજરામાં ઉભો રહ્યો. મનોહરના બે વકીલો પણ ત્યાં હાજર છે વકીલો હાઈકોર્ટમાંથી આવ્યા છે જેથી મેજીસ્ટ્રેટના રોફથી દબાતા ન્હોતા. અને વારંવાર તે મેજીસ્ટ્રેટની સામે બોલતા હતા મેજીસ્ટ્રેટ ધારતો કે હું તો આ ગામનો મ્હોટો અમલદાર છું. બાંધવા ધારૂં તો બાંધું ને છોડવા ધારૂં તો છોડું. અને ધારૂં તે કરૂં. અત્યારે ન્યાય આપવો એ મારૂં કામ છે. તહોમતદારને છોડી મૂકવો કે સજા કરવી એ મારી મરજી ઉપર છે. અત્યારે તો પ્રજાનો રાજા જે હું છું વકીલો ભલેને ગમે તેવા હોય તેની મ્હને શું પરવા છે ગમે તેટલા વકીલ હોશીયાર હશે પણ કરવું મારા મનનું ધાર્યું છે ને? જોઉં છું કે હાઈકોર્ટના હોશિયાર વકીલો તહોમતદારને શી રીતે છોડવે છે? આવો વિચાર કરીને તે ન્યાયાધિશની ઉંચી ખુરશી ઉપર બેઠો છે. અને પોતાના મનના ધાર્યા પ્રમાણે કેશ ચલાવે છે.

હાઇકોર્ટમાંથી આવેલા વકીલો ધારતા કે અમે તો હાઇકોર્ટમાં પ્રેક્ટીશ કરનારા છીએ અને આતો એક સાધારણ માજીસ્ટ્રેટ છે. એટલે તેનો હિસાબ શા. જોઈએ છીએ કે તે કેવી સજા કરે છે! એ વિચારથી તે મેજીસ્ટ્રેટનું સન્માન કરતા નહિ અને ઘણીવાર મેજીસ્ટ્રેટને પણ ધમકાવવા જેવો રોળ કરતા. કેશ ચાલતાં તેઓ પોતાની પદ્દિનો ખ્યાલ રાખીને બોલતા હતા. અને મેજીસ્ટ્રેટનું બરોબર માન સાચવતા નહિ આમ વકીલ અને મેજીસ્ટ્રેટ બેની ખટપટમાં બિચારા મનોહરને દુ:ખ ભોગવવા વખત આવ્યો.

પાછળથી ઘણા કહેતા કે જો અહીંની કોર્ટના વકીલ કર્યો હોત તો જરૂર મનોહર છુટી જાત પણ આતો મોટા વિદ્વાન એલ એલ. બી. વકીલોએ આવીને મેજીસ્ટ્રેટના સામા થઈને મનોહરનું બગાડયું. જે વકીલ વારંવાર મેજીસ્ટ્રેટને "માય લોર્ડ! જી હજુર" વિગેરે વાકયો કહી તેની મરજી પ્રમાણે ચાલતો તે જીતતો હતો પણ આતો હાઇકોર્ટના વકીલો એટલે તેને આ સાધારણ મેજીસ્ટ્રેટનો હિસાબ શો હોય કે તે ખુશામત કરે? મેજીસ્ટ્રેટ ધાર્યું કે વકીલ ગમેતેવો તોપણ મારી સામે આવીને ઉભો રહે છે. સત્તાતો મારા હાથમાં છે ને? જોઉં કે કેવો કેશ છુટી જાય છે? આમ બેનેની ખટપટમાં મનોહરને જેલમાં જવાનો વખત આવ્યો.

બે વાગે કેશ પુરો થયો. મેજીસ્ટ્રેટે હુકમ કર્યો કે ગુન્હો સાબીત થાય છે માટે હોમતદારને ૭ મહીનાની સખત મજુરીની કેદની શિક્ષા કરવામાં આવે છે.

આ સાંભળી સર્વ લોક આભા બની ગયા. કેશમાં તહોમતદારને સજા થાય કે છુટી જાય તેની વકીલોને શી પરવાહ? તેતો મનમાની ફી પ્રથમથીજ લઈને પછીજ કોર્ટમાં લડવા આવે છે. મનોહરને સજા થઈ તેથી વકીલોને શું? તેતો કાયદા અને ફેસલા બતાવી શકે. ભૂલ થતી હોય તોતે ન થવા દે. સાક્ષીઓની ઉલટ પાલટ જુબાનીઓ લેવડાવે. બીજુ શું કરે! પણ મેજીસ્ટ્રેટ જે ફેસલો આપે તેમાં કાંઈ તે આઘુંપાછુ કરી શકે નહિ. અને કરેતો એ કે તહોમતદારને કહે કે "નકલ લઈ અપીલ કરો." અમલદાર ગમેતેવો તોપણ જેલમાં મોકલનાર કે છોડી મૂકનાર તો તેજને?

માજીસ્ટ્રેટે હુકમ કરતાંજ બે પોલીસવાળાએ આવી મનોહરને પકડી લીધો અને જેલમાં જઈ કપડાં ઉતરાવી ચરઢી પહેરાવી દઈ કોટડીમાં પુરી દીધો. આ જોઈ તેના બે ભાઈઓ અને રામચરણ તો રડવા લાગ્યા. વકીલોએ તેમને અપીલ કરવાની સલાહ આપી અને તરતજ ચાલતા થયા.

મનોહરને જેલમાં મોકલ્યો કેટલો ભયાનક દેખાવ! તે કેવું ભયાનક સ્થાન હતું. ત્યા મનોહરના જેવા ઘણા કેદીઓ હતા, કોઈ માટી ખોદતા હતા, કોઈ દળતા હતા અને કોઈ પાણી ભરતા હતા. આ સર્વ જોઈ મનોહરના અંતરાત્માની અંતર્જ્વાલા સળગવા લાગી.

ધીરે ધીરે સાંજ પડી મનોહરતો લોઢાની જાળીવાળી ઓરડીની અંદર બેસીને માથે હાથ મૂકી ચિંતામાં પડયો. આકાશ, પાતાળ અને તમામ વિશ્વબ્રહ્માન્ડ તેની નજરમાં કાળભૈરવ બનીને ખડું થઈ ગયુ ને મનમાંને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે હાય! મારૂં શું થઈ ગયુ! હે જગદીશ્વર, મેં શા પાપ કર્યું હતું કે તેનું આ ફળ મળ્યું?

ધીમે ધીમે ચિંતાની તીક્ષ્ણ છરી મનોહરના હૃદય-પર આઘાત કરવા લાગી સ્વાર્થ રહિત વિષાદમયી, કુમારીનું સરળ મુખ, તેનાં આંસું, રડી રડીને ડુસકાં ભરવાં, એ સર્વ તેની નજર આગળ જં-ત્રાઈ હોળીની માફક બાળવા લાગ્યાં. કુમારીની શી વલે થશે? બિચારી ગરીબ ગાય જેવી કુમા-રીના દુઃખનો પાર રહેશે નહિ! હે ભગવાન! આ શું થયું! આવા વિચારમા તેના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ.

સવારે જ્યારે મનોહર ઘેરથી આવ્યો હતો ત્યારે કહ્યું હતું કે, કેશનો નિકાલ થયે ઘેર જઈશ ત્યારે તેને અપાર આનંદ થશે. તે નિર્દોષ બાલિકા આખી રાત રડરડ કરતી હતી. હે પરમેશ્વર! આજે તેની શી દશા થશે? આજે તેને કોણ ધીરજ આપશે? આજે તેનાં આસું કોણ લુછશે? હાય! તેના હૃદયની વેદનાને કોણ સમજી શકશે? આમ મનમાં ને મનમાં તેને રડવું આવી ગયું. તેનું હૃદય ચિંતા અને શોકથી ભરાઈ ગયું.

આ વખતે જેલના પેરાવાળાએ આવી કહ્યું, બાબુ! અંદર જાવ! દરવાજો બંધ કરવો પડશે."

સીપાઈએ કાંઈક સભ્યતાથી કહ્યું તેનું કારણ કે રામચરણે તેનું મન પલટ્યું હતું અને જેલમા મનોહરને દુઃખ ન પડે તેની કાળજી રાખવાનો બંદોબસ્ત કર્યો હતો.

મનોહર બીજુ શું કરે, તેવ્હીલા મુખે અંદર ગયો. ત્યા બીજા ઘણા કેદી હતા, તેમની ભેગો તે પણ એક કેદી તરીકે જઈ બેઠો. જેલનાં બારણાં બંધ થયાં. મનોહર નરકાગારના એક ખુણામાં જઈ આંસુ પાડતો ભીંત સાથે માથું દઈ બેઠો.

આ તરફ મનોહરની સાથે આવેલા માણસો દિલગીર થઈ ઘેર ગયાં. મનોહરને તેમની સાથે આવેલો ન જોઈને તેની મા છાતીફાટ રડવા લાગી. રામચરણ મિશ્ર તેને ઘણી સમજાવી. અને કહ્યું કે મનોહરને ત્યાં કંઈ દુઃખ નથી, અપીલ કરીશું તેમાં છુટી જશે. વળી જેલમા તેને દુઃખ ન પડે તે માટે મેં સર્વ બંદોબસ્ત કર્યો છે. માટે છાના રહો અને ધીરજ રાખો તોપણ તેઓ રડતી છાની રહીજ નહિ. તે જોઈ કુમારી રડવા લાગી અને ઘરમા રોકકળ થવા લાગી મનોહરનું મકાન આ વખતે શોકાગાર જેવું બની ગયું. એમ રોકકળ કરતા રાત પડી અને કોઈએ ખાધુ પીધુ પણ નહિ.

જ્યાં ઘરમાં સ્ત્રીનું સન્માન હોતુ નથી અને 'સાસુ, વહુ અને નણંદોનો રોજ કકળાટ થયા કરે છે ત્યાં આવી અચાનક આફતો આવી પડે છે. પણ અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ સમજતી નથી અને નજીવી વાતોને માટે આનંદની જગ્યાએ કલેશનાં મૂળ વાવી દે છે અને પછી તેનાં દુઃખમય ફળને ભોગવે છે. તેવીજ રીતે મનોહરના આનંદી ઘરમાં પણ સાસુ, વહુ અને નણંદની તકરારો અને કલેશથી આજે શોકાગારરૂપ થઈ પડ્યું. અપૂર્ણ.

प्रभुने हृदय मंदिर पधारवा प्रार्थना.

(દેસાઇ મોતીલાલ મથુરભાઈ મહુધાવાળા.)

(રાગ—મહેમાન થયા તમે માહરા ..)

પ્રભુ હૃદય વિરાજો મારા, પૂરી કૃપા દર્શાવિ,
આનંદ અતિ ઉર લાવી, પૂરી કૃપા દર્શાવી. ટેક

શુભ કર્મે હૃદય સુધાર્યું,
શ્રદ્ધા ભક્તિથી શણગાર્યું,
જે છે પ્રભુ મન પ્યારું.
પૂરી કૃપા દર્શાવિ આ૦ પ્રભુ.

તમ વિના નહી સાર જણાયે,
તવ દ્રષ્ટે અર્થ સધાયે,
તે આનંદ ના વર્ણાયે.
પૂરી કૃપા દર્શાવિ. આ૦ પ્રભુ

गुरु गोविंदसिंह.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

પ્રકરણ બીજું.

ગુરૂ તેજબહાદુરનું ખુન.

બીજીવાર પાછા ગુરુ સાહેબને દરબારમાં બોલાવી અને ઔરંગજેબે 'મિથ્યા ધર્મ' નો ત્યાગ કરીને 'સત્યધર્મ ઈસલામ'ને ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું એથી ગુસ્સે થઈને ધર્માત્મા દીવાન શ્રી મતિરામે કહ્યું કે,— "મુસલમાન ધર્મ મિથ્યા છે, સિખ ધર્મ મિથ્યા નથી. જો પરમાત્મા ઈસલામને ઉત્તમ સમજત તો મનુષ્યને મુસલમાની કરીને પછીજ જન્મ આપત." આથી નારાજ થઈને ઔરંગજેબે સત્યવાદી મતિરામના કુટકે કુટકા કરાવી નાખ્યા તે જોઈ માનનિ શ્રી દયાળુ દેવથી રહેવાયુ નહિ તેથી તેમણે ઔરંગજેબને દુષ્ટ અત્યાચારી અને નિર્દયી કહીને શ્રાપ આપ્યો કે "હે દુષ્ટ, તારા રાજ્ય અને કુળનો સત્વર નાશ થશે." આથી ઔરંગજેબના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ જેથી તેમને પણ કકડતી તેલની કડાઈમાં નંખાવી મારી નંખાવ્યા. અને ગુરૂમહારાજને વિચાર કરવાને માટે ત્રીજીવારનો સમય આપ્યો અને કહ્યું કે જો તમે મુહમ્મદી ધર્મનો સ્વીકાર નહિ કરો, તો જે દશા આ બેની થઈ તેજ તમારી પણ થશે.

ગુરુદેવ તેના હાથમાંના અત્યાચારથી પૂર્ણ ખડગને જોઈ મૃત્યુની વાટ જોતા ઈશ્વરાધન કરવા લાગ્યા એક દિવસ ગુરુમહારાજના ઉપર એવો મિથ્યા આરોપ મૂક્યો કે તે બાદશાહના અંતઃપુરની તરફ જોયા કરે છે. ગુરુએ ઉત્તર આપ્યો કે "એ વાત જુઠી છે પણ હું દક્ષિણ દિશા તરફ જોઉં છું કે જ્યાંથી સમુદ્ર પાર થઈને સફેદ રંગના માણસો આવીને, મુગલોની ગાદી ઉપર અધિકાર મેળવીને રાજકીય અંત પુરનું અભિમાન દૂર કરશે," આ ભવિષ્ય વાણીથી ગુસ્સે થઈને દુષ્ટ ઔરંગજેબે ગુરુસાહેબને ચાંદની ચોકમાં ઉભા કરીને તેમનું માથું કપાવી નાખ્યું માથુ જ્યાં દૂર જઈને પડયું કે તેને સાદસીભાઈ જેઠાએ ઉઠાવીને આનંદપુર મોકલી દીધું અને ત્યાં દહન ક્રિયા કરાવી અને ધડને સાયંકાલે સિખલોકોએ ઉઠાવી જઈ ત્યાંજ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો સંવત ૧૭૩૨ ના માગશર શુદ પાંચમના રોજ ગુરૂમહારાજની મરણતિથિ ભારતના ઇતિહાસમાં ચિરકાલ સુધી રક્તાક્ષરોથી અંકિત થઈ રહેશે.

ગુરૂ તેજબહાદુરના ઉપર જે અત્યાચાર થતા તેની ખબર આનંદપુર પહોંચતી હતી. ગુરૂદેવ તથા બે વીર ધાર્મિક શિષ્યોની આહૂતિના સમાચાર જ્યારે માતાશ્રી નાનકીદેવીને મળ્યા ત્યારે તે પુત્રસ્નેહથી વિકળ થયા પણ, આપણા ચારિત્ર નાયકે પોતાની દાદીને સમજાવ્યુ કે આપને તો ઉલ્ટો સંતોષ થવો જોઈએ કે આપના પુત્ર મૃત્યુથી ઉત્તમ ઉચ્ચગતિને પામ્યા છે. આથી વાચકો સમજશે કે આપણા ચારિત્ર નાયક કેવા ઉત્તમ હતા એકતો પવિત્ર, વિરાત્મ, વળી ગુરૂ તેજ બહાદુરના પુત્ર અને યવનોના અત્યાચાર પૂર્ણ સમયમાં ઉત્પન્ન થએલ વીરગોવિંદજી પોતાના પીતાની સાથે અત્યાચાર કરનારાઓનો બદલો લેવાને માટે વધુ ઉત્સુક થઈને સંવત ૧૭૩૩ ના વૈશાખ વદ પડવાને રોજ સિંહાસના રૂઢ થયા

પ્રકરણ ત્રીજું.

શિષ્યોની પરીક્ષા.

ગુરૂમહારાજ ઘણાજ સમજુ હતા પોતે સમજતા હતા કે હું બાળક છુ અને બદલો લેવાનું કામ ઘણુંજ કઠીન છે. માટે ઉતાવળ કરવી ન જોઇએ પોતે વિદ્યાભ્યાસનો આરંભ કરી દીધો તેમને વિદ્વાનો ઉપર પ્રેમ હતો. વીસ વિદ્વાન દરબારમાં રહેતા હતા અને બીજા અનેક કવિઓ ગુરૂના દરબારની શોભામાં વૃદ્ધિ કરતા હતા. ઘણા સંસ્કૃત ગ્રંથોનું તેમણે ભાષાંતર કરાવ્યું ગુરૂગોવિંદ સવારમાં જપ, પાઠ અને ઈશ્વરોપાસન કર્યા પછી આવેલા ભક્તોને મળતા તેમને ભોજન કરાવતા અને તે પછી ઘરમાં જતા.

તેમણે ગુરૂ હરગોવિંદના વખતના વીરોને બોલાવ્યા અને દરબારમાં ઉચ્ચસ્થાન આપ્યું તેમણે પછી દરબારમાં મોટાં મોટાં કામ કર્યાં. સાયંકાલે પણ ગુરૂગોવિંદ ગુરૂદ્વારે જતા અને બીજા દિવસે કરવાના કામ નક્કી કરતા અને મોડી રાત સુધી ત્યાં રહેતા ગુરૂગોવિંદ સાચા રાષ્ટ્ર નિર્માતા હતા. તેમની કવિતા ઘણી ઓજસ્વિની, ભાવપૂર્ણ, અને પ્રતિભાવાળી હતી. તેમની વાણી શ્રોતાઓને ઉત્તેજીત કરતી એટલુંજ નહિ પણ તેમનામાં ઉચ્ચ વિચારોનો સંચાર કરતી હતી.

વૈશાખના એક ઉત્સવ ઉપર બુખારા અને કંદહારના શિષ્યોએ કુનીચંદની મારફતે એક ઉનનો શામીયાનો મોકલ્યો જેની તુલના કરી શકાય નહિ તેવો તે કિંમતી હતો કામરૂપના રાજા રતનરાય, રાજા રામરાય, ગુરૂતેજબહાદુરના શિષ્યના પુત્ર દીપમાલિકાને દીવસે ગુરને ભેટ આપવા જાતે આશ્રમમાં આવ્યા હતા કહે છે કે ગુરુસાહેબના આશિરવાદથીજ રાજારામરાયને ત્યાં જન્મ્યા હતા તેમણે ગુરને એક ધોળા માથાનો મોટો હાથી ભેટ આપ્યો જેનું નામ પરશાદી હતું.

ગુરુગોવિંદના વખતમાં મઠોની દશા બગડી ગઈ હતી. મઠના સ્વામીઓ કે જેમની ગુરના પ્રતાપથી સર્વત્ર પુજા થતી હતી, તેમણે સુખમાં ગરક થઇને પોતાની ક્રૂરતાથી પ્રજામાં અપ્રિયતા મેળવી હતી પરંતુ તે હકીકત કોઈપણ માણસ ગુરૂદેવની આગળ કહેવાની હિમ્મત ધરતું નહિ. એકવાર દરબારમાં ભવાઇઆ આવ્યા અને તેમણે વખત જોઈને મઠમાં પેઠેલા બગાડાનું ચિત્ર ગુરૂની સામે ખડું કરી દીધું. એક મઠધારી પોતાની વેશ્યાને લઈને શિષ્યને ત્યાં ગયો અને ત્યાં ઘણીજ નિર્લજપણે વ્યવહાર કર્યો આની નકલ તેમણે ભવાઈમાં ઉતારી જે સાંભળી ગુરૂગોવિંદનું વીર, ધાર્મિક અને ન્યાયશીલ હૃદય કંપી ઉઠ્યું તુરતજ તેમણે સભા બરખાસ્ત કરી અને માણસ મોકલી તે મઠધારીઓને બોલાવી મગાવ્યા, અને જેઓ દુરાચારી હતા તેમને સજા કરી અને નિર્દોષને છોડી મૂક્યા.

આ વખતે લોકોમાં ધર્મને નામે ધતિંગ ચાલતું હતું જેમ ઇસાઇયોનો પોપને ધન આપી વૈકુંઠ ખરીદવાનો વિશ્વાસ હતો તેમ અહીં બ્રાહ્મણ વિગેરેને સર્વસ્વ આપી વૈકુંઠ મળે છે એવી માન્યતા હતી. બીજી તરફ મુસલમાનો હિંદુઓને વટલાવવા ફરતા અને મંદિર બધાંવવું, તિલક કરવું અને પૂજા પાઠ કરવા તે તેમને અન્યાયી જણાતું. મુગલોએ એવી ઝક પકડી હતી કે તલવારના જોરથી હિંદુઓને મુસલમાન બનાવીને જબરદસ્તી સ્વર્ગમાં પહોંચાડવા એજ અમારૂં કર્તવ્ય છે.

આ વખતે શિખ લોકોના સિદ્ધાંતોને એક પ્રકારે હિંદુઓથી જુદા સમજવામાં આવતા હતા પણ સિખ હિંદુજ છે.

એક દિવસ મહાભારતમાં હવન કરવાનું ઘણું મહાત્મ્ય છે એમ વાંચ્યું. પંડિત કેશવદાસ કથા વાચતા હતા અને તેથી તેમણે મીઠું મરચું ભભરાવીને કહ્યું કે કાળી માતાને હવનદ્વારા પ્રસન્ન કરી આવાહન કરે તો કાલીનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે. અને તેના અનુગ્રહથી સર્વ મનોરથ સફળ થઇ શકે છે. આથી શ્રોતાઓએ ગુરૂસાહેબને હવન કરવાનો આગ્રહ કર્યો ગુરુસાહેબ આવી વાતોને માનતા ન્હોતા, છતા શિષ્યોને ખરા શિષ્ય બનાવવાને માટે હવનની ઘણી મોટી તૈયારી કરાવી. અને ઘણી ધામધુમથી હવન કરાવા માંડ્યો. પંડિત કેશવદેવ મુખ્ય પુરોહિત બન્યા અઠવાડીયા સુધી હવન ચાલ્યો પણ કાંઈ કાલિદેવીનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન ન થયાં. ત્યારે ગુરૂ સાહેબે પુરોહિ-

તને કહ્યું કે કેમ ? તમે કહેતા હતા કે કાલી દેવી પ્રત્યક્ષ થશે પણ કેમ ન જણાયાં ? પુરોહિતે કહ્યું કે, ધાર્મિક પુરુષોનું બલિદાન થાય તો કાલી જરૂર પ્રકટ થાય. ગુરૂ મહારાજ આ છળ પ્રપચને સમજી ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે પુરોહિતજી! તમારાથી બીજો કોણ વધુ ધાર્મિક મ્હને મળવાનો છે ? જેથી આપનુંજ બલિદાન આપવાનો મારો વિચાર છે.

ગુરૂગોવિંદજીનું આ વાક્ય સાંભળી પુરોહિતજી તો ગભરાઈ ગયા અને રાત્રેજ છાનામાના ચાલી ગયા. ગુરૂગોવિંદે બીજે દિવસે તેની શોધ કરાવી પણ પત્તો ન મલ્યો. તે પછી તેમણે પોતાના શિષ્યોને આવા લોકોની વાતોમાં વિશ્વાસ ન રાખવાનું જણાવ્યું અને સાંજરે હવન કરતાં જે સામગ્રી બચી હતી તે સર્વે કુંડમાં હોમાવી પૂર્ણાહુતી કરાવી. આથી એકદમ ઘી અગ્નિમા પડવાથી અગ્નિની જ્વાળાઓ નીકળવા માંડી, જેથી પહાડી ગામોવાળા સમજ્યા કે કાળીદેવી આવી તેનો આ પ્રકાશ છે જેથી સર્વ કોઈ ગુરૂદેવની પાસે દોડી આવ્યા. બીજે દિવસે હજારો શિખો અને હિંદુઓ એકઠા થયા તેમને ગુરૂદેવે કહ્યું કે એતો હવનનો પ્રકાશ હતો કાલીદેવી કાંઈ આવ્યાં નથી.

આ પછી ગુરૂદેવ ઉદાસ રહેવા લાગ્યા અને સર્વ કામ છોડી ઈશ્વરપ્રાર્થના કરવા લાગ્યા એક દિવસ ગુરૂદેવના મનમાં એક એવી ઈશ્વરી પ્રેરણા થઈ કે પોતે ઉઘાડી તલવારે બહાર નીકળ્યા અને જ્યાં લોકો એકઠા થયા હતા ત્યાં આવી બોલ્યા કે "હવે જુવો સાચી કાલી આવી છે તે બતાવુ તમારામાંથી કોણ ગુરૂદેવ નિમિત્તે, જાતિના ઉત્કર્ષને માટે અને દેશ ધર્મને માટે પોતાના પ્રાણનું બલિદાન આપે છે ? આ સાંભળી આખો શિષ્ય સમુદાય અવાક્ થઈ ગયો સર્વના મોં ઉતરી ગયાં શ્વાસની સુધ જતી રહી. આથી ફરી ગુરૂએ બીજી વાર પ્રશ્ન પૂછ્યો એ વખતે વીર દયારામ ક્ષત્રીએ ઉઠીને પોતાનુ માથુ આપવાનું કબુલ કર્યું. ગુરૂદેવે તેને લઈ જઈને તંબુમાં બેસાડ્યો અને એક બકરાને જોરથી તલવાર મારી જેથી બહાર જાણ્યુ કે તેનું માથુ ઉડાવી દીધું. તે પછી બહાર નીકળી તેજ પ્રશ્ન પૂછ્યો આ વખતે ધર્મોજાટ તૈયાર થયો અને તેની પણ દયારામ જેવી ગતિ થઈ અને લોહીની ધારા તંબુની બહાર નીકળી. આ તરફ પદભ્રષ્ટ થયેલા મહાધિરો દોડીને ગુરૂદેવની માતા પાસે ગયા અને કહ્યું કે ગુરૂદેવ તો ગાંડા થઈ ગયા છે. બે મનુષ્યોના માથાં કાપી નાંખ્યા અને હવે કેટલાંના કાપશે તે સમજાતું નથી. જ્યાં સુધી માતાજીનો દૂત આવે તેટલામાં ત્યાં બીજા ત્રણ જણની પણ એજ દશા થઈ.

દશ મિનિટ પછી પાંચે વીર નવાં વસ્ત્ર ધારણ કરીને તંબુમાંથી બહાર નીકળ્યા તે જોઈને સર્વ લોક દીંગ થઈ ગયા કે આ શું ? ગુરૂએ કહ્યું કે જુવો, ગુરૂને તો આવાં શિષ્યોની આવશ્યકતા છે આ પાંચ શિષ્યો ઈતિહાસના ભૂષણરૂપ થયા છે. તે પછી તેઓ ગુરૂની બરાબર જમણા પડખે બેસતા હતા. ગુરૂદેવ સમજતા હતા કે મારા શિષ્યોમાં આવા અનેક વીર છે કે, જે ધર્મને માટે પ્રાણ આપવો તેને રમત સમજે છે. સુતરામે જ્યારે ગુરૂને ફરી પૂછ્યું કે "અમારી સાથે શું અમારા શિષ્ય છે." સમુદાયે ઉત્તરમા "સતશ્રી અખિલ" નો ઘોર ધ્વનિ ગુંજી રહ્યો. આવી રીતે શિષ્યોનો અભિનવ શ્રી ગુરૂગોવિંદદેવજીના હાથે થયો જેમણે ઈતિહાસમાં પોતાનુ નામ અમર કર્યું છે. હિંદુ ધર્મની રક્ષાને માટે તેમણે ઘણું કામ કર્યું છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

શિખ ધર્મનું નવું રૂપ.

સંવત ૧૭૫૬ ના વૈસાખ માસમાં ગુરૂદેવે એક દરબાર ભર્યો તેમાં ઘણા શીખ લોકો એકઠા થયા. ગુરૂદેવ ધોળાં વસ્ત્ર પહેરીને ગાદી ઉપર બિરાજ્યા અને પોતાના પાંચે લાડિલા શિષ્યોને બોલાવીને આજ્ઞા કરી કે, પરમાત્માપ્રતિ મન એકાગ્ર કરીને ત્રણ વાર "વાહ ગુરૂ, વાહ ગુરૂ, વાહ ગુરૂ" કહો તે પછી એક લોઢાના વાડકામા સરબત બનાવીને મંગાવ્યુ ગુરૂદેવે પોતાના ડાબા હાથમાં પ્યાલો રાખીને જમણા હાથથી સરબત હલાવી ઈશ્વરની સ્તુતિ કરી એવી રીતે શરબતનું અમૃત તૈયાર કરી પાંચે શિષ્યોને પીવરાવ્યુ. તે શિષ્યોએ "વાહ ગુરૂજીની ખાલસા" ની ધ્વનિની સાથે "શ્રી વાહ ગુરૂજીની ફતેહ" બોલ્યા. તે પછી ભજન ગાયાં અને પ્રસાદ લીધો. આ અમૃત

પીવામાં ને પ્રસાદ લેવામાં કોઈ જાતનો પંક્તિભેદ રાખ્યો નહોતો એવી રીતે ગુરૂગોવિંદે પાંચે શિષ્યો મારફતે શિખ સંપ્રદાયનું પવિત્ર નાવ ચલાવ્યું અને નાતજાતનો ભેદ તોડી સાચો ભાઈ ચારો વધાર્યો. એવી રીતે જે લોકોએ શિખ ધર્મનો અંગીકાર કર્યો તેમને અમૃત પીવરાવી શિખ બનાવ્યા. આ રિવાજ હજુ પણ શિખોમાં ચાલે છે.

ગુરૂગોવિંદસિંહની ધાર્મિક શિક્ષા આ પ્રકારની હતી. પરમાત્માનીજ ઉપાસના કરવી અનાદિ અનંત, દયાળુ, ન્યાયી, સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વ સુહૃદ પરમાત્માજ છે તે અજન્મા છે અવતારી નથી. ગુરૂસાહેબે પોતાના શબ્દોમાં નિચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે

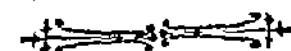
બિન કરતાર ન કૃત્રિમ માનો,
આદિ અયોનિ અનામય માનો.
કહા ભયો જો આન જગતમેં દશક અસુર હરપાયે,
બહુત પ્રપંચ લખાય સમનકો આપહી બ્રહ્મ કહાયે.
જડ કૈસે તોહિ તારિ હૈ આપ ડુબ્યો ભવસાગર.
કાલફાંસસે છૂટન ચાહો જાન શરણ જગતાગર.

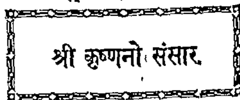
ગુરૂગોવિંદદેવના કહેવા છંદો અમુજ છે. તેમાં તેમણે પોતાનો એક સાચો ઇશ્વરપ્રેમજ બતાવ્યો છે. તેમણે સન્યાસી થઇ આળસુ બેસી રહેનારની ઘણી નિંદા કરી છે. પોતે જેવા કર્મયોગી, વીર અને સાચા ધર્મનિષ્ટ હતા તેવુંજ જગતને બનાવવાને માટે શિક્ષા આપતા.

શ્રી ભગવાન કૃષ્ણચંદ્રની એકજ શબ્દની આજ્ઞાનુસાર ગુરૂનાનક અને ગુરૂગોવિંદજીની એકજ શિક્ષા આ પ્રમાણે છે.

"કર્મોના ફળની વાસના છોડીને સંસારમાં પોતાની સ્થિતિ અનુસાર કર્તવ્ય કર્મને કરતા ઇશ્વરારાધન કરવુ એજ ધર્મનો મર્મ છે."

અપૂર્ણ.

શ્રી કૃષ્ણનો સંસાર.

લેખક—અંબેલાલ સવરામભાઈ દેસાઈ

ગીતાનો પાઠ વાંચવા જેનું અંતઃકરણ તત્પર હોય તેણે ગૃહસ્થનું કર્તવ્ય સમજવુ અનિષ્ટ નથી. વ્યવહાર માટે એ શિક્ષણ લેવુ જરૂરનું છે. "સંસારના તાપથી હુ બહુ તપ્યો છુ." એવુ સર્વ લોક કહે છે, પરન્તુ એકવાર પણ કોઇ વિચાર કરી જોતુ નથી કે "એવુ આપણે શા માટે કહીએ છીએ; અને એવુ થાય છે કેમ? આપણા એટલે હિન્દુના સંસાર સરખો ઉર્મિજ અને સર્વવ્યાપી સંસાર જગતમા કોઇ પણ ઠેકાણે નથી અને તેથીજ આ સંસારનુ પતન કાળાંતરે પણ થવુ અશક્ય છે. એ અસંખ્ય વિપત્તિઓના વાક્ષામા પણ અચળ રહેશે. ત્યારે આપણે એમ કંટાળીએ છીએ કેમ? એનો ઉત્તર એવો અપાય છે કે "જે ગૃહસ્થ સંસારમાં નિષ્ફળ હોય છે તેના મુખમાંથી ઉપર પ્રમાણેના નિરાશાના ઉદ્ગાર નીકળે છે" તેને સંસાર સજતાં આવડતું નથી, એમજ કહેવું પડે છે વ્યાસ વાલ્મિકી, આદિ આર્ય ઋષિઓએ જે પદ્ધતિએ સંસાર રચનાનો પાયો રચ્યો છે, તે પદ્ધતિ છોડી દેવાથી આજનો હિન્દુ સંસાર દુઃખમય બને છે હિન્દુ સંસારમાં જે કાંઇ શિક્ષણ મળે છે તેવુ વિશ્વ વિદ્યાલયમા પણ સંપાદન કરી શકાતુ નથી. અને તેથીજ હિન્દુ સંસાર એક વિશ્વ વિદ્યાલય રૂપ મનાય છે કારણ એ વિશ્વ વિદ્યાલયની સ્થાપના કરનાર આર્ય ઋષિમુનિઓ હોવાથી તેમા જે કાંઈ શિક્ષણ મળે છે તે ધર્મના મૂળનુંજ હોય છે. એ વિશ્વ વિદ્યાલય પ્રથમથીજ મનુષ્યને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરાવે છે. અને તેનુ ગુરૂત્વ બ્રાહ્મણો કરે છે. આજ બ્રાહ્મણો પોતપોતાનો ધર્મ અને પોતાની કર્મ છોડી નાનાવિધ પન્થો ગ્રહણ કરે છે, અને યજ્ઞોપવિત સિવાય બ્રાહ્મણત્વનું કંઇ પણ ચિન્હ

તેમની પાસે રહેલું નથી તો પણ તે આર્ય ઋષિઓના વરાજ છે. જે પ્રચણ્ડ ધર્માગ્નિ ભડભડ બળતો હતો, તે આજ મંદ ગતિથી ક્ષીણ થતા આવ્યો છે, અને હાલ ફક્ત તેની ભસ્મજ શિલક રહેલી છે. પણ એજ ભસ્મ કાળ પ્રભાવે બ્રહ્મ તેજને પ્રજ્વલિત કરશે. અને તેજ બ્રાહ્મણ ઋષિત્વ મેળવશે. ધમધમાટ સુસ્નિગ્ધ ધર્મપ્રવાહ વહેવા માંડશે. તેવીજ રીતે વૈશિષ્ટ અને અરૂન્ધતી જેવા પણ ઉત્પન્ન થશે. અને જેઓ ભિન્ન ભિન્ન કારણથી ઉન્મુખ થઇ, ધર્મ કર્મ વિસરી આડે માર્ગે જાય છે, તે બ્રાહ્મણોમાં ગુરૂત્વ આવશે અને ધર્મ પન્થનો પ્રદર્શક શ્રી કૃષ્ણ જગતમાં અવતરશે.

શ્રીકૃષ્ણ આદર્શ કૌટુમ્બિક હતા તે આશ્રિતોના આધાર, અનાથના નાથ, અને પ્રજાના પાલક હોવાથી ગૃહસ્થાશ્રમનાં સર્વ કર્તવ્ય સમ્પાદન કરી પોતાની ઉમ્મરના ૧૨૫ મા વર્ષે નિજ ધામમા ગયા. તેમણે પોતાના મિત્ર માટે હાથમા શસ્ત્ર ન ધારણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા તોડી હતી. પોતાના આશ્રિત માટે ઉપવાસ પણ કર્યા હતા, ન કરવાનાં કામો કર્યાં, કુટુમ્બનો ભાર વહ્યો, વડીલની આજ્ઞા ન તોડતાં તેમને જે ઇષ્ટ લાગ્યુ તે કર્યું. સમુદ્રના અને વત્સલાના વિવાહ એ તેના હાથથી થયેલું કાર્ય અનુકરણીય નથી એવુ કોણ કહેશે ? તે એક આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમી હતા એટલુંજ નહી પણ તેમની પત્ની રૂકિમણી પતિભક્તિના પ્રભાવે ગૃહસ્થની પત્નીનાં કર્તવ્યને જાણતા હતાં. કૃષ્ણે પુષ્કળ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કર્યાં પણ પટ્ટરાણીનું માન એક રૂકિમણીનેજ મળતું હતું. શ્રી કૃષ્ણ પરિપૂર્ણ ગૃહસ્થ હતા. સુદામાના ત્રણ મૂઠી તાન્દુલથી સંતુષ્ટ થઇ તેમણે તેને પોતાના સુખથી શ્રીમત બનાવ્યો વિદ્યાર્થી દશામાના ગરીબ મીત્રની સંભાળ લેનાર કેટલા ધનિકો નીકળશે ? શ્રી કૃષ્ણનું કુટુમ્બ આખા જગતમાં પ્રસરેલું હતું તેમના ઉદાર સ્વભાવથી તેમના અનેક ભક્ત અથવા શિષ્ય થયા હતા. અને તે સર્વમાં નારદને શિષ્યોત્તમની પદ્ધી આપવામાં આવી હતી. શ્રી કૃષ્ણ કર્મયોગી હતા. તેમણે અર્જુનને પૂર્ણ પણે વશ કર્યા હતા પરમાર્થી હોવાથી તેમણે કોઈ દિવસ ઉદાસીનતા ધારણ કરી નહોતી તેમનુ સામર્થ્ય પણ અત્યંત હતું, તેમણે જરાસંધ સરખા વીર પુરૂષને યુક્તિથી માર્યો હતો. ભીષ્મ, દ્રોણાચાર્ય સરખા ધનુષ્યધારીને કપટનીતિથી સ્વર્ગમાં મોકલ્યા હતા. કંસને તો પોતેજ યમલોકમાં મોકલ્યો હતો. સત્યના તે પક્ષકાર હતા. સત્યની તેમને અત્યંત કદર હતી અતિથિને તેમણે કદી પણ વિમુખ કાઢયો નથી એવા સર્વ ગુણોથીજ આજ સર્વ લોક તેમના દાસ બન્યા છે એટલે ગૃહસ્થાશ્રમનાં કર્તવ્યો કરીનેજ તેમણે લોકોને પોતાના તરફ આકર્ષ્યા છે; સંસારમા રહીને પરમાર્થનો લાભ મેળવ્યો. તેઓ સંસારથી કંટાળ્યા નહોતા. એટલે "સંસારના તાપથી તપ્યા નહોતા." તેમને અનેક અડચણો આવી અનેક સાથે તેમને કપટ નીતિના દાવો ખેલવા પડયા. તેમને સત્ય માટે લડાઈઓ કરવી પડી અને તેથીજ સર્વ લોક આજે તેમને માટે માન ધરાવે છે. તેમણે મનુષ્ય થઈ દેવત્વ પ્રાપ્ત કર્યું આજ તેમની ઘેર ઘેર પૂજા થાય છે તેનાં સ્મરણથી અનેક લોક તરી જાય છે તેના આદર્શથી.........

"युगायितं निमिषेनचक्षुसा प्रावृषायितम् ।
शून्यायितं जगत्सर्वं गोविन्द विरहेनमे ॥"

એવી સ્થિતિ હતી. ગોપિકાને તેનું ગાંડપણ જ લાગેલું હતું તેઓ તેની શોધ કરતાં કરતા કુરૂક્ષેત્રમાં આવી પહોચ્યાં અને તે ઠેકાણે તેનું દર્શન થતાં જ તે બોલી:—

"आहुश्च ते नलिननामपदारविंदं
योगेश्वरैर्हृदि विचिन्त्यमगाधबोधैः ।
संसारकूपपतितोत्तरणावलम्बं
गेह जुषामपि मनस्युदियात् सदा नः ॥"

ભાગવત ૧૦–૮૨–૪૯

કાંગણ સંસાર કેમ ચલાવવો અને તેનાથી કેવી રીતે તરવું એ તે સારી રીતે જાણતા હતા તે યોગી હતા. કર્મ વીર હતા, કારસ્થાની હતા, વિલાસી હતા, જાદૂગર હતા, કર્તવ્યને જાણનારા હતા, સમય સૂચકતા જાણવાવાળા હતા, બહાદુર હતા, મુત્સદ્દી હતા...તે સર્વ કાંઈ હતા, અને ગૃહસ્થ પણ તેવાજ હતા.

રૂકિમણી સરખી સુન્દર, ચતુર, સુશીલ, પતિપર નિસ્સીમ પ્રેમ કરનારીગૃહિણી શ્રીકૃષ્ણને

મળવાથી તેમનો ગૃહસ્થાશ્રમ યોગ્ય વૈભવથી અને સુખાનંદથી ચાલુ થયો. ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમ કેવી રીતે ચલાવવો તેનું ઉદાહરણ લેવા માટે શ્રીકૃષ્ણનું આયુષ્ય છે. બાલપણ કેવી રીતે ગાળવું, અને સર્વને કેવી રીતે પ્રિય થવું. શરીર-શક્તિ કેવી મેળવવી તેનું ઉદાહરણ દેવાને શ્રીકૃષ્ણનું ગોકુળમાંનું બાળ ચરિત્ર છે, યુવાન વય એટલે ૧૬ થી ૨૪ વર્ષ પર્યંત મનુષ્યે વિદ્યા સંપાદન કરી, પોતાનું પરાક્રમ, નિર્વાહનું સાધન, અને સ્વાતંત્ર્ય કેવી રીતે સંપાદન કરવાં તેનું દિગ્દર્શન તેમનાં મથુરામાંનાં ચરિત્રથી માલુમ પડે છે. તેજ પ્રમાણે ૨૫ થી આગળની વયમાં ગૃહસ્થાશ્રમનો ઉપભોગ મનુષ્યે કેવી રીતે લેવો એ દાખવનારૂં તેમનું દ્વારિકામાંનું ચરિત્ર રમણીય છે. તેમનું લગ્ન પચ્ચીશમે વર્ષે થયું હતું. રૂક્મિણી લગ્ન વખતે ૧૮ વર્ષની હતી ભારતનાં મહાયુદ્ધ વખતે શ્રી કૃષ્ણની ઉમ્મર ૮૩ વર્ષની હતી. અને અર્જુનની ૬૫ વર્ષની હતી

શ્રીકૃષ્ણે જન્મ લઈ અર્જુનને ગીતા સંભળાવી મનુષ્ય જાતિનું કોટી કલ્યાણ કર્યું છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં સંસાર ચલાવતાં પરમાર્થ કેવી રીતે સાધવો એ તેમણે શીખવાડ્યું છે અર્થાત મમ રનાં સુખદુઃખનું કારણ મનુષ્યાધિન નથી એવું કોણ કહેશે ?

તમે જેવો આચાર રાખશો તેવુંજ તમારાં છોકરાં શીખશે.

(લેખક—દેસાઈ મોતીલાલ મથુરભાઈ મહુધાવાળા.)

એક બીડી પીનાર બાપને ચલમ પીનાર ને ચલમ પીતાં વારવાનો શો હક છે ? એક ત્ષિત ગ્રંથ વાચનાર સ્ત્રીને પોતાની પુત્રીને ઘરમાં પડેલાં પુસ્તકો વાચવા જેવાં નથી, તું મોટી થાઉ ત્યારે વાંચજે " એમ કહેવાનો શો હક છે ?

" જેવું દેખે તેવું શીખે " એ યથાર્થ સુત્ર છે. બાળકોનો સ્વભાવ અનુકરણ કરવાનો હોય છે. જો માબાપ સદાચારી હોય તો બાળકો સદાચરણી થાય છે જો તમે તમારાં બાળકોને સદાચરણી કરવા માગતા હો તો તમે સદાચરણી થાઓ જો તમે તેમને નીતિમાન કરવા માગતા હોતો તમે નીતિવાળું વર્તન રાખો, જો તમે તેમને આસ્તિક કરવા માગતા હો તો તમે આસ્તીક થઈતેમને તેનું દર્શન કરાવો,અને તમે આસ્તા રાખો

જો તમે પ્રભુ કિર્તન કરશો તો તે પ્રભુ કિર્તન કરશે, તમે નાટકના નકામા રામડા ગાશો તો તે તેવુ શીખશે. " પોતે સુધરવું એ છોકરાંને સુધારવાની કુંચી છે. " છોકરાં કેટલા ચપળ અને અક્કલવાળાં હોય છે. કેટલું જલદીથી અનુકરણ કરે છે તેને માટે એકજ દ્રષ્ટાંત અત્રે આપવા જેવું છે.

મી.હેરનના સંગ્રમાં નીચેનું દ્રષ્ટાન્ત આપેલુ છે

" એક દુષ્ટ પુરૂષ પોતાના વૃદ્ધ પિતાને એઠ અને સડેલું માંસ ખાવા આપતો, અને ગંદ અને ગલીચ ઓરડામાં તેને રાખતો. ગુણ પાટનાં જાડાં કપડાં પહેરવા આપતો, અને પોતે તથા પોતાની સ્ત્રી અને પોતાનાં છોકરા મોજ શોખથ રહેતા સારૂં મારૂં ખાતાં, સારા સારાં કપડાં પહેરતા. વૃદ્ધ ડોસો સમજુ હતો. તે પોતાના કુટીલ પુત્રનું વર્તન સમજતો પણ સમયને ઓળખી શાન્તીથી સર્વ સહન કરતો હતો.

એક વખત ડોસાને પહેરવાનાં બદનં કરવ તે જાડા ગુણપાટનો કટકો લાવ્યો તેમાંથી બદન કરતાં એક કટકો વધ્યો તે પેલા યુવાન પુરૂષનો દીકરો ઉપાડી ગયો અને સંતાડી રાખ્યો. થોડા દિવસ પછી તેના બાપે પૂછ્યું કે, કટકો તું લઇ

ગયો છે? છોકરે ઉત્તર આપ્યો હા, તેના બાપે પુછ્યું તું એ કટકાનેશું કરશે? છોકરે ઉત્તર આપ્યો કે "તમે વૃદ્ધ થશો અને ઘરડા બાપા જેવા થશો—લાકડીના ટેકાથી ચાલશો. ત્યારે એ કપડું તમારા ઉપયોગમાં આવે તે માટે મે સાચવી રાખ્યું છે" તે યુવાનને ઠેકાણે લાવવા આટલા શબ્દો બસ થયા. તેણે પોતાના પાપકર્મનો પશ્ચાતાપ કર્યો અને તે પછી પોતાના વૃદ્ધ પિતા પ્રતિ અતિ નમ્ર અને પ્રેમભર્યું વર્તન રાખવા લાગ્યો

ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝા—ચાલુ ઝેરી તાવ.

(અનુસંધાન મતાંકથી.)

આ ચાલુ ઝેરી તાવે તો ગજબ કરવા માંડ્યો છે. એક એક શહેરમાં અને ગામડામાં પણ તેનો પ્રવેશ થઈ ચૂક્યો છે. ઉધરસ અને તાવ આવી તેમાં મૂઝારો થઈ જતાં વાર લાગતી નથી અને તરત બીજે ત્રીજે દીવસે માણસ મરી જાય છે. દર વર્ષ કરતાં મરણ પ્રમાણ પણ આ સાલ વધતુંજ જાયછે આ રોગચાળો અટકાવવાને વૈદ્ય કે ડૉકટરો હજુ કાંઈ ફાવ્યા નથી. જેને જે ઉપાયો શવે તે યોજે છે. તો પણ સાધારણ રીતે દરદીને દસ્તનો ખુલાસો રહેવો જોઈએ તેને કાંઈ પણ કામ કરવા ન દેતાં પથારીમાં સુવાડી રાખવો. ઘણા તાવમાં માથે બરફ મૂકવો અને છાતીએ તથા બરડે અરડુસીનો રસ કે બીજી દવા ચોપડી શેક કરવો.

દરદીને બીલકુલ ખાવા આપવું નહિ દુધ આપવાને હરકત નથી અથવા તો સાબુ ચોખાની દુધમાં કાંજી થોડી થોડી આપવી. જરા પણ અનાજ ખવરાવવું નહિ અને ઉપચારો જે અમે ગયા અંકમાં આપ્યા હતા તથા આ અંકમાં આપીએ છીએ તે કરવા.

શહેરમાં તો ડૉકટર ને વૈદ્યની તાત્કાલિક મદદ મળી શકે છે પણ ગામડામાં જ્યાં ડાકટર કે વૈદ્ય કાંઈ હોતુંજ નથી ત્યાં તેને મટાડવા માટે આવા ઉપાયોની ખાસ અગત્ય છે. હવે કેટલાંક ગામડા એવાં હોય છે કે જ્યાં ગાંધીની દુકાન પણ હોતી નથી તેમનાથી પણ બની શકે તેવી દવાઓ આ નીચે બતાવીએ છીએ તેનો ઉપયોગ કરવો.

આ તાવમા તાવ આવે કે તરત દરદીને સુવાડી રાખવો ને ખાવાનું બંધ કરી સાબુ ચોખાની કાંજી રૂચી પ્રમાણે આપવી. છાતીએ શેક કરવો અને બરફ ન મળે તો ઠંડા પાણીનાં પોતાં માથે મૂકવાં.

આ દરદમાં કરીયાતુ, કડુ, ઈંદ્રજવ, લીંમડાની છાલ ગળો વીગેરે દવાઓ ઉત્તમ છે. વળી દરદીને લીંબડાની છાલ, અ તરવેલ, કરીયાતુ ને ઈંદ્રજવ થોડા પાણીમાં ઉકાળી તે પાણીનો નાસ (વરાળ) લેવડાવવો. જેથી પરસેવો વળી તાવ ઉતરી જશે. અને તાવ ચઢવા દેશે નહિ. ખાંસીને માટે જેઠીમધનું લાકડું મોંમાં રાખી રસ ઉતારવો જેથી ખાંસી નરમ પડશે ને શ્વાસનળીનો સોજો મટશે.

આ દરદ ઉપર આયુર્વેદની—દેશી દવામાં મહા સુદર્શન ચૂર્ણ ઘણું ગુણકારી નીવડયું છે. તેની બનાવટ નીચે પ્રમાણે છે

મહા સુદર્શન ચુર્ણ—હરડે, બહેડાં, આંબળાં, હળદર, દારૂહળદર, ઉભીને બેઠી ભોંયરીંગણી, ખડસલીયો, મોથ, ત્રાયમાણ, નેત્રવાળો, લીંબડાની છાલ, પુષ્કરમૂળ, જેઠીમધ, કડાછાલ, અજમોદ, ઈંદ્રજવ, ભારંગમૂળ, સરગવાનાં બી, ફુલાવેલ ફટકડી, વજ, તજ, પદ્મક, વાળો, સુખડ, અતિવિષ, બલા, સાલવણ, પીઠવણ, તગર, વાવડીંગ, ચિત્રક, પટોલ, ચવક, દેવદાર, લવીંગ, રુષભક જીવક, પોળું કમળ, વાસકપુર, જાવંત્રી, તમાલપત્ર, કાકોલી, પીપર, સુંઠ, મરી, તાલીસપત્ર, ધમાસો, ગળો, પીંપરીમૂળ, મોરવેલ, ક્યોરા અને કડુ એ સર્વેને સરખે વજને લઈ તેનું બારીક ચુર્ણ કરી વસ્ત્રથી ચાળી નાંખવુ તેનું જેટલું વજન થાય તેનાથી અર્ધો વજને કરીયાતુ લઈ તેનું ચુર્ણ કરી ઉપરના ચુર્ણમાં ઉમેરવુ તે તમામ ચુર્ણને લુગડે ચાળી ઝીણું બારીક કરી તેમાંથી ૦ા તોલો ઠંડા પાણી સાથે દર બબે કલાકે આપવાથી ગમે તે

પ્રકારનો તાવ મટે છે મુઝારો મટે છે, ઈન્ફ્લ્યુએન્ઝા મટે છે. આ ચુર્ણ તાવ ઉપર પણ ગુણકારી છે.

આ ચુર્ણ તાજું હમણાંજ જાતે સર્વ વનસ્પતિઓ જોઇ ખાત્રી કરી અમે બનાવ્યું છે. સાધારણ માણસને આટલી બધી વસ્તુઓ મેળવતા અડચણ પડે તેમ છે તેથી હાલ આ ઝેરી તાવને માટે અમે ખાસ પડતર જેટલી ઓછી કીમતે આ ચૂર્ણ મોકલી શકીશુ. ૧ ડબીના રૂ ૦–૮–૦ ને ત્રણના રૂ ૧–૦–૦ પ્રમાણે લેવાશે. સામટી ડઝન બંધ લેનાર કે ધર્માદા આપવા લેનારને સ્પેશ્યલ ભાવે અપાશે.

આ ચૂર્ણમાથી અધોળ ચૂર્ણ ૧ શેર પાણીમાં ઉકાળી નવટાંક પાણી રહે ત્યારે ગાળી લઈ તેમાંથી દીવસમાં ત્રણ ચાર વખત પીવાથી તાવ મટે છે તાવ હોય તો પણ આ દવા લેવાય, ન હોય તો પણ તાવ અટકાવવા લેવાય. ને નુકશાન કાંઈ પણ થતું નથી.

ચાલુ ઝેરી તાવમા આ ચુર્ણ અમે અજમાવવાથી ફતેહ મળી છે. ગામડામાં કે જ્યાં વૈદ્ય ડાકટરની મદદ મળે તેમ નથી ત્યા જરૂર આ દવા દરેક ઘરમા રાખી મૂકવી જોઈએ તેથી ઉદરસને તાવ મટે છે. સાજા માણસ સવારમાં રોજ પાવલીભાર ફાકે તો આ રોગ તેને લાગુ પડતો નથી.

અમે ચાલુ ઈન્ફ્લ્યુએન્ઝા માટે ઉપરના સુદર્શન ચૂર્ણ ઉપરાંત કેટલીક અનુભવસિદ્ધ ઔષધીઓનુ ચાલુ રોગ અનુસાર મિશ્રણ કરી તેના સત્વમાંથી ઇન્ફ્લુએન્ઝા મીક્ષ્ચર નામની પ્રવાહી દવા તૈયાર કરી છે તે બાટલીથી ઈન્ફ્લ્યુએન્ઝા નાવ મટી ગયાનો અમને અનુભવ થયો છે મૂઝારો તેનાથી મટે છે અને તાવ આવ્યો કે તરત આ દવા આપ્યાથી મુઝારો થવા દેતી નથી. સાધારણ રીતે સવારમાં આ દવા થોડા પાણીમા નાખી ઘરનાં સાજાં માણસને થોડી થોડી પાવાથી કોઈને આ ઝેરી તાવની બીક રહેતી નથી કારણ કે તાવ આવતો નથી

આ તાવે તો હદ કરી છે મનુષ્યને હતું ન હતું કરી મૂકતાં તેને વાર લાગતી નથી. માટે આ વખતમાં ખાવાપીવાની દરેક માણસે સંભાળ રાખવી.

આ તાવમાં—અમારી અમૃતજીવન ની દવા છાતીએ તથા બરડે ચોપડી શેક કરવો અને વચમા ત્રણ વખત તે દવા બબ્બે ટીપાં પાણી સાથે પાવા તેથી ઉદરસ અને કફ મટશે, અને દર બબ્બે કલાકે અમારૂ ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝા મીક્ષ્ચર પાણી સાથે પાવાથી તાવમા બીક રહેશે નહી. અત્યાર સુધી તો સોએ સો કેશ સુધર્યા છે આ દવાઓ ધર્માદા વહેંચવા માટે જથાબંધ મંગાવનારને ઓછી કીમતે મળશે. તે ઉપરાંત તાવ હોય તો દીવસમાં ત્રણ વખત અમારી જ્વરહર ગુટીકામાથી બબ્બે ગોળી પાણી સાથે આપવી એથીજરૂર તાવ મટશે.

અને મુઝારો થવાની કે રોગ વધી જવાની ધાસ્તી રહેશે નહિ.

અમે અમારા ઘરમાં ઘણા સબંધીઓને ઈન્ફ્લ્યુએન્ઝા લાગુ પડતાં આ દવા આપી હતી તેમને બબ્બે ત્રણ ત્રણ દિવસમાં આરામ થઈ ગયો હતો તે પછી અમારા બહારના ગ્રાહકોને પણ આપી અને અત્યારે અમદાવાદના ને બહાર ગામના સેકડો દરદીઓમાં અજમાવી જોઈ છે તેમાં તે ખાત્રીભરેલી નીવડી છે.

ભાગ્યોદયના ગ્રાહકને માટે આ દવાઓ સ્પેશ્યલ ભાવે આપીશું તેમને ત્રણ બાટલી ઈન્ફ્લ્યુએન્ઝા મીક્ષ્ચર, ત્રણ અમૃતજીવન, અને ત્રણ બાટલી જ્વરહર ગુટીકાની મળી ૯ બાટલીના રૂ ૯ થાય છેનાં રૂ ૬–૦–૦ માંજ આપીશુ પણ પોસ્ટેજ ખર્ચ રૂ. ૧ તેમણે આપવો પડશે આ લાભ માત્ર આ ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝા મટે ત્યાં સુધીજ મળશે. હમેશને માટે નથી. અને દરેકની એક બાટલી મંગાવશે તો ત્રણે બાટલી માત્ર રૂ. ૨–૪–૦ માં મળશે. પોસ્ટેજ ૦–૮–૦ થશે.

ચાલુ તાવમાંથી બચવા માટે ને પોતાના સંબંધીઓને બચાવવા માટે દરેક ઘરમાં આ ત્રણે દવા રાખવાની જરૂર છે. આ ભાવે અમારા એજંટો—આપી શકશે નહિ કારણ માત્ર ભાગ્યોદયના ગ્રાહકને અમારી ઓફીસ મારફતેજ આ લાભ મળશે.

આ ઉપરાત ઈન્ફ્લ્યુએન્ઝા માટે બીજા દેશી અને વિદેશી ઉપાયો આ નીચે આપ્યા છે.

ઇશ્વર આ કાળરૂપ રોગના પંઝામાંથી જગતને બચાવો એજ પ્રાર્થના છે.

इन्फल्युएन्झा तावना उपायो.

મુંબઈ મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી મફત અપાતું ખાસ મીક્સ્ચર—મુંબઈના આરોગ્ય ખાતા તરફથી તૈયાર કરવામાં આવેલી દવા અને મીક્સ્ચરોનાં ત્રણ પ્રીસ્ક્રીપશનો (એક ભાગ માટે દિવસમાં ત્રણ વખત) નીચે મુજબ છે—

નં૦ ૧. જનરલ—સામાન્ય—પોટ. નાઈટ્રસ ગ્રેન ૫, પોટ. કલોરસ ગ્રેન ૫. કુઈનન, સલ્ફ ગ્રેન ૩. એસીડ નાઈટ્રો હાઈડ્રોક્લોરીક ડાઈલ્યુટ ટીપાં ૧૦, મેગ સલ્ફ ડ્રામ ૧. સીરપ સીમપ્લેક્ષ ડ્રામ ૧. એક્વા સીનેમોનીઅંડ ઔંસ ૧.

એક ભાગ માટે દીવસમાં ત્રણ વખત આપવુ.

નં૦ ૨ સ્ટીમ્યુલન્ટ એક્ષપેક્ટોરનટ એમ કાર્બ ગ્રેન, ૩. ટીં૦ સ્કીલા ટીપાં ૧૦. લીક એમ. એસેટ, ડાઈલ્યુટ ડ્રામ ૧. ટીં૦ ડીજીટેલીસ ટીપાં ૫ ટીં૦ ન્યુસીસવોમીકાઈ, ટીપાં ૫ સ્પીરીટ કેમ્ફર ટીપાં ૧૦. એક્વા સીનેમોનીઅડ ઔંસ ૧

એક ભાગે માટે દિવસમાં ત્રણવખત આપવુ.

નં૦ ૩. સ્ટીમ્યુલંટ સ્પીરીટ એમ એરોમેટ ટીપાં ૨૦. ટીં૦ ડીજીટેલીસ ટીપાં ૫ ટીં૦ ન્યુસીસ વોમીકાઈ ટીપાં ૫ સ્પીરીટ કેમ્ફર ટીપાં ૧૦ એક્વા સીનમોનીઅંડ ઔંસ ૧.

એક ભાગ માટે દીવસમાં ત્રણ વખત આપવું

વાપરવાની સુચના—ઉપલી ત્રણ દવાઓનાં પ્રીસ્ક્રીપશનો તબીબોની જાણ માટે આપવામાં આવ્યાં છે દરદીઓ કે બીજા અસહ્કાઉઓએ તે પોતાની સમજ પ્રમાણે બનાવતા કે ઉપયોગમાં લેવા નહી. નં૦ ૨ અને નં૦ ૩ મા કેટલીક ઝેરી દવાઓ છે માટે તે તબીબની સલાહ પ્રમાણે લેવી જોઈએ નં૦ ૧ મીક્સ્ચર એક સામાન્ય દવા છે, તેમાં કવીનાઈન પરસેવો લાવવાની અને નરમ જુલાબની દવાઓ છે, અને માત્ર તાવ માટે જ છે. નં૦ ૨ બલગમ (કફ) છુટો પાડનારી અને ફેફસાંને ફાયદો કરનારી દવા છે, તે દીલને મજબુતી આપે છે. તે તાવ અને ખાંસીમાં આપવામાં આવે છે જે ઘણું ખરૂં ન્યુમોનીયા (મુઝારાંના) નાં ચિહ્નો બતાવે છે, નં૦ ૩ હુંશીયારી આપનારી દવા છે. જ્યાં તાવ અને ન્યુમોનીયા હોય છે ત્યાં વારાફરતી નં૦ ૧ અને નં૦ ૨ દવાઓ કેટલીક વખતે આપવામા આવે છે

इन्फल्युएन्झा-तावना जुदा जुदा उपायो.

ડા૦ ગુલામઅલી ચાંદુભાઈ આ રોગ સંબંધમાં જણાવે છે કે

મુંબઈ શહેર તથા દેશાવરોમાં હાલ કાટીનીકળેલો નવો ભયભીત રોગ દહાડે દહાડે એક જાતનો ત્રાસ વર્તાવી રહ્યો છે. દરરોજ સેંકડો માણુસોનાં મર્ણું નોંધાય છે અને ખુદ મુંબઈ શેહેરનું મર્ણું પ્રમાણ હેરત ઉપજાવનારૂં થઈ પડયુ છે, તે વેળાએ મારા અનુભવમાં આવેલી થોડીક સૂચનાઓ ઉપયોગી થઈ પડશે અને જે જે મારા ઘરાકો અને દોસ્તો તે પ્રમાણે ચાલેલા છે, તેઓ અને તેઓનાં કુટુંબો ઈશ્વરકૃપાથી હજી સુધી તાવથી મોકળાં રહ્યાં છે અને આવા ઈલાજોની પૂરતી ખાતરી થવાથી લોકોના લાભ માટે જાહેરમાં મુકવાનું મુનાસીબ સમજુ છું.

રોગની શરૂઆત—ઘણાં લોકો તેમાં કેટલાક ડાક્ટરો પણ એમ માને છે જે ઈન્ફ્લુએન્ઝા અને ન્યુમોનીયા એકીજ વખતે અને એક સપાટે લાગુ પડે છે. પણ તેમ મુદ્દલ નથી. જો પૂરતી કુનેહ અને કાળજીથી તપાસ કરવામાં આવે તો તેઓને માલમ પડશે કે દર્દી બિછાને પડયો તેની પાંચ સાત દહાડા આગમચથી તેની તબીયત નરમગરમ હતી. એટલે કે ઈન્ફ્લુએન્ઝા તો આગમજથી લાગુ પડી ચુકયો હતો પણ તે એટલો નરમ પ્રકારનો હતો કે દર્દીએ તેને સાધારણ તાવ સમજી તેની કાંઈ પણ પરવા કીધી નહિં. દરેક માણસ આજ કાલ પોતાના કામધંધામાં એટલો ગુંથાયલો રહે છે જે તે આવા થોડા થોડા તાવની મુદ્દલ પરવા કરતો નથી અને જ્યાં સુધી ઘસડાય ત્યાં સુધી

પસડી અશક્ત બની ખાટલે પડે છે ત્યારેજ તેની માંદગી શરૂ થયલી સમજે છે. અને ઘણુંઓ તેમાં ખાસ કરી ગરીબ વર્ગના લોકો ન્યુમોનીયા થાય ત્યારેજ ખાટલે પડે છે, અને થોડાજ વખતમાં મર્ણ પામે છે એવા કારણને લીધે ઘણુંઓ એમજ સમજે છે, કે ઇન્ફ્લુએન્ઝા તથા ન્યુમોનીયા એકજ વખતે થયો અને દર્દી એક બે દિવસમાં જ મરી ગયો.

હુમલો કેમ થાય છે?—આ રોગ કેમ હુમલો કરે છે તેની સમજ—પહેલા માણસને જરા સુસ્તી જેવું દેખાય અંગમાં લખલખુ અથવા ઠંડી ભરાઇને તાવ આવે છે. કેટલાકને બહુ જોરમાં આવે છે અને ઘણુંઓને નરમ પ્રકારમાં દેખાવ દે છે અને તે એક બે કલાકમાંજ જરા પસીનો થઇ પોતાનીજ મેળે ઉતરી જાય છે અને કાંઇ બન્યું જ નહી હોય તેમ તે માણસ કામધંધે લાગી જાય છે. વળતો દિવસ મજાનો જાય છે, વળી ત્રીજે ચોથે દિવસે ફરી તાવ આવી જાય છે અને તે વખતે દર્દીને જરા થાક અથવા નબળાઇ જેવું માલમ પડે છે પણ તેનામાં પૂરતી શક્તિ હોવાથી ધારા પ્રમાણે પોતાનું કામકાજ કર્યો જાય છે. આવા માણસને ખાવા પીવાની રૂચિ લાગતી નથી અને અનેકવાર ઠંડુ પાણી પીવાનું મન થાય છે, જેથી શર્દી થવાનો સંભવ વધે છે. આવા કંટાળેલી અને નંખાઇ ગયેલી હાલતમાં જ્યારે તાવનો પાછો સપાટો (જેને આપણા લોકો "ઉપલો" કહે છે) લાગે છે ત્યારે દર્દીમાં તે સપાટો સહન કરવાની મુદ્દલ શક્તી રહેલી ન હોવાથી ન્યુમોનીયા સહેલાઇથી લાગુ પડે છે અને દર્દી ખાટલે પડે છે અને તે વખતથી તે અને તેનાં સગાંવહાલાંઓ તેની માંદગીની શરૂઆત થયેલી સમજે છે. દર્દીમાં રોગની ટક્કર ઝીલવાની શક્તિ એકદમ ઓછી થવાથી તાવ પહેલેજ ફટકે ૧૦૫ અથવા ૧૦૬ સુધી જાય છે, જેથી અશક્તિમાં બહુજ વધારો લાગે છે અને નબળું થઇ ગયેલું હૃદય આ બધું કામ કરવાને શક્તિવાન ન હોવાથી બંધ પડી જાય છે અને માણસ જલદીથી મર્ણ પામે છે.

જો દરેક માણસ આ બીના યાદ રાખે કે ઇન્ફ્લુએન્ઝા લાગુ પડ્યા. પછી બેદરકાર રહેવાથી ન્યુમોનીયા (મુઝારો) લાગુ પડવાનો સંભવ છે અને શરૂઆતના તબક્કામાં પુરતી સંભાળ અને આસાયેશ નહી હોવાથી આવાં ગંભીર પરિણામ આવે છે, તો મારી ખાતરી છે જે આ બુરો રોગ બહુજ ઓછો પ્રાણઘાતક નીવડે. જો મ્યુનીસીપાલીટી તથા ડાક્ટરો આ મારા વિચારોની પૂરી માહિતી પોતાના ઘરાકોમાં તથા લોકોમાં ફેલાવશે તો આ દર્દ જલદીથી નાબુદ થશે એટલુંજ નહી પણ લોકો "ઉપાય કરતાં અટકાવ ભલો" ની કહેવત પ્રમાણે હમેશાં બીજા રોગો સામે પણ સાવચેતીના ઇલાજો પહેલેથીજ લેતાં શીખશે અને પોતાને તથા દેશને ફાયદો કરશે.

ઇન્ફ્લુએન્ઝાથી બચવાના ઉપાયો.—૧ *ક્વીનાઇન વિગેરે—ફાલના ઉપદ્રવમાં તંદુરસ્ત માણસે* અટકાવ તરીકે રોજ સવારના બે ગ્રેન ક્વીનાઇન અથવા ટીક્ચર ક્વીનાઇન કે એમોનાઇટ ૩૦ ટીપાં, થોડા પાણીમાં નાંખીને નાસ્તા પછી લઇ લેવુ. અથવા તો કરીઆતું તોલા ૦।, તુલસીનાં પાન તોલા ૦।, દાલચીની વાલ ૧; પાણી તોલા ૪ માં ઉકાળી પાણી ૩ તોલા રહે ત્યારે ઠંડુ કરી સવારના નયણે કોઠે પી જવું. બે ગ્રેન કરતાં વધારે ક્વીનીન લેવું હું પસંદ કરતો નથી, કારણ કે કેટલાકને તે ગરમ લાગે છે, ચક્કર આવે છે અને એક જાતનુ ધ્રુજારાપણુ માલમ પડે છે.

૨ પેટ સાફ.—બની શકે ત્યા સુધી પેટ સાફ આવે તેમ કરવું. કલેજું બરાબર કામ કરતું હશે તોજ પાચનશક્તિ સારી રહેશે અને પેટ પોતાની મેળે સાફ આવશે. એમોનીયા ક્લોરાઇડ ગ્રેન ૧૫ થોડા પાણીમાં નાખી તે દિવસમાં કોઇ પણ વખતે એકાદ વખત લઇ લેવુ.

૩ આરામ—શરૂઆતનો તાવ ઉતરી ગયા પછી જ્યારે શરીરમાં નબળાઇ જેવું વધારે લાગે કે તરતજ બીછાને પડી રહી બે ત્રણ દિવસ આરામ લેવાની અવસ્ય જરૂર છે કે જેથી શરીરના બધાં અવયવો તથા હૃદય પોતાનુ અસલ કૌવત મેળવી પાછાં ઉથલો મારતાં તાવ સામે ટકી શકવાને શક્તિવાન થાય. અલબત્ત હું સમજું છુ જે આવી હાડમારી અને હરીફાઇના વખતમાં બે ત્રણ દિવસ ઘેર રહેવાનું બહુ મુશકીલ છે. પણ તે વગર છુટકો નથી. મરવા કરતાં ઓછું કમાવું ભલું

૪ સ્ત્રીઓ વિષે—હાલમાં થતા સેંકડો મરણોમાં આપણે જાણીએ છીએ કે સ્ત્રીઓ મોટા પ્રમાણમાં મરે છે. તેનું મૂળ કારણ એ છે જે તેઓ અને તેમાં ખાસ કરીને વગર કેળવાયલી હિન્દુ અને મુસલમીન સ્ત્રીઓ આપણા દેશી રીવાજ પ્રમાણેના લાજ અને શરમના કારણે સાસુ, નણંદ તથા ધણી આગળ પોતાની નરમ કે ગરમ તબીયતની વાત કરતી નથી અને જેમ તેમ કરીને રસોઇ કરવી; પાણી ભરવું, લુગડાં ધોવાં ઠંડે પાણીએ નહાવું વગેરે ચાલુજ રાખે છે અને જ્યારે નથીજ થઇ સકતું ત્યારેજ સખ્ત તાવ અથવા તો ન્યુમોનીયાને સાથે લઇનેજ ખાટલે પડે છે અને એકાદ બે દિવસમાં મોતને આધીન થાય છે. હવે આ જુનો રીવાજ કાંઈ એક દહાડામાં સુધરે તેમ નથી. પણ આવી સ્ત્રીઓના ધણીની ફરજ છે કે ઘરની સ્ત્રીઓપર ધ્યાન રાખી તબીયત નરમ લાગે કે જરા તેઓને આશાયસ આપવાની તજવીજ કરે.

૫ શરદીથી બચો:—અંગ ઉપર પરસેવો હોય ત્યારે શરીરપર સીધો પવન લાગે નહિ તેની સંભાળ લેવી, વારેઘડીએ ઠંડાં પાણી પીવાથી દૂર રહેવું; વિજળીક પંખા નીચે બની શકે તેટલું ઓછું બેસવું; તબીયત સારી નહિ હોય તો ઠંડા પાણીથી નહાવુ નહિ, કોઈ પણ જાતનું ફ્રુટ ખાધા પછી તરતજ પાણી પીવું નહિ, અને સીતાફળ તથા લીલી દ્રાખ મુદ્દલ ખાવી નહિ

૬ સાદો ખોરાક લેવો શરૂઆતનો તાવ આવ્યા પછી અને શરીરમા નબળાઇ જેવું લાગતું હોય તો વખતે ખોરાક હલકો અને સાદો લેવાની અગત્ય છે. એમાં વાંક દર્દીનો નથી, પણ ઘરના માણસો અણઘટતા પ્રેમને લીધે પોતાનાં વહાલાંઓને તાકાત જલદી આપશે, એમ સમજીને સેરવો, બદામ, પીસ્તાની કાંજી, હદ કરતાં વધારે દુધ, પેંઆ, પૂરી, ઢોકળાં વગેરે ખવડાવાની કોશિશ કરે છે, તેમ મુદ્દલ થવું જોઇએ નહિ.

તાવમાં સપડાયા પછીની સારવાર.

૧. દર્દીને બિછાને સુવડાવવી તદ્દન આરામ મળે તેમ કરો અને ડાક્ટરને બોલાવવો, જો ગરીબ માણસ હોય તો તમારા શેઠને ખબર કરો અને જરૂર તેને દયા આવી તમોને મદદ કરશે અથવા તો કોઈ પણ મ્યુનીસીપલ દવાખાનાની મદદ મેળવો.'

૨. તાવ વધારે હોય તો તરતજ બરફ લેવો ન પોસાય તો અધી સરકો અને અર્ધું પાણી મેળવીને તેનાં પોતાં માથે મેલવો.

૩. જ્યારે પણ ખાસી થતી હોય તો તરતજ અલસીની પોટીસ છાતીએ અને પીઠ ઉપર આખી ફરતી મુકો. પોટીસ કરનારૂં કોઈ નહિ હોય તો એન્ટીફ્લોજીસ્ટીન નામનો મલમ આવે છે તે વાપરો.

૫. તાવમાં ઉલટી તથા ઓકારી બહુજ થાય છે અને દર્દી બહુજ કંટાળી જાય છે. તેવા વખતમાં બહુ જલદ અને સ્ટ્રોંગ દવા આપવાથી સામો ઉલટીમાં વધારો થાય છે અને દર્દી વધારે બેચેન બને છે, તેવા વખતમાં ડાક્ટરો સાદી અને સીંપલ દવાઓ બની શકે ત્યાં સુધી આપવાની તજવીજ કરશે તો દર્દીને તથા પોતાને બેઉને લાભ કરશે, એવુ મારૂં માનવુ છે.

૫ ન્યુમોનીઆવાળા તથા થોડી ઘણી ખાંસીવાળા દરદીઓ માટે નીચેનુ પ્રીસ્ક્રીપ્શન મને બહુ મનમાનતું લાગ્યો છે અને ઘણા ખરા દર્દીઓને આરામ થયો છે.

લાયક ૨ એમોનીયા એસેટટીસ ૧ ઔંસ. પોટાસ સાયટ્રસ ૧॥ ડ્રામ, પોટાસ નાયટ્રસ ૧ ડ્રામ, ટીંચરસીલા ૧ ડ્રામ, ટીંચર સીનીધા ૨ ડ્રામ ટીંક્ચર સ્ટોફેનથાઇ ૧ ડ્રામ, સીરપ પેલુ ૨ ડ્રામ, પાણી સાદુ ૬ ઔંસ, એમાંથી છઠ્ઠો ભાગ દરેક ૨ કલાકે આપવો

૬. દર્દીને બહુ નબળાઇ હોય અથવા તો ન્યુમોનીઆ હોય તો એક નાની ચમચી (ટી સ્પુન) બ્રાંડી બે તોલા પાણી સાથે અવારનવાર આપવી. એકી વખતે એક ચમચી કરતાં વધારે આપવી હું પસંદ કરતો નથી.

આશા છે જે ઉપર લખેલી વિગતો ધ્યાનમાં રાખવાથી લોકને સારો લાભ છે

બીજા ઉપાયો.

વૈદ્ય જયશંકર હર્ષશંકર જણાવે છે કે,—

લીંબડાનાં પાન ગૌ મૂત્રમાં પલાળી સુકવી એરંડીયા તેલમાં શેકવાં. તળાઇને તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં વીશમે ભાગે તીખા અથવા દશમે ભાગે સુંઠ

નાંખી ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરી લીંબુના રસના પુટ આપી ગોળીઓ બનાવવી અથવા ચુરણ ઠંડા પાણીમાં લેવુ પણ તે સાથે જીવની સ્થિતિનો ખ્યાલ કરવો. વારંવાર ચાહ અથવા એવા ઉકાળા કે કાફી શરબતો શરીરને નુકશાન કર્તા છે તેમજ એવાં પીણાં પરિણામે ઝેરરૂપ થઈ શરીરને તદન ઝેરરૂપ રોગી બનાવી જીંદગીનો નાશ કરવા સહાયભૂત થાય છે તેનો ત્યાગ કરવો અને ખરેખરા સ્વાત્માનુભવિ અને સ્વાશ્રયી બનવુ.

વૈદ જીવણરામ માણેકરામ ઓઝા જણાવે છે —(૧)અરડુસો તોલા ૯, કોલબો તોલો ૧, કરીયાતુ તોલો ૧, પીપરીમૂળ તોલો ૧, પીત્તપાપડો (ખરસાણીઓ) તોલો ૧. ગળો તોલો ૧, સુગંધી વાળો (વીરણવાળો) તોલો ૧, સુંઠ તોલો ૧ આ આઠ ચીજો ગાંધીને ત્યાંથી લાવી અધખોખરી કરી પાંચ ભાગ કરવા દરરોજ એક ભાગ એક શેર પાણીમાં ઉકાળી અડધો શેર પાણી રહે ત્યારે ગાળી લઈ શીશીમાં ભરી મૂકવુ. દરરોજ દિવસમાં ત્રણ વખત એકેક ભાગ આપવો દરદીને જેમ બને તેમ શર્દીથી દૂર રાખવો. માથા ઉપર બરફ ન મૂકતાં ગુલાબજળ અથવા ઠંડા પાણીનાં પોતા મૂકવાં. ખાવામા ફકત ભાતની ધાણીની અથવા મોળા મમરાની કાંજી મીઠું નાખી આપવી એ સીવાય બીજુ કંઇ આપવુ નહી. એનાથી ત્રણ દિવસમાં તાવ, ખાસી, ઉલટી સરદી વિગેરે નાબુદ થઈ જશે. દરદીને સારી રીતે આરામ થયા પછી અનાજ ખાવા દેવુ આ ઉપાય તરત ચાલુ કરવાથી ત્રણ દિવસમાં આરામ થાય છે અને રોગ આગળ વધવા પામતો નથી

આમદ હુસેન ચશમાવાળા મીં૦ મહમદ હુસેન જણાવે છે કે, મારી પાસે નીચેના એક દરવેશનો જુનાની નુસ્ખો છે. એ નુસ્ખો મે પોતે જાતે કેટલાક દરદીઓ ઉપર તેઓની હાલત તપાસી અજમાવી જોયો છે બાર વરસની ઉપરનાં દરદીઓ માટે નુસ્ખો લેવાનુ પ્રમાણ નીચે મુજબ છે—કાચકીના પાલા (કુમળાં પાદડાં) નો રસ તોલા ૩), મધ ચોખો તોલો ૧) ઉપર જણાવેલી બે જણસો સાથે મીલાવી દિવસમાં ત્રણ વખત સરખે ભાગે લેવી (પીવી) અને બાર વરસથી નાની ઉમર વાળાને ઉમરના પ્રમાણમાં આપવો અને મોટા માણસને અથવા બચ્ચાને છાતીમા દરદ હોય તો ઉપાય બીજો–પાનમા ખાવાનો ચુનો તેમાં તેટલું જ મધ મેળવી લેપ કરીને છાતી ઉપર લગાડવો.

શાસ્ત્રી ત્રિભુવન રામજી શર્મા જણાવે છે જે ત્રિભુવનકીર્તિ તથા સુદર્શનાદિ દવાનો ખોહોળો ઉઠાવ દરેક ફાર્મસીમા થાય છે તે તાવને માટે તથા ત્રિદોષને માટે સારો ઉપાય નીવડયો છે. ઉપચારમાં લીમડાનુ દાતણ કરવુ બારીબારણે લીલો લીમડો તથા તુલશીજી બાધવાં. લીમડાનાં સુકાં પાદડાં, ઇસેસ, તથા ચંદનની ધુમાડી દેવી કરીઆતું. કડુ, અતિવિષની કળી, ફટકડી ફુલાવેલી, મરી, પીપર, તથા ધરાની શાતરા, કરીઆતુ તથા ઇન્દ્રજવ, કાયફળ, તથા વાવડીંગ, એ ત્રણ દવા સમાન ભાગે મેળવી ઉપરની દવા સમભાગે લઈ ખાંડી કપડ છાણ કરીને તુલશીના રસમાં વટાણા પ્રમાણે ગોળી કરીને મોટા માણસને દિવસમા ત્રણ વખતે દૂધ અથવા ચા સાથે ત્રણ ત્રણ લેવી. બાળકને દિવસમા ત્રણ વખત આપવાથી હુમલો અટકે છે.

દા. ચંદુલાલ અંબાલાલ દેસાઈ, આસીસ્ટન્ટ સર્જન જણાવે છે કે, મેં આજ સુધી હજારો દર્દીઓ ઉપર આ રોગ અટકાવવાના ઉપાય તરીકે તેમજ બીમારી દરમ્યાન નીચેની દવાઓનો લગભગ દોઢ મહિનો ઉપયોગ કર્યા પછી જણાવવાની રજા લઉં છુ દરેક માણસે સવારના પહોરમા કંઈ પણ ખાધા સીવાય અથવા છેવટે ચહા પણ પીધા સીવાય કોઇ પણ દર્દીને જોવા જવું નહિ. સામસામુ મોં કરી તેનો સીધો શ્વાસ આપણા મોમા આવે નહિ તેવી રીતે બેસવાથી આ રોગનો ચેપ આવવાનો સંભવ ઘણો જ ઓછો છે દરીક વાગ્યાના શુમારે ફકત એકજ ગ્રેન ક્વીનાઇન (જે પોસ્ટમાં મળે છે તે અથવા વેચાતુ લાવી) અને ફકત એક ગ્રેન કેફીન સાઇટ્રેટ એ બેનુ એક પડીકુ કરી ઠંડા પાણી સાથે પી જવું. જ્યારે જ્યારે જરાક ગ્લાનિ લાગે, હાડકાં સુસાય, ગળામાં, કે છાતીમાં લહાય બળે કે તરતજ એક ઉપરનુ પડીકું લઈ લેવુ કે તરતજ સારૂં લાગશે. કોઇએ પણ ક્વીનાઇન કે કેફીન વધુ લેવાનો લોભ કદી પણ કરવો નહિ. એમ મારો અનુભવ કહે છે આ દવા ઘણી સોંઘી પડશે. ને તેથી પાંચ, પચીસ

પડીકાં સાથે રાખવા તે સલાહ ભરેલું છે. પછી કેલોમલની એક ગોળી બે ગ્રેનની લીધા પછી નીચેનું મીક્શ્ચર લેવાથી બીજે દિવસે ઘણુ કરી તાવ ઉતરી જાય છે—

એમોનીયા કલોરાઇડ પંદર ગ્રેન, એકસ્ટ્રેક્ટ ગ્લીસરાઇઝા લીક્વીડ બે ડ્રામ, વાઇન એન્ટીમોનીયાલીસ પંદર ટીપાં, પોટાસ નાઇટ્રસ પંદર ગ્રેન, પોટાસ સાઇટ્રસ પંદર ગ્રેન, લાયકર એમોનીયા એસીટેટીસ ચાર ડ્રામ, પાણી પાશેર.

આ બધુ ભેગુ કરી ચાર ભાગે દર પાંચ કલાકે પીવું, ઝાડો બરાબર સાફ નહિ હોય તો દવામાં સોડા સલ્ફ ૭ ડ્રામ ઉમેરવુ. આશા છે. કે અટકાવ તરીકે બતાવેલા ઉપાયનો ઉપયોગ કરવાથી જરૂર ફાયદો થશે.

વિવિધ નોંધ.

ચાલુ માસમા લડાઈ અને સુલેહ એને માટે સેંકો ઉતેજાર બન્યા છે

લડાઈ અને સુલેહ

લડાઈમાં હવે મિત્રરાજ્યોનો વિજય સભળાય છે જર્મનોને ધીમે ધીમે ફ્રાન્સમાંથી હાકવા માંડયા છે. અને જ્યાં ત્યા મિત્રરાજ્યો જીતતાં જણાય છે. તે દરમીયાન સુલેહને માટે પ્રેસીડેન્ટ વીલ્સને લખેલા પત્રનો જવાબ હજુ ફરી વળ્યો નથી આ માસની અધવચમાં—જર્મની શરણે થયુ છે અને ડૉ. વીલ્સનની સરતે કબુલ કરી હાલ લડાઈ મુલ્તવી રાખી સુલેહ કરવા તત્પર થયુ છે. એવો ગપગોળો આવ્યો હતો. પણુ તે વાત પાછળથી ગપ ઠરી હતી. તો પણુ જર્મનીનું બળ હાલ ઘટતુ જાય છે એટલે તેને સુલેહ કર્યા વગર છુટકો નથી. બલ્ગેરીઆએ છુટી સલાહ કરી છે. હવે આસ્ટ્રીયા અને તુર્કી પણ જો જર્મની નહિ માને તો તેમ કરવાનો સંભવ છે અમેરીકાની મદદ આવી પહોચતા આપણા બળમા વધારો થયો છે અને હવે સુલેહ હાથ વેતમા થશે એમ મનાય છે.

પ્રજા ઉપર એક પ્રકારનો દૈવિકોપ હોય તેમ હાલનો જમાનો જોતાં જ-

દૈવી કોપ કે શું?

ણાય છે એક બાજુ લડાઇને લીધે તમામ ચીજો મોંઘી થઈ પડી, તેમાં દુકાળે વધારો કર્યો. એટલે અનાજ પણ મોંઘું થઈ ગયું, ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના માણસોના દુઃખ વધ્યાં વરસાદ પાછળથી વરસશે એમ જણાતુ પણ તે તો જન્માષ્ટમી ઉપર વરસી અલોપ થઈ ગયો એટલે હવે હાલડતો કાળ પડયો. તેમાં ગયે માલ પ્લેગે માણસોને હેરાન કર્યા અને આ વર્ષે ઇન્ફ્લુએન્ઝા આવ્યો પ્રથમ મુંબાઈમાં જણાયો ને ધીમે ધીમે તેનો પ્રવેશ ગામેગામ અને શહેરેશહેરમા થયો છે. અને પ્લેગ કરતાં પણુ વધુ માણસો મરે છે. આ પ્રકારે લડાઇની મોંઘવારી દુકાળ અને રોગચાળાથી માણસો હેરાન હેરાન થઇ ગયા છે. અને જાણે પ્રલયકાળ હોય નહિ તેવી રીતે મનુષ્યોના સંકટનો પાર રહ્યો નથી. આ સંકટોને ટાળવા માટે મુંબાઇમા ફંડો થયા છે, અને અમદાવાદમાં ગુજરાત સભાએ ઇન્ફ્લુએન્ઝા રીલીફ કમીટી નીમી ઘેરઘેર મફત દવાઓ આપવાની યોજના કરવા માંડી છે. અને દુકાળને માટે પણુ તપાસ ચાલે છે. તો પણુ દૈવિકોપ આગળ મનુષ્યનું શુ ચાલે! હવે તો બનતા ઉપાયો લેવા અને ઇશ્વરનું આરાધન કરી સંકટોને ટાળવા પ્રાર્થના કરવી એજ અગત્યનું છે

આ મહિનામાં લુંટફાટની બુમ નથી ગયા મહીનામાં ખેડા જીલ્લામા તથા બીજાં સ્થળોએ જે

લૂંટફેટ

લુંટફાટ ચાલતી હતી તે સરકારે એકદમ બંદોબસ્ત કરી મટાડી છે. આણંદમાં પોલીસપાર્ટી મૂકી લુટારાઓને જ્યાં મળે ત્યાંથી પકડી યોગ્યશિક્ષા કરવા માંડી છે. જેથી તેની તો શાંતિ થઇ છે એટલે એ એક દુઃખ તો ટળ્યુ છે હવે દુકાળ સામે રક્ષણુ મેળવવા, રોગચાળો મટાડવાના ઉપાયો લેવા સરકાર બંદોબસ્ત કરી રૈયતને સુખ આપશે એવી આશા છે.

આવતી કોંગ્રેસને માટે લો. મા તિલકની ચુંટણી થઇ હતી પણ તેઓ

કોંગ્રેસના પ્રમુખ

વિલાયત ગયા હોવાથી તેમનાથી હાજર થઇ શકાશે નહિ તેથી બીજા પ્રમુખ ચુંટવાનું જણાવ્યું છે. પંડિત મદનમોહન માલવીયા ચુંટાય તેમ લાગે છે. કારણુ કે મી મોતીલાલ નહેરૂ અને સર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે પ્રમુખપદ સ્વિકારવાની ના પાડી છે.

ગુજરાત રાજકીય પરીષદ તા ૮-૯-૧૦ નવેંબરના રોજ ઓ. મી.

રાજકીય પરિષદ

વીઠ્ઠલભાઈ પટેલના પ્રમુખ પદે નડીઆદ ખાતે ભરાશે. આ પરિષદ મુલતવી રાખવાનો ઘણાનો મત હતો પણુ વધારે મતે પરિષદ ભરવી એમ નક્કી થયું છે.

મુબાઈના લોકપ્રિય ગવર્નર—ના લોર્ડ વીલીંગ્ડનની મદ્રાસ ખાતે જાય છે અને મુંબાઇના ગવર્નર તરીકે કેપ્ટન—જ્યોર્જ લોઇડ નીમાયા છે.

वैद्यक टुचका.

સાપના ઝેરના ઉપાયો.

ઇશ્વરમલ યા ઇશ્વરી નામની એક પ્રકારની વેલ થાય છે તેને ગુજરાતીમાં નોરવેલ યાને કાનભેર કહે છે, તે પૂર્વ બંગાળ, આસામ, મધ્ય પ્રદેશમાં અને મુંબઈની આસપાસ વધુ થાય છે તેનામાં સાપનુ ઝેર નાશ કરવાનો ઉત્તમ ગુણ છે તેની વેલ ઝાડ ઉપર ચઢીને વધે છે તેનાં પાન ૨ થી ૪ ઈંચ લાંબાં ને ૧ થી ૨ ઈંચ પહોળા થાય છે. કાચાં પાન લાંબાં ને પાતળા થાય છે પાનને કીનારી હોય છે તેમા ૨ થી ૫ નસો હોય છે તેના પાન તોડવાથી તીવ્ર ગંધ ઉત્પન્ન થાય છે તે કવીનાઇન જેવાં કડવા થાય છે સુકાં પાન કડવા લાગતાં નથી સાપનું ઝેર ઉતારવા માટે તે પ્રસિદ્ધ છે. ઇશ્વરમૂલની ગંધથી સાપ નાસી જાય છે, તેનું સંસ્કૃત નામ रुद्रजटा છે. આયુર્વેદનાં પુસ્તકોમા પણ તેને સાપનું વિષ હરનારી જણાવી છે. મરાઠીમા ઇશ્વરમુલ કે સાપસન કહે છે લેટીનમાં અરિષ્ટો લોકિયા ઇંડિકા કહે છે જ્યાં ઇશ્વરમૂળા હોય છે ત્યાં સાપ રહેતો નથી ઘણા લોકો તેને અને તેના ગુણને જાણતા નથી અલ્હાબાદના કમીશનર આર લૉ ખારકે આ દવાનો સાપના ઝેર ઉપર વારવાર પ્રયોગ કરતા હતા તેનાથી ઘણા માણસો બચ્યા હતા મી. ધરેન ડી. કલેકટરે આ દવા તેમને બતાવી હતી. તેમણે તે વનસ્પતિના પાનથી ઘણા માણસોને ઝેર ઉતાર્યું હતું, ૧ પાન વાટી તેને ડખ ઉપર ચોપડવુ અને બે પાન વાટી તેનો રસ પાવાથી સાપનું ઝેર ઉતરે છે અચેતન માણસ પી શકે નહિ તો ગુદાદ્વારા પીચકારીવડે રસ આપવાથી ઝેર ઉતરે છે. આ રસ તુરત લોહીમાં ભળી જાય છે અને તેથી ઝેર ઉતરે છે. (વૈદ્ય)

આ સંબંધમાં જે માણસોને અનુભવ હોય અને વનસ્પતિને ઓળખતા હોય તેમણે પોતાનો અનુભવ લખી મોકલવાથી પ્રકટ કરીશુ તેના છોડને અમારા તરફ મોકલવાથી તેના ઓળખાણ માટે વધુ ખુલાસો થશે સાપના સેંકડો કેસો બચતા નથી આ દવા ચમત્કારી લાગે છે તો અનુભવ કરવા ભલામણ છે

ઇન્ફ્લુએન્ઝા તાવનાં ચિન્હ

તેનાથી માથામાં બરડામાં કે સાંધામાં સખત દુખાવો થાય છે. જાણે કોઈએ માર માર્યો હોય તેમ થાય છે. શરૂઆતમા ટાઢ વાઇને ચમકારી આવે છે છીંકો આવે છે, ઉધરસ થાય છે સળેખમ ને શરદી થાય છે. જેમાં શ્વાસ પણ મુશ્કેલીથી લેવાય છે સળેખમ ને શરદી આ તાવનાં મૂખ્ય દરદો છે. તેમાંથી ઘણી વખતે ન્યુમોનીયા થતા દરદી મરી પણ જાય છે

૧ તાવ—કરીયાતુ હરડે, નાગરમોથ, સુંઠ, પીંપર, પીંપરીમૂળ, ધમાસો, વાળો, પટોળ, કડુ, ખડસલીઓ, કચોરા, રીંગણી, ત્રાયમાણ, બળદાણા, કાકચીઓ, ઈંદ્રજવ, અતિવિષ એ સર્વ ઔષધોને સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી તેમાંથી સવાર સાંજ ૦ા તોલા પાણી સાથે લેવાથી ઇન્ફ્લુએન્ઝા તાવ—ટાઢીઓ તાવ, અને વિષમજ્વર મટે છે.

કોલેરા—કાળાંમરી ૨ ગ્રેન, હીંગ ૨ ગ્રેન અને ાા ગ્રેન અફીણ મિશ્ર કરી એક ગોળી કરવી એ પ્રમાણેની ગોળીઓ કરી દર બબે ત્રણ ત્રણ કલાકે એકેકી ગોળી આપવાથી કોલેરા મટે છે.

રક્તસ્રાવ યાને પ્રદર—લીમડાની છાલના રસમાં જીરૂ નાખી ૭ દીવસ આપવાથી સ્ત્રીઓનાં પ્રદર મટે છે

કોલેરા ન થાય—કોલેરા ચાલતો હોય તે વખતે લીમડાના પાન ૧ તોલો અને ૧ રતીભાર કપુર અને તેટલીજ હીંગ નાખી તેની ગોળી કરવી પછી તે ગોળી ૬ માસા ગોળમાં મેળવી રોજ રાત્રે ઉંઘવાની પહેલાં આપવાથી કોલેરા થતો નથી. આનો રોજ ઉપયોગ કરવાથી માણસ મરી પડતો નથી

બાળકને ગળું પડે—ને તાળવે ખાડો પડે તો વજ અને જાયફળ દુધમાં કે ઘીમાં ઘસી તાળવા ઉપર લેપ કરવો જેથી મટે છે.

બાળક માટી ખાય ને પેટ વધે તો—તેને ગેરૂ ખાવા આપવો જેથી વધેલુ પેટ ઉતરી જાઇ બાળક મજબુત થાય છે

ગોળો ચઢવો—જવખાર ૩ માસાને ગોળ ૩ માસાની ગોળી કરી આપવાથી ગોળો મટે છે ને ચુંક પણ મટે છે.

ચોથીઓ તાવ—ફુલાવેલો ટંકણખાર ૨ રતી પાનમાં ખવરાવવાથી તાવ મટે છે.

ચાંદી—કાથો, સેમળાનો ગુંદર, સોપારીની રાખ, શંખજીરૂ અને બોરડીની છાલ સર્વે સરખે ભાગે લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી ચાંદી ઉપર દાબવાથી ત્રણ દિવસમાં ચાંદી રૂઝાઇ જાય છે.

હરસ—નાગલા દુધેલીનાં પાન ઘીમાં તળી ચાર તોલા ખાવાથી હરસમાં લોહી પડતું હોય તો તે મટે છે.

કમળો—એરંડાનાં પાનનો રસ ૪ તોલા ને ગાયનું દુધ ૪ તોલા એકત્ર કરી રોજ પીવાથી કમળો મટે છે

પુસ્તક ૬ ઠું
અંક ૧૦ મો

ભાગ્યોદય

ડીસેમ્બર
સને
૧૯૧૮

जे ते प्रसंगमांथी पण प्राणीमात्रनुं हित करवुं एमाज प्रभुनी दयालुता छे.

(તમે શા માટે શ્યામ મહોલ, એ લય.)

પ્રભુ આપ તે દયાના નિધિ ક્યાંથી કહાવતા,
ક્યાથી કહાવતા, શુ લોક સઉ બનાવતા. પ્રભુ.
રક્ષણ-કરતા ખડકથી, રક્ષો વાયુથી તેમ,
વિપરીત માર્ગે વહી જતું, રક્ષો આણી પ્રેમ,
ઠેઠ સુધી સરળપણે ચલવી આ નાવને,
તટ નિકટ આવતાં, તમે ડુબાવતા;—
સંપત્તિ દઇ કોઇને, દો છો તેનું દુઃખ,
સંપત્તિ લઇ કોઇની લો છો તેનું સુખ,
લઇને પદાર્થ કોના, દઇને પદાર્થ કોને,
જે તે રીતેથી સર્વને અકળાવતા,—
દો છો બળ તેને પ્રભો ! કસોટી કરી દો ત્રાસ,
દુર્બળને તો દુઃખ વિના, બીજી હોય ન આશ,
ચિંતા, ભય, મૃત્યુ, ક્લેશ આદિ વિવિધ ભઠ્ઠીમા,
નાખીને સર્વ કોઇને શેકાવતા,—
તૃપ્તિ ધરનારા નિકટ, ધરતા લાલચ ખુબ,
અતૃપ્ત જન પણ વિઘ્નમાં, પડયા દીસે દુઃખ કુપ,
સાધન કરનાર અને શ્રદ્ધાળુ કેરૂં પણ,
તેલ કાઢવામા કંઈ ન ખામી રાખતા,—
ભક્તિ કરે કે જ્ઞાન લે, પણ તેને નથી સુખ,
જ્ઞાન ભક્તિથી વિહીન તે,-પણ રહે સુખથી વિમુખ
આપના આશ્રયી અને નિરાશ્રયી સઉને,
ઘડી હસાવતા અને ઘડી રડાવતા;—
સરળ-ચાલતું હોય જ્યાં, ત્યાં વચમાં દો ભંગ,
સ્નેહ તોડતા કોઇને, દો છો કોને સંગ,

वैद्यक टुचका.

સાપના ઝેરના ઉપાયો.

ઇશ્વરમુલ યા ઇશ્વરી નામની એક પ્રકારની વેલ થાય છે તેને ગુજરાતીમાં નોરવેલ યાને કાનભેર કહે છે, તે પૂર્વ બંગાળ, આસામ, મધ્ય પ્રદેશમાં અને મુંબઈની આસપાસ વધુ થાય છે તેનામાં સાપનું ઝેર નાશ કરવાનો ઉત્તમ ગુણ છે તેની વેલ ઝાડ ઉપર ચઢીને વધે છે તેનાં પાન ૨ થી ૪ ઈંચ લાંબાં ને ૧ થી ૨ ઈંચ પહોળાં થાય છે કાચાં પાન લાંબાં ને પાતળાં થાય છે. પાનને કીનારી હોય છે તેમા ૨ થી ૫ નસો હોય છે તેના પાન તોડવાથી તીવ્ર ગંધ ઉત્પન્ન થાય છે તે કરીનાઇન જેવાં કડવા થાય છે સુકાં પાન કડવાં લાગતાં નથી સાપનું ઝેર ઉતારવા માટે તે પ્રસિદ્ધ છે ઇશ્વરમુલની ગંધથી સાપ નાસી જાય છે, તેનું સંસ્કૃત નામ रुद्रजटा છે. આયુર્વેદનાં પુસ્તકોમા પણ તેને સાપનું વિષ હરનારી જણાવી છે. મરાઠીમાં ઇશ્વરમુલ કે સાપસન કહે છે લેટીનમાં અરિષ્ટો લોકિયા ઇંડિકા કહે છે જ્યાં ઇશ્વરમૂળ હોય છે ત્યાં સાપ રહેતા નથી. ઘણા લોકો તેને અને તેના ગુણને જાણતા નથી અલ્હાબાદના કમીશનર આર લૉ ખાસ્કે આ દવાનો સાપના ઝેર ઉપર વારવાર પ્રયોગ કરતા હતા તેનાથી ઘણા માણસો બચ્યા હતા. મી. પટેન ડી. કલેકટરે આ દવા તેમને બતાવી હતી. તેમણે તે વનસ્પતિના પાનથી ઘણા માણસોને ઝેર ઉતાર્યું હતું, ૧ પાન વાટી તેને ડંખ ઉપર ચોપડવુ અને બે પાન વાટી તેનો રસ પાવાથી સાપનું ઝેર ઉતરે છે અચેતન માણસ પી શકે નહિ તો ગુદાદ્વારા પીચકારીવડે રસ આપવાથી ઝેર ઉતરે છે આ રસ તુરત લોહીમા ભળી જાય છે. અને તેથી ઝેર ઉતરે છે (વૈદ્ય).

આ સબંધમાં જે માણસોને અનુભવ હોય અને વનસ્પતિને ઓળખતા હોય તેમણે પોતાનો અનુભવ લખી મોકલવાથી પ્રકટ કરીશુ તેના છોડને અમારા તરફ મોકલવાથી તેના ઓળખાણ માટે વધુ ખુલાસો થશે. સાપના સેંકડો કેસો બનતા નથી. આ દવા ચમત્કારી લાગે છે તો અનુભવ કરવા ભલામણ છે.

ઇન્ફ્લુએન્ઝા તાવનાં ચિન્હ.

તેનાથી માથામાં બરડામાં કે સાંધામા સખત દુખાવો થાય છે જાણે કોઈએ માર માર્યો હોય તેમ થાય છે. શરૂઆતમા ટાઢ વધને ચમકારી આવે છે છીંકો આવે છે, ઉધરસ થાય છે સળેખમ ને શરદી થાય છે જેમાં શ્વાસ પણ મુશ્કેલીથી લેવાય છે સળેખમ ને શરદી આ તાવનાં મૂખ્ય દરદો છે. તેમાંથી ઘણી વખતે ન્યુમોનીયા થતા દરદી મરી પણ જાય છે.

૧ તાવ—કરીયાતુ હરડે, નાગરમોથ, સુંઠ, પીંપર, પીંપરીમૂળ, ધમાસો, વાળો, પટોળ, કડુ, ખડસલીઓ, કચોરા, રીંગણી, ત્રાયમાણ, બળદાણા, કાકચીઓ, ઇંદ્રજવ, અતિવિષ એ સર્વ ઔષધોને સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી તેમાથી સવાર સાંજ ০। તોલા પાણી સાથે લેવાથી ઇન્ફ્લુએન્ઝા તાવ—ટાઢીઓ તાવ, અને વિષમજ્વર મટે છે

કોલેરા—કાળામરી ૨ ગ્રેન, હીંગ ૨ ગ્રેન અને ০।। ગ્રેન અફીણ મિશ્ર કરી એક ગોળી કરવી એ પ્રમાણેની ગોળીઓ કરી દર બબે ત્રણ ત્રણ કલાકે એકેકી ગોળી આપવાથી કોલેરા મટે છે.

રક્તસ્ત્રાવ યાને પ્રદર—લીમડાની છાલના રસમાં જીરૂ નાંખી ૭ દીવસ આપવાથી સ્ત્રીઓનાં પ્રદર મટે છે

કોલેરા ન થાય—કોલેરા ચાલતો હોય તે વખતે લીમડાના પાન ૧ તોલો અને ૧ રતીભાર કપુર અને તેટલીજ હીંગ નાંખી તેની ગોળી કરવી પછી તે ગોળી ૬ માસા ગોળમાં મેળવી રોજ રાત્રે ઉંઘવાની પહેલાં આપવાથી કોલેરા થતો નથી. આનો રોજ ઉપયોગ કરવાથી માણસ માંદા પડતો નથી

દરિદ્રતાની ઘટી ઇચ્છા કરવાથી સંતુષ્ટ થતો નથી.

જો તમે તમારામાંથી પ્રેમનાં કિરણોને પ્રસારશો તો ઉદ્વેગરૂપી ઘોર અંધકાર એકદમ નાશ પામશે. જો તમે માત્ર કાર્યસિદ્ધિનું જ ચિંતન કરશો તો તેને તમે પ્રાપ્ત કરી લેશો પરંતુ જો તમે આ વસ્તુઓનેજ તમારૂં હૃદય સોંપી દેશો તો તમારી કૃતકાર્યતા માત્ર થોડા સમયને માટેજ રહેવાની. યાદ રાખજો કે આત્માની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ પણ આવશ્યક છે જ્યાં સુધી આધ્યાત્મિક અને લૌકિક બન્ને પ્રકારની બાતોમાં સમાન ઉન્નતિ ન થાય, ત્યાં સુધી લૌકિક આનંદ પ્રાપ્ત થઇ શકતો નથી

મનુષ્ય એ સ્વભાવનો દાસ છે વિશેષ અવસ્થા સુધી તેનો વિકાસ પણ સ્વભાવને અધીન અબુદ્ધિ પૂર્વકજ થાય છે. પણ તે પછી મનરૂપી મનુષ્ય પૂર્ણ સ્વતંત્ર બની રહે છે તે વખતે આપણે જે કાંઇ આપણા મનમાં ઇચ્છા રાખતા હોઇએ છીએ તે સ્વરૂપ બની શકીએ છીએ તે વખતે જે આપણી સત્તાના અંશરૂપ છે અને નૈત્રિક વિકાસને માટે બનેલી છે તેવી પ્રકૃતિના નયમોને અધીન થઇ રહીએ છીએ. માનસિક વિજ્ઞાનની પ્રતિજ્ઞા છે કે, આપણે પાપનો ત્યાગ કરીને તેનું સ્થાન પુણ્યને આપી શકીએ છીએ પરંતુ પ્રકૃતિના નિયમોમાંથી આપણે કદી મુક્ત થઇ શકતા નથી. આપણી ભૂલોજ આપણો માનસિક વિકાસ કરનાર મૂખ્ય કારણ ભૂત છે.

મનુષ્યમાત્રમાં જે શક્તિ છે તે તેની અંદરથીજ બહાર જણાય છે તમારા ભૌતિક શરીરની અંદર સર્વ માનસિક શક્તિયો ભરેલી છે. તમારૂં આધ્યાત્મિક અને સૂક્ષ્મ શરીર પણ તેની અંદર છે. જીવન તથા કથન, માત્ર મૃત્યુનું, પ્રેમનું, મહત્વનું, શક્તિનું અને જે બનાવ પ્રથમ બન્યો હોય તેનું સઘળું જ્ઞાન, અને આત્માના સઘળા શિક્ષણો ભૂતકાળની સ્મૃતિમાં બંધ છે. એ સર્વ આપણે જાણીએ છીએ પૂર્વ જન્મના સ્મૃતિના તાળાને ઉઘાડવાનીજ માત્ર વાર છે તેને ઉઘાડતાંજ તમે તમારી સામે એક એવા જ્ઞાનનો ભંડાર જોશો કે જેનો સંભવ હોવાની કલ્પના પણ તમે પ્રથમ કરી નહિ હશે

કેટલીક હદ સુધી આપણે અદૃષ્ટને સ્વાધિન પણ છીએ પણ જ્યાં સુધી પ્રત્યેક જન્મની, સાધારણ બાબતોનો સંબંધ છે. ત્યાંસુધી તેને માટે આપણે એકલાજ ઉત્તરદાતા છીએ. પ્રત્યેક સ્ત્રી અને પુરુષ એક શક્તિ છે તેની અંદર દેવત્વની સઘળી સમ્ભાવના છે તેનો પ્રકાશ કરવાને માટે બહાર શોધ કરવાની કાંઇ જરૂર નથી તે સર્વ તેની અંદર મોજુદજ છે અને જેથી પોતાની અંદરજ આ શક્તિની શોધ કરવાથી તે મળી શકે તેમ છે. અપૂર્ણ.

स्वरुपे-स्थिति थवा प्रोत्साहन.

(લેખક—દેસાઈ મોતીલાલ મથુરભાઈ મહુધાવાળા.)

(રાગ—અરજ સ્વિકારો સ્નેહી શામળીયા.. . ...)

નિજ મન રોકી ચડજો ગગનમાં, જ્યાં છે અભય પદ હાલારે;
પ્રેમે ભેટી સ્વરૂપ નિહાળો જે છે જગના ત્રાતારે. નિજ.
ત્રિવેણી ત્રટ ઘટ દોડીને, માંડો સીધી સુરતારે,
તાન ત્રિપૂટીનું ટળી જાશે, ભેટી રહો દુખ હર્તારે. નિજ.
અહંમ્ 'પણું' આહીંયાં ગળી જાશે, અનહદ નાદ સુણાતાંરે;
સ્વરૂપ વિષે અહીં સહજ સમાશો, સહેજે જીવત્વ હણાતાંરે. નિજ.
પરમાનંદની પ્રાપ્તિ પમાશે, સહેજે જ્યોત જોતાંમાંરે;
અનવધિ કલેશ જીવનનો ફેરો ટળે સ્વરૂપે સમાતાંરે. નિજ.

श्री रामचंद्रना लौकिक व्यवहारोनुं अलौकिक रहस्य.

[અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઇ સંઘવી.]

શ્રી ભગવાન વિષ્ણુનો અવતાર થવાથી પણ શ્રી રામચન્દ્રજીના જીવનમાં પ્રાકૃતજનોની માફક અનેક આચરણ જોઇ લોકો સંશયયુક્ત થઇ જાય છે, દૃષ્ટાન્તરૂપથી સમજી શકાય છે કે લંકાપુરીમાં અગ્નિપરીક્ષાદ્વારા, સમસ્ત દેવતાઓની સન્મુખ, સીતા પૂર્ણ પવિત્ર છે, એ વાત સિદ્ધ થવા છતા, ફરી સામાન્ય પ્રજાની મિથ્યા વાતોથી સામાન્ય કીર્તિને માટે નિરપરાધિ સીતાજીને ગર્ભવતી અવસ્થામાં વનવાસનું દુઃખ દેવું એ ઘણી જ મર્મભેદી ઘટના પ્રતીત થાય છે. આ કરતાં તો તે મિથ્યા દોષારોપ કરવાવાળી પ્રજાને બોલાવી, લંકાપુરીની ઘટના બરાબર સમજાવી હોત તો ઠીક થાત. બીજી વખત કેટલાક વર્ષ વનવાસ રહ્યા બાદ જ્યારે મહર્ષિ વાલ્મીકિ સીતાજીને લઇ રામચંદ્રજી પાસે આવ્યા અને કેટલાક કઠણ સોગન આપી સીતાને ફરી ગ્રહણ કરવાને તેમણે રામચંદ્રજીને કહ્યું, તેથી પણ રામચંદ્રજી સંતુષ્ટ ન થતા સમસ્ત સંસારના લોકોની રૂબરૂ સીતાને ઉભી રાખી સોગન ખાવા કહ્યું આ વાત હૃદયને ચોંકાવનારી જણાય છે. તે સિવાય લક્ષ્મણ તથા સીતાને માટે પ્રાકૃતજનોની માફક રડયા કરવું, અને પોતાનું સ્વરૂપ પૂર્ણતયાથી ભૂલી જવું, તથા બ્રહ્માજી પ્રત્યે પોતાના સ્વરૂપના વિષયમાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરવી, એ સર્વ વાતો મનુષ્યના ચિત્તને સંશયયુક્ત કરે છે. જેથી ક્યા ક્યા પૂર્વના દૈવ કારણોથી આ બાબતની ઘટનાઓ થઇ તે ક્રમશઃ જણાવવામાં આવે છે શ્રી રામાયણમાં લખેલ છે કે, કોઇ વખત મહર્ષિ દુર્વાસાને મહારાજા દશરથે પોતાના વંશના વિષયમાં પ્રશ્ન પુછેલો જવાબમાં મહર્ષિએ કહેલુ કે— " પૂર્વ કાલમા દૈત્યાસુરના સંગ્રામમાં અસુરગણ દેવતાઓ દ્વારા પરાસ્ત થઇ ભૃગુપત્નીને શરણે આવેલા અને તેમના દ્વારા અભય પ્રાપ્ત કરીથી નિસંકોચ ત્યાં રહેવા લાગ્યા પરંતુ સુરપતિ વિષ્ણુએ ભૃગુપત્નીને અસુરોને આશ્રય દેવાવાળી જાણી તીક્ષ્ણધારના ચક્રથી તેનુ માથુ કાપી નાખ્યું. મહર્ષિ ભૃગુ પોતાની પત્નીની આ સ્થિતિ જોઈ ક્રોધાયમાન થઇ ગયા. તેમણે વિષ્ણુને શાપ દિધો કે—" તમે મારી નિરપરાધિ પત્નીને મારી નાખી છે, તો તમારે પણ મનુષ્યલોકમાં જન્મ ગ્રહણ કરી અનેક વર્ષો સુધી સ્ત્રી—વિયોગનું દુ:ખ ભોગવવુ પડશે. " મહર્ષિ વાક્ય સત્ય કરવાને માટે શ્રી ભગવાન્ વિષ્ણુને શ્રાપ ગ્રહણ કરવો પડ્યો અને તેનુ તેમણે રામાવતારમા સાર્થક કરી બતાવ્યું સીતાના વનવાસ વખતમાં લક્ષ્મણ પ્રતિ રામે કહેલું કે—

સીતાના પરિત્યાગનુ મૂળ કારણ એ છે કે, પૂર્વ કાલમા હું, વાલ્મીકિ અને ભૃગુદ્વારા શાપિત થયેલો છું. જેથી મારે સ્ત્રી વિયોગ દુઃખ સહેવું પડશે. લોકાપવાદ તેનું ખાસ કારણ નથી.

જલન્ધરની પત્ની વૃન્દાએ પણ વિષ્ણુને શ્રાપ આપ્યો હતો. તેણીએ કહેલ કે, " તમે મારી સાથે છલ—કપટ કરેલું છે જેથી તમારે સ્ત્રીવિયોગનુ દુઃખ સહેવું પડશે. "

દેવદત્તની સ્ત્રી નૃસિંહ વેશ ધારી વિષ્ણુને જોઇ બીકથી મરી ગઇ હતીઃ તેથી તેણે શ્રાપ આપેલો કે, [. . ...“ હે વિષ્ણુ! તમે જે પ્રકારે મને સ્ત્રીવિયોગનુ દુઃખ દીધું છે, તે પ્રકારે તમારે પણ સ્ત્રીવિયોગ દુઃખ સહેવુ પડશે " બાલિપત્ની તારાએ પણ આ પ્રમાણે શ્રાપ આપ્યો હતો, જે રામાયણમાં વિસ્તૃત રૂપથી વર્ણવવામાં આવેલુ છે આવા અનેક પૂર્વ દૈવી સમ્બન્ધના કારણેજ નિરપરાધિ સીતાદેવીનો શ્રી રામચંદ્રજીને વિયોગ થયો હતો. પૂર્ણાવતાર ચરિત્ર સાથે અંશાવતાર ચરિત્રનો એક ભેદ એ છે કે, પૂર્ણાવતાર ભાવાતીત થયા કરે છે અને અંશાવતાર કોઇ એક ભાવને મુખ્ય

રાખી કાર્ય કરે છે આ સિદ્ધાન્તાનુસાર રામાવતારનું સમસ્ત કાર્ય મર્યાદાભાવની મુખ્યતાને લઈને થયું હતું. જેથી પૂર્વ કથિત દૈવીસમ્બન્ધનું મૂળ કારણ અને લોકમર્યાદા તથા રઘુકૂળની મર્યાદાને નિમિત્ત કારણ બનાવી સીતાને શ્રી રામચંદ્રજીએ દૂર કર્યાં હતા એજ સીતા ત્યાગનું પૂર્વાપાર પ્રસંગને અનુસાર ગૂઢ તત્ત્વ છે. વળી લક્ષ્મણ અને સીતાને માટે પ્રાકૃત જનોની માફક શ્રી રામચંદ્રજીએ વખતે વખતે વિલાપ કર્યો હતો તેમાં પણ લોકમર્યાદાની રક્ષા નિમિત્ત કારણ અને પૂર્વ દૈવી સમ્બન્ધ મૂળ કારણ છે. પતિવ્રતા સહધર્મિણી પ્રતિ પ્રેમ બતાવવો અને અત્યન્ત અનુગત કનિષ્ટ બન્ધુ લક્ષ્મણ પ્રતિ સ્નેહ બતાવવો એ પૂર્ણ માનવચરિત્રના આદર્શ સ્થાપન કરવાવાળા શ્રી રામચન્દ્રજીને માટે લૌકિક વ્યવહારને અનુકૂળ મર્યાદાની રક્ષાનુંજ દ્રષ્ટાન્ત છે. આવા લૌકિક કર્તવ્યપાલનના કારણને માટેજ શ્રી રામને, લક્ષ્મણ અને સીતાના દુઃખમા ભાગ લઈ વિલાપ કરવો પડ્યો હતો આ લૌકિક નિમિત્ત કારણ સિવાય પૂર્વનો દૈવી સમ્બન્ધ રૂપી અલૌકિક મૂળ કારણ પણ છે, મહર્ષિ સનત્કુમારજીએ શ્રી ભગવાન્ વિષ્ણુને શ્રાપ આપેલ કે, "હે વિષ્ણુ! આપનામા જે સર્વજ્ઞતા છે, તેનો થોડા કાળને માટે ત્યાગ કરી, ે અજ્ઞાની બનવુ પડશે. સનત્કુમારના આપેલ ા આપથી શ્રી રામચન્દ્રજી પોતાના વિષ્ણુ સ્વ પને ભૂલી ગયા હતા અને તે કારણથીજ ભાઈ તથા સ્ત્રીને માટે વિલાપાદિ લૌકિક ધર્મ તેમણે બજાવ્યો હતો. શ્રી રામચન્દ્રના સ્વરૂપ વિસ્મૃતિના વિષયમા રામાયણના યુદ્ધકાંડમાં સીતાની અગ્નિ પરીક્ષા વખતે ઘણુ વર્ણન કરવામા આવેલ છે. જે વખતે રામચન્દ્રની આજ્ઞાથી સીતા અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી ગઈ, તે વખતે ઇન્દ્ર, વરુણ, યમ, મહાદેવ અને બ્રહ્માદિ સમસ્ત દેવતાગણ શ્રી રામચન્દ્રની પાસે આવેલ અને તેમને કહેલુ કે "હે રામ! આપ સમસ્ત સંસારના કર્તા, જ્ઞાનિઓના ગુરુ અને વ્યાપક પરમાત્મા છો, છતાં સીતાને અગ્નિ પ્રવેશ કરતાં કેમ જોઈ રહ્યા છો? દેવગણમાં શ્રેષ્ટ આપના સ્વરૂપને આપ કેમ સમજી શકતા નથી? સૃષ્ટિના પૂર્વમા ઋતધામા નામે વસુ આપજ છો, વસુઓમાં પ્રજાપતિ આપજ છો, ત્રિભુવનના સૃષ્ટિકર્તા આપજ છો, રૂદ્રોમાં અષ્ટમરુદ્ર મહાદેવ આપજ છો, સાધ્યોમાં સાધ્ય વીર્યવાન આપજ છો, બન્ને અશ્વિનીકુમાર આપના કર્ણ છે, સૂર્ય અને ચન્દ્ર આપના નેત્ર છે, આદિ અન્ત, મધ્ય, સર્વત્ર આપજ બિરાજમાન છો, છતાં પ્રાકૃત જનોની માફક આપ સીતાને અગ્નિ પ્રવેશ કરતાં કેમ જોઈ રહ્યા છો? લોકપાલોનુ આ પ્રમાણે કહેવું સાંભળી પૃથ્વીપાલક રામચન્દ્રજીએ તેમને કહ્યુ કે, "હું મને પોતાને દશરથ પુત્ર મનુષ્યરૂપ રામજ સમજું છુ જેથી હું કોણ છુ અને ક્યાંથી આવ્યો છુ તે મને બતાવો."

રામચંદ્રજીના આ પ્રમાણેના પ્રશ્નના જવાબમાં બ્રહ્માજીએ કહ્યું કે, "આપ લક્ષ્મીપતિ સુદર્શન ચક્રધારી નારાયણ વિભુ છો, એક શૃંગધારી વરાહાવતારનું રૂપ આપે જ ધારણ કર્યું હતું. આપ ભૂત, ભવિષ્ય કાલમા એકરૂપ નિત્ય આત્મા છો; આપ અક્ષર બ્રહ્મ, સત્ય સ્વરૂપ અને મધ્ય તથા અંતમાં બિરાજમાન છો, આપ ચતુર્ભુજ છો; શાઙ્ગરૂપ ધનુ આપના હાથમા છે, ઇન્દ્રિયોના નિયન્તા આપ છો, સત્ય અધિષ્ઠાતા પુરુષ આપ છો પુરુષોત્તમ બ્રહ્મ આપ છો, દશ દિશા, આકાશ પર્વત તથા નદિયોમાં વ્યાપ્ત અનન્ત ચરણ, અનન્ત મસ્તક, અનન્ત નેત્ર વિશાલ ભુજા આપ છો; ત્રિલોક તથા દેવદાનવ ગન્ધર્વોને ધારણ કરવાવાળા આપ છો હે આપનું હૃદય, દેવી સરસ્વતી આપની જિવ્હા છે; દેવતાગણ આપના શરીરના હોય છે, રાત્રિ આપની નિમેષ (આંખોનું બંધ થવુ) અને દિવસ ઉન્મેષ (આંખોનું ઉઘડવું) છે, વેદ આપનો સંસ્કાર છે; આપના વિના કોઈ પણ નથી. સમસ્ત જગત આપનું શરીર છે, પૃથ્વીતલ આપનું સ્થૈર્ય છે, અગ્નિ કોપ છે, સોમ પ્રસાદ છે, પૂર્વ કાળમાં વામનાવતાર ધારણ કરી આપે જ ત્રિલોકનું આક્રમણ કરી બલિને બન્ધન અને ઇન્દ્રને દેવરાજ્ય પ્રદાન કર્યું હતું, સીતા આપની લક્ષ્મી છે, આપ ભગવાન વિષ્ણુ છો; રાવણના વધને માટે જ આપે મનુષ્ય શરીર ધારણ કરેલું જેથી સમસ્ત દેવતાઓનું મહાન કાર્ય આપે સિદ્ધ કર્યું

આ પ્રમાણે પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ સનત્કુમારના શ્રાપથી આત્મવિસ્મૃત શ્રી ભગવાન રામચંદ્રજીને તેમના સ્વરૂપનુ સ્મરણ કરાવી તેમની સ્તુતિ કરી હતી આ સર્વ પ્રમાણો પર ધ્યાન શ્રી રામચન્દ્રજીના જીવનમા અનેક લૌકિક તથા અલૌકિક દ્રશ્યોના બનવાના કારણ રૂપ બની ગયા હતી, જેથી શ્રી રામચંદ્રજી કોઈ વખત સાક્ષાત્ વિષ્ણુરૂપમા પ્રતીત થતા હતા, અને કોઈ કોઈ વખત પ્રાકૃત જનોની માફક આચરણ કરતા જણાતા હતા.*

*શ્રી સ્વામિ દયાનન્દજી મહારાજના હિંદિ લેખ ઉપરથી.

ક્રોધ.

(લે. દેસાઈ મોતીલાલ મથુરભાઈ મહુધાવાળા.)

ક્રોધી મનુષ્ય પોતાના સ્વભાવથી અન્યને હાની કરે તે કરતાં પોતાની જાતને વધારે હાનિ કરે છે ક્રોધ પોતાને–આશ્રય આપનારનેજ બાળે છે. ક્રોધીની ઇન્દ્રિયો ચપળ અને વ્યાકુળ રહે છે, મન નિરંતર સંતાપયુક્ત રહે છે. ક્રોધીને સારાસાર–હિતાહિત, અને સ્વ–પરનો વિચાર રહેતો નથી. વિવેક બુદ્ધિ ક્રોધના પ્રગટ થવાની સાથેજ નાશ પામી જાય છે ક્રોધનું ઓષધ ક્ષમા છે સુરવિરતાનું લક્ષણ ક્રોધને નિવારવામાં છે બુદ્ધિની કુશળતા ક્રોધ સમયે ક્ષમાનાવિચાર કર્તવ્યમાં છે.

ક્ષમા ધારણ કરવામાંજ મનુષ્યનું ભૂષણ છે. ક્ષમાવાનનું એક ઉચ્ચ ઉદાહરણ મનનીય છે–

એક ધર્મોપદેશક એક રાજમાર્ગથી પસાર થતા હતા. રસ્તામાં એક ઉદ્ધત–ક્રોધી–મનુષ્યના આચરણથી ધર્મોપદેશક ખીન્ન થયા, અને તેના હિત માટે તેને સુબોધ આપવા લાગ્યા. તે અતિ લક્ષ ન આપતાં તે ઉદ્ધત ક્રોધી મનુષ્યે તેમનું દરેક રીતે અપમાન કર્યું. તોપણ, ધર્મોપદેશકે પોતાનું કાર્ય ચાલુજ રાખ્યું. રસ્તે જનાર એક સજ્જને તે ઉપદેશકને કહ્યું કે આવા ઉદ્ધત દુરાગ્રહી અને ક્રોધી મનુષ્ય પ્રતિ આપ શા માટે આપનો અમુલ્ય વખત ગુમાવો છો? નિનપહિતને બોધ આપવો એ જળમાં ઉત્તમ લેખ લખવા જેવું છે તે સાંભળી ધર્મોપદેશકે ઉત્તર આપ્યો કે

વિવેકી, સદાચરણી, અને વિનયીને સુધારવામાં ધર્મોપદેશકના કર્તવ્યની અવધિ નથી પણ અવિવેકી, ઉદ્ધત અને દુરાગ્રહીને સુધારવો એજ ધર્મોપદેશકનું ખરૂં કર્તવ્ય છે તે ઉદ્ધત, દુરાગ્રહી પોતાનો સ્વભાવ જાળવવા જેટલો શ્રમ કરે છે તેથી સહસ્ત્રગુણો શ્રમ લેવો એજ મારૂં કર્તવ્ય છે.

જ્યારે સામો માણસ ક્રોધી હોય અને સહજમાં પોતાનો સ્વભાવ પ્રગટ કરે ત્યારે આપણે ક્ષમા ધારણ કરવી એજ આવશ્યક છે દુર્જનને ક્ષમાથી શાન્ત કરવો પણ ક્રોધથી ઉત્તેજીત કરવો એ સજ્જનનં–કર્તવ્ય–ભૂષણ નથી–કારણ કે વિના પ્રયોજન કોઇનું ભૂંડું કરવું એ દુર્જનનો સ્વભાવ છે. અને જ્યારે તે સ્વભાવથી કોઈનું હિત કરે, તો, તેવે પ્રસંગે દુર્જનનો દોષ ન જોતાં તથા તેના પ્રતિ ક્રોધ ન કરતા–ક્ષમા દ્રષ્ટીથી જોવું ઉચિત છે એક પ્રાચીન દ્રષ્ટાંત આ સ્થળે અસ્થાને નહી ગણાય.

કોઈ એક ગામના જાહેર રસ્તા ઉપર ઝાડુ કાઢનાર ભંગી જાતની સ્ત્રી પોતાનું કામ કરતી હતી. તે રસ્તે થઈને એક ક્રોધી મનુષ્ય જતો હતો વાળનાર સ્ત્રીની દ્રષ્ટીમાં તે નહીં હોવાથી તે પોતાનું કામ કર્યે જતી હતી. તેણીના પ્રતિ અગણીત અઘટિત શબ્દપ્રહાર કરી પુષ્કળ ક્રોધથી તે કહેવા લાગ્યો કે દુષ્ટા દુર ખસ, તારાં ઓળાથી હું અભડાઇશ. તે સાંભળી તે નિચ જાતની–પણ ક્ષમાવાન સ્ત્રીએ ઉત્તર આપ્યો કે–તમારૂં કહેવું મિથ્યા છે. ધર્મશાસ્ત્ર અને નિતિશાસ્ત્ર પ્રમાણે તો વખતે તમારાથી હું અભડાઉં એમ છુ. તેણીના આ વચન સાંભળી ક્રોધી મનુષ્યનું લોહી તપી આવ્યું અને ઘણા માણસો ભેગા થયા અને તે હકીકતથી વાકેફ થયા તે સર્વના દેખતાં સ્ત્રીએ કહ્યું કે જે માણસ ક્રોધ કરે છે તેના શરીરમાં "ભંગી" દાખલ થાય છે તો વાસ્તવિક રીતે આપ ન્યાય કરશો કે કોણ કોનાથી અભડાય તેમ છે?

ક્રોધ એ મહા નિચ છે તે જ્યારે અંગમાં પ્રગટે છે ત્યારે અતિ નિચ કાર્ય કરતાં મનુષ્ય અચકાતો નથી,

ક્રોધને જીતનારે–અપૂર્વ જીત મેળવી કહેવાય છે ક્રોધીઓનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે કે તેઓ નીશપ્રયોજન ક્રોધ કરે છે. એક ક્રોધી મહારાજ (આમ થવાના ઘણા દાખલામાં–કારણ પ્રતિ લક્ષ કરતાં ક્રોધ, મુખ્ય છે) એક ભાગોળ પર આવેલી ઝુંપડીમાં રહેતા હતા એક વિચારશીલ મનુષ્યે તેમના સ્વભાવની પરીક્ષા અર્થે પુછયું. કેમ બાવાજી આગ બાગ છે કે!

બાવાજીએ ઉત્તર આપ્યો–ક્યા આંખસે અંધા હૈ ? દીખના નહી હૈ !

મનુષ્યે પૂછ્યુ–અરે બાવાજી બળેલી જણાય છે ને ના કેમ કહો છો ?

બાવાજી–કૈસા મૂર્ખ હૈ, અક્કલ મે ભી ખ્યાલ નહી કર શકતા હૈ કે, આગ નહી હૈ એમ કહી આપે અને મ્હોએ ગુસ્સો દર્શાવ્યો.

મનુષ્યે–અરે બાવાજી ધુમાડો નીકળે છે ને ? ના કેમ કહો છો.

બાવાજી–અબે, ગંડુ હૈ કે ક્યા ? ચલ ભગ જા. હેવાન બોત બકવાદ કરેગા તો માર ખાયગા મનુષ્ય–અરે બાવાજી હુ તો ડાહ્યો છુ, આવડો ભડકો થયો અને વળી કહો છો કે આગ નથી. એ શુ ! એમ કહીને ચાલી ગયો.

ક્રોધી માણસ ભાગ્યેજ સમજે છે કે મને ક્રોધ થાય છે પણ જ્યારે ક્રોધનુ વિપરીત પરિણામ અનુભવે છે ત્યારે પશ્ચાતાપ થાય છે તે સમયે થએલા પશ્ચાતાપનુ સ્મરણ જો નિરતર રહે તો કાળે કરીને તે ક્રોધી સ્વભાવ ટળી જાય છે,

ક્ષમાના ઉંચ સદ્‌ગુણ માટે ઘણા દ્રષ્ટાંતો છે. એક નાથ સ્વામિ ઉપર એક યવન ૭૧ વાર થુક્યો અને તેમણે ૭૨ વાર સ્નાન કર્યું. ભગવાનની છાતીમાં લાત મારનારનુ ભ્રગુ ભગવાને તો હિતજ કર્યું વશિષ્ટનુ અને વિશ્વામિત્રનુ જગપ્રસિદ્ધ દ્રષ્ટાંત કોણ નથી જાણતું

એક ઉમરાવ રાજદ્વારમાંથી પરવારી પોતાને ત્યાં ઘેર જતો હતો તે વખતે એક રીસે બળતા મનુષ્યે તેને પૂઠેથી અનેક ગાળો દીધી અને તે ઉમરાવ પોતાનાઘર સમીપ આવ્યો ત્યાં સુધી તે મનુષ્ય ગાળો દેતો તેની પૂઠે પૂઠે આવ્યો પછી વરસાદ પણ થોડો થોડો આવતો હતો તેથી પેલો માણસ ઉમરાવના છજા નીચે ઉભો રહ્યો. ઉમરાવે ઘરમાં જઇ પોતાના નોકરને હુકમ કર્યો કે. એક છત્રી તથા ફાનસ લઇ આ બહાર ઉભેલા અતિથીને તેને ઘેર સુધી મુકી આવ–ક્ષમાના દ્રષ્ટાંત પ્રતિ દ્રષ્ટી કરતાં તેવા વિરળ પુરુષો અનેક છે.

એક મહાત્મા એકાંત સ્થળમા નિવાસ કરતા હતા ત્યાં એક અવિચારી ક્રોધી ઉદ્ધત મનુષ્ય જઇ ચડ્યો અને કહ્યુ કે, અરે બાવાજી જરા ખાવાનો ચપટી મુઠો આપો. અને જો હોય તો છીંકણી આપો–તે સાભળી બાવાજી એ ઉત્તર આપ્યો કે ભાઈ એ બંનેમાંનુ એક પણ નથી તેથી લાચાર છુ તે સાંભળી પેલા મનુષ્યનો મીજાજ છેક્લે પાટલે ગયો અને અનેક તિરસ્કાર યુક્ત વચન કહ્યાં અને કહ્યું કે સાધુ થઇને તમાકુ રાખતા નથી તો જંગલમા ઝુંપડી બાંધી તે શા કામની ? કોઇ વટેમાર્ગુની હાજત પૂરી ન કરી શકે તો સાધુ શાના–ગ્રહસ્થાશ્રમીઓથી પોમાવાનું સારૂ લાગે, અને તેમને કોઇ ચીજની ગરજમાં પડે અગત્ય તો, "લાચાર" કહી બતાવવું ઠીક ઢોંગ લઇ બેઠા છો. આ વીગેરે અનેક વચનો કહ્યાં. સાધુ મહારાજ શાન્ત ચિત્તે સાંભળી હરિસ્મરણ કરતા હતા થોડીવાર થઇ એટલે વટેમાર્ગુને પાણી પિવાનું મન થયુ તેથી બોલ્યો કે પાણીનો લોટો મળશે કે તે પણ "લાચાર"

બાવાજી એ પોતાના શીષ્યને કહ્યુ કે આ ભાઈ હમણાં બોલીને થાકી ગયા છે માટે પાણીમાં થોડી સાકર નાખી શરબત બનાવી આપો એટલે ઠીક પડશે.

અપકાર ઉપર ઉપકાર–અવગુણ ઉપર ગુણ કરનારની જ જગમાં બીલીહારી છે.

ક્રોધ જીત્યો તેણે જગત જીત્યું.

अनादि सत्य,

(લેખક—દેસાઇ મોતીલાલ મથુરભાઇ.)

માયાના ગાઢ અંધકારમાં છુપાતું, ખદ્યના મર્મ પ્રદેશમાં પથરાતું.
ત્રિકાળમાં એક સરખુ મનાતું, જે અનેક ઐશ્વર્ય વાદથી વદાતું
સર્વ પ્રજામાં સરખા મનથી મનાતુ, જ્ઞાન ગુફાની ઉંડી ગાડમા વસતું
તે જ્ઞાની, વેદાંન્તિ, ભગ્ન અને 'પ્રેમી'
પુરૂષ અને સ્ત્રી દેવ દાનવ સર્વથી...
સપ્રેમ વંદાતુ..
ત્રિકાળમાં મનાતુ, અનાદિ સત્ય તેજ ધ્યેય. ધ્યેય અને સર્વનું સર્વસ્વ છે.

सफळतानुं रहस्य.

સર્વ મનુષ્યો પોતપોતાના ધંધામાં વિજય મેળવવાની આશા રાખે છે. પરંતુ તે ધંધામાં વિજય શી રીતે મેળવવો તેનું જ્ઞાન ઘણા થોડાને જ હોય છે. ઘણા માણસો વધુ પ્રયત્ન અને માથાકુટ કરવા છતાં પણ ઘણીવાર પોતાના ધંધામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. આમ નિષ્ફળતા મળતાં પોતાના ભાગ્યનો વાંક કાઢી નિરાશ થઇ જાય છે. તો શું આવા માણસોમાં પોતાનું કાર્ય કરી શકે તેવી શક્તિ નથી એમ માની શકાય ? શું તે સંસારના કાર્યો કરવાને અયોગ્ય છે ? ના, તેમ નથી. આ જગતમાં દરેક મનુષ્યને પોતપોતાની યોગ્યતાનુસાર કાર્ય કરી શકે તેવી શક્તિ પરમાત્માએ આપેલી છે જ્યારે મનુષ્ય પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ કામ કરે છે ત્યારે પ્રકૃતિ તેવી જરૂર તેનું કાર્ય સિદ્ધ કરાવે છેજ.

પ્રકૃતિની ખાસ કૃપાથી મનુષ્યના મગજમાં અનેક કેન્દ્ર બનેલા છે મનની શક્તિયો પોતપોતાના કેન્દ્રમાં હંમેશાં સંચલન કર્યા કરે છે સંચલનનો પ્રભાવ મનુષ્યના કાર્યોમાં પડે છે. માણસના માથામાં કેટલોક ભાગ ઉંચો, અને કેટલોક નીચો દેખાય છે. તે ઉપરથી તેનામાં કઇ કઇ માનસિક શક્તિયો પ્રબળ અને કઇ કઇ નિર્બળ છે તે જાણી શકાય છે.

માનસિક શક્તિયોને અનુકુળ કરવામાં આવેલો ઉદ્યોગ ઉત્સાહવર્ધક અને આનંદ જનક છે. આ નિયમનો ભંગ કરવાથી પરિણામ પણ વિપરીત આવે છે.

આથી કાર્યની સિદ્ધિને માટે મૂળ રહસ્ય એ છે કે જે કામ મનુષ્યે કરવું તે પોતાની માનસિક શક્તિયો અને રૂચિને અનુકૂળ કરવું. એવું એક પણ મનુષ્ય નથી કે જે જગતમાં કોઇને કાંઇ ઉપયોગીને લાભકારક કામ ન કરી શકે. અને એવું એક પણ મનુષ્ય નથી કે જેને માટે જગતમાં કોઇ એક યોગ્ય સ્થાન ન હોય, જેથી પ્રત્યેક મનુષ્ય જો પોતાની માનસિક શક્તિયોને અનુકૂળ સ્થાન ગ્રહણ કરી લે તો પછી તેને બીજાના કરતાં વધુ પરિશ્રમ કરવો પડે છે છતાં નિષ્ફળતા મળે છે એવું કહેવા વખત ન આવે, પછી અશાંતિ અને કલહનો સંભવ પણ રહેશે નહિ, કેમ કે જીવનના નિશ્ચિત કરેલા કાર્યમાં જ્યારે આનંદ પ્રાપ્ત થવા લાગે છે ત્યારે તેથી બીજા કોઇ પણ વિષયની તરફ મનુષ્યનું ધ્યાન કદી પણ આકર્ષાતું નથી.

સર્વની માનસિક શક્તિયો કાંઇ એક સરખી હોતી નથી. કોઇમાં કોઇ શક્તિ વધુ હોય છે તો કોઇ ઓછી હોય છે જેમ દરેક મનુષ્યના રંગ, રૂપ અને શરીરના આકારમાં તફાવત હોય છે તેમ માનસિક શક્તિયોમાં પણ તફાવત હોય છે. આ સિદ્ધાન્તને સમક્ષ રાખીને જો જીવનનું કાર્ય સંપાદન કરવામાં આવે તો જગતમાંથી દુઃખ માત્રનો નાશ થઇ જાય. આ સિદ્ધાન્તને અનુકૂળ પોતાની સમગ્ર શક્તિયોને જો કોઇ ઉદ્યોગમાં જોડી શકાય તો સફળતા જરૂર પ્રાપ્ત થવાનીજ.

માતાપિતા પોતાનાં બાળકોને માટે નાનપણથી અનેક વિચાર કરી મૂકે છે. કોઇને પોતાના પુત્રને વકીલ બનાવવાનો, કોઇને વેપારી બનાવવાનો અને કોઇને અમલદાર બનાવવાનો વિચાર થાય છે. આ પ્રકારે પોતાના બાળકને માટે નાનપણમાંથી માતાપિતા અનેક કલ્પનાઓ કરી મૂકે છે. અને તે પ્રમાણે બાળકોને મહાન બનાવવા માટે યોગ્ય ઉપાયો પણ લે છે, છતાં પણ ઘણીવાર તેમના ધાર્યા પ્રમાણે બાળક નીવડતો નથી. ત્યારે તે દૈવનો દોષ કહાડે છે. આમાં તેમની ભૂલ છે બાળકોને માટે નાનપણથી તેમની પ્રકૃતિ જોઇ અને તે પછી તેમના ભવિષ્યનો વિચાર કરવો જોઇએ

શરીરની પુષ્ટિને માટે ભોજન વિગેરેની તો વીશમી સદીના વૈજ્ઞાનિકોએ મોટી મોટી વાતો લખી છે અને ઘણા નિયમો પણ કર્યા છે. પોતાની પ્રકૃતિ અનુસાર ભોજન કરવાને અને પ્રકૃતિથી વિપરીત કાંઇ પણ ન ખાવાને પણ જણાવ્યું છે. પણ પ્રત્યેક મનને માટે કેવા પ્રકારનું ભોજન યોગ્ય છે તે હજુ સુધી જણાયું નથી

ઘણા વિજ્ઞાનવેત્તા પંડિતોનો મત છે કે થોડે ઘણે અંશે મનુષ્યનામા સર્વ શકિતયો હોય છે. તે પોતાની અલ્પ શકિતયોને ઉન્નતિની પરાકાષ્ટા સુધી લઇ જઇ શકે છે. સંસારમાં કોઇ એવું કાર્ય નથી કે જે તેનાથી સિદ્ધ ન થઇ શકે, ધીરે ધીરે સાવધાનીથી પ્રયત્ન કરવાથી સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થઇ શકે છે મનુષ્યનુ પોતાનુ ભાગ્ય પોતાના જ હાથમાં છે ભાગ્યના હાથમા મનુષ્ય નથી. અમુક મનુષ્ય કેવુ કામ કરી શકે છે, તેનુ ચરિત્ર કેવુ છે, તે સુધરી શકે છે કે નહિ, કેવુ કાર્ય તેને માટે યોગ્ય છે, કેવુ અયોગ્ય છે, કેવી રીતે તેની માનસિક શકિતયો પોતાના પૂર્ણ રૂપમા વિકાસિત થઇ શકે છે, જગતમાં તેને સફળતા શી રીતે મળી શકે તેમ છે, વિગેરે સર્વ ઉપયોગી વાતો મસ્તિક વિજ્ઞાનથી જાણી શકાય છે એ વિજ્ઞાન સાર્વજનિક અને સાર્વ ભૌમિક છે પ્રત્યેક ગામ, નગર અને દેશમા તેની સહાયતાથી કાર્ય થવુ જોઇએ તે અનુસાર કાર્ય કરવાથી કદાપિ પણ નિષ્ફળતા મળતી નથી,

જગતની સાંપ્રતિક ગતિને જોતા સ્પષ્ટ જણાય છે કે પ્રાકૃતિક નિયમાનુસાર કાર્ય ન થવાથી જ મહાન ઉપદ્રવો થાય છે, મહાન હાનીયો પણ થાય , મસ્તિક વિજ્ઞાનના નિયમ સરળ અને અટલ પ્રત્યેક જીવન કાયમાં અને વિશેષે કરીને શિક્ષણ કાર્યમાં તેની સહાયતાથી મનુષ્યને ચમત્કારીક લાભ થાય છે,

અમેરીકાએ કેટલેક અંશે પોતાની શિક્ષણ પ્રણાલી આ વિજ્ઞાનના નિયમાનુસાર સ્થાપેલી છે અને તેથીજ તે દ્દાલ વધુ લાભ મેળવે છે

માથું એ મનની ઇંદ્રિય છે, તેની અંદર રહીને મન પોતાનુ કામ કરે છે મનની અનેક શકિતયો છે તેમાંથી પ્રત્યેકને માટે માથાની અંદર જુદાં જુદાં સ્થાન નક્કી કરેલાં છે, જ્યારે મનની કોઇ વિશેષ શકિત કાર્ય કરે છે ત્યારે તેના માથાની અંદરના સ્થાનમાં એક પ્રકારનુ સંચલન થવા માંડે છે, જેથી તે કાર્ય કરવાની ક્ષમતાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, શારીરિક કે માનસિક એવું કોઇ કાર્ય નથી કે જે આ સંચલન દ્વારા ન સિદ્ધ થાય, મજ્જાતંતુઓનો સબંધ શરીરની સર્વ નસોની સાથે રહે છે, મન જ્યારે કોઇ કાર્ય કરવુ કે કરાવવું ધારે છે ત્યારે તે પ્રથમ મજ્જાતંતુઓમાં ગતિ ઉત્પન્ન કરે છે. આ ગતિથી આખા શરીરના સ્નાયુઓમાં ગતિ ઉત્પન્ન થાય છે, આ ગતિ જ્યારે રૂચિકર થાય છે ત્યારે સર્વ કામ કરવામાં આનંદ મળે છે. અને સફળતાની ઝલક જણાવા માંડે છે રૂચિ ઉત્પન્ન થયા વગર ગતિની સફળતા કે આનંદની પ્રાપ્ત કઠિન છે. તેને જ સફળતાનું રહસ્ય સમજવુ.

નેપોલીયન બોનાપાર્ટે કહ્યું હતું કે જગતમાં કોઇ પણ કાર્ય એવુ નથી કે જે મનુષ્યથી ન થઇ શકે. પણ તે કામ કરવાની શકિત હોવી જોઇએ

મગજની અંદર નીચે પ્રમાણે શકિતયો રહેલી છે. મગજની અંદર કાનની પાછળ ૧ જીવન પ્રેમ, તેની જોડે ૨ કાર્ય પરતા, તેની જોડે કાનની આગળ ૩ પદાર્થોથી પ્રાપ્ત થતા આનંદનુ જ્ઞાન, તેની ઉપર ૪ પ્રાપ્તિની ઇચ્છા એ ચાર શકિતયો રહેલી છે.

૨ કાનની બુટીની પાછળ ૫ સ્ત્રી પુરૂષનો પરસ્પરનો પ્રેમ, તેની ઉપર ૬ પ્રેમ પરાયણતા, તેની પાછળ ૭ સ્નેહ, તેની ઉપર ૮ દેશ પ્રેમ, તેની જોડે ૯ મિત્રતા અને તેની ઉપર ૧૦ સ્થિરતા એ શકિતયોનાં સ્થાન રહેલાં છે.

૩ કાનની ઉપર, કાર્ય પરતા શકિતની ઉપર ૧૧ સાહસ, તેની ઉપર ૧૨ રહસ્યરક્ષા, તેની ઉપર ૧૩ સાવધાની અને તેની જોડે ૧૪ સૌંદર્યોપાસના એ શકિતયો રહેલી છે.

૪ સૌંદર્યોપાસનાની જોડે ૧૫ આવિષ્કાર, તેની નીચે ૧૬ નિર્માણ કૌશલ, તેની ઉપર ૧૭ નકલ એ શકિતયો રહેલી છે.

૫ આંખની ભમરની ઉપર ૧૮ ધ્વનિજ્ઞાન, ૧૯ અંક જ્ઞાન, ૨૦ કોઈ વાતનું કારણ જાણવાની ઉત્કંઠા, ૨૧ વર્ણજ્ઞાન, ૨૨ આકર્ષણ જ્ઞાન, ૨૩ આકારજ્ઞાન, ૨૪ ૨૫ ભેદ અને આંખના ખૂણા ઉપર સુંદર વાણી એ શકિતયો રહેલી છે

૬ નાકની ઉપર કપાળની મધ્ય રેખામા ૨૬ ધ્યાન, તેની ઉપર તાત્કાલિક જ્ઞાન, તેની જોડે સ્થાન જ્ઞાન અને તેની જોડે કાલજ્ઞાનની શકિતયો રહેલી છે.

૭ તેની ઉપર ૩૦ વિચારભેદ જ્ઞાન, તેની ઉપર ૩૧ કારણ જ્ઞાન, તેની જોડે ૩૨ સાદ્દશ્ય જ્ઞાન અને તેની ઉપર ભવિષ્યદ જ્ઞાન એ શકિતયો રહેલી છે,

૮ તેની ઉપર માથાના મધ્ય ભાગે દયા, તેની નીચે ૩૫ નમ્રભાવ, તેની જોડે ૩૬ અધવિશ્વાસ, તેની જોડે ૩૭ આશા અને તેની ઉપર ૩૮ માથાના મધ્ય ભાગમા શ્રદ્ધા એ શકિતયો રહેલી છે.

૯ માથાના પાછલા ભાગની ઉપરના ભાગમા

૩૯ બુદ્ધિ વિવાદ, તેની જોડે ૪૦ બરાબરી કરવાની ઇચ્છા, તેની ઉપર આત્મ સમ્ભાવ અને તેની જોડે ૪૨ દૃઢ સંકલ્પ શક્તિ એ શક્તિયો રહેલી છે

આ શક્તિયો કેટલી મહત્વપૂર્ણ છે, કેટલી લાભ દાયક છે, અને તેના વિકાસથી જગતનું કેટલું કલ્યાણ થઇ શકે તેમ છે, તેને વિચારશીલ પુરુષો સહજમાંજ સમજી શકે છે. તેનો વિકાસ નવજીવનનો સચાર કરીને જાતીય પ્રેમ, જાતીય બળ અને જાતીય સમ્માન વિગેરે ગુણો ઉત્પન્ન કરીને સુખ અને આનંદની એટલી સામગ્રી એકઠી કરે છે કે જેનો હિસાબ નહિ.

આ પવિત્ર ભૂમિની સામ્પતિક સ્થિતિ એ ઇચ્છે છે કે, સત્યવ્રત, દૃઢ સંકલ્પ, ભગવત પરાયણ, કૃપાલુ અને કર્મવીર પુરુષોનીજ આ વખતે ઘણી જરૂર છે.

જગતમાં ઘણા મનુષ્યો બીજાના આશ્રિત તરીકે રહે છે. દુકાનદાર, મજુર, વકીલ, બેરીસ્ટર, લેખક કે ગમે તે ધધો કરતો હશે તે પણ એક બીજા પાસેથી કોઇને કોઇ લાભ મેળવે છે. સર્વને એક બીજાની જરૂર પડે છે આથી પરસ્પરના પ્રેમની આવશ્યક્તા છે જ્યાં સુધી દરેકના મનમાં એમ ન સમજવામાં આવે કે આપણને એક બીજાની જરૂર છે અને આપણને એક બીજાનો ખપ પડશે ત્યા સુધી પ્રેમ અને સહાનુભૂતિની ઉત્પત્તિ થશે. ત્યારે એના પાસેજ એક બીજાને મદદ કરવાની ઇચ્છા થવાની.

પ્રકૃતિ હમેશાં ઉન્નતિ શીલ છે તેની ગતિની સહાયતા કરવી એ કલ્યાણકર અને તેનો રોધ કરવો એ હાનિ કારક છે એથી મનુષ્ય માત્રનું કર્તવ્ય છે કે તેણે હમેશા અભ્યુદય અને ઉન્નતિ તરફ લક્ષ આપવું જોઇએ. મસ્તિક વિજ્ઞાનના સિદ્ધાન્તો સફળતા અને આનંદ દાનના સૂચક છે. સંસારની સામ્પ્રતિક સ્થિતિથી એ જણાય છે કે યથાર્થ માનુષિક શક્તિયો ક્યાં સુધી ક્ષીણ થઇ ગઇ છે અને ક્યા ક્યા દુર્ગુણો મનુષ્યોમાં આવી ગયા છે. પ્રાકૃતિક નિયમો અનુસાર શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરીને જો આપણે સફળતાના રહસ્યોને કાર્યમા ઉતારીએ તો ખરાબ સ્થિતિ પશ્ચાઈ સુખદસ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં વાર લાગતી નથી ?

પ્રભાત શોભા.

(લેખકઃ—દેશાઇ મોતીલાલ મથુરભાઈ મહુધાવાળા.)

ઉગ્યો કઇ પુર્વમાં રસીલો પ્રભાત,
જાણે જણાવે જગને, નિજનો પ્રભાવ,
છાઇ તમામ ભૂમિને નવલા સુ રંગે,
જાંખુ પ્રકાશીત પૂરૂ નિજ રૂપ દાખી. ૧
પક્ષી ગણો જણવતા સ્વારી ઉષાની,
મીઠા મધુર ગિતડાં ગાઇને મઝાનાં;
શીતળ સમિર સ્વારી, કરી રશ્મિકાની,
મીઠી સુગંધિવાળો પ્રસરે છે મંદ. ૨
ભેદી તિમિર પટને ઝીણાં ઝરતાં,
જાણે ટીપાં ટપકતા વરસાદ કેરાં,
જે તેજ પુંજ હળવે હળવે પડે છે,
દાખી પ્રભાવ નિજનો ક્ષિતિને ભરે છે. ૩
બ્રહ્માંડ રમ્ય પ્રભુની લીલા જણાવે,
આછેરૂં અંગ રવિનું ચડી તરી આવે,
જે માવથી જીવન વર્ધક પ્રાણ દાતા,
સીંચે જીવન મધુરાં ધીમાં મઝાનાં. ૪

आंतरिक इच्छा शक्तिनो उन्नतिमां उपयोग.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

મનુષ્ય માત્ર પોતાની ઉન્નતિ કરવાને માટે શક્તિમાન છે તે દરિદ્રતાના દુ:ખમય ખાડામાં પડી રહેવાને માટે સરજાયલો નથી પણ સંસારમાં જે સર્વોત્તમ વસ્તુઓ છે તેને તેમજ ઉંચા સુખને મેળવવાને માટે તે લાયક છે ઘણા માણસો પોતાની ઉન્નતિ કરી શકતા નથી, અને જેવી સ્થિતિમા જન્મથી મૂકાયા હોય છે તેવીને તેવીજ અથવા તો તેથી પણ નીચી સ્થિતિમા મરણ પર્યંત પડી રહે છે તેનું કારણ એ છે કે, તે હમેશા નિરુત્સાહી રહે છે. આગળ વધવાની તેને હીંમત જ રહેતી નથી. તેની આજુબાજુના મનુષ્યો પણ એવા હોય છે કે જે તેના ઉત્સાહનો ભંગ કરે છે અને આગળ જતો અટકાવે છે તે ધારે છે કે આપણું શું ગજું ? આપણી શી યોગ્યતા ? નાહક સમય ગુમાવી લોકોની આંખે ચડવું મળ્યું છે તેજ સારૂં છે આખો લાડવો લેવા જતાં વખતે આ અર્ધો મળ્યો છે તે ન જતો રહે, એમ માની ઘણા માણસો પ્રાપ્ત સ્થિતિથી તસુ પણ આગળ વધવાને માટે ભાગ્યશાળી થઇ શકતા નથી.

તેમને એક લવારનો છોકરો મોટો દુનિયાને ધ્રુજાવનાર વીર નેપોલીયન થયો હતો, એક સાધારણ ભરવાડનો છોકરો અમેરીકાનો મોટો પ્રેસીડેન્ટ થયો હતો, એવી એવી વાતો અશક્ય લાગે છે. પણ તેમણે સમજવું જોઇએ કે જ્યાં સુધી આપણી પ્રાપ્ત સ્થિતિથી આપણા અંતરાત્માને સંતોષ થાય નહિ ત્યાં સુધી હમેશાં ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે કમર કસી પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. તે જ પરમાર્થની ઉન્નતિ સાધવામાં પણ કામ આવે છે અંતરાત્માની સૂચના સાંભળી કામ કરો, તમારો અંતરાત્મા વારંવાર તમને જેવા થવાની ઇચ્છા કરાવે તેવા થવાને માટે ઉત્સાહ અને ધૈર્યથી પ્રયત્ન કરો અને આ જગતના સર્વોત્તમ પદને પ્રાપ્ત કરો. તમારા અંતરાત્મામાંથી ઉઠતી ઇચ્છાઓની સિદ્ધિને માટે તમારે ઉત્સાહિત થવું જોઇએ અને ધૈર્ય તથા શ્રદ્ધાથી પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

ઉન્નતિ દરેક માણસની થાય છે મનુષ્યે આગળ વધવું યાતો પોતાને પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં પડ્યા ન રહેતાં દિન પ્રતિદિન સર્વોત્તમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરતા રહેવું એ ઇશ્વરીય નિયમ છે. જેને પોતાનું કાંઇ જ્ઞાન નથી તે તરફ લક્ષ આપો, નાનામાં નાનું બીજ કે જે જમીનમાં નાંખતાં એક છોડ રૂપે ઉગી નીકળે છે. તે તેવીજ સ્થિતિમા ન રહેતાં દિવસે દિવસે ઉંચું વધી મોટા વૃક્ષ રૂપે થાય છે તેમ જ એક નાના બાળકને જુવો, તેનામાં પ્રયત્ન કરવાની કેટલી ઇચ્છા હોય છે તેનામા ભય કે અશ્રદ્ધા હોતી નથી. તે કુદરતી નિયમાનુસાર હમેશાં આગળ વધવા પ્રયત્ન કરે છે. બીજાં બાળકોને બોલતા જોઇ ધીમેધીમે બોબડું, તોતડું, આંઆ, બા, વિગેરે કહી બોલતાં શીખે છે, તે આપણને ચાલતા જોઇ અખડાતું પછડાતું ચાલવાનો પ્રયત્ન કરે છે ઉભું થાય છે ને પડી જાય છે, તો પણ તે ફરી પડવાની બીકે ચંપી ને બેસતું નથી પણ ફરી ઉભું થઇ ચાલવા લાગે છે, ઘણા બાળકો આપણને દાદરે ચડતાં જોઇ દાદરે ચડવા મંડે છે ત્યાંથી પડે છે, તેને વાગે છે ને લોહી પણ નીકળે છે છતાં પણ તે ડરતું નથી કે ફરી પડવાની બીકથી નિરુત્સાહ થતું નથી પણ પાછું ફરી ચડવા જાય છે. આ શું બતાવે છે ? એજ કે કુદરત તેને આગળ વધવા પ્રેરણા કરે છે અને તે નિયમાનુસાર તે મોટું થાય છે. આપણે પણ આ દ્રષ્ટાંત લક્ષમાં રાખી આપણી

વ્યવહારિક અને સાંસારિક ઉન્નતિ કરવી જોઇએ. તેમાં વિઘ્નો આવે તો તેથી ડરી જઇ નિરાશ થવાની જરૂર નથી, કારણ કે તમને ઇશ્વરીય શક્તિ જ આગળ લઇ જવાની ઇચ્છા રાખે છે. તે તમને એક વખત વિરોધથી નિષ્ફળ થશો તો બીજીવાર બમણું બળ આપશે માટે જ્યાં સુધી તમે સુખી સ્થિતિ ન પ્રાપ્ત કરો ત્યાં સુધી કોઇ પણ પ્રકારનો ભય રાખ્યા વગર પ્રયત્નના માર્ગમાં આગળ વધો.

ઘણા માણસો ભણેલા ગણેલા હોવા છતાં સાત આઠ રૂપીઆના પગારમાં નોકરી કર્યા કરે છે. જેમાં તેમનો પગાર વધવાનો સંભવ હોતો નથી. હવે તે તેમાં શી રીતે આર્થિક ઉન્નતિ કરી શકે? પણ તે જ્યાં સુધી નિરાશ થઇ, પોતાની તેથી વધુ યોગ્યતા નથી, એમ માની તેમાં પડી રહે ત્યાં સુધી તેની વૃદ્ધ થતા સુધી તે સ્થિતિ કાયમ રહે તેમાં નવાઇ નથી તેણે જો સ્થિતિને પલટવી હોય તો તરતજ કોઇ લાભ પ્રદ ધંધો શોધી કાઢવો જોઇએ તરત ધંધો ન જડતો હોય તો પોતાનો અંતરાત્મા જે માર્ગે જવાની સૂચના કરે તે માર્ગે જવું.

અંતરાત્માની ઇચ્છાને ઓળખતાં શીખવું અને દરેક કાર્યમાં ઉત્સાહ અને ધૈર્ય રાખી પ્રયત્ન કરવો.

જ્યારે આત્મધ્વનિને ઓળખી તે અનુસાર પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. ત્યારે આનંદ, તૃપ્તિ અને સંતોષનું ભાન થાય છે, પ્રયત્નમાં ઉત્સાહ થાય છે અને આત્માનો વિકાસ થાય છે,

મનુષ્યને ત્યારે સમજાય છે કે મારામાં આગળ વધવાની ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ છે. મનુષ્યનામાં એક એવી અલૌકિક શક્તિ છે કે જેની સહાયથી તે આ જગતમાં મહાન પદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મહાન અને દિવ્ય વસ્તુઓ મનુષ્યને માટેજ ઇશ્વરે બનાવી છે અને તેથી તે પ્રાપ્ત કરવાને માટે લાયક છે, તે કાંઇ જન્મારા સુધી પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં કે દરિદ્ર અવસ્થામાં પડી રહેવા માટે લાયક નથી. દરિદ્રતા એ મનુષ્યની દૈવિ પ્રકૃતિને અનુકૂળ નથી પણ દૈવી ખજાનો પાલો પોતાનામાં રહેલી દૈવી શક્તિ ઉપર મનુષ્યને શ્રદ્ધા નથી અને તેથીજ તે પોતાની દરિદ્રતા દૂર કરી ઉચ્ચ સ્થિતિએ જઇ શકતો નથી. તેને પોતાની દૈવી ક્ષુધાને તૃપ્ત કરવાને માટે. પોતાની આત્મિક ઇચ્છાને મુક્ત હૃદયથી પ્રકાશિત કરવી જોઇએ અને વગર શંકાએ તેની પૂર્ણતાને માટે પોતાના આત્મા પાસે યાચના કરવી જોઇએ કે જેના ઉપર આપણો સ્વાભાવિક રીતે અધિકાર છે.

આપણે ક્ષુદ્ર વસ્તુઓની ઇચ્છા રાખીએ છીએ અને તેને મેળવીએ છીએ અને તેવી રીતે આપણી ઇચ્છાઓને આપણે છિન્ન ભિન્ન કરી દઇએ છીએ અને જે દૈવી ખજાનો આપણે માટે સુરક્ષિત રાખવામાં આવેલો છે તે સંકુચિત કરી નાખીએ છીએ આપણે આપણી આત્મિક અભિલાષાઓની યાચના ન કરતાં આપણા મનોમંદિરના મહાન અને દિવ્ય ઉપયોગી વસ્તુઓના પ્રવેશ કરવાના દ્વારને બંધ કરી નાખીએ છીએ. આવી રીતે આપણે આપણા માનસિક ક્ષેત્રને એવું સંકુચિત કરી દઇએ છીએ અને આપણો આત્મવિકાસ એટલો દબાઇ જાય છે કે આપણી ક્ષુદ્રતા અને સંકીર્ણતા આગળ આપણને કાંઇ સુઝતું નથી

આપણે વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ કે પરમાત્માનો સ્વભાવ આપવાનો છે અને આપણી હૃદયની અભિલાષાઓને પરિપૂર્ણ કરવાનો છે આપણે કાંઇ વધારે પડતું માગીએ તો તેથી તેમનો ખજાનો ખૂટી પડવાનો નથી. ગુલાબનું ફુલ સૂર્યના માત્ર થોડાજ પ્રકાશની યાચના કરતું નથી, પણ સૂર્યનો સ્વભાવિક ગુણજ એવો છે કે તે પોતાના પ્રકાશને પૂર્ણ રીતે તેના ઉપર તેમજ અન્ય સર્વ પદાર્થોની ઉપર ફેંકે છે. એક મીણબત્તી સળગતી હોય ને તેમાંથી કદાચ બીજી મિણબત્તી સળગાવવામાં આવે તો તેથી કરીને પ્રથમની મીણબત્તી કાંઇ ઓછી થઇ જતી નથી કે તેને કાંઇ હાનિ થતી નથી. આપણે એક બીજા સાથે મૈત્રી ભાવ રાખવાથી આપણે આપણો મૈત્રી ભાવ અને તે સંબંધી યોગ્યતાનો વધારો કરીએ છીએ કાંઇ ખોતા નથી તેવીજ રીતે આત્મબળના ખજાનામાંથી આપણે જેટલું બળ લેવાય તેટલું લઇએ તો તેથી આત્મસામર્થ્યનો જે અખૂટ ખજાનો છે તે ખૂટી જવાનો નથી. માટે આપણે આપણા હૃદયનો વિકાસ કરી આપણા આત્મ સામર્થ્યને આપણામાં જ્યાં સુધી પ્રકટાવતા નથી ત્યાં સુધી જ દરિદ્રતા વિગેરે દુખદ સ્થિતિ રહે છે. તેનો ત્યાગ કરવો અને સુખી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી એ આપણાજ હાથમાં છે.

મનુષ્ય માત્રે જાણવું જોઇએ કે તેણે પોતાના જીવનના અલૌકિક રહસ્યનું જ્ઞાન કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવુ જોઇએ અને તેણે દૈવિ શક્તિના પ્રબળ પ્રવાહને કેવી રીતે પોતાની તરફ વહેવરાવવો જોઇએ અને તેનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો જોઇએ જો મનુષ્યને તે દૈવિ તત્વનું જ્ઞાન થઇ જાય તો તે પોતાની કાર્ય કુશળતાને હજારો ગણી વધારી શકે છે કેમકે તે પછીથી ઐશ્વર્ય-વિભૂતિનો સહયોગી ને હિસ્સેદાર બની શકે છે.

જ્યારે આપણે અનંત સામર્થ્ય સપન્ન પરમાત્માની સાથે એકાગ્રતા સાધીએ છીએ, આપણા આત્માને સત્કૃત કરવા માંડીએ છીએ, અને આપણી અપ્રમાણિકતા, સ્વાર્થ અને અપવિત્રતાના દુર્ગંધમય કચરાને આપણા હૃદયમાંથી બહાર ફેંકી દઇએ છીએ, ત્યારે તે વખતે આપણને તે દોષોથી રહિત શુદ્ધ પરમાત્માના દર્શન થાય છે અને આપણને ઈશ્વરની શ્રેષ્ટતા જણાવા લાગે છે તે પછી આપણે શ્રેષ્ટતાને સમજતા શીખીએ છીએ અને પવિત્રતાના ઉપાસક બનીએ છીએ, તેજ મનુષ્ય ઇશ્વરના દર્શન કરી શકે છે કે જેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ નિર્મળ અને પવિત્ર છે

જ્યારે આપણા જ બંધુતુલ્ય મનુષ્યોની પાસેથી સ્વાર્થયુક્ત નીચ લાલસાથી કામ લેવાનો વિચાર આપણા આત્મામાંથી નીકળી જશે, ત્યારે આપણે ઇશ્વરની એટલા સંનિધ્ય પહોચી શકીશુ કે તે પછી વિશ્વની તમામ ઉત્તમ વસ્તુઓ આપણી તરફ આકર્ષાઇ આવશે, પરંતુ વાંધો એટલો જ છે કે, આપણે આપણા જ કુકર્મો, નિચ લાલસા અને અશુભ વિચારોથી તે દૈવી પ્રવાહના માર્ગમાં વિઘ્ન નાંખ્યા કરીએ છીએ કે જે આપણા આત્માની તરફ આવી રહેલા છે કોઇ પણ અશુભ કાર્ય આપણી આંખો આગળ નાંખવામાં આવેલા કાળી શાહી જેવા પડદા સમાન છે અથવા તો જાણે તે આપણી આંખો ઉપર આવેલા પડળ જેવાં છે કે જેથી આપણે ઇશ્વરને દેખી શકતા નથી અને શ્રેષ્ટતાને મેળવી શક્તા નથી. પવિત્ર અને નિર્મળ હૃદયવાળો મનુષ્ય જ ઇશ્વરને ઓળખી શકે છે. દુષ્ટ કાર્ય, ઇશ્વરથી આપણને વેગળા રાખનાર છે

જ્યારે આપણે વિશાળ દષ્ટિથી જોતા શીખીશુ, જ્યારે આપણે સંકુચિત વિચારો કરવાનો ત્યાગ કરીશુ, જ્યારે આપણે આપણા જ સંકુચિત વિચારોથી આપણા જ પગ ઉપર કુહાડી મારવાનું છોડી દઇશું, ત્યારે આપણને જણાશે કે, તે પદાર્થ કે જેની આપણે શોધ કરીએ છીએ તે, આપણને શોધ્યાં કરે છે અને તે આપણને અવશ્ય જ મળી રહેશે.

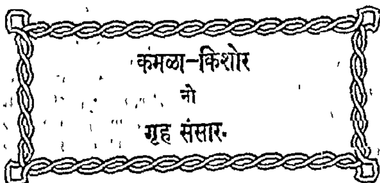
કોઇ પણ દિવસ એવાં રોદડાં ન રડશો કે અમુક વસ્તુ કે જે બીજાની પાસે છે તે મારી પાસે નથી તેથી હવે શું કરીશુ. આવા વિચાર કરવાથી તમે ભવિષ્યમાં દુઃખ અને અંધકારને જ વ્હોરી લો છો. જ્યાં સુધી તમે તમારા દુર્દૈવના વિચારોમા મચ્યા રહેશો, જ્યાં સુધી તમે તમારી નિષ્ફળતાના અનુભવ ઉપર આધાર રાખશો ત્યા સુધી તમારામાં થોડી ઘણી રહેલી આત્મ જ્યોતિ પણ બુઝાઇ ગયેલી જ રહેશે અને તે તમારા ઇચ્છેલા પદાર્થોને આકર્ષિત કરવામા હમેશાં અસમર્થ રહેશે. તે તમારી ખરાબ દશાને કદી પણ સુધારી શકશે નહિ.

આપણો માનસિક ભાવ, આપણા ઉચ્ચ આદર્શ, જેની આપણે શોધ કરીએ છીએ તે મળવાની સમાન જ હોવો જોઇએ ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાના યાને સમૃદ્ધિશાળી થવાના અંકુરો પહેલવહેલા આપણા મનમાં જ ફુટે છે અને પછી જ આમ તેમ ફેલાય છે. દરિદ્રતાનો ભાવ રાખીને આપણે સમૃદ્ધિને આપણા માનસિક ક્ષેત્રમાં કેવી રીતે આકર્ષી શકીએ ? કેમકે આવા દુર્ભાવને લીધે જે વસ્તુની આપણે ઇચ્છા રાખીએ છીએ તે એક ડગલું પણ આપણા તરફ આવતી નથી કોઇ એક વસ્તુને મેળવવા માટે કાર્ય કરવુ અને આશા રાખવી બીજી વસ્તુની એ કેવી રીતે બની શકે ? મનુષ્ય ગમે તેટલો સમૃદ્ધિની ઇચ્છા રાખતો હોય પણ તેના દુર્દૈવના ગરીબીના વિચાર, સમૃદ્ધિને આવવાના દ્વારને બંધ કરી નાખે છે સૌભાગ્ય અને સમૃદ્ધિ દરિદ્રતાના અને નિરૂત્સાહી વિચારોના પ્રવાહદ્વારા આવી શકતા નથી. માટે પ્રથમ તેને માનસિક ક્ષેત્રમા ઉત્પન્ન કરવાં જોઇએ જો આપણે સુખી, આનંદી, શાંત અને સમૃદ્ધિશાળી થવું હોય તો આપણે તે અનુસાર આપણા વિચારોને ગોઠવવા જોઇએ. પ્રથમ વિચારદ્વારા માર્ગ સરળ બનાવી વિચાર અને ઉદ્દેશાનુસારજ જો વર્તન કરવામાં આવે તો પછી સમૃદ્ધિ કે સુખ વેગળું નથી.

ઘણા માણસો આ વિશ્વની અંદર દરિદ્રતામાં સડતા જોવામાં આવે છે, ઘણાને હવે શુ કરીશું કહી માથે હાથ મૂકી નિસાસા મૂકતા જોવામાં આવે છે અને ઘણા માણસો પોતાનો પ્રાપ્ત સ્થિ-

તેમાંથી શી રીતે ઉદ્ધાર કરવો તેની ગુંચવણમાં ઘુંચાયા કરે છે, આવા માણસોના વિચારો કંઇ હોય છે અને વર્તન કંઇ હોય છે. વિચાર અને વર્તનમાં આકાશ અને પાતાળ જેટલું અંતર હોય છે અને તેથી જ તેમને ધાર્યું ફળ મળતું નથી. ઘણી વાર મનુષ્યોને ધાર્યું ફળ મળતું નથી ત્યારે દૈવનો દોષ કાઢે છે પણ તેમા તેમની ભૂલ છે. તેમાં તેમનો પોતાનો જ દોષ છે. અને જો તે દોષને શોધી કાઢી તેને ટાળવાનો યત્ન કરતા હોય તો ઘણા જ ટુંકા વખતમાં તેમને ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રયત્નથી જગતમા ગમે તેવી અસાધ્ય વસ્તુ સાધ્ય થાય છે પણ જે વસ્તુ જોઇતી હોય તે વસ્તુ મેળવવાની ઉંધી દિશામા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો કાંઇ વળતું નથી, પણ તેની યોગ્ય દિશામાં પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો જરૂર તેને ઇપ્સિત વસ્તુ મળવાની જ, એકાગ્રતા પૂર્વક કરેલા પ્રયત્નને ધૈર્યથી અને ઉત્સાહથી સતત ચાલુ રાખવામાં આવે તો ગમે તેવી વસ્તુ પણ મનુષ્યને મળી શકે છે.

પાઠક! તમારે પણ જો તમારી પ્રાપ્ત સ્થિતિથી કાંઇક ઉચ્ચ સ્થિતિએ જવાની ઇચ્છા હોય તો તમે પણ તમારા અંતરાત્માની અભિલાષાનુસાર સતત ધૈર્યથી યોગ્ય દિશામાં પ્રયત્ન કરશો તો જરૂર તમને સુખદ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાની જ.

પ્રકરણ પહેલું.

અનાથ કમળા સનાથ બની.

સોજીત્રામાં જાણીતા પાટીદાર કુટુંબમાંના વલ્લવભાઇ આજે મુંબાઇમાં મોટા શેરદલાલનો ધંધો કરતા હતા. તે કુલીન ઘરના, જમીનદાર અને આબરૂદાર હતા. સોજીત્રામાં તેમનાં ઘરબાર તથા જમીન હતી તેમજ મુંબાઇમાં પણ ધંધો સારો ચાલતો હોવાથી એકાદ માળો વસાવ્યો હતો. ઘેર ગાડી ઘોડો, નોકર ચાકર અને અનેક પ્રકારની સાહાબી હતી.

તેમને પ્રજામાં બે પુત્રીઓ હતી જેમાંથી મોટી પુત્રીનું નામ કમળા હતું અને નાનીનું નામ દીવાળી હતું, તે બંને દીકરીઓ વલ્લવભાઇને ત્યાં લાડમા ઉછરી હતી

માણસની સદા સર્વદા એક વખત રહેતો નથી ઘડીમાં રાય બને છે અને ઘડીમાં રંક પણ બની જાય છે. તેમા સટ્ટાનો ધંધો એવો છે કે આજે જેવી સ્થિતિ છે તે કાલે રહેશે કે નહિ તેનો મુખ્ય સવાલ રહે છે. વલ્લવભાઇ પણ દલાલીનો ધંધો કરતા કરતા થોડો માથાનો પણ ધંધો કરતા હતા. અને ધીમે ધીમે સટ્ટો પણ કરવા લાગ્યા. તેમા તે ઘણું કમાયા અને જેથી વગર મહેનતે પૈસાદાર થઇ જવાનો તેમને પણ રસ પડયો જેમ જેમ લાભમા સોદા થવા મંડયા તેમ તેમ તેમણે પણ ધંધો વધારવા માંડયો.

દૈવ યોગે એકદમ ભાવ બેસી ગયા અને ચાર લાખ રૂપિયાની વલ્લવભાઇને ખોટ આવી. પાટી-

દાર લોકો સ્વાભાવિક રીતે, સરળ હૃદયના હોય છે. તેમજ આવક પ્રમાણે; કાંઇક ઉદાર પણ હોય છે. વલ્લવભાઇએ કમાયા તેમ વાપર્યું તે વાણીયા જેવા ગાંઠ કરનારા ન્હોતા તેથી તેમને ચાર લાખ રૂપિયાની ખોટ એ એક મહા સંકટ તુલ્ય જણાઇ. તેમને આવી વિપત્તિ એકદમ આવી પડશે તેનો ખ્યાલજ ન્હોતો, જેથી તેમની સુખી જીંદગીમા આ સંકટનું વાદળ એવી રીતે અચાનક તેમના ઉપર તુટી પડ્યુ કે તે સહન કરી શક્યા નહિ. મુંબાઇનો માળો વેચાઇ ગયો, મિલ્કત રદે દફે થઇ ગઇ અને છેવટે મોજીત્રાના ઘરબાર ને મિલ્કત પણ વેચી દેવી પડી. આવી રીતે જે એક વખતના વલ્લવભાઇ કે જે 'વલ્લવ બાપા' ને નામે ઓળખાતા તે એકદમ નિરાધાર થઇ ગયા.

હમેશાં વ્યાપાર કરનારે ભવિષ્યનો વિચાર કરીનેજ પોતાનો વ્યાપાર ખીલવવો જોઇએ. અને હમેશાં 'અગમ બુદ્ધિ' વાપરી કામ કરવું જોઇએ ઘણા મારવાડીઓ કે મુંબઇના શેઠીઆઓને પણ આવી રીતે સટ્ટાના ધંધામાં દેવાળાં કાઢવાં પડે પણ તે પોતાની જાહોજલાલીમાં સારી મિલ્કત પોતાના બૈરી કે છોકરાને નામે જુદી કરી દે છે. જેથી માગનારાઓ તે મિલ્કતમાંથી કાંઇ લઇ શકતા નથી અને તેનો તેજ માણસ એકવાર દેવાળુ કાઢી પાછો છોકરાને નામે કે કોઈ બીજાને નામે ફરી પેઢી ચલાવે છે આવી રીતે વલ્લવભાઇએ કાંઈ કર્યું ન્હોતું અને એકદમ અણધારી ખોટ આવી જવાથી તેમની કેટલીક મિલ્કત કોર્ટે હરાજ કરીને માગતાવાળાઓનાં દેવાં ભર્યા.

આ પ્રમાણે વલ્લવભાઇ પટેલ એક વખતના 'રાજા' કહેવાતા ,ચિંથરે હાલ ને ભિખારી બની ગયા.

આમ નિરાધાર બની ગયા પછી વલ્લવભાઈને મહાન આઘાત થવા તે ખાટલે પડ્યા અને ચિંતામણિ ચિંતામાં જ મરણને શરણ થયા વલ્લવભાઇની પાસે છેવટે રહેવાને માટે એક ઘર અને તેમની થોડી ઘણી જમીન રહી હતી. અને જે કાંઇ થોડા ઘણા પૈસા રહ્યા હતા તે તેમના મંદવાડમાં દવા દારૂમાં વપરાઇ ગયા. તેમની પત્નિ પણ તેમની પાછળ દુઃખથી રીબાઇને છેવટે બે અનાથ બાળાઓને મૂકી સ્વર્ગવાસ થઇ ગઇ.

માતાપિતા મરી ગયા પછી વલ્લવભાઇને બે પુત્રી કમળા અને દીવાળીને તેમની ફોઇ ગંગા મોજીત્રેથી નડીઆદ લાવી. અને ત્યા તે બને બાળાઓ તેમની ફોઇ પાસે રહેવા લાગી.

નડીઆદમાં દેશાઇવગામા, કમળા અને દીવાળીની ફોઈ ગંગા રહેતી હતી. ગંગાને કાંઇ પ્રજા નહોતી તેથી તેણે આ બે બાળાઓને પોતાની પુત્રીઓની માફક પાળી પોષી મોટી કરવા માંડી. જ્યારે વલ્લવભાઇ ગુજરી ગયા ત્યારે કમળાની ઉમ્મર ચૌદ વર્ષની અને દીવાળીની ઉમ્મર બાર વર્ષની હતી.

વલ્લવભાઇ પટેલ પોતાની જાહોજલાલીમા આ બને પુત્રીઓનો વેવાઇશાળ કરવાને ઉત્સુક હતા. પણ વરની શોધમાંને શોધમાં તેમણે વખત ગુમાવ્યો. અને અચાનક લક્ષ્મિપતિના લક્ષ્મિહીન થઇ ગયા. જેથી યોગ્ય વર મળી શક્યો નહિ. ચરોતરમાં બાર ગામના પાટીદારો સાધારણ રીતે કુળવાન ગણાય છે. અને તેમાં વરને પૈઠણ આપે તો તે કન્યાનો સ્વિકાર કરે છે. જેમાં જેનું જેવુ કુળ તે પ્રમાણે કન્યાના બાપે વરના બાપને પાચ હજાર, હજાર, પાચસો કે જેવી જેની લાયકાત તે પ્રમાણે પૈઠણના રૂપિઆ આપવા પડે છે આ પ્રમાણે મોજીત્રાના વલ્લવભાઇ પટેલના મનમાં પણ આ બને પુત્રીઓને માટે સારી ,પૈઠણ ભરી કોઇ સારી જગ્યાએ પુત્રીઓને દેવાય તો સારૂ એવો વિચાર, હતો પરંતુ તેમનુ ધાર્યું કાંઇ બન્યુ નહિ અને પોતે નિરાધાર થતાં છોકરીઓ કુંવારી રહી અને છેવટે તેમને પણ નિરાધાર મૂકી પોતે ચાલતા થયા

કમળા અને દીવાળીની ફોઇ ગંગા એ બને બાળાઓને પોતાને ઘેર લાવી પોતાની પાસે જે કાંઇ થોડી ઘણી પુંજી હતી તે વડે પોતાનું ગુજરાન ચલાવા માંડ્યુ.

કમળા હાલ પંદર વર્ષની થઇ ગઇ હોવાથી હવે તેને પરણાવ્યા વગર છુટકો જ નથી તેનું શરીર ગૌર અને રૂપમાં ચંદ્રમા જેવુ જેવું

મુખ, મધુર હાસ્ય, અને ગુલાબી ગાલ ભલભલાના મનને ચલિત કરે તેવા હતા. આ જોઇ ગંગાને ઘણી ચિંતા થઇ પણ તેની પાસે એટલી પૂંજી ન્હોતી કે તે પૈસા ભરીને સારે ઘેર તેને પરણાવી શકે, અને ઉચ્ચ કુળના પાટીદારથી ગમે તેમ થાય તોપણ હલકા કુળમાં તો કન્યા અપાય નહિ. ઘરમાં ખાવા ન મળે તો જમીન જાગીર વેચીને, દેવું કરીને કે ગમે તેમ કરીને પણ દીકરી તો સારે ઠેકાણે પરણાવવી જ જોઇએ એવો બાર ગામના પાટીદારોનો રીવાજ, એટલે કરે શું?

આ પ્રમાણે ગંગાને કમળાના લગ્નની ચિંતા થવા માંડી અને શું કરવું તેનો ઉપાય શોધવા લાગી ગંગાની પોળમાં જ એક સોમાભાઇ કરીને પાટીદાર રહેતા હતા. સોમાભાઇ દેસાઇ કુટુંબના, જાગીરદાર અને આબરૂદાર ગણાતા હતા. તેમની વર્તણુક શાંત, અને સામા મનુષ્યને પ્રેમથી આકર્ષણ કરનારી હતી. વળી તેમનો સ્વભાવ ઉદાર અને ગરીબ ઉપર દયા ભાવ બતાવવાનો હતો તે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ગરીબોનાં સંકટો દૂર કરવા પ્રયત્ન કરતા હતા. પાટીદારોની ન્યાતમાં છોકરાના પૈસા લઇ કન્યા લાવવાના રીવાજને તે ધીક્કારતા હતા. તેઓ પહેલાં વડોદરા સ્ટેટમાં સારી નોકરી ઉપર હતા પણ હાલ પેન્શન ઉપર રીટાયર થઇ પોતાને વતન નડીઆદ આવીને રહેતા હતા. તે વિચાર શીલ, કાર્યકુશળ અને ઘણા હોંસીલા હતા જેથી અધિકારી વર્ગની પણ તેમના ઉપર સારી કૃપા રહેતી હતી.

સોમાભાઇને પ્રજામાં માત્ર એક જ પુત્ર હતો તેનું નામ કિશોરભાઇ હતું સોમાભાઇ તેને ભણાવવાની ખાસ કાળજી રાખતા હતા. પોતાની ખંતથી અને પિતાની કાળજીથી કિશોરભાઇએ બી. એ. ની પરીક્ષા પાસ કરી હતી. અને તે પછી નોકરીમાં ન જોડાતાં કાયદાનો અભ્યાસ કરી એલ. એલ. બી ની પરીક્ષા પણ પાસ કરી હતી. કિશોરભાઇએ એલ. એલ. બી થઈ પ્રથમ નડીઆદમાં વકીલાત કરવા માંડી. આ વખતે તેમની ઉમ્મર પચીસ વર્ષની હતી. કિશોરભાઇનું હજુ સુધી લગ્ન થયું નહોતું સોમાભાઇ કુળવાન, દેસાઇ કુટુંબના અને હજુ સુધી છોકરો કુંવારો કેમ રહ્યો હશે તેની શંકા ઘણાને થાય એ સ્વાભાવિક છે. આજકાલ દસ બાર વર્ષના બાળકોને જ પરણાવી દેવામાં આવે છે તેમાં વળી કુળવાન પાટીદારને તો કન્યાની ખોટ નહિ, પૈસા અને કન્યા બન્ને મળે છતાં કિશોરભાઇ પચીસ વર્ષ સુધી કુંવારા રહે એ અસ્વભાવિક લાગે તેવું છે. પરંતુ ખરૂં કારણ એવું છે કે સોમાભાઇના પુત્રનાં માગાં તો ઘણા આવેલાં પરંતુ સોમાભાઇ પુત્રને નાની ઉમ્મરમાં પરણાવી દેઇ ગૃહ સંસારી બનાવી દેવાનું ઇચ્છતા ન્હોતા, કારણ કે તેઓ બાળ વિવાહના સખ્ત વિરોધી હતા. બીજું તેમનો એવો મત હતો કે જ્યાં સુધી પુત્ર ભણી ગણીને પોતે પોતાનું ગુજરાન નિભાવી શકે તેટલું ધન કમાઇ શકે નહિ ત્યાં સુધી તેનું લગ્ન કરવું ન જોઇએ. ત્રીજું તેમનો સિદ્ધાન્ત એવો હતો કે બાળક વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં હોય ત્યારે તેને પરણાવી દેવાથી પછી તેનો જીવ ભણવામાં ચોટતો નથી જેથી તેમણે પણ હજુ સુધી કિશોરભાઇનું લગ્ન કર્યું નહોતું.

તેમને જ્યારે કિશોરના લગ્નને માટે પૂછવામાં આવતું ત્યારે તે કહેતા કે—"ભાઈ શી ઉતાવળ છે? નાનપણમાં બાળકોને પરણાવવા એ ઘણોજ ખરાબ રીવાજ છે. બાલ્યાવસ્થામાંથીજ સંસાર ચક્રમાં બાળકોને નાખી દેવાથી તેઓ પોતાની ઉન્નતિ કરી શકતા નથી. અને પુખ્ત વય થયા વગર તેઓ સંસારમાં પડતાં વીર્યવિહીન બની જાય છે અને તેમનાથી જે પ્રજા થાય છે તે પણ નિર્માલ્ય થાય છે. અને બાળકો જે વખતે ઉત્સાહી બળવાન, ધૈર્યવાન અને મજબૂત શરીરનાં થવાં જોઇએ તેને બદલે તેઓ બાળલગ્નના પ્રતાપથી શિથિલ, રોગી, ઉત્સાહહીન અને નિર્બળ રહે છે. જેથી તેઓ જગતમાં કોઇ પણ મહાન કાર્યને કરી શકતા નથી. અને નાનપણમાંથીજ તે નિર્માલ્ય છોકરાં છોકરીઓને મેળવી ગૃહસ્થની જંજાળમાં ફસાઇ જાય છે. "માટે મારે તો કિશોર પુખ્ત વયનો થશે ત્યારેજ તેને પરણાવવો છે"

આ વખતે કિશોરભાઇ વકીલાત કરતો હતો.

સોમાભાઇ જે ઘરમાં રહેતા હતા તેની સામેના જ ઘરમાં ગંગા પણ રહેતી; તે વિધવા અને

આધેડ વયની હતી. કમળા અને દીવાળી પણ તેની સાથે જ રહેતી હોવાથી ઘણી વાર તે ત્રણે જણ સોમાભાઇને ત્યાં જતાં આવતાં. પાટીદારોમાં પણ પડદાનો રીવાજ છે એટલે દિવસે બૈરાં બહાર નીકળતાં નથી. ઘરનું કામ કાજ કરવા કે પાણી ભરવા પણ દિવસે ન જાય પણ રાત્રે કામ કરે. તે પ્રમાણેનો રિવાજ ગંગા ને પણ પાળવો પડતો પણ કમળા અને દીવાળી તો છોકરીઓ હોવાથી તેમને ઝાઝો વખત પડદામાં એટલે ઘરમાં શરમાઇ બેસી રહેવાનું ન્હોતું. સોમાભાઇની વહુ હેતાબા જુના વિચારની પણ ઠરેલ અને શાંત હતી. તેની પાસે ઘણીવાર કોઈ ભત્રીજીઓ આવી સુખ દુઃખની વાતો કરતી. કમળાનું રૂપ એવું હતું કે તે ભલ ભલાને મોહ પમાડી દે તેમ હતું, છતાં વળી ઠસાગરી, ડાહી અને વેરીને પણ વશ કરી લેકે તેવા સ્વભાવની હતી. હેતા તેની ઉપર ઘણી જ મમતા રાખતી. કિશોર પણ કમળાને સારી રીતે ઓળખતો અને તેના સ્વભાવનો પણ ઘણા મસર્ગથી ભોમીયો થઇ ગયો હતો. કમળા, પોતાની ફોઇ ગગાને ત્યા આવી નિશાળે ભણવા જતી અને પાંચ ૭ ચોપડી ગુજરાતી ભણી હતી. કમળાને કોઇની લાજ કાઢવાની ન્હોતી તેથી તે સોમાભાઇના ઘરમાં છૂટથી ફરતી અને વાતચિત પણ કરતી. ઘણો વખત તે બીજા પડોસીને ન જતાં સોમાભાઇને ત્યા જતી. સોમાભાઇ ની વહુ હેતાને પણ તે ઘણી વ્હાલી લાગતી તેથી પણ તેને વારવાર બોલાવતી.

કમળા મોટી થતા તેના લગ્નની ચિંતા તેની ફોઇ ગગાને થવા માંડી પણ પૈસા વગર શુ કરે? એક વખત તેને આ વાત દયાળુ સોમાભાઇ પટેલને કહેવાનો વિચાર થયો. અને તેથી તેણે વાતની વાતમાં સોમાભાઇના પત્નિ હેતાબાની પાસે કમળાના લગ્નને માટે શુ કરવું તે વાત જણાવી અને પોતાના દુઃખનાં રોદડાં કહેતી રડી પડી હેતાબા પણ દયાળુ અને પર દુઃખ ભજન હતા. તેનાથી ગંગાનું રડવું સાખી શકાયું નહિ જેથી તેણે ગગાને ધીરજ આપી. બીજે દિવસે હેતાબાએ પોતાના પતિ સોમાભાઇને સર્વ હકીકત કહી, અને કહ્યું કે વલ્લવભાઇ જેવા કુળવાન અને એક વખતના ધનાઢ્યની પુત્રી આ પ્રમાણે નિરાધાર થતાં કુંવારી રહે કે નીચ કુળમાં જાય તે કેવુ ખરાબ? ઇશ્વરે વારા ફેરા બધાના છે. હતા ત્યારે તેજ! અને હાલ તેની જ આ અનાથ બાળા સામું જોતાં આપણું હૃદય પીગળી જાય છે. બિચારી ગરીબ ગંગા ક્યાંથી પૈસા લાવશે અને તેને પરણાવશે. છોકરી ભણેલી, હોશીયાર ને કુળ દીપાવે તેવી છે. જો આપની મરજી હોય તો કિશોર સાથે માટ બેસાડીએ આપણે પહેરામણી નથી જોઇતી, આપણને પરમેશ્વરે ક્યાં નથી આપ્યું! માટે આપની શી ઇચ્છા છે?

સોમાભાઇ પણ આ સર્વ હકીકત જાણતા હતા વળી વલ્લવભાઇને પણ સારી રીતે ઓળખતા હતા જેથી તેમને આ છોકરીની દયા આવી. તેમણે કહ્યું, "વ્હાલી, જો તારી તેવીજ મરજી છે, તો ભલે. કિશોર હવે પચીસ વર્ષનો થયો છે. સ્વતંત્ર ધધો પણ કરે છે અને પરણાવવા યોગ્ય છે. આપણે પહેરામણીનું શું કામ છે! છોકરાને લાયક તે કન્યા છે અને આપણી આબરૂ પ્રમાણે આપણો ગૃહસંસાર ચલાવે તેવી તે જણાય છે, માટે ખુશીથી તારી મરજી હોય તેમ કર."

આમ નિશ્ચય કરી ગગાની સાથે નક્કી કરી ઘણી ધામધુમથી ગંગાએ કમળાને કિશોરભાઇ સાથે પરણાવી. સોમાભાઇએ એક પાઇ પણ પૈસ્ણુ લીધી નહિ. અને પાટીદારોના પૈસ્ણુના રીવાજને તોડયો આથી જો કે તેમના ભાગના કેટલાએ તેમની અદેખાઇ કરી પણ સુધરેલા જમાનામાં અને કેળવાયલા વર્ગમાં તેમના પ્રશંસા થઇ પેપરોમા પણ તેમની વાહ વાહ કહેવાઇ અને આવી રીતે અનાથ કમળા સનાથ બની, અને કિશોરભાઇ સાથે પોતાનો ગૃહકારભાર ચલાવા મંડી.

અપૂર્ણ.

ब्रजनां पहाडीस्थान.

૧ કામવન

કામવન મથુરાથી ૩૯ માઇલ દૂર છે ગોવર્ધનથી ડીગ થઇને ત્યાં જવાય છે. કામવન કામસેન રાજાએ વસાવ્યું છે તેનો બધાવેલો એક જીર્ણ કિલ્લો પણ ત્યાં છે કામેશ્વર મહાદેવનું મંદિર જે ત્યાં છે તેની સ્થાપના પણ તે રાજાએ કરેલી હતી વલ્લભકુળના ગોસાંઇજીયોનું એક સ્થાન ત્યાં પણ વસાવેલું છે તેમના આરાધ્યદેવ શ્રી ગોકુલચંદ્ર છે. ત્યાંના પ્રદેશમાં, વિશેષ કરીને વૈષ્ણવ મંદિરોમાં તે મંદિર પ્રસિદ્ધ છે. પૂર્વોક્ત મંદિરમાં સ્થાપેલી દેવમૂર્તિ પ્રથમ ગોકુળમાં હતી. મુસલમાનોના અત્યાચારના ભયથી ભક્તો તેને જયપુર લઇ ગયા હતા. ઘણા વખત સુધી તે મૂર્તિ ત્યાં રહી હતી. પૂજા સામગ્રીને માટે રાજ્યમાંથી રકમ મળતી હતી. પણ તે પંથના કેટલાક સિદ્ધાંતો મહારાજાને ન ફાવવાથી તેમની શ્રદ્ધા ઓછી થઇ ગઇ. તેથી પૂજાધિકારી ગોસાંઇ તે મૂર્તિને કામવન લઇ ગયા, ત્યારથી તે ત્યાં છે. ગોસાંઇજી પણ ત્યાં વસ્યા. તેમના આવ્યા પછી કામવનની આવક વધી ગઇ છે

વૃન્દાવનની વૃન્દાદેવીની મૂર્તિને પ્રથમ એક શિખરવાળા મંદિરમાં સ્થાપેલી હતી તે મંદિર જુના ગોવિંદ મંદિરની ડાબી તરફ છે સાંભળ્યું છે કે તે દેવીની મૂર્તિ પણ હાલ કામવનમાંજ વિરાજમાન છે. કામેશ્વરી દેવીનું પણ ત્યાં એક મંદિર છે

લોકો ત્યાં કામવનને ઘણે ભાગે "કામા" કહે છે. સાંભળવા પ્રમાણે નંદનું વ્રજ કેટલાક દિવસો સુધી કામવનમાં હતું. તેથી ત્યાંના કેટલાક સ્થાન શ્રી વ્રજરાજ કુમારની બાલલીલાના સ્મારક તરીકે કહેવાય છે.

વરાહ-પુરાણાન્તર્ગત મથુરા માહાત્મ્યમાં કામવન માટે અને ત્યાંના વિમલકુન્ડમાં સ્નાન કરવાનું ઘણું મહાત્મ્ય લખેલું છે કામવનનાં પ્રસિદ્ધ મંદિર અને પવિત્રસ્થાન આ પ્રમાણે છે.

દશાવતારની મૂર્તિ, ધર્મરાયજીનું મંદિર, પંચતીર્થ, મનોકામના તીર્થ, ચક્રતીર્થ, મહોદધિતીર્થ નંદનો વડ, ધર્મ કુન્ડ. વિમલ કુન્ડ, યશોદા કુન્ડ, લંકા કુન્ડ, પદ્મકુન્ડ, સતાકુકડી કુન્ડ, સુરભી કુન્ડ, વારાહ કુન્ડ, અને માનસી કુન્ડ

ઘણે ભાગે જ્યાં કૃષ્ણ ભગવાને રામલીલાનો મેળો ભર્યો હતો અને સેતુ બાંધ્યો હતો ત્યાં લંકા કુન્ડ છે. અને જ્યાં નંદ ઉપનંદ, ભગવાનને ખોળામાં લઇને જે વડ નીચે બેસતા હતા તે નંદ વડ છે. તેમના નામનો એક કુવો 'નંદ કૂપ' પણ ત્યાં છે અઘાસુરની ગુફા અને સતાકુકડી રમવાની કંદરાઓ યાત્રાળુઓને વિશેષ કરીને બતાવવામાં આવે છે નાનપણમાં જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ આપ મીચામણાની રમત રમતા હતા ત્યારે આ કંદરાની અંદર સંતાઇ રહેતા હતા અને કહે છે કે પોતાના મિત્રોને થકવવાને માટે તે ગુફાની અંદર પેસી જતા અને પર્વત ઉપર પ્રકટ થતા હતા.

કામવનમાં એક શિલા છે તેનું નામ "ખિસલણી શિલા છે. શ્રીકૃષ્ણ તેના ઉપર ચઢીને ખસી પડતા હતા ચિત્રવિચિત્ર નામની એક બીજી શિલા પણ ત્યાં છે. તે ગ્રીષ્મઋતુમાં ફુલો બિછાવીને બેસવાની જગ્યા છે એકસ્થાન ભોજન કરવાનું પણ છે. તેને ભોજન થાળી કહે છે તે એક પત્થર છે કે જેને થાળીની માફક કોતરેલો છે એક ચરણપહાડી છે જેના ઉપર પગલાંનાં ચિન્હ છે સુકનહરાની કદંબ ખંડી, હીંડોળાનું સ્થાન, રાસ મંડળનો ચબુતરો, અને કુંજમાં જળશય્યા વિગેરે સ્થાન પણ જોવા લાયક છે.

કામવનથી થોડેજ દૂર આદિબદરી છે, તે પહાડી જગ્યા છે ને બિલકુલ જંગલમાં છે. કામવન થઇને ત્યાં જવામાં સુગમતા પડે છે. તેની આસપાસ કોઈ સહીસલામતી નથી આદિબદરી ઘણી પહાડીની વચમાં છે. તે ઘણું રમણિયસ્થાન છે વર્ષાઋતુમાં ત્યાંની શોભા ઘણીજ રળીયામણી લાગે છે. એકાંત વાસની ઇચ્છા રાખનાર વિરક્ત જનોને માટે તે સ્થાન ઘણુંજ ઉત્તમ છે. ત્યાં એક પરમાનંદ ભગવાનનું મંદિર છે. કહે છે કે ત્યાંથી ઇન્દ્ર એકવાર શ્રી કૃષ્ણની ગાયો ચોરી ગયા હતા.

આ બનાવને યાદ દેવડાવનાર ઇન્દ્રકુળ અને ઇન્દ્ર કુન્ડ પણ ત્યાં છે.

નંદગામ

નંદગામ એક પહાડ ઉપર વસેલું છે. મથુરાથી તે ૧૪ ગાઉ અને બરસાનાથી રાા ગાઉ છે. નંદગામની નૌબત બરસાનામાં ને બરસાનાની નોબત નંદગામમા સંભળાય છે નંદ ગામનું જુનું નામ નંદીશ્વર ગામ છે પુરાણોમાં નંદ ગામના પહાડનું નામ નંદીશ્વર છે. વ્રજના ત્રણ પ્રસિદ્ધ પર્વત–ગોવર્દ્ધન, નંદીશ્વર અને બરસાના એ ત્રિદેવના નામથી વિખ્યાત છે. લોકોના કહેવા પ્રમાણે એ ત્રણે પહાડોમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ એ ત્રણે દેવતાઓની ઉપાસના થતી હતી તેથીજ ગોવર્ધન વિષ્ણુનો, નંદીશ્વર મહાદેવનો અને બરસાનાને બ્રહ્માનો પહાડ કહેવામાં આવે છે જ્યા શ્રીકૃષ્ણના પાળક પિતા શ્રી નંદરાય રહેતા હતા તેજ ગામ આનંદ ગામ છે પહાડના સર્વથી ઉંચા શિખર ઉપર નંદરાયજીનું મંદિર છે. ઘણે ભાગે આ મંદિરના જેવાંજ મંદિરો આજકાલ વ્રજમાં બનાવવામાં આવે છે.

ઇસ્વીસન ૧૭૫૦ ના અરસામાં આ મંદિર બનેલુ છે તેમાં એક તરફ સેજ મહેલ અને બીજી તરફ રસોડુ છે. આગલા ભાગમાં જગમોહન છે જે બે શિખરોવાળુ છે ઉચું શિખર દિવાલના ઘેરાવાવાળુ છે. બુરજ ઉપર બુરજો છે. રાતાને લીધે મંદિર બહારથી ખૂબ મોટુ જણાય છે.

બીજું પ્રસિદ્ધ મંદિર શ્રીયશોદાનંદજીનું છે બને મંદિરની બનાવટ ઘણે ભાગે એક સરખી છે અને બને મંદિર એકજ વખતે બનેલા હોય તેવાં જણાય છે.

આ ગામની અંદર પણ નાનાં નાના કેટલાક મંદિર છે. જેવાં કે શ્રી નૃસિંહજીનું, શ્રીગિરિધારીજીનું, શ્રીરાધામોહનજીનું, શ્રીગોપીનાથજીનું અને શ્રીનૃત્યગોપાલજીનું એ મંદિરો છે,

પહાડીની નીચે એક ચોખુણ ઘેરાવાની અંદર ઘણી ઇમારતો છે. તેમાં કુવાનો પણ છે અને મુસાફરોને ઉતરવા માટેની ધર્મશાળાઓ પણ છે.

ત્યાંથી કેટલેક દૂર પાવન–સરોવર છે.

વ્રજના ચાર પ્રસિદ્ધ સરોવરમાં આ સરોવરની ગણત્રી થાય છે કહેવાય છે કે, શ્રીકૃષ્ણ પોતાની ગાયોને આ સરોવરમા પાણી પીવરાવતા હતા. તેથી તેનું નામ પાન સરોવર કહેવાય છે. બાકી બીજા ત્રણ સરોવર આ પ્રમાણે છે –

૧ ગોવર્ધનની પાસે પરસોની ગામમાં ચંદ્ર સરોવર છે. ૨ બરસાનાની પાસે ગાજીપુરમાં પ્રેમ સરોવર છે અને ૩ જું માટની પાસે માનસરોવર છે

સને ૧૭૪૭ માં બર્દવાનની એક રાણીએ પાન સરોવરને પાકું બંધાવ્યું હતું તે નિર્મળ જળથી ભરેલુ રહે છે તેના ઘાટ સુંદર છે. બનાવટ પહાણના આકાર જેવી છે ઘાટ ઉપર વિહારીજીનું એક મંદિર છે. તેના દરવાજા ઉપર એક શિલાલેખ કોતરેલો છે તે આ પ્રકારનો છે.

"શ્રી રાધાગોવિંદ, શ્રી ગદાધર ચૈતન્ય. શ્રી પાવન સરોવર કુન્ડ શ્રીમતી રાણી રાજેશ્વરી, સતવંતી, રતિચંદની માતા શ્રી રાજ ત્રિલોકચંદની દાદીજી રાજ ભૂમિ બંગાલ બર્દવાન શ્રી સનાતન રૂપથી ઘરમાંથી બનાવી"

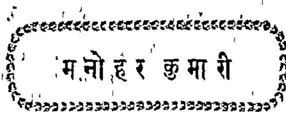
આ લેખનો સંવત ૧૮૦૫ છે.

કહે છે કે નંદ ગામમા ૫૬ તીર્થ (કુન્ડ) છે પણ હાલ તેનો પતો લાગતો નથી.

નંદગામની આબાદી સારી છે તે રેતાળ ભૂમિ ઉપર વસેલુ છે. ત્યા કંઇક પાકી ઇમારતો પણ છે વસ્તીના મંદિરોમાં મનસાદેવીનું મંદિર વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે. ગામની પાસે એક જગ્યાએ કદમ્બના ઘણાં ઝાડ છે લોકો તેને ઉદ્ધવજીનો ચારો કહે છે.

નંદ ગામનો રકબો ૫૨૭૭ એકર અને મહેસુલ ૫૬૨૨ નું છે. પુજારીઓની પાસે એક સનદ છે તે શાહ આલમના વખતની છે તેના દ્વારા પરમાનંદ અને રામકિશન પુજારીઓને તે ગામ બક્ષીસ આપેલુ છે. પણ હવે ત્યાંના માલીક લાલાબાબુના વારસો છે. ને તે કલકત્તામાં રહે છે. નંદગામનો પહાડ ખોદાવીને તેણે વિરક્ત સાધુઓને ક્ષુબ્ધ કર્યા હતા; પણ લોકોની અરજીઓથી સરકારે તે કામ અટકાવ્યું હતું. ત્યાંના કેટલાંક પ્રાચીન મંદિરોને ઔરંગઝેબે તોડી નાખ્યા હતાં તેની મરામત કરેલી જણાય છે.

સંપૂર્ણ.

મનોહર કુમારી

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ અગીઆરમું.

મનોહરનો છુટકારો.

મનોહર કેદમાં પડ્યો. તેને ઘેર શોક છવાઇ રહ્યા. કુમારીના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ રામચરણે મનોહરને માટે સેસનકોર્ટમાં અપીલ નંધાવી અને તેને જામીન ઉપર છોડાવા અરજી કરાવી પણ મનોહરને જામીન ઉપર છોડ્યો નહિ અપીલ નંધાવાથી મનોહરને કાચી કેદમાં રહેવુ પડ્યું અને અપીલની મુદત પડી.

ઘરમા ધીમે ધીમે શાંતિ છવાઇ. આ જગતમાં સર્વ સહન થઈ શકે છે પોતાના હૃદયના પ્રાણ પુત્રને યમના હાથમાં સોંપીને જેવી રીતે સ્નેહમયી મા પાછી થોડા દિવસ પછી હસતી જણાય છે, પતિના પરલોકવાસ પછી પતિભક્ત કામિનીના મોં ઉપર પણ થોડા દિવસ પછી હમેશું તરી રહે છે તેવીજ રીતે - જેમ જેમ દિવસ જતા ગયા તેમ તેમ ઘરમાં શાંતિ છવાઈ. આ જગતમાં કોઇપણ શોક કે દુઃખ એવું નથી કે જે સદાને માટે માણસના ઉપર અસર કરી શકે આપામય સંસારનો એજ નિયમ છે. પ્રકૃતિનો એજ ખેલ છે.

દિવસ ઉપર દિવસ જતા ગયા તેમ તેમ અપીલની મુદત પાસે આવતી ગઇ. મુદતને દિવસે સુનાવણી થઇ તેમા મનોહરને છોડ્યો નહિ. અને નીચલી કોર્ટનો ચૂકાદો બહાલ રહ્યો તે ઉપર હાઇકોર્ટમાં અપીલ નંધાવી અને તે કોર્ટે મનોહરને જામીન ઉપર છોડ્યો. મનોહર જામીન ઉપર છુટવાથી ઘેર આવ્યો. તેના આવવાથી ઘરમાં પાછું શોકનું વાદળ વિખરાઇ આનંદ છવાઇ રહ્યો.

કુમારીને મનોહર આવવાથી કાંઇક શાંતિ વળી પણ હજુ અપીલમાં જે થાય તે ખરૂં બીજેજ દિવસે મનોહરને તે અપીલ સંબંધી કામમાં મુંબાઇ જવાનું હતું અને ત્યાં બીજું કેટલુક કામ કાઢેલુ હોવાથી કેટલાક દિવસ રહેવાનું હતું તે વાત સાંભળી કુમારીને ઘણોજ ખેદ થયો. અને તેના હૃદયની દુઃખની જ્વાળા પાછી સળગવા લાગી, બીજે દિવસે મનોહર મુંબાઇ ગયો અને અહી કુમારીએ રડવા માંડયું. આમ કુમારીએ કેટલાક દિવસો રડી રડીને કહાડયા. તેને ઘણી ધીરજ આપતા પણ તે છાની રહેતી નહિ. તેના નિરંતર રડવાથી સાસુ અને નણંદ તેને ધમકાવા લાગ્યાં. તેની નણંદ કહેતી કે, "આટલા બધા ચાળા શું કરે છે? તનેજ તારો વર વ્હાલો હશે કેમ! તારા કરતાં મને કંઇ મારો ભાઈ ઓછો વ્હાલો નથી. નાહક રોઇ રોઇને ફતવા શું કરે છે?" આમ જ્યારે તેને વારવાર કહેવામાં આવતું ત્યારે કુમારી કહેતી કે:—"મારૂં મન કેમેય માનતું નથી હું શું કરૂં? હાય! અપીલમાં શું થશે, તે ક્યારે આવશે!"

એક દિવસે કુમારી એક પડોસણ સાથે વાત કરતાં કરતાં રડી પડી, તે વખતે ત્યાં બીજું કોઇ ન્હોતું, પણ તેવામા તેની નણંદ ત્યાં થઇને નીકળી પડોસણને વાત કરતાં જોઇને નણંદે કહ્યુ કે:—અલી શું સાભળે છે? એતો એમ રોજ છળ કરી રહી છે. તું પણ એના જેવી નવરી ક્યાંથી તેને તો આખો દિવસ એજ ધંધો છે. એમ કહેતાં કહેતા તે ઘેર ચાલી ગઇ. પડોસણે કુમારીને કહ્યું—"શું કહ્યું?" કુમારીએ ઇસારાથી જણાવ્યુ કે—"બેન રોજ ઘરમા આમ ચાલ્યાંજ કરે છે."

આ વાત કુમારીની નણંદે સાંભળી અને તરતજ બહાર આવી "અલી શુ કહ્યું!" આમ કહી છલંગ મારી બિચારી દુઃખથી રીબાતી કુમારીના માથામાં એક થપ્પડ મારી. તેના હાથમા છરી હતી તે કુમારીના કપાળમા વાગી અને લોહીની ધાર ચાલી. કુમારી બિચારી ગભરાઈ જઇ ધબ દઇને નીચે પડી ગઇ. ધબાકો થતાં તેની સાસુ ત્યાં દોડી આવી. તેણે કુમારીને પડેલી જોઇ અને માથામાંથી લોહી વહેતું જોઈ પાણી લાવી માથું ધોઈ નાંખ્યું મોં ઉપર પાણી છાંટ્યું તે પછી કેટલીકવારે કુમારીને ભાન આવ્યું અને ઉઠી બેઠી થઇ.

આજુબાજુ બૈરાં ભરાઇ ગયાં તેમણે હકીકત કહી પણ પોતાની છોકરીનો વાક માના મનમાં ન વસ્યો તેણે ધાર્યું કે જો છોકરીને કહીશું તો કકાશ વધશે માટે વહુનો વાક કહાડવો જોઇએ. તેણે કહ્યું આ વહુ આવી છે ત્યારની રોજ આ પ્રમાણે કુતવા કર્યાજ કરે છે. તેને એવુ કહેવાની શી જરૂર હતી મનોહર તારો તો વર થાય છે પણ તેને તો ભાઇ થાય છે તેને કાંઇ વ્હાલો નહિ હોય! ઉઠ, આમ રોજ ઘરમા કકળાટ શું કરે છે " કુમારી આ સાંભળી રડતી બંધ થઈ, પણ લોહી હજુ બંધ થયું ન્હોતુ કુમારી કાંઇપણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર ઘરમા ચાલી ગઇ અને ઘરમાં જઇ પોક મૂકી રડવા લાગી.

આમ મનોહરના ઘરમા રોજ ખટપટ ચાલુજ હતી, સાસુ નણંદ અને વહુનો અંદરે અંદરનો કકળાટ હોલાતો ન્હોતો આ તરફ મનોહરની અપીલની મુદત આવી જડજોએ વકીલોની તકરાર સાંભળી મનોહરને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મૂક્યો. મનોહર તેજ દિવસે ઘેર આવવા નીકળ્યો અને બીજે દિવસે ઘેર આવ્યો. મનોહરના આવવાથી ગામમાં સઘળે આનંદ વ્યાપ રહ્યો. કુમારીના આનંદની તો હવે અવધીજ ન્હોતી

આમ વળી થોડા દિવસ મનોહરના કુટુંબમાં આનંદ જણાવા લાગ્યો પરંતુ કુમારી અને તેની નણંદ વચ્ચે જે પાડાખાર પડ્યા હતા તે તો ઉલ્ટા જ કરતા અને મનોહરની ગેર હાજરીમા કુમારી ઉપર સાસુ નણંદ ગાળોનો પસ્તાર પાડતાં પણ કુમારી હવે એવી સહન શીલતા વાળી થઈ ગઇ હતી કે તે સઘળું સહન કર્યા જ કરતી.

પ્રકરણ બારમું.

તરલાનું કપટજાળ

તરલાના મનમાં કુમારીનું વૈર લેવાની ઇચ્છા પ્રબળ થઇ ઉઠી, આ જગતમા જે ધર્મના ભયથી બ્હીતા નથી તેઓ લોકનિંદાને લીધે જ કદાચ ખરાબ કામથી ડરે છે તરલા પણ તેવા જ સ્વભાવની હતી ધર્મ શું તેની તેને ખબર ન્હોતી તેણે પોતાની બેનને દુઃખ આપી પોતાની દાઝ ઓલવવા ધાર્યું મનોહર પોતાને કબજે ન આવ્યો અને તે વાત કુમારીએ ઉઘાડી પાડી તેથી તરલાને ઘણુ લાગી આવ્યું જેથી કુમારીને કલંક બેસાડવા માટે તે લાગ શોધ્યા કરતી હતી.

આ વખતે મનોહરને કંઇ વેપારના કામ પ્રસંગે રંગુન જવું પડ્યુ, અને તેથી હવે કુમારી એકલી છે એમ માની પોતાના વિચારની સિદ્ધિ માટે તે પ્રયત્ન કરવા લાગી તરલાને ત્યાં એક વૃદ્ધ દાસી હતી તરલાએ તેને ચાર ઘડી રાત જતાં બોલાવી અને પૂછ્યુ કે,—કે " હમણા તારો રામો ક્યાં છે"

દાસીએ કહ્યું—" ઘેર છે. "

તરલા—" કાલે તેને મારી પાસે મોકલજે."

દાસી—" કેમ ? "

તરલા—" મારે કામ છે "

દાસી—" શું કામ છે તે તો કહો બ્હેન "

તરલા—" મારે તેને કાંઈ આપવું છે "

દાસીએ ધાર્યું કે મારા રામાની ઉપર તરલા મોહિત થઇ લાગે છે. હશે જે કામ હશે તે ખરૂં, પણ કાંઈ આપશે તો ખરીને ? એમ મનમાં વિચાર કરી તેણે કહ્યું કે—" શું આપશો ? "

તરલા—મારે તેને કંઈ કામ સોંપવુ છે અને તેની મ્હેનતના પાંચ રૂપિયા આપવા છે.

દાસી પાંચ રૂપિયાની વાત સાંભળી ખુશ ખુશ થઇ ગઇ અને બોલી—" ક્યારે મોકલું ? "

તરલા—" પરમ દિવસે સાંજે પાછળના નવેળામાં તે આવે તેવું કહેજે હું તેને ત્યાં મળીશ "

દાસીના મનમાં આ સાંભળી હવે શંકા ન રહી તેણે ધાર્યું કે મારો રામો ઘણોજ રૂપાળો છે. ભલભલા માણસો પણ તેની આગળ ઝાંખા પડી જાય છે હશે એમ વિચાર કરતી તે તો ચાલતી થઇ

રામાની ઉમ્મર સત્તરેક વર્ષની છે, શરીર મજબુત અને રંગ કાળો મેશ જેવો છે. અવાજ ભેંસના જેવો, દાંભિક અને ગામમા જ્યાં લડાઇ ટંટો થાય ત્યાં તે હાજર જ હોય, કોઇનું અપમાન કરવુ હોય તો તૈયાર, સતિ સ્ત્રિયોને ફસાવવામા તૈયાર, આવી રીતે રામો એ આ ગામમાં પંકાતો માણસ ગણાતો હતો ભલભલા માણસો તેનાથી બ્હીતા હતા. રામો માત્ર મનોહરલાલનાથીજ ડરતો હતો મનોહરને જોતાજ તેનું નિડર હૃદય કંપી ઉઠતું ગામના ટંટા ફીસાદ બંધ કરવાને માટે મનોહરે તેને ઘણીવાર માર માર્યો હતો અને તેથી તે આખા ગામમાં માત્ર મનોહરથીજ બ્હીતો હતો.

મનોહરને સજા થયાની વાત સાંભળી રામાંના આનંદનો પાર રહ્યો ન્હોતો ત્યારપછી તેનું તોફાન વધી ગયું હતું, જે કોઇ તેની સામે થતું તેના ઘરમાં રાત્રે દેવતા મૂકી આવતો અને તેથી સર્વ કોઇ તેનાથી ડખાઇને ચાલતાં હતાં હાલ મનોહર પરદેશ ગયેલો હોવાથી ગામમાં તેને કો-

ઈનો ડર ન્હોતો. આજે તેથી તે મનમાં આવે તેમ વર્તતો.

તરલાની વૃદ્ધ દાસી ઘેર આવી અને રામાને બોલાવી તરલાએ કહેલી સર્વ વાત કહી સંભળાવી. રામો તરલાને ઓળખતો હતો. તેની સુંદરતા ઉપર મોહિત થયો હતો પણ લાગ શોધતો હતો. તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે “જેવી રીતે મારા મનમાં તેને મળવાનો વિચાર હતો તેવી જ રીતે તે મારા ઉપર મોહિત થઈ ગઈ જણાય છે. મારા ભાગ્યનો પણ પાર નહિ, હું પણ કાંઇ ઓછો સુંદર છું, ભલભલી સ્ત્રીઓ મારાથી મોહિત થઈ જાય, તો તરલાનો શો હિસાબ ?” બીજે દિવસે તેને તરલાનાજ વિચાર આવ્યા કર્યા અને મહા મુશીબતે તે દિવસ કાઢ્યો અને ત્રીજો દિવસ થયો. આજે સાંજે તરલા મળશે એવા વિચારમા તે ફાલ્યો ફુલ્યો મદમસ્ત થઇને ફરતો જ્યારે સાંજ પડી ત્યારે સાબુથી મ્હોં ધોઇ સાફ કરી માથું ઓળી તેલ અત્તર લગાવી, સારૂં તરતનુંજ ધોયેલું ધોતીયું સુધી નીચું પહેરણ પહેરી લીધું, તે પછી હાથમાં એક મોટો ગઠિવાળો વાંસનો જાડો ડંડો લઇ રામો ઘેરથી બહાર નીકળ્યો વખત પણ થયો હતો; તે ધીમે ધીમે ઘોર અંધારી રાત્રે નક્કી કરેલા નવેળા પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આવી અંધારામાં તે આમ તેમ જોતો તરલાની વાટ જોવા લાગ્યો.

થોડીવારે તેજ સ્થળે પાપિણિ તરલા આવી પહોંચી, તે વખતે તેના પગ ચંચળ હતા, આંખો ચારે તરફ ફરતી હતી અને શરીર કંપતું હતુ. તે રામાથી કાંઇક વેગળી ઉભી રહી રામાએ પોતાના જાડા અવાજથી કહ્યું—“કેમ આવી કે ?”

તે ગમે તેવી પણ તરલા સ્ત્રી જાતિ, પ્રપચમાં ન ફસેલી અને ઉચ્ચકુળની હતી, તે આ અંધારી રાત્રે આ રાક્ષસ જેવા કદના રામાને જોઇ અને તેનો કઠોર ઘાંટો સાભળી થથરવા લાગી, તેનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું. પણ તરતજ સાવધાન થઈ હીંમતથી બોલી—“હા’ આવી તો ખરી, પણ રામા તું જાણે છે કે તને શા માટે બોલાવ્યો છે?”

રામાએ હસીને કહ્યું—“ના ભાઈ, તે તો હું જાણતો નથી.”

તરલા—“ઠીક, જો સાંભળ મારે તારૂં એક ખાસ અગત્યનું કામ પડ્યુ છે તે કામ તું કરીશ ખરો કે ?”

રામાએ ધાર્યું કે વળી બીજુ શું કામ હશે ? હું ધારૂં છું તેજ કામ હશે, જોઉં તો ખરો કે શું કહે છે, એમ વિચાર કરી તે બોલ્યો,—“શું કામ છે. કહે, મારાથી જ્યાં સુધી બનશે ત્યાં સુધી તો તારૂં કામ જરૂર કરીશ જ, અને તે કરવા માટે જ હું અહીં આવ્યો છું”

તરલાએ થોડીવાર આમ તેમ જોઇ કહ્યું—“રામા, તું કુમારીને ઓળખે છે કે ?”

રામો—“કુમારી કોણ ?”

તરલા—“મારી મોટી માની પુત્રી, મારી બેન કુમારીને તું ઓળખતો નથી ?”

રામો—“હા. મનોહરલાલની વહુ ? તેને તો ઓળખુ છું”

તરલા—“તેને તું ફસાવી પકડું ખરો કે ? તેં જોઇતો હશેજ કેવી રૂપાળી છે ?”

રામો—“હા, રૂપાળી તો છે પણ પકડાય શી રીતે ?”

તરલા—“હું તને તેનો ઉપાય બતાવીશ. અને મદદ પણ કરીશ તારે તેના ઘરમાં પેસી જવું.”

રામાનુ હૃદય મનોહરનું નામ સાંભળી કંપી ઉઠ્યું તે મનોહરથી બ્હીતો હતો, તેણે ધાર્યું કે જો તે ઘેર આવીને જાણે તો જીવતોજ ન રહેવા દે પરંતુ બીજેજ ક્ષણે તેના પાપી હૃદયમાં કુમારીના રૂપ સૌંદર્યની લાલસાનો ઉદય થયો. તરલાએજ જ્યારે મદદ કરવાની કહી છે તો પછી આવેલો લાભ કેમ જવા દેવો ? હશે મનોહર જાણશે ત્યારે સઉ થઇ રહેશે. આમ રામો વિચાર કરતો હતો તે જોઇ તરલાએ વિચાર કર્યો કે વખતે રામો બ્હી જશે, તેથી તેણે તરલાએ કે, જો તું મારૂં આટલું કામ કરીશ તો તને એવી રૂપાળી કુમારી મળશે અને હું પણ પાછળથી તું જે કહીશ તે પ્રમાણે કરવા કબુલ છુ”

રામાએ ધાર્યું કે, “આતો સારો લાભ, મારા નસીબમા વગર માથાકુટે બે બાયડીઓ, અને વળી આવી રૂપાળી ! એમ વિચાર કરી તેણે હસીને કહ્યું કે,—“પણ તારી મદદ વગર મારાથી કશું બનશે નહિ.”

તરલા—ઉપાય હું તને બતાવીશ તું કાલે સાંજે ઘેર આવજે, રૂપિયા પણ હું તને તે વખતે આપીશ.

રામાએ તેની વાત કબુલ કરી, તે, પછી તરલા ચાલી ગઇ, રામાને તો હજુ પણ વધુ આશા હતી, પણ તરતજ તરલા જતી રહી એટલે તે પણ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને રાગડા તાણતો તાણતો મસ્ત બની ઘેર ગયો. અપૂર્ણ.

पुत्रोत्पत्ति तंत्र.

(લેખક —વૈદ્ય જેષ્ટારામ પ્રાગજી ત્રિવેદી.)

૧. પારો, ગંધક, તેની કજ્જલી કરી નાંદન વનના રસમાં બે પહોર ખલી વાલુકાયંત્રદ્વારા એક દિન પકાવી કાઢી લેવુ તે માત્રા માસો એક દૂધમાં પાવાથી જીવદ્વત્સા સ્ત્રી પુત્ર જણે છે.

૨. સમૂળ પંચ સર્પાક્ષિ, રવિવાર સમૂળ ધગે એક વર્ણ ગવાક્ષિરે, કન્યા હસ્તેન પેષયેત

અર્થ—સર્પાક્ષિના મૂળ રવિવારે લાવી એક વર્ણી ગાયના ઘીમાં કુંવારી કન્યાના હાથે પુષ્ય નક્ષત્રમાં મર્દન કરાવી યોગ્ય સમયે ઉપયોગમા લેવરાવવાથી વંધ્યા સ્ત્રીને પુત્રોત્પત્તિ થાય છે.

૩. રૂદ્રજટા ગાયના ઘી સાથે યોગ્ય સમયે સેવન કરવાથી વંધ્યાને પ્રજોત્પત્તિ થાય છે.

आर्य वनस्पतिनी केटलीएक रहस्यता.

વિવિધ પ્રકારના ગુલકંદો અને તેના ભેદો.

વૈદકીય વિષયથી અજ્ઞાત સમુદાયમાં ઘણા મોટે ભાગે "ગુલકંદ" ફક્ત ગુલાબના ફુલોનોજ બનાવવામાં આવે છે એવી માન્યતા ચાલી આવે છે પરંતુ ગુલકંદ, વિવિધ પ્રકારની વનસ્પતિઓના કુશળ વૈદ્યો બનાવી નાના પ્રકારના જડ ઘાલી રહેલા દરદોને નાબુદ કરવાને એક આશિર્વાદ સમાન ઉપચાર યોજી કહાડે છે, એટલે 'ગુલકંદ' ખાવામાં સ્વાદિષ્ટ હોવાથી લાંબા વખતથી નાના પ્રકારના ઔષધો લેઈ લેઈને કેટલાક દરદી કંટાળી ગએલા હોય છે તેવાઓને આ ઔષધ અતિ રૂચિકર થઇ પડે તેમ છે. જેથી ઔષધ અને દરદીનો એક તાર સંબંધ કરવાને આ રૂઢી અતિ ઉપકારક ગણાશે.

લીંબડાનાં ફુલનો ગુલકંદ.

૧ લીંબડાનાં ફુલ (મોર) શેર ૩, ત્રિકટું (સુંઠ, મરી, પીંપર) તો ૨ા, કુઓ તો. ૨, પિત્તપાપડો તો ૨, પકવેલો સુરોખાર તો. ૫, ત્રિફળાં તો. ૨ા, લોહ તો. ૨, ઇદ્રવર્ણાના મૂળની ભુકી તો. ૨ા, સુવર્ણમાક્ષીક તો ૨ા, વિદારીકંદ તો. ૨ા, ભોરગળીની ભુકી તો. ૨ા, ખાપરીયો. તો ૧, સરપંખાના મૂળની ભુકી તો ૨ા, સાકર તો. ૯૦. આ સર્વે વસ્તુઓને ભેગી કરી એક કાચની સ્ટોપર્ડ બરણીમા ભરી પંદરથી વીશ દિવસ સૂર્યના તાપમા રાખવી અને તે બરણીમાં ત્રણ ચાર દિવસે હલાવ્યા કરવુ તે સર્વ વસ્તુઓ પીગળી જાય એટલે પેક કરી રાખી મુકવુ. આ રીતિએ સર્વ ગુલકંદ બનાવવા.

ગુણ—રોજીઆ, એકાંતરીઆ, તરીઆ, ચોથીઆ, તેમજ વિષમજ્વર, સતતજ્વર જીર્ણજ્વર હમેશનો હાડીજ્વર વિગેરે જ્વરોમાં, તે આવતા પહેલાં બે ત્રણ વાર એક એક તોલો ખાવાથી અટકે છે પિત્તજ્વર અને સતત જ્વરમાં તાવ ભરેલો હોવાથી "ક્વીનાઇન" અથવા બીજી દવા આપી શકાતી નથી. ત્યારે આ ગુલકંદ નિઃશંક પણે આપી શકાય છે એટલુજ નહિ પણ બીજા કેટલાએક વ્યાધિ થયા પછી જે નબળાઇ આવે છે તે આ ગુલકંદના સેવનથી નિવૃત્ત થાય છે તે ધાતુવર્ધક છે અને અનાજનુ સારી રીતે પાચન કરે છે ઉપરાંત, મોળ શરીરમાં રહેલી ખોટી ગરમી મગજની નબળાઇ, આંખની ઝાંખ, ફિયલા મારીને આવતો તાવ આ ગુલકંદના સેવનથી આરામ થાય છે તાવને લીધે જ્યારે બરોળ વધે છે, ત્યારે લોહની સાથે લેવાથી ઘણોજ ફાયદો થાય છે. ગ્રીષ્મ ઋતુમા ફુટી નીકળતા ઓરી, અળાઇ, માતા, તુરબીમી વિગેરે ત્વકદોષમાં જ્યારે કોઇ જાતની દવા અપાતી નથી. અને તેથી તેની ભયંકર વેદના ભોગવવી પડે છે ત્યારે આ ગુલકંદ ઘણું સારૂં કામ કરે છે સદરહુ ઓરી મટી ગયા પછી માસ બે માસ શરીરમા પિત્તનો પ્રકોપ રહે છે, અને આખે શરીરે ગુમડાં

કુટી નીકળે છે તે પ્રસગે આ ગુલકદ ઘણોજ અકસીર ઉપાય માલુમ પડ્યો છે. એના ચાલુ સેવનથી ગળત કુષ્ટ, વાતરકત, ચામડીના દર્દો કૃમિનો ગોળો વિગેરે નાશ પામે છે. કમળાના દરદમાં જ્યારે પીળાશ હઠતી નથી તેવા સમયમાં આ ગુલકંદનુ ચાલુ સેવન ઘણું હિતકારક છે એથી હૃદય બરાબર કામ કરે છે. જ્વરમાં જ્યારે આમાતિસાર થઈ આવે છે ત્યારે બે ત્રણ દિવસ એનું સેવન કરવાથી આરામ થાય છે. વાતવ્યાધિમાં શરીરના જૂદા જૂદા ભાગમા સોજો ફરતો જણાય છે. તેને પણ આ ગુલકદ દબાવે છે. રતવા, ગળસુજી તથા મુખપાકમાં એનું સેવન ફાયદાકારક છે. એ દરેક જાતના ઋતુદોષને દુર કરે છે. ગુરદાનાં અને પ્રમેહના દરદમાં અતિશય પરૂ નીકળતું હોય અથવા કોઇ વખત લોહીની ધાર થતી હોય અને ઇદ્રિય ભરેલી માલુમ પડતી હોય ત્યારે આ ગુલકદ કલાક કલાકને આતરે બબે તોલાના પ્રમાણમાં ખાવાથી તેની નિવૃત્તિ થાય છે અને માસ બે માસ સેવન કરવાથી એ રોગો જડમૂળથી નાશ પામે છે અને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં તાપની અને શરદઋતુમા મેલેરીઆની હવા એથી અસર કરતી નથી. વળી પ્લેગના સમયમાં આ ગુલકંદનું સેવન તેના હુમલાથી નિશક બચાવ કરે છે અને એ રીતે વાત, પિત્ત અને કફના પ્રકોપથી બચવાને અથવા તેની નિવૃત્તિને માટે આવા ગુલકદનો છુટથી ઉપયોગ કરવો આવશ્યક છે.

આવળનાં ફુલનો ગુલકંદ.

૨ આવળનાં ફુલ શેર ૧ તથા સોભાગ્ય સુંદરીના ફુલ શેર ૦। સાકર શેર ૧ ચણકબાબ તો ૨ કુતરી ઘાસનાં બીજ તો ૨ ગળોની ભુકી તો. ૨ કપુરકાચલી તો ૧ એલચી તો. ૧ આખ ફુટામણીના ફળનો ગર્ભ તો ૨॥ સુખડ તો ૧ કેશર તો. ૦। આ સર્વ વસ્તુઓ એકઠી કરી ને ઉપર બનાવ્યા મુજબ ગુલકદ બનાવવો ગુણ-આ ગુલકંદ આંખને હિતકારી છે તે પ્રદર, પ્રમેહ લોહીના, ઉનવા, મુખપાક, પેશાબની બળતરા, તૃષા, દાહ અને પિત્તનું શમન કરે છે. જઠરમા જ્યારે વરમ થાય છે ત્યારે તે ભાગમા દાહ અને હલકી લબલબાટ થાય છે ને સરે ઉપર ઘણી સારી અસર કરે છે.

બાવળનાં ફુલનો ગુલકંદ.

૩ બાવળનાં ફુલનો ગુલકદ, પણ ઉપર મુજબ બની શકે છે અને તે પણ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે બનાવાય છે. તેમ ગુણમાં મળતો છે.

આકડાનાં ફુલનો ગુલકંદ.

૪ આકડાનાં ફુલ તો. ૫૦ સાકર તો. ૧૦ વંસલોચન તો. ૧ ધંતુરાના પાનની ભુકી તો. ૧ ૨॥ જેઠીમદનો શીરો તો. ૧ કાકડાશીંગી તો ૨ લોબાન તો. ૧ તજ તો ૧ જવખાર તો. ૧। અઘેડાક્ષાર તો. ૧। હલદર તો. ૧ પ્રવાલ તો. ૧ હાથીઆથોરનો છુંડવાનો રસ તો. ૧૦ સર્વ મેળવી નં.૧મા બતાવ્યા ગુલકંદપ્રમાણે બનાવવો.

ગુણ.—ખાંસી, દમ, ઊધરસ, અને કફનાં વ્યાધિવાળાને હિતકારી છે. ધાતુપુષ્ટીક છે.

હાથીઆથોરના ફુલનો ગુલકંદ.

(૫) હાથીઆથોરના છુંડવા ઉપરનાં ફુલનો ગુલકંદ બને છે તે ઘણો સરસ થાય છે. પણ તે ભેગા કરવામાં બહુ મુશ્કેલ છે.

દાડમીનાં ફુલનો ગુલકંદ.

(૬) દાડમીનાં ફુલ તો. ૪૦ કુકડવેલનાં ફુલ તો. ૫ ૫ સાકર તો ૩૦ બોદાર તો. ૨ ત્રિફળાં તો ૨॥ ગરમાળો તો. ૨॥ કડુ તો ૨॥ ત્રિકટુ તો ૨ હીમજ તો. ૨॥

ગુણ—રેચક છે. અને કૃમિ ખરજ, બંધકુષ્ઠ જળોદર આફરો કમળો, સોજા વિગેરે ઉદરન વ્યાધિવાળાને હિતકર છે.

ખાખરાનાં ફુલનો ગુલકંદ.

(૭) ખાખરાના ફુલ (કેસુડા) તો. ૪૦ ખપાટનાં ફુલ તો. ૫ સાકર શેર ૧ હરીઆ તો. ૧ ચણકબાબ તો ૧ જવક્ષાર તો. ૨ પક્વેલો સુરોક્ષાર તો. ૨ ફુલાવેલો ટંકણ તો. ૨ બહુફળ તો. ૨ આ ગુલકદનો ઉપયોગ—લોહીપરનાં ઝાડા મુખપાક શુક્રદોષ હરસ, પ્રદર, તાવની ગરમી કબજ પડતુ ભેદી તથા પરમો અને પેશાબના અને રોગ ઉપર પ્રશસ્ત છે,

કેરડા રાઈ સરગવાનાં ફુલોનો ગુલકંદ

(૮) કેરડો રાઇ, સરગવો ત્રણેના ફુલો શેર ૧ સાકર શેર ૦॥। ત્રિકટુ તો ૨॥ ગોમૂત્ર તો. ૨॥ પચક્ષાર તો. ૨॥ અજમો તો. ૨

ગુણ—પૌષ્ટિક અને પાચક છે. વ

અને મતાધિકાર સંબંધી રિપોર્ટ કરવા સરકારે જે કમીટીઓ નીમી છે તેમા કોંગ્રેસ અને લીગના પ્રતિનિધિઓ નીમ્યા નથી તે માટે વાંધો દર્શાવનારો ને ક્યા ખાતા સરકારના હાથમા રાખવાં અને કયાં પ્રજાને સોપવાં તેનો વિચાર કરી રીપોર્ટ કરવા અને કમીટીઓનુ કામકાજ જાહેર રીતે કરવા વિષેનો. ઠરાવ મી. મનસુખલાલ આત્મારામ માસ્તરે રજુ કર્યો હતો જે સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો, તે પછી (૮) ઉદ્દામવાર લોકોના ચુંટાયલા સભાસદોનું એક મંડળ નીમવા કે જે મની સલાહ વગર અગત્યના વહીવટી હુકમો થઇ શકે નહિ તેવી મતલબનો સરકારને ભલામણ કરવાનો ઠરાવ તેમજ (૯) મતાધિકારની કમીટી સમક્ષ, ધારાસભાના બંધારણ વિષે યોજના રજુ કરવા એક કમીટી નીમવાનો ઠરાવ થયો હતો. (૧૦) તે પછી ૬ાા કરોડ રૂપીઆનો નવો બોજો હિંદ ઉપર નાખવાના વડી ધારાસભામાં પસાર થએલા ઠરાવ સામે વાંધો જાહેર કરવાનો ઠરાવ થયો હતો અને તે પછી બીજા દિવસ ઉપર કૉન્ફરન્સ મુલતવી રહી હતી.

(તા. ૧૮) બીજે દિવસ-પ્રારંભમાં વંદેમા તરમનું ગીત ગવાયા પછી રા. સા. દાદુભાઇએ (૧) જમીન મહેસુલનો આકડો ઓછો કરવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જે સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. તે પછી (૧૨) તળાવો, નદી કે કુવાના પાણીના ઉપયોગ માટે હિમાયત આકારવામાં આવેલો છે તે કર પાણી ન મળવા છતાં પણ લેવાય છે આકાર બંધ કરવાનો ઠરાવ રજુ થયો હતો જે પ્રસાર થયો હતો તે પછી (૧૩) મી. જમનાદાસ દ્વારકાદાસે મી વીઠ્ઠલભાઈ પટેલે વડીધારાસભામા કોઇ જુદી જુદી જાતના બે હિંદુ સ્ત્રી-પુરૂષનું લગ્ન તે જુદી જ્ઞાતિના હોવાથી ગેરકાયદેસર ગણાવું ન જોઇએ એવો જે ખરડો રજુ કર્યો હતો તેના સિદ્ધાંતને સ્વીકારનારો અને તેમા સુધારો કરવા માટે રીપોર્ટ કરવા કમીટી નીમવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જે પસાર થયો હતો. તે પછી (૧૪) ખેડુત, દુકાનદારો અને વસવાયા પાસેથી જે વેઠ કરાવવામાં આવે છે તે ગેરકાયદેસર છે તેવો પ્રજામત કેળવી તે બંધ કરવાનો ઠરાવ મી. વલ્લભાઇ ઝવેરભાઇએ મૂકયો હતો જે પસાર થયો હતો તે પછી (૧૫) વરસાદ ન વરસવાથી પાક નિષ્ફળ થયો છે તો સરકારે દુકાળ તુરતજ જાહેર કરવાનો, મહેસુલ મુલતવી રાખવાને માફ કરવાના હુકમો આવતા માસની શરૂઆતમા બહાર પાડવાના, તગાવી આપવાના, ઘાસ માટે, કુવા માટે, ને બી માટે તગાવી આપવાના, કાપેલા જંગલોમાં ઢોરોને ચરવા જવા દેવાની, પડતર કીંમતે ઘાસ વેચવાની, ઢોરવાડા કરાવવાની, ડોલ આપવાની, દુકાળના કામ ઉઘાડવાની, અનાજ ને ઘાસ સસ્તે દરે વેચવાની સરકારે તજવીજ કરવી જોઇએ તેવો ઠરાવ પસાર થયો હતો. તે પછી (૧૬) ગામડા ને શહેરો બહાર રહેવા જનાર માણસોની પાસેથી મકાન બાંધવા માટે જમીન મહેસુલ ઉપરાંત દંડને ભાડું લેવાય છે તે ન લેવા માટેનો ઠરાવ મી. ગોકળદાસે રજુ કર્યો હતો જે પસાર થયો હતો તે પછી (૧૭) મ્યુનીસીપાલીટીના સભાસદોને સરકારે બેંચ મેજીસ્ટ્રેટ ન નીમવાનો ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી (૧) ઇન્કમટેક્ષના નવા ફોર્મમાં શુ સુધારો કરવાની જરૂર છે તેનો વિચાર કરી રીપોર્ટ કરવા અમલદારને પ્રજાના પ્રતિનિધિઓની કમીટી નીમવાનો ને તે રીપોર્ટ ઉપર વિચાર કરી નવો ખરડો આવતી વડી ધારાસભામાં મૂકવાનો ને ત્યાં સુધી નવાં ફોર્મો ફરજીઆત ન ભરાવવાને તે સંબંધી ફોજદારી કામ ન ચલાવવા માટે હુકમો કાઢવા સરકારને વિનંતિ કરવાનો ઠરાવ મી માણેકલાલ હરિલાલે રજુ કર્યો હતો જેને મી. જેઠાલાલ દેવશંકર દવેએ ટેકો આપવાથી તે ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી (૧૮) દરેક ગામમાં ગોચરો માં જમીન છુટી મૂકી રાખવાનો (૧૯) બે હપતે જમીન મહેસુલ લેવાનો (૨૦) નવી સત્તા પ્રકારે ધારણ કરેલી જમીન લેખ લેવામાં આવે છે માં તે નવીન પદ્ધતિ બંધ કરવાની અને (૨૧) રેલ્વેના ત્રીજા વર્ગની હાડમારીઓ દૂર કરવા માટે ઘટતા પગલાં ભરવા એક કાર્યવાહી કમીટી નીમવાના ઠરાવ પસાર થયા હતા તે પછી પ્રમુખનો ઉપકાર માની આવતી પરિષદ સુરત ભરવાના આમંત્રણને કબુલ રાખી પરિષદ વિસર્જન થઇ હતી.

રેલ્વે પરિષદ.

નડીઆદમા તા. ૧૭ મીના રોજ રેલ્વેની પરિષદ ભરાઇ હતી જેમાં પ્રથમ સ્વાગત કમીટીના પ્રમુખ મી. ગોકળદાસ દ્વારકાદાસ તલાટીએ ભાષણ કર્યા પછી પરિષદના પ્રમુખ મી. હોર્નીમેને પોતાનું ભાષણ વાચ્યુ હતું પછી રેલ્વેમાં પડતી હાડમારીઓ સંબંધી ઠરાવો પસાર થયા હતા.

સંસાર સુધારા પરિષદ

તા. ૧૮ અને ૧૯ મીએ નડીઆદમા સંસાર સુધારા પરિષદ ભરાઇ હતી જેમાં સ્વાગત કમીટીના પ્રમુખ મી ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડયાએ પોતાનુ ભાષણ વાંચ્યું હતું જેમા ઓ. મી. પટેલે વિજાતિય લગ્નનો જે ખરડો વડી ધારાસભામા રજુ કર્યો છે તે સબંધી સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા માટેના વિષયો ચર્ચ્યા હતા તે પછી પરિષદના પ્રમુખ રા બા. રમણભાઇ મહીપતરામે પોતાનું ભાષણ વાંચ્યુ હતું જેમા વિધવાવિવાહ સબંધી, પરદેશગમનની છુટ આપવા સંબંધી, જાતિભેદ ન રાખવા સંબંધી, ઓ. મી વીઠ્ઠલભાઇ પટેલે જાતિભેદ વગરના લગ્ન કાયદેસર ઠરાવવા માટે વડી ધારાસભામાં રજુ કરેલા બીલ સબંધી વિગેરે વિષયો ચર્ચ્યા હતા.

તે પછી શ્રી અનસુયા બ્હેન સારાભાઇએ મીલ મજુરોને વ્યાજબી રોજી મળવા માટે તેમના કામ કરવાના કલાકો કમી કરવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જે પસાર થયો હતો.

તે પછી બીજે દિવસે સામ્રાજ્ય તરફ વફાદારી પ્રદર્શીત કરવાનો, ઓ. મી. વીઠ્ઠલભાઇએ વડી ધારાસભામા "કોઇ પણ હિંદુ વ્યક્તિઓનું લગ્ન તે વ્યક્તિઓ એવુ જ્ઞાતિની નથી એથી ગેરકાયદેસર ન ગણાવુ જોઇએ." એક જે બીલ રજુ કર્યુ છે તેના આશયને સંમત્તિ આપવાનું ને તેમા સુધારા કરવાનો ઠરાવ મી. વિભાકરે રજુ કર્યો હતો જેને સૌ. વિદ્યાગૌરી નીલકંઠે ટેકો આપ્યા પછી પાસ થયો હતો તે પછી (૩) જ્ઞાતિઓના ભેદાભેદોનો વર્ણ વ્યવસ્થાને નામે બચાવ કરવો વાસ્તવિક નથી તેવો અને જ્ઞાતિબંધનો દૂર કરવા, પેટા નાતો એકત્ર કરવા ભોજન વ્યવહાર હોય ત્યાં લગ્ન કરવાનો સમાજને આગ્રહ કરવાનો ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી (૪) સ્ત્રીઓની પોતાની શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવા માટે પુરૂષોના સમાન તકો મળવા સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા વધારવાના, અને હિંદુ સ્ત્રીમંડળ જેવી સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો ઠરાવ પાસ થયો હતો તે પછી, (૫). મી મગનભાઇ ચતુરભાઇએ બીજા વર્ગના સમાન તકો અંત્યજોને મળવા માટે અને તેમને સ્થાયી અસ્પર્શ્યતાના કલંકમાથી મુક્ત કરવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જે પાસ થયો હતો તે પછી (૬) જે વિધવાઓને પુનર્લગ્ન કરવાની મરજી હોય તેમને તેમ કરવા છુટ આપવા ને જે વિધવાઓને પુનર્લગ્ન કરવા ઇચ્છા ન હોય તેમને વિધવાવિશ્રામોદ્વારા આત્મોદ્ધાર ને સમાજસેવાની તકો આપવાનો ઠરાવ પાસ થયો હતો પછી (૭) બાળલગ્નનો રીવાજ બંધ કરવાનો, બીજી પત્નિ પરણવાના રીવાજને નાબુદ કરવાનો અને કન્યાવિક્રય અને વરવિક્રયની રૂઢિઓને નાપસંદ કરી તે બંધ કરવા હિંદુસમાજને ભલામણ કરવાનો ઠરાવ સૌ. વિદ્યાગૌરી નીલકંઠે રજુ કર્યો હતો જે પસાર થયો હતો. (૮) પરદેશગમનના પ્રતિબંધો દુર કરવાનો, (૯) પડદાનો રીવાજ રોવાકુટવાનો રીવાજ, શુભ પ્રસંગોએ વધુ ખર્ચ કરવાનો રીવાજ બંધ કરવાનો ઠરાવ પાસ થયો હતો તે પછી (૧૦) તે પછી દરેક મ્યુનીસીપાલીટીને પોતાની હદમા પ્રાથમિક કેળવણી ફરજીયાત કરવા વિનંતિ કરવાનો અને ખેતીવાડીને હુન્નર ઉદ્યોગની કેળવણીનો વધુ પ્રસાર કરવાનો સરકારને વિનંતિ કરવાનો ઠરાવ પાસ થયો હતો (૧૧) કન્યાઓને પ્રાથમિક શાળાઓની સંખ્યામા વધારો કરવાનો, મહિલા વિદ્યાલયોની નોંધ લેવાનો ઠરાવ પાસ થયો હતો તે પછી (૧૨) અકાલ મરણો અટકાવવાના ઉપાય કરવાનો, (૧૩) ગામેગામ સમાજસેવાનાં મંડળો સ્થાપવાનો અને કાર્યવાહક મંડળ નીમવાના ઠરાવ થયા હતા તે પછી પ્રમુખનો ઉપકાર માની પરિષદ વિસર્જન થઇ હતી.

અંત્યજ (ઢેડા) ની પરિષદ.

તા. ૧૮ મીએ રાત્રે ઓ. મી. વીઠ્ઠલભાઇ પટેલના પ્રમુખપણા નીચે અંત્યજોની પરિષદ ભરાઇ ભરાઇ હતી અને તેમાં તેમને કેળવણી આપવા માટે કેટલાક રૂપિયાની લખણી પણ થઇ હતી.

મુંબાઈની ધારાસભા.

તા. ૬ ઠીએ મુંબાઈની ધારાસભાની બેઠક મળી હતી તેમાં ઓ. મી. છ. હાર્મિકસે મુંબાઈ ઇલાકાના જુના બંદેપાર ઉપર અંકુશ મૂકવા માટેનો ઠરાવ પહેલીવારના વાચન માટે રજુ કર્યો હતો જે પસાર થયો હતો તે પછી ઓ. મી. પુરૂષોત્તમદાસે ડાકોર વિગેરે જાત્રાના સ્થળોવાળી મ્યુનીસીપાલીટીઓએ જાત્રાળુઓ ઉપર લેવામાં આવતા કરથી ઉપજેલી આવકમાંથી જાત્રાળુઓના સુખશાંતિ ઉપર કરવામાં આવતા ખર્ચનો જુદો હિસાબ રાખવો " જે ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી ઓ. મી. પાંડુરંગ દેશમનો મુંબઇની મ્યુનીસીપલ કારપોરેશનમાં બાનુઓને પ્રતિનિધિ તરીકે નીમવાનો ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી ઓ દિ બા. ગોડબોલેએ ચાલુ દુકાળ માટે ત જાવનાં બાંધકામોનાં ખાતાં ખોલવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જે પાસ થયો હતો તે પછી ઓ મી પરાજપેએ ઇલાકાના પશ્ચિમ કિનારા પરના બંદરોની તપાસ ચલાવી જાળવી રાખી ખીલવણી કરવાની યોજના સારૂ કમીટી નીમવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જે પસાર થયો હતો. તે પછી ઓ. ખા બા. ઇબ્રાહીમ હારૂન જાફરે ઇન્ફ્લુએન્ઝા રોગનાં કારણો ને ઉપાયો વિગેરે માટે તપાસ કરવા કમીટી નીમવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો પસાર થયો હતો. તે પછી ઓ. મી. ગોડબોલેનો મ્યુનીસીપાલીટીઓ અને લોકલબોર્ડોએ સસ્તા અનાજની દુકાનો ખોલવા માટેનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જે પસાર થયો હતો.

ઓ. મી. હરિલાલ દેસાઇસાહેબે પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં સરકારે જણાવ્યું કે ચાલુ વર્ષે જમીન મહેસુલ મુલતવી રાખવા કે મહેસુલ કમી કરવાના નિયમમાં કશો ફેરફાર કર્યો નથી તેમજ તગાવી આપવાની ગોઠવણ કરવામાં આવે છે ઉત્તર વિભાગમાં સાત લાખ ત્રીસ હજારની રકમ ઉપરાંત ગુજરાતના જીલ્લાઓ માટે સાડાનવ લાખ રૂપીઆની વધારાની મદદ આપવામાં આવી છે.

દિલ્હી કોંગ્રેસ—તા. ૨૬, ૨૭, ૨૮ અને ૨૯ મા ડીસેમ્બરના રોજ ભરાશે. તેના પ્રમુખ તરીકે ઓ. મી. મદનમોહન માલવિયા નિમાયા છે.

ના. હિંદીપ્રધાનની ઇંડિયા કાઉન્સીલના મેમ્બર ઓન. સર પ્રભાશંકર ડી. પટ્ટણીએ પોતાની નરમ તબીયતથી રાજીનામું આપ્યું છે તેમની જગાએ લાહોરના દિવાન સર એમ વિશ્વેશ્વરીયા નીમાવાનો સંભવ છે.

મૉડરેટ કોન્ફરન્સ—મુંબાઇમાં ઓ. મી. સુરેન્દ્રનાથના પ્રમુખપણા નીચે ભરાઇ હતી. જેમાં ના. મોન્ટેગ્યુ-ચેમ્સફોર્ડની સુધારાની યોજના સંબંધી નોંધ લેવાના, સુધારો કરવાના અને સંતોષ માનવાના ઠરાવો થયા હતા

મી. તીલકને ઇંગ્લંડમાં બોલવાની છુટ.—મી. તીલક ઇંગ્લંડ ગયા છે. જેમને માટે રાજકીય બાબતની પ્રવૃત્તિની ને જાહેર ભાષણ કરવાની મનાઇના હુકમો બ્રીટીશ સરકારે રદ કર્યા છે.

वैद्यक टुचका.

કૃમી—નમોતરનાં મૂળ, અજમો, કપીલો, ખાખરાનાં બી, નગોડ અને વાવડીંગ સર્વેનું ચૂરણ એક તોલો લઇ તેમાં ૧ તોલો ગોળ મેળવી, ચાર તોલા છાસમાં કાલવી પાવાથી કરમીયાં મરી જઇ ઝાડા વાટે નીકળી જાય છે.

નળ ભરાઇ જવાથી ખવાનું ન હોય તો—પુષ્કર મૂળ ૨ તોલા, મંજીઠ ૩ તોલા, ૨ તોલા અમુંબળ અને ૦ા તોલો હીંગ મેળવીને તે સર્વેને વાટી ચૂર્ણ કરી લીંબુના રસમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળીઓ વાળવી ને રોજ બે વખત ગળાવવાથી મટે છે.

ઉનવા—પેશાબે અગન બળતી. ૦ા તોલો ગુલાબના ફુલ, પીપરીમૂળના ગંઠોડા ૦ા તોલો એના ભુકો સર્વે વાટી તેમાંથી ૦ાા ભાગ સાકર સાથે ફાકી ઉપર પાચ તોલા દુધ પાવું. અને પછી ત્રણ કલાક પછી બીજો ભાગ પાવો જેથી પેશાબે થતી બળતરા મટશે.

પેશાબ બંધ થવો—કુદરતે હાઉ (સાંચો) પાણીમાં ઘસીને ૧ તોલો પાવાથી પેશાબ છુટે છે. (૨) કેશુડાનાં ફુલને બાફીને તેનો પેડુ ઉપર શેક કરવો અને પેડુ ઉપર બાંધવાથી પેશાબ છુટશે.

પુસ્તક ૬ ઠું
અંક ૧૧ મો

ભાગ્યોદય

જાનેવારી
સને
૧૯૧૯

यथार्थ साधु जनोनुं स्वरुप

(હોઈ કહેજો લોગીડાને જઇને હો રાજ, એ લય.)

હોય અંતરના જે સાચા સાધુ જન,
રહે મનમાં સહજ સ્વભાવે એ પ્રસંન્ન,
કષ્ટ ભર્યું તેનુ છો હોય લૌકિક જીવન;—રહે૦
એનાં નયનોમાં કાંઈ અમૃત ઝરણુ વહે,
એના સઘળા ભાવોમા કાંઈ મર્મો રહે;
હોય શાંતિ રસ ભરીયા તેનાં મધુર વચન.—રહે૦
સ્વાર્થ અંધારૂં નથી અંતરમાં એના,
શોક ઉદ્ગારો કદી કાઢે તેના,
તત્વરસથી ભર્યું ભાસે તેને ત્રિભુવન;—રહે૦
ચિત્તપ્રસાદ એનો તો સતત રહે,
અંતર બહિર એની, શુભના પ્રવાહો વહે,
અંતરે અખંડ ઉઠે તેને આત્મ ગુંજન;—રહે૦

શ્રી. ઉ.

हृदय प्रदेशमा अंतर्मुख थवा प्रबोध.

(પડતી હવે મુજને ખબર, તું માં જણાયે, એ લય.)

તું પરમ શાંતિ ધારી જા, જ્યાં સ્વર નહિ કે શબ્દ નહિ,
જાગ્રત નહિ કે સુપ્ત નહિ, જે ચલિત નહિ કે સ્તબ્ધ નહિ
બ્રહ્માંડની જ્યાં જીવન જ્યોતિ, તારી આગળ તરવરે,
દૃઢ સંયમી વિણ અન્યને જે, કોટિ કલ્પે લબ્ધ નહિ;
નિકટ તે તુજ હૃદય વ્યાપી (૨)
જો જે પ્રભા તે રમ્ય, મહાન પ્રતાપી, (૨)
ઉંડાણે, ધ્યાન દૃઢ સ્થાપી; નિકટ૦
થતાં તેની સહજ ઝાંખી, જીવન પલટાઇ જશે તારૂં,
કંઇક સર્વાંશ તું પાવન, કંઇક છો ને મહા પાપી;—નિકટ૦
અરે જો ! જો ! તું તુજમાંહિ, ઉંડે જ્યોતિ દિસે પેલી;
નિકટ જા: હજી નિકટતર જા તું અજપા જાપ ને જાપી;—

गुरु गोविंदसिंह.

(અનુસંધાન નવેંબરના અંકથી)

પ્રકરણ ૫ મું.

ગુરુ ગોવિંદસિંહના વિજયનું પગથીયું.

ગુરુગોવિંદની આત્મા અને સમાજનો ઉદ્ધાર કરવાની પ્રવૃત્તિને તે વખતના અનેક રાજાઓ સાંખી શક્યા નહિ અને કેટલાક તો શિખ ધર્મને પોતાનો શત્રુ સમજવા લાગ્યા પરંતુ ખાલસાસમ્પ્રદાય તો દિવસે દિવસે ખીલવા મંડ્યો ચારે તરફથી વીરહૃદયના લોકો ઔરંગજેબના અન્યાયે સતાવાથી ગુરૂ સાહેબના શરણે આવ્યા. ગુરૂદેવ જાણતા હતા કે તેથી મુગલ બાદશાહ [illegible] થશે, પરંતુ પોતે ધર્મિષ્ટ વીર હતા જેથી શરણે આવેલાનો ત્યાગ કરી શક્યા નહિ. આ લોકોને લઇ ગુરૂસાહેબે એક મોટું સૈન્ય તૈયાર કર્યું. ગુરૂદેવના પ્રથમ શત્રુ વિલાસપુરના રાજા થયા કે જેના રાજ્યમાં આનંદપુર હતું. તેમણે મહારાજની પાસેથી પરશાદી હાથી માગ્યો. ગુરૂદેવે તે ન આપવાથી વિલાસપુરના રાજા યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો તેને આ કામમા ઉશ્કેરનાર તેનો પુરોહિત પામા હતો.

આ સમાચાર આમ તેમ ફેલાતાં વીર શીખ લોકો એકત્ર થયા અને કાયર અને હરામખોરો તેમની માતાને ગુરૂસાહેબને યુદ્ધ ન કરવા દેવા સમજાવવા લાગ્યા. માતાએ જ્યારે ગુરૂસાહેબને યુદ્ધ ન કરવા આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, માજી હવે સમય બદલાયો છે. હું મારા પૂર્વજોની માફક ગાદી ભોગવવાને માટે આ જગતમા આવ્યો નથી; પરન્તુ દુઃખીયોને જુલમમાંથી બચાવવાને માટે આવ્યો છું." પણ સૌભાગ્યથી [illegible] બિમાસપના' રાજા, સરદાર ભીમચંદના [illegible] વાવાકમાં તે ચવાથી યુદ્ધ બંધ રહ્યું.

આ તરફ ગુરૂગોવિંદને કોઇ પ્રજા નહોતી તેથી તેમણે માતાની આજ્ઞાથી ખીજીવાર, લગ્ન કર્યું. તેમણે નાહનના રાજા મેદિનીપ્રકાશ અને શ્રીનગરના રાજા ફતેહશાહની પચાતમાં પડી તેમનો પ્રેમ મેળવી લીધો. નાહનવાળાએ પોતાની ઉત્તમ જાગીર આપી અને પાસેજ એક ગઢ બનાવી ત્યાં ગુરૂ સાહેબને પોતાની પાસે રાખ્યા. તે વચ્ચે ગુરૂ હરીકીશન અને તેજબહાદુરનો પ્રાણઘાત કરવામાં ભાગ લેનાર સોઢી રામરાયે ગુરૂથી ભયભીત થઇને અપરાધની માફી માગી એક મુસલમાન સાધુ બુદ્ધશાહની સાથે પણ ગુરૂ સાહેબને મૈત્રી થઇ અને તે બુદ્ધશાહના કહેવાથી ગુરૂસાહેબે ઔરંગજેબના કહાડી મૂકેલા ૫૦૦ પઠાણોને નોકરીમાં રાખી લીધા. ગુરૂ સાહેબ વિદ્યાપ્રેમી હતા, તમણે અનેક ઉપયોગી સંસ્કૃત ગ્રંથોની ટીકા દેશી ભાષામાં કરાવી છે. તેમણે રઘુનાથ પંડિતને શીખોને સંસ્કૃત ભણાવવાને માટે નોકર રાખ્યા હતા. પંડિતે જ્યારે જાણ્યું કે શિખોમાં નાતજાતનો ભેદ નથી, અને સઇ, ધોબી ચમાર, ઘાંચી, મોચી સર્વ શિખ ગણાય છે, ત્યારે તે પ્રમાણે શૂદ્રોને ભણાવવાનું તેમણે ના કબુલ કર્યું જેથી ગુરૂસાહેબે પાંચ નવયુવકોને બ્રહ્મચર્ય પળાવી કાશી મોકલ્યા તેઓ કેટલોક વખત ત્યાં રહીને પૂર્ણ વિદ્વાન થઇ પાછા આવ્યા. તેમનું નામ નિર્મલા પડ્યુ. જેને લીધે આજ સુધી સંન્યાસિયોમાં એક પંથ નિર્મલોનો પણ ચાલ્યાં કરે છે. આ નિર્મલોએ શીખોમાં યોગ્ય રીતે સંસ્કૃતવિદ્યાનો પ્રચાર કર્યો

કેટલાક-મઠવાસીયોએ પોતાનો દોર જારી રાખ્યો હતો તેમાંથી કેટલાકે મળીને રામરાયને જીવતાજ બાળી દીધો આ અત્યાચારના સમાચાર સાંભળીને ગુરૂસાહેબે રામરાયની બીને પંજાબકુંવરને ત્યા જઇ તે મઠવાસીયોમાથી કેટલાકને ફટકાની સજા કરી, કેટલાકને પ્રાણદંડ આપ્યો અને કેટલાકને છોડી મૂકયા આથી તે લોકો ડરી ગયા અને ગુરૂગોવિંદની વાહવાહ ફેલાઇ.

આ તરફ શ્રીનગરના રાજા ફતેહશાહની પુત્રીનું લગ્ન વિલાસપુરના ભીમચંદના પુત્રની સાથે થયુ. ભીમચંદ મનમા ગુરૂની સાથે શત્રુતા રાખતો હતો વિવાહ વખતે ફતેહશાહે ગુરૂમહારાજને આમંત્રણ મોકલ્યું; પણ ત્યાં ગુરૂ જાતે તો ન ગયા પણ પોતાના દીવાન નન્દચંદ અને પુરોહિત દયારામને સવાલાખનો પોષાક લઇને મોકલ્યા. સર્વ રાજાઓથી અધિક પોશાક જોઇને ભીમચંદ બળી ઉઠયો અને ફતેહશાહની પુત્રીના લગ્ન પછી કહ્યું કે જો ગુરૂમહારાજની મૈત્રી તમે છોડી દો તોજ હું કન્યાને મોકલીશ નહિં તો નહિ મોકલું ફતેશાહે આ ધમકીથી તેના કહેવા પ્રમાણે કરવાનું કબુલ કર્યુ. ગુરૂમહારાજનો પોશાક લૂંટી લેવાનો અને શિખોને એક એક કરીને મારી નાંખવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

શિખ લોકો ત્યા વીરતાથી લડયા અને મરતા મરતા જે બાકી રહ્યા તેમણે ગુરૂસાહેબને આ બનાવની ખબર આપી. આ તરફ ભીમચંદ અને તેના તાબાના રાજાઓએ સલાહ કરી કે આપણે ગુરૂગોવિંદનો વધ કરવો, યા તો પકડીને ઔરંગઝેબને સોંપી દેવો કે જેથી તેની પણ ધર્મવીર ગુરૂ તેજબહાદુરના જેવી ગતિ થાય. આ નિશ્ચય અનુસાર ૨૦-૨૨ પહાડી હિંદુ રાજાઓ પોત પોતાની સેના લઇને ગુરૂ ગોવિંદસિંહજીના ઉપર ચડયા. આ તરફ ગુરૂ મહારાજની તરફથી પણ શિખો તૈયાર થયા. તેમના મુખ્ય પુરૂષોમાં મોહરચંદ ગુલાબચંદ, સાહેબચંદ, હરચંદ, કૃપાળુચંદ, પુરોહિત દયારામ અને સંગોશાહ હતા. ગુરૂસાહેબે બુદ્ધશાહના કહેવાથી જે ૫૦૦ પઠાણો રાખ્યા હતા તેમાંથી ૪૦૦ તો રજા લઇને શત્રુ પક્ષમાં તાબામાં સો સો સૈનિકો હતા. કેવળ કાલેખાં એકલોજ પોતાના સો સૈનિકોની સાથે ગુરૂસાહેબની પાસે રહ્યો. પાંચસે છસેં, બીજા ટુકડા ખાનારા ઉદાસી હતા પણ તેઓ તે વખતે નાસી ગયા અને માત્ર કૃપાળુદાસજ ગુરૂની સાથે મરવા મારવાને માટે કાયમ રહ્યા.

આ બનાવથી રાજાઓ પોતાનો વિજય થશે એમ માની આનંદ માનવા લાગ્યા. ગુરૂમહારાજે રામકુંવર, મેહરા અને કાલેખાંને પાવટના ગઢમા મોકલ્યા અને હરગોવિંદના વખતના પ્રસિદ્ધ વીર પોતાના કાકા કૃપાળુસિંહને લશ્કર સાથે લઇને શત્રુની સાથે લડવા માટે મોકલ્યા. ભગાનીના મેદાનમાં શત્રુ દળની સાથે ભેટો થયો. 'સેનાપતિ સાંગોશાહજી પોતાની અર્ધી સેનાને પાછળ મૂકી, અને અર્ધી આગળ કરી પોતે આ સેનાની કરી મોરચા ઉપર આવી ઉભા રહ્યા. જોતજોતામાં ઘોર સંગ્રામ થઇ રહ્યો. એવામાં અનુકુળતા મળતા શિખોના તીર શત્રુદળના કલેજાને તોડવા લાગ્યાં. આ તરફ શિખો, જળ, વાયુ, અગ્નિ આદિ તત્વો પણ ગુરૂને અનુકુળ દેખાતાં "વાહ ગુરૂની ફતેહ" બોલતા શત્રુ દલમાં ભંગાણ કરવા લાગ્યા. જોતજોતામાં શત્રુનાં હજારો માણસો માર્યાં ગયાં અને ભીમચંદને છાનામાના મેદાનમાંથી નાસી જવું પડયું.

ભીમચંદના સાળાએ હાથની બાજી જતી જોઇ, ૫૦૦ સૈનિકો અથવા તો વિશ્વાસઘાતી પઠાણોને સાથે લઇને સપાટાબંધ રણમા આગળ વધવા માંડયું. તે જોઇ પુરોહિત દયારામ અને દીવાન નંદચંદે તેમની સામે જઇ તીરોનો મારો ચલાવી અર્ધી સેનાને વીંધી નાંખી આ તરફ બુદ્ધશાહને પોતાના આપેલા પઠાણોની વિશ્વાસઘાતકતાની ખબર સાંભળી દુખ થયું અને તે જાતે ગુરૂને મદદ કરવા આવ્યા. તેમની સાથે તેમના બેભાઇ, ચાર પુત્ર અને બેહજાર યોદ્ધા હતા. તેમણે પણ દુશ્મનોને વીંધવા માંડયા. આ રીતે ત્રણ મોરચા ઉપર યુદ્ધ થયુ તેમાં અંતે ધર્મવીર ગુરૂગોવિંદસિંહ હિંદુધર્મત્રાતાનોજ વિજય થયો અને શત્રુદલની ઘણી વસ્તુઓ, હથિયારો અને માલમતા શીખોને હાથ આવી આતરફ ધર્મની

જાઓની શિક્ષીતસેના ઉપર વિજય મેળવ્યો અને આનંદ છવાઇ રહ્યો.

આ ગુરુગોવિંદદેવનો પ્રથમ વિજય હતો જો કે તેમા ઘણા વીર અને ધર્મચુસ્ત શિખો માર્યા ગયા હતા, પણ તેમણે જરાપણ હીમત હારી ન્હોતી. સત કૃપાળુદાસ વિગેરે વીરોએ ગુરુ ગોવિંદદેવને પોતાની પાઘડી ઉતારી નમન કર્યું ભગાનીના યુદ્ધ પછી ગુરુજીએ પાંવટા છોડી દીધુ રાજા મેદનીપ્રકાશ તેમના જેવા ભક્ત હતા તેવા જ કાયમ રહ્યા, અને તે પછી તેમણે ઘણી ભેટ ધરી

ઔરંગઝેબની રાક્ષસીવૃત્તી અને પ્રજાપીડન દિવસે દિવસે વધવા માંડી જેથી પંઝાબમાં સર્વત્ર ઘોર અસંતોષ ફેલાઇ ગયો, હિંદુ અને શિખ સર્વે ગુરુ દેવને સાચા બાદશાહ અને પૂજનીય સમજતા હતા જેથી મુગલોના અત્યાચારની જાહેરી યાદ ત્યાં કરવા લાગ્યા. આ અત્યાચારોની વારંવાર ખબર સાંભળતાં ગુરુમહારાજનુ હૃદય કંપી ગયુ અને તેથી તેમને તે અત્યાચારોની જડ ઉખેડી નાંખવાની ચિંતા થવા લાગી. પોતપોતાનાં ઉત્સાહ ભરેલાં વચનોથી પોતાના લોકોને મુગલોની પાસેથી દેશો લેવાને તેમણે તૈયાર કર્યા. ગુરુજીની શિક્ષાનો સમસ્ત ઉત્તરપશ્ચિમ ભારતમાં ઘણે દૂર સુધી ફેલાઇ ગયો અને અન્ય પ્રાંતોમા હિંદુઓના હૃદયમાં વીરતા અને સાહસનો સંચાર થયો. આનંદપુરમાં રણસામગ્રી બનાવવાને માટે કારખાનાં કાઢ્યાં ઉત્તમોત્તમ બંદુક, તલવાર, તીર, કમાન, ગોળીઓ વિગેરે બનાવીને ઉત્તરપશ્ચિમ પ્રાંતમાં પહોંચાડી દેવામા આવી

આ તરફ હારેલા પહાડી રાજાઓને ગુરુની શક્તિનો અનુભવ થયો તેમણે હવે સંધી કરવામાંજ સારૂં છે એમ માન્યું, જેથી ભીમચંદ જાતે જ ગુરુદેવ પાસે ક્ષમા માગવા ગયા. જેથી ગુરુસાહેબે તેને ક્ષમા આપી. તે દિવસ પછી શિખોએ આનંદગઢ, લોહગઢ, ફતેહગઢ અને કેશગઢના સુપ્રસિદ્ધ દુર્ગને તૈયાર કર્યા.

સંવત ૧૭૯૫ના અરસામા જ્યારે ગઢ બનાવવામા આવ્યા અને ઔરંગઝેબ દક્ષિણના ઝગડામાં પડેલો હતો. તેમ પંજાબમા રાજકીય સેના ઘણી થોડી હતી, ભંડાર પણ ખાલી હતો, પહાડી રાજાઓનો કર બાકી હતો, તે વખતે ઔરંગઝેબે પંઝાબમાંથી સૈનિક ખર્ચને માટે એક કરોડ રૂપિયા માંગ્યા પણ પંજાબના હાકેમે રૂપિયા મોકલવાનુ બની શકે તેમ નથી એમ જણાવ્યુ. જેથી ઔરંગઝેબ ગુસ્સે થઇ ગયો. તેણે પંજાબના પહાડી રાજાઓના ઉપર કર ઉઘરાવવાને માટે સૈન્ય સાથે મીર્ઝાખાં અને અલેફખાંને મોકલ્યા ગડના કૃપાલુચંદે કર આપીને મુસલમાનોને ભીમચંદની વિરૂદ્ધ ઉશ્કેર્યા તેથી મુસલમાનોની સેના વિતાસપુર તરફ ગઈ ભીમચંદ અન્ય પહાડી રાજાઓને સાથે લઇને મુગલોની સેનાની સાથે લડવાને તૈયાર થયો, પણ તેમાં તે ટકી શક્યો નહિ તેથી તે પોતાનો પરાજય થતો જોઇ તેણે અને મિત્ર રાજાઓએ ગુરુને ચરણે જઇ તેમની મદદ માગવા માટે દૂત મોકલ્યો. ગુરુમહારાજ તેને ઓળખતા હતા તથાપિ ભવિષ્યના વિચારથી પોતાના ચુંટી કાઢેલા પાંચસો સિંહ સૈનિકોને દીવાનનંદચંદની આગેવાની સાથે હારતા રાજાઓની મદદે મોકલ્યા. સવાર થતા થતાં તો ગુરુમહારાજ પણ નદાવ નામના સ્થાનમા કે જ્યાં રણક્ષેત્ર હતું ત્યાં પહોંચ્યા. શિખોની કુમક આવી પહોંચેલી જોઇ રજપુતોના જીવમાં જીવ આવ્યા, અને ફરી સાહસ અને વીરતાથી લડવા માંડયું. વીર શિખોના તીરોથી મુસલમાનો વીંધાવા માંડયા રાજા દયાલુચંદ અને અલફખાં પણ ગુરુગોવિંદના તીરથી માર્યા ગયા. સૂર્ય આથમતાં આથમતાં તો મુગલોની સેનામાં નાસભાગ થવા મંડી અને સર્વકોઇ જીવ લઇને નાઠા. આ ગુરુ ગોવિંદ મહારાજનો બીજો વિજય હતો.

आंतरिक इच्छाशक्तिनो उन्नतिमां उपयोग.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

જગતમાં ઘણા માણસો પોતાની સ્થિતિને માટે મનમાં અને મનમાં મુંઝાયા કરે છે. આ માણસો પોતાને પ્રાપ્ત સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં કેમ જઇ શકતા નથી તેનું કારણ જોઇશુ તો જણાશે કે તેઓ પોતાને તેજ સ્થિતિને માટે લાયક છે એમ માને છે. જે માણસને પોતાની ઉન્નતિ કરવાનો ઉત્સાહ નથી, જે પોતાને પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં સંતોષ માને છે, અને જે ઉચ્ચ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવી તેને માટે શંકા રાખે છે તેવા માણસો ભાગ્યેજ એક ડગલું આગળ વધી શકે છે. ઘણા માણસોને પોતાના આત્મસામર્થ્યમાં શંકા હોય છે, તેથી તે માણસો પ્રયત્ન કરે છે, છતાં પણ આગળ જઈ શકતા નથી. જે માણસને જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય છે તે વસ્તુ મળશેજ તેની જો તેને શ્રદ્ધા હોતી નથી તો તે વસ્તુ પ્રયત્ન કરવા છતા પણ તેને મળતી નથી. કોઈપણ વસ્તુ મેળવવાને માટે દરેક મનુષ્યે તે વસ્તુ પોતાને મળશે જ એવી શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ. અને જે વસ્તુ પોતાની નથી એમ માનવા છતાં જે તે મેળવવાનો યત્ન કરે છે તેને તે વસ્તુ મળી શકતી નથી.

જે માણસો સંકોચથી વર્તે છે, અન્ય માણસોને જોઇ દબાય છે, જે માણસો પોતે માને છે કે આપણી અમુક કામ કરવાની લાયકાત નથી, આપણે અમુક વ્યક્તિ કરતાં હલકા છીએ, તે માણસો આ સંસારમાં પોતાની ઉન્નતિ કરી શકતા નથી. જગતપિતા પરમાત્માએ આ જગતની અંદર સર્વ વસ્તુઓ પોતાના પુત્રોને માટે જ ઉત્પન્ન કરી છે, આપણે તેમના પુત્રો છીએ તો તે વસ્તુઓ આપણને મળશેજ, જોઇએ જો તે વસ્તુઓને આપણે ન મેળવી શકીએ તો તેમાં આપણો જ દોષ છે, અને તેનું કારણ એ છે કે આપે આપણી આત્મશક્તિઓને સંકુચિત બનાવી દીધી.

કેટલાક માણસો દઢ પણે એવું માને છે આપણી આવી જ યોગ્યતા છે, આપણે જે સ્થિતિમાં મૂકાયા છીએ તેજ સ્થિતિને માટે આપ લાયક છીએ, આપણે તો ગરીબ જ છીએ અ ઇશ્વરે આપણને ગરીબ જ બનાવ્યા છે મા આપણે ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરીએ છતાં પણ આ સ્થિતિને બદલી શકવાના નથી આવુ દઢપણે માનનાર માણસ પોતાની ઉન્નતિ કરી શકતો નથી. તેને અન્યને ઉન્નતિના શિખરે જોઇ એમ થાય છે કે આ માણસ શાથી ભાગ્યશાળી બન્યો હશે? અમે બંને જણ સાથેજ હતા, એક જ ગામના રહેવાસી, સાથે ભણ્યા છતાં હું તો હું તેવો ને તેવો જ રહ્યો અને આતો ભાગ્યશાળી બન્યો, આવા ઉદ્ગારો કાઢ્યા કરે છે. પણ તે પોતે ભાગ્યશાળી થવા પ્રયત્ન કરતો નથી. તેનું કામ માત્ર નિસાસા નાખી પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં પડ્યા રહેવાનું છે તેને પ્રાપ્ત સ્થિતિથી જરા પણ આગળ વધવાની પોતાનામાં શક્તિ છે કે નહિ તેની ખબર નથી, તે તો એમજ માને છે કે હું તો આજ સ્થિતિમાં પડી રહેવાને માટે લાયક છુ. અને તેથીજ તે હમેશાં દરિદ્રતારૂપી ખાડામાં સડ્યાં કરે છે.

પરમાત્માએ મનુષ્યને કોઇ દરિદ્ર રહેવા માટે જન્મ આપ્યો નથી, તે ગરીબ, દરિદ્ર, કે દુઃખી રહે તેવો ઇશ્વરનો હેતુ નથી, સંસારમાં તેમણે મનુષ્યોને માટે અનેક પ્રકારની સામગ્રી ભરેલી છે. આવી સમૃદ્ધિના ભંડારમાં રહેવા છતાં પણ ઘણા માણસો દરિદ્રી રહે છે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે પોતાના વિચારોને ક્ષુદ્ર અને સંકુચિત રાખી પોતાની ઉન્નતિની હદ બાંધી દીધેલી હોય છે,

આપણી ઉન્નતિ કરનાર, આપણા ચરિત્રને ઘડનાર, અને આપણી પ્રાપ્ત સ્થિતિમાંથી આપણને ઉચ્ચ સ્થાને લઇ જનાર આપણા વિચાર છે. જો આપણે ભયના કે દરિદ્રતાના વિચારોનું રટણ કર્યા કરીએ, જો આપણે દરિદ્રતાથી ડરતા રહીએ, જો ભયથી કંપીએ, તો એ દરિદ્રતા અને ભયના વિચાર આપણા જીવનપ્રદેશમાં જડ જમાવી દે છે અને તેના પ્રભાવથી આપણે એક એવા લોહચુંબક જેવા થઈ જઈએ છીએ કે, દરિદ્રતા અને લાચારી, એ આપણા તરફ વધુ પ્રમાણમાં આકર્ષાઇ આવે છે

દયાળુ પરમાત્માની એવી ઇચ્છા નથી કે આપણે આપણા ઉદરનિર્વાહના સાધનો માટે પણ કઠિન કષ્ટને સહેવું પડે, આપણો અમૂલ્ય સમય માત્ર તેમાંજ વહી જાય અને જીવનને સુધારવાનો વખત પણ આપણને મળે નહિ. ઇશ્વરે આપણને જીવન એ માટે બક્ષ્યું છે કે આપણે તેની પૂર્ણતા કરી તેના સૌંદર્યનો વિકાસ કરી શકીએ. આપણી સર્વથી મુખ્ય અભિલાષા એ હોવી જોઇએ કે આપણે આપણા મનુષ્યત્વનો વિકાસ કરી, આપણા જીવનને સુંદર અને ઐશ્વર્યશાળી બનાવી શકીએ. કેવળ જડ દ્રવ્યોમાં આપણું સઘળું જીવન વિતાવવા કરતાં માનસિક ગુણોને એકત્રિત કરવામાં આપણા સમયનો વધુ ઉપયોગ કરવો જોઇએ.

આપણે એક એવો નિશ્ચય કરવો જોઇએ કે આપણા મનમાં દરિદ્રતાના એક પણ વિચારને પેસવા દેવો નહિ, પણ માત્ર દઢ આગ્રહથી સમૃદ્ધિની જ આશા રાખી પૂર્ણતાના વિચારનેજ આપણા મનમાં આવવા દેવા જોઇએ ઐશ્વર્યશાળી આદર્શ કે જે આપણી સ્વાભાવિક પ્રકૃતિને અનુકુળ હોય તેનેજ આપણા આત્મામાં સ્થાન આપવું જોઇએ. તેણે દઢ શ્રદ્ધાપૂર્વક નિશ્ચય કરવો જોઇએ કે આપણને સુખ અને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે જરૂર સફળતા મળશે જ, આ પ્રકારનો નિશ્ચય, આશા અને અભિલાષા, તમને જે પદાર્થની લાલસા છે તે જરૂર પ્રાપ્ત કરાવશેજ ખરાં અંતઃકરણની અભિલાષામાં જ ઉત્પાદક શક્તિ રહેલી છે.

ખરી વાત એવી છે કે આપણે આપણા રચેલા સંસારમાં રહીએ છીએ. આપણે આપણા જ વિચારોના ફળરૂપે વર્તમાનકાળે છીએ, દરેક મનુષ્ય પોતાના વિચાર અનુસાર જ પોતાના સંસારને બનાવે છે, શુભ વિચારથી તે પોતાની આસપાસના વાયુમંડળને સમૃદ્ધિ, ઐશ્વર્ય, અને પૂર્ણતાથી સુવાસિત રાખી શકે છે. તેવીજ રીતે દરિદ્રતાના, ખામીના અને દુઃખના વિચારો તેને દરિદ્ર, દુઃખી અને ક્લેશી બનાવે છે

મનુષ્ય એ ઇશ્વરના અંશરૂપ છે ઇશ્વરે તેને આમતેમ દુઃખમાં રવડવા માટે બનાવ્યો નથી, પણ ઉચ્ચ આકાંક્ષાથી ઉચ્ચ ગતિને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉત્પન્ન કર્યો છે. તેને દરિદ્રતા કે ગરીબીમાં પડ્યા રહી સડવા માટે ઉત્પન્ન કર્યો નથી પણ મહાન્ અને શ્રેષ્ઠ પદાર્થો પ્રાપ્ત કરવાને માટે જન્મ આપ્યો છે. શાંતિપ્રદ, ઐશ્વર્યસંપન્ન પરમાત્માએ પરમાત્માના પુત્રોની અંદર પૂર્ણ શ્રેષ્ઠતા, પૂર્ણ સૌંદર્ય, પૂર્ણ મહત્ત્વ, અને પૂર્ણ ઐશ્વર્ય ભરેલું છે. પરંતુ દરિદ્રતાના સંકુચિત વિચારોએ તેમને સંકુચિત બનાવી દીધાં છે જો આપણે જીવનના આદર્શને ઉચ્ચગામી બનાવીએ, જો આપણે આપણા ઐશ્વર્યને મેળવવાને માટે ઉત્સુક રહીએ, અનર્ગળ ધન પ્રાપ્તિની જીજ્ઞાસા કરીએ, તો જરૂર આપણું જીવન પરિપૂર્ણ અને ઐશ્વર્યશાળી બનવાનુંજ. દયાસાગર પરમાત્માની ઇચ્છા નથી કે આપણે ગરીબ રહીએ, પણ આપણા સંકુચિત વિચારોથી અને આપણા જન્મસિદ્ધ આદર્શમાં ન્યૂનતા આવી જવાથી આપણી એવી શોચનીય દશા થઇ ગઇ છે.

મનુષ્યની રચના અને પરિસ્થિતિનો વિચાર કરવાથી આપણને એવા સેંકડો પ્રમાણ મળી આવશે કે તે અનન્તરૂપને મહાન્ અને દિવ્યપદાર્થોના ઉપભોગને માટે બનાવવામાં આવ્યો છે, જેને આજકાલ કોઈ વિરલ ભાગ્યશાળી મનુષ્યજ પ્રાપ્ત કરી તેનો આનંદ ભોગવી શકે છે.

જ્યારે આપણામાં ઇશ્વરીય ગુણો રહેલા છે અને આપણે ઇશ્વરના પુત્ર હોવાનો દાવો કરીએ છીએ, ત્યારે આપણે કેમ મહાન્ અને ઉત્તમ નસ્તું

એની આશા ન કરીએ ? જે કાંઇ ઇશ્વરનું છે, યાતો વિશ્વમાં જે કાંઈ સૌંદર્ય અને સુખસમૃદ્ધિ છે, તે સર્વના આપણે હકદાર છીએ. આપણા મનના ભાવને પૂર્ણ તથા ઉત્તમ પદાર્થોને અભિમુખ કરી લેવા જોઇએ, અને તેને મન, વચન અને યત્નથી મેળવવાની અભિલાષા રાખવી એજ તેની પ્રાપ્તિનો રાજમાર્ગ છે.

રાજાઓના રાજા પરમાત્માનાં પુત્ર પુત્રિયો, વિશ્વના મહાન અને દિવ્ય પદાર્થોના ઉત્તરાધિકારી હોવા છતાં, અવર્ણનીય સમૃદ્ધિના સમુદ્રના કિનારા ઉપર રહેવા છતાં, તેમજ ઘરના દ્વાર આગળ ઐશ્વર્ય વહેતા છતાં, પણ જેઓ ભૂખે મરે છે અને પોતાના પેટની જ્વાળાને ઓલવી શક્તા નથી તેઓનામા જરૂર કાંઇક ખામી છે, જો તેઓ પોતાની આ ખામી કે ભૂલને સુધારે તો જરૂર તેમને તે પદાર્થો મળી શકે.

આપણી વર્તમાન અવસ્થા, આપણી આર્થિક દશા, આપણા મિત્ર કે શત્રુ, આપણી અભ્યુદશા કે વિરોધ એ સર્વ આપણા વિચારોના ફળરૂપ છે. જો આપણે માનસિક ભાવ દરિદ્રતાના વિચારોમા મળી જાય, જો આપણને સર્વ અશક્ય જણાવા લાગે તો આપણી પરિસ્થિતિ પણ તે રૂપજ થવાની. તેથી વિપરીત જો આપણા વિચારો સુધરી ઉદાર અને વિશાળ બને, મનમાં સુખસમૃદ્ધિના વિચારનું રટણ થયાં કરે, અને ઇપ્સિત સુસ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવાને માટે મન, વચન, અને કર્મથી પ્રયત્ન કરતા રહીએ તો આપણી પરિસ્થિતિ પણ આપણા મનોવાંચ્છિત પદાર્થોને અનુકુળ બની જવાની.

જે કાંઇ આપણે આપણા જીવનમાં પ્રાપ્ત કરીએ છીએ, તે આપણા વિચારરૂપી દ્વારોમા થઇને આવે છે અને તેના સમાનજ તેનો રૂપ રંગ અને ગુણ પણ હોય છે. જો કોઇ મનુષ્યને કોઇ અસાધ્ય તથા લાંબા વખતનો રોગ, કે નિવારણ ન થઇ શકે તેવુ દૈવાધિન દુઃખ ન પડવા છતા પણ જો તે ઘણા વર્ષોથી ગરીબીમા રવડયાં કરતો હોય તો માનવુ જોઇએ કે તેના માનસિક ભાવોમાં અને તેના નિર્ચારોમાં ગરીબી અને દુઃખે પ્રવેશ કર્યો છે, તે હમેશ ગરીબી, અશક્યતા, નિર્ધનતા અને એવાજ દુઃખકર સ્થિતિને લાવનારા વિચારોનું સેવન કરનારો છે, કે જે તેને તેમાંથી બહાર નીકળવા દેતા નથી.

જો તમે તમારી પ્રાપ્ત સ્થિતિથી સંતોષ ન થતા હો, જો તમને એમ લાગે કે મારૂં જીવન કઠોર છે, હું નિર્ભાગી છું, અને તમે તમારી સ્થિતિને માટે તમારા ભાગ્યનો દોષ કહાડતા હો તો તેમાં તમારી ભૂલ છે. એ સર્વ તમારા વિચાર અને ઇચ્છાઓનુજ પરિણામ છે તે અવસ્થા તમને પ્રાપ્ત થવામાં તમારા સિવાય બીજા કોઇનો દોષ નથી.

શુદ્ધ વિચાર જ આપણા જીવનને શુદ્ધ કરે છે, સમૃદ્ધિના તથા ઉદાર વિચારજ ઉત્સાહપૂર્ણ પ્રયત્નનો સહયોગ થતાં ઇપ્સિત ફળની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, જો આપણે પૂર્ણ તથા સકલ ઐશ્વર્યતાના દાતા, અનંત ખજાનાના મૂળરૂપ તથા જે શક્તિ આપણું ભરણપોષણ કરે છે, જે આપણી ઇચ્છાઓને પૂરી કરે છે, જે આપણી દશા સુધારવાને માટે પ્રેરણા કર્યા કરે છે, તે શક્તિના ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખીએ તો પછી આપણને કોઈ વસ્તુની ખામી પડશે નહિ અને આપણને અશક્યતા શી વસ્તુ છે તેનો અનુભવ પણ થવાનો નહિ.

ઘણા માણસોને આ દૈવી ખજાના ઉપર જોઇએ તેવો વિશ્વાસ યાતો શ્રદ્ધા હોતી નથી બાળક પિતાની સાથે જેવો સંબંધ રાખે છે તેવોજ સંબંધ આ દૈવી ખજાનાની સાથે રાખવો જોઇએ. આપણને આ શક્તિ ઉપર અર્ધો પણ વિશ્વાસ હોતો નથી, એથીજ આપણને જે કાંઇ પ્રાપ્ત થાય છે તે ક્ષુદ્ર હોય છે જે ઐશ્વર્ય ઉપર આપણો અધિકાર છે, તે મેળવવાને માટે આપણે ઇચ્છા રાખતા નથી એથીજ આપણે અપૂર્ણતા, સંકિર્ણતા, દરિદ્રતા અને એવીજ દુઃખદ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. આપણે ઉદારતાપૂર્વક કોઇ વસ્તુની માગણી કરતા નથી પણ માત્ર ક્ષુદ્ર વસ્તુઓથીજ સંતુષ્ટ થઇ જઇએ છીએ. અને તેથીજ આપણે આપણી પ્રાપ્ત સ્થિતિમાંથી આગળ એક તસુ પણ વધી શકતા નથી ઇશ્વરની તો એવી ઇચ્છા છે કે આપણે સુખ સમૃદ્ધિવાળુ જીવન વ્યતીત કરીએ; જે

કોઈ આપણે માટે હિતકર છે તે વિપુલતાથી આપણી પાસે રહે. કોઈ પણ માણસે દુઃખી કે દરિદ્રી ન રહેવું જોઈએ. મનુષ્યને જે વસ્તુની જરૂર પડે તે વસ્તુ તેને મળવીજ જોઈએ. જરૂરી વસ્તુઓ ન મળવી એ માનવસ્વભાવને અનુકૂળ નથી.

તમે દૃઢતાપૂર્વક માનો કે "તમારે જે વસ્તુની જરૂર છે તે વસ્તુની સાથે તમારી એકતા છે," તમારાં મન, વચન અને કર્મને તે વસ્તુની સાથે એકાગ્ર કરો, તેની પ્રાપ્તિને માટે જરા પણ સંદેહ ન રાખો. તે વસ્તુ તમને જરૂર પ્રાપ્ત થવાનીજ. અને જરૂર તમે તે વસ્તુને તમારા પ્રતિ આકર્ષિત કરી શકવાના.

દરિદ્રતા અને ગરીબાઈ એ મનુષ્યના માનસિક રોગો છે જો તમે તેનાથી પીડાતા હો, જો તમે તે રોગના પંઝામાં સપડાયા હો, તો તમારા તે માનસિક ભાવને બદલી નાખો. અને દુઃખના, દરિદ્રતાના તેમજ લાચારીના વિચારો મનમાં લાવવાને બદલે સુખના, સમૃદ્ધિના, ઐશ્વર્યના, સ્વતંત્રતાના અને આનંદના વિચારોને તમારા મનોક્ષેત્રમાં સુશોભિત કરો. પછી તમને તમારી ઉન્નતિ એટલી ત્વરાથી થયેલી જણાશે કે તે જોઈ તમને આશ્ચર્ય થશે.

આપણને વિજય, સફળતા અને પૂર્ણતા મનની વૈજ્ઞાનિક ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જે મનુષ્ય સમૃદ્ધિશાળી અને સૌભાગ્યશાળી છે તેને પૂર્ણપણે વિશ્વાસ હોય છે કે હું સમૃદ્ધિશાળી અને સૌભાગ્યશાળી થઈ ગયો છું. તેને પોતાની પૈસા કમાવાની યોગ્યતા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે. તે પોતાના કાર્યને સંદેહ કે શંકાશીલ મનથી શરૂ કરતો નથી. તે પોતાના સમયને દરિદ્રતાની કે ગરીબાઈની વાતો કે વિચારોમાં ગુમાવતો નથી. તે દરિદ્રની માફક લથડીયાં ખાતો ચાલતો નથી અને તે ગરીબાઈનો પોષાક પણ પહેરતો નથી. તે જેને માટે પ્રયત્ન કરે છે અથવા જેને મેળવવાની ઇચ્છા કરે છે તેના તરફ પોતાના મુખને ફેરવે છે, અને તે વસ્તુ તેને મળશેજ એવો તેને પૂર્ણ વિશ્વાસ અને દૃઢ નિશ્ચય હોય છે.

જગતમાં એવા હજારો માણસો છે કે જે પોતાની ગરીબાઈમાં જ સંતુષ્ટ થઈ ગયા હોય છે અને જેમણે વિકાશ ગરીબાઈના પંઝામાંથી નીકળવાની આશા છોડી દીધી છે. ભલે તો હાલ તે ભલે પ્રયત્ન કરે તોપણ તેમણે પોતાની આશા તો ખોઈ હોય છે. સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા નષ્ટ કરી નાખી હોય છે.

ઘણાં મનુષ્યો એવા હોય છે કે જે જેમ ખીના ડરથી અથવા તો ગરીબીની ભાવના પોતાને ગરીબ બનાવી દીધેલા હોય છે. બાળકોનાં મન ગરીબીથી ભરી દીધેલાં હોય સવારથી સાંજ સુધી તેમણે ગરીબ અને ગરીબાઈના જ વિચારોને સાંભળ્યા હોય છે. જ્યાં તેની નજર પડે છે ત્યાં તેને દરિદ્રતાનુંજ ચિત્ર જણાય છે. દરેક મનુષ્યના મુખે એવા આત્મઘાતકતાના [illegible] રોને સાંભળે છે. અને એવી રીતે તેને ચારે તરફથી દરિદ્રતા અને દરિદ્રતાનીજ પ્રેરણા મળે છે. આવા વાતાવરણમાં ઉછરેલા બાળકો, પોતાના બાપની હીન સ્થિતિને પાછી તાજી કરે અને ઉપર જતાં ગરીબાઈને વધારે તેમાં આશ્ચર્ય !

શું તમે આવી વાતોનો વિચાર કોઈ પણ દિવસ કર્યો છે? જે ગરીબાઈથી તમે ભય પામો છો, નિષ્ફળતાની તમને નિરાશા મળે છે, અને જે દુઃખે તમારૂં હૃદય ધડકે છે, તેવી વાતો અને વિચાર તમને માત્ર દુઃખીજ કરે છે એટલુંજ નહિ, પણ તમારી આર્થિક દશા સુધારવાને યોગ્ય પણ ન રહે તેવી બનાવે છે. આવી રીતે આ દુઃસહ પાછા તમે એવો ભારે બનાવી દીધો હોય છે જે પહેલાં તમારાથી ઉચકી શકાતો નહોતો.

તમારી આસપાસની પરિસ્થિતિ ભય કર કે હોય તેની પરવાહ ન કરો. પરંતુ જે તમને અ[illegible] તકર જણાય તે પદાર્થ ઉપરથી તમારા મનને પાછું વાળી લ્યો. જે સ્થિતિ તમને ગુલામ બનાવતી રે કે જે તમારો સર્વોત્કૃષ્ટ વિકાસ કરવામાં વિ[illegible] નાખતી હોય તેવી સ્થિતિપરથી તમારા મુખ પાછું વાળી લ્યો. દુઃખ અને દરિદ્રતાનો વિચાર સેવન કરીને તમે કયા તરફથી સમૃદ્ધિને ઉત્પન્ન કરી શકો તેમ છો? તમારી દશા તમારા માનસિક ભાવના અને તમારા આદર્શને અનુકૂળજ રહેશે

આપણા આદર્શ યાતો આપણી માનસિક ભાવના આપણા આત્મામાં પ્રવેશ કરી શકે છે. જો આપણે દરિદ્રતાના વિચારમાં ગ્રસ્ત રહીએ તો આપણી દશા પણ તેવીજ રહેવાની.

મનુષ્ય જે વસ્તુને માટે પ્રયત્ન કરે છે તે વસ્તુને માટે જો તેને શકા હોય છે તો તેને તે મળતીજ નથી. આપણને જે મેળવવાની ઇચ્છા હોય છે તેજ મળે છે. એક માણસ વેપાર કરે છે, પણ જો તેમાં તેને શકા રહે છે કે મને પૂરો લાભ મળવાનો નથી, તો માણસને તે વેપારમાં ખોટજ જાય છે. જે માણસ આશા વગર એટલે તે વસ્તુ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ નહિ મળે એમ માને છે તેને તે વસ્તુ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ મળતી નથી. જે માણસ પોતે ગરીબજ છે, અને હવે પછી ગરીબ મટવાનો જ નથી એવું માને છે તે કદાપી પણ ધનવાન બની શકતો નથી ઘણા માણસો ગરીબ ઘરમાં જન્મવાં છતાં ધનવાન થયા છે. જ્યારે ઘણા માણસો એવા હોય છે કે, આપણે તો "લાખો મળવાના નથી ને લખેશરી થવાના નથી" એવા વિચારને વળગી રહી ગરીબીનેજ કાયમ રાખી રહેલા હોય છે. તેવા માણસો માને છે કે "આપણું નસીબજ ટુકું છે. આપણે તે વળી ધનવાન થવાય કે, આ પૈસાદાર છે તેના બરોબરી આપણાથી કાંઇ થઇ શકે કે! આપણા નસીબમાંજ ગરીબાઈ છે." આવા વિચાર કરી પોતે હંમેશાને માટે ગરીબીમાંજ રહયાં કરે છે.

દરેક માણસે પોતાના સૌભાગ્ય સર્યની તરફ પોતાના મોંને સીધું રાખી ઉભા રહેવું જોઇએ, વિજય અને સુખ ઉપર દરેક મનુષ્યનો સ્વાભી હક છે, કેટલાક માણસો પૈસા કમાવાની ઇચ્છા કરે છે ખરા; પરંતુ પોતાના મનને એટલું બધુ સંકુચિત રાખે છે કે તેની વિપુલતાને મેળવી શકતા નથી. જે મનુષ્ય સમૃદ્ધિની આશા રાખે છે તે હમેશાં પોતાના મનોમંદિરમાં સમૃદ્ધિને ઉત્પન્ન કરતો રહે છે, અને તેની આર્થિક ઇમારતને બનાવ્યા કરે છે.

જો તમારે સુખ, અને સમૃદ્ધિને જોઇતાં હોય તો આજથી તમારે સુખ અને સમૃદ્ધિની નવી મૂર્તિને—યા નવા આદર્શને રચવાં જોઇએ. તમે ઘણા દિવસ સુધી દરિદ્રતાના દુઃખના અને દુર્ભાગ્યના માલીક સેતાનની આરાધના કરી છે. હવે તમારે એ વિચારને દૃઢ કરી લેવો જોઇએ કે "ઇશ્વર તમને દરેક વસ્તુ આપનાર છે," જો તમે આ વિચારની સાથે તલ્લિન થઇ જશો, તેની નિકટસ્થ સંબંધ રાખી શકશો તો પરમાત્માના અખૂટ ભંડારમાંથી દરેક વસ્તુ તમને પ્રાપ્ત થવાની જ અને તે પછી તમને કોઇ વસ્તુની ખામી રહેશે નહિ.

જે મનુષ્ય થોડી મિલકતવાળો છે તે ગરીબ નથી પણ જે માણસ દરિદ્રતાના વિચારોમાં ગ્રસ્ત રહે છે, જેની સહાનુભૂતિમાં દરિદ્રતા ઝળકી રહેલી છે, જેના વિચારોમા દરિદ્રતાની ઝલક દેખાઇ રહી છે, જેની ગુણગ્રહણની શક્તિમાં દૈવત્વનો અભાવ દેખાયાં કરે છે. જે આત્મ પતનનો અપરાધ કરે છે તેજ યથાર્થ ગરીબ છે અને તે માનસિક દરિદ્રતા, યા અર્થ હીનતા છે કે જે તમને ગરીબ બનાવી શકે છે.

મનના સાહસિક કાર્યમાં કેવી મોટી શક્તિ રહેલી છે તેને ઘણાં થોડાં જ માણસો જાણી શકે છે. જો આપણે આપણી માનસિક સૃષ્ટિમા કોઇ પદાર્થને સારી રીતે નિર્માણ કરી શકીશું તો તેને આ દૃશ્ય સૃષ્ટિમાંપણ આપણે સારી રીતે બનાવી શકીશું.

કરોડાધિપતિ માણસ પોતાની સમૃદ્ધિશાળી સ્થિતિને પ્રથમ માનસિક સૃષ્ટિમાં ઉત્પન્ન કરે છે. જે પછી સમૃદ્ધિ તેની તરફ પ્રબલ વેગથી જઇ પહોંચે છે. ઘણા ધનવાન પુરુષો પોતાના હાથે ઘણું થોડું કામ કરે છે. પણ તે વિશેષે કરીને પોતાના મનમાં સમૃદ્ધિની ઇમારતને રચ્યાં કરે છે, તે કાર્યની સિદ્ધિના સ્વપ્નાં જુવે છે તે માનસિક પ્રવાહને ઉનન્ત શક્તિના મહાસાગરની તરફ વહેવરાવે છે, અને પોતાની અભિલાષાને અનુકૂળ ફળને તેમાંથી પ્રાપ્ત કરે છે.

સમૃદ્ધિના નિયમોનું યોગ્ય રીતે પાલન કરવાથી જેવી રીતે પ્રત્યક્ષ લાભ થાય છે, તેવો કંજુસીથી એક પાઇ ભેગી કરવાથી થતો નથી, કંજુ-

સીથી આપણો આત્મા મલીન, સંકીર્ણ અને અનુદાર થઈ જાય છે અને તેથી આપણને કોઈ વધુ લાભ થઈ શકતો નથી. આપણે આપણા મનના વેગની તરફ જઈએ છીએ. જો આપણે આપણા મનને દુખ, દરિદ્રતા, અને ગરીબાઈની તરફ વાળેલું રાખીશું તો આપણને તેવી દશા પ્રાપ્ત થશે અને જો આપણે આપણા મનના વેગને સુખ અને સમૃદ્ધિની તરફ વાળેલું રાખીશું તો આપણને તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે.

જે વસ્તુ આપણને લાભદાયક છે અને આપણને મળી શકે છે, તેનું નામ સૌભાગ્ય અને સમૃદ્ધિ છે. આત્માને પ્રકાશિત કરનારી પ્રત્યેક વસ્તુ આપણને વિપુલતાથી પ્રાપ્ત થાય, જે વસ્તુ શ્રેષ્ટ, ઉચ્ચ અને ઉપયોગી હોય તેવી વસ્તુઓ આપણી પાસે ભંડાર ભર્યો રહે, એવી આપણે અભિલાષા રાખવી જોઈએ. જે વસ્તુ આપણા વ્યક્તિત્વને, આપણા જીવનને અને આપણા અનુભવને વૈભવશાળી કરે છે જે આત્મિક વૈભવ, આત્મિક પૂર્ણતા, યા આતરિકજ્ઞાન છે, તે વસ્તુનું નામ સાચું સૌભાગ્ય, યાતો સાચી સમૃદ્ધિ છે. અને તે મેળવવા મનુષ્ય માત્રે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને જે માણસ તેને મેળવે છે, તેજ યથાર્થ સમૃદ્ધિશાળી છે.

श्री राम–चरित्रमां लोकचरित्रनो पूर्णादर्श

(અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી,)

મનુષ્ય જીવનને આનંદમય બનાવવાને માટે જેટલા સદ્ગુણોની જરૂર હોય છે, તે સર્વ શ્રી રામચન્દ્રજીના જીવનમાં પૂર્ણતાથી વિદ્યમાન હતા. તેમની આસ્તિકતા, સહનશીલતા, સુખ દુઃખમાં એક સરખો ભાવ, વૈરાગ્યભાવ, પિતૃભક્તિ, માતૃભક્તિ, ભ્રાતૃપ્રેમ, ભક્તવત્સલતા, શરણાગત પરાયણતા, જ્ઞાનસ્પૃહા, સચ્ચરિત્રતા અને ભદ્રતા આદિ સર્વ ગુણ સંસારમાં આદર્શજીવન બનાવવાને માટે સર્વોત્તમ હતાં. જે વખતે લક્ષ્મણે શ્રી રામચન્દ્રજીના વનવાસના વિષયમાં પ્રતિવાદ કરી પિતા દશરથનો રોષ બતાવ્યો હતો તે વખતે જે ભાવથી શ્રી રામચંદ્રજીએ સર્વ દૈવી કારણ બતાવ્યું હતું, તે ઉપરથી તેમના હૃદયની પરમ આસ્તિકતાનો પરિચય મળે છે.

સુખ, દુઃખ, ભય, ક્રોધ, લાભ, અલાભ, બન્ધ અને મોક્ષથી તેમાં જો કોઈ પ્રત્યક્ષ કારણ વગર બને તો તે દૈવી કારણ જાણવું જોઈએ. તીવ્ર તપસ્વી મહર્ષિગણ પણ તીવ્ર નિયમનો ત્યાગ કરી ફક્ત દૈવના પ્રભાવથીજ કામક્રોધાદિને વશ થઈ જાય છે. કોઈ શરૂ કરેલ કર્મને બલથી નિવૃત્ત કરી, સંકલ્પ અથવા પ્રત્યક્ષ કારણ વિનાજ અચાનક જો કોઈ સુખ દુઃખ આવી મળે તેમાં દૈવનોજ હાથ છે એમ જાણવું જોઈએ. આ પ્રકારના વિચારદ્વારા અંતઃકરણને તેમણે મજબુત કરેલ છે, અને તેથીજ રાજ્યાભિષેક અટકવા થવાથી પણ તેમને કોઈ જાતનું દુઃખ થ[illegible] નથી. આ જ તેમના ચરિત્રમાં પરમ આસ્તિકતાનું લક્ષણ હતું. તેમના જીવનમાં સહનશીલતા અને સુખદુઃખમાં સમાન ભાવનું અસાધારણ પ્રમાણ મળે છે, નિરપરાધિ સતી સીતા અને પરમપ્રિય લક્ષ્મણનો ત્યાગ કરી શ્રી રામચન્દ્રજી પોતાનું જીવન ધારણ કરી શક્યા હતા, એ તેમની પરમ સહનશીલતાનુંજ ફળ છે. જે વખતે પાપિણી કૈકેયીએ વનવાસરૂપ કઠિન વચન સંભળાવ્યું તે વખતે પણ શ્રી રામચન્દ્રજીના ચિત્તમાં બિલકુલ ક્ષોભ થયો નહિ. [illegible] દશરથ ફક્ત પુત્ર–વિયોગ–દુઃખથી અત્યન્ત વિહ્વલ થઈ ગયા. આત્મવાન્ શ્રી રામચન્દ્રજીએ, [illegible] કઠોર આજ્ઞા સાંભળવા છતાં પણ, શુક્લપક્ષના ચન્દ્રકિરણોની માફક જરાપણ મલિનતા [illegible]

પરિત્યાગ કર્યો નહિ. એ જ, તેમના ચરિત્રમાં સુખ દુઃખમા સમાન ભાવતું લક્ષણ છે. આ પ્રમાણે જે, વખતે તાપસવેશી કાળે આવી શ્રી રામચન્દ્રજીને તેમના અન્તકાળની વાત સંભળાવી તે વખતે પણ, શ્રી રામચન્દ્રજીના હૃદયમાં બિલકુલ શોક થયો નહિ પરંતુ આનંદની સાથે તેમણે કાળના સંવાદનો સ્વિકાર કર્યો.

કાળદ્વારા કહેવામાં આવેલ બ્રહ્માજીના વાક્યને સાંભળી શ્રી રામચન્દ્રજીએ હર્ષપૂર્વક કાળને કહ્યું કે.-"પિતામહનાં અદ્ભુત વચન સાંભળી મને પરમ સંતોષ પ્રાપ્ત થયો હતો. અને આપના આવવાથી પણ તેમજ થયું છે." આ સર્વ શ્રીરામચન્દ્રજીના જીવનમાં પરમ ધૈર્યતા અને સુખદુઃખમા સમાન ભાવનું અપૂર્વ દ્રષ્ટાન્ત છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્યભાવ શ્રી રામચન્દ્રજીમાં કેટલો હતો તેનું વર્ણન, પિતૃશોક માટે ભરતને ઉપદેશ સબંધી રામાયણના અયોધ્યાકાંડમાં કરવામાં આવેલ છે.

આત્મવાન્ શ્રી રામચન્દ્રજીએ, ભરતને દુઃખાર્ત અને વિલાપ કરતા જોઈ નીચેના શબ્દોમાં આશ્વાસન આપ્યુ હતું:—"જીવ પરતંત્ર હોવાથી પોતાની ઇચ્છા મુજબ કંઈ કરી શકતો નથી. કાળજ જીવોના કર્માનુસાર આલોક અને પરલોકમાં જીવને આકર્ષણ કરે છે, સર્વ વસ્તુઓ પરિણામે વિનાશને પ્રાપ્ત થાય છે, ઉન્નતિના પરિણામે અધોગતિ થાય છે, સંયોગ વિયોગને લાવે છે અને સમસ્ત જન્મ-મરણને લાવે છે, જે પ્રમાણે સમુદ્રમાં બે લાકડાના કકડા કદાચ ભેગા થઇ ફરી જુદા પડી જાય છે, તેમ સ્ત્રી, પુત્ર, જ્ઞાતિ, અને પૈસો આદિ સર્વ મળી આવે છે, અને ફરી કર્માનુસાર જુદા પડી જાય છે. મતલબ કે દરેકનો નાશ અવશ્ય છે. પરમ ધાર્મિક આપણા પિતા દક્ષિણા સાથે યજ્ઞ કરતા સ્વર્ગવાસી થયેલ છે, જેથી તેમના માટે તમારે શોક કરવો ન જોઇએ. આ જરાજીર્ણ મનુષ્ય-દેહનો પરિત્યાગ કરી બ્રહ્મલોકની દૈવી સંપત્તિ તેમણે પ્રાપ્ત કરેલ છે, જેથી તે બાબત બિલકૂલ શોક ન કરો." આ સર્વ શ્રી રામચંદ્રજીના જીવનમાં જ્ઞાન, વિચાર તથા વૈરાગ્યભાવનાં લક્ષણ છે. જે વખતે દુષ્ટ-બુદ્ધિ કૈકેયીએ શ્રી રામચંદ્રજીની પિતૃભક્તિ બાબતમાં સંદેહ બતાવી વાત કરેલ તે વખતે શ્રી રામચંદ્રજીએ કૈકેયીને કહેલ કે:—

"હે દેવિ! મને આ પ્રમાણે કઠોર વચન ન કહો. હું પિતાના હુકમથી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી શકું છું, તીવ્ર વિષપાન કરી શકુ છું. અને સમુદ્રમાં પણ ડુબી શકું છું, માટે પીતાજીની શું ઇચ્છા છે, તે તુરતજ જણાવો હું પ્રતિજ્ઞા કરું છુ કે, તેમની આજ્ઞાનું હું અવશ્ય પાલન કરીશજ. રામ કદી બેવચની નહિ થાય." આથી શ્રી રામચંદ્રજીના પિતૃભક્તિની ગંભીરતાનો વિશેષ પરિચય પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી રામચંદ્રજીમાં માતૃભક્તિની ગંભીરતા વનમાં જતી વખતે પિતા પ્રતિ તેમના અનુરોધથી પ્રમાણિત થાય છે.

શ્રી રામચંદ્રજીએ પિતા દશરથને કહ્યું કે.—"જો કે મારાં માતુશ્રી કૌશલ્યા સર્વ રાણીઓમાં મહારાણી હોવાથી આપ તેમનું સન્માન કરોજ છો, તોપણ તેઓ મારા વિરહથી શોક સમુદ્રમાં ડુબી જશે; માટે તેમનું હમેશ કરતાં પણ વધારે સન્માન કરજો, એજ મારી પ્રાર્થના છે. મારા દર્શનને માટે અત્યન્ત અભિલાષિણી મારી માતા કૌશલ્યા મારા વિરહથી પ્રાણત્યાગ ન કરે, તેની આપ ખાસ કાળજી રાખશો, એ મારી ફરી પ્રાર્થના છે." આ સર્વ શ્રી રામચંદ્રજીના જીવનમાં પિતૃમાતૃભક્તિનું દ્રષ્ટાંત છે. તેમના જીવનમાં ભ્રાતૃપ્રેમનું મધુર દર્શાંત લક્ષ્મણ અને ભરત પ્રતિના સ્નેહભાવથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે જે વખતે લંકાપુરીમાં ઇંદ્રજીત અને રાવણના બાણથી લક્ષ્મણ બે વખત મૂર્છિત થઈ ગયા હતા, તે વખતે જે કરુણારસ સાથે શ્રી રામચંદ્રજીએ લક્ષ્મણને માટે વિલાપ કરેલો, તેના અક્ષરે અક્ષરમાં ભ્રાતૃસ્નેહ ભરેલો છે.

શ્રી લક્ષ્મણને રક્તાક્ત દેહ, કઠણ પાશથી બંધાયેલ અને દીનમુખ જોઈ શ્રી રામચંદ્રજીએ બહુજ વિલાપ કર્યો. "હું આજે પ્રિયભાઇને રણમાં મૂર્છિત જોઇ રહ્યો છુ, જેથી મારે સીતાને પ્રાપ્ત કરવાની અને જીવતા રહેવાની શું જરૂર! સંસારમાં તપાસ કરતાં સીતા જેવી સ્ત્રી મળી શકે છે,

પરંતુ લક્ષ્મણ જેવો ભાઈ, કે જે મંત્રી તરીકે અને યુદ્ધમાં સહાયક હતો તે મળી શકતો નથી જો લક્ષ્મણની જીંદગી નહિ રહે તો હું પણ વાનર સૈન્યની સમક્ષ મારો પ્રાણ તજી દઈશ. મારો લક્ષ્મણ જ્યાં સુધી રણક્ષેત્રમાં મુર્છિત પડયો છે, ત્યાં સુધી મારે યુદ્ધ સાથે કાંઈ કામ નથી, અને જીવતા રહેવું પણ નિષ્ફળ છે. જેમ વનવાસ વખતે લક્ષ્મણ મારી સાથે આવ્યા હતા તેમ હું પણ જો તેમનું મૃત્યુ થશે તો તેમની સાથે યમલોકમાં જઈશ. દેશોદેશ સ્ત્રીઓ મળે છે અને બંધુજન પણ મળે છે, પરંતુ એવો દેશ જોતો નથી કે જ્યાં પ્રાણપ્રિય સહોદર બંધુ મળે." આ વાત અવશ્ય વિચાર કરવા જેવી છે કે, સીતા સતી પત્ની અત્યન્ત પ્રેમ અને અનુરાગ હતો છતાં પણ સીતાનો પરિત્યાગ કરેલ અને પાતાલ પ્રવેશ કરતી સીતાને જોઈને પણ શ્રી રામચંદ્રજીએ જીવન ધારણ કર્યું હતું. પરંતુ દૈવકોપથી લક્ષ્મણનો જ્યારે પરિત્યાગ કરવો પડયો, ત્યારે શ્રી રામચંદ્રજી લક્ષ્મણના વિરહમાં પ્રાણ ધારણ કરી શક્યા નહિ, અને લક્ષ્મણત્યાગ બાદ તુરતજ મહાપ્રસ્થાન ચાલ્યા ગયા. એજ શ્રી લક્ષ્મણ પ્રત્યે શ્રી રામચંદ્રજીનું સર્વોત્તમ સ્નેહપરાયણતાનું દૃષ્ટાંત છે. શ્રી ભરત પર તેમનો કેટલો પ્રેમ હતો, તે સીતાનો ઉદ્ધાર કરી જ્યારે ભરતને તે ખબર મળેલ, ત્યારે તેમણે પ્રકટ કર્યો હતો. સીતાનો ઉદ્ધાર અને સીતાની અગ્નિ-પરીક્ષા બાદ જ્યારે વિભીષણે શ્રી રામચન્દ્રજીને સ્નાનાદિ કરવાને કહ્યું ત્યારે ભ્રાતૃવત્સલ શ્રી રામચંદ્રજીએ કહેલું કેઃ-

"મારે માટે મારા પરમધાર્મિક, પરમપ્રિય સુકુમારભ્રાતા ભરત દુઃખ ભોગવી રહ્યા છે, જેથી તેમના વિના હું સ્નાન નહિ કરૂં અને વસ્ત્ર-અલંકાર પણ ધારણ નહિ કરી શકું, માટે આપ એવો ઉપાય કરો કે હું જલ્દી અયોધ્યા જઈ પ્રિયભ્રાતા ભરતને મળી શકું. જે વખતે તુરતજ પહોંચી જાય એવા પુષ્પકવિમાન પર આરૂઢ થઈ શ્રી રામચન્દ્રજી ભરત પાસે જઈ મળ્યા. આ વખતે ભ્રાતૃ પ્રેમરૂપી જે ગંગા વહેવા લાગી તેનું વર્ણન રામાયણમાં છે.

શ્રી ભરતજીએ, પુષ્પકવિમાન પાસે આવી અને તેમાં ચઢી જઈ શ્રી રામચન્દ્રજીને અભિવંદન કર્યું ઘણા દિવસ બાદ પ્રિયભાઈને જોઈ શ્રી રામચન્દ્રજીએ ભરતને ખોળામાં લીધો અને અત્યન્ત પ્રેમ સાથે આલિંગન કર્યું તરતજ શ્રી ભરતે જ્યેષ્ઠબન્ધુ શ્રી રામચન્દ્રજીના ચરણકમળમાં પ્રથમથી લાવેલ પાદુકા ધારણ કરાવી અને શ્રીરામચન્દ્રજી આનંદ સહિત ભરતને લઈ સ્થાન પર આવ્યા. આ પ્રમાણે શ્રી રામચન્દ્રજીના જીવનમાં ભ્રાતૃપ્રેમની પરાકાષ્ટા મળી આવે છે. ભ્રાતૃવત્સલતાની માફક ભક્તવત્સલતા પણ શ્રી ભગવાન રામચન્દ્રજીના જીવનમાં પૂર્ણતાથી વિદ્યમાન હતી, અને ભક્તજનોનાં કલ્યાણ માટે શ્રી રામચન્દ્રજી હમેશાં તત્પર રહેતા હતા. ગુહક ચાંડાલ હતો તોપણ ભક્તવત્સલતાને માટે શ્રી રામચન્દ્રજીએ તેને ઘેર આતિથ્ય ગ્રહણ કર્યું હતું.

ભક્ત ગુહકના વાક્યો સાંભળી શ્રી રામચન્દ્રજીએ બન્ને હાથથી તેને આલિંગન કરી મધુર શબ્દમાં કહ્યું હતું કે.—"હું દાન ગ્રહણ કરતો નથી, પણ તમે ભક્તિપૂર્વક જે કાંઈ આપ્યું છે તેનો હું અવશ્ય સ્વિકાર કરૂં છું." આ પ્રમાણે ભક્ત જટાયુ પ્રત્યે પણ અપૂર્વ પ્રેમ શ્રી રામચન્દ્રજીએ બતાવ્યો હતો.

છિન્ન પક્ષ, રક્તાંકત દેહ જટાયુને ખોળામાં લઈ "હા સીતા ! ક્યાં ગઈ ?"-એવું કહી શ્રી રામચન્દ્રજી ભૂમિપર પડયા. તરતજ સીતા અને હરણની વાતો કહેતાં કહેતાં જ્યારે જટાયુના પ્રાણ નીકળી ગયા, તે વખતે શ્રી રામચન્દ્રજીએ જટાયુ માટે બહુજ દિલગીરી બતાવી અને તેનો મરણ સંસ્કાર પોતાને હાથે કર્યો.

શ્રી રામચન્દ્રજીએ કહ્યું કે—" લક્ષ્મણ ! જુઓ, ઉપકારી ગૃધ્રરાજે મારે માટે પ્રાણદાન કર્યું. મને તેનો માટે સીતાહરણથી પણ અધિક દુઃખ થઈ રહ્યું છે. તમે કાષ્ટનો સંગ્રહ કરી લાવો, હું ગૃધ્રરાજનો અગ્નિસંસ્કાર કરૂં છું. યજ્ઞ કરવા વાળા, હવન કરવાવાળા, યુદ્ધથી નહિ હઠનારા અને ભૂમિદાન કરનારાઓને જે ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી પણ અત્યુત્તમ ગતિ મારા હાથથી અગ્નિ-સંસ્કાર પામેલ ગૃધ્રરાજને પ્રાપ્ત થશે." આ પ્રમાણે કહી શ્રી રામચન્દ્રજીએ ચિતા પ્રજ્વલિત કરી અને કાંઈ

આત્મીય જનને અગ્નિસંસ્કાર કરતી વખતે જેમ થાય છે તેવા દુઃખિત ચિત્તથી જટાયુનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. તરતજ સ્નાન કરી શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે બન્ને ભાઈઓએ ગૃધ્રરાજના શ્રાદ્ધતર્પણની ક્રિયા પણ કરી. આ સર્વ શ્રી રામચન્દ્રજીના જીવનમાં ભક્તવત્સલતાનું દ્રષ્ટાન્ત છે. છેવટે મહાપ્રસ્થાનમાં જતી વખતે પણ ભક્ત વિભીષણ, હનુમાન અને જામ્બુવાનને ભક્તવત્સલતાના કારણે લાખો વખત સંસારમાં સુખી રહેવા બદલ વરપ્રદાન કરી ગયા. રાક્ષસગણ તેમના પરમ શત્રુ હતા તોપણ જે વખતે કોઈપણ રાક્ષસ શરણાગત થતા હતા તે વખતે શ્રી રામચન્દ્રજી તેમને અભયદાન આપી તેમની રક્ષાને માટે સર્વથા તત્પર રહેતા હતા. જે વખતે રાવણના ભાઈ વિભીષણ શ્રી રામચન્દ્રજી પાસે આવ્યા ત્યારે સુગ્રીવ, હનુમાન, લક્ષ્મણ, જામ્બુવાન આદિ સર્વેએ એકમત થઈ શત્રુના ભાઈને શરણે નહિ રાખતાં મારી નાંખવાનું કહ્યું, તે વખતે કોઈનું પણ વાક્ય નહિ સાંભળતા શ્રી રામચન્દ્રજીએ વિભીષણને અભયદાન આપ્યું હતું. ધન્ય છે !*

* (શ્રી દયાનન્દજી સ્વામીના હિંદી લેખ ઉપરથી.)

व्रजनां पहाडी स्थान.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

૭ બરસાના.

મથુરાથી બરસાનાં ૧૫ ગાઉ ઉત્તરપશ્ચિમે છે તે રાધિકાજીના પિતાશ્રી વૃષભાણજીનું ગામ કહેવાય છે. વ્રજવાસીઓનું કહેવું એવું છે કે આ ગામમાં વૃષભાણુ અને કીર્તિરાણીએ પોતાની લાડીલી કન્યા રાધિકાને ઘણાં લાડ અને હેતથી ઉછેરી હતી તે પોતાનાં માતાપિતાને ઘણી લાડીલી હતી. તેથી તેને વ્રજવાસીઓ લાડિલીજી કહે છે.

બરસાના એક પહાડ છે તે ૪૫૦ ગજ લાંબો છે. તેનું સર્વથી ઉચું શિખર ૨૦૦ ફુટ ઉંચું છે. પુરાણોમાં તેને બ્રહ્માનો પહાડ કહેલો છે. ઘણા લોકો હાલ પણ તેને તેજ નામથી ઓળખે છે. પહાડ ઉપર ચાર શિખરો છે. તેને બ્રહ્માના ચાર મુખ માનવામાં આવે છે. ચારે શિખર ઉપર સુંદર દેવાલય છે. પ્રથમ શિખર ઉપર રાધાજીનાં કંઈક મંદિર એક ઉંચી દીવાલના ઘેરાવાની અંદર બનાવેલા છે. તે એક બીજાથી મોટાં અને સુંદર છે. બહાદુ ભક્તોએ તેને બંધાવેલાં છે તે ૨૫૦ વર્ષથી જુનાં હોય એમ જણાતું નથી. સર્વથી મોટું મંદીર શિખરના એક નાકા ઉપર છે તેમાં રાધાજીની પ્રતિમા સ્થાપિત કરેલી છે. તે ઘણું ઉંચું હોવાથી નીચેથી ઘણું શોભાયમાન જણાય છે. ત્યાંથી કેટલેક વેગળે નવું મંદિર જયપુરના મહારાજાએ બંધાવ્યું છે. તેનું કામ હજુ ચાલે છે. આ મંદિર જ્યારે પુરૂં બંધાઈ રહેશે ત્યારે વખાણવા લાયક થશે. નીચેથી ઉપર રાધાજીના મંદિર પાસે જવા માટે પત્થરની સીડી છે તેની પાસે રાધાજીના બાપ વૃષભાણજીનું મંદિર છે, તળેટી પર બે બીજાં નાનાં નાનાં મંદિર છે.–તેમાં એક રાધાજીની સખિઓનું, અને બીજું તેમના પિતા વૃષભાણજીનું છે. સખિયોનાં નામ–લલિતા, વિશાખા, ચમ્પકલતા, રંગદેવી, ચિત્રલેખા, તુલેખા, સુદેવી અને ચન્દ્રાવલી છે વૃષભાણજીની આખી મુર્તિ મંદિરમાં છે. શ્રીદામાને રાધાજીના ભાઈ કહેવામાં આવે છે.

બીજા શિખર ઉપર જે મંદિર છે તેને માનમંદિર કહે છે ત્રીજા ચોટીનાળો દેવાલયને દાનગઢ અને ચોથાને મોરકુટી–મુકુટ કુટી કહે છે આ પ્રમાણે બ્રહ્માજીના એ ચારે મસ્તક કેટલાક દેવસ્થાનો અથવા અન્ય ઈમારતોના કીરીટ મુકુટોથી સુશોભિત છે.

બરસાનામાં એક દરા-ખોડ-પણ છે. તેમાંથી દુબળો-પાતળો માણસ જ નીકળી શકે છે; બીજાની તો શક્તિ જ નહિં તેને "સાકરી ખોહ" કહે છે. લોકો કહે છે કે, બાલ્યાવસ્થામાં શ્રીકૃષ્ણ અહિં બેસી, આ રસ્તેથી નીકળતી-દહીં-દુધ વેચવા જનારી-ગોપિઓ પાસેથી રખવાળીનો કર વસુલ કર્યા કરતા હતા. આ કર દાનના નામથી કહેવાઓ જાય છે. તેના સ્મારક સ્વરૂપ 'બુઢી લીલા' નામનો એક અર્ધલકખુ મેળો અહિં ભાદરવા શુદ ૧૩ ના રોજ ભરાય છે. 'સાંકડી ખોહ' ના બન્ને કિનારાપર બે મંદિર છે. લીલા વખતે તેમાં રાધા કૃષ્ણનું સ્વરૂપ બેસે છે. રાધીકાજીના મંદિરને ઘેરી લઇ સ્ત્રીઓ, અને કૃષ્ણજીના મંદિરને ઘેરી લઇ પુરુષો ચારે બાજુ બેસે છે. ફરી દાન-લીલાનુ દૃશ્ય જોવામાં આવે છે. બનાવટી ગોપીઓને રોકી કર લેવામાં આવે છે તેમના માથા-પરથી મટકીઓ પડી જાય છે, અને દહીં લુટાય છે. મટ-કામાંથી પડતો પદાર્થ લોકો પ્રસાદ માની ગ્રહણ કરે છે. પૈસાપાત્ર યાત્રાળુઓ આ મેળામાં મોરકુટીથી ૧૫૦ ફીટ ઉંચેથી લાડુ લુંટાવે છે.

સાકડીખોહ' ની બીજી બાજુ, પર લતાપાત્રોથી ભિન એક કુંજ છે. તેની વચ્ચે એક પાકો છે, જેને ગહવર-વન કહે છે. તે ભારે રમ્ય સ્થાન છે મહાત્મા કવિઓના પદોમાં તેનો બહુ ઉલ્લેખ મળે છે.

બરસાનાની વસ્તી પહાડ ઉપર છે જ્યાં કેટલાક સુંદર મહેલ છે ત્યાં વસ્તી સારી છે. બજાર અને નજરબાગ પણ અહિં છે. રાધાજીના પિતા વૃષભાનજી અને માતા કીર્તિજીના સ્મારક રૂપે બે સુંદર કુંડ પણ અહિં છે વૃષભાનુજીના નામાનુસાર એકનું નામ મનોખર છે. તે પર એક રમણીક જળ-મહેલ છે, જેના ઉપર નકશીનું કામ સારૂં કરેલ છે.

બરસાનામાં હજુ પણ કેટલાક ધન-સમ્પન્ન લોક વસે છે. પંડિત રૂપરામજી કટારા નામનો એક ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણ ત્યાં મહા ઉદાર થઇ ગયેલો છે. તે કટાર બાંધતો હતો. તેથી લોકો તેને 'કટારા' કહેતા હતા તે મહા દાનશીલ હતો. કેટલાક મંદિર કુંડ, ઘાટ, તથા ઇમારતો તેણે ત્યાં બનાવરાવો છે અને એવા કામમાં તેણે પુષ્કળ દ્રવ્ય વાપરેલું છે. તેની વિનોદશીલતાની એક વાત બહુ એવી છે કે, જ્યારે તેના દીકરાનો વિવાહ હતો ત્યારે તેણે સંબંધીઓને પૂછ્યું કે, જાન કેવી લાવીએ? સંબંધીઓએ કહ્યું કે જેવી પ્રથમ કોઇ વખત ન આવેલી હોય તેવી. આથી કટારેજીએ કેટલાક સફેદ દાઢીવાળા વૃદ્ધ વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને, આમંત્રણ કરી બોલાવ્યા. દરેકને રેશમી ધોતીયાં અને ખેસ ભેટ આપ્યાં. તેમ મૃગચર્મ અને ચાંદીની લોટીઓ પણ સર્વને આપી. લગ્ન સમયે કન્યા-પક્ષ વાળાએ જોયું તો કેટલા તો બાહારથી એકજ ઉમરના અને સર્વે એકજ, પોષાકમાં-તપસ્વી, ઋષિઓના વેષમાં-હાજર છે. તે જોઇ સર્વે બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા, અને જાણ્યુ કે, આવી જાન પ્રથમ કોઇવાર આવેલી નહોતી.

જે બરસાના હાસ્ય, શ્રૃંગાર, ભક્તિ, શાન્તિ અને કરૂણાનું નિવાસ-સ્થાન હતું, તે ૧૭ મી સદીમાં વીર, રૌદ્ર, ભયાનક અને બીભત્સ રસનો અડ્ડો બની ગયું. ઇ. સ. ૧૭૭૪ મા દીલ્હીના બાદશાહની સેના સાથે ભરતપુરના જાટોની લડાઇ બરસાનામાં થઇ. જાટોનો સેનાપતિ સમંરૂ હતો. જ્યારે સામા પક્ષમાં નજફખાં હતો. જાટ ૫,૦૦૦ હતા છતાં જાટોની હાર થઇ. જેથી અનાથ બરસાના મુસલમાનોના હાથે ખૂબ લૂંટાયુ ઇમારતો જ્યાં ને ત્યાં તોડી નાખવામાં આવી ત્યારથી બરસાનાની દશા બગડી જે હજુ પણ સુધરી નથી.

ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં તેની વસ્તી ૩,૫૪૨ માણસની હતી તેમાં ૩,૨૯૧ હિન્દુ, ૨૪૮ મુસલમાન અને ત્રણ બીજી જાતિના લોકો હતા. અહિં, થાણું, પોષ્ટ ઓફીસ, અને નિશાળ પણ છે.

બરસાનાની આસપાસ કેટલાંક પહાડી ગામ છે. કૃષ્ણલીલા સાથે તેનો પણ સંબંધ છે. એટલે થોડાં ગામની હકીકત અહિં જણાવવામાં આવે છે.

૧ સંકેત—આ રાધાકૃષ્ણનું મિલન-સ્થાન છે. તે નન્દગામ અને બરસાનાની વચમાં છે. અહિંના શય્યામહેલ અથવા મિલન-મહેલમાં એક દર્શનીય શિલા છે. હવે અહિં જી. આઇ. પી. રેલ્વેનુ સ્ટેશન થયેલું છે, જેથી નંદગામ અને બરસાનાની જાત્રા કરવાવાળા હવે આ [illegible]

૨ દુમનવન—વે નંદગામ અને બરસાનાની વચમાં છે. 'પૂર્ણમાસી' અથવા 'રુદકો કુંદ' નામના બે મનોહર કુંડ અહિ છે.

૩ માનપુર—બરસાનાની પાસે છે. અહિં માનમંદિર છે. ભાદરવા શુદ ૧૩ ના રોજ તેમાં માનલીલાનો મેળો ભરાય છે. ગહવર—વન આ ભૂમિમાં છે.

૪ ગાજીપુર—અહિ પ્રેમ-સરોવર અને હેમરાજજીની છત્રી છે.

૫ ઉંચાગામ—આ ગૂર્જરોની પુરાની વસ્તી છે. રાજા ટોડરમલનું બનાવેલ શ્રીબલદેવજીનું એક જૂનું મંદિર અહિં છે. ગામની પહાડીપર એક ચિત્રશિલા છે. તેનાપર વૃક્ષોનાં રંગીન ચિત્રો બનાવેલાં છે. કહેવાય છે કે, આ શ્રી રાધિકાજીની ચિત્રકુશલતાનો નમૂનો છે.

૬ ચકસૌલી—મુકુટ કુટી—અહિ છે. સાંકડી ખોહ પણ તેની પાસે છે. તેની પાસે એક સઘન વન પણ છે તેમાં ઘણાં જૂનાં કદમ્બના વૃક્ષ છે. મોરકુટીના પૂર્વવાળા શિખરપર વિલાસ-મંદિર અને પશ્ચિમવાળાપર માનમંદિર જોવા લાયક છે.

૭ માનગઢી—અહિં એક કદમ્બના ઝાડમાં કટોરીના આકારનાં પાંદડાં છે. ઉનાળામાં તે બહુ વધી જાય છે. કહે છે કે, શ્રીકૃષ્ણને એક વખત વનમાં દહીં ખાવાની ઇચ્છા થઈ. પણ પ્યાલું પાસે નહોતું આથી કદમ્બમાંથી તદાકાર પાંદડાં નિકળી પડ્યાં. લોકો કહે છે કે, એક ગામમાં એક બીજા કદમ્બના ઝાડમાં મુકુટના આકારનાં પાંદડાં પ્રકટ થયા કરે છે.

વિહ્વલ કુંડ, રિઠૌરા, લિલાલા આ સ્થાન પણ કૃષ્ણલીલા સાથે સબંધ રાખે છે.

"વ્રજવાસી"

—નિવૃત્તિ—

માફ કરો! માન્યવર! હવે હું એવી કહેવાતી પારમાર્થિક પ્રવૃત્તિમાંથી મુક્ત થયોછું સદાવ્રત અને શાળાઓ—વાવ અને કુવાઓ શિષ્યવૃત્તિનું સ્થાપન અને અનિષ્ટ રિવાજોનું ઉત્થાપન એ અન્ય પ્રવૃત્તિમય જીવાત્માને કરવા દો! મેં તો હવે નિવૃત્તિ સાધી છે. હું સમજાુ છું કે પોતાની જાતને ઉંચી કોટિપર લઇ ગયા સિવાય મનુષ્ય અન્યને સહાયભૂત થઇ શકતો નથી. અન્યને ઉચ્ચ શ્રેણિએ ચડાવવાનો દાવો કરનાર વ્યક્તિએ પ્રથમ તો પોતે જ ઉંચામાં ઉંચી કોટિએ પહોંચવુ જોઇએ, અને ત્યાં રહીને દયામિશ્રિત સ્મિત સાથે નીચે રહેલાને પોતે છે તે સ્થળે પહોંચવા પ્રયત્ન કરવા આવાહન કરવું જોઇએ, અને લાયક જણાય તેવા જીવોને, જરૂર જોગી મદદ આપી ઉપર ખેંચવા કરુણા કરવી જોઇએ, એમ હું માનું છું. શું આપને એ ન્યાયપુરઃસર જણાતું નથી? એ જ સમજ ફેર? જુઓ, આપ એક ટેકરીની ટાચપર રહી નીચે ઉભેલા મનુષ્યને રસી પકડાવી ખેંચશો તો આપ ત્યારેજ તેને ઉપર ચડાવી શકશો એટલું જ નહિ પણ જેટલે ઉંચે ચડાવવા ઇચ્છા હશે તેટલે જ ઉંચે તેવા જનને રાખી શકશો એટલે શું કરવું અને કેટલે અંશે, એ આપની ઇચ્છાને અધીન રહેશે. પરંતુ જો આપ તેથી ઉલટો ક્રમ સ્વીકારશો એટલે આપ નીચે રહી આપે પસંદ કરેલ વ્યક્તિને ઉપર ટેકો આપી ચડાવવા પ્રયત્ન કરશો તો તેને ધારેલે સ્થળે પહોંચાડી નહિ શકો કે વખતે આપે નહિ ધારેલે સ્થળે તે વ્યક્તિ આપબળે ચડી જશે અને આપ આંખો ચોળતા હતા ત્યાંના ત્યાં જ રહી જશો. શ્રીમાન્ સદ્ગત દાદાભાઇનું ઉદાહરણ શું સિદ્ધ કરે છે? તેમના સુરે વાજાું વગાડી કેટલા અણધારેલે ઉંચે દરજ્જે પહોંચી ગયા? અને પોતે ત્યાંના ત્યાં છેવટ સુધી રહ્યા! આપ એને પરમાર્થ કહો છો? એ જ આપની ભૂલ છે? હું તો કહું છે કે ગંભીર ભૂલ છે.

સ્વાર્થમાં જ પરમાર્થ સમાયલો છે. જે મનુષ્ય પોતાનો સ્વાર્થ સાધી નથી શકતો તે અન્યનો સ્વાર્થ કેવી રીતે સાધી શકશે? જે માણસ પોતાની જાતનું ભલું નથી કરી શકતો તે પોતાના મોટા સમાજ કે દેશનું ભલું કેવી કરી રીતે શકશે? આવું મહાન કાર્ય ઉપાડતા પહેલાં દરેક મનુષ્યે પોતાની જાત ઉપર અખતરો કરી પોતાની ખાત્રી કરી લેવી જોઇએ અને અન્યની ખાત્રી કરી આપવી જોઇએ. અને જ્યાં સુધી આવી ખાત્રી આપનાર સમાજસેવક કે દેશસેવક ન મળે ત્યાં સુધી તેને સમાજ સેવા કે દેશસેવાની દિક્ષા આપવી એ, એક ..ઊંટ વૈદ્યને અસાધ્ય રોગગ્રસ્ત રોગીને સોંપવા બરાબર છે. એનું પરિણામ હાનિકર્ત્તા જ આવે, એમાં શું આપને શંકા રહે છે? મહાશય, આવું પણ ઉદાહરણ આપણા અગ્રગણ્યમાં હાલ હયાત છે. શોધશો તો નામ પણ જડશે, નામથી આપને કામ શું છે? દરેક મનુષ્યે જાતે શોધ કરી શોધી કાઢવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. એ સત્યથી શું આપ અજ્ઞાત છો?

દેશસેવા, જનસેવા, અને સમાજસેવા એ બધાં સેવાવ્રત આત્મસેવાથી ઉતરતી પંક્તિએ છે. એ કહેવું પ્રમાણ છે, અને મારો નિશ્ચય હવે આત્મસેવા ...નો છે. આત્મા આ જીવ કરતાં ઉચ્ચ શ્રેણિએ ...ગથી જ છે. અને જેમ જેમ જીવ ઉચ્ચ સ્થિ... પહોંચે છે તેમ તેમ આત્મા અધિક ઉચ્ચ... સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે. એ સ્વત. સિદ્ધ પ્રમાણ છે. તેથી આ જીવને જેમ બને તેમ ઉચ્ચ સ્થાને ચડાવી તે બહાને આત્માની ઉન્નતિ કરી પછી યથાસમય, યથાશક્તિ, અને યથાવૃત્તિ અન્યનું કલ્યાણ કરવા યત્નવાન થવું એ વ્યવહાર કુશળતાની નિશાની છે.

સુવ્યવહાર અને નિવૃત્તિ બન્નેનો સંયોગ ન બને એમ આપ ધારો છો? આપણા પ્રાચીન પૌરાણિકો કેટલા વિચારવંત હતા તેને માટે જોઇશું તો શ્લોક કે દ્રષ્ટાંત તૈયાર જ જણાશે. આપનો અભિપ્રાય સ્વીકારીએ તો પોતાની કાયાને ઉચકીને ચાલવું એ પણ વ્યવહાર એટલે પ્રવૃત્તિ ગણાય. પોતાના શરીરના પોષણાર્થે ખાવું એ પણ પ્રવૃત્તિ, અને વાંચવું બોલવું કે ઊંઘવું એ પણ પ્રવૃત્તિમાં જ ખપે ત્યારે તો નિવૃત્તિ રહી ક્યાં?

નહિ નહિ શ્રીમાન્! જ્યાં અન્યની પચાતિ વહોરી ત્યાં પ્રવૃત્તિ પેઠી પોતાની જાતને માટે કરવું એ કાંઈ પ્રવૃત્તિ નથી જુઓને કુદરત શું શીખવે છે? ઝાડ પોતાના જીવન અર્થે રસ ચૂસે છે એ શું પ્રવૃત્તિ કહેવાય? કુતરૂં પોતાના ઉદરઅર્થે રોટલો પડાવી લે તેં શું પ્રવૃત્તિ કહેવાશે? કુદરતી નિયમોને બાજુપર નાખી મનુષ્ય પ્રેરિત અપૂર્ણ અને બળતા જ નિયમોનો સ્વીકાર કરવો એ બુદ્ધિમત્તાની વિચિત્રતા નહિ તો બીજું શું?

વળી કહેવા દો કે હું વિમુખ નથી પણ કર્તવ્યપરાયણ છું. પરંતુ ઉપાધિલબ્ધ નથી. એટલોજ ફક્ત, ફરક આપણા હાલના ઘણા ખરા ચાલકો, મારાજ, સંપ્રદાયના છે. તેઓ નિ:સ્વાર્થસેવાનો જે આડંબર કરે છે તે કેવળ બાહ્યાચાર છે. અગર મગજની ગરમીનું પરિણામ છે?? હાર્દ જુદો જ—કેવળ જુદો—મુરબ્બી??? હું મારો હાર્દ સ્પષ્ટ આપને જણાવું છું, તેમ તેઓ પણ એક બીજા મદદગારને પ્રત્યક્ષ અગર પરોક્ષ રીતે જણાવે છે કે ભૂલ થવા સંભવ ના રહે સાહિત્યમાં પણ શું છે! એ જ નિયમ એક બે નામચીન ઉંચકનાર મળે એટલે લેખક 'સાક્ષર' થાય, અને 'સાક્ષર' 'સાક્ષર શિરોમણિ' કે 'સાક્ષરોત્તમ' થાય. સાહિત્યવિલાસી સજ્જનો આ પ્રમાણે એકબીજા પ્રત્યે પરમાર્થ કરવાને પાછા પડતા નથી. પરંતુ આ પરમાર્થ સ્વાર્થીરહિત ભાગ્યે જ હોય છે. નહિ તો કેટલાક ઉત્તમ સાક્ષરો ઉગતા જ કરમાય છે તે કરમાત જ નહિ. પણ પરમાર્થ વૃત્તિવાળા સ્વાર્થપરાયણ સહાયકોના અભાવે તેવા સાક્ષરો દુનીઆની દ્રષ્ટિએ પણ પડતા નથી.

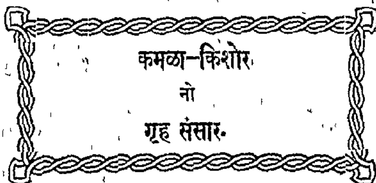
મહાન્ પુરુષો એકે અવાજે આત્મપ્રતિષ્ઠા ને આત્મબળ—સ્વાશ્રય અને સ્વમાનના ગુણગાન ગાય છે. અને તેજ કોટિમાં આત્મશ્લાઘા, અને સ્વસેવાનો પણ સમાવેશ થાય છે. તો તેને અનુસરવું એ મહાજનોના માર્ગનો અંગીકાર કરવા બરાબર છે.

આપનું હ્રદય હજુ શંકાશીલ છે એ આપના અનુભવની ખામી સૂચવે છે અને મારા કથનમાં આપને કાંઇ અસાર જણાય તો તે કેવળ આપના ભેજાનો પ્રમાદ જ છે.

ખરી રીતે તો મારી આપને પણ વિનંતિ છે

કે—આ પરની પરાકાષ્ટાના પ્રવૃત્તિમય જીવનથી વિરક્ત થઈ નિર્ભય અને નિર્વિકાર આત્મોન્નતિના ઉત્તર નિવૃત્તિમાર્ગનું અવલંબન કરશો તો આપ સુખી થશો ને અન્યને સુખી કરી શકશો.

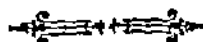
જુઓને પેલું, ગુલાબનું સુંદર ફૂલ ટેબલપર છે છતાં આ યજમાનગૃહમાં બધે પોતાની જાતિસુંદરતા અને સુવાસનો અનુભવ કરાવે છે અને તેમાં તે ફુલ કાંઇ પ્રયત્ન કરે છે? નહિ જ, પોતે સુંદર છે, પોતે સુવાસિત છે એટલે બસ. અન્યને અનાયાસે તેનો લાભ મળે તે લે. જેને તેના લાભની ગરજ હોય તે તેનો સમાગમ શોધે. કાંઇ તે બીજાને સુખ આપવા માટે પ્રપંચ કરી અન્યને પાસે જવાની યોજના કરતું નથી તે ન્યાયાનુસાર મનુષ્યે પોતાનું શ્રેય કરવામાંજ મશગુલ રહેવું એજ સ્વાર્થમય પરમાર્થ અને એજ નિવૃત્તિમય પ્રવૃત્તિછે. બીજાનું દુઃખ વહોરી દુખી થવું, બીજાના માટે જેહમત ઉઠાવવી, અને અન્યને ખાતર અવરાઈ મરવું એ કેવળ પ્રપંચમય પ્રવૃત્તિ છે અને તેનો દરેક મનુષ્યે ત્યાગ કરવો એ નૈસર્ગિક ન્યાય છે કેમ? ભાઈશો! સાહેબજી પ્રભુ આપને પણ મારા જેવાજ નિવૃત્તિસાધક બનાવે! કેમ! બરાબર ને!

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ બીજું.

કિશોરે કમળાની ઇચ્છા પુરી કરી.

ઉંમરના સાતરે આવી તેણે પોતાના વ્હાલસોયા ગુણથી પોતાના સાસુ સસરા અને પતિના મનને મોહિત કરી નાંખ્યાં કિશોરભાઇની લાગવગ સારી હતી, તેથી તેમનો વકીલાતનો ધંધો પણ સારો ચાલતો હતો. તોપણ તેમણે ધાર્યું કે નડીઆદ કરતાં મુંબાઇ જઇ હાઇકોર્ટમાં પ્રેક્ટીસ કરી હોય તો પેદાશ વધે ખરી, અને એલ, એલ, બી થયા તે પણ બજરે આવે. આવા વિચારથી તેમણે થોડા દિવસ પછી મુંબાઇ જઈ ત્યાં પ્રેક્ટીસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પાટીદારની નાતમાં પુત્રને બાપ અને માની ઘણી જ મર્યાદા રાખવી પડે છે, તેમ વહુને પણ પડદારીવાજ પ્રમાણે આખો દિવસ ઘરમાં બેસી રહેવું પડે છે કોઇપણ પુરુષને મો બતાવાતું નથી કોઇની સાથે કાંઇપણ વાત દિવસે થઇ શકતી નથી. તે પ્રમાણે કમળા અને કિશોરની મુલાકાત દિવસમાં ભાગ્યેજ થતી હતી. કિશોર ઉછળતો જુવાન, નવા વિચારના સંસર્ગમાં આવેલો અને કાંઇક છુટથી વર્તવાની ઇચ્છાવાળો હતો જો કે તેના પિતા સોમાભાઇ કેળવાયલા હોવાથી વહુદીકરો કાંઇ બહુજ ઓઝલ પડદામાં રહે તેવું પસંદ કરતા નહિ, તો પણ ગામમાં અને, નાતમાં વાત ચર્ચાના ડરથી તેમને પાટીદારીયા રીવાજ પ્રમાણે વર્તવું પડતું

કિશોરભાઇ આ પ્રમાણે પોતાની નવવધુ સાથે છુટથી નડીયાદમાં વર્તી શકતો નહોતો તેથી પણ

તેણે મુબઈ જવાનો વિચાર કર્યો હતો. મુંબાઇમાં પતિપત્નિ એક બીજા સાથે છુટથી વર્તી શકે આનંદમાં રહી શકે, માબાપની શરમ રાખવી ન પડે અને એવાજ બીજા વિચારથી કિશોરે નડીયાદમાં રહેવા કરતાં મુબાઇ રહેવુ વધુ પસંદ કર્યુ. તેના વિચારને સોમાભાઇએ સંમતિ આપી, તેથી સારો દિવસ નક્કી કરી, તે દિવસે કિશોર–કમળા સાથે મુબાઇ ઉપડી ગયો. ત્યાં તેણે પોતાને માટે સારૂ મકાન આગળથી ભાડે રાખ્યું હતું ઘરનો સુખી એટલે કોઇ પૈસા સંબધી બીજી અડચણ પડે તેમ નહોતું.

તેણે મુંબાઇ જઇ, અપેલેટ સાઇડમાં પ્રૅક્ટીસ કરવા માંડી, નડીયાદમાં હોશીયાર વકીલ તરીકે તે ગણાતો, તેથી ખેડા ઇલ્લા ઉપરાંત અમદાવાદ વિગેરેનાં ઘણાં કામ તેને મળતાં. તેણે શરૂઆતમા થોડી ફી થી સારાં કામ કરવા માંડયાં, આજકાલના ઘણા વકીલોની માફક કેસ કરાવી ફી લીધા પછી અસીલને ગુમાસ્તાના હાથમાં સોંપી દઇ પછીથી તેની બીલકુલ દરકાર ન રાખવાની ટેવ કિશોરનામાં નહોતી. કિશોર મળતાવડા સ્વભાવનો, ખંતથી કામ કરનાર અને અસીલને પોતાના તરફથી કે પોતાના ગુમાસ્તા તરફથી જરા પણ કનડગત ન થાય તેની કાળજી રાખતો હતો આથી ધીમે ધીમે તેની લાયકાત વધતી ગઇ અને તે પ્રમાણે કામ પણ વધવા માંડયું તેમ તેમ આવક પણ વધવા માંડી. આની રીતે કમળા અને કિશોર બંને મુંબાઇમાં સુખ અને આનંદમા રહેવા લાગ્યાં

કમળાને મુંબાઇમાં પાટીદારીયા રીવાજ પ્રમાણે આખો દિવસ આધું ઓઢી ઘરમાં બેસી રહેવાનું નહોતું ત્યાં નાનું મોટુ કોઇ બીજું હતુ નહિ જેથી તે પોતાના પતિ સાથે છુટથી વર્ત્તી શકતી, તે સુશીલ હતી તેની સાથે પતિસેવા કરવી તેને જ મોટું મહત્ત્વ માનનારી હતી. આખો દિવસ કોર્ટમાં કામ કરી કંટાળીને સાંજે કિશોર ઘેર આવતો તે વખતે દિવસે કામ કરવાથી તેને જે થાક લાગતો, તે સર્વે રાત્રે સુલક્ષણી, સુશીલ, હસમુખી, અને પતિપ્રેમા કમળાની સેવાથી ઉતરી જતો હતો. આવી રીતે બંને પતિપત્નિ બે ત્રણ વર્ષ તો ખૂબ આનંદમાં રહ્યાં.

કિશોર કૉર્ટમાં જતો તે વખતે ઘેર કમળા એકલી પડતી, જેથી નવરાશના વખતમાં સારાં પુસ્તકો વાંચી તે પોતાનો અભ્યાસ વધારતી હતી તે આજ કાલની નવી સ્ટાઇલની નીકળેલી પ્રેમસા, પ્રેમલીલી, નવલકથાઓ વાંચતી નહોતી, પરંતુ વડોદરાના શ્રેય સાધક અધિકારી વર્ગ તરફથી નીકળેલાં ભામીનીભૂષણ, સિદ્ધાંતસિંધુ જેવાં ઉત્તમ અને બોધક પુસ્તકો વાંચી પોતાના જ્ઞાનને વધારવાને ઇચ્છતી હતી. સ્ત્રી તરીકે જન્મથી તે અંતપર્યંત તેનુ શું કર્ત્તવ્ય છે, શી જવાબદારી છે અને શી ફરજ છે તે તેમાંથી તે શીખી હતી. પતિ સાથે કેવા પ્રકારનો સબંધ રાખવો, આજકાલના સુધારા વાળાઓની માફક ભાડુતી સબધ રાખવાનુ તો તે પસંદ કરતી જ નહિ, ભાડુતિ એટલે–પતિ મરે તો ભલે, બીજો પતિ શોધી કહાડી પુનર્લગ્ન કરવાની ઇચ્છાવાળો સંબધ, પુનર્લગ્નની હિમાયત કરનારાઓ, આજકાલ વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવાની છુટ અપાવાને માટે મથ્યાં કરે છે, હવે જે સ્ત્રી સુધારક હોય, પુનર્લગ્ન કરવાની ઇચ્છા વાળી હોય તેને પતિ મરે તેનો કે જીવે તેનો શો દરકાર હોય? કારણ તે જાણતી જ હોય છે કે, પતિ મરશે તો આપણે બીજો શોધી કાઢીશું અને આવા વિચારવાળી સ્ત્રીમા પતિ પ્રેમ જેવો જોઇએ તેવો ન હોય, એ સ્વાભાવિક છે. એવી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ સાથે ભાડુતી જેવો જ સંબંધ રાખે એમાં શું નવાઇ! પણ કમળા તેવા વિચારની નહોતી. તે તો પોતાના પતિને પ્રભુ તુલ્ય માનતી, તેમની મન કલ્પિત છબી હમેશાં તેના મનમાં અને હૃદયમાં વસી રહેતી. આખો દિવસ તે શું કરવાથી પતિ રાજી રહે, શું કરવાથી અરસપરસ પ્રેમ વધે, શુ કરવાથી સ્નેહમાં વિક્ષેપ ન પડે તેનો વિચાર કરતી. આ પ્રમાણે કિશોર કોર્ટમાં જતો ત્યારે તે પોતાનો વખત પોતાનો અભ્યાસ વધારવામાં ગાળતી. જ્યારે કોર્ટમાં રજા પડતી ત્યારે કિશોર નડીયાદ આવતો હતો. તે વખતે કમળા પાછી મુંબાઇની મટી નડીયાદની થઇ જતી અને સાસુ સસરા અને બીજાં સગાં વહાલાંનો મલાજો સાચવતી હતી.

ચારેક વર્ષ પછી નડીયાદમાં ઉનાળાની રજામાં કિશોર આવ્યો હતો તેવામાં ત્યાં કૉલેરાનો ઉપદ્રવ ચાલ્યો તેમાં તેના વૃદ્ધ પિતા સોમાભાઈનો સ્વર્ગવાસ થયો, તેમનું કારજ વિત્યા પછી થોડાજ દિવસે કિશોરની મા હેતાબા પણ તેજ રોગમાં આ દુનિયાનિ છોડી ચાલ્યાં ગયાં. આ પ્રમાણે અચાનક મા બાપ મરી જવાથી કિશોરના ઉપર શોકનું વાદળ તુટી પડ્યું. અને રડતાં રડતાં કમળાની પણ આંખો પુલી ગઈ. માબાપનુ ક્રિયાખર્ચ કર્યા પછી કેટલોક વખત કિશોર નડિયાદમાં જ રહ્યો તે પછી જમીનજાગીરનો બંદોબસ્ત કરી પાછો તે મુંબઈ ગયો. કમળાને પીયેરમાં કોઈ હતું નહિ, સગા કે વ્હાલામાં જેમાં ગણો તેમાં માત્ર કોઈ ગંગા જ હતી, અને એક નાની બ્હેન દીવાળી. તેઓ મુંબાઈ કમળાને, ત્યાં આવતાં અને પંદર વીસ દહાડા રહી પાછાં નડીયાદ જતાં.

દીવાળીની ઉમ્મર પરણાવવા લાયક થઈ હતી. આપણે ગયા પ્રકરણમાં કહ્યું તેમ પૈસા ખર્ચ્યાં વગર દીવાળીને માટે સારું ઘર મળે તેમ નહોતું દીવાળીને અત્યારે અહીને સગામાં અને તેની દાઝ જાણનાર માત્ર તેની મોટી બેન કમળા હતી. એક વખત દીવાળી અને ગંગા મુંબઈ આવ્યાં હતાં. ગંગાએ આ વખતે દીવાળીની વાત કહાડી. કિશોર કોર્ટમાં ગયો હતો, તે વખતે ગંગાએ કમળાને કહ્યું, "જો બ્હેન," આ તારી નાની બ્હેન દીવાળી હવે પરણાવવા લાયક થઈ છે. હવે જો આપણે તેને માટે કાંઈ લગ્નની ગોઠવણ ન કરીએ તો નાતજાતમાં ખોટું દેખાય, તારૂં તો ઈશ્વરકૃપાએ જેમ તેમ કરીને ઠેકાણું પડ્યુ, હવે તેને ઠેકાણે પાડવાનું કામ તું માથે લઈશ ત્યારે બનશે. માટે પટેલને કહીને હવે તેનું કાંઈ ઠેકાણું શોધી કહાડવાનો તારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ." આ સાંભળી કમળાને પોતાની પાછલી વાત યાદ આવી ગઈ, આજના સુખ આગળ તેની આંખો આગળ પાછલું દુઃખ સાંભરી આવ્યું, તેણે આંસુ લાવી કહ્યું, "હાઈ, હું જાણું છું કે હવે મારે માથે મારી બેનને ઠેકાણે પાડવાનું મોટુ કામ હજુ બાકી રહ્યું છે. તેમનો પણ તેજ વિચાર છે, આજે હું તેમને આ વાત જરૂર જણાવીશ."

કમળા ઘણીજ શાણી હતી, હંમેશાં સ્વામિને પ્રસન્ન રાખવા એજ તેનું કર્તવ્ય છે, એમ તે માનતી. તેણે પોતાના સ્નેહાળ સ્વભાવથી પતિને જીતી લીધો હતો. કિશોર પણ ઘેર આવી પોતાની કમળાને બેચાર ગમ્મતની ને આનંદની વાતો કહે તો, કમળાનું મન તે કદી દુભવતો નહિ. ઘરની કોઈ પણ વાતનો નિશ્ચય બને મળીને કરતાં, કમળાની ઉપર તેને વિશ્વાસ હતો. કમળા જે કાંઈ કહે છે તે ખરૂં જ કહે છે એમ તે ઝટ માની લેતો.

રાત્રે કિશોરભાઈ કોર્ટમાંથી ઘેર આવ્યો જમી-પરવારી કાંઈક વાર્તાવિનોદ કરી મેડે પોતાના ખંડમા પાથરેલા પલંગ ઉપર જઈ આડો પડ્યો." આજે પુર્ણિમા છે. જેથી પૂર્ણચંદ્રમા પોતાની નિર્મળ અને શીતળ કાંતિથી જગતને ઉજ્વલ અને શાંત કરતો આકાશ મંડળમાં વિરાજી રહ્યો છે મૃદુ અને મંદ પવન દક્ષિણાતી બારીમાંથી મંદમંદ આવ્યા કરે છે. કોર્ટમાંથી થાકી પાકી ઘેર આવી, જમી પરવારી મંદ શીતળતાનું ભાન કરાવનાર, વાતાવરણમાં અને ચંદ્રના સ્વચ્છ પ્રકાશમાં કિશોર પોતાના થાકને ભૂલી ગયો હતો, ત્યાં ધીમે રહિ પતિસેવાની ઇચ્છાવાળી કમળાએ આવી પગ દબાવવા માંડયા. વાતપર વાત નીકળતાં આ વખતે કમળાએ પોતાની બેનના લગ્નની વાત કહાડી. પત્નિની ઇચ્છાને પુરી કરવાની ઇચ્છા રાખનાર કિશોરે આ વર્ષે-જ દિવાળીનુ સારે ઠેકાણે લગ્ન કરવાની કબુલત આપી. કિશોરભાઈની પ્રેકટીસ સારી ચાલતી હતી અને ઘેર પૈસાની ખોટ નહોતી, જેથી જો સારૂં ઠેકાણું ન મળે તો સારી પૈડણુ ભરીને પણ દીવાળીને માટે કોઈ સારૂં ઘર શોધી કહાડવાનો બંનેએ તે રાત્રે નિશ્ચય કર્યો.

બીજા દિવસથી જ દીવાળીને માટે કોઈ સારૂં ગામ અને ઘર શોધી કાઢવાની કિશોરભાઈને ચિંતા થવા માંડી, દીવાળીના જન્માક્ષર ગંગા પાસે હતા તે જોશી પાસે જોવડાવતાં લગ્ને મંગળ પડેલો હતો, જેથી તેના લગ્ન માટે બધાના મનમાં વ્હેમ પેઠો. છતાં પણ થવાનું હશે તે થશે એમ ધારી કિશોરે પ્રયત્ન આરંભ્યો ૭ સાત મહીના સુધી

તો કાંઇ પત્તો ખાધો નહિ. માબાપ વગરની છો-કરી એટલે પાછળથી કાંઈ પૈસાટકા કે પુરત મળે નહિ એમ ધારી કેટલાક ના કહેતા, કેટલાક હા કહેતા, તો પાચસાત 'હજાર રૂપીઆ પૈઠણના મા ગતા, અને બીજા જે થોડી રકમમાં હા કહેનાર મળતા તો તેઓની સ્થિતિ માત્ર હળ હાંકનારના જેવી એટલે, પુત્રની પૈઠણ આવે તે ઉપર જ જી-વનારના જેવી હતી, કોઇનો પુત્ર ખોડવાળો, મૂર્ખ કે વ્યસની હતો, કે કોઇ રજો કર્યો વર હોય તે-મના માબાપ હા પાડતા. કિશોરભાઇનો વિચાર દીવાળીનું લગ્ન બાર ગામમાં અને તેમાં વળી કુ-ળવાનને ઘેર અને જેની સ્થિતિ પૈસે ટકે સારી હોય, છોકરો ભણેલો ગણેલો અને પોતે પોતાની મેળે કમાઈ ગુજરાન કરી શકે તેવો હોય તેના સાથે કરવાનો હતો કે જેથી પરણાવ્યા પછી દી-વાળી ધન અને ધાનને માટે નિસાસા નાંખે નહિ. થોડા ઘણા રૂપિયા ખર્ચવા પડે તો તે ખર્ચીને પણ દીવાળીને માટે તે દુખમાં ન પડે તેવું કોઇ સારૂં ઠેકાણું શોધી કાઢવાને માટે તે તપાસ કરતો

અંતે વસોના વાઘજીભાઇ નામના એક પાટીદાર સાથે દીવાળીનું લગ્ન નકી કર્યું. વાઘજીભાઇની ઉમ્મર પાંત્રીસેક વર્ષની હતી, તેને માબાપ કોઈ હતું નહિ, વાઘજીભાઇની પહેલીવારની સ્ત્રીનું નામ રૂપાળી હતું, પણ તેને કાંઈ પ્રજા થતી નહોતી તેથી રૂપાળીની સમ્મતિથી વાઘજીભાઇએ ફરી લગ્ન કર્યું. વાઘજીભાઇનો સ્વભાવ નરમાળ અને સ્નેહાળ હતો. વસોથી નોકરી માટે તે મુંબાઇ આવ્યો હતો ત્યા તે એક કાપડીઆને ત્યાં નોકરી ક-રતો હતો. તેના શેઠે તેની હોંશીયારી અને ચાલા કી જોઇ પોતાની દુકાનનો સર્વ કારભાર તેને સો-પ્યો હતો. શેઠની પ્રીતિ સંપાદન કરવામાં જ તે પોતાની ઉન્નતિ સમજતો હતો. તેને ખાવાપીવાના ખર્ચ ઉપરાત બાર મહીને પાચસો રૂપિયાનો પગાર શેઠ તરફથી મળતો હતો તેમાં તે પોતાનું ગુજ-રાન રૂપાળી સાથે ચલવતો હતો તેના શેઠના એક કેસમાં કિશોરભાઇ વકીલ હતો, તેમાં કામકાજે વા-ઘજીભાઇ કિશોર પાસે વારવાર આવતો અને એક જ નાતના જેથી એક બીજાનો પરિચય વધ્યો. વાઘજીને ઘેર રૂપાળીનુ સાલ હતું તે કિશોર જાણતો હતો, પણ શું કરે ? કાંઈ છોકરી કુવારી રખાય, એમ ધારી વાઘજીને સમજાવી કિશોરભાઇ એ તેને ફરી દીવાળી સાથે લગ્ન કરવાનું નક્કી કરાવ્યું દીવાળી જો કે સોક્યનુ સાલ હોવાથી મ-નમાં તો અમુઝાતી પણ શું કરે ? સારૂં ન મળે તો મળે તેવું ખરૂં, કાઇ પરણ્યા વગર કુવારી જીદગી ગળાય ! એમ સમજી મનની વાત મન-માં જ રાખી.

વાઘજીભાઇ સાથે લગ્નનુ નક્કી કરી સારૂં મુહુર્ત જોવરાવી દીવાળીનું લગ્ન કરી દીધુ. તેમાં જે કાંઇ ખર્ચ થયુ તે કિશોરભાઇએ આપ્યું. અને હમેંશાની ઇચ્છા પુરી કરી.

પ્રકરણ ત્રીજું.

દીવાળીના સુખનો અન્ત.

દીવાળીનુ લગ્ન થવાથી તેને હવે સાસરે વળાવી. વાઘજીભાઇએ રૂપાળીની સમ્મતિથી લગ્ન કરેલું જેથી શરૂઆતમાં તો રૂપાળી દીવાળીને પોતાની બેન માફક ગણવા લાગી દીવાળી પણ સમજુ અને ગરીબાઇમાં ઉછરેલી હોવાથી શોકને ખુશી રાખવાને માટે પોતાનાથી બનતું કરતી. તે વાઘજી-ભાઇની સેવા કરવામાં તો જરા પણ કચાસ રાખતી નહિ. રૂપાળીને તે કાઇ કામ કરવા દેતી નહિ, ઘ-રનું પણ સર્વ કામ તે પોતે જ કરતી. અને તેથી શરૂઆતમાં તો રૂપાળીને પણ દીવાળી વ્હાલી હેમ જેવી લાગી.

આજકાલ એક સ્ત્રી ઉપર બીજી સ્ત્રી પરણ વાનો જે નાતોમાં રીવાજ છે ત્યાં જોઇશુ તો જણાશે કે કકાશથી તે શોક અને તેના પતિનું હૈયું રાતદિવસ પ્રજ્વળતું હોય છે. એક સ્ત્રીને છોકરાં ન થતાં બીજી સ્ત્રી પરણવા પ્રથમ સ્ત્રી જ પોતાના પતિને આગ્રહ કરે છે, પણ જ્યાં નવી આવે છે કે તેના પર તે પછી હુકમ કરવા અને ઈર્ષ્યા કરવા મચી પડે છે. આ પ્રમાણે વાઘજી-ભાઇના ઘરમાં પણ હવે થવા માંડ્યું. દિવસે દિ

વસે દીવાળીએ પોતાના વ્હાલસોયા સ્વભાવથી વાઘજીભાઇનું વાઘ જેવું હૃદય પણ જીતી પોતાને વશ કરી લીધું. જેમ જેમ વાઘજીભાઇની પ્રીતિ દીવાળી ઉપર વધતી ગઇ, તેમ તેમ રૂપાળી તેના ઉપર ઇર્ષ્યા કરવા મંડી, વાઘજીભાઇ બંને ઉપર સમાન દૃષ્ટિ રાખી શક્યા નહિ, રૂપાળી જુની હતી અને દીવાળી નવી હતી, તેમાં વળી નવયુવાન, સુંદરી, સ્વરૂપવાન, પતિને પ્રેમથી વશ વર્તનાર, હાવભાવ અને હસમુખા સ્વભાવથી પતિના ક્રોધને એક ઘડીમાં ઉતારી નાખનાર, વ્હાલસોયા-સ્વભાવ અને પતિસેવાની પ્રવિણતાથી તેના કંટાળેલા અને થાકેલા મગજને શીતળતા અર્પનાર દીવાળી ઉપર દિવસે દિવસે વાઘજીભાઇની પ્રીતિ વધતી ગઇ, તે રૂપાળીથી સહન થઇ શકી નહિ. દીવાળી હવે તેને કડવી ઝેર જેવી લાગતી, તેના દરેક કામમાં તે દોષ જોવા લાગી, અને ખોતરણો કાઢી તેની સાથે લડવાનો લાગ શોધવા મંડી. બનેની ખટપટ વાઘજીભાઇના જાણવામા આવી. તે ઘણીવાર રુપાળીને તે માટે ઠપકો આપતા પણ તેથી રુપાળી તેમના ઉપર ચીડાઇ જતી, અને કહેતી કે "આવ્ય પથરા પગ ઉપર" ની માફક મારા હાથના કર્યાં જ હૈયે વાગ્યા ! એમ કહી ઘરમાં કલેશ અને કંકાશ કરી મૂકતી. વાઘજીભાઇ ઉપર પણ તે હવે ઇર્ષ્યા કરવા મંડી, અને તેમને પોતાના દુશ્મન માનવા લાગી આવામા પાછો દીવાળીને સારો દહાડો આવ્યો કે જે રૂપાળીથી સહન થઇ શક્યો નહિ.

વાઘજીભાઇને દરરોજ દશ વાગ્યા પછી જવાનુ હતું, ઘેર બંને જણ લડી મરતા, દીવાળીને ઘણું સહન કરવું પડતું, પણ તે સમજીને રહેતી. એવામાં દીવાળીને પુત્રનો પ્રસવ થયો, તે જોઇ વાઘજીને પોતાની ઇચ્છા પુરી થયાથી ખુશી ઉપજી ત્યારે રૂપાળીના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે જાણ્યું કે હવે મારો ભાવ પૂછાશે નહિ. તેથી તેણે ધીમે ધીમે વાઘજી કાંઇક તેનો ઓશીયાળો બને એવી તજવીજ કરવાની ચતુરાઈ આરંભી.

રૂપાળીનો બાપ ગૃહસ્થ હતો તેથી વાઘજીને તેની કોઇ દહાડો પણ પૈસા માટે જરૂર પડશે, એમ તે માનતી. વાઘજી તે સમજતો હતો. પણ જાતે કમાતો હતો તેથી તેની મદદની આશા તે રાખતો નહિ. રૂપાળી અને દીવાળીનો કકળાટ રોજ વધવા માંડયો, વાઘજી પણ તેથી કંટાળી ગયો. આ ખટપટમાં તેનું મન આખો દિવસ ઉદાસ રહેતું અને કામકાજમાં ચોંટતું નહિ. આ ઘરની ખટપટને લીધે તે હવે દુકાનમાં બરોબર કાળજી રાખતો નહિ, જેથી શેઠની પ્રીતિ પણ હવે તેના ઉપર ઓછી થતી ગઇ. એક કામમા શેઠને અને તેને મતભેદ પડયો, અને તેમા વાઘજીભાઇને નોકરી છોડવી પડી, દીવાળીને આ જાણી ખેદ થયો ત્યારે રૂપાળી રાજી થઈ બીજે નોકરી શોધી પણ તરતમા કાંઇ બની શક્યું નહિ. ઘરના કંકાશથી તે હવે હારી ગયો. બે બાયડીઓના માલનો હવે તેને પુરો અનુભવ થતાં પસ્તાવા લાગ્યો રૂપાળી કંકાશ કરી દીવાળીને મારવા ઉપર આવી જતી જેથી દીવાળીનો પક્ષ વાઘજીને લેવો પડતો, એમ ખટપટ વધતાં રૂપાળી પોતાને પીયેર ચાલી ગઇ તેણે ધાર્યું કે, હવે નોકરી ગઇ છે એટલે મારો ઓશીયાળો થતો આવશે.

હવે દીવાળી પોતાના પતિની ખરા મનથી સેવા કરવા લાગી, નોકરી જતી રહેવાથી પૈસા ટકાનું દુઃખ પડવા માંડયું, મુંબાઇમા ઘરનાં નાણાં ખર્ચી રહેવુ મુશ્કેલ હતું પણ અહીં થોડો વખત રહી બીજી નોકરી શોધી કહાડવાની વાઘજીભાઇને ઉમેદ હતી. આ વખતે દીવાળી તેને ધીરજ આપતી અને સંકટ વખતે એક પત્નિ પોતાના પતિને જેવી મદદ કરી શકે તેવી રીતે પોતાથી બનતા ઉપાયે તે પતિના મનને ધીરજ આપી ઘડીવાર આનંદ વાર્તામાં નાખી ભવિષ્યની આશા બતાવી ઉત્સાહિત કરતી. આ વખતે કમળા અને દીવાળીની રોઈ ગગા પણ મરણ પામી જેથી હવે દીવાળીને સમજાયું ગણો કે વ્હાલું ગણો જે ગણો તેમા માત્ર કમળાજ હતી. આ વખતે શોક્યનું સાલ આપોઆપ જતું રહેવાથી, અને સંકટ સમયે પતિ સેવા કરવાનો

લાભ મળેલો હોવાથી તે પોતાને સુખી માનતી, તે સમજતી કે સ્ત્રીને માત્ર આ જગતમાં પોતાનું સર્વસ્વ એ પોતાનો પતિજ છે. સંકટ સમયે પતિનો સંગ છોડી દેનાર એ સ્ત્રી નથી પણ કુલટા છે, સ્ત્રીએતો સંકટમાં કે સુખમાં સર્વ સ્થિતિમાં પતિની સાથેજ રહેવું જોઇએ. જો પતિ પોતાને ઇચ્છિત પદાર્થો આપે, માગ્યા ધન વસ્ત્રાદિના વૈભવો ભોગવાવે તો તે વખતે વ્હાલા પતિ કહી સંબોધનાર સ્ત્રી, પતિના દુઃખ વખતે પતિનો ત્યાગ કરેતો તે કુલટા અને કલંકિની છે, પણ કષ્ટ સમયે પતિને સહાય આપનાર, તેમના કષ્ટમાં ભાગ લેનાર અને પતિના સુખે પોતાને સુખી સમજનાર સ્ત્રી જ ખરી સતિ છે.

એમ કરતા બે ત્રણ મહિના વીતી ગયા. પણ વાઘજીભાઇનો નોકરીનો પત્તો ન ખાધો. રૂપાળીતો હવે આવેજ શું કરવા ! વાઘજીભાઇએ પણ કંકાશનું મોં કાળું કરી તેને હવે બોલાવવાની પણ દરકાર ન કરી. મુંબાઇમાં નોકરી ન મળી તેથી વાઘજીભાઈ હવે પોતાને વતન વસો ગયા. મુંબાઇના રહેનાર, શહેરી જીંદગી ગુજારનાર આ પાટીદાર ભાઇ વસોમાં ગામડા જેવી જીંદગી શી રીતે ગુજારી શકે ? પણ શું કરે, ઉપાય નહોતો. તે ઘડીમાં લાયબ્રેરીમાં જતા, ઘડીમાં ફરવા જતા, ખેતરોમાં જતા એમ કરી દીવસ કહાડવા લાગ્યા. તોપણ તેમને ધંધાને માટે ખાસ ચિંતા હતી. આ વિશ્વમાં ધંધા વગરના માણસની કિંમત નથી, કોઈ પણ માણસને કોઈપણ ધંધો હોય-તોજ તે સુખચેનમાં રહી શકે છે. વાઘજીભાઇને હવે હળ લઈ ખેડવા જવાનું કે નેસ્તીનો ધંધો કરવાનુ પસંદ નહોતુ. કાપડના ધંધામા મુડી જોઇએ. તે પાસે નહોતી નોકરી કરી શકે, પણ તે પોઝીશનવાળી હોવી જોઇએ કારણ અંગ્રેજી ભણેલા હતા. આમ મનમતિ મનમા અમુઝાતા તે વગર ઉદ્યમે આખો દહાડો ભટક્યા કરતા, દીવાળી બિચારી શુ કરે ! તે તેમને ઘણીવાર કોઈપણ ઉદ્યોગ કરવાનું કહેતી, પણ વાઘજીભાઇનું મન ગોઠતું નહિ. ચિંતામનિ ચિંતામાં તેમને ક્ષયનો વ્યાધિ લાગુ પડયો, ઘણી દવાદારૂ કરી, પણ ન મટયું. કમળા અને કિશોરભાઇ તેમને મુંબાઇથી જોવા આવ્યા હતા, તેમણે તેમને મુંબાઈ લઈ જઇ કોઇ સારા ડાક્ટરની દવા કરવાનુ કહ્યું, કમળા અને દિવાળીના આગ્રહથી તે મુંબાઈ ગયા, ત્યાં ઘણા ઘણા વૈદ્ય ડાક્ટરોની દવા કરી, કિશોરભાઇએ પૈસા ખર્ચવામાં બાકી ન રાખી, પણ તુટી તેની બુટીજ નહિં, તેમ દિવાળીની જન્મકુંડળમાંજ લગ્ને મંગળ પડેલો એટલે તેને વિધવા થવાનો યોગ કોણ મિથ્યા કરે ? આખરે વાઘજીભાઇ સ્વર્ગવાસ થયા, દિવાળીના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ, રૂપાળીતો ખબર જોવા પણ આવી, નહિ, પતિની આખરઅવસ્થામા પણ જે સ્ત્રી તેમની ખબર જોવા પણ ન આવી તેનુ હૃદય કેવું હશે ? તે વાચક તમેજ વિચાર કરજો.

સુશીલ, અને ગરીબ બિચારી દીવાળી નિરાધાર થઇ. વિધવા બની, તેના સુખના સૂર્યનો અસ્ત થયો. આવી યુવાન વયમા તેના દુખનો પાર ન રહ્યો, અપૂર્ણ.

श्री कृष्ण जन्म.

[અનુવાદક:-વાડીલાલ કાકુભાઇ સંઘવી]

ઘનઘોર ઘટાવાળી કાળી રાત્રિ છે, ચોતરફ ભયાનક જંગલ છે, સિંહ ગર્જના કરી રહેલ છે, ઉપરથી વરસાદ વરસી રહ્યો છે, વચ્ચે વીજળીના ચમકારા થાય છે, યમુના નદીમાં જોસબંધ પાણી ચાલ્યુ જાય છે, એવે વખતે એક પુરૂષ એક નાના બચ્ચાને ખભા પર લઇ નદી ઉતરી રહ્યો છે. બચ્ચું હજુ એક દિવસનુ પણ નથી, પરંતુ તેના જીવનપર દરેક સંસારી જનોનું કલ્યાણ અવલંબી રહ્યું છે. અને તેનો જન્મમહોત્સવ જોવાને દરેક દેવતા અને મહાત્માગણુ વિના વિલંબે આતુર થઇ રહ્યાં છે.

હજારો વર્ષ પહેલાની વાત છે પૃથ્વીપર કલિકાળ વર્તાઇ રહ્યો છે. મનુષ્યો ક્ષીણુ અને દુર્બળ થઈ ગયેલ છે. તેમના શરીરમાં બળ રહ્યું નથી અને મગજશક્તિ ઓછી થઇ ગઇ છે પ્રથમના મોટા મોટા મહાપુરૂષો-મહારાજ મનુ, રામચન્દ્ર પૃથ્વીનાથ પૃથુ, દેવર્ષિ નારદ, બ્રહ્મર્ષિ યાજ્ઞવલ્કય, રાજર્ષિ જનક, અને ભક્તશિરોમણી પ્રહલાદઆદિ એક પણુ અત્યારે તપાસ કરતાં મળતા નથી ધર્મની આસ્તા ઓછી થઇ ગઈ છે. પરમાત્મા પરથી વિશ્વાસ ઓછો થઇ ગયો છે. પરોપકાર પરથી વિશ્વાસ ઓછો થઈ ગયો છે. પરોપકારવૃત્તિ ભાગ્યેજ કોઈ માણુસોમાં જોવામાં આવે છે. લોકો સૌ સૌના કાર્યમાં મગ્ન છે સ્વાર્થ અને સુખ એજ તેમના જીવનનું લક્ષ્યબિંદુ છે, વિલાસ અને આનન્દમાંજ સુખ માનેલ છે. મનુષ્યમાત્રની પ્રકૃત્તિ શિથિલ પડી ગઇ છે.

જ્યારે કોઇ દેશની આર્થિકસ્થિતિ વધે છે, ત્યારે તેની તેવીજ દશા થાય છે, ભારતમાં આ વખતે પ્રત્યક્ષરૂપથી કોઈ વાતનો અભાવ નથી. ધન, બળ અને વિદ્યાથી દેશ પરિપૂર્ણ છે. પરંતુ ખરી રીતે જોઇએ તો તેની વધુ બીજી રીતે અધમ અવસ્થા થતી જોવામાં આવે છે. લોકોમાં અંદર અંદર અશ્રદ્ધા, અવિશ્વાસ અને અહંકાર વગેરેથી શરીર બળી ખાખ થઈ ગયેલ છે. જોનારને ફક્ત બહારથી શરીર સુંદર દેખાય પણુ તેમાં આત્મબળ અને આત્મવિશ્વાસ નથી,

દેશમાં મોટા મોટા રાજા છે, અને રાજ્યો છે. કુરૂ પાચાલ, મગધ, મત્સ્ય, મદ્ર, ચેદિ, વિદર્ભ, ભોજ, કેકય, અંગ, વંગ, કલિંગ, પુંડ્ર, ઉત્કલ, પાંડય, ચોલ, અન્ધ, દ્રવિડ, સિન્ધુ, બાલ્હિક, ત્રિગર્ત, કાશ્મીર, શાલ્વ, શાકલ અને ગાન્ધાર આદિ એકથી અધિક શક્તિવાળાં રાજ્યો છે. કાશી, અયોધ્યા, મથુરા, માહિષ્મતી, પ્રસ્થલ, પ્રયાગ, પ્રાગ્જ્યોતિષ, કુંડિનપુર, ગોજિતપુર, હસ્તિનાપુર, અહિચ્છત્ર, ગિરિવ્રજ, ચમ્પા અને કામ્પિલ્યા આદિ એકથી અધિક સમૃદ્ધિવાળાં નગર છે. ભીષ્મ, દ્રોણુ, દ્રુપદ વિરાટ, કંસ, જરાસન્ધ, હંસ, હિમ્ભતક, શલ્ય, શાલ્વ, ભીષ્મક અને પાંડવ આદિ અનેકાનેક વીર અને યશસ્વી યોદ્ધાઓ છે કિરાત, કામ્બોજ, શક, હુણ, ચીન, બર્બર આદિ અનેક મ્લેચ્છ દેશ તેમના બાહુબળનો સ્વિકાર કરી રહેલ છે, તથા આધીનતા માનતા અને સહાયતા અર્પણુ કરતા આવે છે, સર્વ પ્રકારના સાંસારિક પદાર્થો ભરેલા પડેલ છે, અને દેશ સભ્યતાના શિખરપર સ્થિત છે.

પરંતુ એટલું છે કે, ઐક્યતા નથી. એક રાજા બીજા સાથે લડી મરે છે. એક તરફ કુરુ અને પાંચાલ વચ્ચે વૈર, તો બીજી તરફ મત્સ્યો અને ત્રિગર્તો વચ્ચે, કેકય આદિ ઘણા દેશોમાં પરસ્પર વિરોધ છે. પ્રજાની દશા દિનપ્રતિદિન શોચનીય થતી જાય છે. કંસ, અને જરાસન્ધ સરખા રાજાઓ છડેચોક અત્યાચાર કરી રહ્યા છે, અને બીજાઓ છાની રીતે તેમ કરે છે. મારા મારી ચાલી રહી છે કોઇ શાસકશક્તિ અથવા સમૂહ નથી કે જે પ્રજાનું રક્ષણ અને દેશનું ભલું કરી શકે

પ્રજામાં પોતાનામા કાંઇ પણ શારીરિક અથવા આધ્યાત્મિક શક્તિ નથી. પુરાણ, દર્શન અને શાસ્ત્રોનો સાધારણ જનસમાજ પર હવે કાંઇ પ્રભાવ પડતો નથી, મનુષ્ય માત્ર પોતાનું લક્ષ્ય, અને પોતાના આદર્શને ભૂલી ગયા છે, અને જેઓ સ્મરણ પણ કરે છે, તેમને પણ સાધારણ નિરાશ કરી દીધા છે. દેશની સત્તાનો નાશ થવાથી ભવિષ્ય ભયાનક ભાસે છે.

આવી દશામાં, બરાબર અર્દ્ધરાત્રિના વખતે, ત જાજ્વલ્યમાન જ્યોતિનો જન્મ થયો, જે સર્વ કાલથી સ્થિર છે અને સર્વકાલ સુધી સ્થિર રહેશે તે જ્યોતિના ઝગમગાટના એક અણુ માત્ર પ્રકાશનું આજે અહિં થોડું ઘણું દર્શન કરવાનું છે

શ્રી કૃષ્ણનુ જીવન જેટલું ઉચ્ચ છે, તેટલું જ નીચુ કરવા કેટલાક લોક પ્રયત્ન કરે છે એકના મનમાં કૃષ્ણ ગુજરાતના એક ચતુર રાજા હતા, જેને ઉર્વરે એક બાવેશ રાજા પરંતુ મહારાજા ગાયકવાડમાં અને શ્રી કૃષ્ણમાં ઘણું જ અંતર છે. બીજાના મનમાં કૃષ્ણ એક ધાર્મિક નેતા હતા, જેમણે હત્યાને ઉચ્ચ બતાવી, ત્રીજાના મનમા કૃષ્ણ એક મનમોજી અને ગોપીઓ સાથે ક્રિડા કરનાર હતા. આવી રીતે કૃષ્ણને સંસારમા દોષિત કરેલ છે.

આ મૂર્ખતાના મૂર્તિમય ઉદાહરણનુ સ્મરણ કરવામાં પણ મહા પાપ છે. જેનું હૃદય અને મસ્તક નાનું, તેના ભાવ પણ ઓછા જાણવા. જેમકે–' જાકી રહી ભાવના જૈસી, પ્રભુ–મૂર્તિ દેખી તિન તૈસી. ' કુવામાં રહેલા દેડકાને સમુદ્રનું શુ ભાન હોય ?

શ્રી કૃષ્ણભગવાન પોતાને પણ પોતાના જીવન કાળમાં ઘણી નિંદા સાંભળવી પડી હતી. નિંદાની કસોટી પર જ્યારે તેઓ બરાબર કસાયા, ત્યારે સંસારીજનોએ તેમનો સ્વિકાર કર્યો હતો યુધિષ્ઠિરના રાજસૂય યજ્ઞમાં શિશુપાલે જે જે કહેવાનું હતું તે કહેવામા બાકી રાખી નહોતી. તે તેમનો સમકાલીન, સબંધી અને શત્રુ હતો તેમની રજમાત્ર વાત તેનાથી છાની નહોતી અર્ઘ્ય વખતે તેણે કહેલ કે, કૃષ્ણ કાંઇ રાજા નથી, તેની જાત બાબતમા સંદેહ છે, તેણે ગૌ, સ્ત્રી અને રાજાની હત્યા કરેલ છે. ત્યાં તેણે કૃષ્ણના ચરિત્રપર જીવનની શુદ્ધતા પર, અને સદાચરણપર કાંઇ ધબ્બો નથી લગાવ્યો. જો તેને જરા વખત મળત તો, જ્યાં તે ભીષ્મને કૃષ્ણના અર્ઘ્યનો પ્રસ્તાવ કરવાને જ માટે 'નપુંસક બોલી' ગયો હતો, ત્યારે શું આ બાબતમા તેને મારફાડ કર્યા વગર છોડી દેત ? મહાભારતના અંતમાં, અશ્વત્થામાના અસ્ત્રથી મૃતપ્રાપ્ત પરીક્ષિતની જ્યારે ભગવાને ગર્ભમાં રક્ષા કરી હતી ત્યારે તે રક્ષણ ક્યા પ્રભાવથી કર્યું હતું ?

તેમણે કહ્યું –" હું હાંસી મશ્કરીમાં પણ જૂઠું બોલ્યો નથી મેં યુદ્ધમાં કદી પાછી પાની કરી નથી, મે કંસ અને કેશીને ધર્મપૂર્વક મારેલ છે, મારા મિત્ર અર્જુન પ્રત્યે મે સ્વપ્નમાં પણ વિરોધ કરેલ નથી, વળી ધર્મ અને બ્રાહ્મણગણ મને હંમેશાં પ્યારા છે, એ જો સત્ય હોય તો આ બાળક જીવન પ્રાપ્ત કરે. "

यथा सत्यञ्च धर्मस्य मयि नित्यं प्रतिष्ठितौ
तथा मृत शिशुरयं जीवतामभिमन्युजः ॥

" જો મારામાં સત્યની અને ધર્મની બરોબર પ્રતિષ્ઠા હોય તો આ અભિમન્યુનો મૃત પુત્ર સજીવન થાય ! "

તપ અને તેજની શક્તિથી શું નથી બનતું ? શ્રી કૃષ્ણના આ કાર્ય માફક મહર્ષિઓનાં અનેક ઉદાહરણ છે, તેમાં અને આમાં કાંઈ ફેર નથી. પરંતુ ભગવાન કૃષ્ણનું સંપૂર્ણ જીવન જ આશ્ચર્યમય છે. ભાગવત ધર્મના પ્રવાહથી ભારત વર્ષમાં

ભક્તિની જે અપૂર્વ ધારા વહી છે, તેમાં જે ભક્તને જુઓ તે સર્વ તેમના ચરિત્રનું સ્મરણ કરી આશ્ચર્યથી અને આનંદથી વિહ્વલ બની જાય છે. એટલું જ નહિ પણ તેમાં એક અલૌકિક ભાવનો આવેશ આવી જાય છે. કૃષ્ણનું પુણ્યમય ચરિત્ર બે ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે. ૧ ભાગવત અને ૨ મહાભારત. ભાગવત ભક્તિનો આગાર અને મહાભારત જ્ઞાનનો ભંડાર છે ભાગવત પરમહંસનું કહેલ પુરાણ છે, અને મહાભારત વેદવ્યાસનો બનાવેલ ઇતિહાસ છે. કૃષ્ણનું ચરિત્ર મહાભારતમાંથી પુરેપુરૂં મળી આવે છે તે વાચવાથી સારી સામયિક અવસ્થાનું ચિત્ર સામે ખડું થાય છે, અને કૃષ્ણનો પ્રભાવ, આદર્શ-જીવન અને અમૂલ્ય ઉપદેશ નવી નવી રીતે દરેક ઠેકાણેથી મળી આવે છે. આ દિવ્ય ચરિત્રને શુકદેવજીએ ભક્તિના સાગરમાં મગ્ન થઇ જોયેલ તેનું ભાગવતમાં વર્ણન કરેલ છે. તે ઘણું જ સીધુ-સાદુ, અને વિરાગમય વર્ણન છે શરૂથી છેવટ સુધી પવિત્રતાના ભાવ અને રસથી ભરેલું છે, પરંતુ અનેક કલિકાળના કવિઓએ તે પર મરજીમાં આવે તેવા છંદ અને કવિત બનાવી તે તોડી પાડવા કોશિશ કરેલી છે અનેક સ્વાર્થી પુરૂષોએ ભક્તગણને ભ્રષ્ટ કરવા આ પવિત્ર ભક્તિ-ક્ષેત્રને દૂષિત કરેલ છે. જો કોઇને સુવર્ણ આપવામાં આવે, અને તે તેનો પરોપકારને બદલે દુષ્ટ કાર્યમાં વ્યય કરે તો તેમાં સુવર્ણનો શું દોષ ? કહ્યું છે કે, "पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विष वर्धनम् ।" સર્પને દુધ પાવાથી વીષની જ વૃદ્ધિ થાય છે. એ પ્રમાણે ભુજંગ-ભક્તોએ ભારતવર્ષમાં પોતાનું વિષ ફેલાવેલ છે. જો તેમ ન હોત તો ધર્મને બ્હાને અધર્મિ લોક આટલું બધું પાપ કેમ ફેલાવતા ફરે ?

અપૂર્ણ.

मनोहर-कुमारी.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ તેરમું.

તરલાનું પાપના પંઝામાંથી બચી જવું.

મનોહર વેપાર અર્થે રંગુન ગયો તે પછી તેને ઘેર કુમારી અને તેની સાસુ તથા બે નણંદો રહી. કુમારી તરફની જરાપણ લાગણી તેમને નહોતી, તેથી મનોહરના ગયા પછી તેમણે કુમારીને રેવાય તેટલું દુઃખ દેવા માંડયું, કુમારીને આ પ્રમાણે સાસુનણંદ દુઃખ દે છે તે વાત જાણી રામચરણ તથા કુમારીની માના મનમાં ઘણું લાગી આવ્યું થોડાક દિવસ તો તેમણે જાણ્યું ન જાણ્યું કરી ચલાવ્યું, પણ જ્યારે હવે કુમારીને તેમણે મારવાનું શરૂ કર્યું, અને તે વાતપણ તેમને કાને પહોંચી ત્યારે તેમણે તેને પોતાને ત્યાં તેડી આણી. કુમારી સાસરેથી પીએર આવી કાંઇક શાંતિ મેળવી શકી, પણ તેનું પતિપ્રેમી હૃદય પતિવિયોગના દુઃખથી તેને ડખતું હતું. તેને વારંવાર પતિના સ્નેહનું સ્મરણ થઇ આવતું. મનોહર કેદમાંથી છુટી ગયો, જેથી હવે તેને પહેલાં જેવી ચિંતા નહોતી પણ પરદેશથી પતિ ક્યારે આવશે તેની ચિંતા થવા લાગી, માબાપને છોકરી વ્હાલી હોય છે તોપણ જો તે ઉમ્મર લાયક હોય છે તો તેને વધુ વખત પીએરમાં રાખવા તે ઇચ્છતાં નથી. સાધારણ રીતે દીકરી એ બાપના ભારારૂપ કેટલાક ગણે છે તે મુજબ અત્યારે ભર યુવાન અને સ્વરૂપવાન કુમારી, પતિની ગેરહાજરીમાં પીએરમાં રહે તે રામચરણને પસંદ નહોતું.

પણ શું કરે ? તેમને કુમારીને માટે કશી શંકા નહોતી તે ઘણીજ શરમાળ, સુશીલ અને ગુણવાન હતી, ઘરનું કામકાજ કરવામાં પણ પ્રવીણ હતી, તેની માતા તેને ઘણી વ્હાલી હતી. તેમણે મનોહરને એક બે પત્રો લખ્યા પણ કાંઇ જવાબ આવ્યો નહોતો તેથી કુમારીને ચિંતા થવા લાગી. મનોહરના પીએર આવ્યા પછી એક મહીને મનોહરનો પત્ર હતો તેમાં તેણે હજી એક બે માસ રોકાવુ પડશે એમ જણાવ્યું હતું જેથી કુમારીની ચિંતા કાંઇક ઓછી થઇ તે જેવી રીતે માબાપને વ્હાલી હતી તેવીજ રીતે તેની બ્હેન તરલાને પણ વ્હાલી હતી.

તરલાને હાથે પોતાનું વેર લેવાનો લાગ મળ્યો. મનોહર સાથે તેનો થતો સબંધ કુમારીએ અટકાવી તેને હલકી પાડી હતી. તે તેને ઘણું ખુંચતું હતું ખરાબ ચાલના માણસો પોતાના દોષને જોઈ શક્તાં નથી. તેઓને પાપવૃત્તિથી વર્તતાં જો કોઇ તેમાં વિઘ્નકર્ત્તા થઇ પડે તો તેને, અથવા તો તેના પાપને પ્રકાશમાં લાવનારને તે દુસ્મન તુલ્ય માને છે આ રીતે તરલા કે પાપમાર્ગે પોતાની ઇચ્છા પુરી કરવાનું ઇચ્છતી હતી, છતાં પણ તે ઇચ્છાને સિદ્ધ થવામાં વિઘ્નરૂપ થવાના કારણરૂપ તે કુમારીને માનતી હતી. જો કે તેની મનોહર સાથે થતી વાતચિત કે તેના મનોહર સાથે પ્રેમ બાંધવાના ઇરાદાને કુમારી તો જાણતીજ નહોતી. પણ તેની વાતચિત કુમારીની માએ પોતેજ સાંભળીને તેને ઠપકો આપ્યો હતો. અને માત્ર કુમારીનું તો જુઠું નામજ દીધું હતું છતાં પણ તરલાએ જાણ્યું કે મારા પાપની વાત પ્રગટ કરનાર કુમારીએજ મારી હલકાશ પાડી છે. અને તે હલકાશ પાડનાર કુમારીને તેનો પુરેપુરો બદલો આપું ત્યારેજ મારૂં નામ તરલા ખરી, એમ નિશ્ચય કરી હવે તેણે કુમારીને તેનો બદલો આપવાનું સાહસ કરવા માંડયું.

પાપી મનુષ્યો અને તેમાં દુષ્ટ ઇચ્છાને તૃપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનાર દુષ્ટ સ્ત્રીઓ તો તે પોતાની ઇચ્છાની આડે આવનાર ગમે તો પોતાનું ગમે તેવુ સગું હોય તેની કાંઇપણ દરકાર ન રાખતા તેનું નખોદ વાળવા મચી પડે છે. તે પ્રમાણે તરલા અત્યારે પોતાની સુશીલ બેન કુમારીને દુઃખના ખાડામાં નાંખવા તૈયાર થઇ ગઇ.

ગયા પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે રામો આજે તરલાની પાસે આવવાનો હતો તરલાએ કુમારીનું નખોદ રામાને હાથેજ વરાવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો સાંજે તૈયાર થઇ તરલા પેલી છીડીમાં આવી. રાત ઘોર અંધારી હતી સામું માણસ મળે તો તેનું મોં પણ જોઇ ન શકાય તેવી અંધારી ગલીમાં તરલા ઉભી ઉભી રામાની વાટ જોતી હતી, ઠરાવેલો સમય થઇ ગયો પણ રામો આવ્યો નહિ. ઘણીવાર સુધી તે પોતાની પાપવાસના પુરી કરવાની ઇચ્છાથી ત્યાં ઉભી રહી, પણ રામો ન આવ્યો, આખરે થાકીને નિરાશ થઈ તેણે પાછા ઘેર જવા માંડયુ. આ વખતે બેઘડી રાત વહી ગઇ હતી, ચંદ્રમાએ પણ ધીમે ધીમે પૃથ્વિ ઉપર પોતાનાં કિરણો નાંખવાની શરૂઆત કરી હતી, કંઇક અંધકાર ઓછો થવા આવ્યો હતો, તરલાએ ધાર્યું કે રામો આવવાનું ભૂલી ગયો હશે માટેજ ન આવ્યો, હશે। વળી કાલે જોઇશું એમ ધારી તે પાછી જતી હતી તેવામાં એક સાંકડી ગલીમાં તેને કોઇક માણસ ધબ દઇને અથડાયો. તેણે તરત આઘા ખસીને પૂછ્યું " કોણ ?" લથડતા અવાજે જવાબ મળ્યો. "હું",

તરલાએ કાંઇક અવાજ ઓળખ્યો તોપણ વખતે કોઇ બીજો માણસ હશે એમ ધારી તે એક બાજુ લપાઇને ઉભી રહી, જવાબ આપનાર રામો હતો, તેણે તરલાનો અવાજ ઓળખ્યો અને ઝટ હાથ લાંબા કરી લથડીયાં મારતાં તેની પાસે જાઇ કહ્યું, " ઓહ ! હા હા હા। તરલા, આઇ છું કે, ઠીક ચાલ, હવે મારી ઇચ્છા પુરી કર, હું આ આવ્યો. "

તરલા આ સાંભળી ગભરાઇ ગઇ, રામાના મોની વાસથી તે સમજી ગઇ કે આજે રડ્યો દારૂ પીને આવ્યો લાગે છે, હશે, જોઉ કે તે શું કરે છે, એમ વિચાર કરી તે બોલી, " ઓહ, રામો ! તું આવ્યો, કેમ, માંદું થયું ? ચાલ પાછળની

છીડીમાં, અહી કોઇ આવશે તો સાંભળશે. બને જણુ એકાંતમાં આવેલી એક છીડીમાં ગયાં, રામાએ કહ્યું, "હા આવ્યો તો ખરો. જરા કામમાં રોકાયો હતો તેથી મોડું થયું, પણ હવે તારે મારી ઇચ્છા પુરી કરવી પડશે. "ચાલ આવ" એમ લથડતા અવાજે કહી રામાએ હાથ લાંબા કર્યા.

આ જોઇ તરલાનું હૃદય કંપી ઉઠયુ. તેને માત્ર રામાની એકજ ગરજ હતી અને તે એકે કુમારીને દોષિત ઠરાવવી. રામાની સાથે તેની બીજી રીતે વર્તવાની જરા પણ ઇચ્છા નહોતી ગમે તેટલી પાપકૃત્યોમા પ્રવર્ત્તી રહેવા છતાં પણ તે ઉત્તમ જાતિમા જન્મેલી હોવાથી આવા હલકા માણસોના સસર્ગમા આવવાનું તે ઇચ્છતી ન હોતી, રામાની આવી સ્થિતિ જોઇ તે ભયભીત થઇ ગઇ, તરત તે આઘી ખસી ગઇ. તે ગમે તેવી હોવાં છતા પણ અધારૂ, એકાંતવાસ અને વિષય પ્રેમી જડ સ્વભાવના રામાના પંઝામાં અત્યારે ફસાયેલી હતી. ઉત્તમ કુળની જે સ્રીઓ આવા નીચ કર્મો કરાવવા માટે, આવા હલકા માણસોનો સંસર્ગ રાખે છે તેમની આવી દશા થાય છે.

કેટલાક ઘરમાં રાતદિવસ ચાકર રાખવાની રૂઢી ચાલે છે. ત્યા પણ સ્રિયો આવા ચાકર લોકો સાથે પોતાનો વધુ પરિચય પાડવાથી, અને તેમની સાથે ગાઢ સંસર્ગમા આવ્યાથી આવી દશાને પ્રાપ્ત થાય છે, તરલાને પોતાને પતિવ્રત ધર્મ પાળવો તો, આવા નીચ કર્મોથી બચવુ હતું અને બીનને નીચ કર્મોથી ફસાવી બેઆબરૂ બનાવવા માટે આવા હલકા માણસની સાથે સબધ બાંધી [illegible]મ કઢાવી લેવું હતું. પાપમાં ન ફસાવું અને [illegible]પી માણસોના સસર્ગમાં આવી પાપથી બચવુ [illegible] કેમ બની શકે? તરલાની પણ એ સ્થિતિ આવી [illegible]ી, તેણે વિચાર કર્યો કે કાંઇક ઉપાય તો શોધી કહાડવો પડશે. તેણે ધીમે રહી આઘા ખસી [illegible]માને કહ્યું—રામા, હજુ વાર છે, ઉતાવળ ન [illegible], વેગળો ખસ જો તું મને અડકીશ તો હું [illegible] કોઇ દહાડો ફરી બોલાવીશ નહિ અને બુમ [illegible]ીશ તો તારી બે આબરૂ થશે. માટે જરા વેગળો ઉભો રહે અને સાભળ. તારે પહેલી કુમારીને ફસાવવાની છે, પછી હું તો તૈયાર છુ. કાલે સાંજે અમે જમવા બેસીએ, ત્યારે કુમારી ઘરમાં હોય તે વખતે તારે તેના ખંડમાં જઇ થોડીવાર ઉભા રહેવુ અને હું બુમ મારૂં કે કોણુ છે કે તરત તારે ત્યાંથી નાસી જવુ. હું બારણું ઉઘાડું મૂકીશ, માટે કાલે સાંજે આવજે. આટલુ કામ કરીશ તો પછી તારી ઇચ્છા પુરી થશે. તુ પહેલાં મારૂ આટલું કામ કર એટલે પછી હું તો તારે માટે હમેશાં તૈયારજ છું. અને આજે જો મને અડકીશ તો હું તને ફજેત કરીશ. માટે સમજી જા અને આઘો ખસ.

રામો આ સાભળી તરત વેગળો ખસ્યો. તેણે ધાર્યું કે હાથ આવેલી બાજી બગડે છે પણ જોઉતો ખરો કે કાલે શું થાય છે એવો વિચાર કરી તે બોલ્યો:—'જો તુ મને આજની માફક નાહક રખડાવવા માગતી હોય તો આપણે તેમ કરવુ નથી. અને સોગન ખાઇ કહેતી હોય કે કાલે તારૂં કામ સિદ્ધ થયા પછી તું મારી ઇચ્છા પુરી કરીશ તો પછી હું તને જવા દઉ."

તરલાએ કાંઇક હસતાં હસતાં, રામાનો હાથ ઝાલી કહ્યું, "જા, રામા, આજે તું પાછો જા, કાલે તું મારા કહ્યા પ્રમાણે કરજે એટલે પછી હું તારીજ છુ. તારા સમ જા, પછીથી હુ તારી ઇચ્છા પ્રમાણેજ વર્તીશ."

આમ કહી તરલાએ રામાને શાંત કર્યો, પણુ તરલાના હાથનો સ્પર્શ થતાં તે વીજળીના ચમકારાની માફક ચમક્યો, અને તરલાને ગળે હાથ નાંખવા મંડયો, તરત તરલા ખસી ગઇ અને કહ્યું, 'રામા, હજી પાછો આમ કરે છે, કહ્યું કે આજનો દહાડો, ઝંપ, કાલે જરૂર તારી ઇચ્છા પુરી કરીશ, જા."

આ સાંભળી રામો ખુશી થતો બોલ્યો "હે; સાચું કહે છે, જો આજે તો જઉ છુ, પણ વળી કાલે બીજું બ્હાનું કાઢીશ તો પછી મારા જેવો ભૂંડો નથી હો, પછી તારી મરજી, કેમ જઉં? કાલે કબુલ છુ ને?

તરલાએ પોતે જાળમાંથી છટકી જવા અને [illegible] પોતાની જાળમાં ફસાવવાના ઇરાદાથી વધુ

હાસ્ય કરીને કહ્યું કે, " વળી પાછો બોલ્યો. એક વાર તો કહ્યું કે જા, કાલે આટલું કામ તું કર, પછી હું તો મુંઝેને, વાહ, આમ ગાંડાં શું કહાડે છે, લે હવે તું જા, અને હું પણ જઉં છું એમ કહી તરલા તેને ત્યાં જ મુકીને ધીમે રહીને છટકી ગઈ.

રામો પણ કાલે આપણી આશા પુરી થશે એમ માની ત્યાંથી લથડતો લથડતો રાગડા ગાતો ઘેર જઈ સુઈ ગયો.

આ વિશ્વમાં ઘણાં માણસો બીજાને દુઃખી કરવાની ઈચ્છાથી પોતે જ દુઃખના પંઝામાં સપડાઈ જાય છે. તેઓ જાણતા નથી કે આ જગત્ એક ઈંદ્રજાળ જેવું છે, ઘણા દિવસ તેમાં ભરાઈ રહેવાનું નથી, ગમે ત્યારે પણ તેને છોડી બીજે સ્થળે ચાલ્યા જવાનું છે, અને ત્યાં હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગે તેવી રીતે કર્યા કર્મનો બદલો મળવાનો છે. આ સંસાર કર્મક્ષેત્ર રૂપ છે, તેમાં રહી ઉત્તમ કર્મો કરી તેનો સંચય કરીને જો સાથે લઈ જઈશું તો જ ત્યાં સુખ મળવાનું છે, નહિ તો ત્યાં અનંત દુઃખ અને કષ્ટને સહન કરવું પડશે. મનુષ્ય શરીર આજ છે ને કાલે નથી. હાથે કરીશું તેજ સાથે આવશે, આવું જાણવા છતાં આજ કાલ મનુષ્યો પાપકર્મ કરતાં જરા પણ ડરતાં નથી. તરલા પણ આવી રીતે કુમારીને દોષિત ઠરાવી, પોતાના પાપને ઉઘાડું પાડયું તેનો બદલો લેવા માટે આવું નિચકર્મ કરવા તૈયાર થઈ, અને બીજાને ખાડામાં ધકેલતાં પોતે જ ખાડામાં પડતા પડતાં બચી ગઈ, પણ હજુ રામાની તેને આ નીચ કામમાં ઘણી જરૂર હતી, જેથી તે રામાના પંઝામાંથી બચશે કે કેમ તે શંકા છે. તે બીજાને દુઃખી કરવા માટે અને પોતાના વેરનો બદલો મેળવવા માટે આવાં નીચ કર્મો કરનાર, રામાના હાથમાં પતંગીયાની માફક સપડાઈ ગઈ હતી. તરલાની માફક આજ કાલ ઘણા માણસો બીજાનું બુરું કરવા માટે, અને બીજાને હાનિ પહોંચાડવા માટે નીચ માણસોનો આશ્રય લે છે, અને પોતાના ઉચ્ચ જીવનને તે નીચ માણસોના હાથે, એક ઘડીભરમાં નીચ બનાવી દે છે. તેઓ આ શરીર ક્ષણિક છે નાશવંત છે, એમ આવાં નીચ કર્મો કરતી વખતે ભૂલી જાય છે. આ વિશ્વમાં બીજાને દુઃખ આપવાની પ્રવૃત્તિ કરવા એના જેવું બીજું પાપ નથી, આમ છતાં પણ પોતાની ક્ષુદ્ર લાલસાને તૃપ્ત કરવા માટે અન્યને દુઃખના ખાડામાં ગબડાવી પાડતાં મનુષ્યો જરા પણ અચકાતા નથી.

કુમારીને દુઃખ તો હતું જ, મનોહરની ગેરહાજરીથી પતિ વિયોગના દુઃખથી તે પીડાતી હતી, સાસરે સાસુનણંદના કષ્ટથી ત્રાસી ગઈ હતી ચિંતાથી તેનું શરીર અરધું થઈ ગયું હતું, આવી દુઃખી કુમારીને પડતા ઉપર પાટુ મારવાના ઇરાદે તરલાએ વધું દુઃખનો ઉમેરો કરવા પોતાની કપટજાળ પાથરી સાસરીઆંના ત્રાસથી તે ત્રાસી પીએર આવી માબાપના પ્રેમથી ટાઢક મન વાળી રહેતી હતી, ત્યાં તરલાએ તેને આ દુનિયામાં જે પાપની શિક્ષા જ નથી, જે પાપ કરનારને આ દુનિયામાં ઉભુ રહેવાની જગા જ મળતી નથી તેવું પાપકર્મ કરવા બદલનું નીચ આળ ચઢાવી, પીએરમાંથી પણ પગ ટાળવાની યુક્તિ રચી.

બીજે દિવસે પહોરેક રાત વીતી છે, ચંદ્રમાનો પ્રકાશ અંધકારને દુર કરી રહ્યો છે, તે વખતે કુમારીના જીવનને ઘોર અંધકારમય બનાવી દેવાને માટે, તેના સુખમય સંસારને હંમેશને માટે બાળી દેવાને માટે, તરલાએ પ્રથમ કરેલા સંકેત મુજબ ઉઘાડા મૂકેલા બારણામાં થઈ નીચ કર્મ કરનાર રામો ખડકીમાં આવ્યો તરલા તેની વાટ જોઈ ત્યાં જ ઉભી હતી તેણે જે ખડમાં કુમારી હતી તે ખડનું બારણું કુમારીના ઉંઘી ગયા પછી ધીમે રહીને ઉઘાડી નાખેલું હતું, તે બારણું તરલાએ ઇશારાથી રામાને બતાવ્યું. જેથી રામો તે ખડમાં ગયો અને એક ખુણામાં છુપ પડતાં ઝટ નાસી જવાય તેવી રીતે ઉભો રહ્યો.

કુમારી આખા દિવસના થાકથી અને ચિંતાથી આ ખડમાં આવી જરા આડી થતાં ઉંઘી ગઈ. કુમારીમાં હવે પહેલાંના જેવી મધુરતા નથી. હસવું તો તેને આવતું જ નથી, કોઈની સાથે ગપ્પાં મારવાનું તે પસંદ કરતી નહોતી, આખો દિવસ વ્યાકુલ ચિત્તે તે ઘર કામ કરતી અને ચિંતામાં

ચિંતામાં ઉદાસ રહ્યાં કરતી હતી. તેના ખંડમા એક ઝીણો દીવો બળ્યા કરે છે. અને કુમારી થાકી પાકી ઘસઘસાટ ઉંઘ્યાં કરે છે. રામો જેવો તેના ઘરમાં પેઠો કે તરતજ તરલાએ જ્યા ચોકમા તેની મા, કુમારીની મા અને એક બે આડોસી પાડોસી સ્ત્રીઓ બેઠી બેઠી તાપણીએ તાપતી હતી ત્યા જઇ તેણે વાત કરી કે, અરે મા, મા, જો તો ખરી કે કુમારીના ઘરમાં કોક છે, નક્કી કુમારીએ કોકને બોલાવ્યો લાગે છે આ સાંભળી સર્વ સ્ત્રિયો કોણ છે, કોણ છે કરતી હો હા કરતી કુમારીના ખંડ પાસે આવી બુમો પાડવા લાગી કે તરત સંકેત પ્રમાણે રામો કુમારીના ખંડમાંથી દોટ મૂકી નાસી ગયો. તેને જતાં સર્વ સ્ત્રિયોએ જોયો આ જોઈ દરેકે તરલાની વાત સાચી માની. કુમારીની માતો ગુસ્સે થઇ ગઇ, આ લાગ જોઇ તરલા એ કહ્યું—"જોયું, આપણે કુમારીને ડાહી ને સમજણી માનતાં હતાં, પણ પતિની ગેરહાજરીમાં કેવા નીચ કર્મ કરવા માંડયાં, બહારથી તો ભોળી બહ્મા જેવી લાગે છે,"

આ સાંભળી કુમારીની માના ક્રોધમાં વધારો થયો. તેણે ઘરમાં જઇ કુમારીને બોલાવી અને ગુસ્સે થઇ કહ્યું, "રાંડ, તારૂં મોં મને ન બતાવ, તે આ શું કર્મ કરવા માંડયું. મરી ગઇ હોત તો પણ સારૂં કે તારૂં મોં ન જોવું પડત." આમ કહી કુમારીને આવતા વેંત જ બે ચાર થપ્પડો ચોડી દીધી.

કુમારી ઉંઘમાંથી ઉઠીને આવેલી તેથી તેના ઉપર કોઈ દહાડો નહિ ને આજે આ પ્રમાણે પોતાની મા ગાળો ભાંડી, માર કેમ મારે છે, તેની તેને ખબર નથી, તે તો એકદમ આ પ્રમાણે બનતા આભી બની ગઇ અને "શું છે, મા, કહેતો ખરી, તું મને કેમ ગાળો ભાંડે છે? મારો શો વાંક છે? મેં તારૂં શું બગાડયું છે! ઓ મા, તું મને આમ નિર્દય થઇને કેમ મારે છે?" આમ બુમો પાડી પૂછતાં રડવા લાગી, તેના ઘરમાં રામો આવ્યો હતો અને આ પ્રમાણે તરલાએ પોતાના ઉપર જુઠી આળ ચડાવી છે તેની તેને કાંઇ ખબર નહોતી. રામો આવ્યો ત્યારે તે તો ઉંઘતી હતી, જેથી કોણ આવ્યું ને કોણ ગયું કે શું બન્યું તેની તેને ખબર નહોતી, કુમારી દુઃખની મારી મરી જ રહી હતી તેમાં આ પ્રમાણે પોતાના ઉપર થતો જુલમ જોઇ તે ગભરાઈ ગઇ.

તેની માંએ નજરો નજર તેના ખંડમાથી કોઈ અજાણ્યા પુરૂષને નાસતો જોયો અને તરલાએ અગાઉથી મીઠું મરચું ભભરાવી વાત ઠસાવી દીધી જેથી તેણે નક્કી માન્યુ કે,—કુમારી જરૂર ખરાબ થાયની નીકળી અને આટલો માર મારવા છતા પણ અજાણી બની સાચી વાત કહેતી નથી. તેથી વધુ ગુસ્સે થઇ તેને ગડદાપાટુ મારતી કહેવા લાગી, "રાંડ, તેં મારી સાત પેઢી ડુબાડી, અમારૂં જીવતર બાળી દીધું. તને આવો સ્વરૂપવાન વર મળ્યો છતા પણ તું આવુ નીચ કર્મ કરતાં લજાઈ નહિ, અમે નજરોનજર જોયું. ને, પાછી શાહુકાર થઇ અમારી આખોમાં ધુળ નાખી શું છે એમ પૂછે છે? તેં શું કર્યું તેની તને ખબર નથી."

આ સાંભળી કુમારીના દુઃખની અવધી રહી નહી, તે માર ખાતી, બે હાથ જોડી માને પગે પડી રડતી રડતી કહેવા લાગી—

"મા, મને ન માર, મારા ઉપર આવું કલંક ન મુક, હું કાઇ જાણુતી નથી અને તું મને આવુ કહે છે, જરા તો દયા લાવ, શું થયું તે તો કહે તેં શુ નજરે જોયુ? મને આમ માર માર કેમ કરે છે?"

આથી વળી તેની માને વધુ ગુસ્સો ચડયો તેણે મરાય તેટલી કુમારીને મારી હાથ પગ બાંધી એક બાજુ બેસાડી મૂકી. બીજી સ્ત્રીઓએ ભરાઇ જઇ કુમારીને છોડાવી, તરલા બાજુ ઉપર ઉભી ઉભી કહેવા લાગી, "હશે, બા, હવે ન મારશો, જે બન્યું તે બન્યું, નાનુ છોકરૂં કદી આડે માર્ગે ચઢી ગયું, પણ હવે તેવું ન કરે તેની કાળજી રાખીશું મા, જવા દો." આમ કહી વળી તેની માની શંકાને તે દઢ કરતી ગઈ.

કુમારી બિચારી કાંઇ સમજી શકી નહિ, ખરી વાત તેને કોઇએ કહી નહિ, તેની માએ જાણ્યું કે "રાંડે, હાથે કરીને નીચ કામ કર્યું અને પાછી

સતિ થવા માનતી નથી." એમ માન્યુ તેથી કુમારીને પોતે શાથી મારે છે તે ન કહેતા ઉપલક બે ચાર વાત જણાવી દીધી. કુમારી બિચારી પોતાના ઉપર શી રીતે આવું આળ આવ્યુ તે સમજી શકી નહિ, અને તેથી દુઃખમાને દુઃખમા, માર ખાતી, મેણાં ખાતી તે સુકાવા લાગી તેના ઉપર અત્યાર સુધી જે જે દુઃખ પડયાં હતાં તે કરતાં આ દુઃખની તો અવધિ, તે સમજી કે મારા ઉપર નીચ આળ આવ્યું છે, હું જાણતી નથી પણ મારી વાત કોઇ માનતું નથી, હાય ! ઇશ્વર, હવે મારી શી વલે થશે, પતિ જાણશે તો શું થશે, ખરેખર આ જીવતર કરતાં તો મરવું સારૂ.

તરલાને થંડક વળી તેણે જાણ્યું કે હવે કુમારીને માટે આ દુનિયાંમાં જગા નથી, મને કલંકિત બનાવી હલકી પાડી તેનો તેને બરાબર બદલો મળ્યો, તરલાએ આ વાત કુમારીની સાસુ નણંદને પણ જણાવી; સાસુ નણંદતો વહુનો મોટો વાંક પડયો જાણી કહેવા લાગ્યાં કે, તરલા બ્હેન, અમે તેને અમથાં મારતાં હોઇશુ, અમે પણ કાંઇ જોયું હશે તારેને, રાંડ, નીચ નીકળી, રૂપાળીએ રૂપ બોળી દીધું, હવે અમારા ઘરમાં તો અમે તેને રાખીએ જ નહિ, મનોહર આવશે ત્યારે આપણે તો આ, બધું કહી દઇશુ, ".

આમ એક બે કરતાં કુમારીની આવી જુઠી વાત સર્વ સ્થળે ફેલાઇ. કુમારી પવિત્ર હતી. તે તેનું મન જાણતું હતું, કે બીજી તરલા ને રામો જાણતાં હતાં. બીજાં બધાંએ તો તેને કલંકિત ઠરાવી દીધી. હવે કુમારીના દુઃખની અવધિ રહી નહિ, પીએરમાં મા તેના ઉપર બરાબર સાવચેતી અને કરપ રાખવા લાગી. ઘણીવાર મારઝુડ પણ કરતી હતી આ પ્રમાણે પવિત્ર કુમારીના ઉપર અપવિત્રતાનું આળ તરલાએ ચડાવી દઇ પોતાની ઇચ્છા તૃપ્ત કરી.

અપૂર્ણ.

प्रासंगिकनोंध.

આ વિશ્વમાં જે કાંઈ બને છે તે માત્ર ઇશ્વરે[illegible]જ બને છે. જે કાંઈ નભે છે તે પણ ઇશસત્તાથીજ નભે છે જગતમાત્રના ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયના કારણરૂપ શ્રી પરમાત્મસત્તા છે. મનુષ્યે ઇશ્વર આજ્ઞા—પોતાના અંતરાત્માની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું પછી તેમાં વિજય મળવો કે કેમ તે ઇશને સોપી દેવુ. શુભ વિચારનું મનન કર્યાં કરવુ. પોતાના કર્તવ્યનું નિરીક્ષણ કરવુ અને એમાં કોઇ અશુભ વિચાર કે આહિત કર્મનો પ્રવેશ ન થઇ જાય તેની સાવધાનતા રાખવી એ આપણું કામ છે.

× × ×

ભાગ્યોદયની શરૂઆત શ્રી ઇષ્ટ સંકેતાનુસાર થઇ, અને તેની ગ્રાહક સંખ્યા પ્રથમ વર્ષમાંજ સારી થઈ ગઇ અને આવા લડાઈના સખત સામલામાં, સખત કાગળોની મોંઘવારીમાં પણ તે નભી શક્યું તે પણ તેજસત્તા અનુસારજ. જ્યારે ભલભલાં વર્તમાનપત્રો અને માસીકોએ પોતાનુ લવાજમ વધાર્યું ત્યારે ભાગ્યોદયનુ લવાજમ વધારવાનું ઘણા ગ્રાહકોએ અમને સૂચવ્યુ હતુ છતાં પણ થોડા લવાજમમાં તેના દ્વારા ચર્ચાતા વિષયોનો ઘણા માણસો લાભ લઇ શકે તેજ હેતુથી તેનું લવાજમ વધાર્યું નહોતું અને હવે પણ વધારવાનું નથી. જો કે તેમાં એકાદ ફોર્મનો ઘટાડો કરવો પડેલો તોપણ તેમાં વાચન તો પ્રથમ જેટલું જ સમાવવામાં આવતું, અને હવે પછી પણ એક ફોર્મમાં ૧॥ ફોર્મ જેટલું વાચન આપવાનો અમે પ્રયત્ન કર્યો છે તે માત્ર ઘરનું પ્રેસ એટલે જ બની શકે છે.

કાગળોની સખ્ત મોંઘવારી, જે જગ્યાએ રૂ. કાગળો ૩ રૂપીએ રીમ તેને બદલે હાલ ૧૭ રૂપીએ રીમના કાગળો વાપરવા પડયા, ૭ રૂ-

પીએ રીમના એક કાગળોનો ભાવ ૩૦ રૂપીઆ આપવો પડે છતાં પણ જે વખતે ૩ કે ૭ રૂપીએ રીમના કાગળો વપરાતા તે વખતનું ભાગ્યોદયનું લવાજમ રૂ ૨ હતું, તે જ લવાજમ ૧૭ અને ૩૦ રૂપીએ રીમના કાગળો વાપરવા છતાં પણ કાયમ રહ્યું. તે માત્ર તેને ટકાવી રાખવા અને તેના વિચારનો વધુ ફેલાવો થાય તે માટે જ આ પ્રમાણે આટલા વર્ષ અમે ખોટમાં કામ કર્યું, તેનો બદલો હવે પછી દરેક ગ્રાહક એકેક ગ્રાહક વધારી આપીને અમને આપશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

આ અંક પછીનો ફેબ્રુઆરીનો અંક તમારા હાથમાં આવતાં ભાગ્યોદયનું છઠ્ઠું વર્ષ પુરૂં થશે, અને તેનો સાતમા વર્ષમા પ્રવેશ થશે. તે નવા વર્ષમાં શ્રી ઇશ્વરેચ્છાનુસાર તમે તેમાં નવિનતા જોઇ શકશો. જો કે લડાઇ બંધ પડી છે, ઘણી વસ્તુઓના ભાવ ઉતરી ગયા છે તોપણ કાગળોના ભાવતો ઉતર્યા જ નથી, તો પણ નવા વર્ષથી તેના કદમાં વધારો થશે, કાંઇક ચિત્રો મુકવાની પણ વ્યવસ્થા થશે, અને ગુજરાતના વિદ્વાન અને મહા પુરૂષોના વિદ્વતા ભર્યા લેખો આવશે. દ્વારકાં પીઠના શ્રીમાન શંકરાચાર્ય મહારાજ, વડોદરાના શ્રેય સાધકવર્ગના સદ્‌ગુરુ શ્રીમદુપેન્દ્રાચાર્યજી, શ્રીમન્ નથુરામ શર્મા, ગુજરાતના વિદ્વદ્‌રત્ન શ્રીમાન નર્મદાશંકર દેવશંકર મ્હેતા, અને એવા જ બીજા વિદ્વાનોના લેખો આવતા વર્ષથી શરૂ થશે. વળી નવા વર્ષથી એક ચાલુ વાર્તા દ્વિવ્યાંગના રસમય અને બોધક સ્ત્રીચરિત્રના ઉત્તમ નમુના રૂપ ચાલુ થશે.

વૈદકના, ખેતીવાડીના અને હુન્નર ઉદ્યોગના લેખોમાં પણ કાંઈક નવિનતા જણાશે. વધુ તો શું, પણ જ્યારે નવીન વર્ષથી તમારા હાથમાં ભાગ્યોદય આવશે ત્યારે તેમાં ઘણો જ ફેરફાર અને નવિનતા જોઇ શકશો.

આવા ઉપયોગી લેખો સમાવવાને માટે તેના કદમાં પણ વધારો કરવો પડશે અને તેમ છતાં લવાજમ તો જે છે તે જ એટલે રૂ. ૨-૦-૦ રાખવામાં આવશે.

આવતા વર્ષની ભેટને માટે ઘણા માણસોની એવી ઇચ્છા હતી કે આ વર્ષે કોઈ વૈદકની ઉપયોગી ભેટ મળવી જોઇએ. ઘણા ગ્રાહકોએ પત્રોદ્વારા તેવી ઇચ્છા અમને દર્શાવી છે. અને તેથી તેમની ઇચ્છાનુસાર સાતમા વર્ષની ભેટ તરીકે—

नोंध पोथी
यानें
वैदक टुचका संग्रह.

આ નામનું વૈદકના ઉપયોગી ઘેર બની શકે તેવા અક્સિર ઉપચારોના સમહનું પુસ્તક-આપવામાં આવશે તેમાં સાધારણ માણસ પણ સમજી શકે તેવી રીતે દરેક રોગ, તે રોગ ઓળખી કહાડવાનાં લક્ષણ, અને તે રોગ કઈ ઘરગતુ દવા ઓથી ઘરની સારવારથી મટી શકે તે આપવામાં આવ્યુ છે. તેમાં જે ઉપાયો બતાવવામાં આવ્યા છે તે-વનસ્પતિના અને ઘેર દરેક માણસ બનાવી શકે તેવા છે વળી જે દરદ હજારો રૂપીયા વૈદ ડાકટરોને પૈસા ખવડાવ્યા છતાં ન મટતું હોય તે માત્ર ઘેર જ બે પૈસાની ગાંપીને ત્યાંની વસ્તુઓથી અથવા તો ખેતરોમાં થતાં ઝાડ પાદડાંના ઉપચારથી મટી શકે તેવા અક્સિર પ્રયોગો તેમાં આપવામા આવ્યા છે. અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ એક જ પુસ્તકથી લવાજમના પૈસા તો વસુલ થઈ શકશે. અને ગ્રાહકોના દવા દારૂમાં જતા સેંકડો રૂપિયાનો બચાવ થશે.

× × × ×

આ પુસ્તકની હાલ કાગળોની મોંઘવારીમા માત્ર ગ્રાહકો પુરતી જ નકલો છપાવવામાં આવશે. માટે વખતે પાછળથી થનાર ગ્રાહકોને તે ભેટ ખૂટી પડે તો ન પણ મળી શકે તેવો સંભવ છે. તેથી નવા ગ્રાહકોએ અત્યારથી જ પોતાનું નામ ગ્રાહકમા નોંધાવી દેવું કે પછી તેને ભેટને માટે નિરાશ થવુ ન પડે.

इन्फ्लुऐन्झा.

(લેખક—રા. રા. વકીલ નદરામ પ્રાગજી)

દોહા.

કુદરત કોપ અરૂ ધર્મ લોપ,—અધિપર હોવત ભાર;
મહામારી, મરકી, મરજ,—દુકાળ અતે ચાર.

ભાવાર્થ—પૃથ્વી ઉપર બહુજ અનીતી વધી જાય ધર્મનો લોપ થવા માંડે અને અધર્મ વધે મનુષ્યોની સંખ્યામાં બેહદ વધારો થઇ ભાર વધી જાય ત્યારે કુદરતનો કોપ એટલે "આધિદૈવીક" પણાથી મહામારી એટલે કોલેરા મરકી એટલે પ્લેગ અને બ્લેકફીવર. એટલે માણસ કાળું પડી જઇ ચોવીશ કલાકની અંદર મરી જવાના રોગ વાળો તાવ ઇન્ફ્લુએનઝા એટલે સન્નીપાતીક તાવ જેને ઇંગ્રેજીમા "ન્યુમોનીયા અને લોકીક ભાષામાં "મુંઝારો" કહે છે તેવા અનેક ચેપી રોગો ફાટી નીકળીને તેમજ અનાવૃષ્ટિ અતીવૃષ્ટીથી દુષ્કાળ પડી માણસોનો હૃદયભેદક સંહાર થઇ જાય છે. **કારણ શીવાય કઇ બનતું નથી** યોગ શીવાય ગાડુ પણ ચંદ્રમાને અસ્તો નથી તેમ દંગાઇ, લુચ્ચાઇ, અત્યાચાર, ભ્રષ્ટાચાર, સ્વાર્થપરાયણતા શાસ્ત્રવિપ્રલાદિ અધર્મ અત્યંત વધી જતાં અને મનુષ્યોને જોઇએ તેટલું અનાજ નહીં પાકતાં અને સખ્યા વધી પડતાં સમ્યકપણા અર્થે સંહાર એજ કુદરતના કાયદાનો નિયમ હોય એવું અનુમાન સહજ થાય છે **બધી બધી જાય** તાકું કાઢી કાઢી કારીએ એ કહેતીને કુદરત અનુસરતી જણાય છે

આ રોગ નવો નથી.

આ રોગ કઇ નવો નથી ઇ. ૧૮૦૯-૧૦ ના સૈકામાં તે યુરોપમાં હતો અને અને ૧૮૮૯ માં તે આ દેશમાં હતો (જુઓ ડૉ॰ ત્રીભોવનદાસ શાહકૃત શારીરીક શાસ્ત્ર) મતલબ આ રોગ નવો નથી.

આ સૃષ્ટી ઉપર નવું કઇ બનતુંજ નથી જેનું અસ્તીત્વ બીજરૂપે પહેલાંથી નથી તેનો કદી ઉદ્ભવ થતો નથી એવો શાસ્ત્ર સિદ્ધ નિયમ છે. જુના કાળની નોંધોના અભાવે તે નવું જણાય તેમાં કંઇ નવાઇ નથી.

આ રોગનું સ્વરૂપ.

આ રોગ એ સન્નીપાતીક રોગ છે એમ આયુર્વેદીક શાસ્ત્રોથી સીદ્ધ થાય છે આ રોગમાં શરૂવાતમા સળેખમ પછી ખાંશી, તાવ, ઉન્માદ એ પ્રમાણે ચીન્હો જણાય છે. આ રોગમાં કફ એ પ્રધાન્ય પદે છે. અને તે એટલો બધો પ્રબળ છે કે તાવ વીગેરે નષ્ટ થયા છતા મહિના સુધી ખાંશી આવ્યા કરી મનુષ્યોને તદન તે અશક્ત બનાવી દે છે.

ખાંશી જોરદાર હોવાથી તેનો આઘાત ફેફસાં તથા યકૃતને લાગી તેમાં વરમ, સોજો, યાને પાક થાય છે.

શરીરની અંદરના અવયવ જેવાં કે ફેફસાં, યકૃત આદિ અગત્યના અવયવો કે જેના ઉપર શ્વાસોશ્વાસનો અને જીવનરૂપ શુદ્ધ લોહીના ફરવાનો આધાર છે અને જે પ્રાણ અથવા જીવન ગતીના પાયારૂપ છે તેમા વિક્રયા થાય ત્યારે. તાવ તેની સાથે અવસ્ય હોવોજ જોઇએ અને તે જોરદાર આવી અણુ—ઉનાર રહે ત્યારે તેની ગરમી મગજ અને ફેફસાને પહોંચી ત્યાં વરમપાકી લોહીનો જમાવ કરી સન્નીપાત. (ન્યુમોનીયા=મુંઝારો) ને ઉત્પન્ન કરે છે.

આ રોગમાં કફને પ્રથમ જીતવો જોઇએ.

ચર્ક્શાસ્ત્રનો ખાસ નિયમ છે કે સન્નીપાતમાં મુખ્ય દોષ કફનો દોષ છે અને તેથી મુખ્યત્વે તેનેજ જીતવાનો પ્રયત્ન થવો જોઇએ.

"કફ વિશેષ ઉલટી કરાવે" કફ દોષને જીતવાનો મુખ્ય ઉપાય ઉલટી કરાવવી તેજ છે અને તેથી જો દરદી શક્ત હોય અને તેને શરૂઆત-

સાંજ વાંતીકર (ઉલટી કરાવનાર) દવા આપવામાં આવે તો કફનો નીગ્રહ થતાં તાવ નરમ પડી જાય છે અને તેથી સન્નીપાત (ન્યુમોનીયા) થવાનો થોડોજ સંભવ રહે છે અનેક કેશોમા તેથી સારૂં પરીણામ અનુભવવામાં આવ્યું છે. કફના નીગ્રહ તરીકે વૉમીટ (શોધક તરીકે) ઉત્તમ છે અને ત્યારબાદ શામક તરીકે તીક્ષ્ણ ક્ષારયુક્ત દવા ફાયદાકારક છે

લીધેલા અનુભવ ઉપરથી જે ઘણુંજ સારૂં પરીણામ લાવનારા અગત્યના નિયમો અને ઉપચારો જણાયા છે તે લોકહીતાર્થે નીચે બતાવવામાં આવે છે.

આ રોગના ચાર તબકા.

૧ પહેલો—શળેખમ, ગળામા શોષ, ખરજ, દાહ, આખાં અંગનું દુઃખવુ અને કળતર.

૨ બીજી દીશા—તાવ ઉધરસ, જોરદાર, શ્વાસનું વધવુ, નાડી જોરદાર, અશક્તી, તાવ ૧૦૦થી ૧૦૧ ડીગ્રી.

૩ ત્રીજો તબકો શ્વાસોશ્વાસ વધે છે. નાડી ૧૨૦ જેટલી ઝડપથી ચાલે છે તાવ ૧૦૧ થી ૧૦૫ ડીગ્રી જેટલો, માથાપર ગરમી આ સ્થીતીમાં ન્યુમોનીયા (સન્નીપાત=ભ્રમ—શ્વાસદમન) થવાનો ભય રહેલો છે.

૪ ચોથો તબકો—ઉપરનાં તમામ લક્ષણો ઉપરાંત અપાર અશક્તિ રીત વળવા ગ્યાન શુન્યતા થઇ આવે છે.

સાધારણ સારવાર થાને પાળવાના નિયમો.

પહેલી સ્થિતીમાં—

૧ સળેખમ થતાંજ વિશ્રાંતી લેવી, ઝાડા પેશાબ માટે પણ બહાર ન જવું, ઠંડી હવા બીલકુલ લેવી નહિ, છાતી ઉપર ગરમ કપડું પહેરી રાખવુ એમ માત્ર તજવો તે અતી નુકશાનકારક છે તેટલીજ શરદી ભયકારક છે.

૨ ચાલુ ખોરાક એકદમ બંધ કરવો અને તદન આરામ થઇ જાય ત્યાં સુધી બકરીનું ગરમ ગરમ દુધ, અગર કોફી; મગનું પાણી લેવું સારૂ થઇ ગયા પછી પણ થોડા દિવસ તળેલું, મશાલાવાળું, તેલી પદાર્થ, ભારે અનાજ ઘઉં કે અડદનો ખોરાક ખાવો નહી. દાડમ, દ્રાક્ષ, દ્રાક્ષાસવ ખાવાં અને ધીમે ધીમે ચોખા આદિ હલકો ખોરાક ખાતાં ખાતા અસલ ખોરાકપર ચડવું.

૩ શરૂવાતમાં વીલાયતી મીઠા (મેગ્નીશીયા) નો રેચ લેવો.

૪ લીલી ચાહમા તુળશીના પાન તથા તજ નાંખી તેનો ઉકાળો સાંજ સવાર લેવો.

૫ મીઠું પાણીમા ઓગળાવી કોગળા કરવા.

બીજી સ્થીતી.

૬ ઉલટી કરાવવી ઉલટી કરાવવા માટે

(૧) ૨૦ થી ૩૦ ગ્રેન ઇપીકાક્યુઆનહા ગરમ પાણીમાં મોટા માણસને આપી ઉપર ગરમ ગરમ પાણી પાવું અને ૩—૪ ઉલટી થવા દેવી તેથી કફ કઢવાઇ જશે તાવ હલકો પડી જશે અતી ઉત્તમ ઇલાજ છે.

(૨) અજમો, લવીંગ, હળદર, ખારો, તોલો તોલો લઇ શેકી નાંખવાં, પછી તીખાં તોલો ૧, સુંઠ તોલો ૧, જવખાર તોલો ૧, તજ તોલો ૧, જેઠીમધ તોલો ૧ ખાંડી વસ્ત્રગાળ ચુર્ણ કરી ભોરીંગણીના રસના તથા અરડુશીના રસનો એકેક પટ (ભાવના) આપી સુકવી ચુર્ણ કરવું તોલો ૦। દીવસમાં ૩ વખ્ત તથા રાત્રે ત્રણ વખ્ત દેવું કફને પકવી બડખાને સહેલાઇથી કાઢી નાખે છે

(૩) તાવ માટે વારબર્ગ ટીંચર આપવુ અથવા દેવદારાદિ કવાથ.

(૪) દેવદાર તોલા ૨—વજ, પીંપર, સુંઠ, કાયફળ, નાગરમોથ, કરીયાતું, કડુ, ધાણા, હીમજ, ધમાસો, ભોરીંગણીનાં મૂળ, અતવીષ, ગળો, કાકડાશીંગી, ભારંગી, પટોળ (કડવી પીમોડી) આકડાના મુળની છાલ, એરંડાનું મૂળ, તજ સાટોડીનું મૂળ, લીંબડાની છાલ, અરડુશીનાં પાન મરસવાની છાલ, સીધાલુણ દરેક તોલો તોલો લઇ ત્યાખા ભાંગો ખાંડી ચાર ચાર તોલાનાં પડીકાં કરો એક શેર પાણી માટીની દોણીમાં

તાલોમાં સ્ત્રી અને પુરુષો-વાળી એક બીન અધિકારીઓની કમીટી નીમવા ને સ્ત્રી મદદનીશ સરજનની સેવા સ્વીકારવાની દરખાસ્ત ઓ. મી. કામટે મૂકેલી તે પસાર થઇ હતી. તે પછી ઓ. મી. ગોકુળદાસ પારેખે ના. ગવર્નરે આ ઈલાકાની જે સેવા બજાવી છે તેની કદર કરી નોંધ લેવાનો, તેઓ આવા વખતે ઓદ્દો છોડી જાય છે માટે દિલગીરી દર્શાવવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જે પસાર થયો હતો.

ના. પટેલનો લગ્નનો ખરડો. ઓ. મી. વી જે. પટેલે વડી ધારાસભામાં હિંદુ લગ્નને લગતો જે ખરડો રજુ કર્યો છે તેની વિરૂદ્ધ ઘણી સભાઓ ભરાઇ તે ખરડો પાસ ન થવો જોઇએ. એવા ઠરાવો ના. વૉઈસરોય ઉપર મોકલ્યા હતા. આ બાબત ઘણે સ્થળે ઉહાપોહ ચાલી રહી છે. આ ખરડાથી હિંદુ ધર્મીઓ અને સનાતનીઓનાં દિલ દુખાયા છે. પરસ્પર વિજાતીય લગ્નથી વર્ણસંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તો પછી હિંદનું હિર અને નુર તેવી પ્રજામાં રહી શકે નહિ, માટે આ ખરડો પસાર કરતા પહેલાં ના. વાઇસરોયે હિંદુ ધર્મના અનુયાયીઓના મત ઉપર લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

ના. લૉર્ડ વિલિંગ્ડનને વિદાયગીરીનુ છેલ્લું માન આપવા ઇલાકાના દેશી રાજ્યકર્તાઓએ મુંબાઈમાં એક મોટો મેળાવડો યુનિવર્સિટી હોલમા કર્યો હતો જેમા ના૦ ગાયકવાડ સરકાર, કોલ્હાપુરના ના૦ મહારાજા, કચ્છના ના૦ મહારાજા, ના૦ જામસાહેબ વિગેરેએ ના૦ ગવર્નરને માન આપ્યું હતુ.

પ્રજામતનો વિજય. તા. ૧૧ મી ડીસેમ્બરના રોજ સાંજે પા૫ વાગે મુંબાઇના શહેરીઓની એક સભા વિદાય થતા ગવર્નર ના લૉર્ડ વિલિંગ્ડનની યાદગીરી કાયમ રાખવા માટે મુંબાઇમાં ભરાઇ હતી. સભાનો સમય થતા સર દિનશાહ વાચ્છાએ સર જમશેદજીને પ્રમુખ નીમવાની દરખાસ્ત મૂકી. મી. હોર્નીમેન તેની સામે, સ્વ. કાશીનાથ તેલંગના પુત્ર મી. પંઢરીનાથને પ્રમુખ નીમવાનો સુધારો મૂક્યો, સભામાં આ પછી હા, ના, ના પોકારો થઇ રહ્યા, તેવામાં સર જમશેદજી પ્રમુખપદે બેઠા, તે પછી કોઇ કહે છે કે સર ચંદાવરકરે, કોઇ કહે છે કે શેરીફે કે કોઇ કહે છે કે સર જમશેદજીએ મૂળ ઠરાવ વાંચ્યો, કોઇએ ટેકો આપ્યો કે કેમ તે જણાયું નહિ, પણ હા, ના, ના ઘોંઘાટ વચ્ચે, ઠરાવ પસાર થયલો જાહેર કર્યો છે સભા બરખાસ્ત કરી. ત્યા "હા, ના, શેમ અને નો મેમોરીયલ" ના અવાજો ને ઘોંઘાટ કરી રહ્યા હતા. આ સભા ન ભરવા અને સભા ભરશો તો અમે તેની સામે થઇશુ એવુ ઓ. મી. ઝીણા, મી હોર્નીમેન. અને મી. જમનાદાસે શેરીફને પ્રથમથી જણાવ્યું હતું તે પ્રમાણે તેઓ પણ પોતાના પક્ષના કેટલાક માણસો સાથે ત્યાં દાખલ થયા હતા. આ પ્રમાણે આ ઠરાવ માટે ઘોંઘાટ થતો હતો. ત્યાં પોલીસ કમીશનરે આવી સભાનો કબજો લીધો જે પછી લોકો નાસવા લાગ્યા અને અંતે સભા વીખરાઇ ગઇ. મી. હોર્નીમેન, ઓ. મી. ઝીણા અને મી. જમનાદાસને લોકો સાચવીને બહાર લઇ ગયા, અને આ રીતે લોકમતનો વિજય થયો આ પછી એક ફંડ ઉભું કરી "ઝીણાં પીપલ્સ મેમોરીયલ હોલ" બાંધવાની હીલચાલ શરૂ થઇ છે.

મુંબાઇ ઇલાકાના ગવર્નર ના. લોર્ડ વિલીંગ્ડન વિલાયત ઉપડી ગયા છે અને તેમની જગ્યાએ નવા ગવર્નર ના. સર જ્યોર્જ લોઇડ મુંબાઈમાં તા. ૧૬ મી ડીસેંબરે આવી ઇલાકાનો અખત્યાર લીધો છે તેઓથી મુંબાઇને કિનારે પધારતાં તેમને ૧૭ તોપનુ માન અપાયુ હતું.

લડાઇ બંધ થયા પછી અમેરીકન પ્રેસીડેન્ટ મિ. વિલ્સને ફ્રાન્સની મુલાકાત લઇ હાલ ઇંગ્લંડમાં આવ્યા છે અને તેમને લંડનની પ્રજાએ તેમજ ના. શહેનશાહે સારો આવકાર આપ્યો છે તે સ્વતંત્રતાના હિમાયતી છે અને તેથી ચાલુ સુલેહ વિજયવંત થશે, અને લડાઇનો હમેશને માટે અંત આવશે.

ઇંગ્લંડમાં હોમરૂલ લીગના કામને લગતી વ્યવસ્થા માટે હિંદ હોમરૂલ લીગ તરફથી ૧ લાખ નવ હજારની રકમ મી. તિલક ઉપર ઈંગ્લંડ મોકલવામાં આવી છે.

કોંગ્રેસ. દિલ્લી ખાતે તેત્રીસમી હિંદી નેશનલ કોંગ્રેસ તા. ૨૬ મી ડીસેમ્બરના રોજ ઓ. મી મદનમોહન માલવીયાના પ્રમુખપણા નીચે

ભરાઇ હતી. જેમાં સંખ્યાબંધ મોડરેટો પણ જોડાયા હતા, માત્ર બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, સર દિનશાહ વાચ્છા, સર ચંદાવરકર, મી. સમર્થ, મી ચીમનલાલ સેતલવાડ વિગેરે કેટલાક જણાતા નહોતા. મી. બિપીનચંદ્રપાલને દિલ્હીમાં આવવાની બંધી દૂર થતા તેઓ પણ આવ્યા હતા મિસિસ એની-બિસેન્ટ વહેલાં આવ્યાં હતા પ્રમુખનું સરઘસ કાઢવાની સત્તાવાળાઓએ પરવાનગી નહિ આપવાથી સરઘસ કાઢવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો હતો. પ્રમુખને એક રાજવંશીને છાજે તેવો આવકાર આપ્યો હતો. તા. ૨૬ મીએ ૧૧ા વાગે કોંગ્રેસનું કામ શરૂ થયું હતું. પ્રમુખે મંડપમાં પધારતાં તેમની સાથે મીસિસ બિસન્ટ, ઓ. મી. ખાપર્ડે, મી. ચક્રવર્તી, મી. હોર્નિમેન, ઓ. મી ઝીણા, મી. જમનાદાસ, સર દીનશાહ પીટીટ, મિસીસ નેહુ, ઓ. મી. શાસ્ત્રી, અને મી વિજયરાઘવ હારીયર વિગેરે હતા. શરૂઆતમાં સ્વાગત કમીટીના પ્રમુખ. મી. હાજી ઉલ મુલ્ક હાજી હકીમ હકીમ અજમલખાને ડેલીગેટોના સત્કારનું ભાષણ ઉર્દુમા કર્યું હતું, તે પછી મિસીસ બિસેન્ટે, ઓ. મી મદનમોહન માલવિયાને પ્રમુખપદ આપવાનો ઠરાવ મૂક્યો હતો જેને ઓ. મી. ફ્જલુલહકે ટેકો આપતાં ઓ. મી. પંડિતે પ્રમુખ પદ લઇ પોતાનુ ભાષણ શરૂ કર્યું હતું પ્રમુખે પોતાનુ ભાષણ હિંદીમાં તેમજ ઇંગ્રેજીમાં કર્યું હતું જેમાં તેમણે જણાવ્યુ હતું કે તમોએ મને આપેલા આવકાર માટે હું તમારો આભાર માનું છું. હું એવો દિવસ આવવાની આશા રાખુ છુ કે, જ્યારે એક હિંદી રાજા અથવા હિંદી રાજદ્વારી હિંદુસ્તાનના વૉઇસરોયના ઓદ્ધા ઉપર નીમાશે. આપણે રામાયણ ને મહાભારતની કથાથી માહિતગાર છીએ, હિંદુઓ કમનસીબે નીચે પડયા, પરદેશીઓની હકુમત હેઠળ આવ્યા અને હાલ જેઓ થોડાક હકો માટે માંગણી કરે છે. ઇગ્રેજો દોઢસો વર્ષ ઉપર હિંદમા આવ્યા હતા, હિંદીઓને રાજકારોબાર ચલાવવાની તાલીમ આપ્યા પછી આ દેશ છોડી જવા તેઓએ કહ્યું હતું, પણ આજે આપણને રાજકારોબાર ચલાવવા માટે નાલાયક ધારવામાં આવે છે. આપણે નાલાયક નથી તે મજબુતીથી રજુ કરવા માટે કોંગ્રેસ ભરવામાં આવે છે આપણે તેમને કહીએ છીએ કે તમારો રાજકારોબાર ચાલુ રાખો પણ લોકોનું સુખ ધ્યાનમાં રાખીને, લોકોની ઇચ્છા મુજબ 'રાજકારોબાર ચલાવો એવી કોંગ્રેસની નેમ છે. વિગેરે કહી તેમણે પોતાનું ભાષણ પુરૂ કર્યું હતું તે પછી સબ્જેક્ટ કમીટી નીમાઇ હતી, અને તા. ૨૭મીએ સબ્જેક્ટ કમીટીનું કામ ચાલવાથી કોંગ્રેસ તા. ૨૮ મીએ મળી હતી તેમાં શરૂઆતમાં રાષ્ટ્રિય ગીત ગવાયા બાદ વફાદારીનો અને ફતેહમંદી સાથે લડાઇનો અંત આવવાથી નામદાર શહેનશાહને મુબારકબાદી આપવાના, મિત્રરાજ્યોના લશ્કરે અને તેની સાથે હિંદી વીરોએ લડાઇમાં જે બહાદુરી બતાવી તેની ઉંડી પીછાન કરવાના ઠરાવ પ્રમુખે રજુ કર્યા હતા, જે તાળીઓના અવાજ વચ્ચે પસાર થયા હતા. તે પછી ઓ. મી ખાપર્ડેએ ૧૯૧૬ની કોંગ્રેસ અને લીગે અને ૧૯૧૭ની કોંગ્રેસે સ્વરાજ્યને લગતા જે ઠરાવોમાં સુધારાનું તત્વ બહાલ રાખ્યું હતું તેને ફરી બહાલી આપવાની અને તે ઉપરાંત ખાસ કોંગ્રેસમાં બીજા, ત્રીજા, ચોથા ને અગીયારમા ઠરાવો બહાલ રાખવાના ઠરાવો કે જેમાં હીંદીઓ રાજતંત્ર ચલાવવાને લાયક છે, અને દેશમા સુલેહ અને બચાવ સાથે સબંધ ધરાવતી અનીભક્ત સત્તા હિંદી સરકારને આપવી અને બ્રિટિશ પ્રજા તરીકે હિંદીઓને હકો આપવાનું જાહેરનામું પાર્લામેન્ટના કાયદામાં દાખલ કરવું વિગેરે બાબતોનો સમાવેશ છે તે બહાલ રાખવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો. તેને ઓ. મી. વી જે. પટેલે ટેકો આપ્યો હતો, તે પછી યોગ્ય ટેકો મળતા ઠરાવ પસાર થયો હતો, અને રવીવાર ઉપર કોંગ્રેસ મુલતવી રહી હતી. તા. ૨૯મી રવીવારે ફરી કોંગ્રેસની બેઠક મળી હતી તેમાં પ્રથમ કોંગ્રેસના પ્રમુખે સ્વદેશ ખાતાના સેક્રેટરી સર-જેમ્સ ડુબોલે તરફથી મળેલો પત્ર વાંચી સંભળાવ્યો હતો તેમાં જણાવ્યું હતું કે; "કોંગ્રેસના ડેલીગેટોને ઇંગ્લંડ મોકલવા સંબંધી જે પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હતો તે દૂર કરવામાં આવ્યો છે. વિગેરે," તે પછી ઓ. મી. ચકરબતીએ નીચેનો ઠરાવ મૂક્યો હતો-"આ કોંગ્રેસ, મુંબાઇમાં ભરાયલી ખાસ કોંગ્રેસમા પસાર થયલા ઠરાવને ચોક્કસ ફેરફારની સુચના સાથે પુષ્ટી આપે છે.

અને તેમાં પ્રાંતોની બાબતમાં તો તેઓને સંપુર્ણ સ્વરાજ્ય તરતજ બક્ષવું," આ ઠરાવને ઓ. ગી. વી. જે. પટેલે ટેકો આપ્યો હતો તે પછી ઓ. મી. શાસ્ત્રીએ સુધારો રજુ કર્યો હતો તે પછી ઘણી ગરમાગરમી, થતાં મત લેતાં સુધારો ઉડી ગયો ને મુળ ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી તા. ૩૦મીએ ફરી કોંગ્રેસ મળી હતી, તેમાં પંજાબને, બંગાળા, મુંબાઇ અને ન્રેડીયા પ્રાંતોની સરખાઇ ઉપર મૂકવાનો ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી મીસીસ એનીબીસેંટે નીચેનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો.

"આગળ પડતા દેશ તરીકે હીંદને સ્વનિર્ણયનો નિયમ લાગુ પાડવા સંબંધી તેની માગણીનો બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટે અને સુલેહની કૉન્ફરન્સે સ્વીકાર કરવો." આ ઠરાવના ટેકામાં તેમણે લંબાણ ભાષણ કર્યાં બાદ યોગ્ય ટેકો મળતાં ઠરાવ પસાર થયલો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. યુરોપીયનો જે ખાણો અને ચાની ખેતીના મુખ્ય ધધાદારીઓ છે તેથી અલાયદુ ચુંટણી મંડળ આપવું નહિ. એ ઠરાવ પાસ થયો હતો, તે પછી જે કાનુનો કારોબારી સરકારને દીવાની કે ફોજદારી કાયદાની બહાર જઇ બ્રીટીશ હીંદની પ્રજાને રોકી રાખવાની, દેશ નીકાલ કરવાની, કેદ કરવાની સત્તા આપતા હોય તે રદ કરવાનો ઠરાવ પાસ થયો હતો તે પછી પાર્લામેન્ટે હીંદને બનતી ત્વરાએ સંપૂર્ણ જોખમદાર હકુમત મળે તેવો કાયદો પસાર કરવો, અને જ્યારે હીંદને સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય મળે ત્યારે હીંદના અંદરખાનેના કારોબારની સંપૂર્ણ સત્તા વડાધારામંડળને સોંપવી એ ઠરાવ પસાર થયો હતો. હીંદી મનદી નોકરીમાં હીંદ ખાતેથી પચાસ ટકા જેટલી ભરતી કરવી તેવો, રોલેટ કમીટીની ભલામણો અમલમાં ન મૂકવાના ઠરાવો પસાર થયા હતા તે પછી, આ કોંગ્રેસ સરકારને, હીંદ સરક્ષક કાયદો, બંગાળ રેગ્યુલેશન એક્ટ, છાપાને લગતો કાયદો, ક્રીમીનલ લૉ એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ, અને એવાજ બીજા કાયદાઓને રદ કરવાની અરજ કરે છે, અને એ કાયદા હેઠળ જેઓને પરહેજ કરવામાં આવ્યા હોય તેમને છોડી મૂકવા અને સઘળા રાજદ્વારી કેદીઓને લડાઇની ફતેહની ખુશાલીમા માફી બક્ષવી એવો ઠરાવ પસાર થયો હતો. તે પછી સુધારાની યોજનામાં મરણો માટે મુકરર કરવામાં આવતી લાયકાત ધરાવતી બાનુઓને પોતાની જાતીને કારણે બીન લાયક ઠેરવવી નહિ. એવો ઠરાવ પસાર થયો હતો તેપછી તા. ૩૧ મંગળવારે કોંગ્રેસમાં નીચેના ઠરાવો પસાર થયા હતા. મીસીસ સરલાદેવીએ સ્ત્રીઓને ચુંટણીનો અધિકાર આપવાને લગતો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો જેને બેન અનસુયા સારાભાઇએ ટેકો આપતાં પસાર થયો હતો તે પછી મી. જે બી પીટીટે ઉદ્યોગીક કમીશને કરેલી ભલામણો ને બેહવાર રીતે અમલમાં મુકવામાં હીંદ આર્થિક દષ્ટિએ પોતાના ઉપર આધાર રાખતું થાય તેવી રીતે હીંદી થાપણ ને સાહસને ઉત્તેજન આપવાની નેમ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવશે અને જ્યાં સુધી હીંદને જકાતી છુટાપણું બક્ષવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ઉદ્યાગીક ખીલવણીનું કામ અશક્યછે, વિગેરે મતલબનો ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી મી. સી. આર. દાસે સુલેહની કોન્ફરન્સ, માં હીંદ પોતાનો ચુંટી કહાડેલા પ્રતિનીધી મેળવવો જોઇએ અને હીંદના પ્રતનીધી તરીકે મી. બાળગંગાધર તીલક મી. એમ. કે. ગાંધી અને મી. સૈયદ હસન ઇમામ હોવા જોઇએ આ સુધારાવાળો ઠરાવ પસાર થયો હતો બાદ સર દીનશાહ પીટીટે એવો ઠરાવ રજુ કર્યો કે સાઠાચાર કરોડ પાઉન્ડનો ફાળો હીંદુસ્તાનને લડાઇના ખર્ચ બાબત આપવાનો છે તેમાથી તેને મુક્ત કરવું તે ઠરાવ પાસ થયો હતો તે પછી બ્રીટીશ શેહેનશાહતના એક અખંડ ભાગ તરીકે જોખમદાર રાજહકુમતની અમારી માગણી બહાલ રાખવી અને તેની અરજે પાર્લામેન્ટ સન્મુખ કરવા ઓ. મી. વી. જે પટેલ, મી. હોર્નીમેન, મી. કેલ્કર અને મી મુનશીની કમીટી નીમવી તે પછી મેસર્સ મહમદઅલી અને શૌકતઅલીને છોડી મેલવાની અરજ કરવાનો ઠરાવ પસાર થયો હતો તે પછી શહેનશાહતના સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સસ્થાનોમાં બ્રીટીશ હીંદીઓની હાલત વીષે આગલી કોંગ્રેસોએ કરેલા ઠરાવોને ટેકો આપવાનો ઠરાવ થયો હતો તે પછી આયુર્વેદીક અને યુનાની હકીમુ હીંદમાં વધુ ઉપયોગી હોવાથી અને તેના અસરકારકપણા બાબત ખંડન ન કરી શકાય એવો દાવો હોવાથી સરકારની હાલની રાજનીતિ મુજબ પશ્ચિમના વૈદને જે લાભ અપાય છે તેવાજ લાભો દેશી વઇદોને મળશે આપવાને મક્કમ પગલાં લેવાને આ કોંગ્રેસ મજબુત ભલામણ કરે છે. આ પછી ડૉ. કીચલુએ આવતી કોંગ્રેસ અમૃતસર (પંજાબ) મા ભરવાનું નોતરૂં દીધુ હતું જે પછી સ્વાગત કમીટીનો ઉપકાર માની કોંગ્રેસ ખતમ થઇ છે.

પુસ્તક ૬ ઠુ અંક ૧૨ મો

ભાગ્યોદય

ફેબ્રુઆરી અને ૧૯૧૯

प्रयत्न विना प्रभुता प्रकटवानो असभंव.

(મહિમા એનો મુખે કથ્યો ના જાય, એ લય.)

પ્રભુતા જગમા, પ્રયત્ન વિણુ ન પમાય,
પ્રભુતા પ્રયત્ન વિણુ ન પમાય,
પ્રભુતા કેરા દેવી શિખરે, પ્રયત્ન શૉલથૉ ચઢાય.
પશુ-પ્રમાદી-અંધ-અસાવધ-જન નીચે અટવાય, પ્રભુતા૦
પ્રભુતા કેરૂં પુષ્પ ન છુપું, કદી એ રાખ્યું રખાય,
પરિમલ તેનો સર્વ પ્રદેશે, સહેજે પ્રસરી જાય; પ્રભુતા૦
બાહ્ય ઉપાધિથી નવ વાસ્તવ, પ્રભુતા પ્રકટાવાય,
પાણી અનર્ગળ તો પ્રકટે છે, જવ પાતાળ ફોડાય, પ્રભુતા૦
હાર્દ પ્રભુતાનું સત્ય કૃતિ-પાલન માહિ શમાય,
અન્ય વિષે પેખતા પ્રભુતા, નિજમાં સહજે થાય; પ્રભુતા૦
યથાર્થ તપ સાધનથી પ્રભુતા, લહી નિજ જીવન માંહ્ય,
આત્મબલે ઓપે તે સાચો, નરહરિ શિશુ કહેવાય; પ્રભુતા૦

શ્રી. ઉ.

चारित्र्य सिद्धि एज जीवननो वास्तव उद्देश होवो घटे छे.

(વશ કીધો તે વીર મારો, એ લય.)

ક્ષણુભર તો વીર ! વિચારો, જીવન ઉદ્દેશ તમારો;
આ વહી જાતો જન્મારો, બાજી જીતો કે હારો,
ધન, સત્તા, યશ, રાજ્યવિભવ કદી, બહુ સંપાદન કર્યા હશે,
તન-બુદ્ધિ બળ હશે મેળવ્યુ, પણુ તે હિતપ્રદ નહિ થશે; ક્ષણુ૦
એ વિધિ જીવન ગાળ્યું હશે, પણુ ચારિત્ર્ય ન જો ઝળકયું,
સુવર્ણુના બદલામા જાણ્યુ પીતળ એતો ચળકયુ; આ૦
નિર્મળ દૃષ્ટિ, નિર્મળ-વાણી, નિર્મળ વર્તન જો ન થયુ,
નિર્મળ વ્યવહારો ન થયા તો, જીવન સઘળું વ્યર્થ ગયું, ક્ષણુ૦
વિશુદ્ધ ઉજ્વલ ચારિત્ર્યે જો, જીવન નવ રંગાયું.
ધૂળ પડી તે જીવતર ઉપર, વિફલ જ જાણો જાયું.* આ૦
રમાલ ચારિત્ર્યના સંગી પણુ શાંતિ ઉન્નતિ પામે,
સઉ સામર્થ્ય રહ્યુ ચારિત્ર્યે, પ્રતાપ તેનો જામે; ક્ષણુ૦
છે ચારિત્ર્ય તણો દૃઢ પાયો, ભક્તિ યુક્ત સુનીતિ,
એ ઉદ્દેશ ધરી જીવનનો, તેની કરો પ્રતીતિ, આ૦

શ્રી. ઉ.

---

* જન્મેય

आंकर्षणशक्ति याने दैविबळ

(અનુસધાન પૃષ્ટ ૩૧૦ થી.)

મનુષ્યમાં જે બળ છે તે તેની અંદર રહેલ આત્માનું સામર્થ્ય છે. જે માણુસો પોતાના હૃદયમાં વિલસી રહેલ પરમાત્માના સામર્થ્યને સંયમ દ્વારા વધુ પ્રકાશિત કરી શકે છે તેમનામાં વધુ બળ અને સામર્થ્ય જણાય છે. જો તમે નિર્બળ હો, તમારી સ્થિતિમાં ફેરફાર કરવાની તમારામા શક્તિ ન હોય તો ગભરાવ નહિ પણ તે શક્તિ તમારામાં જાગ્રત થાય, તેને માટે તમારા અંતરના સામર્થ્યને બહાર પ્રકટ કરવા પ્રયત્ન કરો

જેમ કુવાની અંદર તરસ ને છીપાવી જીવન તત્વ બક્ષનાર મીઠુ પાણી છે, એવુ જાણ્યા પછી માત્ર તે પાણીને બહાર કાઢી પીવાની જ જરૂર છે, તેવી રીતે કોઇપણુ કામ સિદ્ધ કરવાના સામર્થ્યનો ભંડાર ક્યા છે તે જાણ્યા પછી તેમાંથી સામર્થ્યને બહાર પ્રકટ કરવાનુ કામ આપણા હાથમાં છે. આપણા શરીરની સંચાલક શક્તિ ત્યાં ભરી છે, કોઇ પણ કાર્ય સિદ્ધ કરવાનુ અપૂર્વ બળ ત્યાં ભરેલુ છે. માત્ર તેને સંયમ વડે બહાર પ્રકટ કરવાનુ આપણા ઉપર આધાર રાખે છે

બાહ્ય પદાર્થો મેળવવાની શક્તિ, આપણામા ભરેલી છે તે શક્તિને જાગ્રત કર્યા પછી કોઇ પણ વસ્તુની ખામી આપણને જણાતી નથી મનુષ્ય માત્ર જે વિચારોનું સેવન કરે છે તે સર્વ અંદરથી જ સ્ફુરી આવે છે. આ વિચારોને એકાગ્ર કરવાનો મહાવરો રાખવાથી આપણી અંદર રહેલુ બળ આપણામાં પ્રકાશે છે. આપણે લેખોમાં અને ચોપડીઓમાં જ્યાંસુધી આ દૈવી બળને પ્રાપ્ત કરવાની વિધિ વાંચી બેસી રહીએ ત્યાં સુધી તે વિધિનો લાભ આપણને થતો નથી પણ તે પાના અને પુસ્તકોમાં જ રહ્યાં કરે છે. આપણે જાણેલુ જ્યાં સુધી આચારમાં ઉતારતા નથી ત્યા સુધી તેનો ખરો લાભ મેળવી શકતા નથી આપણામાં અન્ય વસ્તુઓને આકર્ષણ કરવાની શક્તિ ભરેલી છે, તે શક્તિ આપણી અદર છે. તેની સાથે આપણે જેમ જેમ વધુ સંબંધમા આવીએ છીએ તેમ તેમ તેના સામર્થ્યને આપણામા પ્રગટ કરતા રહીએ છીએ. શાંતિપૂર્વક બેસી આપણા વિચારોને એકાગ્ર કરવા, જેમ જેમ વિચારોને એકાગ્ર કરવાનુ બળ આપણામા જામતુ જશે તેમ તેમ આપણામાં શક્તિ જાગ્રત થતી જશે આ શક્તિ જાગ્રત કરવાને માટે આપણા વિચારોને એકાગ્ર કરતા શીખવુ જોઇએ અને દરરોજ જેમ બને તેમ વધુ શાંતિથી હૃદયમાં એકાગ્ર થવાની કળાને સાધતા જવુ જોઇએ આપણા શાસ્ત્રોમાં દ્વિજ વર્ગને કરવાની સંધ્યામાં પ્રથમ પ્રાણાયામ વડે મન સ્થિર કરવાની રૂઢિ વર્ણવેલી છે આ પ્રાણાયામ વડે મનને એકાગ્ર કરવાથી જેમ જેમ શ્વાસને રોકવાનું—કુંભક કરવાનુ વધુ બળ આપણામાં આવતુ જાય છે તેમ તેમ આપણા સામર્થ્યનો પણ વિકાસ થતો જાય છે. પ્રાણાયામમાં પ્રાણને રોકી હૃદયમા સ્થિર કરવાનો હોય છે. આથી ચચળ મનની વ્યગ્રતા મટે છે અને તે એકાગ્ર થઇ શકે છે. આ પ્રમાણે જેમ જેમ હૃદયમાં એકાગ્ર થઇ સ્થિર થવાનો અભ્યાસ વધતો જાય છે તેમ તેમ આપણામા સંકલ્પશક્તિ યાને આકર્ષણશક્તિનો પ્રકાશ થતો જાય છે

દીર્ઘ શ્વાસ પ્રશ્વાસની ક્રિયા કાંઇક પ્રાણાયામને મળતી છે. જે પ્રાણાયામને સાધી શકતા નથી તેમને માટે દીર્ઘ શ્વાસપ્રશ્વાસની ક્રિયા શરૂઆતમા લાભ કરનારી છે મનને એકાગ્ર કરવા માટે પ્રથમ શાંત થવુ, વિચારો ન કરવા અને ધીમેથી શ્વાસ છેક નાભી સુધી જાય તેવી રીતે લેવો, શ્વાસ લીધા પછી અકળામણુ ન થાય ત્યાં સુધી તેને રોકી રાખવો અને પછી ધીમે ધીમે બહાર કહાડો. મોંને આ વખતે બધ રાખવુ, માત્ર બે નસકોરા દ્વારા જ શ્વાસ લેવો અને કહાડવો આવી રીતે દીર્ઘ શ્વાસ લેવો, રોકવો અને ધીમે

ધીમે બહાર કાઢવો. તેમાં ધીમે ધીમે શ્વાસને રોકવાના વખતનો વધારો કરતા રહેવું. આથી મન શુદ્ધ થાય છે. વિચારો આડા અવળા ન જાવતાં એકાદ વિષયમા એકાગ્ર થાય છે. શ્વાસ લેતી વખતે સાધારણ રીતે તમારા મગજના પ્રત્યેક અણુમાં 'પ્રેમ' નું ચિન્તન કરો. પ્રેમ ઇશ્વરની સાથે કેવા ભાવનો સંબંધ છે, અને એ પ્રકારે પરમાત્માની સાથે તમારો તે શી રીતે સંબંધ કરાવે છે તેનો વિચાર એક શબ્દના જાપની સાથે કર્યા કરો. આ વખતે સાધકોને પોતાના સદ્ગુરુએ આપેલા મત્રનો જાપ કરવાનો હોય છે. તે મત્રના અર્થમાં વૃત્તિને તન્મય કરવાની હોય છે. સદ્ગુરુ ન મળ્યા હોય તો બ્રાહ્મણે ગાયત્રીનો જાપ અને તેના અર્થમા વૃત્તિને એકાગ્ર કરવી જોઇએ, અને અન્ય વર્ણવાળાએ પરમાત્માના નામનો જાપ કરવો. આ જાપની સાથે તેના અર્થ અને ભાવમાં વૃત્તિને એકાગ્ર કરવી જોઇએ.

આજે આપણે જગતમાં ઘણા માણસોને ઇશ્વર પૂજન, દર્શન અને અર્ચન કરતા જોઇએ છીએ, ઘણા સવારમા ઉઠીને દેવ દર્શને જતા જોવામાં આવે છે, ઘણાને સવારમાં ઉઠી સ્નાનાદિકથી પરવારી સધ્યાદિ ષટકર્મ કરતા જોઇએ છીએ. આપણે જો ડાકોર જઇએ છીએ તો ત્યા પુનમ વિગેરેના મેળામાં હજારો માણસો ડાકોરમાં શ્રી રણછોડરાયજીનાં દર્શન કરવા આવેલા જણાય છે. હજારો માણસોની ગીરદીમાં ધક્કા મુક્કી ખાતા સૌએ મન્દિરમાં જઇ શ્રી રણછોડજીનાં દર્શન કરે છે, સ્વામીનારાયણના મંદિરે જોઇશું તો સેંકડો ભાવિકો તેમના દર્શન કરવા દરરોજ આવે છે ને જાય છે, ગોસાંઇજીના મદીરે જોઇશું તો ત્યા પણ સવારમા ઉઠી ઘણાં સ્ત્રી પુરુષો દર્શન કરવા આવે છે ને જાય છે. તે રણછોડજીના કે ગોસાંઇજીના મંદિરમાં નિરક્ષણ કરનારને સેંકડો સ્ત્રીઓ સવારમાં રણછોડજીનાં કે નરનારાયણનાં દર્શન કરવા આવતી જણાય છે. આવી જ રીતે ઘણાં સ્ત્રી પુરુષો સવારમાં ઉઠી સ્નાનાદિકથી પરવારી પોતાના ઇષ્ટ દેવની ઉપાસના કરવા મડી પડે છે, કોઇ ગીતાનો પાઠ કરે છે તો કોઇ રૂદ્રિ કરે છે, કોઇ ચંડી પાઠ કરે છે. તો કોઇ હનુમાનજીના જાપ જપે છે, કોઇ સન્ધ્યા કરે છે, તો કોઇ જાપ જપે છે આવી રીતે આપણે જગતમા હજારો ને લાખો માણસોને પરમાત્મામા શ્રદ્ધાવાળા અને પોતાના ઇષ્ટદેવની ઉપાસના કરવામાં તલ્લિન થએલા જોઇએ છીએ; છતાં પણ તેમાથી હજારે એકને પણ ફળસિદ્ધિ થએલી જણાતી નથી તેનું કારણ શું? ઘણા માણસો નાનપણથી તે ધોળાં થતા સુધી સન્ધ્યા, જપ, ચંડીપાઠ કે એવી જ બીજી ઉપાસના રોજ કલાક કલાક કે બબ્બે કલાક કર્યા કરે છે છતા "ઘાચીનો બળદ ઠેરનો ઠેર" એની માફક જેવા હોય છે તેવા ને તેવાજ હોય છે. તેમનામાં ઉપાસનાનું બળ, સંકલ્પશક્તિ કે દૈવીબળ કાંઇ પણ જણાતું નથી તેનું કારણ શું? શું ક્રિયા ખોટી કે ક્રિયા કરનાર ખોટા? દેવ ખોટા કે દર્શન કરનારા ખોટા? આ પ્રમાણે જ્યારે ઘણો વખત ગુમાવ્યા છતા તેમનામા જે બળ પ્રાપ્ત થવું જોઇએ તે બળ પ્રાપ્ત થયેલું કેમ જણાતું નથી? આ પ્રશ્નોનો જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણને જણાય છે કે દેવ ખોટા નથી, ક્રિયા ખોટી નથી, મંત્રો ખોટા નથી, પરંતુ તેના ઉપાસકોની ઉપાસના કરાવનારી અથા ફળ આપનારી નથી. રહસ્ય વગર, રહસ્યના અર્થમા તલ્લીન થઇ વૃત્તિને એકાગ્ર કર્યા વગર, મંત્ર, જપ, અને દેવના રહસ્ય અને અર્થમાં વૃત્તિને તન્મયતા કર્યા વગર કરેલી ક્રિયા ફળ આપનારી થતી નથી. કોઇપણ મત્ર તેના અર્થ અને અર્થના સ્વરુપ ગુણમા જ્યાં સુધી આપણી વૃત્તિ એકાગ્ર થતી નથી ત્યા સુધી ફળ આપી શકતા નથી કોઇ પણ દેવ, તેના સ્વરૂપ, ધર્મ અને ગુણ જ્યા સુધી આપણી વૃત્તિની સાથે સલગ્ન થતા નથી ત્યાં સુધી તેના દર્શનથી થતા ફળને આપી શકતા નથી. અને એથી જ જો આપણે આ પ્રમાણે કરેલી ઉપાસનાની યથાર્થ સિદ્ધિને અનુભવવી હોય તો તે ઉપાસના વિધિ પૂર્વક, અર્થ અને અર્થના રહસ્યમા વૃત્તિને એકાગ્ર કરી, તેની સાથે વિચાર અને આચારને સલગ્ન કરીને કરવી જોઇએ.

વ્યવહારનું કોઇ પણ સાધારણ કામ કરવું હોય છે તો તે પણ શાંતચિત્તે કર્યા વગર બરોબર થતું નથી તો પરમાર્થનું અત્યુત્તમ કાર્ય એમ

બહાર જીવ ભટકતો હોય અને ઉંચા છવે સાધ-વામાં આવે તે સિદ્ધ કેવી રીતે થઈ શકે ? સન્ધ્યા કે જપાદિ ક્રિયા કરતી વખતે મોઢે ખડખડાટ કરી જપ જપાતા હોય કે પાઠ ભણાતો હોય અને વૃત્તિ વેપારમા કે નોકરીમા ભમતી હોય, દેવનાં દર્શને જતી વખતે અને દર્શન કરતી વખતે, ઘેર છોકરાં રડતા હશે, દાળ ચોટી જશે કે બિલાડું કંઇ ઢોળી નાંખશે એવા વિચારમા મન ભટકતું હોય તો પછી તે દેવનાં દર્શન ફળ શુ આપી શકશે ? કોઇ પણ ક્રિયા વ્યગ્રચિત્તે, તેમાં મનને પરોવ્યા વગર અને તેના અર્થ અને રહસ્યમા મનને એકાગ્ર કરી વૃત્તિની તન્મયતા થયા સિવાય કરવામા આવે છે તે ફળને આપી શકતી નથી આપણે ગાયત્રીનો જપ કરનારને પૂછીશું કે ભાઇ ગાયત્રી એટલે શુ ? તેનું સ્વરૂપ કેવુ છે ? તો તે શો જવાબ આપી શકશે ? ગીતાનો પાઠ કરનારને પરમાત્માના ગુણ સામર્થ્ય માટે પ્રશ્ને પૂછીશું તો તે શું બતાવી શકશે ? રૂદ્રિનો પાઠ કરનારને સદા શિવના સ્વરૂપ અને સામર્થ્ય માટે પ્રશ્ન પૂછીશુ તો તે શુ જવાબ આપી શકશે ? અને એવી જ રીતે ચંડીપાઠનું રોજ સેવન કરનારને ચંડીના યથાર્થ રહસ્ય માટે પ્રશ્ન પૂછીશું તો તે શુ કહી શકશે ? તમામ એટલુ જ કહેશે કે—"આ પાઠ રોજ કરવાથી આ ફળ મળે" એવુ હું જાણુ છુ તેથી હું તે રોજ કરૂં છુ રહસ્ય કે અર્થ બર્થ કંઇ જાણતો નથી આવી રીતે વગર સમજ્યે પોપટની માફક પાના વાચી જવાથી ફળ મળતું હોય તો અત્યાર એ કરો તો શું પણ હજારો ઉપાસકો મહાપુરુષો થયા હોત, પણ તેમ નથી. જ્યા સુધી ઉપાસ્યમા વૃત્તિ એકાગ્ર થઇ નથી ત્યાં સુધી ઉપાસક તેની ઉપાસનાનું ફળ મેળવી શકતો નથી અને તે ઉપાસના કરવામા ગાળેલો સમય નકામો ગુમાવે છે

આ પ્રમાણે હજારો અને લાખો માણસોને પોતપોતાના ઉપાસકોની ઉપાસના, પૂજા, દર્શન અને અર્ચન કરવા છતાં પણ જ્યારે ફળ સિદ્ધિ થતી નથી ત્યારે અર્થનો અનર્થ સમજનારા અને મનાવનારા આર્ય સમાજીસ્ટો જેવા મૂર્તિને નિંદે છે, મૂર્તિપૂજાને વગોવે છે. અને મિથ્યા દેવનાં દર્શન કરવાથી કંઇ ફળ મળતું નથી એમ કહી લોકોને જુદા ભરમાવી ' અતો ભ્રષ્ટ તતો ભ્રષ્ટ ' બનાવે છે

મૂર્તિપૂજા ફળને આપનારી છે, પણ તેના યથાર્થ રહસ્યને સમજી, અને તે રહસ્યના અર્થમાં વૃત્તિને એકાગ્ર કરી જ્યારે તેની ઉપાસના કરવામા આવે છે ત્યારે તે ફળ આપી શકે કે આજકાલ ઘણા માણસો ઉપલક દર્શન કરે છે અને પછી પોતપોતાને કામે વળગી જાય છે. માત્ર દિનસમાં બે વખત, રણછોડજીના, માતાનાં કે મહાદેવનાં દર્શન કરવા એટલું જ. પણ તેમ નહિ, દર્શન કરવાં એટલે દેવનાં દર્શન થતાં જ આપણા આત્મસામર્થ્યનો ઉભરો આવે, તે દેવના દૈવીબળનો આપણામાં આવિર્ભાવ થાય, તે દેવના જ્ઞાન, સર્વ પર પ્રેમના અને સામર્થ્યના ગુણોમાં આપણું મન તલ્લિન થાય ત્યારે જ મૂર્તિના દર્શન કર્યાં પરમાણ સમજવાં.

આ પ્રમાણે જો આપણે અધ્યાત્મબળને મેળવવુ હોય, આત્મસામર્થ્યની ઝાંખી કરવી હોય તો હમેશા કલાક બે કલાક કે જે જે વખતે જેટલો જેટલો વખત મળે તે વખતે આપણી વૃત્તિને આપણા હૃદયપ્રતિ વાળી એકાગ્ર કરવાની ટેવ રાખવી જોઇએ. આમ વૃત્તિને હૃદમંદિર તરફ વાળતાં ત્યાં સર્વ સામર્થ્ય સંપન્ન, સતસ્વરૂપ, ચિદાત્મા વિલાસી રહેલા છે તેમની સાથે, તેમના ગુણો અને સામર્થ્યોમાં મનને તલ્લિન કરી રાખવું જોઇએ, આ વખતે ત્યા પરમાત્માનું કોઇ પણ પ્રકારનું સ્વરૂપ કલ્પ્યા વગર છુટકો નથી. જ્યા સુધી હૃદમંદિરમાં આપણે પરમાત્માના સ્વરૂપ કલ્પી શકતા નથી ત્યા સુધી તેમના ગુણ અને સામર્થ્યમાં આપણી વૃત્તિ એકાગ્ર થઇ શકતી નથી આ વખતે ત્યા પોતપોતાના ઉપાસ્ય દેવનું સ્વરૂપ કલ્પવુ. શ્રી રણછોડરાયના ઉપાસકે પરમાત્મા રૂપે ત્યા રણછોડજીનું, માતાના ઉપાસકે જગદંબાનું, શીવના ઉપાસકે શિવનુ, ઇશુના ઉપાસકે ઇશુનું, મહમ્મદ પેગમ્બરના ઉપાસકે મહમ્મદ પેગમ્બરનું, જૈનોએ મહાવીર સ્વામીનુ અને સદ્ગુરુના ઉપાસકે પોતાના સદ્ગુરુનુ સ્વરૂપ પોતાના હૃદયમાં કલ્પવુ. આ વખતે તે મૂર્તિ પત્થરની અને અમુક દેવળમાં જ બેસાડેલી છે એવી કલ્પના ન કરતાં માત્ર તે સામર્થ્ય સંપન્ન તેજોમય, દૈવિબળના સાગર-

રૂપ, પ્રેમ, શાંતિ અને આનંદરૂપ સર્વત્ર વિલસી રહેલ છે એવી મહાન કલ્પના કરવી. આ પ્રમાણે પોતાના ઇષ્ટદેવની હૃદયમાં કલ્પના કરી તેમના સામર્થ્ય અને ગુણનું ધ્યાન ધરી, આપણા મંત્ર કે પાઠના અર્થ અને રહસ્યમાં વૃત્તિને એકાગ્ર કરી તે ઇષ્ટદેવની સાથે સંલગ્ન કરી ત્યાં શાંતચિત્તે અમુક વખત જ્યાં સુધી છાતીને ગભરામણ કે અકળામણ થાય નહિ ત્યાં સુધી સ્થિર રહેવું આ વખતે પોતાનામાં પોતાના ઇષ્ટદેવના ગુણો અને સામર્થ્યોનો પ્રવેશ થાય છે, પોતે તે સ્વરૂપ જ છીએ એવી કલ્પના કરવી. આનું નામ ખરી ઉપાસના અને ખરા દર્શન છે. આ ક્રિયાજ યથાર્થ ફળને આપનારી છે, અને આપણામાં દૈવિબળને ભરનારી છે.

સન્ધ્યા કરતી વખતે પ્રથમ પ્રાણાયામથી મનને સ્થિર કરવાનું વિધાન કરેલું છે આ પ્રમાણે સંન્ધ્યામાં મનને અને શરીરને પવિત્ર કરનારી ક્રિયાઓ કરી શરીર સ્વસ્થ કરી, મનને હૃદયમાં એકાગ્ર કરી, સૂર્યને અર્ધ્ય આપી છેવટે ઉપાસના અને ગાયત્રી જપનું વિધાન છે આ જપ જો ઇષ્ટની સાથે અભેદ થઇ, તેમની સાથે તન્મય બની, તેના અર્થ અને ઇષ્ટ દેવતાની સાથે સંલગ્ન બની જપવામાં આવે છે તો તે યથાર્થ ફળને આપી શકે છે

પ્રાણાયામની ક્રિયા ન આવડતી હોય તેમણે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે દીર્ઘ શ્વાસ પ્રશ્વાસથી મનને હૃદયમાં સ્થિર કરી પછી ત્યાં પોતાના ઇષ્ટદેવની મૂર્ત્તિની કલ્પના કરી તેમાં મંત્રના અર્થની તન્મયતા સાધવી જો કોઇ મંત્ર ન આવડતો હોય તોજ પરમાત્મા પ્રેમમય છે, પરમાત્મા આનંદમય છે, શાંત છે, દિવ્ય તેજોમય છે, એવી કોઇ કલ્પના કરી તેની સાથે વૃત્તિને એકાગ્ર કરવી. પરમાત્મા પ્રેમ સ્વરુપ છે, તે જાપની સાથે હું પરમાત્મમય છું, હું પ્રેમમય છું, હું આનંદમય છું, મારામાં દિવ્યબળ પ્રાપ્ત થાય છે, મારો આજે શરીરમાં દેવત્વને પ્રત્યક્ષ કરવાનો સંકલ્પ ફળીભૂત થાય છે, ઇષ્ટ દેવના ગુણો અને સામર્થ્યોનો મારામાં આવિર્ભાવ થતો હું જોઉં છું." આ પ્રકારના શુભ ભાવનામય જાપ શ્વાસને હૃદયમાં ભરતી વખતે, ત્યાં શ્વાસને રોકી સ્થિર ચિત્તે એકાગ્ર થઇ કર્યા કરવા. આ પ્રમાણે પાંચ દસ મિનીટ શ્વાસ લેવો, રોકવો અને બહાર કાઢવો તે વખતે આપણા હૃદયમાં આ જાપના અર્થમાં મનને તલ્લિન કરતા રહો. 'પ્રેમ,' 'પ્રજ્ઞા,' 'જીવન,' 'દેવત્વ' તેમાંથી કોઇ એક ગુણનો નિશ્ચય કરી તેનો જાપ મનની એકાગ્રતા સાથે કરવો. અને તેના અર્થનો વિકાસ કરી જ્યાં સુધી તે સ્વભાવ સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી નિરંતર તમારા આત્માની સાથે એકાગ્ર થઇ તે જાપને જપ્યા કરવા, આવી રીતે તમારે તમારા ઉપાસ્યમાં તન્મય થઇ જતાં શીખવું અને જેમ જેમ તમારી એકાગ્રતા વધતી જશે તેમ તેમ તમારા ઉપાસ્યના સામર્થ્યને તમે તમારામાં અનુભવતા જશો.

મનને એકાગ્ર કરવાની ઉપર બતાવેલી રીતનો ચાલુ ઉપયોગ કરવાથી જેમ જેમ એકાગ્રતા સ્વભાવ સિદ્ધ થતી જશે તેમ તેમ આપણામાં રહેલી શક્તિ યાને દૈવીબળ આપણામાં પ્રકટ અનુભવવામાં આવશે. આપણા શાસ્ત્રોમાં પ્રાણાયામ, ધારણા, ધ્યાન અંતે સમાધિ અવસ્થાનું જે વિધાન છે તેજ આ ક્રિયાનું અધિક બળવત્તર સ્વરૂપ છે. હૃદયમાં અંતરાત્મા સાથે જેમ જેમ આપણે વધુ સંલગ્ન થતા જઇએ છીએ તેમ તેમ સમાધિસ્થ દશાને પ્રાપ્ત કરતા જઇએ છીએ. આપણે માત્ર વાંચી જવાથી આ ફળને મેળવી શકતા નથી પણ નિત્ય થોડો થોડો એકાગ્રતા સાધવાનો અભ્યાસ સાધવાથી, આ ફળને પ્રકટ અનુભવી શકીએ છીએ.

એકાગ્રતા વધતાં અંતરાત્માનો દિવ્યસ્વર આપણને સંભળાય છે. કોઇ વિષયને માટે અંતરાત્માની સલાહ લેવા માટે સ્થિર થઇ મનને હૃદયાત્મામાં એકાગ્ર કરી પોતાની શંકાનું સમાધાન મેળવવા શાંત થઇ રાહ જોવી થોડી જ વારમાં તમારે શું કરવું તે માટેનો ખુલાસો તમને અંતરાત્મામાંથી મળશે. એકદમ અંતરાત્માનો સ્વર ન સંભળાય તો ગભરાવું નહિ, સ્થિર ચિત્તે વારંવાર પ્રેર્યત્ન કરો. જેમ જેમ તમે વિચારને સ્થિર કરતા જશો તેમ તેમ તમારો આ પ્રયત્ન સફળ થતો જશે.

આ ક્રિયા વધુ અભ્યાસ થતા સ્વભાવ સિદ્ધ થઇ જશે. અને તે પછી તમે તમારા મગજની જ્ઞાનેદ્રિયો ઉપર સ્વેચ્છાનુસાર કાબુ મેળવી શકશો

તમારી ઇચ્છાનુસાર વિચારને રોકી શકશો, કોઇ એકજ વિષયમાં વિચારના બળને પરોવી શકશો, અને કોઇ પણ કાર્ય કરવામાં તમારામાં અપૂર્વ બળ અને ઉત્સાહ આવેલો તમને જણાશે.

આ પ્રમાણેની ક્રિયા સ્વભાવસિદ્ધ થતાં અંતરાત્માના બળનો તમને અનુભવ થશે અને તે પછી તમારા મનમાં જે કાંઇ સિદ્ધ કરવાનો સંકલ્પ થશે તે વસ્તુ તમારા તરફ આકર્ષાઇ આવશે એકાગ્રતાપૂર્વક કરેલો સંકલ્પ મિથ્યા થતો નથી, પણ આ સંકલ્પશક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે મનુષ્યે પ્રથમ પોતાના અંતરાત્મા સાથે મનની એકાગ્રતા સાધી ત્યાં સ્થિર થતાં શીખવું જોઇએ.

આ પ્રમાણે દૈવીબળ અને સંકલ્પશક્તિની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતાં મનુષ્ય વ્યવહાર અને પરમાર્થ સર્વોત્તમપણે સાધી શકે છે જો તમને કોઈપણ વસ્તુની જરૂર હોય, તમારી સ્થિતિ ઉન્નતિના રૂપમાં બદલવી હોય અને આ વિશ્વમાં મહાન ગણાતાં સુખોને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો જરૂર આ માર્ગે પ્રયાણ કરી તમારા અંતરાત્માની સાથે સંલગ્ન થવા યત્ન કરો. અને દિવ્ય બળને મેળવો એજ શુભેચ્છા છે.

શ્રી કૃષ્ણ જન્મ.

(અનુસંધાન—ગતાંક પૃષ્ટ ૩૬૧ થી.)

[અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઇ સંઘવી]

સંસારમાં શ્રી કૃષ્ણનું ચરિત્ર સૌથી વધારે આકર્ષણીય છે સત્રાજિતની સૂર્ય–મણિ માટે કૃષ્ણને કલંક લાગ્યું હતું, અને દરેક કુટુંબી જનોએ કૃષ્ણ તરફ સન્દેહની દ્રષ્ટિથી જોયુ હતુ, વળી તેમના વડિલ પ્રિયબન્ધુ બલરામ પણ તેમનાથી રીસાઇ દ્વારકા છોડી ગયા હતા પરંતુ સત્ય કદી અસત્ય થતું નથી, અને પૂર્ણ તપાસ કર્યા સિવાય કલંકનું નામ સાંભળી કોઇને પણ એકદમ ગભરાવી દેવાથી કાંઇ વળતું નથી

શ્રી શુક્રાચાર્યજી કહી ગયેલ છે કે, ' न कूटनीतिरभवत् श्रीकृष्णसदृशः पुरा।' અર્થાત્ શ્રી કૃષ્ણની માફક નીતિમાં ચતુર કોઈ થયેલ નથી.

अस्यां हि समितौ राज्ञामेकमप्याजितं युवि ।
न पश्यामि महिपालं सात्वती पुत्र तेजसा ॥

રાજસૂયમાં એકત્ર થએલ રાજાઓ પ્રત્યે શ્રી ભીષ્મ પિતામહે કહ્યું હતુ કે, હું તમારામાંના કોઇને પણ એવો જોતો નથી કે જેનો શ્રી કૃષ્ણના તેજે વિજય ન કર્યો હોય. સર્વ અસ્ત્રોમાં શ્રેષ્ટ તેમનું સુદર્શનચક્ર, દ્વારિકા જઇ જ્યારે અશ્વત્થામાએ માગ્યું હતું, ત્યારે તેમણે આપતાં આપ્યા છતાં તે ચક્રને અશ્વત્થામા જમીન પરથી ઉંચુ કરી શક્યા નહોતા, અને કહ્યું કે, " હે કૃષ્ણ! તમારા અસ્ત્રને તમારા મિત્ર અર્જુન, બન્ધુ બલરામ, અને પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન આદિ કોઇએ પણ કદી માગેલ નહિ, એ આપની વાત હું સત્ય માનતો હતો, પરંતુ, તે લઈ હું આપની સાથે લડાઇ કરી અજેય થાઉં એવી મારી ઇચ્છા હતી. તમારા સિવાય મારે બીજા કોઇનો ભય નથી " મહાભારતના સંગ્રામમાં કૌરવોના માત્ર એક આધાર રૂપ કર્ણે, અર્જુનને મારવાના પ્રણને અળગ રાખી કૃષ્ણનાજ વધને માટે ઇન્દ્રની આપેલ શક્તિનો પ્રયોગ કરવાનું વિચાર્યું હતુ, અને દેવવ્રત ભીષ્મે તેમની શસ્ત્ર ગ્રહણની અનિ-

જ્ઞાનો ભંગ કરી દેવામાં જ પોતાના પૌરૂષનું લક્ષ્ય સ્થિર કર્યું હતું

જ્યાં સંસારમાં તેઓ નીતિમા, વીરતામા, બુદ્ધિમાં અને બળમા અગ્રગણ્ય હતા, ત્યા તેમની વિદ્યા અને સદાચાર પણ નિરાળાજ હતા, રાજસૂયના વખતે જ્યારે સમસ્ત ભારતના રાજાઓ ઇન્દ્રપ્રસ્થમા એકત્ર થયા હતા, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ પણ પોતાને માટે નિયુક્ત થવામાં શરમાયા નહિ, એટલુંજ નહિ પણ પોતે જાતે જ તેમને નિયુક્ત કર્યા અર્ઘ્ય વખતે કુરૂવૃદ્ધ ભીષ્મ પિતામહે તેમનું વર્ણન આ પ્રમાણે કરેલું —

'બ્રાહ્મણોમાં જ્ઞાનથી અને ક્ષત્રિઓમા બળથી બડાઇ થાય છે. ગોવિન્દની પૂજાનાં બન્ને કારણ ઉપસ્થિત છે.'

શ્રી કૃષ્ણ સગીત-વિદ્યામાં નિપુણ હતા. અને તેમને મુરલી-મનોહર પણ કહેતા. તેઓ રાસ વિદ્યામા પણ કુશળ હતા. તેમનો નટવર વેષ મનોહર છે. તેઓ કવિતામા અદ્વિતીય હતા. તેમણે તેમની બાલ્યાવસ્થા, જગલી જનાવરોને મારી, નાગોને નાથી, પહાડોને હઠાવી, વૃન્દાવનની આનન્દમય ભૂમિમાં પસાર કરી હતી. સર્વ સ્ત્રી-પુરૂષો તેમના પર મુગ્ધ બની ગયાં હતા.

બાલ્યાવસ્થા પસાર કર્યા બાદ શ્રી કૃષ્ણે પોતાના કૌશલ અને પરાક્રમથી અત્યાચારી કંસનો નાશ કર્યો, ભોજ વંશના જૂના રાજા ઉગ્રસેનને ફરી સિંહાસન પર બેસાડયા, મગધરાજ જરાસન્ધને વારંવાર હરાવ્યો, અને છેવટે સમુદ્ર કિનારા પર જઈ નવી દ્વારિકાપુરી બનાવી. દ્વારિકાવડે શ્રી કૃષ્ણનો પ્રભાવ ભારતવર્ષમાં ફેલાયો.

ભારતવર્ષમા તે વખતે ચોતરફ ઉદ્ધત રાજાઓનું જોર હતું. તેમની ઉદ્ધત સેના ક્ષત્રીયત્વની સાચી શિક્ષાને અને સાચા ધર્મને ક્યારની તિલાંજલી આપી ચુકી હતી દેશ રસાતલ થઇ ગયો હતો. એ વખતે શ્રીકૃષ્ણે પ્રથમ અનાર્યો પર આક્રમણ કર્યું. તેમનામાં ઉત્તરમા નરક અને દક્ષિણમા બાણ એ બન્ને તે વખતે વધારે બળવાન હતા શ્રી કૃષ્ણે ઉત્તરમા જઇ નરકનો તેના દેશ પ્રાગ્જ્યોતિષમાં વધ કર્યો. ફરી દક્ષિણમાં જઇ બાણને હરાવી તેની કન્યા ઉષાનો અનિરુદ્ધ સાથે વિવાહ કર્યો. તેના પુત્ર પ્રદ્યુમ્નનો વિવાહ પણ માયાવતી સાથે થયો હતો, જે અનાર્ય અસુર શમ્બરનાજ અધિકૃત દેશમાં પ્રકટ થઇ હતી. શમ્બરનો પ્રદ્યુમ્ને પોતે નાશ કર્યો હતો. શામ્બરી માયા હજી સુધી પ્રસિદ્ધ છે

પરંતુ ક્રૂર અનાર્યોનું બળ આ વખતે બહુજ ક્ષીણ થઈ ગયુ હતું દેશને તે વખતે અનાર્ય પ્રકૃતિવાળા આર્ય રાજાઓનોજ ડર હતો. નરક રાજાએ હજારો કન્યાઓને પોતાના કિલ્લામાં કેદ કરી હતી, (કૃષ્ણે સોલહજાર કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યાની વાત મહાભારતમા મળતી નથી) પરંતુ જરાસન્ધ કે જે મગધનો ચંદ્રવશી રાજા હતો, તેણે છયાસી રાજાઓને છતી પહાડની ગુફામાં કેદ કરી રાખ્યા હતા. જરાસન્ધ બ્રાહ્મણોનો મોટો ભક્ત હતો. જરાસન્ધના ડરથી બીજા સર્વ રાજાઓ કપતા હતા જેમ શરીરની અદર તમામ અશુદ્ધ રૂધિર એકઠું થઇ એક ગુમડુ નીકળી આવે તેમ દરેક દુષ્ટ લોકોનો અગ્રેસર શિશુપાળ હતો. હિરણ્યકશિપુ દૈત્ય હતા. રાવણ વેદનો ટીકાકાર અને બ્રાહ્મણનો પુત્ર હતો. પણ સંસર્ગ દોષથી રાક્ષસ બની મનુષ્ય-સમાજથી પતિત થઇ ગયો હતો. પરંતુ શિશુપાળ તો મનુષ્ય હતા વળી નહિ રાક્ષસ, નહિ દૈત્ય, મનુષ્ય પણ નહિ, કૃષ્ણના સબધી, વસુદેવની બહેનના દીકરા, ચેદિયોના શાસક, અને માહિષ્મતીના મહારાજા હતા તેણે જે ષડ્યન્ત્ર રચ્યો હતો તેમાં ભારત વર્ષ અત્યાચારના અથાગ સાગરમા અનન્તકાળને માટે ડુબી જાત તેના પ્રયત્નથી પૌંડ્રક, ભગદત્ત, દન્તવક્ર, રૂકમ આદિ અનેક રાજાઓ જરાસન્ધના પક્ષમા આવી ગયા હતા, અને તેને ભારતના અધીશ્વર માનવામાં સંકોચ કરવા લાગ્યા નહિ. ત્યા સુધી કે, સ્વયં રૂક્મિણીના પીતા, શ્રી કૃષ્ણના શ્વસુર, વિદર્ભ એવા મોટા રાજ્યના અધિષ્ટાતા, મહારાજ ભીષ્મક પણ જરાસન્ધને મળી ગયા હતા એવી અવસ્થામાં શ્રી કૃષ્ણને કદાચ ભારતનો ઉદ્ધાર કરવો હોત, તો તે પણ થઇ શકત. તેમણે ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરને રાજસૂય યજ્ઞ કરવાનો ઉપદેશ કરી ભીમ દ્વારા જરાસન્ધનો કૌશલથી નાશ કરાવ્યો અને શિશુપાલના સર્વ અપરાધ ક્ષમા કરવાની સાથે પોતાની પ્રકૃતિની પ્રેરણાથી

તે પોતે તેમની તેજોગ્નિમાં પતંગની માફક કૂદી પડ્યા. પછી જ્યારે શ્રી કૃષ્ણે જોયું કે, કૌરવ કોઇ રીતે સુધરવાના નથી, અને તેઓ પ્રથમ દરજ્જાના અધર્મી અને દુરાચારી છે, જેના પ્રચંડ પાપ પૂર્ણ પ્રતાપ આગળ ભીષ્મ અને દ્રોણ જેવા મોટા મોટા વિશ્વ વિજયી સરદારોને, અને વિદુર અને સંજય જેવા મોટા મોટા રાજનીતિ-વિશારદ રાજ્યકુશળ મહામંત્રિઓને, ભરી સભામાં માથું નમાવી ચુપચાપ શકુનિનું કપટ-દ્યૂત અને દ્રૌપદીના વસ્ત્ર હરણનું દારૂણ દૃશ્ય પરવશ બની જોવું પડ્યું હતું, તો તેમણે મહાભારતના યુદ્ધને પણ રોકવું પસંદ ન કર્યું. શ્રી કૃષ્ણે દેશના કલ્યાણ માટે દરેક પક્ષપાત છોડી દઇ જે પ્રમાણે પાંડવોથી કૌરવોનો વધ કરાવ્યો હતો, તે પ્રમાણે પોતાના ઉદ્દંડ કુટુંબનો પોતે નાશ કર્યો હતો ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરના રાજ્ય માર્ગમાં દેશ-હિતમાં આવે તેની કોઈ અડચણ રહેવા ન દીધી પૃથ્વી પર કલિ-કાલ આવવાનો હતો જેથી શ્રી કૃષ્ણે જૂની મધળી ખટપટોને દૂર કરી, દૂષિત રૂધિરને રૂધિરનીજ ધારા દ્વારા વહેવડાવી, મનુષ્યને ફરી એવો અવસર આપ્યો કે તેઓ સુધરે, અને કલિના ફંદમાં ન ફસાય. આ અવસરનો પુરો લાભ નહિ લેવાનો દોષ, શિથિલતા અને માનસિક દુર્બળતાથી અધોગતિ પ્રાપ્ત થવાનો દોષ, શ્રી કૃષ્ણ પર નહિ, પણ મનુષ્ય-માત્ર પર મૂકવો જોઇએ

કહેવાય છે કે, મહાભારત કરી શ્રી કૃષ્ણે ભારતવર્ષના પૌરૂષનો નાશ કર્યો, અને તેની સ્વાધીનતાનો લોપ કરી દીધો, એ બિલકૂલ યોગ્ય નથી જ્યારે પરશુરામે એકત્રીસ વખત ખોળી ખોળીને ક્ષત્રિઓને માર્યા હતા, ત્યારે પણ ક્ષત્રિઓનો લોપ થયો નહોતો. ઘણાં કૂળમાં ઘણાં બાળકો બચી ગયા હતા. જેના નામ પૂર્ણ રૂપથી મહાભારતમાંથી મળી આવશે. મહાભારતનું અશ્વમેધ પર્વ વાંચવાથી જણાશે કે, મહાભારત પછી પણ અનેક ક્ષત્રિય રાજાઓ વિદ્યમાન હતા મહારાજા યુધિષ્ઠિરે અર્જુનને માફ આજ્ઞા આપી દીધી હતી કે, જે કોઇ મહાભારતમાં ભગી ગયા હોય, તેના કોઇપણ સંબંધીને હવે તું મારીશ નહિ મહાભારત પછી ક્ષત્રિઓનો લોપ ન થયો, પણ થોડા વખત સુધી નિર્બળતા તો અવશ્ય રહી.

ગીતા સંસાર સાહિત્યમાં એક અપૂર્વ પુસ્તક છે. પરંતુ ગીતા સ્વયં કહેવામાં આવે છે, તે અદ્વિતીય છે અને તેથી અમર છે.

ધર્મક્ષેત્ર કુરૂક્ષેત્રમાં એકત્ર લડવાને માટે તૈયાર શસ્ત્ર ઉઠાવેલ કૌરવો અને પાંડવોની અગાર અક્ષૌહિણિઓની વચ્ચે ફક્ત એક રથ ઉભો છે તે રથ અર્જુનનો છે. અર્જુનની અવસ્થા એ પ્રત્યેક મનુષ્યની અવસ્થા છે. મનુષ્યના જીવનક્ષેત્રમાં અનેક ઠેકાણે મુશ્કેલીઓ આવી પડે છે. એક ધર્મમાં આમ નહિ કરો અને બીજામાં આમ અવશ્ય કરો એમ કહે છે. ત્યારે મનુષ્ય નિરાશ થઇ જાય છે, પણ ગીતામાં પ્રત્યક્ષ જવાબ છે.

ગીતાનું જ્ઞાન અનન્ત છે. તે પર ભારતવર્ષના મોટા મોટા વિદ્વાનોએ ટીકાઓ લખેલ છે; તે વિના શ્રીકૃષ્ણના જીવનના ઉદ્દેશનેજ નિષ્ફળ સમજવો જોઇએ. જેથી અહિ તેનો થોડો ઘણો સારાંશ જણાવવો આવશ્યક છે

ભગવાને કહેલું છે કે, મનુષ્યે નકામો શોચ ન કરવો જોઇએ. દુ:ખ અને ક્લેશ તેને જરા પણ વ્યાપ્ત ન થાય અને કદી મૃત્યુ ન આવે તો શોચ શાનો! મનુષ્યના આત્માનો કદી નાશ થતો નથી. તેનું જીવન અનન્ત છે દેખાવ તરીકે મનુષ્ય સંસારમાં મરણ પામે છે, પરંતુ ખરી રીતે તો તે જીવતો રહે છે. મનુષ્યે મૂળ અવસ્થામાં હમેશાં રહેવાનું સમજવું જોઇએ આ સંસારી જીવનનેજ પોતાનું મૂળ જીવન ન માની બેસવું. પ્રશ્ન એ છે કે, તે મૂળ સાચા જીવનને મનુષ્ય કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે! અને જોવું જોઇએ કે, તે સાચું જીવન આ સંસારનું જૂઠું જીવન કેમ થઇ જાય છે? શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે, તે માયાના કારણથી થાય છે. માયા કેમ પેદા થાય? કોઇપણ મનુષ્ય કર્મ કરે છે, તેનું ફળ મળે છે, અને તે ફળને તે ભોગવે છે સુખ દુ:ખ જે કાંઇ હોય તે તેને ભોગવવું પડે છે. તે પોતાનો વખત આ જૂઠા સ્વર્ગ-નરક રૂપ સંસારમાં વિતાવ્યા કરે છે, જેથી આ માયાનો, આ જૂઠા સંસારનો, અને આ જૂઠા જીવનનો અંત નથી આવતો. જો માયાથી મુક્ત થઇ જાય, તો તે જીવ પણ મુક્ત થાય અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય.

માયા કેમ છૂટે? શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું છે કે,

કર્મોથી જ તે પેદા થાય છે, અને કર્મોથીજ તે નાશ પણ પામે છે. પણ કેવાં કર્મોથી? તો કહે છે કે નિષ્કામ કર્મથી. નિષ્કામ એટલે ઇચ્છા રહિત, સ્વાર્થ રહિત અને વાસના રહિત કર્મ. તે કર્મોનું કાંઇ પણ ફળ નથી મળતું, કેમકે તે ફળની ઇચ્છાથી કરેલ નથી, તેનું ફળ તમારે માટે નહિ પણ બીજાને માટે થશે સંગ્રામમાં સિપાઇઓ યુદ્ધ કરે છે, શત્રુઓને મારે છે, પણ તે સેનાપતિની આજ્ઞાથી તેમ કરે છે પોતાની ઇચ્છાથી નહિ તેનું કર્મ નિષ્કામ છે તેનું પાપ-પુણ્ય તેને લાગતું નથી. શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે, મનુષ્યને ઇશ્વરના સિપાઇ બનવુ જોઇએ જે કાંઈ ઈશ્વર કરાવે તે આખ બંધ કરી નિષ્કામપણે કરવુ જોઇએ. ઈશ્વરને ભલાં કામ પ્રિય છે મનુષ્ય તે કામ કરે, પણ કામના છોડીને કરવુ જોઇએ પરિણામ એ આવશે કે, તેને તે કર્મોનું કાંઇ ફળ નહિ મળે, તે ધીરે ધીરે કામનાથી રહિત બની જશે. સ્વર્ગ-નરકના પરિભ્રમણથી છૂટી જશે. માયા તેને છોડી દેશે. આ મૂકુ જીવન પણ છૂટી જશે, તેનો મોક્ષ થઇ જશે અને તે સાચા જીવનને પ્રાપ્ત થશે, કેમકે તેનો નાશ તો થઇ જ શક્તો નથી.

મોક્ષને મનુષ્યો એવો કઠિન સમજતા હતા, કે કરોડો જન્મ-જન્માતરો ગયા બાદ પ્રાપ્ત થઇ શકે, અને તેથી સીધો રસ્તો બીજો કયો હોઇ શકે? બુદ્ધિ અનુસાર એ બિલકુલ યોગ્ય છે પરંતુ નિષ્કામ કર્મ એજ મોક્ષનો સીધો અને સરળ રસ્તો છે. એજ ભગવાનની શિક્ષા છે, કલિકાલમા સીધો રસ્તો બતાવવાની જરૂર હતી અને તેથીજ ભગવાનનો જન્મ થયો હતો.

માયાનો નાશ કરવાને માટે બીજા પણ રસ્તા છે શ્રી કૃષ્ણે, ભક્તિ, જ્ઞાન અને કર્મ એ ત્રણ રસ્તા બતાવ્યા છે એ ત્રણેની પ્રશંસા કરી છે, અને એ ત્રણેનો અરસપરસ સબંધ બતાવ્યો છે. કઇ સીઢીથી મનુષ્ય કેટલે દુર પહોંચે છે અને કયા માર્ગથી તેને ઓછી મુશ્કેલી પડે છે, તે ભગવાનના ઉપદેશથી પ્રકટ થાય છે. પરંતુ સર્વથી સરલ માર્ગ અથવા સીઢી નિષ્કામ કર્મજ છે અને તે શ્રી કૃષ્ણનો સર્વથી મૂખ્ય ઉદ્દેશ છે.

નિષ્કામ કર્મના વિષયમા શ્રી કૃષ્ણનો એ પણ ઉપદેશ છે. જો મનુષ્યમા વિદ્યા હોય તો તે સસારના સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે પ્રેમ રાખશે, જો તેને સર્વ જીવો પ્રતિ પ્રેમ હશે તો તેને પ્રકૃતિથી પ્રેમ થશે, જો પ્રકૃતિથી પ્રેમ થશે તો પ્રકૃતિના આત્માથી પણ થશે, જો પ્રકૃતિના આત્માથી પ્રેમ થશે તો તે પરમાત્માપર ભરોસો રાખશે, જો પરમાત્મા પર ભરોસો રાખશે તો તેનું કર્મ પણ નિષ્કામ થશે. નિષ્કામ કર્મોથી માયાનો નાશ થશે, ભવસાગરથી મોક્ષ મળશે, અને સાચુ જીવન પ્રાપ્ત થશે

ગીતામાં તો એ ભાવ છે કે જે આખા સંસારને એક કરે છે. મનુષ્ય માત્ર ભગવાનની આગળ બરાબર છે ભગવાને કહ્યું છે કે —

કોઇ મહા દુરાચારી પણ મારી અનન્ય રૂપથી સેવા કરે, તો તેને સાધુ માનવો જોઇએ.'

'જે જે, જેના જેના ભક્ત બની તેની શ્રદ્ધા પૂર્વક પૂજા કરે, તો હું તેમા તેની ભક્તિને દઢ કરૂ છુ'

'દેવતાઓની ભક્તિ કરનારા દેવ લોકમાં જાય છે, પિતરોની ભક્તિ કરનારા પિતૃ લોકમાં જાય છે, ભૂતોની ભક્તિ કરનારા ભૂત લોકમાં જાય છે, અને મારી પૂજા કરનારા મારા લોકમાં આવે છે.'

'પત્ર પુષ્પ, ફળ જળ, જે કાંઈ મને ભક્તિ પૂર્વક અર્પણ કરવામાં આવે છે, તે હું પ્રસન્નતાપૂર્વક ગ્રહણ કરૂં છું.'—જેમ સુદામાના ચોખા અરે વિદુરની ભાજી

'જે મારી જે પ્રકારે સેવા કરે છે, તેને હું તે પ્રમાણે ભજુ છુ.

'જે પોતા સમાન દરેકને એક સરખા જુએ છે, અને સુખ-દુખ બરાબર સમજે છે, તે યોગી છે'

'મારાથી પર બીજું કાંઇ નથી જે કાંઇ કરો, ખાઓ, આપો, યજ્ઞ કરો, તપ કરો, સર્વ મને અર્પણ કરો'

સસારના ઇતિહાસમાં વેદને છોડી દઇ ગીતાજ પરમ જૂનું પુસ્તક છે. જેમાં ચોખે ચોખું સર્વથી પહેલા, પરમેશ્વર દ્વારા પોતાનો માર્ગ પ્રકટ કરવાનું વર્ણવેલું છે. ગીતાથી વધારે હિતકારી ઉપદેશ સંસારને ક્યાં મળે છે?

દરેક સંસારી માણસે પ્રથમ ભગવદ્‌ગીતાનો પૂરો લાભ ન લીધો, તો તે હવે લેવાને તૈયાર થઇ રહ્યા છે. ધીમે ધીમે પૂર્વ, પશ્ચિમ, યૂરોપ, અમેરિકા ચારે તરફ આ અમૂલ્ય રત્નનો પ્રકાશ ફેલાઇ રહ્યો છે, અને મનુષ્ય માત્ર પોતાના સાચા જીવનને જાણી રહ્યા છે

શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે, જ્યારે જ્યારે ધર્મનો ક્ષય અને અધર્મનો અભ્યુદય થાય છે ત્યારે ત્યારે હું અવતાર લઉં છું, મર્યાદા પુરુષોત્તમના બે અક્ષર 'રામ' નામને પણ હુ પરમેશ્વરનુ નામ માનું છુ. ત્યા કૃષ્ણને કોઇ વિશેષ નામ લઇ નથી પોકારતું, પણ ફક્ત 'ભગવાન'જ કહે છે. તેને માટે તે નામ યથાર્થ છે ભગવાનથીજ સર્વ કાંઇ છે.

જ્યાં સત્ય છે, ધર્મ છે, લજ્જા છે, અને સીધાપણું છે, ત્યાંજ ભગવાન મળી આવે છે. ત્યાંજ જય થાય છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે જયનો–સંસાર જયનો–સીધો અને 'સરલ રસ્તો' બતાવ્યો છે, પછી 'यत्र कृष्णस्ततो जयः' એમ કેમ ન કહે ?

જેના હૃદયમાં કમલદલ–લોચન–દુરિત–દુ ખ–મોચન, વૃન્દાવન–વિહારી, ભક્ત ભયહારી, ભગવાન શ્રી કૃષ્ણચન્દ્ર રહેશે તેનો અનન્ત વિજય થશે. તેમાં બીલકુલ સન્દેહ નથી. પ્રત્યેક હિન્દુને, પ્રત્યેક પ્રાણીને એજ કહેવાનુ કે:—

"ગીતાને ન ભૂલો. શ્રી કૃષ્ણને ન ભૂલો. નિષ્કામ માર્ગથીજ કલ્યાણ છે ભગવાનથીજ નિર્વાણ છે."

શિવાધાર પાણ્ડેય

आंतरिक इच्छा शक्तिनो उन्नतिमां उपयोग.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

કોઇ પણ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા પ્રથમ મનમા ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યાં સુધી તેની ઇચ્છા મનમાં ન ઉત્પન્ન થાય ત્યા સુધી કોઇ પણ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ મળતી નથી આજે આપણે જગતમાં જે જે મનુષ્યોને ઐશ્વર્યશાળી જોઇએ છીએ તે સર્વેએ તે ઐશ્વર્ય અને સમૃદ્ધિ મેળવવાની પ્રથમ પોતાના મનમા ઇચ્છા કરેલી, અને તે ઇચ્છાના પરિણામ રૂપે જ તે તેમને પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે આજે પણ જેને જેને સમૃદ્ધિની ઇચ્છા હોય તેમણે પોતે ધારેલી ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવા માટે તે વસ્તુની સુક્ષ્મ રૂપે પોતાના મનમા કલ્પના કરવી જોઇએ અને તેમણે તેવા અનુકુળ વિચારોનું સેવન કરવુ જોઇએ.

મનુષ્ય માત્રે પોતાના પ્રયત્નની સિદ્ધિને માટે પોતાના પ્રયત્નને અનુકુળ જ વિચારનુ સેવન કરવું જોઇએ. તેના માનસિક ભાવ પણ પોતાના પ્રયત્નને અનુકુળ જ હોવા જોઇએ આજે ઘણા માણસો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ તેમાં નિષ્ફળતાને અનુભવે છે કારણ કે તે પ્રયત્ન જે દિશામાં કરે છે તેથી અવળી જ દિશાના વિચારનું સેવન કરે છે. જે પદાર્થને માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તેથી બીજી જ વસ્તુની આશા રાખે છે, અને તેથી તેવા વિરોધી ભાવનું સેવન કરવાથી પ્રયત્નમાં નિષ્ફળતાને અનુભવે છે કોઇ પણ પ્રયત્ન કરતા પહેલા તેમા સફળતા મળશે જ, એવી પોતાના પ્રયત્નમા શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ. અને સફળતા કે વિજય મળશે જ એવો દૃઢ નિશ્ચય થતા આરંભેલા કાર્યની સિદ્ધિ થવામાં વિલબ લાગતો નથી.

ધનની ઇચ્છા રાખવી, તેને માટે પ્રયત્ન કરવો અને મોઢેથી કહેવું કે શુ કરીએ ગરીબ છીએ, દરિદ્રી છીએ, ખાવાના સાંસા પડે છે, આવા ગરીબીમાં લઇ જનારા વિચારોનું સેવન કરીએ તો પછી ધનવાન થવાની આશા જ ન રાખવી. આશા કંઇ રાખવી ને વિચારો કંઇ કરવા એ

આશાને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખનાર છે વિચારાનુસાર કલ્પના ખડી થાય છે, અને કલ્પના પ્રમાણેની વસ્તુ બાહ્ય જગતમાં આપણને પ્રાપ્ત થાય છે માટે જે મનુષ્યે પોતાના કાર્યમાં સફળતાને પ્રાપ્ત કરવી હોય તેણે તો આશા અનુસાર જ વિચારનું સેવન કરવું જોઇએ. તેણે તો સુખ, સમૃદ્ધિ, ઉન્નતિ અને શુભના જ વિચારનું સેવન કરવું જોઈએ.

આપણે જે દિશા તરફ આપણા મુખને ફેરવીએ છીએ તે દિશામાં આવેલી વસ્તુઓને જ આપણે જોઇએ છીએ. જો તમે દરિદ્રતા કે કાયરતાની તરફ તમારા મોંને રાખશો તો તમારી ગતિ તે તરફ જ રહેશે, જો તમે તેથી અવળી દિશા તરફ તમારૂં મો ફેરવશો, તેવા વિચારનો ત્યાગ કરી તેને ધિક્કારશો, તેવી વાતોને તમારા મનમા જ નહિ લાવો તો તમારી ઉન્નતિ થશે અને સમૃદ્ધિના આનંદપ્રદ ભુવનમાં તમારો પ્રવેશ થવા માંડશે.

ઘણા મનુષ્યો વિપરીત ભાવનાથી પોતાનુ કાર્ય કરે છે, અર્થાત તેને પોતાને સમૃદ્ધિશાળી થવુ હોય છે, પોતાને ધનવાન કે ઐશ્વર્યસંપન્ન થવાનો વિચાર હોય છે પણ તેના હૃદયમાં પોતે તેવો થઇ શકશે તેને માટે અવિશ્વાસ હોય છે, અને તેથી જ તેને પોતાના પ્રયત્નની સિદ્ધિ થએલી જણાતી નથી. મનુષ્યને તેની દરિદ્રતાના અને અર્થહીનતાના વિચાર, સફળતાને માટે સંશય અને ભયજ તેને પોતાના આત્મવિશ્વાસમાં અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી હંમેશા ગરીબ, દરિદ્રી અને લાચાર બનાવી રાખે છે.

તમારે ધનવાન થવાની ઇચ્છા હોય તો પછી ગરીબીના વિચાર ન કરવા. તમે જો ધનવાન થવાના પ્રયત્નમાં તમારી તમામ શક્તિનો ઉપયોગ કરતા હો તો પછી તમારે તમારા મનનો ભાવ સૌભાગ્ય અને સમૃદ્ધિયુક્ત રાખવા જોઈએ. જો તમે તમારી આસપાસના વાયુ મંડળને દરિદ્રતાના વિચારોથી ભરી દેશો તો પછી તમારામાં એવા સંસ્કાર જામી જશે કે પછી તમે કોઇ પણ વખતે તમારા તરફ પૈસાનું આકર્ષણ કરી શકવાના જ નહિ.

મારાથી થઈ શકે તેમ નથી, ધનવાન્ થવાની મારામાં યોગ્યતા નથી, મારામાં તો બુદ્ધિ પણ નથી, મારી આશા ઉપર પાણી ફરી વળ્યું છે, મારા નસીબમાંજ ઐશ્વર્ય નથી." આવા વિચારોનું સેવન કર્યા કરશો ત્યાં સુધી તમે તમારા પ્રયત્નમાં ફળીભૂત થવાના નહિ, આથી તો તમે તમારા હાથે જ તમારા ઉપર વિપત્તિના પહાડને ખેંચી પાડો છો અને સુખ ને શાંતિને ખોઇ બેસો છો. આથી તમારો વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ ઘણો જ કઠિન થઇ જાય છે કારણ કે જેટલી વાર તમે આવા વિચારો કર્યા કરો છો તેટલી વાર તમારામાં તેવા સંસ્કાર પડે છે. અને તેથી તમે આ જગતમાં કોઇ પણ એવું મહત્ત્વનું કાર્ય કરી શકતા નથી.

વિચાર એ ચુંબક રૂપ છે. જેમ લોહચુમ્બક લોઢાને પોતાના પ્રતિ આકર્ષિત કરી શકે છે તેમ તમારા વિચાર પણ પોતાનું મન જેની ચિંતા કરતું હોય છે તે વસ્તુને પોતાના પ્રતિ આકર્ષણ કરી શકે છે જો તમારૂં મન ગરીબીના, કે આધિ વ્યાધિના, ભયના કે વિપત્તિના વિચારોમાં રમતું હશે તો તમને તેવી જ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે. તમે જે પ્રકારના વિચાર કરો છો તે વિચારોથી ઉલટું ફળ તમને મળવાનું જ નહિ પણ તમે જેવાં વિચારનું સેવન કરશો તેવી જ સ્થિતિ તમને પ્રાપ્ત થશે. તમારી કાર્ય નિપુણતાનો આરંભ પ્રથમ તમારા મનમાં જ થાય છે અને તમારો માનસિક ભાવ જ તમારી ભવિષ્યની ઇમારતનો પાયો રચનાર છે,

જો તમે હમેશા ક્ષુદ્ર વ્યવસાય યાતો તુચ્છ વ્યાપારના જ વિચાર કરતા રહેશો, તેને માટે પ્રયત્ન કરતા હશો, તેની જ આશા રાખ્યા કરશો અને હમેશા તેના જ વિચારોમાં તમારા મનમાં નિરાશાના ભયના અને શંકાના વિચાર કર્યા કરતા હશો, શું કરીએ વખત નાજુક આવ્યો છે, વ્યાપારમાં ખોટ આવતી જાય છે, કાલે શું થશે તેની ખબર નથી, આવા ઉત્સાહને મંદ કરનાર વિચારો વારંવાર મનમાં રટણ કર્યા કરશો તો તમને તમારા વ્યાપારમાં નિષ્ફળતા મળવાની, વ્યાપારની ઉન્નતિ કરવાનાં સર્વ દ્વાર તમારે માટે બંધ થએલાં જણાશે અને તમને તમારા ધંધામાં ખોટ જણાશે. તમે તમારા વ્યાપારમાં સફળતા મેળવવા માટે

ગમે તેટલી મહેનત કરતા હો તોપણ જો તમે અસફળતાના, ભયના અને સંશયના વિચાર કરતા હશો તો જરૂર તમારો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે, તમારી અથાગ મહેનતને તે વિચારો ધૂળમા રગદોળી દેશે અને છેવટે તમને નિરાશ બનાવી દેશે.

આપણે દરેક કાર્ય કરતા પહેલાં તે કાર્યમાં સફળતા મળશે જ એવી શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ, સત્યનું પાલન કરવાથી હમેશા સત્યનો જ જય થાય છે આશાવાદી થવું એ મનુષ્ય પ્રાણિને માટે અમૃત તુલ્ય છે. જેમ સૂર્યથી વનસ્પતિને જીવન મળે છે તેવીજ રીતે આશાવાદથી મનુષ્યોમાં જીવનશક્તિનો સંચાર થાય છે. તે આપણા જીવનને બનાવે છે, સૌંદર્યની અલૌકિક છટાથી વિભૂષિત કરે છે અને તેનો વિકાસ કરે છે. જેમ સૂર્યથી વનસ્પતિ ખીલી નીકળે છે તેમ આ આશાવાદથી માનસિક શક્તિયો ખીલી નીકળે છે. પ્રયત્નમાં વિજય મેળવવાની ઇચ્છાવાળાએ તો હમેશાં આશાવાદી થવું જોઇએ.

નિરાશાવાદનું પરિણામ એથી ઉલટુ આવે છે, તે ભયંકર રાક્ષસરૂપ છે તે જો આપણામાં ઘર કરે છે તો પછી આપણી ઉન્નતિ થઇ શકતી નથી જે મનુષ્ય દરેક પદાર્થની અંધકારમય બાજુને જુવે છે, તે હમેશા ખરાબ અને અસફળતાનાં વચનો જ મોમાંથી કાઢ્યાં કરે છે જે કેવળ જીવનના અંધકારમય અને અપ્રીતિકર અંશને જ જોયાં કરે છે તેવા માણસો હમેશાં દુઃખ અને દરિદ્રતાની રાહ જોયાં કરે છે.

દરેક પદાર્થ પોતાના ગુણોને જ પ્રકાશિત કરે છે, અને જે પોતાના સમાન ગુણ ધર્મવાળા હોય છે તેવા પદાર્થોને પોતાના તરફ આકર્ષિત કરી શકે છે. જો કોઇને સુખી અને સમૃદ્ધિશાળી થવાની ઇચ્છા હોય, તો તેણે સુખ અને સમૃદ્ધિના જ વિચાર કર્યા કરવા જોઇએ. અને હમેશાં પોતાના મનને તેવા શુભ વિચારથી ભરેલું રાખવુ જોઇએ. અને પોતાના આત્માને ઉદાર બનાવવા જવું જોઇએ. જેને ગરીબીનો ભય છે તેની પાછળ ગરીબી ખાઈ પીને પડે છે. કોઈ પણ પદાર્થ પોતાનાથી વિપરીત ગુણવાળાને પોતાના તરફ આકર્ષિ શકતો નથી મનુષ્ય જેવા વિચારને સેવે છે તેવા પદાર્થો તેને મળે છે. જો તેને સુખી થવું હોય તો પછી તેણે દુઃખના વિચારોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જો તેણે ધનવાન થવું હોય તો પછી ગરીબીના વિચારનો ત્યાગ કરવો જોઇએ.

જે પદાર્થનો તમને ભય લાગતો હોય તેનો કોઇ પણ રીતે સંબંધ રાખવો નહિ, તે તમારી ઉન્નતિના અને તમારા વિકાસના ઘોર શત્રુ રૂપ છે. તેનો સમૂળગો નાશ કરો, તમારા મનમાંથી તેનો ત્યાગ કરો અને તેને ભુલી જાવ. તમે જેને ચાહતા હો, જે મળવાથી તમારા આત્માને સંતોષ અને આનંદ થાય તેવાજ વિચારોને તમારા મનોમંદિરમાં સ્થાન આપો. આથી તમને જણાશે કે જે પદાર્થની તમને ઇચ્છા હતી તેજ પદાર્થ તમારા તરફ આકર્ષાઈ આવે છે.

આપણે જે પ્રમાણમા આપણા કાર્યની સાથે, કે ઉદ્દેશની સાથે આપણો મનોભાવ રાખીએ છીએ તે અનુસાર આપણો તે કાર્ય કે ઉદ્દેશની સાથે ગાઢ સબંધ થઇ જાય છે. જો તમને તમારી સ્થિતીથી અસંતોષ થતો હોય, અને વિચાર થતો હોય કે શું મારે જન્મારો આવી દશામાં કાઢવો પડશે, આટલું બધું વૈતરૂં કરવા છતાં પણ આઠ, દશ કે પંદર વીસ રૂપીયા કરતાં વધુ નહિ મળે. આવા ઉદ્‌ગારો નીકળતા હોય, છતાં પણ તમે રાતદિવસ ગરીબીના અને દુઃખનાજ વિચારો કર્યા કરશો તો તે વિચારો તમને અવનતિરૂપી ખાડામાંથી બહાર નીકળવા નહિ દે.

તેથી ઉલટા જો તમે તમારા ભવિષ્યના પ્રકાશને જોતા રહેશો, જો તમને શ્રદ્ધા હશે તો તમે જલ્દીથી આ ક્ષુદ્ર જીવનમાંથી નીકળીને ઉન્નતિના શિખર ઉપર પહોચી શકશો અને તમારા ક્ષુદ્રજીવનમાંથી નીકળીને જ્યાં સૌંદર્ય, શાંતિ અને આનંદનું સ્થાન છે તેવા સુખમય જીવનપ્રતિ જઇ રહેશો જો તમારી અભિલાષાઓ નિર્દોષ હશે, જો તમે તમારી આંખને તમે એ એકજ ઉદ્દેશ પર જોડી રાખશો, કે જેને માટે તે જરૂર સિદ્ધજ થશે એવી તમને શ્રદ્ધા છે, અને તમારામા તે કામ જરૂર કરીજ શકવાની યોગ્યતા છે એવી જો શ્રદ્ધા હશે તો જરૂર તે કામ તમે સિદ્ધ કરીજ શકવાના.

જો તમે તમારા મનમા એવો નિશ્ચય કરી શકશો કે અમુક કામ મારાથી સિદ્ધ થઇ શકશે,

અમુક ઉદ્દેશને વળગી રહી તે કાર્યને સફળતા પૂર્વક સિદ્ધ કરીજ શકીશ તો તમારા મનમાં જે મનોવાંચ્છિત ફળને પ્રાપ્ત કરાવી શકે તે ઉત્પાદક શક્તિ આવી વસશે-અને તમારા કાર્યમા તે તમને મદદ કરશે

પોતાના આત્મામાં વિશ્વાસ હોવા છતા, પોતાના હાથમાં લીધેલા કાર્યને હકારવાની યોગ્યતા ઉપર પૂરો ભરોસો હોવા છતા પોતાના ઉદ્દેશ ઉપર નિરંતર પોતાની આખ રાખવા છતાં અને તેની પ્રાપ્તિને માટે યોગ્ય પ્રયત્ન કરવા છતાં પણુ સફળતા કે વિજય પ્રાપ્ત ન થયો હોય એવો એક પણુ મનુષ્ય જોવામા આવ્યો નથી. ઉચ્ચાભિલાષા પ્રથમ આત્મ પ્રેરણાજ તરીકે જણાય છે, અને પછીથી સિદ્ધિના રૂપમાં દેખાય છે.

જો તમારે ઉચ્ચ સામર્થ્ય સંપન્ન થવુ હોય તો હમેશા તમારા વિચારો ઉચ્ચ અને મહત્ અને તેને માટે હમેશા યત્ન કરતા રહેવુ જોઇએ અને જે કાઇ કરવાની કે મેળવવાની ઇચ્છા થાય તેને કરવા કે મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરતાં તેમા શંકા કે સંશય ન રાખો કોઇ પણુ કાર્યની સિદ્ધિ ન થવા દેનાર સંશય છે. તે આપણી ઉત્પાદકશક્તિને નષ્ટ કરે છે. આપણી ઇચ્છાઓને શક્તિહીન બનાવી દે છે, આપણને નિરૂત્સાહી બનાવી પગ ઢીલા કરે છે માટે કોઈ પણુ વસ્તુને મેળવવાની ઇચ્છા થતા તે મળશે કે કેમ એવો સંશય ન કરો પણુ પોતાના હૃદય ઉપર હાથ રાખી અને એવી દૃઢ આશા રાખો કે મને જેની જરૂર છે તે જરૂર મને મળશેજ એજ માટે હું સર્જાયો છુ.

તમારે હમેશાં મનમા એવા વિચાર રાખવા કે હુ સફળતાને માટે, વિજયને માટે, સુસ્વાસ્થ્યને માટે અને સુખને માટેજ જન્મ્યો છું મને તેનાથી કોઇ વિહીન કરી શકે તેમ નથી આ પ્રકારના આશામય વિચારનુ સેવન કરી તેના દૃઢ સંસ્કારોને તમારામાં જમાવી દો. તમારા અંતિમ વિજય પર નિશ્ચયાત્મક વિચાર પ્રકટ કરવાની શક્તિ મેળવો અને તેના ચમત્કારિક ફળને જુવો કે તે પોતાના મનોવાંચ્છિત પદાર્થો કેવી રીતે તમારા તરફ ખેચી શકે છે પણુ યાદ રાખજો કે તમારે તમારા ઉદ્ગારોમાં, કે તમારા વિચારોમાં એક તલ માત્ર પણુ સંશય ન રાખવો.

શક્તિ સાગર પરમાત્માની એવી ઇચ્છા નથી કે મનુષ્ય પોતાની પરિસ્થિતિના ગુલામ બની રહે, પણુ તેની ઇચ્છા એવી છે કે, મનુષ્ય પોતાની પરિસ્થિતિ પોતાની મેળે રચી શકે આપણી માનસિક શક્તિયો આપણી મરજી પ્રમાણે વર્તનારી છે જે વસ્તુની આપણુને જરૂર હોય તે આપણુને તે આપી શકે છે જો આપણે તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખીએ, તેના ઉપર આધાર રાખીએ તો તે આપણુને ઉત્તમમા ઉ મ વસ્તુ આપણુને આપે છે. નિશ્ચયાત્મક પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો જ જગતમાં મહાન કાર્યો કરી શકે છે ઘણા માણુસો બહારના પ્રભાવથી પોતાની નિશ્ચયાત્મક પ્રકૃતિને નિષેધાર્થક પ્રકૃતિમાં બદલી નાખે છે અને પોતાની આત્મશ્રદ્ધાને ગુમાવી બેસે છે. તેનો પોતાની શક્તિમાથી વિશ્વાસ ઉડી જાય છે, કેમકે તે લોકોના નિરાશાજનક વચનોથી અજાઇ જાય છે તે હમેશાં લોકોના અપૂર્ણતાના વિચારો સાંભળ્યા કરે છે, બીજા માણુસો તેને કહે છે કે તમને પોતાના વ્યવસાયનું જ્ઞાન નથી, તમે હાલ જે ધંધો કરો છો તેને તમે યોગ્ય નથી આ સાભળી તેની શરૂઆતમા જ શક્તિ કમ થઈ જાય છે. અને પછીથી તે, તે કાર્ય પ્રથમ જેના ઉત્સાહથી કરી શકતો નથી, તે પોતાની વિચાર અને નિર્ણય કરવાની શક્તિને ગુમાવી બેસે છે. કોઈ મહત્ત્વપૂર્ણ કાર્યનો નિર્ણય કરતાં ભય પામે છે, તેનુ મન ઠેકાણે રહેતું નથી અને આવી રીતે તે નેતા થવાને બદલે અનુયાયી બની જાય છે.

આપણા આત્મામા એક એવી અલૌકિક શક્તિ રહેલી છે કે જેનુ આપણે વિવેચન પણુ કરી શકતા નથી તેને આપણે સારી રીતે ઓળખી શકીએ છીએ. તે આપણી આજ્ઞાઓનુ પાલન કરે છે અને આપણા નિશ્ચયને પરિપુષ્ટ કરે છે ,

જો આપણે એવો વિચાર કરીને એ પ્રમાણે માની બેસીએ કે "હુ તો તુચ્છ છુ, ક્ષુદ્ર છું, બીજા કરતાં હીન છું." તો આપણા આત્માના રેજીષ્ટરમા એ સર્વ વાતો લખાઇ જશે અને તેનું પરીણામ એ આવશે કે આપણે પણુ તેવા જ બની જઇશું જો આપણે તંગીના, કમજોરપણાના, અયોગ્યતાના અને અકર્મણ્યતાના વિચારોને જ

કર્યા કરીશુ તો તેનુ પ્રતિબિમ્બ આપણા આત્મામાં પડશે કે જેનું પરિણામ પણ અશુભ જ આવવાનું એથી ઉલ્ટુ જો આપણે નિશ્ચયપૂર્વક એવું માનીશું કે જગતની તમામ ઉત્તમોત્તમ વસ્તુ મેળવવાને હું અધિકારી છું, તેના ઉપર મારો સ્વભાવિક હક છે, અને તે મેળવવા માટે મારામાં સામર્થ્ય છે, વળી મારામાં એવું સામર્થ્ય છે કે શક્તિ મારી છે, સ્વાસ્થ્ય મારૂં છે, આધિ, વ્યાધિ, નિર્બળતા અને વિરોધની સાથે મારો કાંઇ સબંધ નથી અને આ પ્રકારની ઉચ્ચ ભાવનાનું નિરંતર સેવન કરવાથી આપણામાં એવી ઉત્પાદક અને નિશ્ચયાત્મક શક્તિ ઉત્પન્ન થશે કે જેથી આપણી સર્વ અભિલાષાઓ, સર્વ મનોરથોને, અને જીવનના ઉચ્ચ ઉદ્દેશને સિદ્ધ કરી આપણી પતિત દશાને સુધારી શકીશુ.

पदभ्रष्ट जर्मन सम्राट कयझर.

કહત સમય બળવાન હૈ નહિ પુરૂષ બલવાન
કાબે અર્જુન લુંટીયો એહિ ધનુષ્ય એહિ બાન.

કાલ કરે તે કોઇ ન કરે—જેની આંગળીના માત્ર ઇશારાથીજ નરમ મુલાયમ બની જર્મનો જીવને જોખમે પણ આજ્ઞા ઉઠાવતા અને જેની મહત્વાકાંક્ષા ખાતર જર્મનોએ સવાચાર વર્ષથી દેશની આબાદી, જાનમાલ, કુટુંબકબીલો વગેરેની ખાનાખરાબી થઇ છતા તેની લેશ પણ ગણના ન કરતા તેમણે ઘોર રણસંગ્રામ ખેડ્યો, એ નામવર, જર્મન સમ્રાટ કયઝરને તા૦ ૧૦ મીએ રાજપાટ છોડી, મોટરમાં ભરાઇ, જર્મની છોડવુ પડયુ અને હોલાંડમાં ભરાઇ બેસવુ પડયુ છે, તેનો પાટવી કુંવર ગોળાથી હણાયો છે, અને તારસમાચાર કહે છે તેમ હોલાંડમા તેને નજરકેદ કરવામાં આવશે આનુ નામ તે કાલબળ જેણે જર્મન પ્રજામા જર્મન રાષ્ટ્રીયતાની ભાવના ખીલવી, જેણે જર્મનોને ઉદ્યોગહુન્નરની કેળવણીમાં પાવરધા કર્યા, જેણે જર્મન વ્યાપાર કે જેને દુનીયાના વ્યાપારમા અગ્રસ્થાન અપાવ્યુ, જેણે જર્મન ખુરશી અને તરીના લશ્કરોને ઉચ્ચ પ્રતિની બનાવ્યાં, જેણે દુનીયામાં જર્મન પ્રજાને એક અગ્રણી વ્યાપારી અને વિશ્વમા સત્તાધારી થવાના લોભનુ અને વિશ્વમા લોહીની નદી વહેવડાવ્યાના પાપનું ફળ ભોગવી, એજ જર્મન પ્રજાથી ડરી, હોલાંડ ભાગી ગયો. આ સંબધમાં માત્ર **कालाय तस्मै नम** કાલ ભગવાનનેજ નમસ્કાર હોજો, એજ ઉદ્‌ગાર પૂરતો છે

જન્મથી લશ્કરી વાતાવરણમાં ઉછરવિશ્વમાં મોટુ જર્મન સામ્રાજ્ય સ્થાપવાના લોભથી પ્રેરાયલો અને એ લોભના સાથો નાની પ્રજાઓની સ્વતંત્રતાને છુંદનારા અને ન્યાય તથા આંતર રાષ્ટ્રીય કાયદાનાં ધોરણ ઉપર પગ મૂકનારા, કયઝર બીજા વીલીયમનો જન્મ બર્લીનમાં સને ૧૮૫૯ ના જાન્યુઆરીની તા૦ ૨૭ મીએ થયો હતો. એ હિસાબે આવતા જાન્યુઆરીમાં તે ૬૦ વર્ષનો થાત. તે સને ૧૮૮૮ ના માર્ચમાં ૩૦ વર્ષની વયે ગાદીએ આવ્યો. એ હિસાબે ગયા જુનમાં રાજ્ય ચલાવતાં તેને ૩૦ વર્ષ થઇ ગયાં અને તા૦ ૧૦ મી નવેમ્બરે ૩૦ વર્ષ અને પાંચ મહીના રાજ્ય ભોગવી તેણે રાજ્યપાટનો ત્યાગ કર્યો છે, તે જર્મનીને ખીલવનાર પહેલા વીલીયમનો પૌત્ર છે, અને કુશળ રાજ્યનીતિ નિપુણ બિસ્માર્કનો ચેલો છે. તેનો પિતા પ્રુશીયાનો ફેડરીક હતો, જેણે માત્ર ત્રણ મહીનાજ રાજ્ય ચલાવ્યુ હતું તેની માતા ગ્રેટબ્રિટનના મહારાણી વિક્ટોરીઆની પુત્રી હતી

તેના દાદા પહેલા વીલીયમે બચપણમાંથી કુમાર વીલીયમને ભવિષ્યના એક રાજાને ગોગ્ય

થાય એવી લશ્કરી તાલીમ તેમજ રાજ્યકાર્યની કેળવણી આપવાની ઉમદા વ્યવસ્થા કરી હતી. તેને કેળવણીજ લશ્કરી વાતાવરણથી યુક્ત મળેલી છે, તે ૭ વર્ષની વયે આવ્યો, ત્યારે તેને અડગ નીતિનિયમન માટે પંકાયલા ડૉ૦ હિન્ઝ્પીટરની દેખરેખમાં રાખવામાં આવ્યો અને તે એની નિત્ય લશ્કરી તાલીમ અને વિદ્યાભ્યાસ ઉપર દેખરેખ રાખતો હતો. તેના રાજવંશ 'હોહેન ઝોલેર્ન'નો એવો સ્થાપિત નિયમ છે કે રાજકુમાર દશ વર્ષની ઉમ્મરે પુગતાં લાલનપાલનની ઉપર વટાવી ગયલો ગણાય અને તે વયથીજ તેને એક ગવરનરની દેખરેખ હેઠળ રીતસરની લશ્કરી તાલીમ લેવી પડે અને લશ્કરી કાયદા કાનુનો પ્રમાણે વર્તવુ પડે, ખરી રીતે તો પ્રુશીયાના રાજાનો પહેલો છોકરો જન્મ થતા વેંતજ એક લશ્કરીની કારકીર્દીમાં દાખલ થયાનુ લેખાય છે તે સમયથીજ તે ગાર્ડ-ડુ-કોર-જર્મનીની પહેલી પંક્તિની પહેલી રીજીમેન્ટનો વડો ગણાય છે અને જ્યારથી તે બોલતો તથા ચાલતો થાય છે, ત્યારથી જ તેની લશ્કરી તાલીમ શરૂ થતી મનાય છે.

દશથી ત્રીસ વર્ષની તાલીમ–દશ વર્ષની વયે વીલીયમ (હાલનો કૈયઝર)ની, નામાંકિત અને રાક્ષસી અને ફ્રેડરીક ધ ગ્રેટ જેમને માટે અભિમાન ધરાવતો હતો તે, જર્મન પોસ્ટડમ ગાર્ડના લેફ્ટેનન્ટ તરીકે નિમણુંક થઈ સને ૧૮૭૪ મા સોળ વર્ષની વયે તેને કેસેલની કસરતશાળામાં મોકલવામાં આવ્યો હતો, તે પછી બે વર્ષ તેણે અભ્યાસમાં ગાળ્યા, પરંતુ ૧૮૭૬ માં તેને હુઝાર્ટ ગાર્ડનો કર્નલ નીમવામા આવ્યો અને તેને માથે પાછી, તેના સ્વભાવને વિશેષ અનુકૂળ લશ્કરી ફરજો આવી પડી આમ તેને લશ્કરી તાલીમ નાનપણથીજ અને તે વિશેષ ભાગે મળતી રાજ્યકાર્ય, મુત્સદ્દી કાર્ય, રાજ્ય નીતિકાર્ય આદિની તાલીમ જુવાનીમાં બહુજ થોડી મળી હતી. એનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે તેનો દાદો પહેલો વીલીયમ વયે પુગી ચુકયો હતો અને તેના બાપનુ શરીર મોલ્ડું રહેતુ હતુ, તેથી તેને જેટલો બને તેટલો વહેલો રાજ્યગાદી માટે લાયક કરવાનુ કાર્ય તાકીદથી ચલાવવાનુ હતુ સને ૧૮૮૮ ના માર્ચમાં પહેલો વિલિયમ મર્ણ પામ્યો અને તેનો પિતા શાહનશાહ ફ્રેડરીક નામ ધારી ગાદીએ આવ્યો પણ તે માંદો સાજો રહેતો હોવાથી રાજ્યવહીવટનાં કાર્યોની જાતે નિરીક્ષા કરવા અશક્ત હતો, તેથી તેણે એવું શાહી ફરમાન કાઢ્યુ હતુ, કે "રાજ્યકુમાર વીલીયમે તેને બતાવવામાં આવે એવાં રાજ્યકાર્ય ઉપાડી લેવા." એજ વર્ષના જુન માસમા પાઠાના રોગથી ફ્રેડરિક મર્ણ પામ્યો અને કૈયઝર વીલીયમ બીજો ગાદીએ આવ્યો.

ઢંઢેરો અને જર્મન શાહનશાહતની ભાવના–વિલીયમ બીજાએ રાજ્યગાદીએ આવતાં પોતાના પિતાના કરતાં પણ જર્મન પ્રજા પ્રત્યે વિશેષ ઉદારતા દાખવનારો જાહેર ઢંઢેરો બહાર પાડયો હતો પરંતુ તેની ઉદારતા અને સમભાવનો મેળ તેના પિતાના ઢંઢેરામા દર્શાવેલી ઉદારતા સાથે ખાય એવો નહોતો તેની વલણ મોટે ભાગે શાહનશાહ પહેલા વિલીયમ અને મુત્સદ્દી વજીર બિસ્માર્કની જર્મન શાહનશાહત ખીલવવાની વલણને મળતી હતી. વીલીયમ બીજાએ ગાદીએ આવતા લશ્કર પ્રત્યેના ઢંઢેરામાં જણાવ્યુ હતું કે "આપણે એક બીજાને માટે જન્મેલા છીએ અને એક બીજા સાથે સબંધ ધરાવીએ છીએ." તેણે પ્રજાને તો શાહનશાહી ઈશ્તિહારમાંજ જણાવ્યુ હતું કે "હુ એક ન્યાયી અને દયાળુ રાજા થઈશ, પવિત્ર ભાવનાને પોષીશ અને પ્રભુનો ડર રાખીશ, સુલેહ, જાળવીશ, દેશનું કલ્યાણ વધારીશ, ગરીબો અને સંકટ-પામતા જનોનો મદદગાર થઈશ અને જે વાજબી છે તેનો રક્ષક થઈશ." થોડા દિવસ પછી તેણે પાર્લમેન્ટ ખુલ્લી મૂકી અને તેમા પણ જણાવ્યું કે "હુ મારા દાદાની સ્વદેશની તેમજ પરદેશની રાજ્યનીતિ ચાલુ રાખીશ"

અનુકૂલ સંજોગો–વીલીયમ બીજો રાજગાદીએ ઘણાજ અનુકૂળ સમયે આવ્યો હતો. તે વેળા તેના દાદા વીલીયમ પહેલાનુ વ્યક્તિત્વ જર્મન પ્રજાની આંખ આગળથી લગાર પણ ખસ્યુ નહતું જર્મન પ્રજાની પ્રતિષ્ઠાને જમાવનાર વીલીયમ પહેલા પ્રત્યેનો તેમનો પૂજ્યભાવ અખંડ હતો, તેમ તેના પિતાની પૂજ્ય આકૃતિ પણ તેમની આગળ તરવરતી હતી આ ત્રણ ભાવનાઓ વીલીયમ બીજાની પ્રત્યે પણ અત્યાર સુધી જર્મન

પ્રજાની હતી રાજ્યઅમલના આરંભથીજ તેને અનુકૂલ સંજોગો મળ્યા, તેને પહેલા વીલીયમની દેખરેખ હેઠળ તાલીમ મળી, અને રાજ્ય અમલના આરંભમાં ઓગણીસમી સદીના પાછલા વર્ષ ભાગમાં, યુરોપમાં થઇ ગયેલા સૌથી મોટા રાજ્યનીતિકુશળ અને રાજ્યઘટના વિધાયક, બિસ્માર્કની સલાહનો અનુપમ લાભ મળ્યો તેનો લશ્કરી સલાહકાર મોલ્ટકે (Moltke) હતો તે તેના જમાનાનો નિઃશંક સૌથી વિશેષ પાવરધો લશ્કરી યુક્તિવિધાયક લેખાતો હતો મોલ્ટકે જો કે વૃદ્ધાવસ્થાએ પૂગ્યો હતો છતાં પૂર્ણ રાજ્યભક્તિથી જુવાન શાહનશાહની સેવા ઉઠાવવાનું કબૂલ કર્યું, જો કે પાછળથી વૃદ્ધ ઉંમરને લીધે તેણે સલાહકાર પદનું રાજીનામુ આપ્યું હતું. તેના ગયા પછી કાઉન્ટ વોલ્ડરની અને તેના પક્ષકારોએ બિસ્માર્કની સાવચેતી ભરી રાજ્યનીતિને કોરાણે મૂકાવવામાં વીલીયમ બીજાના મન ઉપર સંગીન કાબુ મેળવ્યો.

બે મોટી ચિંતાઓ—વીલીયમ બીજો ગાદીએ આવ્યો ત્યાર પછી તેને બે મોટી ચિંતાઓ ઉપસ્થિત હતી. ફ્રાન્સ અને રશિયાના સંબંધોએ તેના મનમાં સજ્જડ ભય ઉભો કર્યો હતો આથી પોતાના અમલના પહેલા વર્ષમા તેણે યુરોપના મોટાં મોટા રાજ્યોની મુલાકાત લીધી તેમ એ રાજ્યોના રાજાઓને નિમંત્રણથી બર્લિન બોલાવ્યા તે વેળા બર્લિનમાં બ્રિટીશોના વિરૂદ્ધ પણ જર્મન લાગણી હતી પરંતુ ૧૮૮૯ મા કૈસરે પોતાની દાદીમા રાણી વિક્ટોરીઆની મુલાકાત લીધી તે વેળા એ સંબંધી ગેરસમજ દૂર થઇ કહેવાતી હતી. તે પછીથી લાગલાગટ ૫ વર્ષ સુધી કૈસર ઇગ્લાંડની મુલાકાતે આવ્યો હતો, અને બ્રિટન તથા જર્મની વચ્ચેના રાજ્યદ્વારી સંબંધો ઘણા નિકટ થયા હતા. તેણે ઓસ્ટ્રિયા અને ઇટલી સાથેના સંબંધો વિશેષ ગાઢ કર્યા અને રશિયા સાથે ભાઇચારાના સંબંધો બાંધવા યત્ન પણ કર્યું. પરંતુ રશિયા અને ફ્રાન્સે ૧૮૮૯ મા અમુક કરારો દ્વારા ગાઢતા વધારી, પણ ખરા કરારો ૧૮૯૦ માં થયા જો કે તે પછી ૧૮૯૦ મા રશિયાના ઝાર બર્લીનની મુલાકાતે આવ્યો હતો. ૧૮૯૦ માં કૈસર બીજી વાર રશિયાની મુલાકાતે ગયો અને છેલ્લી વાર તે અને ઝાર એલેક્ઝાન્ડર ત્રીજા ફીલની નહેર આગળ ૧૮૯૧ માં મળ્યા

બિસ્માર્કનું રાજીનામુ—બિસ્માર્ક ઘણોજ બુદ્ધિશાળી અને જમાનાનો ખાધેલ, પાકો મુત્સદ્દી હતો. તેણે ૧૮૯૦ સુધી જર્મની અને ખરૂં કહીએ તો યુરોપની રાજ્યતુલાનું ધારણ કુનેહથી બરોબર ટકાવ્યુ હતુ પરંતુ કૈસરને રાજ્યસત્તા અતિશય પ્રિય હતી બિસ્માર્કને પોતાની મુત્સદ્દીગીરીમા એટલો બધો વિશ્વાસ હતો કે કૈસરને પોતાનું કોઇ મુત્સદ્દી કાર્ય પૂરૂં રચાઇ ચૂકયા પછીજ તેથી વાકેફ કરતો કૈસરને આ રીતિ ગમી નહીં અને બન્ને વચ્ચે આખરે ૧૮૯૦ ના માર્ચની તા ૧૮ મીએ તૂટયુ છતાં કૈસરે પોતાના ગુરૂને પૂરતા માન અને રાજ્યવિભવ સાથે રહે તેની સોઇ કરી આપી હતી.

જર્મન સામ્રાજ્ય અને જર્મન નૌકાબલનો અતલગ સંબંધ—કૈસરનો એક મોટામા મોટો આશય, જેમ તેના દાદા વિલિયમ પહેલાએ જર્મન લશ્કરને બેનમુન બનાવ્યું હતું તેમ કાફલાને અનુપમ બનાવવાનો હતો. તેની એવી માન્યતા હતી કે જો જર્મન સામ્રાજ્યે વિશ્વમા પોતાનો સિક્કો બેસાડવો હોય તો તેણે એક વિશાળ અને સર્વાંગ કાફલો તૈયાર કરવોજ જોઇએ. ૧૮૮૮ મા તે ગાદીએ આવ્યો ત્યારે કાફલા પાછળ ૩,૭૫,૦૦,૦૦૦ ખર્ચ થતો હતો તે ૧૯૧૪ મા વધીને રૂ. ૩૬,૫૯,૫૦,૦૦૦ ખર્ચ થતો હતો આટલો ગંજાવર ખર્ચ કરવામાં કૈસરને હરેક યુક્તિપ્રયુક્તિ ખંતપૂર્વક કામે લગાડવી પડી હતી. આમા તેને આખા જર્મન સામ્રાજ્યમાથી વિરૂદ્ધતા નડી હતી. તે કહેતો કે, લોકો મારૂં કહેવુ સાંભળતા નથી, પણ પાર્લામેન્ટની કે પ્રજાની વિરૂદ્ધતાથી હું લેશમાત્ર નિરાશ થનાર નથી મારી ધારણા હું પાર લાવીશ, અને તેમને બતાવીશ કે એ મારો ખમેલા મગજનો ખ્યાલ નથી. મારી એ ગંભીર ઇચ્છા છે કે જર્મન સામ્રાજ્યને પ્રજાઓમાં તેના સ્થાનને યોગ્ય નૌકાબળ હોવુ જોઇએ "

તેણે ૧૮૯૬ માં પોતાના ૨૫ મા રાજ્યઅમલની વર્ષગાંઠે કહ્યુ હતું કે, "જર્મન સામ્રાજ્ય એ વિશ્વમાંનુ એક સામ્રાજ્ય થયુ છે. આપણા હજારો જર્મનો દુનીયાના સઘળા ભાગોમાં વસે

છે, જર્મન માલ, જર્મન જ્ઞાન, જર્મન સાહસ દરિયાપાર ફેલાયું છે. જર્મની જે માલ દરિયાપાર લઇ જાય છે અને લાવે છે તે હજારોને લાખોની કીમતનો છે. આ વિશેષ મહાન બાહ્ય જર્મન સામ્રાજ્યની ઘટના સ્વદેશના જર્મન સામ્રાજ્ય સાથે ઘટાવવી, એ તમારૂં કામ છે. શહેનશાહી સત્તા એટલે સમુદ્રની સત્તા. સમુદ્રની સત્તા વિના શહેનશાહી સત્તા ટકી શકે નહિ."

દુનીયાંમાં જર્મનીનો 'શક્રો' પાડવાની ભાવના—કયઝરની ભાવના જર્મની નૌકાબલ ખીલવવા સાથે જર્મનીનો પરદેશ સાથેનો વ્યાપાર ખીલવવાની અને જર્મન સંસ્થાનિક સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની પણ ઉત્કટ ભાવના હતી આથી તેણે ૧૯૦૦ માં કહ્યું હતું કે "આ દીલતો મજબુત રીતે આપણા દરવાજા ઠોકી રહ્યા છે અને એક મહાન પ્રજા તરીકે દુનીયામાં આપણું સ્થાન નિભાવવાને અર્થાત દુનીયાને દોરમોર ચલાવવાની રાજ્યનીતિ અનુસરવાને આપણને નિમંત્રણ કરી રહ્યાં છે. જર્મનીની મહત્તા માટે મહાસાગરની સત્તા અટલ છે, પરંતુ મહાસાગર એ વાતનુ પણ આપણને સ્મરણ કરાવે છે કે તેની ઉપર કે તેની પાર જર્મની સિવાય અને જર્મન શહેનશાહ સિવાય કોઇ મોટો નિર્ણય થઇ શકે નહિ મારો એવો મત નથી કે આપણી જર્મન પ્રજાએ ૩૦ વર્ષ ઉપર પોતાના નાયકની પ્રેરણાથી, એક યા બીજા પરદેશી નિર્ણયોના આઘાતો વચ્ચે લોહી ખાવાને જીત મેળવી હતી, અને લોહી રેડ્યું હતું જો એમ હતુ તો જર્મન પ્રજાનો વિશ્વ ઉપરની સત્તાનો અંત એકી વેળાએ આવી જવો જોઇતો હતો અને હું એમ થવા દેવા માગતો પણ નથી અને તેમ ન થવા દેવુ, એ મારો ઉમદામાં ઉમદા ખાસ રાજ્ય અધિકાર છે."

ક્યઝરે આ હેતુથી જર્મન નૌકાબળ અનુપમ રીતે ખીલવવા સાથે સૈનિક બળને પણ ઘણીજ વ્યવસ્થાસર ખીલવ્યુ છે. તે યુરોપના તેમજ એશિયાના ઇતિહાસમાં અવરનવર પ્રસગ પ્રાપ્ત થતાં સુલેહના હીમાયતી તરીકે બહાર પડેલો છે. પરંતુ જર્મન સામ્રાજ્યના સ્થાપક થવાની તેની મહત્વાકાક્ષા અને તેના લશ્કરી મહાહકારોની મનોવૃત્તિ વર્તમાન વિગ્રહમા ખુલ્લી થયલી છે.

કયઝર મોટે ભાગે પોતાના દાદા વિલીયમ પહેલાએ પ્રાપ્ત કરેલી પ્રજા વિશ્વાસરૂપ તેમજ પ્રજા પ્રેમરૂપ થાપણ ઉપર જીવ્યો છે, એમ કેટલાક કહે છે તે ગમે તેમ હો, પણ તેની અસર. હેઠળનું જર્મની, તેની પૂર્વના જર્મની કરતાં તદન જુદીજ ભાતિનું થયુ છે અને તેની ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિ તથા કેળવણી અને વિદ્યાનની પ્રવૃત્તિઓ કંઇ નહિ તો વ્યવસ્થા અને પરિણામમાં તો ઉચી પંક્તિની ગણાઇ છે.

યુરોપી રાજ્યો સામે ચીટવાટની અખત્યાર કરેલી રાજ્યનીતિ—યુરોપી રાજ્યોના સંબંધમા બિસ્માર્કે જે રાજ્યનીતિ અને ખુબી ફુરઅંદેશીથી ચલાવી હતી, તેને કયઝરે દૂર ફેંકી દીધી હતી. અમલની શરૂઆતમા તેણે રૂશિયા સાથે મિત્રાચારીના સબંધો બાંધવાનું મયન કીધુ હતું, પરંતુ જર્મનના પ્રુશીયન 'જકરો' તે વલણથી વિરૂદ્ધ હતા રૂશિયાને એક મિત્રરાજ્યના નિકટ સંબંધીની અપેક્ષા હતી અને તે માટે ફ્રાન્સમા તેણે વિશેષ શ્રદ્ધા રાખી. સને ૧૮૯૧ માં, પૂર્વ તરફના આપખુદ રાજ્ય રૂશિયાએ પશ્ચિમના પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ફ્રાન્સ સાથે તેવા કોલકરાર કર્યા. કયઝરને આ પસંદ ન પડયું. તેણે તે દિનથી ફ્રાન્સ અને રૂશિયા ઉપર કીનો રાખ્યો, કારણ કે એવો સંબંધ કયઝરને જર્મન સામ્રાજ્યની તેની ભાવનાની સિદ્ધિઓ આડે આવતો લાગ્યો ફ્રાન્સ અને રૂશિયા તેનો આ હાલ સમજી ગયાં હતા. તે પછી અમને જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે ત્યારે રૂશિયા, ફ્રાન્સ અને ઈગ્લાંડને દબાવવાને ચૂક્યો ન હતો.

કયઝરે જો યુરોપની સત્તાતુલાનું ધારણ ટકાવવામાં અને મુસદ્દીગીરીથી કામ લેવામાં ઉંડી સમજ વાપરી હત તો જે બીજી પ્રજાઓની શુભ નિષ્ઠા પોતાને અમૂલ્ય થઇ પડે એમ હતું, તે પ્રજાઓને પણ ખોટું લાગે એવા કામ કર્યા ન હત પણ જર્મન સામ્રાજ્યની ભાવનાની આડે આવનારા, રાજ્યસંબંધોને તોડવાની મનોવૃત્તિ તે ખાળી ન શક્યો. તેણે ૧૮૯૮ બોર વિગ્રહ વેળા તેમના પ્રમુખ ક્રુગરને સમભાવભર્યો તાર મોકલ્યો. તેમ બોર વિગ્રહમાં પણ કેટલીક સાજવારી આદિની મદદ પણ સંગીન કરી હતી. આથી બ્રિટીશ પ્રજાની અભિમાનની લાગણી કુદરતી રીતે દુઃખાઇ.

વળી તેણે આ જાણે ઓછું હોય તેમ ફ્રાન્સ અને બ્રિટનને પોતાની સામે ઉશ્કેરવાનું પગલું ભર્યું ૧૯૦૦ માં તે પેલેસ્ટાઇન ગયો, અને ત્યાં તેણે નાટકી રીતે જો કે તેના રાજ્યમાં એક પણ મુસલમાન પ્રજા ન હતી, છતાં એમ જાહેર કર્યું કે "હું ખ્રીસ્તિ ધર્મવાદીઓ તેમજ મુસ્લીમોનો રક્ષક છુ. સુલ્તાન (તુર્કીના) અને દુનીયા ઉપર વિખરાયલાં ૩૦ કરોડ મુસલમાનોએ એટલી ખાત્રી રાખવી કે જર્મન શહેનશાહ હમેશાં તેમના મિત્ર તરીકે વર્તશે." જે ૩૦ કરોડ મુસલમાનોને ઉદ્દેશીને તેણે આ વચન કહ્યું હતું તેમાના ઘણાખરા બ્રિટીશ અમલ હેઠળ હતા. બોર પ્રજાને તેણે મોકલેલા સંદેશા કરતા પણ, તેનું આ જાહેરનામું બ્રિટિશોને ખાસ કરીને વિશેષ વાંધાભર્યું હતું ફ્રાન્સને પણ આફ્રિકન રાજ્યને લીધે આમાં પોતાની સામે ભય થતો જણાયો, તેમ રૂશિયાને પણ પોતાના અમલ હેઠળ મુસલમાન પ્રજા હોવાથી ભય લાગ્યો. તેમને સર્વને જણાયું કે કયઝર તુર્કીને લુંટશે અને દક્ષિણ મહાસાગરમાં એક બંદરરૂપ માર્ગ મેળવી જર્મન સામ્રાજ્યની મહત્વાકાંક્ષા પૂર્ણ કરે. તેણે આ હેતુથી બગદાદ-બાયઝેન્ટાઇન રેલ્વે તુર્કીમાં સ્થાપવી. એશિયા અને હિન્દની છાતી ઉપર પ્રહાર કરવાનો માર્ગ મોકળો કર્યો.

વળી ૧૯૦૮ થી તેણે આ રાજ્યો પ્રત્યેની ચીઢવાટની રાજ્યનીતિ શરૂ કરી, ૧૯૦૮ ના ઓક્ટોબરમાં તેણે ઓસ્ટ્રીયાનો પક્ષ લેઇને રૂશિયાનુ ઉઘાડું અપમાન કર્યું. તેણે બોઝનીઆ પ્રાંત ઓસ્ટ્રીયાને કબજે કરવા દીધો તે પછી હાલનો વિગ્રહ શરૂ થયો તે દરમ્યાન છ વર્ષમાં તેણે બે વાર યુરોપની સુલેહશાંતિ ભયમા આવે એવાં પણ પગલાં ભર્યાં હતાં તેણે ફ્રાન્સનું આફ્રિકન સંસ્થાન મોરોક્કો લેવા યત્ન કીધુ હતું. પણ બ્રિટિશની સમયસરની, મક્કમ નૌકાબલની સ્થિતિથી તે એમાં ફાવ્યો નહોતો

હાલના યુદ્ધની તૈયારી—ઇંગ્લાંડ સાથે મિત્રાચારી તુટે એવાં પગલાં પણ તે અવરનવર ભરતો ગયો હતોજ. જર્મનીના લેખકો બર્નહાર્ડી આદિએ ઇંગ્લાંડ ફ્રાન્સ આદિ સાથે ઘોર યુદ્ધ મચશે એવી આગાહી કરી જર્મન પ્રજાને ભારે ઉશ્કેરી હતી

આ સર્વથી જણાશે કે વર્તમાન વિગ્રહ-યુરોપી યાદવાસ્થળી માટે જર્મન સમ્રાટ્ કયઝર, તેના "જંકર" લશ્કરી સલાહકારો વર્ષો થયાં તૈયારી કરી રહ્યા હતાજ અને જર્મન પ્રજા પણ કટિબદ્ધ થઇ હતી.

ઓડનું ચોડ વેતરવાની પ્રકૃતિ—જર્મન કયઝર યુરોપના રાજકર્ત્તાઓમાં એક અનન્ય વ્યક્તિ લેખાય છે. તેની જોડી અન્ય રાજકર્ત્તાઓમાં મળવી મુશ્કેલ છે. યુરોપના કેટલાક ભાગમાં અને યુરોપની બહાર કયઝરના સંબંધમાં ઘણી ગેરસમજુતી પ્રચલિત છે. કેટલાકનું એવું માનવું છે કે કયઝર એક ઉચ્છૃંખલ, લાગણીના પ્રબળ વેગમાં ગમે તે કરી બેસે એવો, ઉતાવળીયો રાજ્યકર્તા છે જર્મનોના વિશિષ્ટ ગુણ કયઝરમા છે અને તે જર્મનત્વનો વાસ્તવિક પ્રતિનિધી છે જર્મન પ્રજામા જે કંઇ ઉન્નત છે તે સર્વ તેનામા છે, તેમ જર્મનોમાં જે કંઈ ન્યૂનતા, તેમ અવગુણો છે તે પણ કયઝરમાં છે. યુરોપમાં અને વિશેષે કરીને ઇંગ્લાંડમાં કયઝરના સંબંધમાં જે માન્યતા છે તે ભ્રમજનક છે, એમ જર્મનીથી પરિચિત અને જર્મન વિષયોના અભ્યાસકોનું કહેવુ છે. જો કે જર્મન સમ્રાટ્ ઘણોજ પ્રવીણ, પાકટ વિચારનો, અનુભવી અને કુનેહબાજ છે, છતાં એટલું તો નક્કી છે કે તેનો સ્વભાવ ઘણો ઉતાવળીઓ છે, અને દુર્વાસાની માફક ઓડનું ચોડ ઘણી વાર વેતરી બેસે છે, કે જેમ તેણે વર્તમાન વિગ્રહમા વેતર્યું છે

કયઝરની સર્વગ્રાહી બુદ્ધિશક્તિ—મનુષ્ય એ દેવ નથી, અને મનુષ્યને હાથે ભૂલ થવી એ તો સાહજીક છે. એ વાત તો નિશ્ચિત છે કે યુરોપના સર્વ રાજકર્ત્તાઓમા કયઝર યુરોપની રાજનીતિથી વિશેષ જાણીતા છે જર્મનીના કટ્ટા શત્રુ અને પ્રખ્યાત ઇતિહાસવેત્તા સ્વ ડૉ. એમીલરીયડના શબ્દોમાં કહીએ, તો "યુરોપિયન રાજનીતિના ભવિષ્યમા બનવા યોગ પ્રશ્નોથી, તે સમસ્ત યુરોપમાં ઉત્તમ રીતે માહીતગાર મનુષ્ય છે." તે જાતિ અનુભવથી યુરોપનાં મોટાં રાજ્યોથી માહીતગાર છે. તે સર્વ મોટાં રાજ્યોની ભાષા બોલી શકે છે, અને તે રાજ્યોના ઇતિહાસ તો કયઝરને લગભગ પાઠે છે, એમ કહેવામાં કાંઇ અતિશયોક્તિ

નથી. યુરોપના રાજકીય વાતાવરણમાં ઉપસ્થિત થતા બનાવો ઉપર તેનું ધ્યાન સતત જતું અને તેના પ્રધાનમંડળના બાર સભ્યો આવા વિષયની પીગત કયઝર સમક્ષ રજુ કરતા હતા જનહિતના ઘણા વિષયોથી તે અચ્છી રીતે વાકેફગાર છે. દેશનું મંથન કરતા પ્રશ્નોનું તેણે આતુરતાથી અધ્યયન કરેલું છે તેની ગ્રાહકતા સબળ છે. જે વિષે કયઝરને કંઇ કહેવાનું ન હોય એવો ભાગ્યેજ કોઇ પણ વિષય હશે! અરાજકતા, મજુર વર્ગોનાં રહેવાનાં ઘર, રણસામગ્રી, કળામંદિર, કાયદા, શાસ્ત્ર, વ્યાપારને અંગે કરવામાં આવતી તહ, નહેર, ટેલીફોન, નૌકાસૈન્ય, કેળવણી, વહાણ બાંધવાની વિદ્યા, પ્રાચીન શોધખોળ, જર્મન ધર્મપ્રસારક સંસ્થા આદિ અનેક વિષય ઉપર તેણે અવરનવર ભાષણો આપ્યા છે

આ સિવાય એવી અનેક બાબતો ઉપર પ્રસંગાનુસાર કથન કર્યા છે. કયઝરમાં વક્તૃત્વશક્તિ ઈશ્વરદત્ત છે. તે છટાદાર રીતે બોલી શકે છે કયઝર લડાયક જહાજ ઉપર ભાષણ આપતો હતો, વા બોન યુનિવર્સીટીના વિદ્યાર્થીઓને સંબોધતો હતો, વા સૈનિકો સમક્ષ ઉપસ્થિત હતો વા વિજ્ઞાન મંડળના પ્રમુખસ્થાને હતો, વા ઇતર રાજ્યપ્રતિનિધિ મંડળમાં બોલતો હતો તે સર્વ સ્થળે પોતાની કહેવાની મતલબ સુદાસર અને સચોટ રીતે કહી જતો હતો. આ કાંઇ રમતનું કામ ન હતુ ખરેખર કયઝરની ગ્રાહક બુદ્ધિ અપૂર્વ છે. ટેરેન્સનો જે મુદ્રાલેખ હતો તે કયઝરનો પણ ભાસે છે. "Nihil humni a me alienum puto" એટલે "સર્વ ક્ષેત્રોનું જીવન એ મારૂં ક્ષેત્ર છે, લીલા ભૂમિ છે." સર્વ વિષયનું તેને થોડું ઘણું જ્ઞાન છે, અથવા તો એક અમેરીકન કહે છે તેમ "કયઝર એક સંપૂર્ણ અખબાર નવેશ છે." કયઝરે જર્મનીનું હીત સાધે એવાં કાર્યો કર્યા છે, જર્મનીને કયઝરે આગળ વધાર્યું છે.

જર્મન રાષ્ટ્રીયતાનો ઉચ્ચ આદર્શ—કયઝરનાં ભાષણો ઉપરથી એક વાત સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે અને તે એ છે કે કયઝરનું જર્મનીને માટે આંકેલુ આદર્શ ઘણુંજ ઉન્નત હતું. ઈ સ ૧૮૬૬ પછી જર્મનીનાં નાના નાના રાજ્યોમાંથી જે એક સંયુક્ત મહારાજ્ય ઉભું થયું છે તેને એકત્ર અને વધારે પુષ્ટ કરવામાં કયઝરે પ્રાણતોડ યત્ન કર્યો છે. જર્મનીમાં એક રાજા, એક પ્રજા, એક ધર્મ અને એક સામ્રાજ્ય હોવુ જોઇએ, જ્યાં ધર્મના જુદા જુદા પંથો વચ્ચે નકામો વિરોધ ન રહે અને એકજ ધર્મના વિશિષ્ટ સિદ્ધાંતોને વળગી એક ધર્માધ્યક્ષ નીચે ધર્મ સેવા કરે, પ્રજાજનો પ્રાંતના ભેદને વીસારી મુકી, ભાષાના ભેદને ત્યાગી, પરસ્પરનો ભેદભાવ ભૂલી જઇ, જર્મન-ઐક્યમાં યોજાઇ પરસ્પર હળીમળી સામ્રાજ્યના હિતના કાર્યમા જોડાય અને એક અંગ સમાન થઇ કામ કરે, જર્મન વેપાર-જર્મન વિચાર-જર્મન વિજ્ઞાન દુનિયામાં ફતેહ મેળવે, અને 'ટયુટનીઝમ'નો સંદેશ અને પ્રચાર સમસ્ત દુનીયામાં પ્રસરે, એ કયઝરનો ઉન્નત આદર્શ હતો આવા વિચાર એક વખત નહિ પણ ઘણી વખત કયઝરે પોતાના ભાષણોમાં વ્યક્ત કર્યા છે. મુન્સટરમાં એક મ્યુઝિયમ ખુલ્લુ મુકતી વખતે કયઝરે કહ્યુ છે કે—"હું મારા પ્રજાજનોને વેસ્ટફાલિયાના રહેનારાઓનું અનુસરણ કરવા ઇચ્છુ છુ. અહીં કૃષિકાર અને વ્યાપારી પ્રોટેસ્ટન્ટ અને રોમન કેથોલીક સલાહસંપથી હળીમળી રહે છે. પ્રશિયાની સાથે કોઇપણ જાતની હરીફાઈ નથી. સ્પર્ધા માત્ર રાજ્યભક્તિમાંજ તેઓ ઇચ્છે છે. અહીંના ભોળા, દઢ બાંધાના કૃષિકારો રાજ્યની આબાદાનીનો પાયો છે. અહીંનો વેપાર એ માતૃભૂમિને માટે ગર્વનું અને દુનિયાને ઈર્ષ્યાનું કારણ છે અત્રેના લોકો શરીરે દઢ અને સંતોષી છે" એ ભાષણના અંતમા વળી કયઝરે એવી ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી કે જો "ટયુટનીઝમની ભાવના સર્વત્ર વિજય મેળવે તો જર્મનીના વેપાર ઉદ્યોગની ખીલવણીને માટે જે શાંતિની આવશ્યકતા છે તે પ્રાપ્ત થાય."

જર્મન પત્રકારો આ ભાષણને જર્મનનું સામ્રાટનું 'Confession of faith' કહેતા કંઇ નહીં તો જર્મનીનુ અંતિમ લક્ષ્ય કેવા પ્રકારનું હોવુ જોઇએ એની એમાં સૂચના તો છેજ.

મ્યુનિચના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પ્રો૦ લડવીગ ગાંગોફરની સાથે વાર્તાલાપમાં કયઝરે જણાવ્યુ હતુ કે "જર્મન પ્રજા મારો કહેવાનો મર્મ ગ્રહણ કરી શકતી નથી." એ વાત ખરેખર વાસ્તવિક જણાય છે. કયઝરે કહ્યું હતુ કે "જર્મનીને નિરાં

શાવાદીઓ (pessimists)ની જરૂર નથી એવી કહેવાની મતલબ એ હતી કે જર્મનીમાં માત્ર આ સારૂં છે, આ ઉન્નત છે, વા આમ થવુ જોઇએ અને આમ થતું નથી, અથવા તો અમુક થયુ તેમ આ—બરાબર નથી. ઠીકણું બાકી રહી ગયું એવુ કહેનારા માણસો માત્ર કૃતકાર્ય થઇ શકતા નથી. જેઓ માત્ર ખાલી વાત કર્યાં કરે છે, અને બીજાને સુધારવા કે સુધારણામાં ભાગ લેતા નથી એવા માણસો નકામા છે. તેમનું જીવન વ્યર્થ છે. તેમણે પોતાથી બને તે કાર્યમાં થોડો ઘણો ભાગ લેવો જોઇએ. માત્ર ધ્વંસ કરનારી બુદ્ધિ નહીં, પરંતુ કંઈ કાર્ય કરી બતાવનારી શક્તિ પણ જરૂરની છે."

આત્મશ્રદ્ધામાં અતિ વિશ્વાસ—કયઝર અતિ શ્રદ્ધાળુ છે, પોતાનામાં શ્રદ્ધા અને એ ઉપરાંત "ટયુટેનીઝમ"ના સદેશપ્રચારમાં તેને મહત શ્રદ્ધા છે. તેની આત્મશ્રદ્ધા અતિ બળવાન હોવાને લીધે તેણે કેટલીક વખત ઓડતું ચોડ વેતરેલુ છે. માજી જર્મન સમ્રાટ રણકીર્તિનો લોભી હતો. રણસંગ્રામમા લશ્કરને દોરવવાની તેને પ્રબળ લાલસા હતી. પરંતુ અંજામાં શાંતિસ્થાપક તરીકે જાહેર થવાનું તે વધારે પસદ કરતો હતો હાલના યુદ્ધમાં પણ અમુક સજોગોનો ભોગ થઇ લડાઇમાં તેને ઉતરવુ પડ્યું હતું. કયસરને દરેક બાબતનું થોડુ ઘણુ જ્ઞાન છે સર્વ જનને પ્રિય થવા તેની ઉલટ હતી, અને એમ કરવા જતા તે ઘણાને પ્રિય નહિ પણ અપ્રિય નીવડયો છે અને જર્મનો તેને જુવેનાલના 'હગ્રી ચક' જેવો ધારે છે, એટલે કે—"A man so various that he seemed to be, Not one but all mankind's epitome, Stiff in opinions, always in the wrong, Was everything by starts and nothing long."

કયઝરનાં હોંસ અને શોખ—કયઝરની પ્રકૃતિના સ્વરૂપને સમજવાને એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ કે કયઝર જર્મનીની આધુનિક ભાવનાનો પ્રતિનિધિ છે, અને જર્મની એ ટયુટેનીક ભાવનાનુ મદિર છે, વર્તમાન પત્રકારો કયઝરને વિલીયમ—ભાષણ કર્ત્તા William the Speech maker કહે છે કંઇ નહીં તો ૪૦૦ થી વધારે ભાષણો કયઝરે કર્યાં છે. જર્મનીમા વિલીયમને 'Reise Kaiser' એટલે મુસાફરી કરતો કયઝર કહેતા, અને ખરેખર વર્ષમાં છ મહીના તે મુસાફરીમાંજ ગાળતો. કયઝરને પોતાનો જર્મન વાવટો જ્યાં ત્યા ફરકતો જોવાની હોંશ હતી. એમ કરવામાં તેનો હેતુ અંગ્રેજ પ્રજા એટલે કે 'વાવટાની પાછળ વેપાર ચાલે છે' એને અનુસરવાને લીધે પણ હોય' કારણ કે જર્મનોની એથી ઉલટી માન્યતા છે કે જે વેપારની પુઠે વાવટો જાય છે, પોતાને જર્મનીના પ્રતિનિધિ રૂપ લેખવાને લીધે તે વારંવાર એક સ્થળથી બીજે સ્થળે લોકોની નજરમાં રહ્યા કરતો

તેની સૈનિક અભિલાષા વિષે એમ કહેવાય છે કે કયઝરને ભપકો અને લડાઇની ભવ્યતાને જોવાનો અને જોવરાવવાનો શોખ હતો. તેનો પોતાનો માનીતો ફોટો પણ સૈનિકના વેષમાં છે. એ ચિત્રમા કયઝરને પોતાની રીજમેંટના સૈનિકના પોષાકમાં તરવાર પર હાથ રાખી, માથાપરના યુદ્ધની ટોપીપર સામ્રાજ્યના ચિન્હ ગરૂડ સાથે મહેલમાંથી ઉતરતો દર્શાવવામાં આવ્યો છે. કયઝરને ખરેખર સૈન્યનો ભીરોષ શોખ હતો અને સૈન્ય અને સૈનિકોના હકનું રક્ષણ કરવા તે સદૈવ તત્પર રહેતો. પ્રશીયન સૈન્ય યુરોપી સૈન્યોમાં ઉત્તમ લેખાય છે કયઝરના સૈન્યપરના પક્ષપાતને લીધે કેટલીક વાર અંજામાં બડબડાટ પણ થતો કયઝરનુ સૈન્ય જે વખતે વાર્ષિક યુદ્ધક્ષેત્ર અજમાયશને માટે યોજાતુ તે વખતે ઘોડેસ્વારની પલટણમાં પૂર્વે થતી હતી તેવી (Masked-) બુરખો નાખી લડાઇ થતી. આમા ઘણી જાતની ખુવારી પણ થતી. પરંતુ આ રીતે સૈન્યોમા શૌર્ય સતેજ રાખતો. દેશમાં આના વિરૂદ્ધમા ઘણુ લખવામાં આવતું હતુ. છતા તે બંધ પાડયુ ન હતું જર્મન સૈન્યનું બીજુ કાર્ય અને તાલીમ ગુપચુપ થતુ હતું અને તેની ઝાઝી ખબર બહાર પડતી ન હતી. સૈન્યના માણસોમાં કયઝર ઘણો પ્રિય છે. તેઓ તેને શ્રેષ્ઠાધિકારી સૈનિક લેખે ચહાતા એટલુંજ નહી પરતુ સૈનિકોના હક્કનુ સંરક્ષણ કરનાર તરીકે વિશેષ ચહાતા હતા. જર્મન શહેનશાહને તેના સૈન્યમા જુદાજ નામથી

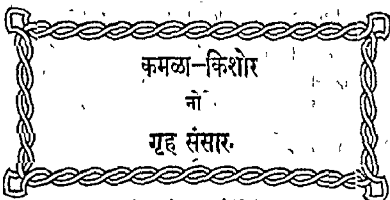
ઓળખતા. તેઓ તેને લાડમાં હર સેહમત કહેતા. એકાદ વખત ઉપર પોસ્ટડેમથી જતાં કયઝર પોતાના મહેલની પાસે થોભ્યો અને પહેરો ભરતા સંત્રીને બોલાવી તેને તેનું નામ પુછ્યું. સંત્રી શહેનશાહના રહાપું જોઇજ રહ્યો પછી જવાબ દીધો કે "કદાચ હું નહિ કહું" કયઝરે બીજી વાર પૂછ્યું—"આમ કરવાનું કારણ?" સંત્રીએ ફરીથી જવાબ આપ્યો—"હું હિંમતભેર આપને કહી શકતો નથી કે મારૂં—" ત્રીજી વાર ગુસ્સામાં શહેનશાહે પુછયુ ત્યારે તેણે ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં જવાબ આપ્યો કે "નામવર! મારૂં નામ પણ હર સેહમેન છે" શહેનશાહ ખડખડ હસ્યો અને તે સંત્રીને બક્ષીસ આપી.

નૌકાસૈન્ય તરફ જર્મન શાહની વલણ ઘણાક ને વખાણપાત્ર જણાતી ન હતી એવું કહેવાય છે કે જેમ નાનાં બાળકને પોતાના રમકડાં પ્રતિ ચાહ હોય તેવો કયઝરનો તે માટે ચાહ હતો વળી જરમનીને નૌકાસૈન્યની આવશ્યકતા નથી એ વાત મિથ્યા છે, એમ તે કહેતો કોઇ કોઇ વખત કયઝર નાદાન બાળક જેવી વૃત્તિ દર્શાવતો હશે, પરંતુ કયઝરને નૌકાસૈન્યની આવશ્યકતા નથી, એ સિદ્ધાંત અસ્વીકાર્ય હતો આ સિવાય બીજી એક વાત પણ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે, અને તે એ કે કયઝરની નસોમાં તેની માના તરફનું ઈંગ્લીશ લોહી વહે છે અને દરિયાનો શોખ એનું કારણ પણ એજ સંભવે છે, કારણ કે અંગ્રેજોમાં દરિ-માનો શોખ વશપરંપરાથી ચાલતો આવે છે.

કયઝર વિદ્યાકળાનો ઘણો શોખીન છે બર્લિન સુધારનામા અને તેને શણગારવાને તેણે બનતુ કર્યું છે તે પોતે ઉત્તમ ચિત્રકાર છે, અને તેને જે ચિતારાને કહેવાનું તે શબ્દથી નહીં પણ પેન્સીલથી આંકી બતાવતો.

નાટકના સુધારાને માટે તે ઘણીજ કાળજી ધરાવતો એટલુજ નહિ પણ 'વારીન્જ' નામનુ નાટક તેણે લખ્યું છે વળી કોઇ કોઇ વાર ઓપેરા પણ જોડી કાઢતો. નાટક કંપનીઓના ડીરેક્ટરોને તેણે ખીતાબથી નવાજ્યા હતા. ઈંગ્લાંડના સર બિરબોન ટ્રીની કંપની ત્યાં ગઇ ત્યારે તેણે તેને માન આપ્યુ હતું આ ઉપરાત તે ઉત્તમ શિલ્પી છે પરંતુ તેના વિચાર કોઇક વખતે ઘણા વિચિત્ર હોય છે. અને તેની આત્મશ્રદ્ધા બળવાન હોવાથી ઘણી વાર કોઇના કહેવાપર લક્ષ્ય ન આપવાની ગભીર ભુલ પણ કરી બેસતો. એ આત્મશ્રદ્ધાને લીધેજ. એણે રાજનીતિ નિષ્ણાત બીસ્માર્ક જેવાને રજા આપી હતી એ આત્મશ્રદ્ધાથીજ. તેણે યુરોપની સત્તાતુલાનુ ધારણ હચમચાવ્યું અને વર્તમાન યાદવાસ્થલી ચાલી. કરોડોનાં લોહી રેડાયાં, અને આખરે હોલાંડમાં નજરકેદ થવા જેવી સ્થિતિએ આવ્યો જોઇએ છીએ કે મહાન નેપોલીયન બોનાપાર્ટની પેઠે કેદીનો એકાતવાસ ભોગવવા જેવી સ્થિતિમાં તેનું ભાગ્ય તેને મૂકે છે કે નહીં.*

* ગુજરાતીમાંથી.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

પ્રકરણ ત્રીજું.

દિવાળી વિધવા બની, તેના ઉપર હવે દુ:ખનું વાદળ તૂટી પડ્યું વાઘજીભાઇને કાંઇ એવી મિલ્કત નહોતી કે જે ઉપર દિવાળી પોતાનું ગુજરાન નિભાવી શકે જે થોડી ઘણી પુંજી હતી તે વાઘજીભાઇના મંદવાડમા ખપી ગઇ હતી. વાઘજીભાઇના મરી ગયા પછી દિવાળી એકલી ઘેર રહી. કિશોર અને કમળા પણ ત્યાં કાંણુ કરી પાછાં ગયા. વાઘજીભાઇને મરી ગયે બેએક માસ થયા હશે તેવામાં દીવાળીનો નાનો છોકરો માંદો પડ્યો અને તે પણ પંદરેક દિવસ પછી મરી ગયો આથી દિવાળીના દુ:ખનો પાર રહ્યો નહિ, તેના ભવિષ્યના સુખનો આધાર નષ્ટ થયો હવે શું કરવું તેના વિચારમાં તે અમુઝાવા લાગી. બાળવિધવા, વિધવાપણું શી રીતે ગાળવું, ગુજરાન શા ઉપર નિભાવવું અને કેવી રીતે રહેવું તેના વિચારો તેને આવવા લાગ્યા બાર મહિના તો ખૂણો પાળવો જોઇએ.

કમળાને પણ દિવાળીને માટે ચિંતા થયા કરતી હતી કિશોરને તે વારંવાર દિવાળીને માટે પોતાના વિચારો જણાવતી હતી. હવે તેને સગામાં, વ્હાલામાં, જેમાં ગણો તેમાં કમળાજ હતી. પાટીદારની નાતમા પુનર્વિવાહ યાને નાતરા તો થાય છે, પણ બાર ગામના પાટીદારો કુળવાનમાં ગણાય છે જેથી તેમનામાં નાતરાં કરવાનો રિવાજ હોતો નથી. તેથી દિવાળીને કોઇ પણ ઉપાયે વિધવાપણામાં જીંદગી વીતાવ્યા વગર છુટકો નહોતો. વહુનો ધંધો તેમનામાં ઓછો મણાતો હતો તેમાં વિધવા થાય એટલે તો તેની કિંમત ઘણીજ ઘટી, એથી દિવાળીને હવે શી રીતે ગુજરાન નિભાવવું એ મુશ્કેલ થઇ પડ્યું, મહેનત મજુરી થાય નહિ, ઘરમાં પૈસા મળે નહિ, આવક નહિ કે કોઇ કમાનાર નહિ, પછી વિધવા દિવાળીએ પોતાનું ગુજરાન શી રીતે નિભાવવું ? પીયેરમાં જાય પણ ત્યાં તો મોકું, એટલે હવે શું કરવું તેની ચિંતામાં ને ચિંતામાં તે દિવસે દિવસે સુકાવા લાગી.

વાઘજીભાઇને હવે બાર મહિના થવા આવ્યાં છે, જેથી કમળાએ દિવાળીને પોતાની પાસે રાખવાનો વિચાર કર્યો. જો કે બાર મહિના સુધી તો તે તેને દર માસે ગુજરાન જેટલી રકમ મોકલતી હતી અને તેથી દિવાળી ગમે તેમ દહાડા કહાડતી હતી, પણ હવે કાંઇ તેમ જન્મારો જાય નહિ, અને બાળકબુદ્ધિની, ભરયુવાન દિવાળીને એમ વસો ગામમાં એકલી મુકવી એ પણ ઠીક નહિ-એમ ધારી કમળાએ કિશોરભાઇને પૂછી દીવાળીને મુંબાઈ તેડાવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

કિશોરે કહ્યું કે, દીવાળી વસો રહે તેમાજ સારું, તેને આપણે ભલે કાંઇક ગુજરાનનું સાધન ત્યાં થાય તેવી ગોઠવણ કરીએ, વળી તેની દેખરેખ રહે તેવો બંદોબસ્ત કરીએ પણ અહીં લાવવી એ ઠીક નહિ. આજે લોકો એવા છે કે તેને અહીં લાવીએ તો ગમે તે કહે, અને વખતે આપણને અપયશ મળે, પછી તારી મરજી આથી દીવાળીએ કહ્યું કે, ભલેને લોક ગમે તે કહે પણ આપણે તે ગરીબની દયા નહિ લાવીએ તો કોણ લાવશે ? અહીં આવશે તો મને પણ કામકાજમા મદદરૂપ થઇ પડશે અને તે પણ દુ:ખને ભૂલતી જશે માટે જો આપ કહો તો હું અહીં તેડી લાવું."

કીશોરે કમળાનો ઘણો આગ્રહ જોઇ તેને તેડી લાવવાનું કહ્યું, તે પછી થોડેક દિવસે કમળા વસો ગઇ

અને સાંપી દીવાળીને મુંબાઇ તેડી લાવી તેને મુંબાઇ આવવાથી કાંઇક સારૂં લાગ્યું બ્હેનના સહવાસમા દુઃખ ઓછું થવા માંડ્યુ અને દિવસે દિવસે ચિંતા મટવા લાગી.

આ વખતે કીશોરનું વકીલાતનું કામ ધમધોકાર ચાલતું હતુ, નવરાશ મળતી નહી તેમ આવક પણ વધવા માંડી. જેમ જેમ આવક વધવા લાગી તેમ તેમ કિશોર પહોળા હાથે પૈસા ખર્ચવા લાગ્યો. કમળા માટે સારાં સારાં વસ્ત્રો, દાગીના અને તેને જે જોઇએ તે ઉદાર દીલે લાવી આપતો. કમળાને એક પુત્ર પણ થયો હતો તેને રમાડવામાં અને આનંદ વિનોદમા કમળાના દહાડા સુખમા જતા હતા તેને માત્ર દીવાળીનુ વિધવાપણુંજ કાંઇક દુખી કરતું હતું. તે દીવાળીને કોઇ રીતે ઓછું આવવા દેતી નહિ, અને વખતે દીવાળીને મારે લીધે કંઇ પાછલું સુખ સાભળી આવી પોતાની સુખી દશાનું ભાન થતાં દુ.ખી ન થાય, તેમ તે વર્તતી તેને કદી ઓછું આવવા દેતી નહિ, પોતે જેવાં કપડાંલત્તાં ને ઘરેણા પહેરતી તેવા તેને માટે કરાવતી, અને પોતાના જેટલુંજ સુખ આપતી. દીવાળીની ઉમર હાલ સત્તર વર્ષની થઈ હતી છતાં તે ઘણી સમજુ હતી. તે પોતાની મોટી બ્હેનની આજ્ઞામાં રહેતી, છતાં તેને ઘણીવાર પોતાના પતિ અને પુત્ર સાંભળી આવતાં, એકાન્તમા જઈ તે રડી, પોતાનું મન ખાલી કરતી હતી. કીશોરભાઇના નાના પુત્રનું પાલણપોષણ કરી તેને ઉછેરવામા ને રમાડવામાં આખો દિવસ તે ગાળતી તેને લઇ તે વારંવાર બહાર ફરવા જતી. કમળા તેને એકલી કઇ જવા દેતી નહિ; તે જ્યાં જાય ત્યાં તેને પોતાની પાસે રાખતી હતી.

કિશોરના મકાનની પાસેજ એક નાનો સરખો બાગ હતો, અને બાગમા એક નાનુ સરખું સુંદર તળાવ હતું દીવાળી ઘણીવાર નવરી પડતી ત્યારે એકલી અથવા તો કમળાના પુત્રને લઇ અહીં બાગમાં આવતી હતી અને તળાવને કિનારે બેસી અયમની વાતો યાદ આવતા રડીને મન ખાલી કરતી હતી. એક વખત દીવાળી કામથી પરવારી તે બાગમા આવી તળાવને કિનારે બેસી પાછલી વાતો સંભાળતી હતી ત્યા તેને એક પછી એક પાછલી વાતો યાદ આવતા દુઃખના વિચારમાં ગરક થઈ ગઇ હતી. સૂર્ય અસ્ત થયો, ચંદ્રનો પ્રકાશ ખીલી નીકળ્યો, છતાં તેને પોતાની પાછલી વાતોના ધ્યાનમા રાત પડી છતાં ઘેર જવાનું પણ સાંભર્યું નહિ. તે વિચાર કરતી હતી કે કયા પાપકર્મથી આવી વિધવા થતી હશે ! કયા કુકર્મનું આ ફળ મળતું હશે, પરમાત્માએ એકજ માબાપની અમે બે છોડીઓ છતાં એકને સુખસાગરમાં અને બીજીને દુઃખના ઉંડા કુવામા કેમ ધકેલી દીધી હશે, મે ગયે અવતાર શુ પાપ કર્યું હશે, કે જેથી ભર યુવાનીમાં પતિ અને પુત્રનો વિયોગ થતાં હું અનાથ અને દુખી બની ગઇ હઇશ. મને મળેલુ સુખ હું કેમ ન ભોગવી શકી ! આવી અવસ્થામાં જીવવુ તેના કરતાં તો મરવુ સારૂં ! શું યમરાજા પણ મને ભૂલી ગયા હશે ! હશે હવે તો ગમે તેમ કરી પ્રભુ મારા દહાડા કઢાવજો ! હે પ્રભુ ! આ દીન અને દુઃખી બાળાના દુખનો જલ્દી અંત આવે તેમ મને તારી પાસે ખેંચી લેજે." આવા વિચારોમાં દીવાળી ગરક થઇ ગઈ હતી અને પાછલી વાત યાદ આવતાં દુઃખથી રડી પોતાનું હૈયું ખાલી કરતી હતી.

કિશોર કોર્ટમાંથી ઘેર આવી પાણી પી જરા બહાર અગાશીમાં જઇ આરામ ખુરશી ઉપર પડ્યો. અહીંથી બાગ સામેજ હતો જેથી શીતળ પવન આવતો હતો, તેની અંદરના તળાવની રમણિયતા આંખને આનંદ આપતી હતી. ત્યાં બેઠા પછી તળાવને કીનારે બેસી વીચારમાં ગરક થઇ ગયેલી દીવાળીના સામી કિશોરની દૃષ્ટિ પડી આ વખતે કિશોરને દીવાળીના મુખની સૌંદર્યતાનું ખરૂં રૂપ જણાયુ. તેના ચિંત્તની વૃત્તિ બદલાઇ ગઇ તે એક બે મિનીટ સુધી તો બરોબર તેની સામે તાકી રહી તેની સૌંદર્યતા જોવા લાગ્યો. કિશોરના ઘરમાંજ દીવાળી રહેતી હતી, તેને તે દરરોજ જોતો હતો, તે ઘણીવાર તેના પરિચયમાં પણ આવતી હતી છતાં પણ કિશોરનું લક્ષ તેની સુંદરતા તરફ જતું નહિ, તેને દીવાળી આવી સુંદર હશે તેની ખબર ન પડી. રૂપસૌંદર્યનો મોહ તેને પહેલા કોઇ વખતે જણાતો નહિ સ્ત્રીનાં રૂપે ભલભલાને ડગાવી નાંખ્યા છે, દૃષ્ટિ પડતાં ઘણાને આંજી નાંખ્યા છે, અને ઘણા તપસ્વીઓનાં તપ સ્ત્રીના સૌંદર્યે છોડાવી દીધા છે. રૂપનો

મોહ આવો છે, તે કિશોરને પણ વળગ્યો, રાત દિવસ પોતાના ઘરમાં રહેતી દીવાળીના મુખ સૌંદર્યને આજે તેણે બરોબર નીહાળ્યું જે તેને ઘણીવાર જોઇ રહેવા છતા પણ તૃપ્તિ થઇ નહિ. તે દીવાળીના સામે ટગર ટગર જોઇ રહ્યો હતો ત્યાં દીવાળીની નજર તેની સામે પડી, તેણે જોયુ કે પોતાના સામે એકી નજરે કિશોર પટેલ જોઇ રહ્યા છે આથી તેણે શરમાઇ, સંકોચાઇ નીચું જોયુ અને ત્યાંથી ઉઠી તુરત ઘેર આવી. કિશોરના મનમાં થયું કે કમળા અને દીવાળી બન્ને બ્હેનો છે પણ દીવાળીના રૂપની તો અવધિ, તેની મનોવૃત્તિ બદલાઇ, તેને હવે કમળા કરતાં દીવાળીના સૌંદર્યની કીંમત વધુ જણાવા લાગી. દીવાળી બાગમાંથી ઘેર આવી કમળાના પુત્રને લઇ રમાડવા લાગી.

સૌંદર્યમા કેવી વિશ્વમોહિની શક્તિ છે! અજ્ઞાન બાળક જે હાલી ચાલી શકતુ નથી, સારી રીતે બોલી શકતું નથી, તે પણ ગુલાબના ફુલને તોડવા માટે હાથ લાંબા કરે છે. આકાશમા પૂર્ણ ચન્દ્રની શોભા જોઇ રડવું છોડી દે છે સારાં રૂપકલત્તા અને અલંકારો ધારણ કરવાથી ખુશી ખુશી થઇ જાય છે, અને ચકચકિત રૂપિયો જોઇ તેને લેવા દોડે છે, જ્યારે અજ્ઞાન બાળકો પણ આ પ્રમાણે સૌંદર્યને જોઇ મોહિત થતા શીખે છે તો પ્રૌઢ વયના માણસો મોહિત થઇ જાય તેમા શી નવાઇ! પવિત્ર બુદ્ધિવાળો કિશોર આજે તેજ પ્રમાણે દીવાળીના રૂપ ઉપર મોહિ પડયો અને પોતાની વિદ્યા, બળ, વિચાર બુદ્ધિ, અને વિવેક સર્વ ખોઇ બેઠો તે પછી તેણે ઘણો વિચાર કર્યો, અવળા માર્ગે ન જવા પોતાના મનને ઘણું સમજાવ્યું તો પણ તે દિવસે સન્ધ્યાકાળે બાગમાં જોયેલી દીવાળીની મનોહર મૂર્તિને હૃદયમાંથી દુર કરી શક્યો નહિ, પણ તે દિવસે પૂર્ણિમાના પૂર્ણચન્દ્રના પ્રકાશમાં સરોવરને કિનારે એકલી બેઠેલી દીવાળીને એકટશ જોતાંજ કિશોરની ચિત્ત વૃત્તિ બદલાઇ ગઈ, તેના હૃદય સાગરમા પાપ વાસનાની લ્હેરો ઉઠવા લાગી.

તે પછી કિશોરભાઇ કમળા ઉપરના પોતાના અથાગ પ્રેમ અને પોતાના મદ અને મર્યાદાને પણ ભૂલી જઇ દીવાળીના ચિત્તને પોતાના તરફ ખેંચવાનો યત્ન કરવા લાગ્યો. દીવાળીનુ હૃદય નિર્મળ હતું, તેના પવિત્ર અંતઃકરણમાં કિશોરના અનુચિત ભાવની છાયા પણ પડી નહોતી. તે અહીં આવ્યા પછી પોતાની બ્હેનને મા બરોબ[illegible] અને કિશોરને બાપ તુલ્ય માનતી હતી. દીવાળી કમળાના સુખે પોતાને સુખી સમજતી હતી કમળા ને માટે પ્રાણ પણ આપવા માટે તે તૈયાર થઇ જતી હતી. કમળાનાં કહ્યા વગર તે દરેક કામ પોતાની મેળે કરતી હતી. તે ત્યાં આવ્યા પછી કિશોરના સંસર્ગમાં ઘણીવાર આવતી, તેને જોઇતી વસ્તુઓ, પાણી, પાન વિગેરે દીવાળી જ આપવા જતી આવતી. તેના મનમાં કિશોર પોતાની પા[illegible] વાસનાથી પોતાની સાથે વધુ સબંધમા આવે [illegible] તે સમજવામાં આવ્યુ નહોતુ દીવાળી કિશોરને પાસે કાંઈ આપવા કે લેવા જાય ત્યારે માથે આખુ ઓઢીને જતી આવતી, તેની નજર જમીન સા[illegible] રહેતી અને નજરે નજર મેળવી તે કદી કિશોરની સાથે વાર્તાચિત કરતી નહિ. કિશોરથી દીવાળી શરમાતી તેથી ઘણુ વખત વાતચિત તે તેની સા[illegible] એકાંતમા કરતી નહિ, ખપ જેટલી જ વાત; પ[illegible] કિશોર તે પછી તેની સાથે, જાણી જોઇને વ[illegible] વાતો કરવા લાગતો, અને જે રીતે તે પોતાન[illegible] પાસે વધુ વખત ઉભી રહી વાતચિત કરે તે[illegible] કરતો દીવાળીની સાથે ઘડી બે ઘડી વાતો કરવા[illegible]મા પણ હવે તેને આનંદ થતો હતો. અને ઘણ[illegible] વાર તો તે દીવાળીને વગર કામે પણ બોલાવ[illegible] આડી અવળી વાતો પૂછી રોકી રાખતો છતાં પણ દીવાળી તો જે પૂછે તેનો જ ઉત્તર આપી ચાલ[illegible] જતી. જો દીવાળી કિશોરની પાસે દિવાનખાનામ[illegible] કંઈ વાતચિત કરતી ઉભી હોય અને તે વખ[illegible] જોગજોગે કમળા આવતી તો તેથી કિશોર ગુસ[illegible] થઇ જતો, અને કાંઇક કામનું બ્હાનું સોંપી તે[illegible] તરત જ બહાર કાઢતો પણ તે વખતે કમળાન[illegible] સાથે દીવાળી પણ ત્યાંથી બીજા ખંડમાં ચાલ[illegible] જતી. હવે કિશોરને દીવાળી સાથે વધુ પ્રસંગ[illegible] આવતાં, મળતાં કે વાતચિત કરતાં જો કોઇ [illegible]ચમાં આવી વિઘ્ન કરતુ તો તે, તેને ગમતુ નહિ આમ જેમ તેમ કરી તે દીવાળીના ચિત્તને પોતા[illegible] તરફ આકર્ષવા પ્રયત્ન કરતો.

કમળા દિવાળી ઉપર ઘણુ હેત રાખતી[illegible]

પોતાનાં કપડાંલત્તાં, ઘરેણાંગાંઠાં આગ્રહથી દીવાળીને પહેરવા આપતી. હવે કમળા કરતાં દીવાળી તરફ કિશોરનું મન વધુ લાગેલું હોવાથી તે હવે કમળા કરતાં પણ દીવાળીને માટે કાંઇ વધુ વસ્ત્રાલંકારો કરાવતો, તે માત્ર તેના હૃદયને પોતાના તરફ આકર્ષવાના હેતુથી જ. ઘણીવાર તે કમળાને કઠોર વચનોથી સતાવવા લાગ્યો અને દીવાળીને પ્રેમ વચનોથી પોતાની કરવા મથતો, છતાં પણ તેની આશા ફળીભૂત થઇ નહિ.

હવે તે વારંવાર કમળાના દોષ જોયા કરતો, અને ખોડ કહાડી, વાંક કહાડી તેને સતાવતો હતો. અને દીવાળીનાં વખાણ કરતો હતો. આ બધાનું કારણ સુશીલ ને બુદ્ધિમાન કમળા અને બાળયુવતી દીવાળી પણ સમજી ગઇ હતી

આ પ્રકારે કિશોરની વૃત્તિ ફરી, તેનામાં પાપવાસના જાગ્રત થઇ, આખો દિવસ તેને દિવાળીના વિચાર આવતા, કોર્ટમાં જાય તો ત્યાં પણ દીવાળી સાંભળી આવતી, મન ચિંતાયુક્ત રહેતું. ઘણીવાર બ્હાનાં કાઢી, પોતાના કેસ બીજા વકીલોને સોંપણી કરી ઘેર રહેતો અને વારંવાર દીવાળીને અમુક કામના બ્હાને બોલાવી તેના સંબંધમાં આવવાનું ઇચ્છતો. તે રાત દિવસ વિચાર કરતો કે શી રીતે દીવાળીનું મન પોતાના તરફ વળે, તેના મનમાં શી રીતે વિકાર પેદા થાય; પણ બુદ્ધિમાન ને સમજુ દીવાળી આ પાપમય કૃત્યથી ડરતી હતી. તે જાણતી કે આ ભવે તો આવું દુઃખ પડયું છે અને વળી જો નીચ વાસનાને વશ કરવા પાપકર્મો કરીશ તો વળી આવતા ભવે કેવું દુઃખ આવશે, માટે હવે પાપ કર્મથી ડરી તેનાથી બચવા સાવધાન રહેતી.

મહાત્મા તુલસીદાસે કહ્યું છે કે—

ડીગે ન શંભુ–શરાસન કૈસે,
કામી–વચન સતી–મન જૈસે,

તેમ દીવાળીનું મન અનેક લાલચો મળ્યા છતાં, કિશોરે વધુ પ્રેમ અને સ્નેહ બતાવ્યા છતાં પણ ડગ્યું નહિ. કિશોર વિદ્વાન થયો છતાં પણ પાપવાસનાને જીતી શક્યો નહિ, હવે તેના મનમાં જેટલી દીવાળીને માટે ચિંતા થવા લાગી તેટલીજ કમળા પ્રતિ તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થવા માંડયો. તેને હવે કમળા કડવી ઝેર જેવી લાગતી, તે જાણતો કે દીવાળીને પોતાના તરફ આકર્ષવામાં કમળા વિઘ્ન રૂપ થઇ પડે છે. દીવાળીના મનમાં સમજાયું કે કિશોરની વૃત્તિ બદલાઇ છે, ત્યારથી તે હવે કિશોરની પાસે વધુ જતી આવતી નહિ, અને તેનાથી દૂરને દૂર રહેતી. ઘણીવાર તે બોલાવે તો પણ બીજું બ્હાનું કાઢી જતી નહિ અને પોતાને બદલે કમળાને મોકલતી. આથી કિશોરને કમળા હવે અકારી પડી, તેથી હવે તેને પોતાની પાસેથી દૂર કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

તે પછી તે કમળાને વધુ બોલાવતો નહિ, તેના સંસર્ગમાં આવવાનું પણ હવે તેણે છોડી દીધું. પોતાના ખાનગી રૂમમાં, દીવાનખાનામાં અને શયનગૃહમાં હવે કમળાને આવવાનું બંધ કરી દીધું. પ્રેમાળ હૃદયનો કિશોર હવે ક્રૂર બન્યો. જેને જોઇ તેના નેત્રોને તૃપ્તિ થતી નહોતી, તેજ કમળાને જોવા પણ હવે તે ઇચ્છતો નહિ. તે સર્વ માત્ર પ્રબળ પાપવાસનાનું જ કારણ હતું. મનુષ્ય ગમે તેવો પ્રબળ હોય છે, સમજું હોય છે, બુદ્ધિમાન હોય છે, પ્રતિષ્ઠિત હોય છે, અને વિદ્વાન હોય છે છતાં પણ જો તે કામવાસનાને જીતી શકતો નથી, સૌંદર્યના મોહમાં અંજાઇ જાય છે, તો તેની વૃત્તિ બ્હેર મારી જાય છે, તેનાં ડહાપણ, પ્રતિષ્ઠા અને વિદ્વતા ઉપર પાણી ફરી વળે છે અને લાખનો માણસ કોડીનો થઇ ફટફટ થઇ સર્વત્ર અકારો બની જાય છે.

કિશોરની પણ તેજ વ્હેરે થઇ, યુવાન કિશોર સ્વરૂપવતિ ને સુગુણા કમળા જેવી પત્નિ મળ્યા છતાં પણ પોતાની પાપવાસનાને જીતી શકયો નહિ, રૂપસૌંદર્યના મોહને જીતી શકયો નહિ અને પોતાની વિદ્વતા અને ડહાપણનો ઉપયોગ કરી શકયો નહિ. તે ક્ષણિક આનંદ મેળવવા અન્યને અધોગતિના ખાડામાં ઉતારી પોતાનું તમામ ગૌરવ, વિદ્વતા અને પ્રતિષ્ઠા કુવામાં નાંખવા તૈયાર થયો.

કમળા કિશોરનું મન જાણી ગઇ હતી. તે સમજતી કે હવે તેમની બુદ્ધિ બગડી છે. દીવાળીને અહીં લાવી હવે તેને પસ્તાવો થવા માંડયો પણ શું કરે એક ઉપાય નહોતો, હવે તેને મોકલાવી પણ ક્યાં; વિધવા સ્ત્રી સાપના ભારા જેવી

છે એમ જે કહ્યું છે તે હવે તેને સત્ય જણાયું, છતાં પણ તે પોતાના પતિના આવા વર્તનથી ક્રોધિત ન થઈ, તેના હૃદયમાંથી પતિભક્તિનો ભાવ ઓછો થયો નહિ, પણ તે સમજતી કે તેમની બુદ્ધિ અવળી દીશામા વળી છે જેને મારે પાછી વાળી કુમાર્ગમાં પડતાં બચાવી સુમાર્ગમાં સ્થાપવા જોઇએ

એક દિવસ કમળાએ દીવાળીને સર્વ હકીકત કહી, દીવાળીએ પણ સાચેસાચી વાત કમળાને કરી દીધી. તે પછી બન્નેએ મળી કિશોરને સુધારવાનો રસ્તો લીધો કમળા અને દિવાળી સગી બ્હેનો હોવાથી ઘણે ભાગે રૂપરંગમાં પણ મળતી હતી, કંઇક અવાજ પણ સરખો હતો તેથી કમળાને પોતાને સફળતા મળવાની ખાત્રી થઈ કમળા જે કપડાં રાત્રે પહેરતી હતી તે હવે તેણે દીવાળીને પહેરાવવાં માંડયાં અને દીવાળીનાં કપડાં પોતે પહેરવા માંડયાં. દીવાળી વિધવા થઇ આવ્યા પછી કિશોર પાસે જતી તો આધું ઓઢી જતી ને નીચું જોઇ આડું મ્હોં રાખી વાત કરતી તેથી, તેની નજરે નજર કદી મળતી નહિ. હવે દીવાળીને બદલે રાત્રે કઇ આપવું લેવુ હોય તો કમળા દીવાળીનાં કપડાં પહેરી, દીવાળીની માફક આધું ઓઢી નીચી નજર રાખી જતી, અને આડું જોઇ દીવાળીના જેવા સાદ કહાડી વાત કરતી. જોકે કમળાને તો કિશોર પાસે જવાનું બંધ કર્યું હતું પણ તે હવે દીવાળીનાં કપડાં પહેરી જતી જેથી કિશોર તેને દીવાળી છે એમ માનતો એક વખતે સંધ્યાકાળે કમળા દીવાળીનાં લુગડાં પહેરી કિશોરના સુવાના ખંડમાં પાણીનો લોટો મૂકવા અને પાન આપવા ગઇ, તે વખતે કિશોરે તેને દીવાળી હશે એમ માનીને પોતાના મનની સર્વ હકીકત કહી દીધી; અને કમળાએ પણ દીવાળીના રૂપમાં તેની કાંઇક મરજી સંપાદન કરવાનો ભાવ જણાવી પ્રેમ ચેષ્ટાથી સર્વ વાત કહડાવવા માંડી, કિશોરે ધાર્યું કે દીવાળી પણ મારા પ્રેમને ઇચ્છે છે. જેથી તેણે કાંઈ પણ ગુપ્ત રાખ્યા વગર સર્વ જણાવી દઇ પોતાનો પ્રેમ જણાવી, હમેશાં તેને કમળા કરતાં પણ વધુ ચ્હાવાની પ્રતિજ્ઞા જણાવી. કમળાએ જોયું કે કામ સિદ્ધ થશે તેથી તેણે દીવાળીના વેષમાં કહ્યું, 'વાહ! પટેલ, આ શું બોલો છો, હું વિધવા છુ, કંઈ વાત બ્હાર જણાઈ જાય તો મારી ને તમારી શી વલે!"

કિશોરે પોતાની ઇચ્છા તૃપ્ત થવાની આશામાં ને આશામાં જણાવ્યું કે, વ્હાલી દીવાળી, હું તારા રૂપ, ગુણ અને હાવભાવ ઉપર મોહિત થઇ ગયો છું. તું મને તારા હૃદયમાં સ્થાન આપ, નહિ તો હું જીવી શકીશ નહિ. તારે બીજી કાંઇ ચિંતા રાખવાની નથી. કમળાની ફાસ તને નડતી હશે તો તેનો પણ હું ઉપાય કરી દઇશ, છતાં કંઇક વાત બહાર પડશે તો હું તારી સાથે નાતરે કરીશ, આપણી નાતમાં ક્યાં થતું નથી, બાળવિધવા સાથે પુનર્વિવાહ કરી હું તારો ઉદ્ધાર કરી નાતના રીવાજને પણ પાટુ મારીશ. માટે તારે બીજી કાંઇ ચિંતા કરવી નહિ, તું હા કહે અને મારી મરજી સંપાદન કરી સુખી થા "

કમળાએ દીવાળીના વેષમાં પતિની સર્વ વાત જાણી લીધી અને દીવાળીના જેવો સાદ કાઢી કહ્યું—"જાવ, જાવ, બળ્યું, પટેલ તમે આમ ગાંડા શાં કાઢો છો ? એવું તે થતું હશે, મને જવા દો, મારી મોટી બેન આવશે તો શું કહેશે. "

માત્ર પાપવાસનાનેજ તૃપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનાર, કર્તવ્યાકર્તવ્યના જ્ઞાનથી શુન્ય થઇ ગયેલા કિશોરની, બુદ્ધિ બ્હેર મારી ગઇ, તેને અત્યારે સર્વત્ર અંધકારજ જણાતો હતો. તેણે ઉભા થઇ ધડકતા હૃદયે, કમળાની પાસે આવી, તે દીવાળી છે એમ માની તેનો હાથ ઝાલ્યો, કમળા પણ ત્યાં જાણે પોતાની મરજી જણાવતી હોય તેમ ત્યાં ઉભી રહી અને કિશોરને હાથ ઝાલવા દીધો, પણ મોં ઉપર કાંઇક વધુ ઘુંમટો તાણ્યો, પછી કિશોરે કહ્યું, "તું હા કહેને, કમળા કાંઇ નહિ જાણે, અને જાણશે તોપણ મારી તારા ઉપર પ્રીતિ છે તો તે શું કરવાની છે? હું તેના કરતાં પણ તને વધુ ચાહું છું. આવ, મારી પાસે તો આવ, મારા હૃદયને શાંત કર. "

આ પછી કમળાએ ખાંખારો કરી તેણે દીવાળીના જેવો સાદ કાઢી કહ્યું; "નો, બળ્યું આમ શું કરો છો, તમે મોટા વકીલ કહેવાવ, આબરૂદાર કુટુંબનો માણસ, વળી એલ. એલ. બી. પણ કહેવાવ, લોકો શું કહેશે। તમે મને

ભ્રષ્ટ કરવાની ઇચ્છા ન રાખો, હું વિધવા છું તેનો વિચાર કરો વળી, મારી બેન મારા ઉપર ગુસ્સે થાય, માટે એવી વાત શું બોલો છો, કમળા છે જતો, તે શું મારા કરતાં ઓછી રૂપાળી છે, આમ ડાહ્યા થઇ બુદ્ધિ બગાડોય, પાપ લાગે, પરમેશ્વર નરકમાં નાંખે, બબ્બુ જવા દો ને!"

કિશોરે કહ્યું—"ના, ના, હવે તો નહિ જવા દઉં, તું મારી થા, અને મારી ઇચ્છા પુરી કર; હું તારા પ્રેમ આગળ સર્વ નકામું માનું છું. માટે ચાલ." આમ કહી તેને કંઇક પોતાના તરફ ખેંચવા લાગ્યો.

આ જોઇ વળી કમળાએ કાંઇક હા જેવો ભાવ જણાવી, જરા તેના તરફ આવી ખસી અને કહ્યું, બબ્બુ, આમ શું કરો છો, ના, આજ નહિ, આજ નહિ, મારી બેન આવશે, મને જવા દો, પછી આવીશ" આમ કહી, કિશોરના હાથમાંથી પોતાનો હાથ છોડાવી ત્યાંથી એકદમ સટકી બહાર ચાલી ગઇ. અપૂર્ણ.

प्रासंगिक—नोंध.

જે સત્તાથી ભાગ્યોદયનો જન્મ થયો છે, તે જ મસાએ આજે તેનું છઠું વર્ષ પૂર્ણ કર્યું છે આ અંક પછી ભાગ્યોદયનો સાતમા વર્ષમા પ્રવેશ થશે. બાળક જેમ જેમ મોટું થતું જાય છે તેમ તેમ તેનામા વધુ શક્તિ આવતી જાય છે. સૂર્ય જેમ જેમ ઉગતો જાય છે તેમ તેમ વધુ તેજનો પ્રકાશ પાડી શકે છે તેમ ભાગ્યોદય પણ પોતાના સાતમા વર્ષમાં કંઇક નવો ચમત્કાર બતાવશે.

તેનો જન્મ થયા પછી, ત્રીજા જ વર્ષથી લડાઇની મોંઘવારીની હાડમારી તેને ભોગવવી પડી છે. ઘણા પત્રોએ લવાજમ વધાર્યું, પણ ભાગ્યોદયે તેજ લવાજમમા ખોટમાં પણ આહોની સેવા બજાવી છે, હજુ પણ કાગળોની અને છપાવવાનાં સાધનોની મોંઘવારી તેને સહન કરવી પડે છે. અને તેથી હવે તેને લવાજમ વધાર્યા વગર છૂટકો થતો નથી.

આવતા વર્ષથી—એટલે આ અંક પછીના અંકથી ભાગ્યોદય સાતમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરશે. સાતમા વર્ષથી ભાગ્યોદયનું લવાજમ રૂ. ૨–૦ નહિ પણ રૂ. ૩–૦ રાખવામાં આવ્યું છે. આ રીતે લવાજમમાં જો કે વધારો થએલો તમને જણાશે તોપણ લવાજમ જેટલું વધ્યુ છે તેના કરતાં માસીકમા વધુ વધારો અને સંગીનતા કરવામાં આવશે. આવતા વર્ષથી તેના કદમાં વધારો થશે, તેમજ તેને સચિત્ર બનાવવામાં આવશે અને દરેક અંકમા સુંદર ચિત્રો આપવામાં આવશે લેખો પણ સંગીન અને સગ્રહ કરી મનન કરવા લાયક આવશે.

આવતા વર્ષથી શારદાપીઠના શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યશ્રી, શ્રીશ્રેય.સાધક વર્ગના સદ્ગુરૂ શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રભગવાનશ્રી, શ્રીમન્નથુરામ શર્મા, શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મ્હેતા, શ્રીયુત નગીનદાસ સંઘવી વિગેરે ગુજરાતના સમર્થ મહાપુરુષો અને વિદ્વદરત્નોના વિદ્વતાયુક્ત અધ્યાત્મજ્ઞાનના અત્યુત્તમ લેખો આવશે. તે ઉપરાંત શ્રીયુત પઢિયારના શોધખોળના લેખો આવશે અને બીજા અન્ય વિદ્વાનોના ઉપયોગી લેખો—વૈદકના અનુભવ સિદ્ધ ઉપચારો, ઘરગથુ હુન્નરોના ટુચકાઓના, ખેતીવાડીના અને બીજા અનેક લેખો તેમાં આપવામાં આવશે.

તે ઉપરાત આવતા વર્ષમા દિવ્યાંગના નામની અદ્ભુત રસમય વાર્તા, અને યોગીરાજ નામનો સરળ મોક્ષમાર્ગનો લેખ શરૂ થશે. તેમજ એક સમર્થ મહાપુરુષના જીવન ચરિત્રનો લેખ શરૂ થશે. તે ઉપરાંત આયુર્વેદના પ્રાચીન ગ્રન્થ श्रीचरकसंहिता નો બીજો ભાગ—ચિકિત્સાસ્થાન—આવતા અંકથી અક્ષરશઃ ફોર્મે શરૂ થશે. જેમાં આયુર્વેદાનુસાર ઉપચાર પદ્ધતિ નવા જમાનામાં જુની વિદ્યાની શોધખોળનો પ્રકાશ પાડશે. તે ઉપરાંત વનસ્પતિ–વિજ્ઞાન નામનો વનસ્પતિ શાસ્ત્રનો ઉત્તમ લેખ શરૂ થશે અને તે ઉપરાંત રસાયન

શાસ્ત્રનો એક વિદ્વતા ભરેલો લેખ શરૂ થશે.

આ ઉપરાંત 'સ્ત્રીઓની વાતો' નામનો સ્ત્રી વિષયક એક અત્યુત્તમ સ્ત્રીઓને અને બાળકોને સુધારનાર અને તેમને વાંચવામા રસ પડે તેવો લેખ તેમાં શરૂ થશે.

આ વિગેરે અનેક લેખો તેમાં શરૂ થશે અને તેથી તેનું લવાજમ રૂ. ૩—૦ આપને યોગ્ય જણાયા વગર નહિ જ રહે.

આ વર્ષથી જે ભાગ્યોદયનો સંબંધ જારી રાખશે, જે તેના ગ્રાહક કાયમ રહેશે અને જેઓ નવીન ગ્રાહકો થઇ ભાગ્યોદય સાથે પોતાનો સંબંધ બાંધશે તેમનો આ ચાલુ વર્ષથી દરેક કાર્યમાં વિજય થાય, શરીર, મન અને આત્માની ઉન્નતિ થાય અને આર્થિક ઉન્નતિ થાય તેવી અમે ભાવના કરનાર હોવાથી તેમની પોતાની ઉન્નતિ થયા વગર રહેશે નહિ.

ભાગ્યોદયના જે જે ગ્રાહકો થયા છે તે સર્વ સુખી થયા છે, તેઓ વિચાર કરશે તો ગ્રાહક થયા પછી પોતાની સ્થિતિ સુધરેલી જણાશે.અને હવે પછી તેઓ જો ગ્રાહક કાયમ રહી અમારી સાથેનો સંબંધ ચાલુ રાખશે તો તેમને ભવિષ્યમાં અનેક પ્રકારે સુખ, શાંતિ અને આનંદનો અનુભવ થયા વગર રહેશે જ નહિ

ભાગ્યોદયદ્વારા જનસમુહનું કલ્યાણ થાય, જગતમાં સુખ, શાંતિ અને આનંદ સ્થપાય, સદ્વિચારોનો ફેલાવો થાય, મનુષ્યો મનુષ્ય મટે દેવ થાય, પોતાના આત્મા સાથે સબંધમાં આવતા થાય અને અંતે આત્મસ્વરુપનો અનુભવ કરે તેવા લેખોનો અને વિચારોનો ફેલાવો કરવામાં આવે છે

તે ઉપરાંત તેઓ પોતાની આર્થિક ઉન્નતિ કરી શકે, શારીરિક ઉન્નતિ સાધી શકે અને પોતાના ને પારકા કલ્યાણને સાધી શકે તેવા વિષયો પણ આપવામાં આવે છે.

આથી જનસમુહને જે ફાયદો મળે, જે જ્ઞાન મળે અને સદ્વિચારથી તેમનું જે કલ્યાણ સધાય તેમાં ભાગ્યોદયના ગ્રાહકનો પણ અંશ છે, કારણ કે ભાગ્યોદયને ટકાવી રાખનાર તેને ગ્રાહકો વધારી ચલાવવામાં અને જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવામાં તે મદદગાર છે. અને તેથી તેમને આવા સદ્વિચારો ફેલાવવાનું ફળ ઈશ્વર આપ્યા વગર રહેતા નથી.

ભાગ્યોદયના ગ્રાહક રહેવામાં સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ સધાય છે. જો કે તેના લાભ જોતા લવાજમ રૂ. ૩—૦ કાંઈ લેખામાં નથી. નાટક ચેટકમાં કે ગાડીભાડામાં મનુષ્યો સેંકડો રૂપિયાનું પાણી કરે છે, તો આ તો વર્ષ દિવસે માત્ર રૂપિયા ૩—૦ મહિને દિવસે રૂ ૦—૪ એટલે રોજનો અર્ધો પૈસો—પોતાના અને જનસમૂહના કલ્યાણ માટે ખર્ચવો, આપને ભારે નહિ જણાય અને આશા છે કે દરવર્ષે ગ્રાહક આપ આ વર્ષે પણ ભાગ્યોદયના ગ્રાહક કાયમ રહેશો. અને આ નવા વર્ષમાં આપનાથી બને તેટલા એક, બે કે પાંચ ગ્રાહકો વધારી અમને અમારા કાર્યમાં મદદ કરશો.

ભાગ્યોદયનો નવો ગ્રાહક કરવો એટલે તેની અને તેના કુટુંબની સ્થિતિ સુધારવી એ બરોબર છે. જે માણસ ભાગ્યોદયનો ગ્રાહક બને છે તે ભાગ્યોદયના સંબંધમાં આવતાં કંઇક ઉચ્ચ સ્થિતિનો અનુભવ કરે છે. પોતાની આર્થિક અને પારમાર્થિક ઉન્નતિ સાધી શકે છે. અને તે માટે તેને રૂ ૩—૦ ખર્ચવા એ તેનું કલ્યાણ સાધવા બરાબર છે. માટે આશા છે કે આપ આપના મિત્ર મંડળ, અને સ્નેહિ સબંધી સર્વને ભાગ્યોદયના ગ્રાહક થવા ભલામણ કરશો.

ભાગ્યોદયના—સાતમા વર્ષમાં

नोंध पोथी

यानें

वैदक टुचका संग्रह

નામનું ઘરગતુ—ઉપચારોનું પુસ્તક ભેટ તરીકે આપવામાં આવશે. આ પુસ્તક તમારા દવા દારૂમા ખર્ચાતા સેંકડો રૂપિયાનો બચાવ કરશે. અને આજકાલ વૈદો અને ડાકટરો જે સ્હેજમા મટી જાય તેવા રોગોને મહાન વ્યાધિનું રૂપ આપતા જોવામાં આવે છે અને દરદીને—મોઢું કટાણું રાખી

"રોગ અસાધ્ય છે, ભાગ્યે જ મટે, ખર્ચ વધારે કરવું પડશે." આમ કહી ગભરાવી પૈસા કઢાવવા માટે રોગને મોટું રૂપ આપી શું થશે તેની ચિંતામાં દરદીને અમુઝાવી નાંખે છે, તેવા ત્રાસથી, ચિંતાથી અને સેંકડો રૂપિયાના નાહક ખર્ચથી મનુષ્યો બચી શકશે.

આગળ જ્યારે દવાખાનાં કે ડાકટરોની સંખ્યા ઓછી હતી ત્યારે રોગ ઓછા હતા અને સાધારણ થતા દરદો તો ઘરની ડોશીઓ જ ઘરગતુ ઉપચારોથી મટાડતી. આજે પણ શહેરમાં ડાકટરોની દવાનો ઉપયોગ જ્યારે ઘેર ઘેર થવા લાગ્યો છે ત્યારે ગામડામાં જ્યાં દવાખાનાં, ડાકટરો કે વૈદો પણ નથી ત્યાં માણસોને દવા, વૈદ કે ડાકટરો વગર ચાલે છે, અને તેમને રોગો પણ થતા નથી. કદાચ સાધારણ તાવ, ઝાડો, ઉલ્ટી કે ખાંસી થતી હશે, તો તે ઘરગતુ વનસ્પતિની દવાઓથી જ તેમની વૃદ્ધ ડોશી વૈદો મટાડી શકે છે અને વધુ તો તેમના રોગને ભારે રૂપ આપનાર કોઇ હોતું નથી.

આની રીતે સાધારણ થતા દરદો—ઘેર—દેશી વનસ્પતિની દવાઓથી મટી શકે તેવા અનેક અનુભવસિદ્ધ—ગામડામાં કે શહેરમા પણ બની શકે તેવા ઉપચારો, કેટલીક અસરકારક વનસ્પતિના ચમત્કારીક ગુણો, દરદો અને તેનાં લક્ષણ, ઓળખાણ અને તે મટાડવાના ઉપચારો, વિગેરે અનેક વિષયોથી ભરપુર, માણસ માત્રને ઉપયોગી ને ઘરમાં સાચવી રાખી ઉપયોગ કરવા જેવું ઉત્તમ પુસ્તક ભેટ તરીકે મળશે.

આ વર્ષે લવાજમ વધારવાના અમારા વિચારને અમારા ઘણા ગ્રાહક બંધુઓએ અનુમોદન આપવાથી અમે ખુશી થયા છીએ, તેમજ કેટલાક બંધુએ અમને આ વર્ષે નવલકથાને બદલે કોઇ ઉપયોગી પુસ્તક ભેટ આપવાની માગણી કર્યાથી આ વર્ષે ઉપરનુ ઉપયોગી પુસ્તક ભેટ આપવાનો અમે વિચાર કર્યો છે.

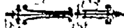
કાગળો વિગેરેના બેત્રણ ઘણા ભાવ થઇ જવાથી અમારે ન ચાલેજ અમે લવાજમ કાંઇક વધાર્યું છે, પણ તે વધારાના બદલામાં કદનો વધારો કરી ચિત્રો પણ આપવાનો ઠરાવ કર્યો છે. તેથી આશા છે કે દરેક બધુ આ વર્ષે પણ ગ્રાહકમા રહી અમારા ઉત્સાહને વધારશે.

ભેટનું પુસ્તક આ અંક તમને મળ્યા પછી પંદરેક દિવસે વી. પી રૂ ૩–૦ નું કરી મોકલવામાં આવશે. જેનો સ્વિકાર કરવા દરેક બંધુને વિનંતિ છે. છતાં ગ્રાહક નજ રહેવાનો વિચાર હોય તો આ અંક મળ્યા પછી અગાઉથી લખી જણાવી નામ કમી કરાવવા ભલામણ છે. વી. પી. મળ્યા પછી પાછુ ફેરવવું એ અમને નુકશાનમાં ઉતારવા જેવુ છે માટે તેમ નહિ કરવા અમારી ભલામણ છે.

છતાં લવાજમ વધાર્યાને લીધે ગ્રાહકમાંથી કમી ન થવા ભલામણ છે. જે માણસોની રૂ ૨–૦ નહિ ભરવા જેવી સ્થિતિ હશે, અને રૂ ૨–૦ માં ભાગ્યોદય મેળવવાની ઇચ્છા હશે તેમને ભાગ્યોદય રૂ ૨–૦ મા આપવામા આવશે પણ તેનો ભેટના પુસ્તક ઉપર હક નહિ રહે. વળી અમે જે આવતા વર્ષથી ભાગ્યોદયમાં સ્પેશ્યલ વધારો કરવાના છીએ તે વધારાનો લાભ પણ તેને નહિ મળે. માટે ગરીબીના કારણથી કે કોઈ એવા જ બીજા કારણથી જેમને રૂ ૩—૦ લવાજમ વધારે પડતું હોય તો તેમણે ગ્રાહકમાંથી કમી થવુ નહિ પણ અમને રૂ ૨–૦ માં મોકલવા આ અંક તેમને મળે કે તરત જણાવવું જેથી તેમને માત્ર માસીક રૂ. ૨–મા આપવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો ૪ વર્ષનું લવાજમ રૂ ૧૨–૦ થાય તેને બદલે અમને રૂ ૧૦—૦ અગાઉથી મોકલશે તેમને ચાર વર્ષ સુધી આ માસીક મોકલવામાં આવશે જેથી રૂ ૨—૦ નો તે લાભ મળશે. અને દરેક વર્ષની ભેટ પણ મળશે. ઉપરાંત અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થતાં પુસ્તકો પોણી કીંમતે મળશે. તેમણે આ અંક મળ્યા પછી જો પોતાની તેવી મરજી હોય તો રૂ ૧૦ અમને તુરત મોકલી પોતાનું નામ લખાવી ચાર વર્ષોનું લવાજમ જમાં કરાવવું.

"होमरूल अने गोखलेनो आत्मा"

"પ્લેન્ચેટ" નામના એક યંત્રમાં મૃતક મનુષ્યોના આત્માનો પ્રવેશ થઈ શકે છે એ ઘણા મનુષ્યોના જાણવામાં હશે અવશ્ય એ યન્ત્ર યુરોપીયને બનાવટનું હોય છે અને તેનો રચનાર પણ યુરોપીયન છે. ગઇ તા ૧૫ મી ડીસેમ્બર ના 'રંગુન મેલ' નામના વર્તમાન પત્રમાં નીચલું લખાણ પ્રગટ થયેલું છે—એ લખાણમા પરલોકગત દેશભક્ત ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલેના હોમ-રૂલ સંબંધી વિચારો હોવાથી તેનો અનુવાદ નીચે પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

ગઇ તા. ૨૪ મી નવેમ્બરને દીવસે કોઇ એક મનુષ્યને ઘેર "પ્લેન્ચેટ" નામક યંત્રમા પરલોકગત ગોખલેના આત્માએ પ્રવેશ કર્યો હતો. તે સમયે ત્યાં કેટલાક મનુષ્યો બેઠા હતાં તેમનાં નામ એ પત્રમાં પ્રગટ થયાં નથી. પરંતુ એ આત્મા પ્રત્યે જે પ્રશ્નોત્તર થયા હતા તે નીચે પ્રમાણે છે—

પ્રશ્ન—આપ જ્યારે પધાર્યા છો ત્યારે આપનું નામ જણાવો.

ઉત્તર—ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલે (આત્મા અધૈર્ય દર્શાવવા લાગ્યો. તેણે કેટલીક લીટીઓ ભુસી નાખવા પ્રયત્ન કર્યો અને તેથી કેટલુંક વાંચી શકાતું નહોતું ભૂમીતિનું ચિત્ર હોય તેમ જણાવા લાગ્યુ)

પ્રશ્ન—ભારતવર્ષમાં સંપૂર્ણ હોમરૂલ ક્યારે પ્રવર્તિત થશે? તમે કહી શકો છો?

ઉત્તર—ઇ. સ. ૧૯૨૪ ના નવેમ્બર મહીનામાં

પ્રશ્ન—તે સમયે લશ્કર ઉપર આ દેશવાસીઓની સર્વ સત્તા થશે કે?

ઉત્તર—ના.

પ્રશ્ન—મોન્ટેગ્યુ-ચેમ્સફર્ડ યોજના (સ્કીમ) થી બ્રહ્મદેશને લાભ થશે કે?

ઉત્તર—ના.

પ્રશ્ન—બ્રહ્મદેશની રાજ્યનીતિમાં કાંઈ સુધારો થશે કે?

ઉત્તર—હજુ એક બીજી યોજના (સ્કીમ) ઘડવામાં આવશે

પ્રશ્ન—(હોમરૂલ મળશે) તે વખતે વડો વજીર કોણ થશે?

ઉત્તર—સિંહ.

પ્રશ્ન—તમે સર સત્યેન્દ્રપ્રસન્નસિંહ સંબંધી કહો છો?

ઉત્તર—હા.

પ્રશ્ન—મોન્ટેગ્યુ ચેમ્સફર્ડ યોજના (સ્કીમ) ભારતમાં ક્યારથી અમલમાં મુકાશે?

ઉત્તર—ઇ. સ. ૧૯૧૯ ના ઓક્ટોબર માસમાં. (આ વખતે આત્મા વિશેષરૂપે ચંચળ થયો. લીટીઓ ભૂસી નાંખવા લાગ્યો અને ચિત્ર દોરવા લાગ્યો.)

પ્રશ્ન—આપને કંઇ કહેવુ છે?

ઉત્તર—"સર્વન્ટસ ઓફ ઇન્ડીયા સોસાયટી" અથવા "ભારત સેવક સમિતિ" તરફ લક્ષ રાખજો.

પ્રશ્ન—ભારત સેવક સમિતિને અમે કયે પ્રકારે સહાય કરી શકીએ?

ઉત્તર—ભારતમાં સભા સમિતિઓ સ્થાપન કરીને.

પ્રશ્ન—આપ સમિતિની શાખા પ્રશાખા સ્થાપવા સબંધી કહો છો?

ઉત્તર—હા.

પ્રશ્ન—સમિતિના વર્તમાન પ્રેસીડન્ટ શાસ્ત્રી ઉપર આપને વિશ્વાસ છે કે?

ઉત્તર—ના

પ્રશ્ન—આપ કોને પ્રેસીડન્ટ કરવા ચાહો છો?

ઉત્તર—દેવધરને (ભારતીય સમાચાર પત્ર સમુદમાં પ્રતિનિધિરૂપે વિલાયત ગયેલા અધિપતિઓમાંના એક.)

પ્રશ્ન—શાસ્ત્રીને ખસેડી મુકી તેમને પ્રેસીડન્ટ શી રીતે ચુંટી કાઢીયે?

ઉત્તર—આન્દોલન કરીને.

પ્રશ્ન—શાસ્ત્રી વિરુદ્ધ આન્દોલન કરીને?

ઉત્તર—હા.

પ્રશ્ન શું આપ ભારતસેવક સમિતિમાં પરિવર્તન થયેલું જોવા ઇચ્છો છો? શું તેઓ અવળે માર્ગે ચાલ્યા છે?

ઉત્તર—ના.

પ્રશ્ન—આપ સ્પેશ્યલ કોન્ગ્રેસના ઠરાવોને અનુમોદન આપો છો?

ઉત્તર—ના.

પ્રશ્ન—કોન્ગ્રેસમાં ફાટફુટ થઇ છે તેને આપ પસંદ કરો છો?

ઉત્તર—હા.

પ્રશ્ન—કેવી રીતે?

ઉત્તર—જેઓનો ભારત ઉપર સાચો પ્રેમ છે તેઓ આગળ વધશે (આત્મા વિશેષ લખવા ચાહતો હતો.)

પ્રશ્ન—આપને જે કંઇ કહેવું હોય તે કહો.

ઉત્તર—વૃદ્ધ આડંબરધારીઓ દૂર થવા જોઇએ.

સવાલ—વૃદ્ધ આડંબરધારીઓ કોણ?

ઉત્તર—સુરેન્દ્ર (શ્રીયુત્ સુરેન્દ્રનાથ બંદોપાધ્યાય)

પ્રશ્ન—બીજું કોણ?

ઉત્તર—મજુમદાર (અંબીકાચરણ)

પ્રશ્ન—બીજું કોઇ?

ઉત્તર—ના.

પ્રશ્ન—મીસીસ બીસન્ટની નીતિનું સમર્થન કરો છો?

ઉત્તર ના

પ્રશ્ન—અત્યારે આગેવાન તરીકે અમારે કોને પગલે ચાલવું?

ઉત્તર—દાસ

પ્રશ્ન—સી. આર. દાસનેમાટે તમે કહો છો?

ઉત્તર—ચિત્તરંજન દાસ, પરંતુ સર્વ વિષયમાં નહિ.

પ્રશ્ન—કયા કયા વિષયમાં તેને પગલે ચાલવું?

ઉત્તર—અત્યંજાદિ જાતિના ઉદ્ધારના યત્ન માટે અને લોકશિક્ષા માટે.

પ્રશ્ન—બીજું કંઇ કહેવું છે?

ઉત્તર—ના.

પ્રશ્ન—બીજા કેટલાક પ્રશ્નોના ઉત્તર આપશો કે?

ઉત્તર—હા.

પ્રશ્ન—વિલાયતમાં પાર્લામેન્ટમાં કયો પક્ષ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરશે?

ઉત્તર—મજુર પક્ષ.

પ્રશ્ન—ભવિષ્યની ચુંટણીમાં?

ઉત્તર—હા.

પ્રશ્ન—વિલાયતનો વડો પ્રધાન કોણ થશે?

ઉત્તર—લોઇડ જ્યોર્જ.

પ્રશ્ન—આવતા નવેમ્બર માસમાં વડો પ્રધાન કોણ થશે?

ઉત્તર—એકસ્વીથ.

પ્રશ્ન—એકસ્વીથ લીબરલ પક્ષનો ત્યાગ કરી મજુર પક્ષમાં ભળશે કે?

ઉત્તર—હા

પ્રશ્ન—તે હોમરૂલ આપશે કે?

ઉત્તર—હા.

પ્રશ્ન—બધી સભાની બેઠક કયે દીવસે થશે?

ઉત્તર—મને ગુસ્સે કરશો નહિ. મારે જવુંજ પડશે. મને દરેક જણ બોલાવે છે?

પ્રશ્ન—શ્રીયુત ગોખલે! આપ શું ગુસ્સે થાવ છો?

ઉત્તર—હા-હા-નમસ્કાર.

× "બંગવાસી" પત્રના એક લેખનો અનુવાદ.

रसायन सार संग्रह.

(લખનાર.—આર્યવૈદ્ય મયારામ સુંદરજી.)

શીવિશીતાંકુશ રસાયન.

પારો, ગંધક, હરતાળ, મોરથુથુ, જસતભસ્મ ટંકણખાર, વચ્છનાગ, કનેકબીજ, એ સર્વને બારીક કરી. પછી તેને કારેલીના રસમાં ખરલ કરવો. પછી તેને કુલડીમાં નાખી કપડમટી લઇને (કુકુટપુટ) આપી પકવવું. પાકેથી પછી આકડાના

અર્ધવાલ સાકરને જીરાના ભુકા સાથે લેવી તાવ આવવા અગાઉ લેવી. ઉપર તર્ત દહીં ભાતનું વી સાકરનું લઘુ પથ્ય કરવું આથી સર્વ પ્રકારના ટાઢીઆં તાવ-ઠંડીઓ હોય તોપણ-ત્રણચાર દિવસ પ્રાતઃ સંયમ લેતા મટે છે, આથી કોઇને ઉલટી થાય છે ને કોઇને નથી પણ થતી. ઉપાય

ભૂતભૈરવરસ વા હરતાળ જ્વરાંકુશ.

હરતાળ ૧ ભાગ. શંખભસ્મ ૧ ભાગ, મોરથુથુ ⅛ અષ્ટમાંશ સાજીખાર ¼ ચતુર્થાંશ એ સર્વ એકત્ર કરી લોહપાત્રમાં ધતુરાના રસમાં ૧ પ્રહર ઘુંટીને પછી ચુલા ઉપર મુકીને તે રસાયણ કોરૂં કરી ઠરવા દેવું પછી તેમાંથી ૧ રતીભાર માત્રા સાકરમાં સર્વ ટાઢીઆ તાવમાં સાંજ સવાર ત્રણ દિવસ દેવી તાવ જરોજ.

મહાજ્વરાંકુશ સર્વ જ્વર ઉપર.

પારો, ગંધક, વછનાગ, તે બરોબર ધંતુરાના બીજ, અને એ સર્વની બરાબર દારૂડીનાં બીજ અથવા ત્રીકટુ એ સર્વ બહુજ બારીક ખરલવાં. પછી તેને લીંબુના રસના ત્રણ પટ આપીને બહુજ બારીક કરી રાખવુ. હવે તેમાંથી બે રતીભાર, માત્રા સુંઠના ચુર્ણ ફુદીની ભાર તથા રૂપૈયાભાર સાકર સાથે મેળવીને તાવ આવવા અગાઉ આપવાથી અને ઉપર દહીં, ચોખાનું પથ્ય કરવાથી ત્રણથી ચાર વારમાંજ સર્વ વિષમજ્વર–ટાઢીઆ તાવ–મટે. ઉનીઆ તાવને સન્નિપાતમાં પણ આ ઉપાય વાપરવો.

શુમલજ્વરાંકુશ સત્મલવટી.

શુમલ ૧ ભાગ, ચુનો ૧ ભાગ, ખારો ચોખો ૧ ભાગ, એ ત્રણને ધંતુરાના રસમાં વાટીને મગ મગ જેવડી ગોળીઓ કરવી. તેમાંથી ૧ તાવ આવવા અગાઉ ૧ પોરે સાકર ધીમાં દેવાથી તથા ઉપર દહીંભાત જમાડવાથી ત્રણથી ચાર દિવસમાંજ સર્વ ટાઢીઆ–ઉનીઆ તાવ જાય છે. સવારે પણ લેવાય છે.

જ્વરહરણ ધુપ રસાયન–અર્કધુમ્રાંજન.

હરણનાં શીંગડાંનો છોલ, મોરપીછ, ઉન, બકરાના વાળ, સર્પ ને હિંગ તથા ઘી એટલાં વાના મેળવી ધુપ (ધુવો) સવાર સાંજે તાવવાળાએ લેવાથી સર્વ તાવ ૧ સાપ્તાહ અંદરજ નાશ પામે છે. ધુવો સર્વત્ર લાગે તેમ કાંઇ વાર–ખમાય ત્યાં સુધી દેવો. આ ઉત્તમ પ્રયોગ છે

ઉપરનાં ઔષધનો ચુવો કાઢી લઇ તેની નસ્ય, અગર અંજન કરવાથી, અથવા કાંઇ (ત્રણથી પાંચ ટીપાં) પેટમાં દેવાથી પણ સર્વ તાવ તાબડતોબ ૧ સપ્તાહમાંજ મટે છે.

આનંદભૈરવ રસાયન.

અતિસાર; મરડા ઉપરે

હિંગળો, વછનાગ, ટંકણખાર, મરી, પીપરને, અફીણ; એટલાં વાનાં લઇને તેને ખુબ ખરલી. અર્કપત્રરસ તથા આદુના રસવડે ખુબ ઘુંટી–લઇ બહુજ બારીક કરી તેની રતી રતીની ગોળીઓ બનાવવી. પછી તેમાંથી પ્રહરે પ્રહરે એકેક ગોળી કડાછાલના અથવા ઇંદ્રજવને અતિવિષના ચુરણ ૦। રૂપૈયાભાર અંદર આપે જવાથી સર્વ તાવ, ટાઢીઆ તાવ; જીર્ણજ્વર અને સર્વ અતિસાર, મરડો–સંગ્રહણી, આમવાયુ, રક્તસ્રાવ, હર્સ, વાયુ, પ્રમેહ પ્રદર, ઉધ્રસ, દમ, કફ, નાડી પ્રાણ ઇત્યાદિ સારી રીતે મટે. પથ્ય દહીં, ભાત, અને સાકર અને પચે તો ઘી, દહીં, તક્ર ભાત તથા મગની દાળ, આ આનંદ ભૈરવનો લેખ ચિકિત્સાસાર ગ્રંથનો છે.

મૃગશૃંગભસ્મ–રસાયન.

હરણના અથવા મહીષીના શીંગડાને અંતર્ધુમ બાળીને તેની ભસ્મ કરવી. તેમાં ચોથે ભાગે ત્રીકટુ મેળવવુ. પછી તુળશીના રસના ત્રણ પટ આપવા અને છાંએ સુકવી બારીક ચુરણ કરવું. તેમાંથી ૦। રૂપૈઆભાર માત્રા મધ ૧ તોલા તથા દહિં ૧૫ તોલા સાથે દવા લેવરાવવી. એથી સર્વ ટાઢીઆ ઉનીઆ તાવ, વાતપિત્તજ્વર, વિષમજ્વર, સર્વશુલ, હેડકી, સર્વ વનસ્પતિજ જેહેર મટે છે મંદાગ્ની નબળાઇ દુર થાય છે

ગંધકરસાયન–લોહાવલેહ.

આંબળાને હરડાં સમભાગે મેળવેલ ચાર ભાગ; ચોખો ગંધક બે ભાગ, લોહભસ્મ ૧ ભાગ; એ સર્વ એકત્ર મેળવી તેમાંથી નિત્ય રૂ. ૦। ભાર કે રૂ ૦॥ ભાર દહિં સાકરમાં મેળવી લેવાથી અમુક સમય સેવતાં શરીરની સર્વ નબળી અવસ્થામાં થનારા રોગ (વાયુ, નબળાઇ, બળક્ષીણતાને રક્તક્ષીણતા,) એ સર્વ મટે છે. તેથી અધિક દિવસ સેવન કરતાં શરીર પુષ્ટ થઇ, લોહી વધી, શરીર તેજવાળુ કાંતિમય, જોરાવારને કદાવર થાય છે, તથા ઉંમર પુગતા પેહેલાં આવેલાં પળીઆં વળીઆં મટી જુવાન થવાય છે. સર્વ ઇંદ્રિઓના દેવતા સચેત ને બળદાર થાય છે. વીર્ય, બળ વધારી સદાની વધી, સંસાર ભોગવવાનું સામર્થ્ય આવે છે. પથ્ય–પચતું પૌષ્ટીક અન્ન દેવું.

પ્રવાલ પંચામૃત પંચ ભસ્મયોગ.

પ્રવાલ, મોતી છીપ, શખ, કોડી અને સંખીઓ એ પાંચને લઇને બારીક ખાંડવાં પછી તેને લીંબુના રસમાં ૧ દિવસ ખરલ કરીને બારીક બનાવવુ અને લુબ્દી કરી છાંયડે સુકવવી, પછી સુકાય એટલે સત્રાવસંપુટ કરી ૧ લઘુપુટ અંદર તેની ભસ્મ કરવી પછી તેને ઠરે એટલે કાઢી લઇને બારીક ઘુંટી એક નાની શીશીમાં ભરી રાખવુ. એ ભસ્મ ૧ વાલ, સાકરનો ભુકો ને દહીં સાથે મેળવી લેવરાવવી, એટલે અફરો, ગુલ્મ, બરલ, ગાંઠ, ઉદર, અગ્નિમાંદ્ય, ઉધરસ, દમ, કફ, વાયુ, અજીર્ણ, આમ્લપિત્ત, છાતીના રોગ, સંગ્રહણી, અજરો, અતિસાર, પ્રમેહ, પ્રદર, ઉનવા, મૂત્રકૃચ્છ્ર, એનો નાશ કરે છે સંધીવાયુ મટાડે છે. આ પંચપ્રવાળનો પ્રયોગ ધનવન્તરીએ કહેલો છે. ખટાસથી થતાં સર્વ દર્દ મટાડે છે લોહી સાફ કરે છે. બળ લાવે છે. ત્રિદોષ શાંત કરે છે.

નવ શંખવટી રસ.

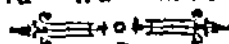
આંબલીનાં ફોતરાંની રાખ ૪ ભાગ, શંખભસ્મ ૪ ભાગ, પંચલવણ ૪ ભાગ, ત્રીકટુ ૪ ભાગ, હિંગ ૨ ભાગ, વછનાગ ૨ ભાગ, ગંધક ૧૨ તોલા. એ સર્વ લઇ ઝીણું કરી ખરલમાં ઘુંટવાં. ત્યારબાદ લીંબુના રસનો પટ આપીને પછી ચણીબોર જેવડી ગોળીઓ વાળવી. (વજન ૧ વાલ) પછી તેમાંથી ૧ ગોળી દહીં સુંઠ ને સાકર અંદર જમવા પહેલાં લેવરાવવી આથી અજીર્ણ, ઉધરસ, મૂળ, બરલ, અગ્નિમાંદ્ય, ગુલ્મ, પેટમાં દુખવુ (ઉભાંભરો) અને અર્શ નાશ પામે છે. આને કોઇ સોગાગ્નિ મુર્ખની ગોળી પણ કહે છે.

બીજી વિચા શંખવટી

સાજીખાર ૬ ભાગ, ચોખો પાપડખાર ૬ ભાગ, શંખભસ્મ ૪ ભાગ, કોડીભસ્મ ૪ ભાગ, સીંધાલુણ ૪ ભાગ, સચળ, વડાગરૂં ને મીઠું એ ૧૬ ભાગ, સુરોખાર ૪ ભાગ, હીંગ ૪ ભાગ, એ સર્વ બારીક કરી એકઠા કરવાં લીંબુના રસના ત્રણ પટ આપવા ચીત્રક, ભાગરો, નગોડ, ગોરખમુંડી, સુંઠ ને ભાંગ, એ દરેકનો એક એક પટ આપવો, પછી તેની રાનબોરના જેવડી ગોળીઓ વાળવી. પછી તેમાંથી ૧ થી ૨ અજમા સાથે લેવાથી અગ્નિ, વડવાનળ પ્રમાણે થઇને સર્વ અજીર્ણ મટાડે છે, તથા આમ્લપિત્ત, સંધીવાયુ, ઉનવા, મૂત્રકુચ્છ્ર વિગેરે મટે છે.

શંખદ્રાવ—અગ્નિ—અર્ક—રસાયન.

સિંધવ, સાજીખાર ને નવસાર, એ દરેક આઠ આઠ તોલા; સુરોખાર ૧૬ તોલા, ફટકડી ૪ તોલા, હીરાકસી ૪ તોલા. એ સર્વને એક વાસણમાં લઇને ભરવાં અને નળીકાયત્રની રીતીએ તેનો અર્ક કાચ પાત્રથી કાઢવો. તેજ તીવ્ર અમ્લ–શંખદ્રાવ, આસીડ (ખારો બાળનાર તેજાબ) તેનાં બેથી ત્રણ ટીપાં ઠંડા પાણી પાશેર સાથે લેવાથી તે વડે સર્વગુલ્મ, ઉદર, બરલ, ને યકૃત ગાંઠ મટે છે. લોહી સાફ કરે છે, પિત્ત કમળો મટાડે છે આ ઉપાય ઇંગ્રેજી નૈટ્રોમ્યુરેટીક આસીડને મળતા ગુણ ધરાવનારો છે. તાવમાં આપવાથી તાવને પણ મટાડે છે. પથરીને ગાળી નાખે છે.

મધુ–મધ અને તેના ગુણો.

મધનું સંસ્કૃત નામ—મધુ, માક્ષિક, ક્ષૌદ્ર, પુષ્પર સૌદ્ભવ, પુષ્પાસવ, માધ્વીક, માક્ષિકાવાન્ત, હિન્દી—મધુ (મધ), શહદ (સહત); બંગાલી—મધુ, મૌ; મરાઠી–ગુજરાતી–મધ, કર્ણાટકી—જેન તુપ્પ, ઇંગ્રેજી—હની–સૈટિનમેલ, ફારસી—શહદ, અગવીન, અરબી—અસલુલ નહલ છે.

મધની ઉત્પત્તિ—મધમાખીથી મધની ઉત્પત્તિ થાય છે. મધમાખી નાના પ્રકારના ફુલોમાંથી રસ ચૂસી લઇ તેનો પોતાના મધપુડામાં સંગ્રહ કરે છે. મધમાખી સિવાય ભમરા, ભમરી, પતંગ આદિ બીજી જાતના જંતુઓ પણ મધ એકઠું કરે છે ફુલોના રસ સિવાય ગોળ, ખાંડ, દ્રાક્ષ આદિ પદાર્થોમાંથી પણ માખી વગેરે રસ ચૂસી મધનો સંગ્રહ કરે છે

એક મધપુડામાં અસંખ્ય ફુલોની જરૂર પડે છે. એક શેર મધ તૈયાર કરવામાં માખીઓને આશરે ૭૫૦૦૦૦૦ લાખ ફુલોમાંથી રસ ચૂસવો પડે છે, સર્વ પ્રકારના ફુલોમાંથી માખી રસ ચૂસે

છે, પણ તેમા મહુડાં, અરહુસા, અંગૂર, સતરાં, આંબો, લીંબુ, કમલ, મૌલસરી, સેવતી, કેસર, હારશૃંગાર, કપાસ, તલ, શતાવરી, આદિનાં ફૂલ મુખ્ય છે. ફૂલોનો રસ પાણીની માફક પાતળો હોય છે, પરંતુ માખીઓના શરીરમાં જવાથી વિચિત્ર રાસાયનિક ક્રિયાના પ્રભાવે તે મધના રૂપમા બની જાય છે. તે સિવાય માખીઓના પગના હલનચલનથી પણ ફૂલોના રસનો જલીય અંશ ઉડી જઇ પાંચમો ભાગ મધ રહી જાય છે.

પૃથ્વીના સર્વ દેશમાં મધની જરૂરીઆત વધારે જણાય છે. ભારતમા પ્રાચીનકાળથી મધનો વ્યવહાર ચાલે છે. ઔષધ પ્રયોગ ઉપરાંત હિંદુઓના સમસ્ત દેવી, દેવતાઓની પૂજા, યજ્ઞ, હોમ, વિવાહ, શ્રાદ્ધ આદિ સર્વ કાર્યમાં મધની જરૂર પડે છે. મધુપર્ક, પંચામૃત આદિ પદાર્થ મધ વગર બરાબર ગણવામાં આવતાં નથી. મધદ્વારા નાના પ્રકારના મિષ્ટાન તૈયાર કરવામાં આવે છે. જ્યાં મધ વધારે થાય છે ત્યાંના લોકો ઘણે ભાગે મધથીજ દરેક જાતનું મિષ્ટાન્ન બનાવી વાપરે છે. ફળના રક્ષણ માટે મધ વધારે પ્રમાણમાં કામમાં લેવામાં આવે છે. મધમાં ફૂલો રાખવાથી ઘણા દિવસ સુધી ખરાબ થતાં નથી.

દેશ, માખીઓ અને પુષ્પોનાં જાતિભેદથી મધમાં સેંકડો પ્રકારની વિભિન્નતાઓ મળી આવે છે. આપણા દેશમાં ત્રણ–ચાર પ્રકારના મધ વધારે પ્રમાણમાં મળે છે દેશી, પહાડી, ભમરીયું, પૂર્વી, નાની, મોટી સર્વ પ્રકારની માખીઓના મધમાં નાની માખીનું મધ ઉત્તમ અને મોટી માખીનું સાધારણ માનવામા આવે છે. પહાડી મધમાં–શારદીય મધ ઉત્તમ હોય છે. પૂર્વી મધ ઘણુંજ સરસ કહેવામાં આવતું નથી. મારવાડ, રાજપુતાના આદિ દેશથી જે મધ અહીં વેચાવા આવે છે, તે પણ સારૂં નથી હોતું બીજાં ઘણી જાતનાં બનાવટી મધ આજકાલ દરેક ઠેકાણે બહુ જ જોવામાં આવે છે. મધમા સેંકડે ૯૫ ટકા બીજી મેળવણી કરવામાં આવે છે સાધારણ રીતે બજારમાં જે મધ વેચાય છે તેમા ગોળ, ચીનાઇ સાકરનું શરબત, આદિ અનેક પદાર્થ મેળવવામાં આવે છે બનાવટી મધને લઈ હાલ અસલ મધ મળવું મુશ્કેલ થઇ ગયેલ છે. દુષ્ટ વ્યવસાયી લોકો એવું મધ બનાવે છે કે, મોટા મોટા બુદ્ધિમાન પુરૂષો પણ ઠગાઇ જાય છે.

અસલ મધની પરીક્ષા—જેનો વર્ણ અને ગંધ ઉત્તમ હોય અને જેમાં માખી પડતાં પોતાની મેળે ઉડી જાય–તેમાં ફસાય નહિ, અને અગ્નિમાં નાખતાં બળવા લાગે અને તેની દુર્ગંધ ન આવે તો તે મધ સાધારણ રીતે સારૂ માનવામાં આવે છે ઘણા લોકોનું એમ માનવું છે કે, મધ કુતરાં ખાતાં નથી, પણ તે બરાબર નથી. અસલી અને બનાવટી વગેરે દરેક જાતનું મધ કુતરાઓ ખાઇ જાય છે.

ઉત્તમ મધ—વર્ણ રહિત અથવા કિંચિત્ રક્ત–પીત મિશ્રિત વર્ણનું, નિર્મળ, સુગંધીયુક્ત અને મધપુડાને દબાવ્યા વગર સ્વાભાવિક યુક્તિથી કાઢવામાં આવેલ હોય એવું મધ અત્યુત્તમ કહેવામા આવે છે.

ખરાબ મધ—કેટલીક માખીઓ અત્યન્ત ઝેરી હોય છે અને વળી તે વનમાં નાના પ્રકારના ફુલોના રસનું પાન કરે છે જેથી મધ સ્વભાવિક રીતેજ ઝેરી બને છે. વળી કેટલાક મધ એકઠું કરનારા મધ એકઠું કરતી વખતે મધની સાથે માખીઓના મધપુડાને પણ દુઃખી કરી તે ઝેરી માખીઓના બચ્ચાંનો પણ રસ નીચોવી લે છે. તેથી તે વધારે ઘોર ઝેરી, દાહકારક અને અત્યંત તીક્ષ્ણ થઇ જાય છે. પછી તે પાણીના સુકાયા બાદ અગ્નિપર પકાવે છે, અને તેથી તે વધારે ઝેરી થઇ જાય છે. શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે, મધને ગરમ કરવુ ન જોઇએ. એવું મધ શરીરમાં અત્યન્ત દાહ અને વિષક્રિયા પ્રગટ કરે છે, જેથી સર્વથા ત્યાજ્ય છે તે સિવાય ખરાબ રંગનું, લાલ, કાળું, દુર્ગંધિત અને અત્યન્ત પાતળું મધ પણ વાપરવા યોગ્ય નથી. સર્વ પ્રકારનું મધ ખુલ્લું અને ઠંડકમાં રાખવાથી તેમાં એક જાતના દાણા જેવું જણાય છે, તેમાં જે જળનો ભાગ હોય છે તે વસ્ત્ર વડે ગાળી નાખવાથી સહજમાં દૂર થઇ જાય છે, મધ સાધારણ સ્થિતિમાંજ સારૂં રહે છે.

ઉત્તમ મધના ગુણ—શીતવીર્ય, પચવામાં હલકુ, થોડું તુરૂં, રસાન્વિત, મધુર, સ્તમ્ભક અને કૃશતાકારક છે. આંખોને હિતકારી, અગ્નિ પ્રદીપક, સ્વરને શુદ્ધ કરનારાળું, વ્રણશોધક અને વ્રણને

ભરવાવાળું છે શરીરમાં કોમળતાકારક, શરીરના સૂક્ષ્મ છિદ્રોમાં પ્રવેશ કરી તેને શુદ્ધ કરવાવાળુ, આહ્લાદજનક, અત્યન્ત પ્રસન્નતાકારક, વર્ણને ઉજ્જવલ કરવાવાળું, બુદ્ધિજનક, પુષ્ટિકારક, વીર્યવર્ધક, કામોત્તેજક, વિશદ, રૂચિકારક, યોગવાહી (જે યોગની સાથે મેળવવામાં આવે તે પ્રમાણે ફાયદો કરવાવાળુ), અને કાંઇક વાયુવર્દ્ધક છે. તે કફ, ખાંસી, શ્વાસ, રૂધિરવિકાર, કુષ્ટ, વાતરક્ત, અર્શ, રક્તપિત્ત, પ્રમેહ, ગ્લાનિ, કૃમિ, મેદ, મદ, વિષવિકાર, તૃષા, વમન, હેડકી, અતિસાર, આફરો, દાહ, અને ક્ષયરોગ વગેરેને નષ્ટ કરે છે અને તૂટી ગયેલ હાડકાંને જોડી દે છે વળી ત્રિદોષનાશક છે.

એ સિવાય તે ઘણા રોગોમા હિતકારી છે. આયુર્વેદિક ઔષધિઓમાં માત્ર એક મધજ શ્રેષ્ઠ અનુપાન છે.

મધુમેહાદિ રોગોમા જ્યારે સર્વ પ્રકારના મિષ્ટ રસવાળા પદાર્થ હાનિકારક ગણવામાં આવે છે ત્યારે મધ ખાસ કરીને આપવામાં આવે છે. ચીની ખાંડ, ગોળ આદિ પદાર્થો માફક તેનાથી ખરાબ અસર થતી નથી, પરંતુ એવા રોગોમાં તે વિશેષ ઉપયોગી થઇ પડે છે. તે અત્યન્ત પુષ્ટિકારક હોવાની સાથે તેમાં એક મોટો અને સારો ગુણ એ છે કે, તે બીજી ખાંડવાળા પદાર્થોની માફક શરીરમાં સ્થૂલતાની વૃદ્ધિ કરતું નથી. મેદ વૃદ્ધિ અર્થાત્ સ્થૂલતા પર મધ ઉત્તમ ઔષધતુલ્ય છે. માત્ર મધને જ પાણીની સાથે મેળવી નિયમિત રૂપથી થોડા દિવસ સેવન કરવાથી સ્થૂલતા તુરત જ ઓછી જણાવા લાગે છે. બાળક શરૂઆતથીજ મધુરપ્રિય હોવાનું કારણ એ છે કે, તેના માતા–પિતા મિષ્ટાન્નાદિ ન પચે તેવા પદાર્થો ઠાંસી ઠાંસીને ખાધા કરે છે, પરંતુ મિષ્ટાન્નના પદાર્થો હદથી જ્યાદે ખાવાથી અજીર્ણ થાય છે. આજકાલ ઘણાંકરી બાળકો ઉદરરોગ, યકૃત, બરોળ, વૃદ્ધિ આદિ રોગોવાળા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ પણ તેજ છે. એવા વખતમાં જાત જાતની મીઠાઇને બદલે જો બાળકોને મધથી બનાવેલ પદાર્થ આપવામાં આવે તો વિશેષ લાભ થઇ શકે છે. બાળક, વૃદ્ધ અને રોગી મનુષ્યને સાધારણ રીતે દરેક ઠેકાણે અન્ય મિષ્ટાન્નને બદલે મધ આપવામા આવે છે.

કફમા જ્યારે મધુર પદાર્થ આપવાથી કફની વૃદ્ધિ થાય છે, તે વખતે મધનો સારી રીતે ઉપયોગ થઇ શકે છે. મધ કફને દૂર કરે છે. મધના જેવી કફ દૂર કરનારી બીજી કોઇ દવા નથી

બાળકોનાં ઘણાં દરદો માત્ર મધથીજ દૂર થાય છે બાળકોને કફ, ખાંસી અને પેટના વ્યાધિમાં મધ બહુજ ગુણકારી છે

મધની સાથે ટંકણખારને ઘસી માતાના અથવા ગાયના દુધમાં મેળવી પાવાથી બાળકની ખાંસી, કફ, અને અપચો દૂર થાય છે મધની સાથે ટંકણખારને ઘસી બાળકના મોઢામા ધીરે ધીરે આંગળી વતી ઘસવાથી બાળકને સહેલાઇથી દાંત આવે છે, અને તે બાળકના મોઢાની અંદર લગાવવાથી મુખપાક રોગ મટી જાય છે

બાળકને જ્યારે બહુજ ઉધરસ થઇ આવે છે ત્યારે મધ સાથે કિંચિત્ અતીવિષ અને એક બે દ્રાક્ષને વાટી પાવાથી બહુજ લાભ થાય છે બાળકોના દરેક રોગમા ઘણે ભાગે અનુપાન તરીકે મધજ આપવામાં આવે છે.

મધને દુધ સાથે મેળવી પીવાથી શરીરમાં અત્યન્ત બળ અને વિર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. ઘણે ભાગે ક્ષયરોગમાં તે યોગ બહુજ લાભદાયક છે. જેને જઠરાગ્નિની મંદતાને લઇ દુધ પચતું ન હોય તેને માટે દુધ સાથે મધ મેળવી પીવું ઘણુંજ લાભકારક છે. મધને ઠંડા પાણીમાં મેળવી પીવાથી મુખની શુષ્કતા, ખાંસી, કષ્ટશ્વાસ અને ગલગ્રન્થિ વગેરે રોગ દૂર થાય છે મધને ત્રિફળાના ઉકાળામાં મેળવી પીવાથી લોહીવિકાર, ગડમાલ–કંઠમાળ, અપચો આદિ રોગ દૂર થાય છે મધને મળોના પાણી સાથે મેળવી સેવન કરવાથી પ્રમેહ પર અને ઘણે ભાગે મધુમેહ પર સારો ફાયદો કરે છે જૂના પ્રમેહના દર્દ પર રસવંતી સાથે પાણીમા મધ મેળવી પિચકારી મારવાથી લાભ થાય છે. ઉપદંશની ચાંદીઓ પર મધ સાથે ત્રિફળાની ભસ્મ મેળવી ચોપડવાથી ચાંદી સુકાઇ જાય છે. કાનની પીડા પર કોકરવરણા જરા ઉના પાણીમાં મધ નાંખી પિચકારી વડે કાન ધોવાથી કાનનું વહેવું બંધ થઇ તુરત પીડા દૂર થાય છે. નેત્રરોગમાં કમલનું મધ બહુજ હિતકારી છે પક્ષાઘાતની આરંભિક અવસ્થામાં મધ

છે, પણ તેમા મહુડાં, અરડુસો, અંગુર, સતરાં, આંબો, લીંબુ, કમલ, મૌલસરી, સેવતી, કેસર, હારશૃંગાર, કપાસ, તલ, શતાવરી, આદિનાં ફુલ મુખ્ય છે. ફુલોના રસ પાણીની માફક પાતળો હોય છે, પરંતુ માખીઓના શરીરમાં જવાથી વિચિત્ર રાસાયનિક ક્રિયાના પ્રભાવે તે મધના રૂપમા બની જાય છે. તે સિવાય માખીઓના પગના હલનચલનથી પણ ફુલોના રસનો જલીય અંશ ઉડી જઇ પાંચમો ભાગ મધ રહી જાય છે.

પૃથ્વીના સર્વ દેશમા મધની જરૂરીઆત વધારે જણાય છે ભારતમાં પ્રાચીનકાળથી મધનો વ્યવહાર ચાલે છે ઔષધ પ્રયોગ ઉપરાંત હિંદુઓના સમસ્ત દેવી, દેવતાઓની પૂજા, યજ્ઞ, હોમ, વિવાહ, શ્રાદ્ધ આદિ સર્વ કાર્યમા મધની જરૂર પડે છે મધુપર્ક, પંચામૃત આદિ પદાર્થ મધ વગર બરાબર ગણવામાં આવતાં નથી. મધદ્વારા નાના પ્રકારના મિષ્ટાન તૈયાર કરવામાં આવે છે જ્યાં મધ વધારે થાય છે ત્યાંના લોકો ઘણે ભાગે મધથીજ દરેક જાતનું મિષ્ટાન્ન બનાવી વાપરે છે. ફળના રક્ષણ માટે મધ વધારે પ્રમાણમાં કામમાં લેવામાં આવે છે. મધમાં ફુલો રાખવાથી ઘણા દિવસ સુધી ખરાબ થતાં નથી.

દેશ, માખીઓ અને પુષ્પોનાં જાતિભેદથી મધમાં સેંકડો પ્રકારની વિભિન્નતાઓ મળી આવે છે. આપણા દેશમાં ત્રણ-ચાર પ્રકારના મધ વધારે પ્રમાણમાં મળે છે દેશી, પહાડી, ભમરીયું, પૂર્વી, નાની, મોટી સર્વ પ્રકારની માખીઓના મધમાં નાની માખીનું મધ ઉત્તમ અને મોટી માખીનું સાધારણ માનવામાં આવે છે. પહાડી મધમાં-શારદીય મધ ઉત્તમ હોય છે. પૂર્વી મધ ઘણુંજ સરસ કહેવામાં આવતું નથી. મારવાડ, રાજપુતાના આદિ દેશથી જે મધ અહીં વેચાવા આવે છે, તે પણ સારૂં નથી હોતું. બીજાં ઘણી જાતનાં બનાવટી મધ આજકાલ દરેક ઠેકાણે બહુ જ જોવામાં આવે છે. મધમાં સેકડે ૭૫ ટકા ખીચડી મેળવણી કરવામાં આવે છે સાધારણ રીતે બજારમાં જે મધ વેચાય છે તેમાં ગોળ, ચીનાઇ સાકરનું સરબત, આદિ અનેક પદાર્થ મેળવવામાં આવે છે બનાવટી મધને લઈ હાલ અસલ મધ મળવુ મુશ્કેલ થઇ ગયેલ છે. દુષ્ટ વ્યવસાયી લોકો એવુ મધ બનાવે છે કે, મોટા મોટા બુદ્ધિમાન પુરૂષો પણ ઠગાઇ જાય છે.

અસલ મધની પરીક્ષા—જેનો વર્ણ અને ગંધ ઉત્તમ હોય અને જેમાં માખી પડતાં પોતાની મેળે ઉડી જાય-તેમાં ફસાય નહિ, અને અગ્નિમાં નાંખતાં બળવા લાગે અને તેની દુર્ગંધ ન આવે તો તે મધ સાધારણ રીતે સારૂં માનવામા આવે છે. ઘણા લોકોનું એમ માનવું છે કે, મધ કુતરાં ખાતાં નથી, પણ તે બરાબર નથી અસલી અને બનાવટી વગેરે દરેક જાતનું મધ કુતરાઓ ખાઇ જાય છે.

ઉત્તમ મધ—વર્ણ રહિત અથવા કિંચિત્ રક્ત-પીત મિશ્રિત વર્ણનું, નિર્મળ, સુગંધીયુક્ત અને મધપુડાને દબાવ્યા વગર સ્વાભાવિક યુક્તિથી કાઢવામાં આવેલ હોય-એવુ મધ અત્યુત્તમ કહેવામા આવે છે.

ખરાબ મધ—કેટલીક માખીઓ અત્યન્ત ઝેરી હોય છે અને વળી તે વનમા નાના પ્રકારના ફુલોના રસનું પાન કરે છે જેથી મધ સ્વાભાવિક રીતેજ ઝેરી બને છે. વળી કેટલાક મધ એકઠું કરનારા મધ એકઠું કરતી વખતે મધની સાથે માખીઓના મધપુડાને પણ દુખી કરી તે ઝેરી માખીઓના બચ્ચાંનો પણ રસ નીચોવી લે છે. તેથી તે વધારે ઘોર ઝેરી, દાહકારક અને અત્યંત તીક્ષ્ણ થઇ જાય છે. પછી તે પાણીના સુકાયા બાદ અગ્નિપર પકાવે છે, અને તેથી તે વધારે ઝેરી થઇ જાય છે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે, મધને ગરમ કરવુ ન જોઇએ. એવું મધ શરીરમાં અત્યન્ત દાહ અને વિષક્રિયા પ્રગટ કરે છે, જેથી સર્વથા ત્યાજ્ય છે. તે સિવાય ખરાબ રંગનું, લાલ, કાળુ, દુર્ગંધિત અને અત્યન્ત પાતળું મધ પણ વાપરવા યોગ્ય નથી. સર્વ પ્રકારનું મધ ખુલ્લું અને ઠંડકમાં રાખવાથી તેમાં એક જાતના દાણા જેવુ જણાય છે, તેમાં જે જળનો ભાગ હોય છે તે વસ્ત્ર વડે ગાળી નાંખવાથી સહજમાં દૂર થઇ જાય છે, મધ સાધારણ સ્થિતિમાજ સારૂં રહે છે.

ઉત્તમ મધના ગુણ—શીતવીર્ય, પચવામાં હલકુ, થોડું તુરૂં, રસાન્વિત, મધુર, સ્તમ્ભક અને કૃશતાકારક છે. આંખોને હિતકારી, અગ્નિ પ્રદીપક, સ્વરને શુદ્ધ કરવાવાળું, વ્રણશોધક અને વ્રણને

ભરવાવાળું છે. શરીરમાં કોમળતાકારક, શરીરના સૂક્ષ્મ છિદ્રોમાં પ્રવેશ કરી તેને શુદ્ધ કરવાવાળું, આહ્‌લાદજનક, અત્યન્ત પ્રસન્નતાકારક, વર્ણને ઉજ્જ્વલ કરવાવાળું, બુદ્ધિજનક, પુષ્ટિકારક, વીર્યવર્ધક, કામોત્તેજક, વિશદ, રૂચિકારક, યોગવાહી (જે યોગની સાથે મેળવવામાં આવે તે પ્રમાણે ફાયદો કરવાવાળું), અને કાંઈક વાયુવર્દ્ધક છે. તે કફ, ખાંસી, શ્વાસ, રૂધિરવિકાર, કુષ્ટ, વાતરક્ત, અર્શ, રક્તપિત્ત, પ્રમેહ, ગ્લાનિ, કૃમિ, મેદ, મદ, વિષવિકાર, તૃષા, વમન, હેડકી, અતિસાર, આફરો, દાહ, અને ક્ષયરોગ વગેરેને નષ્ટ કરે છે અને તૂટી ગયેલ હાડકાંને જોડી દે છે. વળી ત્રિદોષનાશક છે.

એ સિવાય તે ઘણા રોગોમા હિતકારી છે. આયુર્વેદિક ઔષધિઓમાં માત્ર એક મધજ શ્રેષ્ઠ અનુપાન છે.

મધુમેહાદિ રોગોમા જ્યારે સર્વ પ્રકારના મિષ્ટ રસવાળા પદાર્થ હાનિકારક ગણવામાં આવે છે ત્યારે મધ ખાસ કરીને આપવામાં આવે છે. ચીની ખાંડ, ગોળ આદિ પદાર્થો માફક તેનાથી ખરાબ અસર થતી નથી, પરંતુ એવા રોગોમાં તે વિશેષ ઉપયોગી થઇ પડે છે. તે અત્યન્ત પુષ્ટિકારક હોવાની સાથે તેમાં એક મોટો અને સારો ગુણ એ છે કે, તે ઘણી ખાંડવાળા પદાર્થોની માફક શરીરમા સ્થૂલતાની વૃદ્ધિ કરતું નથી. મેદવૃદ્ધિ અર્થાત્ સ્થૂલતા પર મધ ઉત્તમ ઔષધતુલ્ય છે. માત્ર મધને જ પાણીની સાથે મેળવી નિયમિત રૂપથી થોડા દિવસ સેવન કરવાથી સ્થૂલતા તુરત જ ઓછી જણાવા લાગે છે બાળક શરૂઆતથીજ મધુરપ્રિય હોવાનું કારણ એ છે કે, તેના માતા-પિતા મિષ્ટાન્નાદિ ન પચે તેવા પદાર્થો ઠાંસી ઠાંસીને ખાધા કરે છે, પરંતુ મિષ્ટાન્નના પદાર્થો હદથી જ્યાદે ખાવાથી અજીર્ણ થાય છે. આજકાલ સેંકડો બાળકો ઉદરરોગ, યકૃત, બરોળ, વૃદ્ધિ આદિ રોગોવાળા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ પણ તેજ છે. એવા વખતમાં જાત જાતની મીઠાઈને બદલે જો બાળકોને મધથી બનાવેલ પદાર્થ આપવામાં આવે તો વિશેષ લાભ થઈ શકે છે. બાળક, વૃદ્ધ અને રોગી મનુષ્યને સાધારણ રીતે દરેક ઠેકાણે અન્ય મિષ્ટાન્નને બદલે મધ આપવામાં આવે છે.

કફમાં જ્યારે મધુર પદાર્થ આપવાથી કફની વૃદ્ધિ થાય છે, તે વખતે મધનો સારી રીતે ઉપયોગ થઇ શકે છે. મધ કફને દૂર કર છે. મધના જેવી કફ દૂર કરનારી બીજી કોઈ દવા નથી.

બાળકોનાં ઘણાં દરદો માત્ર મધથીજ દૂર થાય છે. બાળકોને કફ, ખાંસી અને પેટના વ્યાધિમાં મધ બહુજ ગુણકારી છે

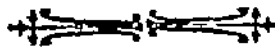
મધની સાથે ટંકણખારને ઘસી માતાના અથવા ગાયના દુધમાં મેળવી પાવાથી બાળકની ખાંસી, કફ, અને અપચો દૂર થાય છે. મધની સાથે ટંકણખારને ઘસી બાળકના મોઢામાં ધીરે ધીરે આંગળી વતી ઘસવાથી બાળકને સહેલાઇથી દાંત આવે છે, અને તે બાળકના મોઢાની અંદર લગાવવાથી મુખપાક રોગ મટી જાય છે

બાળકને જ્યારે બહુજ ઉધરસ થઇ આવે છે ત્યારે મધ સાથે કિંચિત્ અતીવિષ અને એક બે દ્રાક્ષને વાટી પાવાથી બહુજ લાભ થાય છે. બાળકોના દરેક રોગમાં ઘણે ભાગે અનુપાન તરીકે મધજ આપવામાં આવે છે.

મધને દુધ સાથે મેળવી પીવાથી શરીરમાં અત્યન્ત બળ અને વિર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. ઘણે ભાગે ક્ષયરોગમા તે યોગ બહુજ લાભદાયક છે જેને જઠરાગ્નિની મંદતાને લઇ દુધ પચતું ન હોય તેને માટે દુધ સાથે મધ મેળવી પીવું ઘણુંજ લાભકારક છે. મધને ઠંડા પાણીમાં મેળવી પીવાથી મુખની શુષ્કતા, ખાંસી, કષ્ટશ્વાસ અને ગલગ્રન્થિ વગેરે રોગ દૂર થાય છે. મધને ત્રિફળાના ઉકાળામાં મેળવી પીવાથી લોહીવિકાર, ગંડમાલ-કંઠમાળ, અપચો આદિ રોગ દૂર થાય છે. મધને ગળોના પાણી સાથે મેળવી સેવન કરવાથી પ્રમેહ પર અને ઘણે ભાગે મધુમેહ પર સારો ફાયદો કરે છે જૂના પ્રમેહના દર્દ પર રસવંતી સાથે પાણીમાં મધ મેળવી પિચકારી મારવાથી લાભ થાય છે. ઉપદંશની ચાંદીઓ પર મધ સાથે ત્રિફળાની ભસ્મ મેળવી ચોપડવાથી ચાંદી સુકાઇ જાય છે. કાનની પીડા પર કોકરવરણા જરા ઉના પાણીમાં મધ નાંખી પિચકારી વડે કાન ધોવાથી કાનનું વહેવું બંધ થઇ તુરત પીડા દૂર થાય છે. નેત્રરોગમાં કમલનુ મધ બહુજ હિતકારી છે પક્ષાઘાતની આરંભિક અવસ્થામા મધ

સાથેના ચૂર્ણનું સેવન કરવાથી અને મધમિશ્રિત જળપાન કરવાથી રોગનું આગળ વધવુ અટકી જાય છે. સર્વ પ્રકારનાં ગુમડાં, સોજા અથવા ફોલ્લા પર મધ અને ચુનાને કાલવી તેનો લેપ કરવો એ વધારે લાભદાયક છે. બગલ અથવા જાગમાં ગાંઠ નીકળવાથી મધ સાથે કાળી મરીને વાટી લેપ કરવાથી તુરતજ ફાયદો થાય છે. પ્લેગની ગાંઠ પર મધ સાથે જંગલી કબૂતરની હગાર વાટી લગાડવાથી ગાંઠ તુરતજ બેસી જાય છે. ગળાના વ્યાધિમાં મધ અને લીંબુનો રસ સરખે ભાગે મેળવી ધીમે ધીમે ચમચાવડે પીવાથી ગળાની અંદરનો ઘા અને સ્વરભંગાદિ રોગ દૂર થાય છે. નવીન જ્વર, કે શરદીની ખાંસીમા બહુજ ગરમ પાણીમા થોડાં મધનાં ટીપા નાખી ધીમે ધીમે પીવાથી તે રોગ દૂર થાય છે. મધ સાથે પીંપરના ચૂર્ણનું સેવન કરવાથી ખાંસી, શરદી, કફ, જ્વર આદિ રોગ દૂર થઈ જાય છે, મધ અને મકાઇનો રસ એ બન્ને એકત્ર કરી તેમાં રૂ અથવા નરમ લુગડાના કકડાને પલાળી યોનિમાં રાખવાથી સ્ત્રીઓની ગર્ભાશયની પીડા આદિ વ્યાધિ દૂર થાય છે. મધ અને શીલાજીતને એકત્ર કરી લેપ કરવાથી વાયુના વ્યાધિનો પણ નાશ થાય છે. મધ વીર્યસ્તંભક અને કામોત્તેજક છે

વૈદ્ય

कोलेरा.

આજકાલ કોલેરાનો ઉપદ્રવ વધવા માંડ્યો છે અને હજુ મહા ફાગણમાં વધુ ફેલાશે એમ લોકોનું માનવું છે. જગતમા હવે રોગોનો પણ વધારો થતો જાય છે ગઇ સાલે પ્લેગે ત્રાસ વર્તાવી મૂક્યો હતો, આ સાલે ચોમાસામાં ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝાએ ત્રાસ વર્તાવ્યો અને હવે કોલેરાએ શરૂઆત કરી છે. કોલેરા માટે અમે ગઇ સાલે ઘણા લેખો આપ્યા છે અને તેથી બચવાના ઉપાયો બતાવ્યા છે. અમારો હેતુ માણસ માત્ર પોતાને થતા રોગોને ઘરઘરૂ ઉપચારોથી મટાડી શકે તો સારૂ તે માટે પ્લેગના વખતમાં પ્લેગના ઉપચારો, ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝા માટે ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝાના અને હવે કોલેરા માટે કોલેરાના ઉપાયો આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

કોલેરામા ઝાડો, ઉલટી થયાં કરે છે, શરીર ઠંડુ પડી જાય છે ને દરદી જોત જોતામા મરણને શરણ થાય છે કોલેરાને માટે દેશી દવામા— લીંબુ, આદુ, ડુંગળી, ફુદીનો એ વસ્તુઓ ઘણીજ ઉપકારક છે તેના રસનું સેવન કરવુ તથા શરીરે ચોપડવાથી ફાયદો થાય છે કોલેરાના જંતુ થાય છે તેનો નાશ કરવાની શક્તિ ઉપરની વસ્તુઓમા છે

સાધારણ રીતે કોલેરા માટે નીચના ઉપચારો ઉપયોગી છે.

૧. કોલેરાના વખતમાં હમેશા ગરમ કરી ઠારેલું પાણી પીવુ જોઇએ. પાણી બહુજ ગરમ કરવાથી તેમાના સમસ્ત જીવો અને રજકણો દૂર થઇ જાય છે.

૨ હલકો, રૂચિકારક અને પુષ્ટિકારક ખોરાક વાપરવો. વાસી, ઠંડો, બહુ વખત પછી પચવાવાળો, અને પેટમાં જઇ સડી જાય એવો ખોરાક ન વાપરવો જ્યાં સુધી બરાબર ભૂખ ન લાગી હોય ત્યાં સુધી ખોરાક ન લેવો જોઇએ. માખી આદિ જંતુઓ દ્વારા આ રોગની વૃદ્ધિ થાય છે. જેથી ખાવાના પદાર્થ પર માખી ન બેસે તેની ખાસ સંભાળ રાખવી

૩. રાત્રિ જાગરણ, માદક પદાર્થોનું સેવન, અધિક ભોજન, ખરાબ ભોજન, ઉપવાસ, અધિક શારીરિક પરિશ્રમ, મૈથુન આદિ હાનિકારક કામ છોડી દેવાં

૪. ઘરમાં બહુજ સ્વચ્છતા રાખવી જોઇએ અને તેમાં હવા અને ધૂપ આવવાની ઉત્તમ સગવડ હોવી જોઇએ.

૫ ગંધકમાં બીજ વગેરે અણુઓનો નાશ કરવાની ભારે શક્તિ છે, જેથી હમેશાં ઘરમાં ગંધકની ધૂણી કરવી જોઇએ ગંધક હવાને શુદ્ધ કરે છે

૬. ઘરમાં ભીનાશ કે ભેજ રહેવાથી રોગની તુરતજ વૃદ્ધિ થાય છે, જેથી એમ જણાય કે તરતજ ઘરમા ચુનો છંટાવવો. ચુનો ઘરને શુદ્ધ કરે છે, અને બીજ-અણુઓનો નાશ કરે છે.

૭. કાર્બોલીક એસિડ; ફિનાયલ વગેરે પદાર્થ જન્તુનાશક અને દુર્ગંધ અટકાવનાર છે જેથી કોઇ ચીજ સડવાની સાથે દુર્ગંધ મારતી જણાય કે તુરતજ કાર્બોલીક એસિડ અથવા ફિનાયલ પાણી સાથે મેળવી તે જગ્યાએ છાટવુ

૮. કોલેરાના વખતમાં હમેશા આનંદમા રહેવું. ભય, શોક, દુઃખ, ક્રોધ આદિ ભાવોને મનમાં સ્થાન ન આપવું. કારણ કે તેથી માનસિક બળનો નાશ થવાની સાથે તુરતજ રોગની શરૂઆત થાય છે,

૯. કોલેરાના વખતમાં હમેશાં એક બે લીંબુ અવશ્ય વાપરવાં લીંબુથી અજીરણ અને કોલેરાના ઝેરી જંતુનો નાશ થાય છે. નવટાંક શુદ્ધ પાણીમાં એક અથવા બે લીંબુનો રસ નીચોવી તેમાં બે તોલા શુદ્ધ ખાંડ, એક એલાયચી અને ૪-૫ કાળી મરીનું ચૂર્ણ મેળવી લીંબુનું સરબત તૈયાર કરી તે સરબત અથવા સરબત ન બનાવતાં ફક્ત પાણીમા લીંબુ નીચોવી પીવુ, તે પણ ફાયદાકારક છે. કોલેરાની શરૂઆતમાં લીંબુની અંદર જરા અફીણ, હીંગ અને કાળા મરી ભરીને અગ્નિપર ગરમ કરવુ, પછી તેનો રસ કાઢી પીવાથી કોલેરાનું ઝેર દૂર થાય છે.

૧૦ કોલેરાના ઝેરને દૂર કરવાની શક્તિ કપૂરમાં પણ છે. કપુરના અર્કનું સેવન કરવાથી કોલેરાનું ઝેર દૂર થાય છે ઘણાં લોકોનું એમ માનવું છે કે, કપુર પાસે રાખવાથી, સુંઘવાથી અથવા ખાવાથી કોલેરાથી મુક્ત થવાય છે. પણ કપુર બહુજ થોડા પ્રમાણમાં વાપરવુ. વધારે વાપરવાથી શરીરને નુકશાન કર્તા થઇ પડે છે. કપુર વિષઘ્ન હોવા ઉપરાંત તીવ્ર વિષ તુલ્ય છે.

૧૧ ત્રાંબાના કકડાને પેટપર બાંધી રાખવો ઠીક છે તેથી કોલેરાનુ જોર ઓછુ થવા સંભવ છે. એક ડૉકટર લખે છે કે જે જે મનુષ્યે પેટપર ત્રાંબાનો કકડો બાંધેલો તેઓને કોલેરા લાગુ પડયો નહોતો.

કોલેરા માટે—૪૦૦ તોલા મધ, ૩૨ તોલા કપુર, નાની ઈલાયચીનુ ચુર્ણ ૧ તોલો, નાગરમોથનુ ચુર્ણ ૪ તોલા, સુંઠનુ ચુર્ણ ૪ તોલા, અજમો ૪ તોલા, કાળાં મરીનુ ચુર્ણ ૪ તોલા અને અફીણ ૬ માસા એ સર્વને એકત્ર કરી મેળવી કાચની બરણીમાં ભરી તેનુ મોં બરાબર બંધ કરી એક મહીના સુધી રહેવા દેવુ. પછી કાઢી બરોબર ગાળીને કોલેરાના દરદીને દર કલાકે ત્રણ માસા પાણી સાથે મિશ્ર કરી આપવાથી મટે છે. કોલેરામા આ દવા ઘણો ફાયદો કરે છે.

वैदक कुचका संग्रह

પ્લેગની ગોળીઓ—લીમડાના કુમળા પાન તોલા ૨, સુંઠ તોલો ૧, કાળાં મરી તો. ૧, લીંડીપીપર ૧ તોલો, શાહજીરૂ ૧ તોલો, ફુલાવેલી હીંગ ૬ માસા, સર્વને વાટી લીંબુના રસમા ઘુંટી મગમગ જેવડી ગોળીઓ વાળવી ને છાંયે સુકવવી આ ગોળીઓમાંથી સવાર સાંજ એકેક ગોળી પાણી સાથે ગળી જવાથી પ્લેગ મટે છે.

ક્ષયરોગ—લીંડીપીપરને ખલમાં સાત દિવસ સુધી ઘુંટી નાગરવેલના પાનના રસની સાત ભાવના આપવી. (ભાવના દેવાની રીત—નાગરવેલનો રસ ચુર્ણમાં નાંખી આખો દિવસ ઘુંટવુ એ ૧ ભાવના થઇ, એ રીતે સાત દિવસ રોજ નવો નવો રસ નાંખી ઘુંટવું તે સાત ભાવના થઇ સમજવી) જો એકવીસ ભાવના આપવામા આવે તો ઘણુંજ ઉત્તમ. તે પછી સુકાયે ભરી રાખવી, તેમાંથી ૧ માસો ચૂર્ણ, અરડુસીના ચારપાંચ પાનના રસમાં મેળવી તેમાં મધ નાખી સવારસાંજ ચાટવાથી ૬૧ દિવસમા ક્ષયનો રોગી સારો થાય છે આમાં જો રોજ ૧ રતી અભ્રકભસ્મ કે સાચા મોતીની ભસ્મ ઉમેરી ખાવામા આવે તો ઘણો આરામ થાય.

સંગ્રહણી—શુદ્ધ પારો ૨ તોલા, શુદ્ધ ગંધક ૧૦ તોલા બંનેની કજ્જલી કરવી. તેમાં સાત તોલા કોડીની ભસ્મ, શુદ્ધ વછનાગ ૧ તોલો, સુંઠ મરી, ને પીપરનુ ચુર્ણ ત્રણ ત્રણ તોલા, કડાછાલ ૨ તોલા, ફુલાવેલો ટંકણખાર બે તોલા, શંખભસ્મ ૫ તોલા તે સર્વને એકત્ર ઘુંટી તેમાં

૪ તોલા અફીણ નાંખવું તે પછી તે બધાના વજન બરાબર ધતુરાનાં બીયાંની મીંજો શુદ્ધ કરીને ઉમેરી ઘુંટવુ આ સર્વ એકત્ર કરી આદાના રસમાં આઠ પહોર સુધી ઘુંટી તૈયાર કરી તેની મગ જેવડી ગોળીયો વાળવી. તેમાથી ૩ ગોળી સવારે, ૩ ગોળી સાંજે અને ૩ ગોળી રાત્રે સુતી વખતે તાજી છાશની સાથે ગળી જવી. તરસ લાગે તોપણ છાસ પીવી, ભૂખ લાગે તો પણ છાસ પીવી, દાળ, ભાત, રોટલી વિગેરે કોઇ અન્ન ન ખાવુ માત્ર છાસ ઉપરજ રહેવું. આમ એકત્રીસ દિવસ સુધી દવા ખાવી ને અનાજ ન ખાતાં છાસ પી રહેવું તેથી સંગ્રહણી એટલે ઝાડાનાં દરદ—સંધરણી મટે છે ને મરતો માણસ બચી જાય છે. જો ૩૧ દિવસ સુધી છાસ ન પી શકાય તો ૧૬ દિવસ સુધી છાશ પીવી ને પછીના ૧૫ દિવસ સુધી દુધ પીવું. ૩૧ દિવસ પછી થોડી થોડી છાસ કે દુધ અને થોડું થોડું અનાજ—દાળ, ભાત ખાવું. એકત્રીસ દિવસ સુધી દવા તો તેજ પ્રમાણે ખાવી. ૩૧ દિવસ પછી અનાજ ખાવુ. તે પછી રોજ સવાર સાંજ એકેકી ગોળી ખાવી એમ ત્રણ મહિના સુધી દવા તો ખાવી ને ત્રણ મહીનામાં સાડા પાંચસો ગોળી ખાવાથી જરૂર આરામ થશે

મધુમેહ—મીઠા પ્રમેહની ગોળીઓ—પીપર, ગોખરૂ, મોથ, ગળો, મજીઠ, નસોતર, ઉપલસરી, સુંઠ, દેવદાર, વાવડીંગ, મરી, કાળીપાટ, કપીલો, ભોંયરીંગણી, હળદર, દારૂ હળદર, એરંડાનાં મૂળ, ચીત્રકમૂળ, ધરો દરેક ત્રણ ત્રણ માસા લઈ ચૂર્ણ કરી તેમા તે સર્વેના વજનની બરોબર લોહભષ્મ મેળવી ગોમૂત્રમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળાયો કરવી. તેમાથી સવાર સાંજ એકેકી ગોળી ખાવાથી મધુમેહ મટે છે.

કફજ્વર—ઉધરસ સાથેના તાવ ઉપર—આદાનો રસ તોલો ૧ અને લસણનો રસ ૧ તોલો બનેને એકત્ર મેળવી તેમાં ૬ માસા સુંઠ, મરી, અને પીપરનું ચૂર્ણ મેળવી ઉમકારીને પાવાથી કફ, ઉધરસ, દમ અને શ્વાસ સાથેનો તાવ મટે છે.

બાળકોની દવા.

બાળકોની—ખાંસી તાવ કે શરદીમાં—કાકડાશીંગી ૧ રતી, નાગરમોથ ૨ રતી અને અતિવીષ ાા રતી સર્વેનું ચૂર્ણ કરી મધમાં ઘુંટી બારીક કરી દીવસમાં ત્રણ વાર ચટાડવુ આમ બે ત્રણ દિવસ ચટાડવાથી બાળકની શરદી, ખાંસી, તાવ અને ઉલ્ટી દૂર થાય છે.

(૨) લીંડીપીપરનું ચૂર્ણ ૨ રતી, ાા રતી અતિવિષને મધ સાથે ઘસી ચટાડવું. ત્રણ ચાર દહાડે ચટાડયાં કરવાથી શરદી, ખાંસી અને તાવ મટેછે

(૩) ફુલાવેલ નવસાર ૧ રતી અને પીપરનુ ચૂર્ણ ૨ રતી બનેને એકત્ર ઘુંટી તુળસીના પાનના રસમાં મેળવી ગરમ કરીને ત્રણ ત્રણ કલાકે પાવાથી બાળકોની ખાંસી, દમ અને ઉધરસ મટી જાય છે.

(૪) કુંગરી અને આદાના રસની સાથે જુનું ઘી અને સરસીયુ તેલ પકાવી બચ્ચાની છાતીએ ઘસવાથી—તેની છાતીમા શરદીથી કફ જામી ગયો હોય તો તે પાતળો થઇને નીકળી જાય છે.

મગફળીના તેલના ગુણ.

મગફળીનુ શુદ્ધ તેલ ખાવા ને ચોપડવાના બને કામમાં આવે છે તે પ્રતિ વર્ષે ઓલિવ ઓઇલના નામે હજારો રૂપિયાનુ વેચાય છે. ઘીમાં મેળવીને પણ ઘણા વેચે છે.

મગફળીનું તેલ પુષ્ટિકારક, મૃદુ, રેચક, સ્નિગ્ધતાકારક અને કોઠાના વાયુનું શમન કરે છે. તેનું અંગ્રેજી નામ "એરાકિસ ઓઇલ" છે બદામના તેલને બદલે ઘણા તેનો ઉપયોગ કરે છે તેના ગુણ ઘણા છે.

૧ મગફળીનું અધો શેર તેલ અને મધ ૧ તોલો બંનેને એકત્ર મેળવી વારંવાર દિવસે પાવાથી કોઠાના વાયુને મટાડેછે ને દસ્ત સાફ થાયછે.

૨ છાતીમાં પીડા થતી હોય તો મગફળીના તેલને ગરમ કરી અને તેમાં થોડું અફીણ મેળવીને ઘસવાથી પીડા મટે છે.

૩ ક્ષયને માટે આ તેલ ઘણું ઉપયોગીછે. તે ખાવામાં અને શરીરે રોજ ઘસવાથી ફાયદો થાયછે.

૫ મગફળીના તેલમાં ચાર ઘણો બ્રાહ્મીનો રસ મેળવીને અને તેને વિધિપૂર્વક પકાવીને રોજ માથામાં ઘાલવાથી મગજની કમજોરી, માથાની પીડા, મૃગી, મુર્છા વિગેરે મટે છે.

૫ મગફળીના તેલમાં કપુર મેળવી કાંઇક ગરમ કરીને શરીર ઉપર ઘસવાથી સર્વ પ્રકારના વાયુ અને વિશેષે કરીને સંધિવાયુની પીડા મટે છે.

૬ મગફળીનુ તેલ ૯ માસા, રાળ ૧ તોલો, મીણ ૧ તોલો અને મુરદાસીંગ ૧ તોલો મર્વને એકત્ર મેળવીને મંદ મંદ અગ્નિએ પકાવી મલમ તૈયાર કરી તેને લગાવવાથી ઘણો જુનો ને ખરાબ ઘા પણ મટી જાય છે.

૭ મગફળીનુ તેલ ૭ ટાંક, આમળાસારો ગંધક ૧ તોલો, કપુર ૧ તોલો અને લીંબુનો અર્ક અથવા રસ ૧ તોલો મર્વ એકત્ર મેળવીને ખસ કે ખુજલી ઉપર ચોપડવાથી મટી જાયછે. (ચાલુ)

ભાગ્યોદય.

વર્ષ ૬ ઠું] વાર્ષિક અનુક્રમણિકા. [અંક ૧ થી ૧૨.

નંબર. વિષય. પૃષ્ટ.

પદ.

તત્વજ્ઞાન.

વાર્તા.

નંબર વિષય. પૃષ્ટ

જીવનચરિત્ર.

પ્રકીર્ણ.

વૈદક.